નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

સદ્દનીતિપ્પકરણં (પદમાલા)

ગન્થારમ્ભકથા

ધીરેહિ મગ્ગનાયેન, યેન બુદ્ધેન દેસિતં;
સિતં ધમ્મમિધઞ્ઞાય, ઞાયતે અમતં પદં.

તં નમિત્વા મહાવીરં, સબ્બઞ્ઞું લોકનાયકં;
મહાકારુણિકં સેટ્ઠં, વિસુદ્ધં સુદ્ધિદાયકં.

સદ્ધમ્મઞ્ચસ્સ પૂજેત્વા, સુદ્ધં સન્તમસઙ્ખતં;
અતક્કાવચરં સુટ્ઠુ, વિભત્તં મધુરં સિવં.

સઙ્ઘસ્સ ચ’ઞ્જલિં કત્વા, પુઞ્ઞક્ખેત્તસ્સ તાદિનો;
સીલસમાધિપઞ્ઞાદિ-વિસુદ્ધગુણજોતિનો.

નમસ્સનાદિપુઞ્ઞસ્સ, કતસ્સ રતનત્તયે;
તેજસાહં પહન્ત્વાન, અન્તરાયે અસેસતો.

લોકનીતિવિયત્તસ્સ, સત્થુ સદ્ધમ્મનીતિનો;
સાસનત્થં પવક્ખામિ, **સદ્દનીતિ**મનાકુલં.

આસવક્ખયલાભેન, હોતિ સાસનસમ્પદા;
આસવક્ખયલાભો ચ, સચ્ચાધિગમહેતુકો.

સચ્ચાધિગમનં તઞ્ચ, પટિપત્તિસ્સિતં મતં;
પટિપત્તિ ચ સા કામં, પરિયત્તિપરાયણા.

પરિયત્તાભિયુત્તાનં, વિદિત્વા સદ્દલક્ખણં;
યસ્મા ન હોતિ સમ્મોહો, અક્ખરેસુ પદેસુ ચ.

યસ્મા ચામોહભાવેન, અક્ખરેસુ પદેસુ ચ;
પાળિયત્થં વિજાનન્તિ, વિઞ્ઞૂ સુગતસાસને.

પાળિયત્થાવબોધેન, યોનિસો સત્થુસાસને;
સપ્પઞ્ઞા પટિપજ્જન્તિ, પટિપત્તિમતન્દિકા.

યોનિસો પટિપજ્જિત્વા, ધમ્મં લોકુત્તરં વરં;
પાપુણન્તિ વિસુદ્ધાય, સીલાદિપટિપત્તિયા.

તસ્મા તદત્થિકા સુદ્ધં, નયં નિસ્સાય વિઞ્ઞુનં;
ભઞ્ઞમાનં મયા **સદ્દ-નીતિં** ગણ્હન્તુ સાધુકં.

ધાતુ ધાતૂહિ નિપ્ફન્ન-રૂપાનિ ચ સલક્ખણો;
સન્ધિનામાદિભેદો ચ, પદાનં તુ વિભત્તિ ચ.

પાળિનયાદયોચ્ચેવ-મેત્થ નાનપ્પકારતો;
સાસનસ્સોપકારાય, ભવિસ્સતિ વિભાવના.

૧. સવિકરણાખ્યાતવિભાગ

તત્થ **ધાતૂ**તિ કેનટ્ઠેન ધાતુ? સકત્થમ્પિ ધારેતીતિ ધાતુ, અત્થાતિસયયોગતો પરત્થમ્પિ ધારેતીતિ ધાતુ, વીસતિયા ઉપસગ્ગેસુ યેન કેનચિ ઉપસગ્ગેન અત્થવિસેસકારણેન પટિબદ્ધા અત્થવિસેસમ્પિ ધારેતીતિ ધાતુ, ‘‘અયં ઇમિસ્સા અત્થો, અયમિતો પચ્ચયો પરો’’તિઆદિના અનેકપ્પકારેન પણ્ડિતેહિ ધારિયતિ એસાતિપિ ધાતુ, વિદહન્તિ વિદુનો એતાય સદ્દનિપ્ફત્તિં અયલોહાદિમયં અયલોહાદિધાતૂહિ વિયાતિપિ ધાતુ. એવં તાવ **ધાતુ**સદ્દસ્સત્થો વેદિતબ્બો.

> **ધાતુ**સદ્દો જિનમતે, ઇત્થિલિઙ્ગત્તને મતો;
> સત્થે પુલ્લિઙ્ગભાવસ્મિં, કચ્ચાયનમતે દ્વિસુ.

અથ વા જિનમતે ‘‘તતો ગોતમિધાતૂની’’તિ એત્થ **ધાતુ**સદ્દો લિઙ્ગવિપલ્લાસે વત્તતિ ‘‘પબ્બતાનિ વનાનિ ચા’’તિ એત્થ **પબ્બત**સદ્દો વિય, ન પનેત્થ વત્તબ્બં ‘‘અટ્ઠિવાચકત્તા નપુંસકનિદ્દેસો’’તિ અટ્ઠિવાચકત્તેપિ ‘‘ધાતુયો’’તિ ઇત્થિલિઙ્ગદસ્સનતો. ભૂવાદયો સદ્દા ધાતવો. સેય્યથિદં? ભૂ ઇ કુ કે તક્ક તક તકિ સુકઇચ્ચાદયો. ગણતો તે અટ્ઠવિધા ભૂવાદિગણો રુધાદિગણો દિવાદિગણો સ્વાદિગણો કિયાદિગણો ગહાદિગણો તનાદિગણો ચુરાદિગણો ચાતિ. ઇદાનિ તેસં વિકરણસઞ્ઞિતે પચ્ચયે દસ્સેસ્સામ. અનેકવિધા હિ પચ્ચયા નાનપ્પકારેસુ નામનામ કિતનામ સમાસનામ તદ્ધિતનામાખ્યાતેસુ પવત્તનતો. સઙ્ખેપતો પન દુવિધાવ નામપચ્ચયો આખ્યાતપચ્ચયો ચાતિ. તત્રાપિ આખ્યાતપચ્ચયા દુવિધા વિકરણપચ્ચયનોવિકરણપચ્ચયવસેન. તત્થ વિકરણપચ્ચયો **અ**કારાદિસત્તરસવિધો અગ્ગહિતગ્ગહણેન પન્નરસવિધો ચ. નોવિકરણપચ્ચયો પન **ખ છ સા**દિનેકવિધો. યે રૂપનિપ્ફત્તિયા ઉપકારકા અત્થવિસેસસ્સ જોતકા વા અજોતકા વા લોપનીયા વા અલોપનીયા વા, તે સદ્દા પચ્ચયા.

> પટિચ્ચ કારણં તં તં, એન્તીતિ **પચ્ચયાથ** વા;
> પટિચ્ચ સદ્દનિપ્ફત્તિ, ઇતો એતીતિ પચ્ચયા.
>
> નામિકપ્પચ્ચયાનં યો, વિભાગો આવિ હેસ્સતિ;
> નામકપ્પે યતો તસ્મા, ન તં વિત્થારયામસે.
>
> યો નોવિકરણાનં તુ, પચ્ચયાનં વિભાગતો;
> સો પનાખ્યાતકપ્પમ્હિ, વિત્થારેના’ગમિસ્સતીતિ.

ઇચ્ચાનેકવિધેસુ પચ્ચયેસુ ‘‘વિકરણપચ્ચયા નામ ઇમે’’તિ સલ્લક્ખેતબ્બા. કથં? ભૂવાદિગણતો **અ**પચ્ચયો હોતિ કત્તરિ, રુધાદિગણતો **અકારિવણ્ણેકારોકાર**પચ્ચયા હોન્તિ કત્તરિ, પુબ્બમજ્ઝટ્ઠાને નિગ્ગહીતાગમો ચ, દિવાદિગણતો **ય**પચ્ચયો હોતિ કત્તરિ, સ્વાદિગણતો **ણુ ણા ઉણા**પચ્ચયા હોન્તિ કત્તરિ, કિયાદિગણતો **ના**પચ્ચયો હોતિ કત્તરિ, ગહાદિગણતો **પ્પ ણ્હા**પચ્ચયા હોન્તિ કત્તરિ, તનાદિગણતો **ઓ યિર**પચ્ચયા હોન્તિ કત્તરિ, ચુરાદિગણતો **ણે ણય**પચ્ચયા હોન્તિ કત્તરિ.

> **અ**કારો ચ ઇવણ્ણો ચ, **એ** ઓકારા ચ **યો** તથા;

ણુ ણા ઉણા ચ ના પ્પ ણ્હા-થિરા ણે ણયપચ્ચયા.

અગ્ગહિતગ્ગહણેન, એવં પન્નરસે’રિતા;
વિકરણવ્હયા એતે, પચ્ચયાતિ વિભાવયે.

યે એવં નિદ્દિટ્ઠેહિ વિકરણપચ્ચયેહિ તદઞ્ઞેહિ ચ સપ્પચ્ચયા અટ્ઠવિધા ધાતુગણા સુત્તન્તેસુ બહૂપકારા, તેસ્વાયં **ભૂવાદિગણો**. **ભૂ** સત્તાયં, **ભૂ**ધાતુ વિજ્જમાનતાયં વત્તતિ. સકમ્મિકાકમ્મિકાસુ ધાતૂસુ અયં અકમ્મિકા ધાતુ, ન પન ‘‘ધમ્મભૂતો’’તિઆદીસુ પત્તિઅત્થવાચિકા અપરા **ભૂ**ધાતુ વિય સકમ્મિકા. એસા હિ **પરિઅભિ**આદીહિ ઉપસગ્ગેહિ યુત્તાયેવ સકમ્મિકા ભવતિ, ન **ઉપ પરા પાતુ**આદીહિ ઉપસગ્ગનિપાતેહિ યુત્તાપિ. અતો ઇમિસ્સા સિદ્ધાનિ રૂપાનિ દ્વિધા ઞેય્યાનિ અકમ્મકપદાનિ સકમ્મકપદાનિ ચાતિ.

સુદ્ધકત્તુક્રિયાપદનિદ્દેસ

તત્ર ભવતિ ઉબ્ભવતિ સમુબ્ભવતિ પભવતિ પરાભવતિ સમ્ભવતિ વિભવતિ, ભોતિ સમ્ભોતિ વિભોતિ પાતુભવતિ પાતુબ્ભવતિ પાતુભોતિ, ઇમાનિ અકમ્મકપદાનિ. એત્થ **પાતુ**ઇતિ નિપાતો, સો ‘‘આવિભવતિ તિરોભવતી’’તિઆદીસુ **આવિ તિરો**નિપાતા વિય **ભૂ**ધાતુતો નિપ્ફન્નાખ્યાતસદ્દસ્સ નેવ વિસેસકરો, ન ચ સકમ્મકત્તસાધકો. **ઉ**ઇચ્ચાદયો ઉપસગ્ગા, તે પન વિસેસકરા, ન સકમ્મકત્તસાધકા. યેસમત્થો કમ્મેન સમ્બન્ધનીયો ન હોતિ, તાનિ પદાનિ **અકમ્મકાનિ**. અકમ્મકપદાનં યથારહં સકમ્મકાકમ્મકવસેન અત્થો કથેતબ્બો. પરિભોતિ પરિભવતિ, અભિભોતિ અભિભવતિ, અધિભોતિ અધિભવતિ, અતિભોતિ અતિભવતિ, અનુભોતિ અનુભવતિ, સમનુભોતિ સમનુભવતિ, અભિસમ્ભોતિ અભિસમ્ભવતિ, ઇમાનિ સકમ્મકપદાનિ. એત્થ **પરિ**ઇચ્ચાદયો ઉપસગ્ગા, તે **ભૂ**ધાતુતો નિપ્ફન્નાખ્યાતસદ્દસ્સ વિસેસકરા ચેવ સકમ્મકત્તસાધકા ચ. યેસમત્થો કમ્મેન સમ્બન્ધનીયો, તાનિ પદાનિ **સકમ્મકાનિ**. સકમ્મકપદાનં સકમ્મકવસેન અત્થો કથેતબ્બો, ક્વચિ અકમ્મકવસેનપિ. એવં સુદ્ધકત્તુક્રિયાપદાનિ ભવન્તિ. ઉદ્દેસોયં.

તત્ર **ભવતી**તિ હોતિ વિજ્જતિ પઞ્ઞાયતિ સરૂપં લભતિ. **ઉબ્ભવતી**તિ ઉપ્પજ્જતિ સરૂપં લભતિ. **સમુબ્ભવતી**તિ સમુપ્પજ્જતિ સરૂપં લભતિ. **પભવતી**તિ હોતિ સમ્ભવતિ. અથ વા **પભવતી**તિ યતો કુતોચિ સન્દતિ, ન વિચ્છિજ્જતિ, અવિચ્છિન્નં હોતિ, તં તં ઠાનં વિસરતિ. **પરાભવતી**તિ પરાભવો હોતિ બ્યસનં આપજ્જતિ અવુદ્ધિં પાપુણાતિ. **સમ્ભવતી**તિ સુટ્ઠુ ભવતિ વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લં આપજ્જતિ. **વિભવતી**તિ ઉચ્છિજ્જતિ વિનસ્સતિ વિપજ્જતિ, વિસેસતો વા ભવતિ સમ્પજ્જતિ. **ભોતિ સમ્ભોતિ વિભોતી**તિ ઇમાનિ ‘‘ભવતિ સમ્ભવતિ વિભવતી’’તિ ઇમેહિ યથાક્કમં સમાનનિદ્દેસાનિ. **પાતુભવતી**તિ પકાસતિ દિસ્સતિ પઞ્ઞાયતિ પાકટં હોતિ. **પાતુબ્ભવતિ પાતુભોતી**તિ ઇમાનિ ‘‘પાતુભવતી’’તિ ઇમિના સમાનનિદ્દેસાનિ. એવં અકમ્મકપદાનં યથારહં સકમ્મકાકમ્મકવસેન અત્થકથનં દટ્ઠબ્બં. એવમુત્તરત્રાપિ અઞ્ઞેસમ્પિ અકમ્મકપદાનં.

પરિભોતિદુકાદીસુ પન સત્તસુ દુકેસુ યથાક્કમં દ્વે દ્વે પદાનિ સમાનત્થાનિ, તસ્મા દ્વે દ્વે પદાનિયેવ ગહેત્વા નિદ્દિસિસ્સામ. તત્ર **પરિભોતિ પરિભવતી**તિ પરં હિંસતિ પીળેતિ, અથ વા હીળેતિ અવજાનાતિ. **અભિભોતિ અભિભવતી**તિ પરં અજ્ઝોત્થરતિ મદ્દતિ. **અધિભોતિ અધિભવતી**તિ પરં અભિમદ્દિત્વા ભવતિ અત્તનો વસં વત્તાપેતિ. **અતિભોતિ અતિભવતી**તિ પરં અતિક્કમિત્વા ભવતિ. **અનુભોતિ અનુભવતી**તિ સુખદુક્ખં વેદેતિ પરિભુઞ્જતિ સુખદુક્ખપટિસંવેદી હોતિ. **સમનુભોતિ સમનુભવતી**તિ સુખદુક્ખં સુટ્ઠુ વેદેતિ સુટ્ઠુ પરિભુઞ્જતિ સુટ્ઠુ

સુખદુક્ખપટિસંવેદી હોતિ. **અભિસમ્ભોતિ અભિસમ્ભવતી**તિ પરં અજ્ઝોત્થરતિ મદ્દતિ. એવં સકમ્મકપદાનં સકમ્મકવસેન અત્થકથનં દટ્ઠબ્બં. કત્થચિ પન ગચ્છતીતિ પવત્તતીતિ એવં અકમ્મકવસેનપિ. એવમુત્તરત્રાપિ અઞ્ઞેસં સકમ્મકપદાનં.

અપચ્ચયો પરો હોતિ, ભૂવાદિગણતો સતિ;
સુદ્ધકત્તુક્રિયાખ્યાને, સબ્બધાતુકનિસ્સિતે.

અયં સુદ્ધકત્તુક્રિયાપદાનં નિદ્દેસો.

હેતુકત્તુક્રિયાપદનિદ્દેસ

ભાવેતિ વિભાવેતિસમ્ભાવેતિ પરિભાવેતિ, એવં હેતુકત્તુક્રિયાપદાનિ ભવન્તિ. એકકમ્મકવસેનેસમત્થો ગહેતબ્બો . પચ્છિમસ્સ પન દ્વિકમ્મકવસેનપિ. પરિભાવાપેતિ અભિભાવાપેતિ અનુભાવાપેતિ, એવમ્પિ હેતુકત્તુક્રિયાપદાનિ ભવન્તિ. દ્વિકમ્મકવસેનેસમત્થો ગહેતબ્બો. ઇચ્ચેવં દ્વિધા હેતુકત્તુક્રિયાપદાનિ ઞેય્યાનિ, અઞ્ઞાનિપિ ગહેતબ્બાનિ.

તત્ર **ભાવેતી**તિ પુગ્ગલો ભાવેતબ્બં યં કિઞ્ચિ ભાવેતિ આસેવતિ બહુલીકરોતિ, અથ વા **ભાવેતી**તિ વડ્ઢેતિ. **વિભાવેતી**તિ ભાવેતબ્બં યં કિઞ્ચિ વિભાવેતિ વિસેસેન ભાવેતિ, વિવિધેન વા આકારેન ભાવેતિ ભાવયતિ વડ્ઢેતિ, અથ વા **વિભાવેતી**તિ અભાવેતિ અન્તરધાપેતિ. **સમ્ભાવેતી**તિ યસ્સ કસ્સચિ ગુણં સમ્ભાવેતિ સમ્ભાવયતિ સુટ્ઠુ પકાસેતિ ઉક્કંસેતિ. **પરિભાવેતી**તિ પરિભાવેતબ્બં યં કિઞ્ચિ પરિભાવેતિ પરિભાવયતિ સમન્તતો વડ્ઢેતિ. એવં એકકમ્મકવસેનત્થો ગહેતબ્બો. અથ વા **પરિભાવેતી**તિ વાસેતબ્બં વત્થું પરિભાવેતિ પરિભાવયતિ વાસેતિ ગન્ધં ગાહાપેતિ. **એ**વં દ્વિકમ્મકવસેનાપિ અત્થો ગહેતબ્બો. **પરિભાવાપેતી**તિ પુગ્ગલો પુગ્ગલેન સપત્તં પરિભાવાપેતિ હિંસાપેતિ, અથ વા **પરિભાવાપેતી**તિ હીળાપેતિ અવજાનાપેતિ. **અભિભાવાપેતી**તિ પુગ્ગલો પુગ્ગલેન સપત્તં અભિભાવાપેતિ અજ્ઝોત્થરાપેતિ. **અનુભાવાપેતી**તિ પુગ્ગલો પુગ્ગલેન સમ્પત્તિં અનુભાવાપેતિ પરિભોજેતિ.

પયુત્તો કત્તુના યોગે, ઠિતોયેવાપ્પધાનિયે;
ક્રિયં સાધેતિ એતસ્સ, દીપકં સાસને પદં.

કરણવચનંયેવ, યેભુય્યેન પદિસ્સતિ;
આખ્યાતે કારિતટ્ઠાનં, સન્ધાય કથિતં ઇદં.

ન નામે કારિતટ્ઠાનં, ‘‘બોધેતા’’ ઇતિઆદિકં;
‘‘સુનખેહિપિ ખાદાપેન્તિ’’, ઇચ્ચાદીનિ પદાનિ ચ;
આહરિત્વાન દીપેય્ય, પયોગકુસલો બુધો.

તત્રિદં કરણવચનં કમ્મત્થદીપકં, ઉપયોગસામિવચનાનિપિ તદ્દીપકાનિ યોજેતબ્બાનિ. કથં? **પરિભાવાપેતી**તિ પુગ્ગલો પુગ્ગલં સપત્તં પરિભાવાપેતીતિ, તથા **પરિભાવાપેતી**તિ પુગ્ગલો પુગ્ગલસ્સ સપત્તં પરિભાવાપેતીતિ. સેસાનિ નયાનુસારેન નિદ્દિસિતબ્બાનિ. એવં સબ્બાનેતાનિ કરણોપયોગસામિવચનાનિ કમ્મત્થદીપકાનિયેવ હોન્તિ, તસ્મા દ્વિકમ્મકવસેનત્થો ગહેતબ્બો.

અયં હેતુકત્તુક્રિયાપદાનં નિદ્દેસો.

કમ્મક્રિયાપદનિદ્દેસ

ભવિયતે વિભવિયતે પરિભવિયતે અભિભવિયતે અનુભવિયતે પરિભૂયતે અભિભૂયતે અનુભૂયતે, એવં કમ્મુનો ક્રિયાપદાનિ ભવન્તિ. અઞ્ઞથા ચ ભવિય્યતે વિભવિય્યતે પરિભવિય્યતે અભિભવિય્યતે અનુભવિય્યતે પરિભુય્યતે અભિભુય્યતે અનુભુય્યતેતિ. એત્થ કમ્મુનો ક્રિયાપદાનિયેવ કમ્મકત્તુનો ક્રિયાપદાનિ કત્વા યોજેતબ્બાનિ. વિસુઞ્હિ કમ્મકત્તુનો ક્રિયાપદાનિ ન લબ્ભન્તિ.

તત્ર **ભવિયતે**તિ ભાવેતબ્બં યં કિઞ્ચિ પુગ્ગલેન ભાવિયતે આસેવિયતે બહુલીકરિયતે, અથ વા **ભવિયતે**તિ વડ્ઢિયતે. **વિભવિયતે**તિ વિભાવેતબ્બં યં કિઞ્ચિ પુગ્ગલેન વિભવિયતે વિસેસેન ભવિયતે, વિવિધેન વા આકારેન ભવિયતે વડ્ઢિયતે, અથ વા **વિભવિયતે**તિ અભવિયતે અન્તરધાપિયતે. **પરિભવિયતે**તિ સપત્તો પુગ્ગલેન પરિભવિયતે હિંસિયતે, અથ વા **પરિભવિયતે**તિ હીળિયતે અવજાનિયતે. **અભિભવિયતે**તિ સપત્તો પુગ્ગલેન અભિભવિયતે અજ્ઝોત્થરિયતે અભિમદ્દિયતે. **અનુભવિયતે**તિ સમ્પત્તિ પુગ્ગલેન અનુભવિયતે પરિભુઞ્જિયતે. **પરિભૂયતે**તિઆદીનિ તીણિ ‘‘પરિભવિયતે’’તિઆદીહિ તીહિ સમાનનિદ્દેસાનિ. સેસાનિ પન યથાવુત્તેહિ યં કમ્મમેવ પધાનતો ગહેત્વા નિદ્દિસિયતિ પદં, તં કમ્મત્થદીપકં. તસ્મા કત્તરિ એકવચનેન નિદ્દિટ્ઠેપિ યદિ કમ્મં બહુવચનવસેન વત્તબ્બં, બહુવચનન્તઞ્ઞેવ કમ્મુનો ક્રિયાપદં દિસ્સતિ. યદિ પનેકવચનવસેન વત્તબ્બં, એકવચનન્તઞ્ઞેવ. તથા કત્તરિ બહુવચનેન નિદ્દિટ્ઠેપિ યદિ કમ્મં એકવચનવસેન વત્તબ્બં, એકવચનન્તઞ્ઞેવ કમ્મુનો ક્રિયાપદં દિસ્સતિ. યદિ પન બહુવચનવસેન વત્તબ્બં, બહુવચનન્તઞ્ઞેવ. કથં? ભિક્ખુના ધમ્મો ભવિયતે, ભિક્ખુના ધમ્મા ભવિયન્તે, ભિક્ખૂહિ ધમ્મો ભવિયતે, ભિક્ખૂહિ ધમ્મા ભવિયન્તેતિ. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ કમ્મુનો ક્રિયાપદેસુ વોહારો કાતબ્બો. યસ્મિં પન કમ્મુનો ક્રિયાપદે કમ્મત્થદીપકે કમ્મભૂતસ્સેવત્થસ્સ કત્તુભાવપરિકપ્પો હોતિ, તં કમ્મકત્તુત્થદીપકં, તં કમ્મુનો ક્રિયાપદતો વિસું ન લબ્ભતિ. અયં પનેત્થ અત્થવિઞ્ઞાપને પયોગરચના. સયમેવ પરિભવિયતે દુબ્ભાસિતં ભણં બાલો તપ્પચ્ચયા અઞ્ઞેહિ પરિભૂતોપિ, સયમેવ અભિભવિયતે પાપકારી નિરયે નિરયપાલેહિ અભિભૂતોપિ તથારૂપસ્સ કમ્મસ્સ સયં કતત્તાતિ. એત્થ હિ સયમેવ પીયતે પાનીયં, સયમેવ કટો કરિયતેતિઆદીસુ વિય સુખાભિસઙ્ખરણીયતા લબ્ભતેવ, તતો કમ્મકત્તુતા ચ.

અયં કમ્મુનો ક્રિયાપદાનં નિદ્દેસો.

ભાવક્રિયાપદનિદ્દેસ

ભૂયતે ભવિયતે ઉબ્ભવિયતે, એવં ભાવસ્સ ક્રિયાપદાનિ ભવન્તિ. અઞ્ઞથા ચ ભુય્યતે ભવિય્યતે ઉબ્ભવિય્યતેતિ. તત્ર યથા **ઠીયતે**પદસ્સ ઠાનન્તિ ભાવવસેન અત્થકથનમિચ્છન્તિ, એવં ભૂયતેતિઆદીનમ્પિ ભવનન્તિઆદિના ભાવવસેન અત્થકથનમિચ્છિતબ્બં. યથા ચ ઠાનં ઠિતિ ભવનન્તિઆદીહિ ભાવવાચકકિતન્તનામપદેહિ સદ્ધિં સમ્બન્ધે છટ્ઠિયોજનમિચ્છન્તિ, ન તથા ઠીયતે ભૂયતેતિઆદીહિ ભાવવાચકાખ્યાતપદેહિ સદ્ધિં સમ્બન્ધે છટ્ઠિયોજના ઇચ્છિતબ્બા સમ્બન્ધે પવત્તછટ્ઠિયન્તસદ્દેહિ અસમ્બન્ધનીયત્તા આખ્યાતિકપદાનં. યસ્મિં પયોગે યં કમ્મુનો ક્રિયાપદેન સમાનગતિકં કત્વા વિના કમ્મેન નિદ્દિસિયતિ ક્રિયાપદં, કત્તુવાચકપદં પન પચ્ચત્તવચનેન વા કરણવચનેન વા નિદ્દિસિયતિ, તં તત્થ ભાવત્થદીપકં. ન હિ સબ્બથા

કત્તારમનિસ્સાય ભાવો પવત્તતિ. એવં સન્તેપિ ભાવો નામ કેવલો ભવનલવનપચનાદિકો ધાતુઅત્થોયેવ. અક્ખરચિન્તકા પન ‘‘ઠીયતે ભૂયતે’’તિઆદીસુ ભાવવિસયેસુ કરણવચનમેવ પયુઞ્જન્તિ ‘‘નનુ નામ પબ્બજિતેન સુનિવત્થેન ભવિતબ્બં સુપારુતેન આકપ્પસમ્પન્નેના’’તિઆદીસુ વિય, તસ્મા તેસં મતે ‘‘તેન ઉબ્ભવિયતે’’તિ કરણવચનેન યોજેતબ્બં. જિનમતેન પન ‘‘સો ભૂયતે’’તિઆદિના પચ્ચત્તવચનેનેવ. **સચ્ચસઙ્ખેપ**પ્પકરણે હિ ધમ્મપાલાચરિયેન, **નિદ્દેસપાળિયં** પન ધમ્મસેનાપતિના, **ધજગ્ગસુત્તન્તે** ભગવતા ચ ભાવપદં પચ્ચત્તવચનાપેક્ખવસેનુ’ચ્ચારિતં.

કથિતો સચ્ચસઙ્ખેપે, પચ્ચત્તવચનેન વે,
‘‘ભૂયતે’’ ઇતિ સદ્દસ્સ, સમ્બન્ધો ભાવદીપનો.

નિદ્દેસપાળિયં ‘‘રૂપં, વિભોતિ વિભવિય્યતિ’’;
ઇતિ દસ્સનતો વાપિ, પચ્ચત્તવચનં થિરં.

તથા ધજગ્ગસુત્તન્તે, મુનિનાહચ્ચભાસિતે;
‘‘સો પહીયિસ્સતિ’’ ઇતિ, પાળિદસ્સનતોપિ ચ.

પારમિતાનુભાવેન, મહેસીનંવ દેહતો;
સન્તિ નિપ્ફાદના, નેવ, સક્કતાદિવચો વિય.

પચ્ચત્તદસ્સનેનેવ, પુરિસત્તયયોજનં;
એકવચનિકઞ્ચાપિ, બહુવચનિકમ્પિ ચ;
કાતબ્બમિતિ નો ખન્તિ, પરસ્સપદઆદિકે.

તસ્મા રૂપં વિભવિય્યતિ, રૂપાનિ વિભવિય્યન્તિ, ત્વં વિભવિય્યસિ, તુમ્હે વિભવિય્યથ, અહં વિભવિય્યામિ, મયં વિભવિય્યામ, રૂપં વિભવિય્યતે, રૂપાનિ વિભવિય્યન્તે ઇચ્ચેવમાદિ જિનવચનાનુરૂપતો યોજેતબ્બં. અત્રાયં પદસોધના –

વિભવિય્યતીતિ ઇદં, કમ્મપદસમાનકં;
ન ચ કમ્મપદં નાપિ, કમ્મકત્તુપદાદિકં.

યદિ કમ્મપદં એતં, પચ્ચત્તવચનં પન;
કમ્મં દીપેય્ય કરણ-વચનં કત્તુદીપકં.

યદિ કમ્મકત્તુપદં, ‘‘પીયતે’’તિ પદં વિય;
સિયા સકમ્મકં, નેતં, તથા હોતીતિ દીપયે.

યદિ કત્તુપદં એતં, **વિભવતિ**પદં વિય;
વિના યપચ્ચયં તિટ્ઠે, ન તથા તિટ્ઠતે ઇદં.

ન કત્તરિ ભુવાદીનં, ગણે યપચ્ચયો રુતો;
દિવાદીનં ગણેયેવ, કત્તરિ સમુદીરિતો.

ન ભૂધાતુ દિવાદીનં, ધાતૂનં દિસ્સતે ગણે;
ભૂવાદિકચુરાદીનં, ગણેસુયેવ દિસ્સતિ.

''વિભવિય્યતિ'' ઇચ્ચાદો, તસ્મા યપચ્ચયો પન;
ભાવેયેવાતિ વિઞ્ઞેય્યં, વિઞ્ઞુના સમયઞ્ઞુના.

એત્થ હિ પાકટં કત્વા, ભાવકારકલક્ખણં;
દસ્સયિસ્સામહં દાનિ, સક્કચ્ચં મે નિબોધથ.

''તિસ્સો ગચ્છતિ''ઇચ્ચત્ર, કત્તારં કત્તુનો પદં;
''ધમ્મો દેસિયતિ''ચ્ચત્ર, કમ્મં તુ કમ્મુનો પદં.

સરૂપતો પકાસેતિ, તસ્મા તે પાકટા ઉભો;
તથા વિભવિય્યતીતિ-આદિભાવપદં પન.

સરૂપતો ન દીપેતિ, કારકં ભાવનામકં;
દબ્બભૂતં તુ કત્તારં, પકાસેતિ સરૂપતો.

કત્તારં પન દીપેન્તં, કત્તુસન્નિસ્સિતમ્પિ તં;
ભાવં દીપેતિ સ્વાકારો, પચ્ચયેન વિભાવિતો.

યસ્મા ચ કત્તુભાવેન, ભાવો નામ ન તિટ્ઠતિ;
કત્તાવ કત્તુભાવેન, ભાવટ્ઠાને ઠિતો તતો.

યજ્જેવં કત્તુવોહારો, ભાવસ્સ તુ કથં સિયા;
''સાવકાનં સન્નિપાતો, અહોસિ''ઇતિઆદિસુ.

ઇતિ ચે નિસ્સયાનં તુ, વસા નિસ્સિતસમ્ભવા;
કત્તુટ્ઠાનેપિ ભાવસ્સ, કત્તુપઞ્ઞત્તિ સિજ્ઝતિ.

કારકે કત્તુકમ્મવ્હે, ક્રિયાસન્નિસ્સયે યથા;
ધારેન્તી આસનથાલી, ક્રિયાધારોતિ કપ્પિતા.

તથા ભાવપદં ધીરા, કત્તારં ભાવનિસ્સયં;
દીપયન્તમ્પિ કપ્પેન્તિ, ભાવસ્સ વાચકં ઇતિ.

કેચિ અદબ્બભૂતસ્સ, ભાવસ્સેકત્તતો બ્રવું;

ભાવેદેકવચોવાદિ-પુરિસસ્સેવ હોતિતિ.

પાળિં પત્વાન તેસં તુ, વચનં અપ્પમાણકં;
“તે સંકિલેસિકા ધમ્મા, પહીયિસ્સન્તિ” ઇતિ હિ.

પાઠો પાવચને દિટ્ઠો, તસ્મા એવં વદેમસે;
પચ્ચત્તદસ્સનેનેવ, પુરિસત્તયયોજનં.

વચનેહિ યુતં દ્વીહિ, ઇચ્છિતબ્બન્તિ નો રુચિ;
ભાવે ક્રિયાપદં નામ, પાળિયં અતિદુદ્દસં;
તસ્મા તગ્ગહણૂપાયો, વુત્તો એત્તાવતા મયાતિ.

અયં ભાવસ્સ ક્રિયાપદાનં નિદ્દેસો.

એવં સુદ્ધકત્તુક્રિયાપદાનિ હેતુકત્તુક્રિયાપદાનિ કમ્મુનો ક્રિયાપદાનિ, ભાવસ્સ ક્રિયાપદાનિ ચાતિ ચતુધા, કમ્મકત્તુક્રિયાપદેહિ વા પઞ્ચધા ભૂધાતુતો નિપ્ફન્નાનિ ક્રિયાપદાનિ નાનપ્પકારેન નિદ્દિટ્ઠાનિ, એતાનિ લોકિયાનં ભાવભેદવસેન વોહારભેદો હોતીતિ દસ્સનત્થં વિસું વિસું વુત્તાનિ. અત્થતો પન કમ્મકત્તુભાવકારકત્તયવસેન તિવિધાનેવ. હેતુકત્તા હિ સુદ્ધકત્તુસઙ્ખાતે કારકે તસ્સઙ્ગભાવતો સઙ્ગહમુપગચ્છતિ, તથા કમ્મકત્તા કમ્મકારકે, ભાવો પન કેવલો. સો હિ ગમનપચનલવનાદિવસેનાનેકવિધોપિ ક્રિયાસભાવત્તા ભેદરહિતો કારકન્તરો. એવં સન્તેપિ દબ્બસન્નિસ્સિતત્તા દબ્બભેદેન ભિજ્જતિ. તેન પાવચને ભાવવાચકં પદં બહુવચનન્તમ્પિ દિસ્સતિ. આખ્યાતિકપદે ભાવકારકવોહારો નિરુત્તિનયં નિસ્સાય ગતો, અત્થતો પન ભાવસ્સ કારકતા નુપપજ્જતિ. સો હિ ન કિઞ્ચિ જનેતિ, ન ચ ક્રિયાય નિમિત્તં. ક્રિયાનિમિત્તભાવોયેવ હિ કારકલક્ખણં. ઇતિ મુખ્યતો વા હેતુતો વા ભાવસ્સ કારકતા ન લબ્ભતિ. એવં સન્તેપિ સો કરણમત્તત્તા કારકં. તથા હિ કરણં કારો, ક્રિયા, તદેવ કારકન્તિ ભાવસ્સ કારકતા દટ્ઠબ્બા. યસ્મા પન ક્રિયાનિમિત્તભાવોયેવ કારકલક્ખણં, તસ્મા નામિકપદે કારકલક્ખણે ભાવકારકન્તિ વોહારં પહાય કત્તુકમ્મકરણસમ્પદાનાપાદાનાધિકરણાનં છન્નં વત્થૂનં કત્તુકારકકમ્મકારકન્તિઆદિ વોહારો કરિયતિ વેય્યાકરણેહિ. એવં નિરુત્તિનયં નિસ્સાય વુત્તં ભાવકારકઞ્ચ દ્વે ચ કમ્મકત્તુકારકાનીતિ કારકત્તયં ભવતિ. તદ્દીપકઞ્ચાખ્યાતિકપદં તિકારકં.

ઇમમત્થઞ્હિ સન્ધાય, વુત્તમાચરિયેહિપિ;
મહાવેય્યાકરણેહિ, નિરુત્તિનયદસ્સિભિ.

“યં તિકાલં તિપુરિસં, ક્રિયાવાચિ તિકારકં;
અતિલિઙ્ગં દ્વિવચનં, તદાખ્યાતન્તિ વુચ્ચતી”તિ.

ઇધ ભાવકમ્મેસુ અત્તનોપદુપ્પત્તિં કેચિ અક્ખરચિન્તકા અવસ્સમિચ્છન્તીતિ તેસં મતિવિભાવનત્થમમ્હેહિ ભાવકમ્માનં ક્રિયાપદાનિ અત્તનોપદવસેનુદ્દિટ્ઠાનિ ચેવ નિદ્દિટ્ઠાનિ ચ. સબ્બાનિપિ પનેતાનિ તિકારકાનિ ક્રિયાપદાનિ ક્રિયાપદમાલમિચ્છતા પરસ્સપદત્તનોપદવસેન યોજેતબ્બાનિ. પાળિઆદીસુ હિ તિકારકાનિ ક્રિયાપદાનિ પરસ્સપદત્તનોપદવસેન દ્વિધા ઠિતાનિ. સેય્યથિદં? ભગવા સાવત્થિયં વિહરતિ. સમાધિજ્ઝાનકુસલા,

વન્દન્તિ લોકનાયકં. મોનં વુચ્ચતિ ञाणं. અત્થાભિસમયા ધીરો, પણ્ડિતોતિ પવુચ્ચતિ. કથં પટિપન્નસ્સ પુગ્ગલસ્સ રૂપં વિભોતિ વિભવિય્યતિ. સો પહીયિસ્સતિ. પણ્ડુકમ્બલે નિક્ખિત્તં ભાસતે તપતે. પૂજકો લભતે પૂજં. પુત્તકામા થિયો યાચં, લભન્તે તાદિસં સુતં. અસિતો તાદિ વુચ્ચતે સબ્રહ્મા. અગ્ગિજાદિ પુબ્બેવ ભૂયતે. સો પહીયેથાપિ નો પહીયેથાતિ એવં દ્વિધા ઠિતાનિ. અત્રિદં પાળિવવત્થાનં –

તિકારકાનિ સબ્બાનિ, ક્રિયાપદાનિ પાયતો;
પરસ્સપદયોગેન, દિસ્સન્તિ પિટકત્તયે.

અત્તનોપદયુત્તાનિ, ચુણ્ણિયેસુ પદેસુ હિ;
અતીવપ્પાનિ ગાથાસુ, પદાનીતિ બહૂનિ તુ.

ગાથાસુ ચેવિતરાનિ, ચુણ્ણિયેસુ પદેસુ ચ;
સુબહૂનેવ હુત્વાન, દિસ્સન્તીતિ પકાસયે.

પદાનં નિદ્દેસો પનતિ અન્તિઆદીનં તેસં તેસં વચનાનમનુરૂપેન યોજેતબ્બો. એવં તિકારકક્રિયાપદાનિ સરૂપતો વવત્થાનતો નિદ્દેસતો ચ વેદિતબ્બાનિ.

ઇદાનિ નોપસગ્ગાકમ્મિકાદિવસેન ભવતિસ્સ ધાતુસ્સ વિનિચ્છયં વદામ –

નોપસગ્ગા અકમ્મા ચ, સોપસગ્ગા અકમ્મિકા;
સોપસગ્ગા સકમ્મા ચ, ઇતિ **ભૂ**તિ વિભાવિતા.

ઇદં તુ વચનં ''ધમ્મ-ભૂતો ભુત્વા''તિઆદિસુ;
પત્તાનુભવનત્થં મે, વિવજ્જેત્વા ઉદીરિતં.

એતેન પન અત્થેન, નોપસગ્ગસકમ્મિકં;
ગહેત્વા ચતુધા હોતિ, ઇતિ ञेય્યં વિસેસતો.

નોપસગ્ગા અકમ્મા ચ, સોપસગ્ગા અકમ્મિકા;
ભૂધાતુ કારિતે સન્તે, એકકમ્મા ભવન્તિ હિ.

''ભાવેતિ કુસલં ધમ્મં, વિભાવેતી''તિમાનિધ;
દસ્સેતબ્બાનિ વિञ्ञूહિ, સાસનञ्ञूહિ સાસને.

સોપસગ્ગા સકમ્મા તુ, કારિતપ્પચ્ચયે સતિ;
દ્વિકમ્માયેવ હોતીતિ, ञાતબ્બં વિञ्ञुના કથં.

અભિભાવેન્તિ પુરિસા, પુરિસે પાણજાતિકં;
અનુભાવેતિ પુરિસો, સમ્પત્તિં પુરિસં ઇતિ.

ઇદં સકમ્મકં નામ, અકમ્મકમિદં ઇતિ;
કથમમ્હેહિ ઞાતબ્બં, વિત્થારેન વદેથ નો.

વિત્થારેનેવ કિં વત્તું, સક્કોમિ એકદેસતો;
કથયિસ્સામિ સક્કચ્ચં, વદતો મે નિબોધથ.

આખ્યાતિકપદં નામ, દુવિધં સમુદીરિતં;
સકમ્મકમકમ્મઞ્ચ, ઇતિ વિઞ્ઞૂ વિભાવયે.

તત્ર યસ્સ પયોગમ્હિ, પદસ્સ કત્તુના ક્રિયા;
નિપ્ફાદિતા વિના કમ્મં, ન હોતિ તં સકમ્મકં.

‘‘પચતી’’તિ હિ વુત્તે તુ, યેન કેનચિ જન્તુના;
ઓદનં વા પનઞ્ઞં વા, કિઞ્ચિ વત્થુન્તિ ઞાયતિ.

યસ્સ પન પયોગમ્હિ, કમ્મેન રહિતા ક્રિયા;
પદસ્સ ઞાયતે એતં, અકમ્મકન્તિ તીરયે.

‘‘તિટ્ઠતિ દેવદત્તો’’તિ, વુત્તે કેનચિ જન્તુના;
ઠાનંવ બુદ્ધિવિસયો, કમ્મભૂતં ન કિઞ્ચિપિ.

સકમ્મકપદં તત્થ, કત્તારં કમ્મમેવ ચ;
પકાસેતિ યથાયોગ-મિતિ વિઞ્ઞૂ વિભાવયે.

‘‘ઓદનં પચતિ પોસો, ઓદનો પચ્ચતે સયં’’;
ઇચ્ચુદાહરણા ઞેય્યા, અવુત્તેપિ અયં નયો.

અકમ્મકપદં નામ, કત્તારં ભાવમેવ ચ;
યથારહં પકાસેતિ, ઇતિ ધીરોપલક્ખયે.

કત્તારં ‘‘તિટ્ઠતિ’’ચ્ચત્ર, સૂચેતિ ભાવનામકં;
‘‘ઉપટ્ઠીયતિ’’ ઇચ્ચત્ર, અવુત્તેપિ અયં નયો.

એવં સકમ્મકાકમ્મં, ઞત્વા યોજેય્ય બુદ્ધિમા;
તિકમ્મકઞ્ચ જાનેય્ય, કરાદો કારિતે સતિ.

‘‘સુવણ્ણં કટકં પોસો, કારેતિ પુરિસ’’ન્તિ ચ;
‘‘પુરિસો પુરિસે ગામં, રથં વાહેતિ’’ઇચ્ચપિ.

એત્થ **ભવતિ**ધાતુમ્હિ, નયો એસો ન લબ્ભતિ;

તસ્મા દ્વિકમ્મકઞ્ઞેવ, પદમેત્થ વિભાવિતં.

એદિસો ચ નયો નામ, પાળિયં તુ ન દિસ્સતિ;
એકચ્ચાનં મતેનેવ, મયા એવં પકાસિતો.

એત્થ ચ ‘‘તમેનં રાજા, વિવિધા કમ્મકારણા;
કારાપેતી’’તિ યો પાઠો, **નિદ્દેસે** તં સુનિદ્દિસે.

‘‘મનુસ્સેહી’’તિ આહરિત્વા, પાઠસેસં સુમેધસો;
‘‘સુનખેહિપિ ખાદાપેન્તિ’’, ઇતિ પાઠસ્સ દસ્સના.

એતં નયં વિદૂ ઞત્વા, યોજે પાઠાનુરૂપતો;
‘‘સુવણ્ણં કટકં પોસો, કારેતિ પુરિસેનિ’’તિ.

વિકરણપ્પચ્ચયાવ, વુત્તા એત્થ સરૂપતો;
સગણે સગણે તેસં, વુત્તિં દીપેતુમેવ ચ.

‘‘અસ્મિં ગણે અયં ધાતુ, હોતી’’તિ તેહિ વિઞ્ઞુનો;
વિઞ્ઞાપેતુઞ્ચ અઞ્ઞેહિ, ઞાપના પચ્ચયેહિ ન.

તથા હિ ભાવકમ્મેસુ, વિહિતો પચ્ચયો તુ યો;
અટ્ઠવિધેપિ ધાતૂનં, ગણસ્મિં સમ્પવત્તતિ.

ભૂધાતુજેસુ રૂપેસુ, અસમ્મોહાય સોતુનં;
નાનાવિધો નયો એવં, મયા એત્થ પકાસિતો.

યે લોકે અપ્પયુત્તા વિવિધવિકરણાખ્યાતસદ્દેસ્વછેકા,
તે પત્વાખ્યાતસદ્દે અવિગતવિમતી હોન્તિ ઞાણીપિ તસ્મા;
અચ્ચન્તઞ્ઞેવ ધીરો સપરહિતરતો સાસને દળ્હપેમો,
યોગં તેસં પયોગે પટુતરમતિતં પત્થયાનો કરેય્ય.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ

વિઞ્ઞૂનં કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

સવિકરણાખ્યાતવિભાગો નામ

પઠમો પરિચ્છેદો.

૨. ભવતિક્રિયાપદમાલાવિભાગ

ઇતો પરં પવક્ખામિ, સોતૂનં મતિવડ્ઢનં;
ક્રિયાપદક્કમં નામ, વિભત્તાદીનિ દીપયં.

તત્ર આખ્યાતિકસ્સ ક્રિયાલક્ખણત્તસૂચિકા ત્યાદયો વિભત્તિયો, તા અટ્ઠવિધા વત્તમાનાપઞ્ચમીસત્તમીપરોક્ખાહિય્યત્તનજ્જતનીભવિસ્સન્તી કાલાતિપત્તિવસેન.

તત્થતિ અન્તિ, સિ થ, મિ મ, તે અન્તે, સે વ્હે, એ મ્હે ઇચ્ચેતા વત્તમાનાવિભત્તિયો નામ.

તુ અન્તુ, હિ થ, મિ મ, તં અન્તં, સુ વ્હો, એ આમસે ઇચ્ચેતા પઞ્ચમીવિભત્તિયો નામ.

એય્ય એય્યું, એય્યાસિ એય્યાથ, એય્યામિ એય્યામ, એથ એરં, એથો એય્યાવ્હો, એય્યં એય્યામ્હે ઇચ્ચેતા સત્તમીવિભત્તિયો નામ.

અ ઉ, એ ત્થ, અં મ્હ, ત્થ રે, ત્થો વ્હો, ઇં મ્હે ઇચ્ચેતા પરોક્ખાવિભત્તિયો નામ.

આ ઊ, ઓ ત્થ, અં મ્હા, ત્થ ત્થું, સે વ્હં, ઇં મ્હસે ઇચ્ચેતા હિય્યત્તનીવિભત્તિયો નામ.

ઈ ઉં, ઓ ત્થ, ઇં મ્હા, આ ઊ, સે વ્હં, અં મ્હે ઇચ્ચેતા અજ્જતનીવિભત્તિયો નામ.

સ્સતિ સ્સન્તિ, સ્સસિ સ્સથ, સ્સામિ સ્સામ, સ્સતે સ્સન્તે, સ્સસે સ્સવ્હે, સ્સં સ્સામ્હે ઇચ્ચેતા ભવિસ્સન્તીવિભત્તિયો નામ.

સ્સા સ્સંસુ, સ્સે સ્સથ, સ્સં સ્સામ્હા, સ્સથ સ્સિસુ, સ્સસે સ્સવ્હે, સ્સિં સ્સામ્હસે ઇચ્ચેતા કાલાતિપત્તિવિભત્તિયો નામ.

સબ્બાસમેતાસં વિભત્તીનં યાનિ યાનિ પુબ્બકાનિ છ પદાનિ, તાનિ તાનિ પરસ્સપદાનિ નામ. યાનિ યાનિ પન પરાનિ છ પદાનિ, તાનિ તાનિ અત્તનોપદાનિ નામ. તત્થ પરસ્સપદાનિ વત્તમાના છ, પઞ્ચમિયો છ, સત્તમિયો છ, પરોક્ખા છ, હિય્યત્તનિયો છ, અજ્જતનિયો છ, ભવિસ્સન્તિયો છ, કાલાતિપત્તિયો છાતિ અટ્ઠચત્તાલીસવિધાનિ હોન્તિ, તથા ઇતરાનિ, સબ્બાનિ તાનિ પિણ્ડિતાનિ છન્નવુતિવિધાનિ.

પરસ્સપદાનમત્તનોપદાનઞ્ચ દ્વે દ્વે પદાનિ પઠમમજ્ઝિમુત્તમપુરિસા નામ. તે વત્તમાનાદીસુ ચત્તારો ચત્તારો, અટ્ઠન્નં વિભત્તીનં વસેન દ્વત્તિંસ, પિણ્ડિતાનિ પરિમાણાનેવ.

દ્વીસુ દ્વીસુ પદેસુ પઠમં પઠમં એકવચનં, દુતિયં દુતિયં બહુવચનં.

તત્ર વત્તમાનવિભત્તીનન્તિ અન્તિ, સિ થ, મિ મ ઇચ્ચેતાનિ પરસ્સપદાનિ. તે અન્તે, સે વ્હે, એ મ્હે ઇચ્ચેતાનિ અત્તનોપદાનિ. પરસ્સપદત્તનોપદેસુપિતિ અન્તિ ઇતિ પઠમપુરિસા, સિથ ઇતિ મજ્ઝિમપુરિસા, મિ મ ઇતિ ઉત્તમપુરિસા, તે અન્તે ઇતિ પઠમપુરિસા, સે વ્હે ઇતિ મજ્ઝિમપુરિસા, એ મ્હે ઇતિ ઉત્તમપુરિસા.

પઠમમજ્ઝિમુત્તમપુરિસેસુપિ તિ-ઇતિ એકવચનં, અન્તિ-ઇતિ બહુવચનન્તિ એવં એકવચનબહુવચનાનિ કમતો ઞેય્યાનિ. એવં સેસાસુ વિભત્તીસુ પરસ્સપદત્તનોપદપઠમમજ્ઝિમુત્તમપુરિસેકવચનબહુવચનાનિ ઞેય્યાનિ.

તત્થ **વિભત્તી**તિ કેનટ્ઠેન વિભત્તિ? કાલાદિવસેન ધાત્વત્થં વિભજતીતિ વિભત્તિ, સ્યાદીહિ નામિકવિભત્તીહિ સહ સબ્બસઙ્ગાહકવસેન પન સકત્થપરત્થાદિભેદે અત્થે વિભજતીતિ વિભત્તિ, કમ્માદયો વા કારકે એકવચનબહુવચનવસેન વિભજતીતિ વિભત્તિ, વિભજિતબ્બા ઞાણેનાતિપિ વિભત્તિ, વિભજન્તિ અત્થે એતાયાતિપિ વિભત્તિ, અથ વા સતિપિ જિનસાસને અવિભત્તિકનિદ્દેસે સબ્બેન સબ્બં વિભત્તીહિ વિના અત્થસ્સા'નિદ્દિસિતબ્બતો વિસેસેન વિવિધેન વા આકારેન ભજન્તિ સેવન્તિ નં પણ્ડિતાતિપિ વિભત્તિ. તત્થ અવિભત્તિકનિદ્દેસલક્ખણં વદામ સહ પયોગનિદસ્સનાદીહિ.

અવિભત્તિકનિદ્દેસો, નામિકેસુપલબ્ભતિ;
નાખ્યાતેસૂતિ વિઞ્ઞેય્ય-મિદમેત્થ નિદસ્સનં.

નિગ્રોધોવ મહારુક્ખો, થેર વાદાનમુત્તમો;
અનૂનં અનધિકઞ્ચ, કેવલં જિનસાસનં.

તત્ર થેર-ઇતિ અવિભત્તિકો નિદ્દેસો, થેરાનં અયન્તિ થેરો. કો સો? વાદો. થેરવાદો અઞ્ઞેસં વાદાનં ઉત્તમોતિ અયમત્થો વેદિતબ્બો.

''કાયો તે સબ્બ સોવણ્ણો'', ઇચ્ચાદિમ્હિપિ નામિકે;
અવિભત્તિકનિદ્દેસો, ગહેતબ્બો નયઞ્ઞુના.

અવિભત્તિકનિદ્દેસો, નન્વાખ્યાતેપિ દિસ્સતિ;
''ભો ખાદ પિવ''ઇચ્ચત્ર, વદે યો કોચિ ચોદકો.

યદિ એવં મતેનસ્સ, ભવેય્ય અવિભત્તિકં;
''ભિક્ખુ, ભો પુરિસિ''ચ્ચાદિ, પદમ્પિ, ન હિદં તથા.

''ભિક્ખુ, ભો પુરિસિ''ચ્ચાદિ, **સિ ગ** લોપેન વુચ્ચતિ;
તથા ''ખાદા''તિઆદીનિ, **હિ** લોપેન પવુચ્ચરે.

એવં અવિભત્તિકનિદ્દેસો આખ્યાતેસુ ન લબ્ભતિ, નામેસુયેવ લબ્ભતિ. તત્રાપિ ''અટ્ઠ ચ પુગ્ગલ ધમ્મદસા તે''તિ એત્થ છન્દવસેન **પુગ્ગલ** ઇતિ રસ્સકરણં દટ્ઠબ્બં, ન ''કકુસન્ધ કોણાગમનો ચ કસ્સપો''તિ એત્થ **કકુસન્ધ** ઇતિ અવિભત્તિકનિદ્દેસો વિય અવિભત્તિકનિદ્દેસો દટ્ઠબ્બો. ''ભિક્ખુ નિસિન્ને માતુગામો ઉપનિસિન્નો વા હોતિ ઉપનિપન્નો વા''તિ એત્થ પન ભિક્ખૂતિ ઇદં ભિક્ખુમ્હીતિ વત્તબ્બત્થત્તા ભુમ્મે પચ્ચત્તન્તિપિ અદિટ્ઠવિભત્તિકનિદ્દેસોતિપિ વત્તું યુજ્જતિ. તત્થ પન છન્દવસેન કતરસ્સત્તા તાનિ પદાનિ અવિભત્તિકનિદ્દેસપક્ખમ્પિ ભજન્તીતિ વત્તું ન યુજ્જતિ.

તત્થ **પરસ્સપદાની**તિ પરસ્સ અત્થભૂતાનિ પદાનિ પરસ્સપદાનિ. એત્થુત્તમપુરિસેસુ અત્તનો અત્થેસુપિ અત્તનોપદવોહારો ન કરિયતિ.

કિઞ્ચાપિ અત્તનો અત્થા, પુરિસા ઉત્તમવ્હયા;
તથાપિ ઇતરેસાન-મુસ્સન્નત્તાવ તબ્બસા;
તબ્બોહારો ઇમેસાનં, પોરાણેહિ નિરોપિતો.

અત્તનોપદાનીતિ અત્તનો અત્થભૂતાનિ પદાનિ અત્તનોપદાનિ. એત્થ પન પઠમમજ્ઝિમપુરિસેસુ પરસ્સત્થેસુપિ પરસ્સપદવોહારો ન કરિયતિ.

પઠમમજ્ઝિમા ચેતે, પરસ્સત્થા તથાપિ ચ;
ઇતરેસં નિરૂળ્હત્તા, તબ્બોહારસ્સ સચ્ચતો.

ઇમસ્સ પનિમેસાનં, પુબ્બવોહારતાય ચ;
તથા સઙ્કરદોસસ્સ, હરણત્થાય સો અયં;
અત્તનોપદવોહારો, એસમારોપિતો ધુવં.

પરસ્સપદસઞ્ઞાદિ-સઞ્ઞાયો બહુકા ઇધ;
પોરાણેહિ કતત્તાતા, સઞ્ઞા પોરાણિકા મતા.

તસ્મા ઇધ પઠમપુરિસાદીનં તિણ્ણં પુરિસાનં વચનત્થં ન પરિયેસામ. રૂળ્હિયા હિ પોરાણેહિ ત્યાદીનં પુરિસસઞ્ઞા વિહિતા.

એકવચનબહુવચનેસુ પન એકસ્સત્થસ્સ વચનં **એકવચનં**. બહૂનમત્થાનં વચનં **બહુવચનં**. અથ વા બહુત્તેપિ સતિ સમુદાયવસેન જાતિવસેન વા ચિત્તેન સમ્પિણ્ડેત્વા એકીકતસ્સત્થસ્સ એકસ્સ વિય વચનમ્પિ એકવચનં, બહુત્તે નિસ્સિતસ્સ નિસ્સયવોહારેન વુત્તસ્સ નિસ્સયવસેન એકસ્સ વિય વચનમ્પિ એકવચનં, એકત્તલક્ખણેન બવ્હત્થાનં એકવચનં વિય વચનમ્પિ એકવચનં. અબહુત્તેપિ સતિ અત્તગરુકારાપરિચ્છેદમાતિકાનુસન્ધિનયપુચ્છાસભાગપુથુચિત્ત- સમાયોગપુથુઆરમ્મણવસેન એકત્થસ્સ બહૂનં વિય વચનં બહુવચનં, તથા યે યે બહવો તન્નિવાસતંપુત્તસઙ્ખાતસ્સેકસ્સત્થસ્સ રૂળ્હીવસેન બહૂનં વિય વચનમ્પિ બહુવચનં, એકસ્સત્થસ્સ અઞ્ઞેનત્થેન એકાભિધાનવસેન બહૂનં વિય વચનમ્પિ બહુવચનં, એકસ્સત્થસ્સ નિસ્સિતવસેન બહૂનં વિય વચનમ્પિ બહુવચનં, એકસ્સત્થસ્સ આરમ્મણભેદકિચ્ચભેદવસેન બહૂનં વિય વચનમ્પિ બહુવચનં. એવમિમેહિ આકારેહિ એકમ્હિ વત્તબ્બે, એકમ્હિ વિય ચ વત્તબ્બે એકવચનં, બહુમ્હિ વત્તબ્બે, બહુમ્હિ વિય ચ વત્તબ્બે બહુવચનં હોતીતિ દટ્ઠબ્બં. **પુથુવચનં**, **અનેકવચનન્**તિ ચ ઇમસ્સેવ નામં.

વચનેસુ અયં અત્થો, નામાખ્યાતવિભત્તિનં;
વસેન અધિગન્તબ્બો, સાસનત્થગવેસિના.

તસ્મા તદત્થવિઞ્ઞાપનત્થં ઇધ નામિકપયોગેહિ સહેવાખ્યાતપયોગે પવક્ખામ – ''રાજા આગચ્છતિ, સહાયો મે આગચ્છતિ, એકં ચિત્ત'' મિચ્ચેવમાદયો એકસ્સત્થસ્સ એકવચનપયોગા. ''રાજાનો આગચ્છન્તિ, સહાયા મે

આગચ્છન્તિ, ન મે દેસ્સા ઉભો પુત્તા, દ્વે તીણિ'' ઇચ્ચેવમાદયો બવ્હત્થાનં બહુવચનપયોગા.

''સા સેના મહતી આસિ, બહુજ્જનો પસન્નોસિ, સબ્બો તં જનો ઓજિનાયતુ, ઇત્થિગુમ્બસ્સ પવરા, બુદ્ધસ્સાહં વત્થયુગં અદાસિં, દ્વયં વો ભિક્ખવે દેસેસ્સામિ, પેમં મહન્તં રતનત્તયસ્સ, કરે પસાદઞ્ચ નરો અવસ્સં, ભિક્ખુસઙ્ઘો, બલકાયો, દેવનિકાયો, અરિયગણો''- ઇચ્ચેવમાદયો, ''દ્વિકં તિક''મિચ્ચાદયો ચ સમુદાયવસેન બવ્હત્થાનં એકવચનપયોગા.

કત્થચિ પન ઈદિસેસુ ઠાનેસુ બહુવચનપયોગાપિ દિસ્સન્તિ. તથા હિ ''પૂજિતા ઞાતિસઙ્ઘેહિ, દેવકાયા સમાગતા, સબ્બેતે દેવનિકાયા, દ્વે દેવસઙ્ઘા, તીણિ દુકાનિ, ચત્તારિ નવકાનિ'' ઇચ્ચેવમાદયો પયોગાપિ દિસ્સન્તિ. ઇમે એકવચનવસેન વત્તબ્બસ્સ સમુદાયસ્સ બહુસમુદાયવસેન બહુવચનપયોગાતિ ગહેતબ્બા, સઙ્ગય્હમાના ચ બવ્હત્થબહુવચને સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ વિસુંયેવ વા, તસ્મા બહુસમુદાયાપેક્ખબહુવચનન્તિ એતેસં નામં વેદિતબ્બં.

''પાણં ન હને, સસ્સો સમ્પજ્જતિ'' ઇચ્ચેવમાદયો જાતિવસેન બવ્હત્થાનં એકવચનપયોગા, તબ્ભાવસામઞ્ઞેન બવ્હત્થાનં એકવચનપયોગાતિપિ વત્તું વટ્ટતિ.

''નાગં રક્ખસ્સ પૂજિતં, સાવત્થી સદ્ધા અહોસિ પસન્ના'' ઇચ્ચેવમાદયો નિસ્સયવસેન પવત્તાનં નિસ્સયવોહારેન વુત્તાનમેકવચનપયોગા.

''તિલક્ખણં, કુસલાકુસલં, વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપં, નામરૂપપચ્ચયા સળાયતનં, ધમ્મવિનયો, ચિત્તસેનો ચ ગન્ધબ્બો, નતિયા અસતિ આગતિગતિ ન હોતિ, આગતિગતિયા અસતિ ચુતૂપપાતો ન હોતિ'' ઇચ્ચેવમાદયો એકત્તલક્ખણે બવ્હત્થાનં એકવચનપયોગા.

''એવં મયં ગણ્હામ, અમ્હાકં પકતિ, પધાનન્તિ ખો મેઘિય વદમાનં કિન્તિ વદેય્યામ'' ઇચ્ચેવમાદયો એકસ્સત્થસ્સ અત્તવસેન બહુવચનપયોગા.

''તે મનુસ્સા તં ભિક્ખું એતદવોચું 'ભુઞ્જથ ભન્તે'તિ, અહં મનુસ્સેસુ મનુસ્સભૂતા, અબ્ભાગતાના'સનકં અદાસિં'' ઇચ્ચેવમાદયો એકસ્સત્થસ્સ ગરુકારવસેન બહુવચનપયોગા.

''અપ્પચ્ચયા ધમ્મા, અસઙ્ખતા ધમ્મા'' ઇચ્ચેવમાદયો એકસ્સત્થસ્સ અપરિચ્છેદવસેન બહુવચનપયોગા, અનિયમિતસઙ્ખાવસેન બહુવચનપયોગા વા.

કેચિ પન ''દેસનાસોતપાતવસેન બહુવચનપયોગા''તિપિ વદન્તિ, તં ન ગહેતબ્બં. ન હિ તથાગતો સતિસમ્પજઞ્ઞરહિતો ધમ્મં દેસેતિ, યુત્તિ ચ ન દિસ્સતિ ''માતિકાયં પુચ્છાયં વિસ્સજ્જને ચાતિ તીસુપિ ઠાનેસુ અપ્પચ્ચયાદિધમ્મે દેસેન્તો સત્થા પુનપ્પુનં બહુવચનવસેન દેસનાસોતે પતિત્વા ધમ્મં દેસેતી''તિ.

''કતમે ધમ્મા અપ્પચ્ચયા'' ઇચ્ચેવમાદયો એકસ્સત્થસ્સ માતિકાનુસન્ધિનયેન બહુવચનપયોગા.

''ઇમે ધમ્મા અપ્પચ્ચયા'' ઇચ્ચેવમાદયો એકસ્સત્થસ્સ પુચ્છાનુસન્ધિનયેન બહુવચનપયોગા.

‘‘કતમે ધમ્મા નો પરામાસા, તે ધમ્મે ઠપેત્વા અવસેસા કુસલાકુસલાબ્યાકતા ધમ્મા’’ ઇચ્ચેવમાદયો એકસ્સત્થસ્સ પુચ્છાસભાગેન બહુવચનપયોગા.

‘‘અત્થિ ભિક્ખવે અઞ્ઞેવ ધમ્મા ગમ્ભીરા દુદ્દસા દુરનુબોધા સન્તા પણીતા અતક્કાવચરા નિપુણા પણ્ડિતવેદનીયા, યે તથાગતો સયં અભિઞ્ઞા સચ્છિકત્વા પવેદેતી’’તિ અયમેકસ્સત્થસ્સ પુથુચિત્તસમાયોગપુથુઆરમ્મણવસેન બહુવચનપયોગો.

‘‘એકં સમયં ભગવા સક્કેસુ વિહરતિ કપિલવત્થુસ્મિં મહાવને,

સન્તિ પુત્તા વિદેહાનં, દીઘાવુ રટ્ઠવડ્ઢનો;
તે રજ્જં કારયિસ્સન્તિ, મિથિલાયં પજાપતિ’’ –

ઇચ્ચેવમાદયો સદ્દા યે યે બહવો, તન્નિવાસતંપુત્તસઞ્ઞાતસ્સેકત્થસ્સ રૂળ્હીવસેન બહુવચનપયોગા.

‘‘સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાને આમન્તેસિ ‘ગચ્છથ તુમ્હે સારિપુત્તા કીટાગિરિં ગન્ત્વા અસ્સજિપુનબ્બસુકાનં ભિક્ખૂનં કીટાગિરિસ્મા પબ્બાજનીયકમ્મં કરોથ, તુમ્હાકં એતે સદ્ધિવિહારિનો’તિ’’, ‘‘કચ્ચિ વો કુલપુત્તા, એથ બ્યગ્ઘા નિવત્તવ્હો’’ ઇચ્ચેવમાદયો એકસ્સત્થસ્સ અઞ્ઞેનત્થેન એકાભિધાનવસેન બહુવચનપયોગા.

‘‘મઞ્ચા ઉક્કુટ્ઠિં કરોન્તિ’’ ઇચ્ચેવમાદયો એકસ્સત્થસ્સ નિસ્સિતવસેન બહુવચનપયોગા.

‘‘ચત્તારો સતિપટ્ઠાના’’તિ અયમારમ્મણભેદેન એકસ્સત્થસ્સ બહુવચનપયોગો.

‘‘ચત્તારો સમ્મપ્પધાના’’તિ અયં પન કિચ્ચભેદેન એકસ્સત્થસ્સ બહુવચનપયોગો.

તત્થ એકત્થેકવચનં, સમુદાયાપેક્ખેકવચનં, જાત્યાપેક્ખેકવચનં, તન્નિસ્સયાપેક્ખેકવચનં, એકત્તલક્ખણેકવચનન્તિ પઞ્ચવિધં એકવચનં ભવતિ. એત્થ પન જાત્યાપેક્ખેકવચનં અત્થતો સામઞ્ઞાપેક્ખેકવચનમેવાતિ દટ્ઠબ્બં.

બવ્હત્થબહુવચનં, બહુસમુદાયાપેક્ખબહુવચનં, અત્તબહુવચનં, ગરુકારબહુવચનં, અપરિચ્છેદબહુવચનં, માતિકાનુસન્ધિનયબહુવચનં, પુચ્છાનુસન્ધિનયબહુવચનં, પુચ્છાસભાગબહુવચનં, પુથુચિત્તસમાયોગપુથુઆરમ્મણબહુવચનં, તન્નિવાસબહુવચનં, તંપુત્તબહુવચનં, એકાભિધાનબહુવચનં, તન્નિસ્સિતાપેક્ખબહુવચનં , આરમ્મણભેદબહુવચનં, કિચ્ચભેદબહુવચનન્તિ પન્નરસવિધં બહુવચનં ભવતિ. ઇચ્ચેવં વીસધા સબ્બાનિ એકવચનબહુવચનાનિ સઙ્ગહિતાનિ. અત્રિદં પાળિવવત્થાનં –

એકત્થે દેકવચન-ઞ્ચેતરસ્મેતરમ્પિ ચ;
સમુદાયજાતિએકત્ત-લક્ખણેકવચોપિ ચ;
સાટ્ઠકથે પિટકમ્હિ, પાઠે પાયેન દિસ્સરે.

ગરુમ્હિ ચત્તનેકસ્મિં, બહુવચનકં પન;
પાળિયં અપ્પકં અટ્ઠ-કથાટીકાસુ તં બહું.

તથા હિ બહુકં દેક-વચનંયેવ પાળિયં;
ગરુમ્હિ યત્તનેકસ્મિં, ઇદમેત્થ નિદસ્સનં.

‘‘નમો તે પુરિસાજઞ્ઞ, નમો તે પુરિસુત્તમ;
તવ સાસનમાગમ્મ, પત્તોમ્હિ અમતં પદં’’.

ઇચ્ચેવમાદયો પાઠા, બહુધા જિનસાસને;
દિસ્સન્તીતિ વિજાનેય્ય, વિઞ્ઞૂ અક્ખરચિન્તકો.

સાતિસયં ગરુકારા-રહસ્સાપિ મહેસિનો;
એકવચનયોગેન, નિદ્દેસો દિસ્સતે યતો.

તતો વોહારકુસલો, કરેય્યત્થાનુરૂપતો;
એકવચનયોગં વા, ઇતરં વા સુમેધસો.

પાયેન તન્નિવાસમ્હિ, બહુવચનકં ઠિતં;
તંપુત્તે અપ્પકં તન્નિ-સ્સયેકવચનમ્પિ ચ.

પુથુચિત્તાપરિચ્છેદ-માતિકાસન્ધિઆદિસુ;
બહુવચનકઞ્ચાપિ, અપ્પકન્તિ પકાસયે.

એકાભિધાનતો કિચ્ચા, તથા ગોચરતોપિ ચ;
બહુવચનકં તન્નિ-સ્સિતાપેક્ખઞ્ચ અપ્પકં.

ઇચ્ચેવં સપ્પયોગં તુ, ઞત્વાન વચનદ્વયં;
કાતબ્બો પન વોહારો, યથાપાળિ વિભાવિના.

ઇદાનિ કાલાદિવસેન આખ્યાતપ્પવત્તિં દીપયિસ્સામ – કાલકારકપુરિસપરિદીપકં ક્રિયાલક્ખણં **આખ્યાતિકં**. તત્ર **કાલન્તિ** અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નવસેન તયો કાલા, અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાણત્તિપરિકપ્પકાલાતિપત્તિવસેન પન છ, તે એકેકા તિપુરિસકા.

વુત્તપ્પકારકાલેસુ, યદિદં વત્તતે યતો;
આખ્યાતિકં તતો તસ્સ, કાલદીપનતા મતા.

કારકન્તિ કમ્મકત્તુભાવા. તે હિ ઉપચારમુખ્યસભાવવસેન કરોન્તિ કરણન્તિ ચ ‘‘કારકા’’તિ વુચ્ચન્તિ. તેવ યથાક્કમં ક્રિયાનિમિત્ત તંસાધક તંસભાવાતિ વેદિતબ્બા.

કમ્મં કત્તા ચ ભાવો ચ, ઇચ્ચેવં કારકા તિધા;
વિભત્તિપચ્ચયા એત્થ, વુત્તા નાઞ્ઞત્ર સચ્ચતો.

‘‘પરિભવિય્યતિ’’ચ્ચાદી, કમ્મે સિજ્ઝન્તિ કારકે;
‘‘સમ્ભવતી’’તિઆદીનિ, સિજ્ઝરે કત્તુકારકે.

‘‘વિભવિય્યતિ’’ઇચ્ચાદી, ભાવે સિજ્ઝન્તિ કારકે;
તિવિધેસ્વેવમેતેસુ, વિભત્તિપચ્ચયા મતા.

કારકત્તયમુત્તં યં, આખ્યાતં નત્થિ સબ્બસો;
તસ્મા તદ્દીપનત્તમ્પિ, તસ્સાખ્યાતસ્સ ભાસિતં.

કારકત્તં તુ ભાવસ્સ, સચેપિ ન સમીરિતં;
કારકલક્ખણે તેન, ભાવેન ચ અવત્થુના.

ક્રિયાનિપ્ફત્તિ નત્થીતિ, યુત્તિતોપિ ચ નત્થિ તં;
તથાપાખ્યાતિકે તસ્સ, તબ્બોહારો નિરુત્તિયં;
પતિટ્ઠિતનયોવાતિ, મન્ત્વા અમ્હેહિ ભાસિતો.

પુરિસોતિ એકવચનબહુવચનકા પઠમમજ્ઝિમુત્તમપુરિસા. તત્થ પઠમપુરિસો આખ્યાતપદેન તુલ્યાધિકરણે સાધકવાચકે વા કમ્મવાચકે વા **તુમ્હા’મ્હ**સદ્દવજ્જિતે પચ્ચત્તવચનભૂતે નામમ્હિ ‘‘અભિનીહારો સમિજ્ઝતિ, બોધિ વુચ્ચતિ ચતૂસુ મગ્ગેસુઞાણ’’ન્તિઆદીસુ વિય પયુજ્જમાનેપિ, તટ્ઠાનિયત્તે સતિ ‘‘ભાસતિ વા કરોતિ વા, પીળિયક્ખોતિ મં વિદૂ, વુચ્ચતીતિ વચન’’ન્તિઆદીસુ વિય અપ્પયુજ્જમાનેપિ સબ્બધાતૂહિ પરો હોતિ. કત્થચિ પન પાળિપ્પદેસે નામસ્સ અપ્પયુત્તત્તા પઠમપુરિસપયોગત્થો દુરનુબોધો ભવતિ, યથા ‘‘દુક્ખં તે વેદયિસ્સામિ, તત્થ અસ્સાસયન્તુ મ’’ન્તિ. તથા હિ એત્થ ‘‘પાદા’’તિ પાઠસેસો, તસ્મિં દુક્ખસાસનારોચને વત્તું અવિસહનવસેન કિલમન્તં મં દેવસ્સ ઉભો પાદા અસ્સાસેન્તુ, વિસ્સટ્ઠો કથેહીતિ મં વદથાતિ અધિપ્પાયો ચ ભવતિ.

અધિપ્પાયો સુદુબ્બોધો, યસ્મા વિજ્જતિ પાળિયં;
તસ્મા ઉપટ્ઠહં ગણ્હે, ગરું ગરુમતં વિદૂ.

તત્રિમાનિ **ભૂ**ધાતાધિકારત્તા **ભૂ**ધાતુવસેન નિદસ્સનપદાનિ. સો પરિભવતિ, તે પરિભવન્તિ, પરિભવતિ, પરિભવન્તિ. સપત્તો અભિભવિયતે, સબ્બા વિત્યા’નુભૂયતે, અભિભવિયતે, અનુભૂયતેતિ. યત્થ સતિપિ નામસ્સ સાધકવાચકત્તે અપચ્ચત્તવચનત્તા આખ્યાતપદેન તુલ્યાધિકરણતા ન લબ્ભતિ, તત્થ કમ્મવાચકં પચ્ચત્તવચનભૂતં તુલ્યાધિકરણપદં પટિચ્ચ પઠમપુરિસાદયો તયો લબ્ભન્તિ. તં યથા? પરિભવિય્યતે પુરિસો દેવદત્તેન, પરિભવિય્યસે ત્વં દેવદત્તેન, પરિભવિય્યમ્હે મયં અકુસલેહિ ધમ્મેહિ. એત્થ પનિદં વચનં ન વત્તબ્બં ‘‘નિન્દન્તિ તુણ્હિમાસિન’ન્તિઆદીસુ સતિપિ નામસ્સ કમ્મવાચકત્તે અપચ્ચત્તવચનત્તા આખ્યાતપદેન તુલ્યાધિકરણતા ન લબ્ભતીતિ પઠમપુરિસુપ્પત્તિ ન સિયા’’તિ. કસ્માતિ ચે? ‘‘નિન્દન્તિ તુણ્હિમાસિન’’ન્તિઆદીસુ ‘‘જના’’તિ અજ્ઝાહરિતબ્બસ્સ સાધકવાચકસ્સ નામસ્સ સદ્ધિમાખ્યાતપદેન તુલ્યાધિકરણભાવસ્સ ઇચ્છિતત્તા. એવમુત્તરત્રાપિ નયો.

મજ્ઝિમપુરિસો આખ્યાતપદેન તુલ્યાધિકરણે સાધકવાચકે વા કમ્મવાચકે વા પચ્ચત્તવચનભૂતે **તુમ્હ**સદ્દે પયુજ્જમાનેપિ, તદ્ધાનિયત્તે સતિ અપ્પયુજ્જમાનેપિ સબ્બધાતૂહિ પરો હોતિ. ત્વં અતિભવસિ, તુમ્હે અતિભવથ, અતિભવસિ, અતિભવથ. ત્વં પરિભવિયસે દેવદત્તેન, તુમ્હે પરિભવિયવ્હે. યત્થ સતિપિ **તુમ્હ**સદ્દસ્સ સાધકવાચકત્તે અપચ્ચત્તવચનત્તા આખ્યાતપદેન તુલ્યાધિકરણતા ન લબ્ભતિ, ન તત્થ મજ્ઝિમપુરિસો હોતિ. ઇતરે પન દ્વે હોન્તિ કમ્મવાચકં પચ્ચત્તવચનભૂતં તુલ્યાધિકરણપદં પટિચ્ચ. તં યથા? તયા અભિભવિયતે સપત્તો, તયા અભિભવિયે અહં.

ઉત્તમપુરિસો આખ્યાતપદેન તુલ્યાધિકરણે સાધકવાચકે વા કમ્મવાચકે વા પચ્ચત્તવચનભૂતે **અમ્હ**સદ્દે પયુજ્જમાનેપિ, તદ્ધાનિયત્તે સતિ અપ્પયુજ્જમાનેપિ સબ્બધાતૂહિ પરો હોતિ. અહં પરિભવામિ, મયં પરિભવામ, પરિભવામિ, પરિભવામ. અહં પરિભવિય્યામિ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ, મયં પરિભવિય્યામ, પરિભવિય્યામિ, પરિભવિય્યામ. યત્થ સતિપિ **અમ્હ**સદ્દસ્સ સાધકવાચકત્તે અપચ્ચત્તવચનત્તા આખ્યાતપદેન તુલ્યાધિકરણતા ન લબ્ભતિ, ન તત્થ ઉત્તમપુરિસો હોતિ. ઇતરે પન દ્વે હોન્તિ કમ્મવાચકં પચ્ચત્તવચનભૂતં તુલ્યાધિકરણપદં પટિચ્ચ. તં યથા? મયા અનુભવિયતે સમ્પત્તિ, મયા અભિભવિયસે ત્વં. એવં યત્થ યત્થ સાધકવાચકાનં વા કમ્મવાચકાનં વા નામાદીનં પચ્ચત્તવચનભૂતાનં આખ્યાતપદેહિ તુલ્યાધિકરણત્તે લદ્ધે તત્થ તત્થ પઠમપુરિસાદયો લબ્ભન્તિ, તસ્મા નામાદીનં પચ્ચત્તવચનભૂતાનં તુલ્યાધિકરણભાવોયેવ પઠમપુરિસાદીનમુપ્પત્તિયા કારણં.

દ્વિન્નં તિણ્ણં વા પુરિસાનમેકાભિધાને પરો પુરિસો ગહેતબ્બો. એત્થ એકાભિધાનં નામ એકતો અભિધાનં એકકાલાભિધાનઞ્ચ. તઞ્ચ ખો **ચ**સદ્દપયોગેયેવ, અચસદ્દપયોગે ભિન્નકાલાભિધાને તગ્ગહણાભાવતો. ''તુમ્હે અત્થકુસલા ભવથ, મયમત્થકુસલા ભવામ'' ઇચ્ચેવમાદયો તપ્પયોગા. તત્થ તુમ્હે અત્થકુસલા ભવથ – ઇચ્ચેતસ્મિં વોહારે ''સો ચ અત્થકુસલો ભવતિ, ત્વઞ્ચ અત્થકુસલો ભવસિ, તુમ્હે અત્થકુસલા ભવથા''તિ એવં દ્વિન્નમેકાભિધાને પરો પુરિસો ગહેતબ્બો. ''મયમત્થકુસલા ભવામ'' ઇચ્ચેતસ્મિં પન ''સો ચ અત્થકુસલો ભવતિ, અહઞ્ચ અત્થકુસલો ભવામિ, મયમત્થકુસલા ભવામા''તિ વા ''ત્વઞ્ચ અત્થકુસલો ભવસિ, અહઞ્ચ અત્થકુસલો ભવામિ, મયમત્થકુસલા ભવામા''તિ વા એવમ્પિ દ્વિન્નમેકાભિધાને પરો પુરિસો ગહેતબ્બો. ''સો ચ અત્થકુસલો ભવતિ, ત્વઞ્ચ અત્થકુસલો ભવસિ, અહઞ્ચ અત્થકુસલો ભવામિ, મયમત્થકુસલા ભવામા''તિ વા ''સો ચ અત્થકુસલો ભવતિ, તે ચ અત્થકુસલા ભવન્તિ, ત્વઞ્ચ અત્થકુસલો ભવસિ, તુમ્હે ચ અત્થકુસલા ભવથ, અહઞ્ચ અત્થકુસલો ભવામિ, મયમત્થકુસલા ભવામા''તિ વા એવં તિણ્ણમેકાભિધાને પરો પુરિસો ગહેતબ્બો.

અપરોપિ અત્થનયો વુચ્ચતિ – ''ત્વઞ્ચ અત્થકુસલો ભવસિ, સો ચ અત્થકુસલો ભવતિ, તુમ્હે અત્થકુસલા ભવથા''તિ વા ''અહઞ્ચ અત્થકુસલો ભવામિ, સો ચ અત્થકુસલો ભવતિ, મયમત્થકુસલા ભવામા''તિ વા ઇમિના નયેન અનેકપ્પભેદો અત્થનયો. એવં સેસાસુ વિભત્તીસુ પઞ્ચમીસત્તમિયાદીસુ પરોપુરિસો ગહેતબ્બો. સબ્બેસુ ચ ક્રિયાપદેસુ બવ્હત્થવાચકેસુ બહુવચનન્તેસુ, ન પન બહુવચનન્તેસુપિ એકસ્સત્તનો વાચકેસુ ગરુકાતબ્બસ્સેકસ્સત્થસ્સ વાચકેસુ ચ ક્રિયાપદેસુ. એત્થ ચોદનાસન્દીપનિયો ઇમા ગાથા –

''ત્વઞ્ચ ભવસિ સો ચાપિ, ભવતિ''ચ્ચાદિભાસને;
''તુમ્હે ભવથ'' ઇચ્ચાદિ, પરોપોસો કથં સિયા?;

“અહં ભવામિ સો ચાપિ, ભવતિ”ચ્ચાદિભાસને;
“મયં ભવામ”ઇચ્ચાદિ, ઉત્તમો ચ કથં સિયા?;

એત્થ ચ વુચ્ચતે –

પચ્છા વુત્તો પરો નામ, સઞ્ઞાય પટિપાટિયા;
એવં પન ગહેતબ્બો, પરોપુરિસનામકો.

પઠમમ્હા પરો નામ, મજ્ઝિમો ઉત્તમોપિ ચ;
મજ્ઝિમમ્હા પરો નામ, ઉત્તમો પુરિસો રુતો.

એવં તુ ગહણઞ્હેત્થ, વોહારસ્સાનુલોમકં;
દોસો તદનુલોમમ્હિ, ગહણસ્મિં ન વિજ્જતિ.

“ત્વઞ્ચ ભદ્દે સુખી હોહિ, એસો ચાપિ મહામિગો”;
ઇતિ પાઠો યતો દિટ્ઠો, તસ્મા એવં વદેમસે.

“તુમ્હે દ્વે સુખિતા હોથ”, ઇચ્ચત્થો તત્થ દિસ્સતિ;
એવંપ્યયં નયો વુત્તો, અત્તનોમતિયા મમ.

અત્તનોમતિ કિઞ્ચાપિ, કથિતા સબ્બદુબ્બલા;
તથાપિ નયમાદાય, કથિતત્તા અકોપિયા.

“ધમ્મેન રજ્જં કારેન્તં, રટ્ઠા પબ્બાજયિત્થ મં;
ત્વઞ્ચ જાનપદા ચેવ, નેગમા ચ સમાગતા”.

“અહઞ્ચ મદ્દિદેવી ચ, જાલીકણ્હાજિના ચુભો;
અઞ્ઞમઞ્ઞં સોકનુદા, વસામ અસ્સમે તદા”.

એતા ગાથાપિ એતસ્સ, અત્થસ્સ પન સાધિકા;
તાસુ વુત્તનયેનેવ, અત્થો સુપાકટો સિયા;
એવં વિઞ્ઞૂહિ વિઞ્ઞેય્યં, બહુના ભાસિતેન કિં.

આકારેન મનાપેન, કથને યેન કેનચિ;
ન વિરુજ્ઝતિ ચે અત્થો, તં પમાણં સુધીમતં.

પુરિસત્તયતો એસો, પરોપુરિસનામકો;
નુપલબ્ભતિ પચ્ચેકં, તદન્તોગધતોવ યં.

પાટવત્થાય સોતૂનં, વોહારત્થેસુ સબ્બસો;

વિસું અલબ્ભમાનોપિ, લબ્ભમાનોવ ઉદ્ધટો.

સઙ્ખેપતોપેત્થ પુરિસપ્પવત્તિ એવં ઉપલક્ખિતબ્બા “**અમ્હ**વચનત્થે ઉત્તમો, **તુમ્હ**વચનત્થે મજ્ઝિમો, અઞ્ઞેસં વચનત્થે પઠમો”તિ.

ત્યાદીનં પુરિસસઞ્ઞા, યસ્મા વુત્તા તતો ઇદં;
તબ્બન્તાખ્યાતિકં ઞેય્યં, પુરિસપરિદીપકં.

એવં સબ્બથાપિ આખ્યાતિકસ્સ કાલકારકપુરિસપરિદીપનતા વુત્તા.

ક્રિયાલક્ખણન્તિ એત્થ કથં આખ્યાતિકસ્સ ક્રિયાલક્ખણતા વેદિતબ્બા?

લક્ખિયતિ ક્રિયાયેતં, ક્રિયા વા અસ્સ લક્ખણં;
ક્રિયાલક્ખણતા એવં, વેદિતબ્બા તથા હિ ચ.

“ગચ્છતિ”ચ્ચાદિકં સુત્વા, ક્રિયાસન્દીપનં પદં;
“આખ્યાતિક”ન્તિ ધીરેહિ, આખ્યાતઞ્ઞૂહિ સઞ્ઞિતં.

લક્ખણં હોતિ નામસ્સ, યથા સત્વાભિધાનતા;
ક્રિયાભિધાનતા એવં, આખ્યાતસ્સેવ લક્ખણં.

અત્થતો પન એતસ્સ, ક્રિયાવાચકતા ઇધ;
લક્ખણં ઇતિ વિઞ્ઞેય્યં, લક્ખણઞ્ઞૂહિ લક્ખિતં.

“કિં કરોસી”તિ પુટ્ઠસ્સ, “પચામિ”ચ્ચાદિના “અહં”;
પટિવાચાય દાનેન, ક્રિયાવાચકતા મતા.

એવમાખ્યાતિકસ્સ ક્રિયાલક્ખણતા વેદિતબ્બા;
ઇદાનિ કાલેસુ વિભત્તિપ્પવત્તિ એવં વેદિતબ્બા –

પચ્ચુપ્પન્નમ્હિ કાલસ્મિં, વત્તમાના પવત્તતિ;
આસિટ્ઠાણાપનત્થેસુ, પચ્ચુપ્પન્નમ્હિ પઞ્ચમી.

પચ્ચુપ્પન્ને પરિકપ્પા-નુમત્યત્થેસુ સત્તમી;
અપ્પચ્ચક્ખે અતીતમ્હિ, પરોક્ખા સમ્પવત્તતિ.

હિય્યો પભુતિ કાલસ્મિં, અતીતમ્હિ પવત્તતિ;
પચ્ચક્ખે વા અપચ્ચક્ખે, હિય્યત્તની નિરુત્તિતા.

અજ્જપ્પભુતિ કાલસ્મિં, અતીતમ્હિ પવત્તતિ;

પચ્ચક્ખે વા અપચ્ચક્ખે, સમીપેજ્જતનવ્હયા.

અનાગતે ભવિસ્સન્તી, કાલસ્મિં સમ્પવત્તતિ;
ક્રિયાતિપન્નમત્તમ્હિ, તીતે કાલાતિપત્તિકા;
અનાગતેપિ હોતીતિ, નિરુત્તઞ્ઞૂહિ ભાસિતા.

એવં કાલેસુ વિભત્તિપ્પવત્તિં ઞત્વા યે તે સુત્તન્તેસુ વિચિત્તા સુવિસદવિપુલતિખિણબુદ્ધિવિસયભૂતા પયોગા દિસ્સન્તિ, તેસુ પાટવમિચ્છન્તેહિ ત્યાદિક્કમેન વુચ્ચમાના ક્રિયાપદમાલા સલ્લક્ખિતબ્બા – ભવતિ, ભવન્તિ. ભવસિ, ભવથ. ભવામિ, ભવામ. ભવતે, ભવન્તે. ભવસે, ભવવ્હે. ભવે, ભવામ્હે. અયં અઞ્ઞયોગાદિરહિતા ક્રિયાપદમાલા.

દિસ્સન્તિ ચ સુત્તન્તેસુ અત્થસમ્ભવેપિ અઞ્ઞયોગાદિરહિતાનિ ક્રિયાપદાનિ. સેય્યથિદં? ‘‘સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચાતિ, યદા પઞ્ઞાય પસ્સતિ. યં મં ભણસિ સારથિ. અઞ્ઞં સેપણ્ણિ ગચ્છામિ’’ ઇચ્ચેવમાદીનિ એતસ્સત્થસ્સ પરિદીપનિયા ક્રિયાપદમાલા.

એત્થ તિવિધો ક્રિયાપદેસુ યોગો **ત**યોગો, **મ**યોગો, અઞ્ઞયોગો ચ. તત્થ મજ્ઝિમપુરિસા **ત**યોગવસેન ગહેતબ્બા, ઉત્તમપુરિસા **મ**યોગવસેન. પઠમપુરિસા અઞ્ઞયોગવસેન. ત્યાદીનમેત્થ પટિપાટિયા અયં અનુગીતિ –

અઞ્ઞયોગેન પઠમા, **ત**યોગેન તુ મજ્ઝિમા;
મયોગેનુત્તમા હોન્તિ, ગહેતબ્બા વિભાવિના.

સોતૂનં પયોગેસુ કોસલ્લત્થં અઞ્ઞયોગાદિસહિતમપરમ્પિ ક્રિયાપદમાલં વદામ – સો ભવતિ, તે ભવન્તિ. ત્વં ભવસિ, તુમ્હે ભવથ. અહં ભવામિ, મયં ભવામ. સો ભવતે, તે ભવન્તે. ત્વં ભવસે, તુમ્હે ભવવ્હે. અહં ભવે, મયં ભવામ્હે. અયં અઞ્ઞયોગાદિસહિતા ક્રિયાપદમાલા.

દિસ્સન્તિ ચ સુત્તન્તેસુ અઞ્ઞયોગાદિસહિતાનિપિ ક્રિયાપદાનિ. સેય્યથિદં? ‘‘**યં**પાયં દેવ કુમારો સુપ્પતિટ્ઠિતપાદો, ઇદમ્પિમસ્સ મહાપુરિસસ્સ મહાપુરિસલક્ખણં ભવતિ, તસ્સિમાનિ સત્ત રતનાનિ ભવન્તિ. યો દન્ધકાલે તરતિ , તરણીયે ચ દન્ધતિ, ત્વંસિ આચરિયો મમ, અહમ્પિ દટ્ઠુકામોસ્મિ, પિતરં મે ઇધાગતં’’ ઇચ્ચેવમાદીનિ એતસ્સત્થસ્સ પરિદીપનિયા ક્રિયાપદમાલા.

યો **તુમ્હ**સદ્દેન વત્તબ્બે અત્થે નિપતતિ, ન પન હોતિ તુમ્હત્થવાચકો, નેસો સદ્દો ક્રિયાપદસ્સ **ત**યોગસહિતત્તં સાધેતિ, અઞ્ઞદત્થુ અઞ્ઞયોગસહિતત્તઞ્ઞેવ સાધેતિ. યો ચ **અમ્હ**સદ્દેન વત્તબ્બે અત્થે નિપતતિ, ન પન હોતિ અમ્હત્થવાચકો, ન સોપિ સદ્દો ક્રિયાપદસ્સ **મ**યોગસહિતત્તં સાધેતિ, અઞ્ઞદત્થુ અઞ્ઞયોગસહિતત્તઞ્ઞેવ સાધેતિ.

તત્ર **તુમ્હ**સદ્દેન તાવ વત્તબ્બત્થે – ‘‘ન ભવં એતિ પુઞ્ઞત્થં, સિવિરાજસ્સ દસ્સનં. માયસ્મા સમગ્ગસ્સ સઙ્ઘસ્સ ભેદાય પરક્કમિ. ઇધ ભન્તે ભગવા પંસુકૂલં ધોવતૂ’’તિ ઇચ્ચેવમાદયો પયોગા. **અમ્હ**સદ્દેન પન વત્તબ્બત્થે ‘‘ઉપાલિ તં મહાવીર, પાદે વન્દતિ સત્થુનો. સાવકો તે મહાવીર, સરણો વન્દતિ સત્થુનો’’તિ ચ ઇચ્ચેવમાદયો પયોગા. ઇદમેત્થુપલક્ખિતબ્બં ‘‘ત્વં તુમ્હે અહં મય’’ન્તિ અત્થદીપક **ત**યોગ **મ**યોગતો અઞ્ઞો અઞ્ઞત્થદીપનો પયોગોયેવ અઞ્ઞયોગો નામ, તત્થ પઠમપુરિસો ભવતીતિ.

યજ્જેવં ‘‘સબ્બાયસં કૂટમતિપ્પમાણં, પગ્ગય્હ સો તિટ્ઠસિ અન્તલિક્ખે. એસ સુત્વા પસીદામિ, વચો તે ઇસિસત્તમા’’તિઆદીસુ કથં. એત્થ હિ મજ્ઝિમુત્તમપુરિસસમ્ભવોયેવ દિસ્સતિ, ન તુ પઠમપુરિસસમ્ભવોતિ? વુચ્ચતે – ‘‘સબ્બાયસં કૂટમતિપ્પમાણં, પગ્ગય્હ સો તિટ્ઠસિ અન્તલિક્ખે’’તિઆદીસુ ‘‘સો’’તિઆદિકસ્સ નામસદ્દસ્સ **તુમ્હ’મ્હ**સદ્દસ્સત્થવાચકસદ્દેહિ‘‘તિટ્ઠસી’’તિઆદીનં સ્યાદ્યન્તાનં પદાનં દસ્સનતો અચ્ચન્તમજ્ઝાહરિતબ્બેહિ સમાનાધિકરણત્તા તગ્ગુણભૂતત્તા ચ મજ્ઝિમુત્તમપુરિસસમ્ભવો સમધિગન્તબ્બો. ઈદિસેસુ પયોગેસુ સ્યાદ્યન્તાનં દસ્સનવસેન અવિજ્જમાનાનિપિ અજ્ઝાહરિતબ્બાનિ ‘‘ત્વમહ’’મિચ્ચાદીનિ પદાનિ ભવન્તિ. કત્થચિ પન પરિપુણ્ણાનિ દિસ્સન્તિ ‘‘સાત્વં વટ્ટમનુપ્પત્તા, કથં મદ્દિ કરિસ્સસિ. સો અહં વિચરિસ્સામિ, ગામા ગામં પુરા પુર’’ન્તિ ઇચ્ચેવમાદીસુ.

આખ્યાતિકસ્સ ક્રિયાલક્ખણત્તા અલિઙ્ગભેદત્તા ચ તિણ્ણં લિઙ્ગાનં સાધારણભાવપરિદીપનત્થં અપરમ્પિ ક્રિયાપદમાલં વદામ –

પુરિસો ભવતિ, કઞ્ઞા ભવતિ, ચિત્તં ભવતિ, પુરિસા ભવન્તિ, કઞ્ઞાયો ભવન્તિ, ચિત્તાનિ ભવન્તિ. ભો પુરિસ ત્વં ભવસિ, ભોતિ કઞ્ઞે ત્વં ભવસિ, ભો ચિત્ત ત્વં ભવસિ, ભવન્તો પુરિસા તુમ્હે ભવથ, ભોતિયો કઞ્ઞાયો તુમ્હે ભવથ, ભવન્તો ચિત્તાનિ તુમ્હે ભવથ. અહં પુરિસો ભવામિ, અહં કઞ્ઞા ભવામિ, અહં ચિત્તં ભવામિ, મયં પુરિસા ભવામ, મયં કઞ્ઞાયો ભવામ, મયં ચિત્તાનિ ભવામ.

એસ નયો અત્તનોપદેસુ, સેસવિભત્તીનં સબ્બપદેસુપિ. અયમાખ્યાતિકસ્સ તિણ્ણં લિઙ્ગાનં સાધારણભાવપરિદીપની ક્રિયાપદમાલાવ.

વુત્તઞ્હેતં **નિરુત્તિપિટકે** ‘‘ક્રિયાલક્ખણમાખ્યાતિકમલિઙ્ગભેદ’’મિતિ. તત્ર **અલિઙ્ગભેદ**મિતિ કો અત્થો? ઇત્થિપુમનપુંસકાનં અવિસેસત્થો વુચ્ચતે ‘‘અલિઙ્ગભેદ’’મિતિ. યથા ‘‘પુરિસો ગચ્છતિ, કઞ્ઞા ગચ્છતિ, ચિત્તં ગચ્છતી’’તિ. ચતુધા ઉદ્દિટ્ઠક્રિયાપદેસુ યથા ‘‘ભવતી’’તિ **અ**કારાનન્તરત્યન્તપદં ગહેત્વા ‘‘ભવતિ ભવન્તિ ભવસી’’તિઆદિના ક્રિયાપદમાલા સબ્બથા કતા, એવં ‘‘ઉબ્ભવતિ’’ચ્ચાદીનિપિ **અ**કારાનન્તરત્યન્તપદાનિ ગહેત્વા ‘‘ઉબ્ભવતિ ઉબ્ભવન્તિ ઉબ્ભવસી’’તિઆદિના ક્રિયાપદમાલા સબ્બથા કાતબ્બા. ‘‘ભોતિ સમ્ભોતી’’તિઆદીનિ પન ઓકારાનન્તરત્યન્તપદાનિ, ‘‘ભાવેતિ વિભાવેતી’’તિઆદીનિ ચ એકારાનન્તરત્યન્તપદાનિ ગહેત્વા પાળિનયાનુસારેનેવ પદમાલા કાતબ્બા, નયિધ વુત્તનયાનુસારેન. ઈદિસેસુ હિ ઠાનેસુ દુરનુબોધા ક્રિયાપદગતિ. અતો લબ્ભમાનવસેન ક્રિયાપદમાલા કાતબ્બા. ન હિ લોકે લોકિયા સબ્બે ધાતુસદ્દે પચ્ચેકં સબ્બેહિપિ છન્નવુતિયા વચનેહિ યોજેત્વા વદન્તિ, એવં અવદન્તાનમ્પિ નેસં કથા અપરિપુણ્ણા નામ ન હોતિ, તસ્મા વજ્જેતબ્બટ્ઠાનં વજ્જેત્વા યથાસમ્ભવં પદમાલા કાતબ્બા. એવં પઞ્ચમિયાદીસુપિ વિભત્તીસુ. અયં વત્તમાનવિભત્તિવસેન ક્રિયાપદમાલાનિદ્દેસો.

ઇતો પટ્ઠાય પન યથુદ્દિટ્ઠપદાનેવ પરિણામેત્વા પરિણામેત્વા પઞ્ચમિયાદીનં માતિકાભાવેન ગહેતબ્બાનિ. ઇદાનિ પન તયોગાદિસહિતાસહિતવસેન દ્વિધા ક્રિયાપદમાલાયો દસ્સેસ્સામ ક્વચાદેસવસેન સમ્ભૂતાનિ ચ રૂપન્તરાનિ સોતૂનં સુખધારણત્થઞ્ચેવ પુરિસપ્પયોગે અસમ્મોહત્થઞ્ચ.

ભવતુ, ભવન્તુ. ભવાહિ, ભવ, ભવથ. ભવામિ, ભવામ. ભવતં, ભવન્તં. ભવસ્સુ, ભવવ્હો. ભવે, ભવામસે. સો ભવતુ, તે ભવન્તુ. ત્વં ભવાહિ, ભવ, તુમ્હે ભવથ. અહં ભવામિ, મયં ભવામ. સો ભવતં, તે ભવન્તં. ત્વં

ભવસ્સુ, તુમ્હે ભવવ્હો. અહં ભવે, મયં ભવામસે. અયં પઞ્ચમીવિભત્તિવસેન ક્રિયાપદમાલાનિદ્દેસો.

ભવેય્ય, ભવે, ભવેય્યું. ભવેય્યાસિ, ભવેય્યાથ. ભવેય્યામિ, ભવેય્યામ, ભવેમુ. ભવેથ, ભવેરં. ભવેથો, ભવેય્યાવ્હો. ભવેય્યં, ભવેય્યામ્હે ઇતિ વા, સો ભવેય્ય , ભવે, તે ભવેય્યું. ત્વં ભવેય્યાસિ, તુમ્હે ભવેય્યાથ. અહં ભવેય્યામિ, મયં ભવેય્યામ, ભવેમુ. સો ભવેથ, તે ભવેરં. ત્વં ભવેથો, તુમ્હે ભવેય્યાવ્હો. અહં ભવેય્યં, મયં ભવેય્યામ્હે ઇતિ વા. અયં સત્તમીવિભત્તિવસેન ક્રિયાપદમાલાનિદ્દેસો.

બભૂવ, બભૂવુ. બભૂવે, બભૂવિત્થ. બભૂવં, બભૂવિમ્હ. બભૂવિત્થ, બભૂવિરે. બભૂવિત્થો, બભૂવિવ્હો. બભૂવિં, બભૂવિમ્હે ઇતિ વા, સો બભૂવ, તે બભૂવુ. ત્વં બભૂવે, તુમ્હે બભૂવિત્થ. અહં બભૂવં, મયં બભૂવિમ્હ. સો બભૂવિત્થ, તે બભૂવિરે. ત્વં બભૂવિત્થો, તુમ્હે બભૂવિવ્હો. અહં બભૂવિં, મયં બભૂવિમ્હે ઇતિ વા. અયં પરોક્ખાવિભત્તિવસેન ક્રિયાપદમાલાનિદ્દેસો.

અભવા, અભવૂ. અભવો, અભવત્થ. અભવં, અભવમ્હા. અભવત્થ, અભવત્થું. અભવસે, અભવવ્હં. અભવિં, અભવમ્હસે ઇતિ વા, સો અભવા, તે અભવૂ. ત્વં અભવો, તુમ્હે અભવત્થ. અહં અભવં, મયં અભવમ્હા. સો અભવત્થ, તે અભવત્થું. ત્વં અભવસે, તુમ્હે અભવવ્હં. અહં અભવિં, મયં અભવમ્હસે ઇતિ વા. અયં હિય્યત્તનીવિભત્તિવસેન ક્રિયાપદમાલાનિદ્દેસો.

અભવિ, અભવું. અભવો, અભવિત્થ. અભવિં, અભવિમ્હા. અભવા, અભવૂ. અભવસે, અભવિવ્હં. અભવ્હં, અભવિમ્હે ઇતિ વા, સો અભવિ, તે અભવું. ત્વં અભવો, તુમ્હે અભવિત્થ. અહં અભવિં, મયં અભવિમ્હા. સો અભવા, તે અભવૂ. ત્વં અભવસે, તુમ્હે અભવિવ્હં. અહં અભવં, મયં અભવિમ્હે ઇતિ વા. અયં અજ્જતનીવિભત્તિવસેન ક્રિયાપદમાલાનિદ્દેસો.

એત્થ પનજ્જતનિયા **ઉં**વચનસ્સ **ઇંસુ**માદેસવસેન ભવતિનો રૂપન્તરાનિપિ વેદિતબ્બાનિ. સેય્યથિદં? તે ભવિંસુ, સમુબ્ભવિંસુ, પભવિંસુ, પરાભવિંસુ, સમ્ભવિંસુ, પાતુભવિંસુ, પાતુબ્ભવિંસુ , ઇમાનિ અકમ્મકપદાનિ. પરિભવિંસુ, અભિભવિંસુ, અધિભવિંસુ, અતિભવિંસુ, અનુભવિંસુ, સમનુભવિંસુ, અભિસમ્ભવિંસુ.

‘‘અધિભોસુ’’ન્તિ રૂપમ્પિ, યસ્મા દિસ્સતિ પાળિયં;
તસ્મા હિ નયતો ઞે ય્યં, ‘‘પરિભોસુ’’ન્તિઆદિકં.

તત્રાયં પાળિ – ‘‘એવંવિહારિઞ્ચાવુસો ભિક્ખું રૂપા અધિભોસું, ન ભિક્ખુ રૂપે અધિભોસી’’તિ. ઇમાનિ સકમ્મકપદાનિ, એવમજ્જતનિયા **ઉં**વચનસ્સ **ઇંસુ**માદેસવસેન ભવતિનો રૂપન્તરાનિ ભવન્તિ. અપિચ

‘‘અન્વભિ’’ ઇતિરૂપમ્પિ, અજ્જતન્યા પદિસ્સતિ;
તસ્મા હિ નયતો ઞેય્યં, ‘‘અજ્ઝભિ’’ચ્ચાદિકમ્પિ ચ.

તત્રાયં પાળિ – સો તેન કમ્મેન દિવં સમક્કમિ, સુખઞ્ચ ખિડ્ડારતિયો ચ અન્વભીતિ. તત્થ **અન્વભી**તિ અનુ અભીતિ છેદો. **અનૂ**તિ ઉપસગ્ગો. **અભી**તિ આખ્યાતિકપદન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ભવિસ્સતિ, ભવિસ્સન્તિ. ભવિસ્સસિ, ભવિસ્સથ. ભવિસ્સામિ, ભવિસ્સામ. ભવિસ્સતે, ભવિસ્સન્તે. ભવિસ્સસે, ભવિસ્સવ્હે. ભવિસ્સં, ભવિસ્સામ્હે ઇતિ વા, સો ભવિસ્સતિ, તે ભવિસ્સન્તિ. ત્વં ભવિસ્સસિ, તુમ્હે ભવિસ્સથ. અહં ભવિસ્સામિ, મયં ભવિસ્સામ. સો ભવિસ્સતે, તે ભવિસ્સન્તે. ત્વં ભવિસ્સસે, તુમ્હે ભવિસ્સવ્હે. અહં ભવિસ્સં, મયં ભવિસ્સામ્હે ઇતિ વા. અયં ભવિસ્સન્તીવિભત્તિવસેન ક્રિયાપદમાલાનિદ્દેસો.

અભવિસ્સા, અભવિસ્સંસુ. અભવિસ્સે, અભવિસ્સથ. અભવિસ્સં, અભવિસ્સામ્હા. અભવિસ્સથ, અભવિસ્સિસુ. અભવિસ્સસે, અભવિસ્સવ્હે. અભવિસ્સિં, અભવિસ્સામ્હસે ઇતિ વા, સો અભવિસ્સા, તે અભવિસ્સંસુ. ત્વં અભવિસ્સે, તુમ્હે અભવિસ્સથ. અહં અભવિસ્સં, મયં અભવિસ્સામ્હા. સો અભવિસ્સથ, તે અભવિસ્સિસુ. ત્વં અભવિસ્સસે, તુમ્હે અભવિસ્સવ્હે. અહં અભવિસ્સિં, મયં અભવિસ્સામ્હસે ઇતિ વા. અયં કાલાતિપત્તિવિભત્તિવસેન ક્રિયાપદમાલાનિદ્દેસો.

વોહારભેદકુસલેન સુબુદ્ધિના યો,
કચ્ચાયનેન કથિતો જિનસાસનત્થં;
ત્યાદિક્કમો તદનુગં કિરિયાપદાનં,
કત્વા કમો ભવતિધાતુવસેન વુત્તો.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

ભવતિનો ક્રિયાપદમાલાવિભાગો નામ

દુતિયો પરિચ્છેદો.

૩. પકિણ્ણકવિનિચ્છય

ઇતો પરં પવક્ખામિ, પકિણ્ણકવિનિચ્છયં;
સપ્પયોગેસુ અત્થેસુ, વિઞ્ઞૂનં પાટવત્થયા.

તત્થ અત્થુદ્ધારો, અત્થસદ્દચિન્તા, અત્થાતિસયયોગો, સમાનાસમાનવસેનવચનસઙ્ગહો, આગમલક્ખણવસેન વિભત્તિવચનસઙ્ગહો, કાલવસેન વિભત્તિવચનસઙ્ગહો, કાલસઙ્ગહો, પકરણસંસન્દના, વત્તમાનાદીનં વચનત્થવિભાવના ચાતિ નવધા વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

અત્થુદ્ધારે તાવ સમાનસુતિકપદાનમત્થુદ્ધારણં કરિસ્સામ. એત્થાખ્યાતપદસઞ્ઞિતાનં **ભોતિ**સદ્દ **ભવે**સદ્દાનમત્થો ઉદ્ધરિતબ્બો. તથા હેતે નામિકપદસઞ્ઞિતેહિ અપરેહિ **ભોતિ**સદ્દ **ભવે**સદ્દેહિ સમાનસુતિકાપિ અસમાનત્થા ચેવ હોન્તિ અસમાનવિભત્તિકા ચ. સાસનસ્મિઞ્હિ કેચિ સદ્દા અઞ્ઞમઞ્ઞં સમાનસુતિકા સમાનાપિ અસમાનત્થા અસમાનપવત્તિનિમિત્તા અસમાનલિઙ્ગા અસમાનવિભત્તિકા અસમાનવચનકા અસમાનન્તા અસમાનકાલિકા અસમાનપદજાતિકા ચ ભવન્તિ.

તેસમસમાનત્થત્તે ''સબ્બઞ્હિ તં જીરતિ દેહનિસ્સિતં. અપ્પસ્સુતાયં પુરિસો, બલિબદ્દોવ જીરતિ. સન્તો તસિતો. પહુ સન્તો ન ભરતિ. સન્તો આચિક્ખતે મુનિ. સન્તો સપ્પુરિસા લોકે. સન્તો સંવિજ્જમાના લોકસ્મિ''ન્તિ એવમાદયો પયોગા. એત્થ **જીરતિ**સદ્દદ્વયં યથાસમ્ભવં નવભાવાપગમવડ્ઢનવાચકં. **સન્તો**સદ્દપઞ્ચકં યથાસમ્ભવં પરિસ્સમપ્પત્તસમાનોપસન્તોપલબ્ભમાનવાચકન્તિ દટ્ઠબ્બં.

અસમાનપવત્તિનિમિત્તત્તે પન ''અકતઞ્ઞૂ મિત્તદુબ્ભી, અસ્સદ્ધો અકતઞ્ઞૂચા''તિએવમાદયો. એત્થ ચ **અકતઞ્ઞૂ**સદ્દદ્વયં કતાકતાજાનનજાનનપવત્તિનિમિત્તં પટિચ્ચ સમ્ભૂતત્તા અસમાનપવત્તિનિમિત્તકન્તિ દટ્ઠબ્બં.

અસમાનલિઙ્ગત્તે ''સુખી હોતુ પઞ્ચસિખ સક્કો દેવાનમિન્દો. ત્વઞ્ચ ભદ્દે સુખી હોહિ. યત્થ સા ઉપટ્ઠિતો હોતિ. માતા મે અત્થિ, સા મયા પોસેતબ્બા''તિ એવમાદયો. એત્થ **સુખી**સદ્દદ્વયં **સા**સદ્દદ્વયઞ્ચ પુમિત્થિલિઙ્ગવસેન અસમાનલિઙ્ગન્તિ દટ્ઠબ્બં.

અસમાનવિભત્તિકત્તે ''આહારે ઉદરે યતો. યતો પજાનાતિ સહેતુધમ્મ''ન્તિ એવમાદયો. એત્થ **યતોસ**દ્દદ્વયં પઠમાપઞ્ચમીવિભત્તિસહિતત્તા અસમાનવિભત્તિકન્તિ દટ્ઠબ્બં.

અસમાનવચનકત્તે ઇમે પયોગા –

''યાય માતુ ભતો પોસો, ઇમં લોકં અવેક્ખતિ;
તમ્પિ પાણદદિં સન્તિં, હન્તિ કુદ્ધો પુથુજ્જનો''તિ

આદીસુ **હન્તિ**સદ્દો એકવચનો.

''ઇમે નૂન અરઞ્ઞસ્મિં, મિગસઙ્ઘાનિ લુદ્દકા;
વાકુરાહિ પરિક્ખિપ્પ, સોબ્ભં પાતેત્વા તાવદે;

વિક્કોસમાના તિબ્બાહિ, હન્તિ નેસં વરં વર''ન્તિ.

આદીસુ પન બહુવચનો. ''સીલવા વત્તસમ્પન્નો. એથ તુમ્હે આયસ્મન્તો સીલવા હોથ. સન્તો દન્તો નિયતો બ્રહ્મચારી. સન્તો હવે સબ્ભિ પવેદયન્તિ. મહારાજા યસસ્સી સો. ચત્તારો મહારાજા''તિ એવમાદીસુ **સીલવા**સદ્દાદયો એકવચનબહુવચનકા.

અસમાનન્તત્તે પન યત્થ સમાનસુતિકાનં અસમાનવિભત્તિકત્તં વા અસમાનવચનત્તં વા ઉપલબ્ભતિ. તેયેવ પયોગા. તં યથા? ''સતં સમ્પજાનં, સતં ધમ્મો, સન્તો દન્તો, સન્તો સપ્પુરિસા'' ઇચ્ચેવમાદયો.

અસમાનકાલત્તે ''નનુ તે સુતં બ્રાહ્મણ ભઞ્ઞમાને, દેવા ન ઇસ્સન્તિ પુરિસપરક્કમસ્સ. તે જના પારમિસ્સન્તિ, મચ્ચુધેય્યં સુદુત્તર''ન્તિ એવમાદયો. એત્થ **ઇસ્સન્તિ**સદ્દદ્વયં વત્તમાનાભવિસ્સન્તીકાલવસેન અસમાનકાલન્તિ દટ્ઠબ્બં. વત્તમાનાભવિસ્સન્તીવિભત્તિવસેન પન અસમાનવિભત્તિકન્તિપિ.

અસમાનપદજાતિકત્તે ''સયં સમાહિતો નાગો, સયં અભિઞ્ઞાય કમુદ્દિસેય્યં. પથે ધાવન્તિયા પતિ, એકંસં અજિનં કત્વા, પાદેસુ સિરસા પતિ. ગિરિં ચણ્ડોરણં પતી''તિ એવમાદયો. એત્થ **સયં**સદ્દદ્વયં નામનિપાતવસેન **પતિ**સદ્દત્તયં નામાખ્યાતોપસગ્ગવસેન અસમાનપદજાતિકન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ઇમિના નયેન સબ્બત્થ વિત્થારેતબ્બં. એવં સાસનસ્મિં કેચિ સદ્દા અઞ્ઞમઞ્ઞં સમાનસુતિકા સમાનાપિ અસમાનત્થા અસમાનપવત્તિનિમિત્તા અસમાનલિઙ્ગા અસમાનવિભત્તિકા અસમાનવચનકા અસમાનન્તા અસમાનકાલિકા અસમાનપદજાતિકા ચ ભવન્તિ. એતાદિસેસુ સદ્દેસુ યો ક્રિયાપદત્તં પકાસેતિ, ન સો નામિકપદત્તં. યો ચ નામિકપદત્તં પકાસેતિ, ન સો ક્રિયાપદત્તં. એવં સન્તેપિ સુતિસામઞ્ઞતો એકત્તેન ગહેત્વા અત્થુદ્ધારો કરણીયોતિ યથાવુત્તક્રિયાપદાનં નામપદેહિ સમાનસુતિકાનં **ભોતિ**સદ્દ **ભવે** સદ્દાનમત્થુદ્ધારં વદામ.

કથં? **ભોતિ**સદ્દો કત્તુયોગે ક્રિયાપદં, ક્રિયાયોગે નામિકપદં, તસ્મા સો દ્વીસુ અત્થેસુ વત્તતિ ક્રિયાપદત્થે નામિકપદત્થે ચ. તત્થ ક્રિયાપદત્થે વત્તમાનવસેન, નામિકપદત્થે પનાલપનવસેન. ક્રિયાપદત્થે તાવ ''એકો ભોતિ'', નામિકપદત્થે ''મા ભોતિ પરિદેવેસિ''. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

ભાવે નામપદત્થે ચ, આલપનવિસેસિતે;
ઇમેસુ દ્વીસુ અત્થેસુ, **ભોતિ**સદ્દો પવત્તતિ.

ભવેસદ્દો પન ''ભવામી''તિમસ્સ વત્તમાનાવિભત્તિયુત્તસ્સ સદ્દસ્સત્થેપિ વત્તતિ. ''ભવામી''તિમસ્સ પઞ્ચમીવિભત્તિયુત્તસ્સ સદ્દસ્સ આણત્યાસીસનત્થેસુપિ વત્તતિ. ''ભવેય્યામી''તિમસ્સ સત્તમીવિભત્તિસહિતસ્સ સદ્દસ્સ અનુમતિપરિકપ્પત્થેસુપિ વત્તતિ. તત્રિદં પઠમત્થસ્સ સાધકં આહચ્ચવચનં –

''દેવાનં અધિકો હોમિ, ભવામિ મનુજાધિપો;
રૂપલક્ખણસમ્પન્નો, પઞ્ઞાય અસમો ભવે''તિ.

અયં પન સબ્બેસં તેસમત્થાનં સાધિકા અમ્હાકં ગાથારચના –

‘‘સુખી ભવતિ એસો ચ, અહઞ્ચાપિ સુખી ભવે;
સુખી ભવતુ એસો ચ, અહઞ્ચાપિ સુખી ભવે.

ઇમાય બુદ્ધપૂજાય, ભવન્તુ સુખિતા પજા;
ભવે’હઞ્ચ સુખપ્પત્તો, સામચ્ચો સહ ઞાતિભિ.

સુખી ભવેય્ય એસો ચ, અહઞ્ચાપિ સુખી ભવે;
સુખી ભવેય્ય ચે એસો, અહઞ્ચાપિ સુખી ભવે’’તિ.

ઇચ્ચેવં –

વત્તમાનાય પઞ્ચમ્યં, સત્તમ્યઞ્ચ વિભત્તિયં;
એતેસુ તીસુ ઠાનેસુ, **ભવે**સદ્દો પવત્તતિ.

એકધા વત્તમાનાયં, પઞ્ચમીસત્તમીસુ ચ;
દ્વેધા દ્વેધાતિમસ્સત્થં, પઞ્ચધા પરિદીપયે.

દ્વેધા વા વત્તમાનાય-માદિપુરિસવાચકો;
અત્થો ‘‘ભવે’’તિ એતસ્સ, ‘‘ભવતી’’તિપિયુજ્જતિ.

ઇદાનિ પન એતસ્સ, વુત્તસ્સત્થસ્સ સાધકં;
એત્થ પાળિપ્પદેસં તુ, આહરિસ્સં સુણાથ મે.

કો’યં મજ્ઝેસમુદ્દસ્મિં, અપસ્સં તીરમાયુહે;
કં ત્વં અત્થવસં ઞત્વા, એવં વાયમસે ભુસં.

નિસમ્મ વત્તં લોકસ્સ, વાયામસ્સ ચ દેવતે;
તસ્મા મજ્ઝેસમુદ્દસ્મિં, અપસ્સં તીરમાયુહે.

અસ્સં પુરિમગાથાયં, ‘‘આયુહે’’તિપદસ્સ હિ;
‘‘આયૂહતી’’તિ અત્થોતિ, વિઞ્ઞાતબ્બો વિભાવિના.

વિભત્તિયા વિપલ્લાસ-વસેનાયં સમીરિતો;
વત્તમાને સત્તમીતિ, તિસ્સેકારવસેન વા.

પચ્છિમાય ચ ગાથાયં, ‘‘આયુહે’’તિપદસ્સ તુ;
‘‘આયૂહામી’’તિ અત્થોતિ, સદ્દત્થઞ્ઞૂ વિભાવયે.

તથા ‘‘ભવે’’તિએતસ્સ, વત્તમાનાવિભત્તિયં;
‘‘ભવતી’’તિ, ‘‘ભવામી’’તિ, ચત્થં દ્વેધા વિભાવયે.

એવંવિધેસુ અઞ્ઞેસુ, પાઠેસુપિ અયં નયો;
નેતબ્બો નયદક્ખેન, નયસાગરસાસને.

એવમયં **ભવે**સદ્દો પઞ્ચસુ છસુ વા ક્રિયાપદત્થેસુ પવત્તતિ. તથા સત્તમીવિભત્યન્તનામિકપદસ્સ વુદ્ધિસંસારકમ્મભવૂપપત્તિભવસઙ્ખાતેસુ અત્થેસુપિ. તથા હિ ‘‘અભવે નન્દતિ તસ્સ, ભવે તસ્સ ન નન્દતી’’તિઆદીસુ વુદ્ધિમ્હિ. ‘‘ભવે વિચરન્તો’’તિઆદીસુ સંસારે. ‘‘ભવે ખો સતિ જાતિ હોતિ, જાતિપચ્ચયા જરામરણ’’ન્તિઆદીસુ કમ્મભવે. ‘‘એવં ભવેવિજ્જમાને’’તિઆદીસુ ઉપપત્તિભવેતિ દટ્ઠબ્બં. ઇમિના નયેન **ભૂ**ધાતુતો નિપ્ફન્નાનં અઞ્ઞતોપિ અઞ્ઞેસં ક્રિયાપદાનં યથાસમ્ભવમત્થો ઉદ્ધરિતબ્બો.

આખ્યાતત્થમ્હિમે અત્થા, ન લાતબ્બા કુદાચનં;
અત્થુદ્ધારવસેનેતે, ઉદ્ધટા નામતો યતો.

ઇદમેત્થ સઙ્ખેપતો અત્થુદ્ધારનયનિદસ્સનં.

અત્થસદ્દચિન્તાયં પન એવમુપલક્ખેતબ્બં – ‘‘ભવન્તે, પરાભવન્તે, પરાભવે’’ઇચ્ચાદયો **ગચ્છતિ ગચ્છં ગચ્છતો**સદ્દાદયો વિય વિસેસસદ્દા, ન યાચનોપતાપનત્થાદિવાચકો **નાથતિ**સદ્દો વિય, ન ચ રાજદેવતાદિવાચકો **દેવ**સદ્દો વિય સામઞ્ઞસદ્દા. યે ચેત્થ વિસેસસદ્દા, તે સબ્બકાલં વિસેસસદ્દાવ. યે ચ સામઞ્ઞસદ્દા, તેપિ સબ્બકાલં સામઞ્ઞસદ્દાવ.

તત્ર **ગચ્છતી**તિઆદીનં વિસેસસદ્દતા એવં દટ્ઠબ્બા – **ગચ્છતી**તિ એકં નામપદં, એકમાખ્યાતં. તથા **ગચ્છ**ન્તિ એકં નામપદં, એકમાખ્યાતં. **ગચ્છતો**તિ એકો કિતન્તો, અપરો રુક્ખીસદ્દો. સતિપિ વિસેસસદ્દત્તે સદિસત્તા સુતિસામઞ્ઞતો તબ્બિસયં બુદ્ધિં નુપ્પાદેતિ વિનાવ’ત્થપ્પકરણસદ્દન્તરાભિસમ્બન્ધેન. તથા હિ સદ્દન્તરાભિસમ્બન્ધેન ‘‘ગચ્છતિ પતિટ્ઠિત’’ન્તિ વુત્તે સત્તમ્યન્તં નામપદન્તિ વિઞ્ઞાયતિ. ‘‘ગચ્છતિ તિસ્સો’’તિ વુત્તે પનાખ્યાતન્તિ. તથા ‘‘સ ગચ્છં ન નિવત્તતી’’તિ વુત્તે પઠમન્તં નામપદન્તિ વિઞ્ઞાયતિ. ‘‘ગચ્છં પુત્તનિવેદકો’’તિ વુત્તે આખ્યાતન્તિ વિઞ્ઞાયતિ. ‘‘ગચ્છતો હયતો પતિતો’’તિ વુત્તે કિતન્તોતિ વિઞ્ઞાયતિ. ‘‘ગચ્છતો પણ્ણપુપ્ફાનિ પતન્તી’’તિ વુત્તે રુક્ખવાચકો રુક્ખીસદ્દોતિ. ઇતિ વિસેસસદ્દાનં આખ્યાતનામાનં નામાખ્યાતેહિ સમાનસુતિકાનં અત્થાભિસમ્બન્ધાદીસુ યો કોચિ અત્થવિસેસઞાપકો સમ્બન્ધો અવસ્સમિચ્છિતબ્બો. એવં ‘‘ગચ્છતી’’તિઆદીનં આખ્યાતનામત્તાદિવસેન પચ્ચેકં ઠિતાનં એકેકત્થવાચકાનં વિસેસસદ્દતા દટ્ઠબ્બા.

‘‘નાથતિ દેવો’’તિઆદીનં પન આખ્યાતનામાનં નામાખ્યાતેહિ અસમાનસુતિકાનં અનેકત્થવાચકાનં સામઞ્ઞસદ્દતા એવ દટ્ઠબ્બા. અત્થસમ્બન્ધાદીસુ હિ વિના યેન કેનચિ સમ્બન્ધેન ‘‘નાથતી’’તિ વુત્તે ‘‘યાચતી’’તિ વા ‘‘ઉપતાપેતી’’તિ વા ‘‘ઇસ્સરિયં કરોતી’’તિ વા ‘‘આસીસતી’’તિ વા અત્થો પટિભાતિ, તથા ‘‘દેવો’’તિ વુત્તે ‘‘મેઘો’’તિ વા ‘‘આકાસો’’તિ વા ‘‘રાજા’’તિ વા ‘‘દેવતા’’તિ વા ‘‘વિસુદ્ધિદેવો’’તિ વા અત્થો પટિભાતિ. યદા પન સદ્દન્તરાભિસમ્બન્ધેન ‘‘નાથતિ સુપ્પટિપત્તિ’’ન્તિ વુત્તે તદા ‘‘નાથતી’’તિ ક્રિયાપદસ્સ ‘‘યાચતી’’તિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ, ‘‘નાથતિ સબ્બકિલેસે’’તિ વુત્તે ‘‘ઉપતાપેતી’’તિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ. ‘‘નાથતિ સકચિત્તે’’તિ વુત્તે ‘‘ઇસ્સરિયં કરોતી’’તિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ. ‘‘નાથતિ લોકસ્સ હિત’’ન્તિ વુત્તે ‘‘આસીસતી’’તિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ. તથા ‘‘દેવો ગજ્જતી’’તિ વુત્તે ‘‘દેવો’’તિ નામપદસ્સ ‘‘મેઘો’’તિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ. ‘‘વિદ્ધો વિગતવલાહકો દેવો’’તિ વુત્તે ‘‘આકાસો’’તિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ. ‘‘પિવતુ દેવો પાનીય’’ન્તિ વુત્તે ‘‘રાજા’’તિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ.

‘‘દેવો દેવકાયા ચવતિ આયુસઙ્ખયા’’તિ વુત્તે ‘‘દેવતા’’તિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ. ‘‘દેવાતિદેવો સતપુઞ્ઞલક્ખણો’’તિ વુત્તે ‘‘વિસુદ્ધિદેવો’’તિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ. ઇમિના નયેન અઞ્ઞેપિ સામઞ્ઞસદ્દા ઞાતબ્બા.

સબ્બમેતં ઞત્વા યથા અત્થો સદ્દેન, સદ્દો ચત્થેન ન વિરુજ્ઝતિ, તથાત્થસદ્દા ચિન્તનીયા. તત્રિદં ઉપલક્ખણમત્તં ચિન્તાકારનિદસ્સનં – ‘‘અત્થકુસલા ભવન્તે’’તિ વા ‘‘કિચ્ચાનિ ભવન્તે’’તિ વા વુત્તે ‘‘ભવન્તે’’તિ ઇદં ‘‘ભવન્તી’’તિમિના સમાનત્થમાખ્યાતપદન્તિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘ભવન્તે પસ્સામી’’તિ વા ‘‘ઇચ્છામી’’તિ વા વુત્તે ઉપયોગત્થવં નામપદન્તિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘ભવન્તે જને પસંસતી’’તિ વા ‘‘કામેતી’’તિ વા વુત્તે પચ્ચત્તોપયોગત્થવન્તાનિ દ્વે નામપદાનીતિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘ચોરા પરાભવન્તે’’તિ વુત્તે ‘‘પરાભવન્તે’’તિ ઇદં ‘‘પરાભવન્તી’’તિમિના સમાનત્થમાખ્યાતિકપદન્તિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘પરાભવન્તે જના ઇચ્છન્તિ અમિત્તાન’’ન્તિ વુત્તે ‘‘પરાભવન્તે’’તિ ઇમાનિ ઉપયોગપચ્ચત્તત્થવન્તાનિ દ્વે નામપદાનીતિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘એસો પરાભવે’’તિ વુત્તે ‘‘પરાભવે’’તિ ઇદં ‘‘પરાભવેય્યા’’તિમિના સમાનત્થમાખ્યાતપદન્તિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘એતે પરાભવે લોકે, પણ્ડિતો સમવેક્ખિયા’’તિ વુત્તે ‘‘પરાભવે’’તિ ઇદં ઉપયોગત્થવં બહુવચનં નામપદન્તિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘પરાભવે સતી’’તિ વુત્તે ભાવલક્ખણભુમ્મત્થેકવચનકં નામપદન્તિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘તુમ્હે મે પસાદા સમ્ભવે’’તિ વુત્તે ‘‘સમ્ભવે’’તિ ઇદં ‘‘સમ્ભવથા’’તિમિના સમાનત્થમાખ્યાતપદન્તિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘એહિ ત્વં સમ્ભવવ્હે’’તિ વુત્તે ‘‘સમ્ભવવ્હે’’તિ ઇદં સમ્ભવાય નામ ઇત્થિયા વાચકં ઇત્થિલિઙ્ગં સાલપનં નામિકપદન્તિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘એહિ ત્વં સમ્ભવવ્હેપતિટ્ઠિત’’ન્તિ વુત્તે સમ્ભવનામકસ્સ પુરિસસ્સ વાચકં પુલ્લિઙ્ગં ભુમ્મવચનન્તિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો.

‘‘વરુણો બ્રહ્મદેવો ચ, અહેસું અગ્ગસાવકા;
સમ્ભવો નામુપટ્ઠાકો, રેવતસ્સ મહેસિનો’’તિ –

હિ પાળિ. ‘‘ધમ્મા પાતુભવન્તે’’તિ વુત્તે ‘‘પાતુભવન્તે’’તિ ઇદં ‘‘પાતુભવન્તી’’તિમિના સમાનત્થં સનિપાતમાખ્યાતપદન્તિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘પાતુ ભવન્તે જને’’તિ વુત્તે ‘‘તે જને ભવં રક્ખતૂ’’તિ અત્થવાચકાનિ આખ્યાતકિતન્તસબ્બનામિકપદાનીતિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘પાતુભવસે ત્વં ગુણેહી’’તિ વુત્તે ‘‘પાતુભવસે’’તિ ઇદં ‘‘પાતુભવસી’’તિમિના સમાનત્થમાખ્યાતપદન્તિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘પાતુભવસે ગુણે યો ત્વ’’ન્તિ વુત્તે ‘‘પાતુભવાહિ અત્તનો ગુણહેતુ ત્વ’’ન્તિ અત્થવાચકાનિનિપાતયુત્તાખ્યાતનામપદાનીતિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘અહમત્તનો ગુણેહિ પાતુભવે’’તિ વુત્તે ‘‘પાતુભવે’’તિ ઇદં ‘‘પાતુભવામી’’તિમિના સમાનત્થં સનિપાતમાખ્યાતપદન્તિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ‘‘મં પાતુ ભવે ઇદં પુઞ્ઞકમ્મ’’ન્તિ વુત્તે ‘‘મં રક્ખતુ સંસારે ઇદં પુઞ્ઞકમ્મ’’ન્તિ અત્થવાચકાનિ આખ્યાતનામપદાનીતિ એવમત્થો ચ સદ્દો ચ ચિન્તનીયો. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ યથારહમત્થસદ્દા ચિન્તનીયા. તત્થ સમાનસુતિકાનં કેસઞ્ચિ સદ્દાનં ‘‘ન તેસં કોટ્ઠે ઓપેન્તિ. ન તેસં અન્તરા ગચ્છે. સત્ત વો લિચ્છવી અપરિહાનીયે ધમ્મે દેસેસ્સામિ, ઇમે તે દેવ સત્તવો, ત્વઞ્ચ ઉત્તમસત્તવો’’તિઆદીસુ સમાનસુતિકાનં વિય ઉચ્ચારણવિસેસો ઇચ્છનીયો. ઉચ્ચારણવિસેસે હિ સતિ પદાનિ પરિબ્યત્તાનિ, પદેસુ પરિબ્યત્તેસુ અત્થો પરિબ્યત્તો હોતિ, અત્થપરિગ્ગાહકાનં અત્થાધિગમો અકિચ્છો હોતિ, સુપરિસુદ્ધાદાસતલે પટિબિમ્બદસ્સનં વિય, સો ચ ગહિતપુબ્બસઙ્કેતસ્સ અત્થસમ્બન્ધાદીસુ અઞ્ઞતરસ્મિં ઞાતેયેવ હોતિ, ન ઇતરથા. વુત્તઞ્હેતં પોરાણેહિ –

“વિસયત્તમનાપન્ના, સદ્દા નેવત્થબોધકા;
ન પદમત્તતો અત્થે, તે અઞ્ઞાતા પકાસકા”તિ.

યદિદમેત્થ વુત્તમમ્હેહિ “ઉચ્ચારણવિસેસો ઇચ્છનીયો”તિ. અત્રાયમુચ્ચારણવિસેસદીપની ગાથા સહત્થપ્પકાસનનયદાનગાથાય.

“ન તે સં કોટ્ઠે ઓપેન્તિ”, ઇતિ પાઠે સુમેધસો;
પદં “ન તે”તિ છિન્દિત્વા, “સં કોટ્ઠે”તિ પઠેય્ય વે.

“સં ન ઓપેન્તિ કોટ્ઠે તે, ભિક્ખૂ”તિ અત્થમીરયે;
એવમિમેસુ અઞ્ઞેસુ, પાઠેસુપિ અયં નયો.

અથ યં પનિદમ્પિ વુત્તં “કેસઞ્ચી”તિ, તં કિમત્થં? “ગચ્છતિ પતિટ્ઠિતં, ગચ્છતિ તિસ્સો, ભવન્તે પસ્સામિ, અત્થકુસલા ભવન્તે, વદન્તં એકપોક્ખરા, વદન્તં પટિવદતી”તિઆદીસુ સમાનસુતિકાનમુચ્ચારણવિસેસો ન લબ્ભતીતિ દસ્સનત્થં. તસ્મા ઇદમેત્થ સલ્લક્ખેતબ્બં – યત્થ સમાનસુતિકાનમુચ્ચારણવિસેસો લબ્ભતિ અત્થવિસેસો ચ પદાનં વિભાગવસેન વા અવિભાગવસેન વા, તત્થ પયોગે સમાનસુતિકમેકચ્ચં પદં વિચ્છિન્દિત્વા ઉચ્ચારેતબ્બં. સેય્યથિદં? “હેતુ હેતુસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો. સો તેન સદ્ધિં ભાસતિ, સોતેન વુય્હતિ. ભવન્તે જને પસંસતિ, ભવન્તે પસ્સામી”તિ એવમાદયો પયોગા. એત્થ “હેતૂ”તિ ઈસકં વિચ્છિન્દિત્વા “હેતુસમ્પયુત્તાન”ન્તિ ઉચ્ચારેતબ્બં. તથા “સો”તિ વિચ્છિન્દિત્વા “તેન સદ્ધિ”ન્તિ ઉચ્ચારેતબ્બં. “ભવ”ન્તિ વિચ્છિન્દિત્વા “તે જને”તિ ઉચ્ચારેતબ્બં.

સેસં પન સમાનસુતિકં વિચ્છિન્દિત્વા ન ઉચ્ચારેતબ્બં. અવિચ્છિન્દનીયસ્મિઞ્હિ ઠાને વિચ્છિન્દિત્વા પઠિતસ્સ અત્થો દુટ્ઠો હોતિ. એવં પદવિભાગાવિભાગવસેન સમાનસુતિકાનમત્થુચ્ચારણવિસેસો વેદિતબ્બો. એત્થ હિ “સો તેના”તિઆદીસુ દ્વિપદત્થગ્ગહણં વિભાગો, એકપદત્થગ્ગહણમવિભાગોતિ અધિપ્પેતો. એત્થ ચ વિસું વવત્થિતાનં અસમાનસુતિકાનં એકતો કત્વા સમાનસુતિકભાવપરિકપ્પનં અત્થન્તરવિઞ્ઞાપનત્થઞ્ચેવ ઉચ્ચારણવિસેસદસ્સનત્થઞ્ચ. ન હિ એતાનિ “સપ્પો સપ્પો”તિઆદીસુ વિય એકસ્મિંયેવત્થે સમાનસુતિકાનિ. એવં સન્તેપિ એકજ્ઝકરણેન લદ્ધં સમાનસુતિલેસં ગહેત્વા અત્થન્તરવિઞ્ઞાપનત્થં ઉચ્ચારણવિસેસદસ્સનત્થઞ્ચ “સમાનસુતિકાની”તિ વુત્તાનિ. એસ નયો અઞ્ઞત્રાપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ. ઇદમેત્થ સલ્લક્ખેતબ્બં –

યત્થ સમાનસુતિકાનં અટ્ઠારસાકારેસુ યેન કેનચિ આકારેન અત્થવિસેસો લબ્ભતિ, વિચ્છિન્દિત્વા પન ઉચ્ચારણે સદ્દવિલાસો ન હોતિ, અત્થો વા દુટ્ઠો હોતિ, ન તાદિસેસુ પયોગેસુ સમાનસુતિકાનિ પદાનિ વિચ્છિન્દિત્વા ઉચ્ચારેતબ્બાનિ. તત્ર કતમેન ચાકારેન અત્થવિસેસલાભો ભવતિ? પદાનં વિભાગવસેન વા અવિભાગવસેન વા અક્ખરસન્નિધાનવસેન વા પદસન્નિધાનવસેન વા પદક્ખરસન્નિધાનવસેન વા વિચ્છાવસેન વા કમ્મપ્પવચનીયવસેન વા ભયકોધાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ કથિતામેડિતવચનવસેન વા ગુણવાચકસદ્દસ્સ દ્વિરુત્તવસેન વા ક્રિયાપદસ્સ દ્વિરુત્તવસેન વા સંહિતાપદચ્છેદવસેન વા અગારવત્થપરિદીપનવસેન વા નિરન્તરત્થપરિદીપનવસેન વા નનિરન્તરત્થપરિદીપનવસેન વા “પુનપ્પુન”મિચ્ચત્થપરિદીપનવસેન વા ઉપમાને **ઇવ** સદ્દવસેન વા **ઇતિ**સદ્દં પટિચ્ચ સદ્દપદત્થવાચકત્થપરિદીપનવસેન વા

તથાપવત્તચિત્તપરિદીપનવસેન વાતિ ઇમેસુદ્ધારસાકારેસુ, વિત્થારતો પન છબ્બીસાય આકારેસુ તતો વાધિકેસુ યેન કેનચિ આકારેન અત્થવિસેસલાભો ભવતિ.

એત્થ પદાનં તાવ વિભાગવસેન વા અવિભાગવસેન વા સમાનસુતિકાનમત્થવિસેસલાભે ‘‘સા નં સઙ્ગતિ પાલેતિ, અભિક્કમો સાનં પઞ્ઞાયતિ. મા નો દેવ અવધિ, માનો મય્હં ન વિજ્જતી’’તિ એવમાદયો પયોગા.

અક્ખરસન્નિધાનવસેન પન અત્થવિસેસલાભે ‘‘સન્તેહિ મહિતો હિતો. સઙ્ગા સઙ્ગામજિં મુત્તં, તમહં બ્રૂમિ બ્રાહ્મણં. દાઠી દાઠીસુ પક્ખન્દિ, મઞ્ઞમાનો યથા પુરે. સબ્બાભિભું વ સિરસાસિરસા નમામિ. ભૂમિતો ઉટ્ઠિતા યાવ, બ્રહ્મલોકા વિધાવતિ. અચ્ચિ અચ્ચિમતો લોકે, ડય્હમાનમ્હિ તેજસા’’તિ એવમાદયો પયોગા.

પદસન્નિધાનવસેન અત્થવિસેસલાભે ‘‘આપો આપોગતં. રાજરાજમહામત્તાદયો, સુખો’લોકસ્સ લોકસ્સ, કારકો ઞાણચક્ખુદો, નિરાપદે પદે નિન્નો, અનન્તઞાણં કરુણાલયં લયં, મલસ્સ બુદ્ધં સુસમાહિતં હિતં. નમામિ ધમ્મં ભવસંવરં વરં, ગુણાકરઞ્ચેવ નિરઙ્ગણં ગણ’’ન્તિ એવમાદયો પયોગા.

પદક્ખરસન્નિધાનવસેન અત્થવિસેસલાભે ‘‘પમાણરહિતં હિતં, સિદ્ધત્થો સબ્બસિદ્ધત્થો, તિલોકમહિતો હિતો. ઉપગન્ત્વાન સમ્બુદ્ધો, ઇદં વચનમબ્રવી’’તિ એવમાદયો પયોગા. તત્રિમા અક્ખરસન્નિધાનાદીસુ અધિપ્પાયવિઞ્ઞાપનિયો ગાથા –

મહિતોઇતિ સદ્દમ્હા, **મ**કારો ચે વિવેચિતો;
સદ્દો નિરત્થકો એત્થ, ‘‘અક્ખર’’ન્તિ વદે બુધો.

ઞેય્યા અક્ખરયોગેન,
‘‘સન્તેહિ મહિતો હિતો’’;
ઇચ્ચાદીસુ સરૂપાનં,
હોતિ અત્થવિસેસતા.

ઉપસગ્ગા નિપાતા ચ, યઞ્ચઞ્ઞં અત્થજોતકં;
એકક્ખરમ્પિ વિઞ્ઞૂહિ, તં ‘‘પદ’’ન્તિ સમીરિતં.

પદાનં સન્નિધાનઞ્ચ, પદક્ખરાનમેવ ચ;
સમાસે લબ્ભમાનત્તં, સન્ધાય લપિતં મયા.

વિચ્છાવસેન અત્થવિસેસલાભે ‘‘ગામે ગામે સતં કુમ્ભા, ગામો ગામો રમણીયો’’તિ એવમાદયો પયોગા. એત્થ હિ વિચ્છાવસેન સબ્બેપિ ગામા પરિગ્ગહિતા.

નાનાધિકરણાનં તુ, વત્તુમેકક્ખણમ્હિ યા;
ઇચ્છતો બ્યાપિતું ઇચ્છા, સા **વિચ્છા**તિ પકિત્તિતા.

કમ્મપ્પવચનીયવસેન અત્થવિસેસલાભે ‘‘રુક્ખં રુક્ખં પતિ વિજ્જોતતે ચન્દો, રુક્ખં રુક્ખં પરિ વિજ્જોતતે ચન્દો’’તિ પયોગા, રુક્ખાનં ઉપરિ ઉપરિ વિજ્જોતતેતિ અત્થો.

ભયકોધાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ કથિતામેડિતવચનવસેન પન અત્થવિસેસલાભે ઇમે પયોગા – ભયે તાવ ‘‘ચોરો ચોરો, સપ્પો સપ્પો’’ઇચ્ચાદયો. કોધે ‘‘વસલ વસલ, ચણ્ડાલ ચણ્ડાલ, વિજ્ઝ વિજ્ઝ, પહર પહર’’ઇચ્ચાદયો. પસંસાયં ‘‘સાધુ સાધુ સારિપુત્ત, અભિક્કન્તં ભન્તે અભિક્કન્તં ભન્તે’’ઇચ્ચાદયો. તુરિતે ‘‘અભિક્કમ વાસેટ્ઠ અભિક્કમ વાસેટ્ઠ, ગચ્છ ગચ્છ, લુનાહિ લુનાહિ’’ઇચ્ચાદયો. કોતૂહલે ‘‘આગચ્છ આગચ્છ’’ઇચ્ચાદયો. અચ્છરિયે ‘‘અહો બુદ્ધો અહો બુદ્ધો’’ઇચ્ચાદયો. હાસે ‘‘અહો સુખં અહો સુખં, અહો મનાપં અહો મનાપં’’ઇચ્ચાદયો. સોકે ‘‘કહં એકપુત્તક કહં એકપુત્તક’’ઇચ્ચાદયો. પસાદે ‘‘ભવિસ્સન્તિ વજ્જી ભવિસ્સન્તિ વજ્જી’’ઇચ્ચાદયો. એવં ભયકોધાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ કથિતામેડિતવચનવસેન અત્થવિસેસલાભો ભવતિ. એત્થ પન અત્થન્તરાભાવેપિ દળ્હીકમ્મવસેન પદાનમત્થજોતકભાવોયેવ અત્થવિસેસલાભો.

ભયે કોધે પસંસાયં,
તુરિતે કોતૂહલ’ચ્છરે;
હાસે સોકે પસાદે ચ,
કરે આમેડિતં બુધો.

ચસદ્દો અવુત્તસમુચ્ચયત્થો, તેન ગરહાઅસમ્માનાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. ‘‘પાપો પાપો’’તિઆદીસુ હિ ગરહાયં. ‘‘અભિરૂપક અભિરૂપકા’’તિઆદીસુ અસમ્માને. ‘‘ક્વાયં અબલબલો વિયા’’તિઆદીસુ અતિસયત્થે આમેડિતં દટ્ઠબ્બં. ગુણવાચકસ્સ દ્વિરુત્તવસેન અત્થવિસેસલાભે ‘‘કણ્હો કણ્હો ચ ઘોરો ચા’’તિ એવમાદયો. ‘‘કણ્હો કણ્હો’’તિ હિ અતીવ કણ્હોતિ અત્થો. ક્રિયાપદસ્સ દ્વિરુત્તવસેન અત્થવિસેસલાભે ‘‘ધમે ધમે નાતિધમે’’તિ એવમાદયો. તત્થ **ધમે ધમે**તિ ધમેય્ય નો ન ધમેય્ય. **નાતિધમે**તિ પમાણાતિક્કન્તં પન ન ધમેય્ય. સંહિતાપદચ્છેદવસેન અત્થવિસેસલાભે ‘‘નરાનરા, સુરાસુરા, કતાકતકુસલાકુસલવિસયં વિપ્પટિસારાકારેન પવત્તં અનુસોચનં કુક્કુચ્ચ’’ન્તિ એવમાદયો. એત્થ પન વિઞ્ઞૂનં પરમકોસલ્લજનનત્થં સિલોકં રચયામ –

હિતાહિતા હિતંહિતં, આનુભાવેન તે જિન;
પવરાપવરાહચ્ચ, ભવામા’નામયા મયન્તિ.

અગારવત્થપરિદીપનવસેન અત્થવિસેસલાભે ‘‘તુવંતુવં પેસુઞ્ઞકલહવિગ્ગહવિવાદા’’તિ એવમાદયો. નિરન્તરત્થપરિદીપનવસેન અત્થવિસેસલાભે ‘‘દિવસે દિવસે પરિભુઞ્જતી’’તિ એવમાદયો. નનિરન્તરત્થપરિદીપનવસેન અત્થવિસેસલાભે ‘‘ખણે ખણે પીતિ ઉપ્પજ્જતી’’તિ એવમાદયો. ‘‘પુનપ્પુન’’મિચ્ચત્થપરિદીપનવસેન અત્થવિસેસલાભે ‘‘મુહું મુહું ભાયયતે કુમારે’’તિ એવમાદયો. ઉપમાને **ઇવ**સદ્દવસેન અત્થવિસેસલાભે ‘‘રાજા રક્ખતુ ધમ્મેન, અત્તનોવ પજં પજ’’ન્તિ એવમાદયો. **ઇતિ**સદ્દં પટિચ્ચ સદ્દપદત્થવાચકત્તપરિદીપનવસેન અત્થવિસેસલાભે ‘‘બુદ્ધો બુદ્ધોતિ કથયન્તો, સોમનસ્સં પવેદયિ’’ન્તિ એવમાદયો. તથાપવત્તચિત્તપરિદીપનવસેન અત્થવિસેસલાભે ‘‘બુદ્ધો બુદ્ધોતિ ચિન્તેન્તો, મગ્ગં સોધેમહં તદા’’તિ એવમાદયો. એવં ઈદિસેસુ પયોગેસુ સમાનસુતિકપદં વિચ્છિન્દિત્વા ન ઉચ્ચારેતબ્બં. વિચ્છિન્દિત્વા હિ ઉચ્ચારણે સતિ સદ્દવિલાસો ન ભવતિ, કત્થચિ પન ‘‘કતાકતાકુસલાકુસલવિસય’’ન્તિ એવમાદીસુ વિચ્છિન્દિત્વા

ઉચ્ચારિતસ્સ અત્થો દુટ્ઠો હોતિ, તસ્મા વિચ્છિન્દિત્વા ન ઉચ્ચારેતબ્બં, એકાબદ્ધંયેવ કત્વા ઉચ્ચારેતબ્બં. ઇતિ સમાનસુતિકેસુ વિનિચ્છયો છબ્બીસાય આકારેહિ અધિકેહિ ચ મણ્ડેત્વા દસ્સિતો.

યસ્મા પન સમાનસુતિકેસુ વિનિચ્છયે દસ્સિતે અસમાનસુતિકેસુપિ વિનિચ્છયો દસ્સેતબ્બો હોતિ, તસ્મા તમ્પિ દસ્સેસ્સામ – યત્થ નિગ્ગહીતમ્હા પરાકારલોપોપિ પાઠો પઞ્ઞાયતિ, સંયોગબ્યઞ્જનસ્સ વિસંયોગત્તમ્પિ. તેસુ પયોગેસુ નિગ્ગહીતપદં અનન્તરપદેન સદ્ધિં એકાબદ્ધંયેવ કત્વા ઉચ્ચારેતબ્બં. કતમાનિ તાનિ? ‘‘સચે ભુત્તો ભવેય્યાહં-સા’જીવો ગરહિતો મમ. પુપ્ફં’સા ઉપ્પજ્જિ. ખયમત્તં ન નિબ્બાનં’સ ગમ્ભીરાદિવાચતો’’તિ એવમાદયો. એત્થ હિ ‘‘સચે ભુત્તો ભવેય્યાહ’’ન્તિઆદિના વિચ્છેદમકત્વા અનન્તરે દ્વીસુ ગાથાપદેસુ અન્તરીભૂતાનં દ્વિન્નં સમાનસુતિકપદાનં એકતો ઉચ્ચારણમિવ અનન્તરપદેહિ સદ્ધિં એકાબદ્ધુચ્ચારણવસેન ‘‘સચે ભુત્તો ભવેય્યાહં-સા’જીવો ગરહિતો મમા’’તિઆદિના ઉચ્ચારેતબ્બં. એવરૂપોયેવ હિ ઉચ્ચારણવિસેસો સકલેહિપિ પોરાણેહિ વિઞ્ઞૂહિ અનુમતો ઉચ્ચારિતો ચ ‘‘અસ્સ આજીવો ગરહિતો મમ, અસ્સા ઉપ્પજ્જિ, અસ્સ ગમ્ભીરાદિવાચતો’’તિએવમાદિઅત્થપ્પટિપાદનસ્સાનુરૂપત્તા.

યત્થ પન યાદિસે ઉચ્ચારણે કરિયમાને અત્થો પરિબ્યત્તો હોતિ, તેસુ પયોગેસુ ક્વચિ **ચ**સદ્દ **પન**સદ્દાદિયોગટ્ઠાને ઈસકં વિચ્છિન્દિત્વા પદમુચ્ચારેતબ્બં. સેય્યથિદં? ‘‘વાળા ચ લપસક્ખરા. અચ્ચન્તસન્તા પન યા, અયં નિબ્બાનસમ્પદા, ‘‘ઇદં દુક્ખ’’ન્તિ વાચં ભાસતો ‘‘ઇદં દુક્ખ’’ન્તિ ઞાણં પવત્તતીતિ? આમન્તા. **ઇ**તિ ચ **દ**ન્તિ ચ **દુ**તિ ચ **ખ**ન્તિ ચ ઞાણં પવત્તતીતિ? ન હેવં વત્તબ્બે’’તિ એવમાદયો પયોગા.

એતેસુ હિ પઠમપયોગે ‘‘વાળા ચા’’તિ ઈસકં વિચ્છિન્દિત્વા ‘‘લપસક્ખરા’’તિ ઉચ્ચારેતબ્બં. તત્થ **લપસક્ખરા**તિ સક્ખરસદિસમધુરવચના. **જાતકટ્ઠકથાયં** પન ‘‘નિરત્થકવચનેહિ સક્ખરા વિય મધુરા’’તિ વુત્તં, તસ્માત્ર બહુબ્બીહિતપ્પુરિસવસેન દ્વિધા સમાસો દટ્ઠબ્બો ‘‘લપા સક્ખરા વિય યાસં તા લપસક્ખરા, લપેહિ વા સક્ખરા વિયાતિ લપસક્ખરા’’તિ.

દુતિયપયોગે ‘‘અચ્ચન્તસન્તા પન’’ઇતિ ઈસકં વિચ્છિન્દિત્વા ‘‘યા’’તિ ઉચ્ચારેતબ્બં. યા પન અયં નિબ્બાનસમ્પદા અચ્ચન્તસન્તાતિ હિ અત્થો.

તતિયપયોગે **ઇ**તિ ચ **દ**ન્તિ ચ **દુ**તિ ચ **ખ**ન્તિ ચાતિ એતેસુ ચતૂસુ ઠાનેસુ ઇકારઞ્ચ **દં**કારઞ્ચ **દુ**કારઞ્ચ **ખં**કારઞ્ચ ઈસકં વિચ્છિન્દિત્વા તદનન્તરં **તિ ચ** સદ્દા ઉચ્ચારેતબ્બા.

એત્થ હિ અવિચ્છિન્દિત્વા ઉચ્ચારણે સતિ અઞ્ઞથા ગહેતબ્બત્તા અત્થો દુટ્ઠો ભવતિ. કથં? ઈદિસેસુ ઠાનેસુ અવિચ્છિન્દિત્વા ઉચ્ચારણે સતિ **ઇતિ**સદ્દો એવન્તિ અત્થવાચકો નિપાતો સિયા, સન્ધિવસેન પન ઇકારત્થવાચકો રૂળ્હીસદ્દો ન સિયા. **દન્તિ**સદ્દો દમનત્થો સિયા, **દં**કારવાચકો ન સિયા. **દુતિ**સદ્દો નિરત્થકો સિયા, **દુ**કારવાચકો ન સિયા. **ખન્તિ**સદ્દો ખમનત્થો સિયા, **ખં**કારવાચકો ન સિયા. તસ્મા ઇકાર **દં**કાર **દુ**કાર **ખં**કારાનિ ઈસકં વિચ્છિન્દિતબ્બાનિ.

એત્થ હિ ઇઇતિ **દં**ઇતિ **દુ**ઇતિ **ખં**ઇતીતિઆદિના સંહિતાપદચ્છેદો વેદિતબ્બો, પરભૂતસ્સ ચ ઇકારસ્સ લોપો. ન પનેત્થ ઇદં વત્તબ્બં ‘‘સરૂપસરાનં વિસયે પરભૂતસ્સ સરૂપસરસ્સ લોપો ન હોતિ, પુબ્બસરસ્સેવ લોપો હોતિ તત્રાયન્તિ એત્થ વિયા’’તિ ‘‘અકિલાસુનો વણ્ણપથે ખણન્તા, ઉદઙ્ગણે તત્થ પપં અવિન્દુ’’ન્તિ પાળિયં

સરૂપપરસરસ્સ લોપદસ્સનતો. તથા હિ અટ્ઠકથાચરિયેહિ ‘‘પવદ્ધં આપં પપ’’ન્તિ અત્થો સંવણ્ણિતો. તસ્મા ‘‘ઇતિ ચા’’તિ એત્થાપિ **ઇ**ઇતિ ચાતિ છેદં કત્વા દ્વીસુ ઇકારેસુ પરસ્સ **ઇ**કારસ્સ લોપો કાતબ્બો, ન પુબ્બસ્સ.

પુબ્બસ્મિઞ્હિ **ઇ**કારવાચકે **ઇ**કારે નટ્ઠે સતિ નિપાતભૂતેન **ઇતિ**સદ્દેન **ઇ**કારસઙ્ખાતો અત્થો ન વિઞ્ઞાયેય્ય, નિપાતભૂતસ્સ પન **ઇતિ**સદ્દસ્સ **ઇ**કારે નટ્ઠેપિ સો અત્થો વિઞ્ઞાયતેવ ‘‘દેવદત્તોતિ મે સુત’’ન્તિ એત્થ દેવદત્તપદત્થો વિય. તસ્મા **ઇતિ**સદ્દસ્સ પરભૂતસ્સ **ઇ**કારસ્સેવ લોપો કાતબ્બો, ન પુબ્બસ્સ **ઇ**કારવાચકસ્સ **ઇ**કારસ્સ. કચ્ચાયને પન યેભુય્યપ્પવત્તિં સન્ધાય અસરૂપસરતો પરસ્સેવ અસરૂપસરસ્સ લોપો વુત્તો, ન સરૂપસરતો પરસ્સ સરૂપસરસ્સ. મહાપદેસસુત્તેહિ વા સરૂપસ્સ પરસરસ્સ લોપો વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બં.

‘‘અન્તરા ચ રાજગહં અન્તરા ચ નાળન્દ’’ન્તિઆદીસુ પન **ચ**સદ્દાદિયોગટ્ઠાનેપિ સતિ વિચ્છિન્દિત્વા પદં ન ઉચ્ચારેતબ્બં. યત્થ ચ આગમક્ખરાદીનિ દિસ્સન્તિ, તેસુ પયોગેસુ પુબ્બપદાનિ વિચ્છિન્દિત્વા ન ઉચ્ચારેતબ્બાનિ, આગમક્ખરવન્તેહિ પરપદેહિ સદ્ધિંયેવ ઉચ્ચારેતબ્બાનિ. સેય્યથિદં? ‘‘નક્ખત્તરાજારિવ તારકાનં. ભગવા એતદવોચ’’ઇચ્ચેવમાદયો પયોગા. યત્થ યેસં વિસું વિસું સમ્બન્ધો દિસ્સતિ, અત્થો ચ યુજ્જતિ, તત્થ તાનિ અત્થાનુરૂપં વિચ્છિન્દિત્વા ઉચ્ચારેતબ્બાનિ. સેય્યથિદં? ‘‘નહાને ઉસ્સુક્કં અકાસિ, ઉસ્સુક્કમ્પિ અકાસિ યાગુયા ખાદનીયે ભત્તસ્મિં’’ ઇચ્ચેવમાદયો પયોગા. એત્થ હિ ‘‘નહાને ઉસ્સુક્કં અકાસી’’તિ વિચ્છિન્દિત્વા ‘‘ઉસ્સુક્કમ્પિ અકાસિ યાગુયા ખાદનીયે ભત્તસ્મિ’’ન્તિ ઉચ્ચારેતબ્બં. એવઞ્હિ સતિ ન કેવલં સો ભિક્ખુ નહાનેયેવ ઉસ્સુક્કં અકાસિ, અથ ખો યાગુયાપિ ખાદનીયેપિ ભત્તસ્મિમ્પિ ઉસ્સુક્કં અકાસીતિ અત્થપ્પકાસને સમત્થો ભવતિ, અટ્ઠાનપ્પયુત્તો સમુચ્ચયત્થવાચકો **અપિ**સદ્દો.

યત્થ પન યેસમિતરેન વા ઇતરેન વા એકેકપદેન ઉભયપદેહિ વા સમ્બન્ધો દિસ્સતિ સહેવત્થયુત્તિયા, તત્થ તાનિ યથારહં વિચ્છિન્દિત્વા ઉચ્ચારેતબ્બાનિ. સેય્યથિદં? ‘‘સો ધમ્મં દેસેતિઆદિકલ્યાણં મજ્ઝેકલ્યાણં પરિયોસાનકલ્યાણં સાત્થં સબ્યઞ્જનં કેવલપરિપુણ્ણં પરિસુદ્ધં બ્રહ્મચરિયં પકાસેતિ. પટિચ્ચસમુપ્પાદં વો ભિક્ખવે દેસેસ્સામિ, તં સુણાથ સાધુકં મનસિકરોથ. અજ્ઝત્તં સમ્પસાદનં ચેતસો એકોદિભાવ’’ન્તિ એવમાદયો પયોગા. તત્રિમા અધિપ્પાયવિઞ્ઞાપિકા ગાથા –

ધમ્મસદ્દેન વા **બ્રહ્મ-ચરિય**સદ્દેન વા પદં;
યોજેત્વા ઈરયે વિઞ્ઞૂ, ‘‘સાત્થં સબ્યઞ્જન’’ન્તિદં.

‘‘સાધુક’’ન્તિ પદં વિઞ્ઞૂ, ‘‘સુણાથા’’તિ પદેન વા;
તથા ‘‘મનસિકરોથ’’, ઇતિ વુત્તપદેન વા;
ઈરયે યોજયિત્વાન, ઉભયેહિ પદેહિ વા.

એકમેકેન સમ્બન્ધો, સમ્બન્ધો ઉભયેહિ વા;
દિસ્સતીતિ વિજાનેય્ય, સદ્ધિમેવત્થયુત્તિયા.

નત્તનોમતિયા એસો, અત્થો એત્થ મયા રુતો;
પુબ્બાચરિયસીહાનં, નયં નિસ્સાય મે રુતો.

એવંવિધેસુ અઞ્ઞેસુ, પાઠેસુપિ અયં નયો;
નેતબ્બો નયદક્ખેન, સાસનત્થગવેસિના.

અત્થાનુરૂપતો સદ્દં, અત્થં સદ્દાનુરૂપતો;
ચિન્તયિત્વાન મેધાવી, વોહરે ન યથા તથાતિ.

અયમેત્થ અત્થસદ્દચિન્તા.

અત્થાતિસયયોગે એવં ઉપલક્ખેતબ્બં – **ભૂ**ધાતુઅત્થાતિસયયોગતો વદ્ધને દિટ્ઠા ''એકમન્તં નિસિન્નો ખો મહાનામો લિચ્છવી ઉદાનં ઉદાનેસિ 'ભવિસ્સન્તિ વજ્જી ભવિસ્સન્તિ વજ્જી'તિ'' ઇતિ વા ''અહમેવ દૂસિયા ભૂનહતા, રઞ્ઞો મહાપતાપસ્સા''તિ વા ''વેદા ન તાણાય ભવન્તિદસ્સ, મિત્તદ્દુનો ભૂનહુનો નરસ્સા''તિ વા ''ભૂનહચ્ચં કતં મયા''તિ વા એવં વદ્ધને દિટ્ઠા.

વચનસઙ્ગહે એવં ઉપલક્ખેતબ્બં – વત્તમાનાય વિભત્તિયા પરસ્સપદં મજ્ઝિમપુરિસબહુવચનં પઞ્ચમિયા પરસ્સપદેન મજ્ઝિમપુરિસબહુવચનેન સદિસં. તુમ્હે ભવથ.

વત્તમાનપઞ્ચમીનં પરસ્સપદે ઉત્તમપુરિસચતુક્કે એકવચનં એકવચનેન, બહુવચનમ્પિ બહુવચનેન સદિસં. અહં ભવામિ, મયં ભવામ.

વત્તમાનાય અત્તનોપદં મજ્ઝિમપુરિસેકવચનં હિય્યત્તનજ્જતનીનં અત્તનોપદેહિ દ્વીહિ મજ્ઝિમપુરિસેકવચનેહિ સદિસં કત્થચિ વણ્ણસમુદાયવસેન કિઞ્ચિ વિસેસં વજ્જેત્વા, એસ નયો ઉત્તરત્રાપિ યોજેતબ્બો. ત્વં ભવસે, ઇદં વત્તમાનાય રૂપં. ત્વં અભવસે, ઇદં હિય્યત્તનજ્જતનીનં રૂપં.

વત્તમાનાય અત્તનોપદં ઉત્તમપુરિસેકવચનં પઞ્ચમિયા અત્તનોપદેનુત્તમપુરિસેકવચનેન ચ પરોક્ખાય પરસ્સપદેન મજ્ઝિમપુરિસેકવચનેન ચાતિ દ્વીહિ વચનેહિ સદિસં. અહં ભવે, ઇદં વત્તમાનપઞ્ચમીનં રૂપં. ત્વં બભૂવે, ઇદં પરોક્ખાય રૂપં.

વત્તમાનાય અત્તનોપદં ઉત્તમપુરિસબહુવચનં પરોક્ખજ્જતનીનં અત્તનોપદેહિ દ્વીહિ ઉત્તમપુરિસબહુવચનેહિ સદિસં. મયં ભવામ્હે, ઇદં વત્તમાનાય રૂપં. મયં બભૂવિમ્હે, ઇદં પરોક્ખાય રૂપં. મયં અભવિમ્હે, ઇદમજ્જતનિયા રૂપં.

પઞ્ચમિયા અત્તનોપદં મજ્ઝિમપુરિસબહુવચનં પરોક્ખાય અત્તનોપદેન મજ્ઝિમપુરિસબહુવચનેન સદિસં. તુમ્હે ભવવ્હો, ઇદં પઞ્ચમિયા રૂપં. તુમ્હે બભૂવિવ્હો, ઇદં પરોક્ખાય રૂપં.

પરોક્ખાય પરસ્સપદં પઠમપુરિસબહુવચનં હિય્યત્તનિયા પરસ્સપદેન પઠમપુરિસબહુવચનેન ચ અજ્જતનિયા અત્તનોપદેન પઠમપુરિસબહુવચનેન ચાતિ દ્વીહિ વચનેહિ સદિસં. તે બભૂવુ, ઇદં પરોક્ખાય રૂપં. તે અભવુ, ઇદં હિય્યત્તનજ્જતનીનં રૂપં.

પરોક્ખાય પરસ્સપદં મજ્ઝિમપુરિસબહુવચનં અત્તનોપદેન પઠમપુરિસેકવચનેન ચ હિય્યત્તનિયા પરસ્સપદેન મજ્ઝિમપુરિસબહુવચનેન ચ અત્તનોપદેન પઠમપુરિસેકવચનેન ચ અજ્જતનિયા પરસ્સપદેન મજ્ઝિમપુરિસબહુવચનેન ચાતિ ચતૂહિ વચનેહિ સદિસં. તુમ્હે બભૂવિત્થ, સો બભૂવિત્થ, ઇમાનિ પરોક્ખાય રૂપાનિ. તુમ્હે અભવત્થ, સો અભવત્થ, ઇમાનિ હિય્યત્તનિયા રૂપાનિ. તુમ્હે અભવિત્થ, ઇદમજ્જતનિયા રૂપં.

પરોક્ખાય પરસ્સપદં ઉત્તમપુરિસેકવચનં હિય્યત્તનિયા પરસ્સપદેનુત્તમપુરિસેકવચનેન ચ અજ્જતનિયા અત્તનોપદેનુત્તમપુરિસેકવચનેન ચાતિ દ્વીહિ વચનેહિ સદિસં. અહં બભૂવં, ઇદં પરોક્ખાય રૂપં. અહં અભવં, ઇદં હિય્યત્તનજ્જતનીનં રૂપં.

પરોક્ખાય પરસ્સપદં ઉત્તમપુરિસબહુવચનં હિય્યત્તનિયા પરસ્સપદેનુત્તમપુરિસબહુવચનેન સદિસં. મયં બભૂવિમ્હ, ઇદં પરોક્ખાય રૂપં. મયં અભવમ્હ, ઇદં હિય્યત્તનિયા રૂપં.

પરોક્ખાય અત્તનોપદઉત્તમપુરિસેકવચનં હિય્યત્તનિયા અત્તનોપદેનુત્તમપુરિસેકવચનેન ચ અજ્જતનિયા પરસ્સપદેનુત્તમપુરિસેકવચનેન ચાતિ દ્વીહિ વચનેહિ સદિસં. અહં બભૂવિં, ઇદં પરોક્ખાય રૂપં. અહં અભવિં, ઇદં હિય્યત્તનજ્જતનીનં રૂપં.

હિય્યત્તનિયા પરસ્સપદં પઠમપુરિસેકવચનં અજ્જતનિયા અત્તનોપદેન પઠમપુરિસેકવચનેન સદિસં. સો અભવા.

હિય્યત્તનિયા પરસ્સપદં મજ્ઝિમપુરિસેકવચનં અજ્જતનિયા પરસ્સપદેન મજ્ઝિમપુરિસેકવચનેન સદિસં. ત્વં અભવો.

ભવિસ્સન્તિયા પરસ્સપદં મજ્ઝિમપુરિસબહુવચનં કાલાતિપત્તિયા પરસ્સપદેન મજ્ઝિમપુરિસબહુવચનેન અત્તનોપદેન પઠમપુરિસેકવચનેન ચાતિ દ્વીહિ વચનેહિ સદિસં. તુમ્હે ભવિસ્સથ, ઇદં ભવિસ્સન્તિયા રૂપં. તુમ્હે અભવિસ્સથ, સો અભવિસ્સથ, ઇમાનિ કાલાતિપત્તિયા રૂપાનિ.

ભવિસ્સન્તિયા અત્તનોપદં મજ્ઝિમપુરિસેકવચનં કાલાતિપત્તિયા અત્તનોપદેન મજ્ઝિમપુરિસેકવચનેન સદિસં. ત્વં ભવિસ્સસે, ઇદં ભવિસ્સન્તિયા રૂપં. ત્વં અભવિસ્સસે, ઇદં કાલાતિપત્તિયા રૂપં.

ભવિસ્સન્તિયા અત્તનોપદં મજ્ઝિમપુરિસબહુવચનં કાલાતિપત્તિયા અત્તનોપદેન મજ્ઝિમપુરિસબહુવચનેન સદિસં. તુમ્હે ભવિસ્સવ્હે, ઇદં ભવિસ્સન્તિયા રૂપં. તુમ્હે અભવિસ્સવ્હે, ઇદં કાલાતિપત્તિયા રૂપં.

ભવિસ્સન્તિયા અત્તનોપદં ઉત્તમપુરિસેકવચનં કાલાતિપત્તિયા પરસ્સપદેનુત્તમપુરિસેકવચનેન સદિસં. અહં ભવિસ્સં, ઇદં ભવિસ્સન્તિયા રૂપં. અહં અભવિસ્સં, ઇદં કાલાતિપત્તિયા રૂપં. સેસાનિ સબ્બાસમટ્ઠન્નં વિભત્તીનં વચનાનિ અઞ્ઞમઞ્ઞં વિસદિસાનીતિ દટ્ઠબ્બં. ભવન્તિ ચત્ર –

વત્તમાનાપઞ્ચમીસુ, **થ**દ્વયં સમુદીરિતં;
‘‘તુમ્હે ભવથ’’ઇચ્ચત્ર, ઉદાહરણકં દ્વિધા.

મિદ્વયં **મ**દ્વયઞ્ચેવ, તાસુ વુત્તં દ્વિધા દ્વિધા;
‘‘ભવામી’’તિ ‘‘ભવામા’’તિ, ચેત્થ રૂપાનિ નિદ્દિસે.

વત્તમાનકહિય્યત્ત-નજ્જતનીવિભત્તિસુ;
સેત્તયં ‘‘ભવસે ત્વ’’ન્તિ, વત્તમાનાવિભત્તિતો;
‘‘અભવસે’’તિ હિય્યત્ત-નજ્જતનીવિભત્તિતો.

વત્તમાનાપઞ્ચમિકા-પરોક્ખાસુ વિભત્તિસુ;
એત્તયં લપિતં તત્થ, આદો દ્વિન્નં વસેન તુ.

જઞ્ઞા ‘‘અહં ભવે’’તિ ‘‘ત્વં, બભૂવે’’તિ પરોક્ખતો;
વત્તમાનાપરોક્ખજ્જ-તનીસુ તીસુ સદ્દિતં.

મ્હેત્તયં કમતો રૂપં, **મયં**સદ્દવિસેસિયં;
‘‘સમ્ભવામ્હે બભૂવિમ્હે, અભવિમ્હે’’તિ નિદ્દિસે.

પઞ્ચમિકાપરોક્ખાસુ, **વ્હો**દ્વયં રૂપમેત્થ હિ;
‘‘ભવવ્હો બભૂવિવ્હો’’તિ, **તુમ્હે**સદ્દવિસેસિયં.

પરોક્ખમ્હિ વા હિય્યત્ત-નજ્જતનીવિભત્તિસુ;
ઉત્તયં ‘‘તે બભૂવૂ’’તિ, રૂપં જઞ્ઞા પરોક્ખતો;

હિય્યત્તનજ્જતનિતો, જઞ્ઞા ‘‘તે અભવૂ’’ઇતિ.

પરોક્ખમ્હિ વા હિય્યત્ત-નજ્જતનીવિભત્તિસુ;
સદ્દિતં **તથ**સંયોગ- પઞ્ચકં ઇતિ નિદ્દિસે.

બભૂવિત્થદ્વયં તત્થ, રૂપં જઞ્ઞા પરોક્ખજં;
બવ્હત્તેકત્તતો વુત્તં, મજ્ઝિમપઠમવ્હયં.

અભવત્થદ્વયં ઞેય્યં, હિય્યત્તનીવિભત્તિજં;
બવ્હત્તેકત્તતો વુત્તં, મજ્ઝિમો પઠમો ચ સો;
‘‘અભવિત્થા’’તિદં રૂપં, અજ્જતનીવિભત્તિજં.

તઞ્ચ ખો બહુકત્તમ્હિ, **તુમ્હે**સદ્દેન યોજયે;
પરોક્ખાવ્હયહિય્યત્ત-નજ્જતનીસુ કિત્તિતં.

અંતયં તત્થ આદિયં, ‘‘બભૂવં’’રૂપમીરિતં;
દુવિન્નં **અભવં**રૂપં, **અહં**સદ્દેન યોજયે.

પરોક્ખકાહિય્યત્તની-વસેન **મ્હ**દુકં ‘‘મયં;
બભૂવિમ્હ અભવિમ્હ’’, ઇતિ રૂપદ્વયં કમા.

પરોક્ખાવ્હયહિય્યત્ત-નજ્જતનીવિભત્તિસુ;
ઇંતયં તુ તહિં રૂપં, ‘‘બભૂવિ’’ન્તિ પરોક્ખજં;
‘‘અભવિ’’ન્તીતરાસં તુ, **અ**ઙ્**ઇં**સદ્દયુતાખિલં.

હિય્યત્તનજ્જતનીસુ , **આ**દ્વયં મતમેત્થ હિ;
‘‘અભવા’’ ઇતિ એકત્તે, રૂપં પઠમપોરિસં.

હિય્યત્તનજ્જતનીસુ, **ઓ**દ્વયં વુત્તમેત્થ તુ;
‘‘અભવો’’ઇતિ એકત્તે, રૂપં મજ્ઝિમપોરિસં.

ભવિસ્સન્તિયકાલાતિ-પત્તીસુ દ્વીસુ ભાસિતં;
બવ્હત્તે બહુએકત્તે, સસંયોગં **સ્સથ**ત્તયં.

‘‘તુમ્હે ભવિસ્સથિ’’ચ્ચેતં, ભવિસ્સન્તિયતો મતં;
‘‘અભવિસ્સથ તુમ્હે’’તિ, ‘‘અભવિસ્સથ સો’’તિ ચ;
કાલાતિપત્તિતો વુત્તં, એતઞ્હિ વચનદ્વયં.

ભવિસ્સન્તિયકાલાતિ-પત્તીસુ સમુદીરિતં;
મજ્ઝિમપુરિસટ્ઠાને, સસંયોગં **સ્સસે**યુગં.

‘‘ભવિસ્સસે ત્વ’’મિચ્ચેતં, ‘‘ત્વં અભવિસ્સસે’’તિ ચ;
ઇમાનિ તુ પયોગાનિ, તત્થ વિઞ્ઞૂ પકાસયે.

સ્સવ્હેદ્વયં સેન યુતં, **સ્સં**દ્વયઞ્ચ ચતુક્કકં;
ઇદમ્પિ કથિતં દ્વીસુ, યથારુતવિભત્તિસુ.

‘‘ભવિસ્સવ્હે’’તિ બવ્હત્તે, ભવિસ્સન્તિકમજ્ઝિમો;
બવ્હત્તે ‘‘અભવિસ્સવ્હે’’, કાલાતિપત્તિમજ્ઝિમો.

‘‘ભવિસ્સં’’ ઇતિ એકત્તે, ભવિસ્સન્તિકમુત્તમો;
‘‘અભવિસ્સ’’ન્તિ એકત્તે, કાલાતિપત્તિકુત્તમો.

ઇતિ વુત્તાનિ વુત્તેહિ, વચનેહિ સમાનતં;
યન્તે’કચ્ચેહિ તં સબ્બં, એકતાલીસધા ઠિતં.

સેસાનિ પઞ્ચપઞ્ઞાસ, અસમાનાનિ સબ્બથા;
એતં નયં ગહેત્વાન, વદે સબ્બત્થ સમ્ભવાતિ.

અયમેત્થ સમાનાસમાનવસેન વચનસઙ્ગહો.

આગમલક્ખણવસેન વિભત્તિવચનસઙ્ગહે એવં ઉપલક્ખેતબ્બં –

ભવિસ્સન્તીપરોક્ખજ્જ-તનીકાલાતિપત્તિસુ;
નિચ્ચં ક્વચિ ક્વચા'નિચ્ચં, ઇકારાગમનં ભવે.

ઇકારાગમનં તમ્હિ, પરોક્ખાયં વિભત્તિયં;
બવ્હત્તે મજ્ઝિમટ્ઠાને, બવ્હત્તે ચુત્તમે સિયા;
પરસ્સપદં સન્ધાય, ઇદં વચનમીરિતં.

ઉત્તમેકવચો ચાપિ, નેતસ્સ અત્તનોપદે;
હોતીતિ અવગન્તબ્બં, ભવિસ્સન્તિમ્હિ સબ્બસો.

હિય્યત્તનજ્જતનિક-કાલાતિપત્તીસુ પન;
અકારાગમનં હોતિ, સબ્બસો ઇતિ લક્ખયે.

અજ્જતનિમ્હિ બવ્હત્તે, મજ્ઝિમે ઉત્તમે તથા;
બવ્હત્તમ્હિ **અ**કારેન, ઇકારાગમનં ભવે.

ઇકારાગમનં નિચ્ચં, કાલાતિપત્તિયં ભવે;
અકારાગમનં તત્થ, અનેકન્તિકમીરિતં.

અકારાગમનંયેવ, હિય્યત્તન્યં પકાસતિ;
પરોક્ખાયં ભવિસ્સન્ત્ય-ઞ્ઞિકારોયેવ દિસ્સતિ.

અકારાગમનઞ્ચેવ, ઇકારાગમનમ્પિ ચ;
અજ્જતનિકકાલાતિ-પત્તીસુ પન દિસ્સતિ.

તીસુ સેસવિભત્તીસુ, ના'કારત્તયમીરિતં;
વત્તમાનાય પઞ્ચમ્યં, સત્તમિયન્તિ સબ્બસો.

ઇકારેનેવ સહિતા, દ્વે ભવન્તિ વિભત્તિયો;
સત્ત દ્વાદસ હોન્તેત્થ, વચનાનીતિ લક્ખયે.

અકારેનેવ સહિતા, એકાયેવ વિભત્તિ તુ;
દ્વાદસ વચનાનેત્થ, ભવન્તીતિ ચ લક્ખયે.

અકારિકારસહિતા , દુવેયેવ વિભત્તિયો;
ચત્તારિ દ્વાદસઞ્ચેવ, વચનાનિ ભવન્તિધ.

आकारत्तयमुत्ता तु, तिस्सोयेव विभत्तियो;
वचनानेत्थ छत्तिंस, होन्तीति परिदीपये.

परोक्खाअज्जतनीसु, पञ्चट्ठ च यथाक्कमं;
इकारतो विमुत्तानि, वचनानि भवन्तिति.

एवमेत्थ विभत्तीनं, छन्नवुतिविधान च;
सङ्गहो वचनानन्ति, विञ्ञातब्बो विभाविनाति.

अयमेत्थ आगमलक्खणवसेन विभत्तिवचनसङ्गहो.

कालवसेन पन विभत्तिवचनसङ्गहे दुविधो सङ्गहो कालत्तयवसेन सङ्गहो, कालछक्कवसेन सङ्गहो चाति. तत्थ वत्तमानापञ्चमीसत्तमीविभत्तियो पच्चुप्पन्नकालिका, वत्तमानापञ्चमीसत्तमीविभत्यन्तानि पदानि पच्चुप्पन्नवचनानि. परोक्खाहिय्यत्तनज्जतनीविभत्तियो अतीतकालिका, परोक्खाहिय्यत्तनज्जतनीविभत्यन्तानि पदानि अतीतवचनानि. भविस्सन्तीविभत्ति अनागतकालिका, भविस्सन्तीविभत्यन्तानि पदानि अनागतवचनानि. कालातिपत्तिविभत्ति पन कत्थचि अतीतकालिका कत्थचि अनागतकालिका, तस्मा तदन्तानि पदानि अतीतवचनानिपि अनागतवचनानिपि होन्ति. अयं कालत्तयवसेन विभत्तिवचनसङ्गहो.

अयं पन कालछक्कवसेन विभत्तिवचनसङ्गहो – परोक्खाहिय्यत्तनज्जतनीविभत्तियो अतीतकालिका, परोक्खाहिय्यत्तनज्जतनीविभत्यन्तानि पदानि अतीतवचनानि. भविस्सन्तीविभत्ति अनागतकालिका, भविस्सन्तीविभत्यन्तानि पदानि अनागतवचनानि. वत्तमानाविभत्ति पच्चुप्पन्नकालिका, वत्तमानाविभत्यन्तानि पदानि पच्चुप्पन्नवचनानि. पञ्चमीविभत्ति आणत्तिकालिका , पञ्चमीविभत्यन्तानि पदानि आणत्तिवचनानि. सत्तमीविभत्ति परिकप्पकालिका, सत्तमीविभत्यन्तानि पदानि परिकप्पवचनानि. एत्थ पन ''आणत्तिवचनानी''ति च ''परिकप्पवचनानी''ति च इदं तथासीसमत्तं आसिट्ठानुमत्यादीसु पञ्चम्यादीनं दिस्सनतो. कालातिपत्तिविभत्ति कालातिपत्तिकालिका, कालातिपत्तिविभत्यन्तानि पदानि कालातिपत्तिवचनानि. एवं कालछक्कवसेन विभत्तिवचनसङ्गहो वेदितब्बो.

कालसङ्गहे तिविधो कालसङ्गहो कालत्तयसङ्गहो कालचतुक्कसङ्गहो कालछक्कसङ्गहो चाति.

पच्चुप्पन्ने वत्तमाना, पञ्चमी सत्तमी चिमा;
होन्तातीते परोक्खादी, सह कालातिपत्तिया.

अनागते भविस्सन्ती, कालातिपत्तिकापि वा;
एवं कालत्तयं ञेय्यं, आख्यातं तप्पकासकं.

ननु कच्चायने गन्थे, कालो वुत्तो चतुब्बिधो;
पच्चुप्पन्नेनुत्तकाले, अतीतेनागते इति.

सच्चं वुत्तो नुत्तकालो, पच्चुप्पन्नोति इच्छितो;

સમીપે વુત્તકાલોતિ, અત્થસમ્ભવતો પન.

તથા હિ ‘‘યં તિકાલ’’ન્તિ, વુત્તમાચરિયેહિપિ;
ન કાલતો વિનિમુત્તં, આખ્યાતં કિઞ્ચિ દિસ્સતિ.

નનુ ચાવુત્તકાલેતિ, અત્થો તત્ર તુ યુજ્જતિ;
તથા હિ છબ્બિધો કાલો, **નિરુત્તિમ્હિ** પકાસિતો.

અતીતાનાગતો પચ્ચુ-પ્પન્નો આણત્તિમેવ ચ;
પરિકપ્પો ચ કાલસ્સ, અતિપત્તીતિ છબ્બિધો.

દુવે વિભત્તિયો તત્થ, આણત્તિપરિકપ્પિકા;
કાલમનામસિત્વાપિ, નિરુત્તઞ્ઞૂહિ ભાસિતા.

‘‘ગચ્છતુ ગચ્છેય્યિ’’ચ્ચાદિ-વચને કથિતે ન હિ;
ક્રિયા નિપ્ફજ્જતિ નિટ્ઠં, નાગતા નાતિપન્નિકા.

કાલાતિપત્તિકા સદ્દા, અતીતેનાગતેપિ ચ;
ભવન્તીતિ યથાવુત્તા, **નિરુત્તિમ્હિ** વિદૂહિ વે.

પઞ્ચમીસત્તમીવ્હિતા, આણત્તિપરિકપ્પિકા;
પચ્ચુપ્પન્ને ભવન્તીતિ, ન તથા તત્થ ભાસિતા.

તસ્મા કચ્ચાયને ગન્થે, ‘‘નુત્તકાલે’’તિ યં પદં;
અત્થો ‘‘અવુત્તકાલે’’તિ, તસ્સ ગ્રાયતિમેવિદં.

સચ્ચમેવં તુ સન્તેપિ, આણત્તિપરિકપ્પિકા;
પચ્ચુપ્પન્નેપિ દટ્ઠબ્બા, પણ્ડિતેન નયઞ્ઞુના.

કસ્માતિ ચે આણાપનં, પરિકપ્પો ચ સચ્ચતો;
પચ્ચુપ્પન્ને યતો અત્થા, નિપ્ફન્ના દિસ્સરે ઇમે.

‘‘અનુત્તકાલે’’તિ પદં, એતસ્સત્થસ્સ જોતકં;
‘‘સમીપે વુત્તકાલે’’તિ, અત્થદીપનતોથ વા.

અત્થાનં ગમનાદીનં, નિપ્ફત્તિ ન તુ દિસ્સતિ;
‘‘ગચ્છતુ ગચ્છેય્યિ’’ચ્ચાદિ, વુત્તકાલે યતો તતો;
અવુત્તકાલે નિદ્દિટ્ઠા, તદ્દીપકવિભત્તિયો.

કાલો વા વુત્તકાલોતિ, ઇચ્ચેવં ગહિતો ઇધ;

દક્ખિણાસુદ્ધિપાઠમ્હિ, કતાવ તતિયા અયં;
કાલદીપનતા તાસં, ઇતિ યુજ્જતિ નાઞ્ઞથા.

અત્થદ્વયં પકાસેતું, ગન્થે **કચ્ચાયનવ્હયે**;
થેરો કચ્ચાયનો ‘‘નુત્ત-કાલે’’તિ પદમબ્રવિ.

એવં તિધા ચતુધાપિ, વુત્તો કાલાન સઙ્ગહો;
છધા ઇદાનિ કાલાનં, સઙ્ગહો નામ નિય્યતે.

વિભત્તિયો પરોક્ખા ચ, હિય્યત્તનીવિભત્તિયો;
અથ અજ્જતની ચાતિ, તિસ્સો’તીતે પકાસિતા.

અનાગતે ભવિસ્સન્તી, ભવતીતિ પકિત્તિતા;
પચ્ચુપ્પન્ને વત્તમાના, તિકાલે પઞ્ચધા કતા.

પઞ્ચમીસત્તમીવ્હિતા, આણત્તિપરિકપ્પિકા;
સઙ્ગય્હમાના તા યન્તિ, પચ્ચુપ્પન્નમ્હિ સઙ્ગહં.

યસ્મા પઞ્ચમિભૂતાય, વત્તમાનાય ઠાનતો;
સમાના પઞ્ચમી હોતિ, તસ્મા સા પઞ્ચમી મતા.

સત્તમી પન કિઞ્ચાપિ, સમાના તાહિ સત્તમા;
હોતિ યસ્મા તતો વુત્તા, સત્તમીત્વેવ નો મતિ.

કાલાતિપત્તિયાદીહિ, યજ્જેવં વત્તમાનિકા;
છટ્ઠી ભવેય્ય કાલાતિ-પત્તિકાતીતવાચિકા.

પઞ્ચમી તાય છટ્ઠસ્સ, તુલ્યત્તા ઠાનતો નનુ;
તાહિ સત્તવિભત્તીહિ, સત્તમી અટ્ઠમી સિયા.

ઇતિ ચે કોચિ ભાસેય્ય, ‘‘તન્ના’’તિ પટિસેધયે;
અતીતેનાગતે ચાપિ, કાલાતિપત્તિસમ્ભવા.

તથા હિ ભાસિતા **ચૂળ-નિરુત્તિમ્હિ** વિસું અયં;
કાલાતિપત્યતીતમ્હા-નાગતે ચાતિ દીપયે.

ક્રિયાતિપન્નેતીતેતિ, કસ્મા કચ્ચાયને રુતં;
અથાપિ ચે વદેય્યત્ર, ‘‘પાયેના’’તિ પકાસયે.

યેભુય્યેન હિ લોકસ્મિં, અતીતમ્હિ પવત્તતિ;

કાલાતિપત્તિસંયુત્તો, વોહારો ઇતિ લક્ખયે.

અત્રિદં કાલાતિપત્તિયા અતીતવચનં – ‘‘સચાયં ભિક્ખવે રાજા પિતરં ધમ્મિકં ધમ્મરાજાનં જીવિતા ન વોરોપેસ્સથ, ઇમસ્મિંયેવસ્સ આસને વિરજં વીતમલં ધમ્મચક્ખુ ઉપ્પજ્જિસ્સથા’’તિ. ‘‘પસ્સાનન્દ ઇમં મહાધનસેટ્ઠિપુત્તં ઇમસ્મિંયેવ નગરે દ્વેઅસીતિકોટિધનં ખેપેત્વા ભરિયં આદાય ભિક્ખાય ચરન્તં. સચે હિ અયં પઠમવયે ભોગે અખેપેત્વા કમ્મન્તે પયોજયિસ્સા, ઇમસ્મિંયેવ નગરે અગ્ગસેટ્ઠિ અભવિસ્સા. સચે પન નિક્ખમિત્વા પબ્બજિસ્સા, અરહત્તં પાપુણિસ્સા, ભરિયાપિસ્સ અનાગામિફલે પતિટ્ઠહિસ્સા. સચે મજ્ઝિમવયે ભોગે અખેપેત્વા કમ્મન્તે પયોજયિસ્સા, દુતિયસેટ્ઠિ અભવિસ્સા. નિક્ખમિત્વા પબ્બજન્તો અનાગામી અભવિસ્સા, ભરિયાપિસ્સ સકદાગામિફલે પતિટ્ઠહિસ્સા. સચે પચ્છિમવયે ભોગે અખેપેત્વા કમ્મન્તે પયોજયિસ્સા, તતિયસેટ્ઠિ અભવિસ્સા. નિક્ખમિત્વા પબ્બજન્તો સકદાગામી અભવિસ્સા, ભરિયાપિસ્સ સોતાપત્તિફલે પતિટ્ઠહિસ્સા’’ ઇતિ વા, ‘‘સચે સત્થા અગારં અજ્ઝાવસિસ્સા, ચક્કવત્તિરાજા અભવિસ્સા. રાહુલસામણેરો પરિણાયકરતનં, થેરી ઇત્થિરતનં, સકલચક્કવાળરજ્જં એતેસઞ્ઞેવ અભવિસ્સા’’ ઇતિ વા એવં કાલાતિપત્તિયા અતીતવચનં ભવતિ.

કથં કાલાતિપત્તિયા અનાગતવચનં ભવતિ? ‘‘ચિરમ્પિ ભક્ખો અભવિસ્સા, સચે ન વિવદામસે. અસીસકં અનઙ્ગુટ્ઠં, સિઙ્ગાલો હરતિ રોહિતં’’ઇતિવા, ‘‘સચે આનન્દ નાલભિસ્સા માતુગામો તથાગતપ્પવેદિતે ધમ્મવિનયે અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજ્જં, ચિરટ્ઠિતિકં આનન્દ બ્રહ્મચરિયં અભવિસ્સા’’તિ ઇતિ વા, ‘‘અયં અઙ્ગુલિમાલસ્સ માતા ‘અઙ્ગુલિમાલં આનેસ્સામી’તિ ગચ્છતિ, સચે સમાગમિસ્સતિ, અઙ્ગુલિમાલો ‘અઙ્ગુલિસહસ્સં પૂરેસ્સામી’તિ માતરં મારેસ્સતિ. સચાહં ન ગમિસ્સામિ, મહાજાનિકો અભવિસ્સા’’ ઇતિ વા એવં કાલાતિપત્તિયા અનાગતવચનં ભવતિ . કચ્ચાયને પન યેભુય્યેન અતીતપ્પવત્તિં સન્ધાય કાલાતિપત્તિવિભત્તિયા અતીતકાલિકતા વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બં.

કચ્ચાયનેપિ વા એસા, કાલાતિપત્તિકા પન;
અનાગતેપિ હોતીતિ, અયમત્થોપિ દિસ્સતિ.

અપ્પચ્ચક્ખે પરોક્ખાય-તીતે ઇતિ હિ લક્ખણે;
સન્તેપ્યતીતગ્ગહણે, અનપેક્ખિય તં ઇદં.

અનાગતે ભવિસ્સન્તી, ઇતિ સુત્તસ્સનન્તરં;
કાલાતિપત્તિવચના, અનાગતાનુકડ્ઢનં;
તસ્મા અનિયતં કાલં, કાલાતિપત્તિકં વિના.

અતીતાનાગતપચ્ચુ-પ્પન્નિકાહિ વિભત્તિહિ;
સત્તમી સત્તમીયેવ, ભવતે ન તુ અટ્ઠમી.

પઞ્ચમીસત્તમીનં તુ, પચ્ચુપ્પન્નવિભત્તિયં;
સઙ્ગણ્હનત્થમેતાસં, મજ્ઝે છટ્ઠી ન વુચ્ચતિ.

તથા પઞ્ચ ઉપાદાય, ભવિતબ્બઞ્ચ છટ્ઠિયા;
પઞ્ચમિયા તુ સા એસા, ‘‘છટ્ઠી’’તિ ન સમીરિતા.

છટ્ઠીભાવમ્હિ સન્તેપિ, ‘‘પઞ્ચમી’’તિ વચો પન;
પઞ્ચમિયા વિભત્તિયા, પચ્ચુપ્પન્નવિભત્તિયં.

સઙ્ગણ્હનત્થં વુત્તન્તિ, વિઞ્ઞાતબ્બા વિભાવિના;
પઞ્ચમિં તુ ઉપાદાય, સત્તમિયા વિભત્તિયા.

છટ્ઠિયા ચ ભવિતબ્બં, ન સા ‘‘છટ્ઠી’’તિ ઈરિતા;
છટ્ઠિં પન ઉપાદાય, ‘‘સત્તમી’’ત્વેવ ઈરિતા.

મજ્ઝે છટ્ઠિં અદસ્સેત્વા, એવં તુ કથનમ્પિ ચ;
સત્તમિયા વિભત્તિયા, પચ્ચુપ્પન્નવિભત્તિયં;
સઙ્ગણ્હનત્થં વુત્તન્તિ, અધિપ્પાયં વિભાવયે.

સભાવો હેસ વત્થૂનં, ગમ્ભીરત્થેસુ અત્તનો;
યેન કેનચાકારેન, અધિપ્પાયસ્સ ઞાપનં.

યજ્જેવં પઠમંતીતે-નાગતે ચ વિભત્તિયો;
વત્વા તતો પચ્ચુપ્પન્ને, કથેતબ્બા વિભત્તિયો.

કચ્ચાયનવ્હયે ગન્થે, કસ્મા એવં ન ભાસિતા;
પચ્ચુપ્પન્નવિભત્યોવ, કસ્મા આદિમ્હિ ભાસિતા?

યસ્મા વદન્તિ વોહાર-પથે એતાવ પાયતો;
તસ્મા બહુપ્પયોગત્તં, હોતેતાસં વિભત્તિનં.

આદોબહુપ્પયોગોવ, કથેતબ્બોતિ ઞાયતો;
પચ્ચુપ્પન્નમ્હિ સમ્ભૂતા, વિભત્યોવાદિતો મતા.

અતીતાનાગતં વત્વા, પચ્ચુપ્પન્ને તતો પરં;
યસ્મા વુત્તમ્હિ લોકસ્મિં, હોતિ વાચાસિલિટ્ઠતા.

તસ્મા સિલિટ્ઠકથને, અતીતાદિમપેક્ખિય;
પઞ્ચમી સત્તમી ચેતા, વત્તમાનાયનન્તરં;
સઙ્ગણ્હનત્થમક્ખાતા, પચ્ચુપ્પન્નવિભત્તિસુ.

એત્થ હિ યથા ‘‘માતાપિતરો’’તિ વુત્તે સિલિટ્ઠકથનં હોતિ, તસ્મિંયેવ વચને વિપરિયયં કત્વા સમાસવસેન ‘‘પિતામાતરો’’તિ વુત્તે સિલિટ્ઠકથનં ન હોતિ, તસ્મા તાદિસી સદ્દરચના અપૂજનીયા, ‘‘પિતા માતા ચ મે દજ્જુ’’ન્તિ પાઠો પન બ્યાસવસેન યથિચ્છિતપ્પયોગત્તા પૂજનીયો, એવમેવ ‘‘અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્ન’’ન્તિ વુત્તે સિલિટ્ઠકથનં હોતિ, ‘‘અતીતપચ્ચુપ્પન્નાનાગત’’ન્તિ એવમાદિના વુત્તે સિલિટ્ઠકથનં ન હોતિ, તસ્મા તાદિસી

સદ્દરચના અપૂજનીયા સિયા. ‘‘અતીતારમ્મણા પચ્ચુ-પ્પન્નાનાગતગોચરા’’તિ વચનં પન ગાથાબન્ધસુખત્થં યથિચ્છિતપ્પયોગત્તા પૂજનીયમેવ. અયમેત્થ પાળિ વેદિતબ્બા –

‘‘યંકિઞ્ચિ રૂપં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્ન’’ન્તિ ચ,

‘‘એકાયનં જાતિખયન્તદસ્સી,
મગ્ગં પજાનાતિ હિતાનુકમ્પી;
એતેન મગ્ગેન અતંસુ પુબ્બે,
તરિસ્સન્તિ યે ચ તરન્તિ ઓઘ’’ન્તિ ચ,

‘‘યે ચબ્ભતીતા સમ્બુદ્ધા, યે ચ બુદ્ધા અનાગતા;
યે ચેતરહિ સમ્બુદ્ધા, બહૂનં સોકનાસકા.

સબ્બે સદ્ધમ્મગરુનો, વિહંસુ વિહરન્તિ ચ;
અથોપિ વિહરિસ્સન્તિ, એસા બુદ્ધાન ધમ્મતા’’તિ ચ

એવમનેકેસુ સદ્દપ્પયોગેસુ. ઇધ યથિચ્છિતપ્પયોગવસેન અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નકાલિકાસુ અટ્ઠસુ વિભત્તીસુ તિસ્સો પચ્ચુપ્પન્નકાલિકા વિભત્તિયો આદિમ્હિ કથિતા, તત્ર કથનં તાસઞ્એવ વોહારપથે યેભુય્યેન પવત્તિતો બહુપ્પયોગતાઞાપનત્થં. તાસુ પન દ્વિન્નં વિભત્તીનં ‘‘પઞ્ચમીસત્તમી’’તિસઞ્ઞા સિલિટ્ઠકથનિચ્છાયં કમેન વત્તબ્બા, અતીતાનાગતકાલિકા વિભત્તિયો અપેક્ખિત્વા કતા. ઇચ્ચેવં

યથિચ્છિતપ્પયોગેન, પચ્ચુપ્પન્નવિભત્તિયો;
તિધા કત્વાન આદિમ્હિ, કચ્ચાનેન ઉદીરિતા.

આદિમ્હિ કથનં તત્ર, તાસં પાયેન વુત્તિતો;
બહુપ્પયોગભાવસ્સ, ઞાપનત્થન્તિ નિદ્દિસે.

અતીતાદિમપેક્ખિત્વા, સિલિટ્ઠકથને ધુવં;
‘‘પઞ્ચમી સત્તમિ’’ચ્ચેવ, દ્વિન્નં નામં કતન્તિ ચ;
કાલાતિપત્તિં વજ્જેત્વા, ઇદં વચનમીરિતં.

યદિ એવં અયં દોસો, આપજ્જતિ ન સંસયો;
ઇતિ ચે કોચિ ભાસેય્ય, અત્થે અકુસલોનરો.

તેકાલિકાખ્યાતપદે , કાલાતિપત્તિયા પન;
અસઙ્ગહોવ હોતીતિ, ‘‘તન્ના’’તિ પટિસેધયે.

તેકાલિકાખ્યાતપદે, ન નો કાલાતિપત્તિયા;
ઇટ્ઠો અસઙ્ગહો તત્થ, સઙ્ગહોયેવ ઇચ્છિતો.

પઞ્ચમીસત્તમીસઞ્ઞા, કાલાતિપત્તિકં પન;
વિભત્તિમનપેક્ખિત્વા, કતા ઇચ્ચેવ નો મતિ.

નાનાનયં ગહેત્વાન,
પચ્ચેતબ્બં તુ સારતો;
યાય એસો રુતો અત્થો,
તસ્મા એસા ન દુબ્બલા.

અત્થો લબ્ભતિ પાસંસો,
યત્થ યત્થ યથા યથા;
તથા તથા ગહેતબ્બો,
તત્થ તત્થ વિભાવિના.

વુત્તઞ્હેતં **અભિધમ્મટીકાયં** ''યત્થ યત્થ યથા યથા અત્થો લબ્ભતિ, તત્થ તત્થ તથા તથા ગહેતબ્બો''તિ.

પઞ્ચમીસત્તમીસઞ્ઞા, રૂળ્હીસઞ્ઞાતિ કેચન;
ન પનેવં ગહેતબ્બં, અજાનિત્વા વદન્તિ તે.

નેસા પુરિસસઞ્ઞાદિ, **ઝલ** સઞ્ઞાદયો વિય;
રૂળ્હિયા ભાસિતા સઞ્ઞા, ભૂતેનત્થેન ભાસિતા.

ઉપનિધાય પઞ્ઞત્તિ, એસા સઞ્ઞા યતો તતો;
અન્વત્થસઞ્ઞા ઠપિતા, પોરાણેહીતિ લક્ખયે.

ઇચ્ચેવં કાલછક્કં તુ, સઙ્ખેપેન તિધા મતં;
એતમત્થઞ્હિ સન્ધાય, ''યં તિકાલ''ન્તિ ભાસિતં.

અયમેત્થ કાલછક્કસઙ્ગહો.

એવં તિધા ચતુધા વા, છધા વાપિ સુમેધસો;
કાલભેદં વિભાવેય્ય, કાલઞ્ઞૂહિ વિભાવિતં.

અતીતાનાગતં કાલં, વિસું કાલાતિપત્તિકં;
ગહેત્વા પઞ્ચધા હોતિ, એવઞ્ચાપિ વિભાવયે.

એત્થ નયોવ ''અજ્ઝત્ત-બહિદ્ધા વા''તિ પાળિયં;
અતીતાનાગતકાલી, વિભત્તિ સમુદીરિતા.

ઇચ્ચેવં સબ્બથાપિ કાલસઙ્ગહો સમત્તો.

ઇદાનિ વિઞ્ઞૂનં અત્થગ્ગહણે કોસલ્લજનનત્થં પકરણન્તરવસેનપિ ઇમસ્મિં પકરણે વત્તમાનાનન્તરં વુત્તાનં આણત્તિપરિકપ્પકાલિકાનં "પઞ્ચમીસત્તમી"તિસઞ્ઞાતાનં દ્વિન્નં વિભત્તીનં પટિપાટિટ્ઠપને પકરણસંસન્દનં કથયામ – **કાતન્ત**પ્પકરણસ્મિઞ્હિ સક્કતભાસાનુરૂપેન દસધા આખ્યાતવિભત્તિયો ઠપિતા, **કચ્ચાયન**પ્પકરણે પન માગધભાસાનુરૂપેન અટ્ઠધા ઠપિતા, **નિરુત્તિયઞ્ચ** પન માગધભાસાનુરૂપેનેવ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાણત્તિપરિકપ્પકાલાતિપત્તિવસેન છધા ઠપિતા. તેસુ હિ કાતન્તે વત્તમાના, સત્તમી, પઞ્ચમી, હિય્યત્તની, અજ્જતની, પરોક્ખા, સ્વાતની, આસી, ભવિસ્સન્તી, ક્રિયાતિપત્તિ ચાતિ દસધા વિભત્તા. કચ્ચાયને પન વત્તમાના, પઞ્ચમી, સત્તમી, પરોક્ખા, હિય્યત્તની, અજ્જતની, ભવિસ્સન્તી, કાલાતિપત્તિ ચાતિ અટ્ઠધા વિભત્તા. ઇતિ એતેસુ દ્વીસુ કાતન્તકચ્ચાયનેસુ વિભત્તિયો વિસદિસાય પટિપાટિયા ઠપિતા. કિઞ્ચાપેત્થ વિસદિસા પટિપાટિ, તથાપેતા નિરુત્તિયં વુત્તાતીતાદિકાલવિભાગવસેન એકતો સંસન્દન્તિ સમેન્તિ કિઞ્ચિ વિસેસં ઠપેત્વા.

કથં ? કાતન્તે તાવ હિય્યત્તની અજ્જતની પરોક્ખા ચાતિ ઇમા તિસ્સો એકન્તેન અતીતકાલિકા, સ્વાતની આસી ભવિસ્સન્તિ ચાતિ ઇમા તિસ્સો એકન્તેન અનાગતકાલિકા, વત્તમાના એકાયેવ પચ્ચુપ્પન્નકાલિકા, સત્તમી પન પઞ્ચમી ચ પચ્ચુપ્પન્નાનાગતકાલવસેન દ્વિકાલિકા "અજ્જ પુઞ્ઞં કરેય્ય, સ્વેપિ કરેય્ય. અજ્જ ગચ્છતુ, સ્વે વા ગચ્છતૂ"તિ પયોગારહત્તા. ક્રિયાતિપત્તિ અનિયતકાલિકા "સો ચે હિય્યો યાનં અલભિસ્સા, અગચ્છિસ્સા. સો ચે અજ્જ અનત્થઙ્ગતે સૂરિયે યાનં અલભિસ્સા, અગચ્છિસ્સા. સો ચે સ્વે યાનં અલભિસ્સા, અગચ્છિસ્સા"તિ પયોગારહત્તા. એવં અસઙ્કરતો વવત્થપેતબ્બં.

એવં વવત્થપેત્વા અયમમ્હેહિ વુચ્ચમાનો નયો સાધુકં સલ્લક્ખેતબ્બો. કથં? હિય્યત્તનજ્જતનીપરોક્ખાસ્વાતન્યાસીભવિસ્સન્તિવસેન એકન્તાતીતાનાગતકાલિકા વિભત્તિયો છ, વત્તમાનવસેન એકન્તપચ્ચુપ્પન્નકાલિકા વિભત્તિ એકાયેવ, સા પટિપાટિયા ગણિયમાના સત્તમં ઠાનં ભજતિ. એવં એતસ્મિં વત્તમાનાસઞ્ઞાતે સત્તમટ્ઠાને પક્ખિપિતું નિરુત્તિનયેન "પરિકપ્પકાલિકા"તિ સઞ્ઞં ગતં સત્થનયેન "પચ્ચુપ્પન્નાનાગતકાલિકા"તિવત્તબ્બં એકં વિભત્તિં સત્તમીભૂતાય વત્તમાનાય સમાનટ્ઠાનત્તા સત્તમીસઞ્ઞં કત્વા ઠપેસિ. તતો પુનદેવ સ્વાતન્યાસીભવિસ્સન્તિવસેન એકન્તાનાગતકાલિકા તિસ્સો વિભત્તિયો ગણેત્વા તં પચ્ચુપ્પન્નાનાગતકાલિકં "સત્તમી"તિ લદ્ધસઞ્ઞં વિભત્તિં અનાગતકાલિકભાવેન તાહિ તીહિ સદ્ધિં સમાનટ્ઠાનત્તા ચતુત્થં કત્વા નિરુત્તિનયેન "આણત્તિકાલિકા"તિ સઞ્ઞં ગતં સત્થનયેન "પચ્ચુપ્પન્નાનાગતકાલિકા"તિ વત્તબ્બં એકં વિભત્તિં પઞ્ચન્નં સઙ્ખ્યાનં પૂરણેન પઞ્ચમીસઞ્ઞં કત્વા ઠપેસિ.

ક્રિયાતિપત્તિયા પન અનિયતકાલિકત્તા તં વજ્જેત્વા અયં વિનિચ્છયો કતો, સો ચ ખો નિરુત્તિનયંયેવ નિસ્સાય. અયં તાવ કાતન્તે વત્તમાનાનન્તરં વુત્તાનં સત્તમીપઞ્ચમીનં અન્વત્થસઞ્ઞં ઇચ્છન્તાનં અમ્હાકં રુચિ, એસા સદ્ધમ્મવિદૂહિ ગરૂહિ અપ્પટિક્કોસિતા અનુમતા સમ્પટિચ્છિતા "એવમેવં આવુસો, એવમેવં આવુસો"તિ. વેય્યાકરણેહિપિ અપ્પટિક્કોસિતા અનુમતા સમ્પટિચ્છિતા "એવમેવં ભન્તે, એવમેવં ભન્તે"તિ. એવં સબ્બેહિપિ તેહિ પુબ્બાચરિયેહિ અબ્ભનુમોદિતા અપ્પટિક્કોસિતા.

કચ્ચાયનપ્પકરણે પન બુદ્ધવચનાનુરૂપેન અટ્ઠધા વિભત્તીનં વુત્તત્તા વત્તમાનાવિભત્તિ પઞ્ચમટ્ઠાને ઠિતા. કથં? પરોક્ખાહિય્યત્તનજ્જતનીભવિસ્સન્તિવસેન એકન્તાતીતાનાગતકાલિકા ચતસ્સો વિભત્તિયો, વત્તમાનવસેન એકન્તપચ્ચુપ્પન્નકાલિકા વિભત્તિ એકાયેવ, સા પટિપાટિયા ગણિયમાના પઞ્ચમં ઠાનં ભજતિ. એવં એતસ્મિં

વત્તમાનાસઞ્ઞાતે પઞ્ચમટ્ઠાને પક્ખિપિતું નિરુત્તિનયેન ‘‘આણત્તિકાલિકા’’તિ સઞ્ઞં ગતં ‘‘અનુત્તકાલિકા’’તિ વુત્તં વિભત્તિં પઞ્ચમીભૂતાય વત્તમાનાય સમાનટ્ઠાનત્તા પઞ્ચમીસઞ્ઞં કત્વા ઠપેસિ. તતો પરં તં પઞ્ચમં છટ્ઠટ્ઠાને ઠપેત્વા પરોક્ખા હિય્યત્તની અજ્જતની ભવિસ્સન્તી વત્તમાના પઞ્ચમીતિ એવં ગણનાવસેન છ વિભત્તિયો ઉપાદાય નિરુત્તિનયેન ‘‘પરિકપ્પકાલિકા’’તિ સઞ્ઞં ગતં ‘‘અનુત્તકાલિકા’’તિ વુત્તં વિભત્તિં સત્તન્નં સઙ્ખ્યાનં પૂરણેન સત્તમીસઞ્ઞં કત્વા ઠપેસિ.

કાલાતિપત્તિયા પન અતીતાનાગતકાલિકત્તા તં વજ્જેત્વા અયં વિનિચ્છયો કતો, સો ચ ખો નિરુત્તિનયંયેવ નિસ્સાય. અયં કચ્ચાયને વત્તમાનાનન્તરં વુત્તાનં પઞ્ચમીસત્તમીનં અન્વત્થસઞ્ઞં ઇચ્છન્તાનં અમ્હાકં રુચિ, એસા ચ સદ્ધમ્મવિદૂહિ ગરૂહિ અપ્પટિક્કોસિતા અનુમતા સમ્પટિચ્છિતા ‘‘એવમેવં આવુસો, એવમેવં આવુસો’’તિ. વેય્યાકરણેહિપિ અપ્પટિક્કોસિતા અનુમતા સમ્પટિચ્છિતા ‘‘એવમેવં ભન્તે, એવમેવં ભન્તે’’તિ. એવં સબ્બેહિપિ તેહિ પુબ્બાચરિયેહિ અબ્ભનુમોદિતા અપ્પટિક્કોસિતા.

યસ્મા હિ કાતન્તકચ્ચાયનાનિ અઞ્ઞમઞ્ઞં વિસદિસવિભત્તિક્કમાનિપિ અન્તરેન કિઞ્ચિ વિસેસં નિરુત્તિયં વુત્તાતીતાદિકાલવિભાગવસેનેકજ્ઝં સંસન્દન્તિ સમેન્તિ, તસ્મા નિરુત્તિનયઞ્ઞેવ સારતો ગહેત્વા પઞ્ચમીસત્તમીવિભત્તીનં અન્વત્થસઞ્ઞાપરિકપ્પને અમ્હાકં રુચિ પુબ્બાચરિયેહિ અબ્ભનુમોદિતા અપ્પટિક્કોસિતા, તસ્મા એવ યો કોચિ ઇમં વાદં મદ્દિત્વા અઞ્ઞં વાદં પતિટ્ઠાપેતું સક્ખિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. અયઞ્હિ નયો અતીવ સુખુમો દુદ્દસો ચ પરમાણુરિવ, દુક્ખોગાળ્હો ચ મહાગહનમિવ, અતિગમ્ભીરો ચ મહાસમુદ્દો વિય, તસ્મા ઇમિસ્સં સદ્દનીતિયં સદ્ધાસમ્પન્નેહિ કુલપુત્તેહિ સાસનોપકારત્થં યોગો સુટ્ઠુ કરણીયો. તથા હિ ઇધ કતયોગેહિ નામાખ્યાતાદીસુ ચતૂસુ પદેસુ ઉપ્પન્નવાદા પરવાદિનો જિતાવ હોન્તિ.

> મુનિના મુનિનાગેન, દુટ્ઠા પબ્બજિતા જિતા;
> યથા યથા અસદ્ધમ્મ-પૂરણા પૂરણાદયો.
>
> તથા તથાગતાદાયા-નુગાયં સદ્દનીતિયં;
> કતયોગેહિપિ જિતા, સવન્તિ પરવાદિનોતિ.

અયં પઞ્ચમીસત્તમીનં પટિપાટિટ્ઠપને પકરણસંસન્દના.

અથ વત્તમાનાદીનં વચનત્થં કથયામ – તત્થ **વત્તમાના**તિ કેનટ્ઠેન વત્તમાના? વત્તમાનકાલવચનટ્ઠેન. પચ્ચુપ્પન્નભાવેન હિ વત્તતીતિ વત્તમાનો, પચ્ચુપ્પન્નક્રિયાસઞ્ઞાતો કાલો. તબ્બાચકવસેન વત્તમાનો કાલો એતિસ્સા અત્થીતિ અયં **તિ અન્તિ**આદિવિભત્તિ વત્તમાના. તથા હિ ‘‘ગચ્છતિ દેવદત્તો’’તિ એત્થ દેવદત્તસ્સ પચ્ચુપ્પન્નં ગમનક્રિયં વિભત્તિભૂતો **તિ**સદ્દોયેવ વદતિ, તસ્મા તબ્બાચકવસેન વત્તમાનો કાલો એતિસ્સા અત્થીતિ વત્તમાનાતિ વુચ્ચતિ. **પઞ્ચમી**તિ કેનટ્ઠેન પઞ્ચમી? પઞ્ચમં વત્તમાનટ્ઠાનં ગમનટ્ઠેન, પઞ્ચન્નઞ્ચ સઙ્ખ્યાનં પૂરણટ્ઠેન. તથા હિ નિયોગા અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નકાલિકાનં પરોક્ખાહિય્યત્તનજ્જતનીભવિસ્સન્તીવત્તમાનાસઞ્ઞાતાનં પઞ્ચન્નં વિભત્તીનમન્તરે પઞ્ચમીભૂતાય વત્તમાનાય સયમ્પિ પચ્ચુપ્પન્નકાલિકભાવેન સમાનટ્ઠાનત્તા પઞ્ચમં વત્તમાનટ્ઠાનં ગચ્છતીતિ પઞ્ચમી. યથા નદન્તી ગચ્છતીતિ નદી. તથા નિયોગા અતીતાનાગતકાલિકા પરોક્ખાહિય્યત્તનજ્જતનીભવિસ્સન્તીસઞ્ઞાતા ચતસ્સો વિભત્તિયો ઉપાદાય સયમ્પિ વત્તમાનાવિભત્તિ વિય પઞ્ચન્નં સઙ્ખ્યાનં પૂરણીતિ પઞ્ચમી. **સત્તમી**તિ કેનટ્ઠેન સત્તમી? સત્તન્નં સઙ્ખ્યાનં પૂરણટ્ઠેન. તથા હિ

અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નકાલિકા પરોક્ખાહિય્યત્તનજ્જતનીભવિસ્સન્તીવત્તમાનાપઞ્ચમીસઞ્ઞાતા છ વિભત્તિયો ઉપાદાય સયમ્પિ પચ્ચુપ્પન્નકાલિકા હુત્વા સત્તન્નં સઙ્ખ્યાનં પૂરણીતિ સત્તમી.

પરોક્ખાતિ કેનટ્ઠેન પરોક્ખા? પરોક્ખે ભવાતિ અત્થેન. તથા હિ ચક્ખાદિન્દ્રિયસઞ્ઞાતસ્સ અક્ખસ્સ પરો તિરોભાવો પરોક્ખં, તબ્બાચકભાવેન પરોક્ખે ભવાતિ પરોક્ખા. **હિય્યત્તની**તિ કેનટ્ઠેન હિય્યત્તની? હિય્યો પભુતિ અતીતે કાલે ભવા તબ્બાચકભાવેનાતિ અત્થેન. **અજ્જતની**તિ કેનટ્ઠેન અજ્જતની? અજ્જ પભુતિ અતીતે કાલે ભવા તબ્બાચકભાવેનાતિ અત્થેન. **ભવિસ્સન્તી**તિ કેનટ્ઠેન ભવિસ્સન્તી? ''એવં અનાગતે ભવિસ્સતી''તિ અત્થં પકાસેન્તી એતિ ગચ્છતીતિ અત્થેન. **કાલાતિપત્તી**તિ કેનટ્ઠેન કાલાતિપત્તિ? કાલસ્સાતિપતનવચનટ્ઠેન. તથા હિ કાલસ્સ અતિપતનં અચ્ચયો અતિક્કમિત્વા પવત્તિ કાલાતિપત્તિ, લભિતબ્બસ્સ અત્થસ્સ નિપ્ફત્તિરહિતં ક્રિયાતિક્કમનં . **કાલો**તિ ચેત્થ ક્રિયા અધિપ્પેતા. કરણં કારો, કારો એવ કાલો **ર**કારસ્સ **લ**કારં કત્વા ઉચ્ચારણવસેન. અયં પન વિભત્તિ તબ્બાચકત્તા કાલાતિપત્તીતિ. અયં પન વત્તમાનાદીનં વચનત્થવિભાવના.

વિપ્પકિણ્ણવિવિધનયે, સંકિણ્ણલક્ખણધરવરસાસને;
સુમતિમતિવડ્ઢનત્થં, કથિતો પકિણ્ણકવિનિચ્છયો.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

પકિણ્ણકવિનિચ્છયો નામ

તતિયો પરિચ્છેદો.

૪. ભૂધાતુમયનામિકરૂપવિભાગ

‘‘ભૂ સત્તાય’’ન્તિ ધાતુસ્સ, રૂપમાખ્યાતસઞ્ઞિતં;
ત્યાદ્યન્તં લપિતં નાન-પ્પકારેહિ અનાકુલં.

સ્યાદ્યન્તં, દાનિ તસ્સેવ, રૂપં નામિકસવ્હયં;
ભાસિસ્સં ભાસિતત્થેસુ, પટુભાવાય સોતુનં.

યદત્થે’ત્તનિ નામેતિ, પર’મત્થેસુ વા સયં;
નમતીતિ તદાહંસુ, **નામં** ઇતિ વિભાવિનો.

નામં નામિકમિચ્ચત્ર, એકમેવેત્થતો ભવે;
તદેવં નામિકં ઞે ય્યં, સલિઙ્ગં સવિભત્તિકં.

સત્વાભિધાનં લિઙ્ગન્તિ, ઇત્થિપુમનપુંસકં;
વિભત્તીતિધ સત્તેવ, તત્થ ચટ્ઠ પવુચ્ચરે.

પઠમા દુતિયા તતિયા, ચતુત્થી પઞ્ચમી તથા;
છટ્ઠી ચ સત્તમી ચાતિ, હોન્તિ સત્ત વિભત્તિયો.

લિઙ્ગત્થે પઠમા સાયં, ભિન્ના દ્વેધા **સિયો** ઇતિ;
કમ્મત્થે દુતિયા સાપિ, ભિન્ના **અં યો** ઇતિ દ્વિધા.

કરણે તતિયા સાપિ, ભિન્ના **ના હિ** ઇતિ દ્વિધા;
સમ્પદાને ચતુત્થી સા, ભિન્ના દ્વેધા **સ નં** ઇતિ.

અપાદાને પઞ્ચમી સા, ભિન્ના દ્વેધા **સ્મા હિ** ઇતિ;
છટ્ઠી સામિમ્હિ સા ચાપિ, ભિન્ના દ્વેધા **સ નં** ઇતિ.

ઓકાસે સત્તમી સાપિ, ભિન્ના દ્વેધા **સ્મિંસુ** ઇતિ;
આમન્તનટ્ઠમી સાયં, **સિયો**યેવાતિ ચુદ્દસ.

વચનદ્વયસંયુત્તા, એકેકા તા વિભત્તિયો;
સત્વમિતિહ વિઞ્ઞેય્યો, અત્થો સો દબ્બસઞ્ઞિતો.

યો કરોતિસ **કત્તા**તુ, તં **કમ્મં** યં કરોતિ વા;
કુબ્બતે યેન વા તન્તુ, **કરણં** ઇતિ સઞ્ઞિતં.

દેતિ રોચતિ વા યસ્સ, **સમ્પદાન**ન્તિ તં મતં;

યતોપેતિ ભયં વા તં, **અપાદાન**ન્તિ કિત્તિતં.

યસ્સાયત્તો સમૂહોવા, તં વે **સામી**તિ દેસિતં;
યસ્મિં કરોતિ કિરિયં, ત**દોકાસ**ન્તિ સદ્દિતં.

યદાલપતિ તં વત્થુ, **આમન્તન**મુદીરિતં;
સદ્દેનાભિમુખીકારો, વિજ્જમાનસ્સ વા પન.

વિના આલપનત્થં લિઙ્ગત્થાદીસુ પઠમાદિવિભત્તુપ્પત્તિ ઉપલક્ખણવસેન વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બં.

ઇદમેત્થ નિરુત્તિલક્ખણં દટ્ઠબ્બં – પચ્ચત્તવચને પઠમા વિભત્તિ ભવતિ, ઉપયોગવચને દુતિયા વિભત્તિ ભવતિ, કરણવચને તતિયા વિભત્તિ ભવતિ, સમ્પદાનવચને ચતુત્થી વિભત્તિ ભવતિ, નિસ્સક્કવચને પઞ્ચમી વિભત્તિ ભવતિ, સામિવચને છટ્ઠી વિભત્તિ ભવતિ, ભુમ્મવચને સત્તમી વિભત્તિ ભવતિ, આમન્તનવચને અટ્ઠમી વિભત્તિ ભવતિ. તત્રુદ્દાનં –

પચ્ચત્તમુપયોગઞ્ચ, કરણં સમ્પદાનિયં;
નિસ્સક્કં સામિવચનં, ભુમ્મમાલપનટ્ઠમં.

તત્ર **પચ્ચત્તવચનં** નામ તિવિધલિઙ્ગવવત્થાનગતાનં ઇત્થિપુમનપુંસકાનં પચ્ચત્તસભાવનિદ્દેસત્થો. **ઉપયોગવચનં** નામ યો યં કરોતિ, તેન તદુપયુત્તપરિદીપનત્થો. **કરણવચનં** નામ તજ્જાપકતનિબ્બત્તકપરિદીપનત્થો. **સમ્પદાનવચનં** નામ તપ્પદાનપરિદીપનત્થો. **નિસ્સક્કવચનં** નામ તન્નિસ્સટતદપગમપરિદીપનત્થો. **સામિવચનં** નામ તદિસ્સરપરિદીપનત્થો. **ભુમ્મવચનં** નામ તપ્પતિટ્ઠાપરિદીપનત્થો. **આમન્તનવચનં** નામ તદામન્તનપરિદીપનત્થો. એવં ઞત્વા પયોગાનિ અસમ્મુય્હન્તેન યોજેતબ્બાનિ.

ભૂતો, ભાવકો, ભવો, અભવો, ભાવો, અભાવો, સભાવો, સબ્ભાવો, સમ્ભવો, પભવો, પભાવો, અનુભવો, આનુભાવો, પરાભવો, વિભવો, પાતુભાવો, આવિભાવો, તિરોભાવો, વિનાભાવો, સોત્થિભાવો, અત્થિભાવો, નત્થિભાવોતિ **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગં.

અભિભવિતા, પરિભવિતા, અનુભવિતા, સમનુભવિતા, ભાવિતા, પચ્ચનુભવિતાતિ **આ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગં.

ભવં, પરાભવં, પરિભવં, અભિભવં, અનુભવં, સમનુભવં, પચ્ચનુભવં, પભવં, અપ્પભવન્તિ નિગ્ગહીતન્તપુલ્લિઙ્ગં.

ધનભૂતિ, સિરિભૂતિ, સોત્થિભૂતિ, સુવત્થિભૂતીતિ **ઇ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગં.

ભાવી, વિભાવી, સમ્ભાવી, પરિભાવીતિ **ઈ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગં.

સયમ્ભૂ, પભૂ, અભિભૂ, વિભૂ, અધિભૂ, પતિભૂ, ગોત્રભૂ, વત્રભૂ, પરાભિભૂ, રૂપાભિભૂ, સદ્દાભિભૂ, ગન્ધાભિભૂ, રસાભિભૂ, ફોટ્ઠબ્બાભિભૂ, ધમ્માભિભૂ, સબ્બાભિભૂતિ **ઊ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગં.

ઇમાનેત્થ છબ્બિધાનિ પુલ્લિઙ્ગાનિ **ભૂ**ધાતુમયાનિ ઉદ્દિટ્ઠાનિ.

ઉકારન્તં પુલ્લિઙ્ગંતુ **ભૂ**ધાતુમયમપ્પસિદ્ધં, અઞ્ઞધાતુમયં પનુકારન્તપુલ્લિઙ્ગં પસિદ્ધં ''ભિક્ખુ, હેતુ''ઇતિ. તેન સદ્ધિં સત્તવિધાનિ પુલ્લિઙ્ગાનિ હોન્તિ, સબ્બાનેતાનિ સભાવતોયેવ પુલ્લિઙ્ગાનીતિ દટ્ઠબ્બાનિ. એત્થ સત્તોતિ અત્થવાચકો **ભૂત**સદ્દોયેવ નિયોગા પુલ્લિઙ્ગન્તિપિ દટ્ઠબ્બો.

યે પન ''યો ધમ્મો ભૂતો, યા ધમ્મજાતિ ભૂતા, યં ધમ્મજાતં ભૂત''ન્તિ એવં લિઙ્ગત્તયે યોજનારહત્તા અનિયતલિઙ્ગા અઞ્ઞેપિ **ભૂતપરાભૂતસમ્ભૂત**સદ્દાદયો સન્દિસ્સન્તિ પાવચનવરે, તેપિ નાનોપસગ્ગનિપાતપદેહિ યોજનવસેન સદ્દરચનાયં સુખુમત્થગ્ગહણે ચ વિઞ્ઞૂનં કોસલ્લજનનત્થં નિયતપુલ્લિઙ્ગેસુ પક્ખિપિત્વા દસ્સેસ્સામ.

સેય્યથિદં? ભૂતો, પરાભૂતો, સમ્ભૂતો, વિભૂતો, પાતુભૂતો, આવિભૂતો, તિરોભૂતો, વિનાભૂતો, ભબ્બો, પરિભૂતો, અભિભૂતો, અધિભૂતો, અદ્ભભૂતો, અનુભૂતો, સમનુભૂતો, પચ્ચનુભૂતો, ભાવિતો, સમ્ભાવિતો, વિભાવિતો, પરિભાવિતો, અનુપરિભૂતો, પરિભવિતબ્બો, પરિભોતબ્બો, પરિભવનીયો, અભિભવિતબ્બો, અભિભોતબ્બો, અભિભવનીયો, અધિભવિતબ્બો, અધિભોતબ્બો, અધિભવનીયો, અનુભવિતબ્બો, અનુભોતબ્બો, અનુભવનીયો, સમનુભવિતબ્બો, સમનુભોતબ્બો, સમનુભવનીયો, પચ્ચનુભવિતબ્બો, પચ્ચનુભોતબ્બો, પચ્ચનુભવનીયો, ભાવેતબ્બો, ભાવનીયો, સમ્ભાવેતબ્બો, સમ્ભાવનીયો, વિભાવેતબ્બો, વિભાવનીયો, પરિભાવેતબ્બો, પરિભાવનીયો, ભવમાનો, વિભવમાનો, પરિભવમાનો, અભિભવમાનો, અનુભવમાનો, સમનુભવમાનો, પચ્ચનુભવમાનો, અનુભોન્તો, સમનુભોન્તો, પચ્ચનુભોન્તો, સમ્ભોન્તો, અભિસમ્ભોન્તો, ભાવેન્તો, સમ્ભાવેન્તો, વિભાવેન્તો , પરિભાવેન્તો, પરિભવિયમાનો, પરિભુય્યમાનો, અભિભવિયમાનો, અભિભૂયમાનો, અનુભવિયમાનો, અનુભુય્યમાનો, સમનુભવિયમાનો, સમનુભુય્યમાનો, પચ્ચનુભવિયમાનો, પચ્ચનુભુય્યમાનોતિ ઇમાનિ નિયતપુલ્લિઙ્ગેસુ પક્ખિત્તલિઙ્ગાનિ. એવ**મો**કારન્તાદિવસેન છબ્બિધાનિ પુલ્લિઙ્ગાનિ **ભૂ**ધાતુમયાનિ પકાસિતાનિ. અયં તાવ પુલ્લિઙ્ગવસેન ઉદાહરણુદ્દેસો.

ભાવિકા, ભાવના, વિભાવના, સમ્ભાવના, પરિભાવનાતિ **આ**કારન્તઇત્થિલિઙ્ગં.

ભૂમિ, ભૂતિ, વિભૂતિ. **ઇ**કારન્તઇત્થિલિઙ્ગં.

ભૂરી, ભૂતી, ભોતી, વિભાવિની, પરિવિભાવિની, સમ્ભાવિની, પાતુભવન્તી, પાતુભોન્તી, પરિભવન્તી, પરિભોન્તી, અભિભવન્તી, અભિભોન્તી, અધિભવન્તી, અધિભોન્તી, અનુભવન્તી, અનુભોન્તી, સમનુભવન્તી, સમનુભોન્તી, પચ્ચનુભવન્તી, પચ્ચનુભોન્તી, અભિસમ્ભવન્તી, અભિસમ્ભોન્તીતિ **ઈ**કારન્તઇત્થિલિઙ્ગં.

ભૂ, અભૂ. **ઊ**કારન્તઇત્થિલિઙ્ગં.

ઇમાનેત્થ ચતુબ્બિધાનિ ઇત્થિલિઙ્ગાનિ **ભૂ**ધાતુમયાનિ ઉદ્દિટ્ઠાનિ.

ઉકારન્તિત્થિલિઙ્ગં **ભૂ**ધાતુમયમપ્પસિદ્ધં, અઞ્ઞધાતુમયં પન **ઉ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગં પસિદ્ધં ''ધાતુ, ધેનુ''ઇતિ. તેન સદ્ધિં પઞ્ચવિધાનિ ઇત્થિલિઙ્ગાનિ હોન્તિ, ઓકારન્તસ્સ વા **ગો**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગભાવે તેન સદ્ધિં છબ્બિધાનિપિ હોન્તિ, સબ્બાનેતાનિ સભાવતોયેવિત્થિલિઙ્ગાનીતિ દટ્ઠબ્બાનિ. એત્થાપિ અનિયતલિઙ્ગા **ભૂતપરાભૂતસમ્ભૂત**સદ્દાદયો ઇત્થિલિઙ્ગવસેન યુજ્જન્તે.

કથં? ભૂતા, પરાભૂતા, સમ્ભૂતાતિ સબ્બં વિત્થારતો ગહેતબ્બં ''અનુભોન્તો સમનુભોન્તો''તિઆદીનિ નવ પદાનિ વજ્જેત્વા. તાનિ હિ **ઈ**કારન્તવસેન યોજિતાનિ. ઇમાનિ નિયતલિઙ્ગેસુ પક્ખિત્તલિઙ્ગાનિ. એવં **આ**કારન્તાદિવસેન ચતુબ્બિધાનિ ઇત્થિલિઙ્ગાનિ **ભૂ**ધાતુમયાનિ પકાસિતાનિ. અયં ઇત્થિલિઙ્ગવસેન ઉદાહરણુદ્દેસો.

ભૂતં, મહાભૂતં, ભવિત્તં, ભૂનં, ભવનં, પરાભવનં, સમ્ભવનં, વિભવનં, પાતુભવનં, આવિભવનં, તિરોભવનં, વિનાભવનં, સોત્થિભવનં, પરિભવનં, અભિભવનં, અધિભવનં, અનુભવનં, સમનુભવનં, પચ્ચનુભવનન્તિ નિગ્ગહીતન્તનપુંસકલિઙ્ગં.

અત્થવિભાવિ, ધમ્મવિભાવિ. **ઇ**કારન્તનપુંસકલિઙ્ગં.

ગોત્રભુ, ચિત્તસહભુ, નચિત્તસહભુ. **ઉ**કારન્તનપુંસકલિઙ્ગં.

સબ્બાનેતાનિ સભાવતોયેવ નપુંસકલિઙ્ગાનીતિ દટ્ઠબ્બાનિ. એત્થ સત્તભૂતરૂપવાચકો **ભૂત**સદ્દોયેવ નિયોગા નપુંસકલિઙ્ગોતિપિ દટ્ઠબ્બં. એત્થાપિ અનિયતલિઙ્ગા **ભૂત પરાભૂત સમ્ભૂત**સદ્દાદયો નપુંસકલિઙ્ગવસેન યુજ્જન્તે.

કથં? ભૂતં, પરાભૂતં, સમ્ભૂતં, વિભૂતં. **પેય્યાલો**. સમનુભવમાનં, પચ્ચનુભવમાનં, અનુભોન્તં, અનુભવન્તં, સમનુભોન્તં, સમનુભવન્તં, પચ્ચનુભોન્તં, પચ્ચનુભવન્તં, સમ્ભોન્તં, સમ્ભવન્તં, અભિસમ્ભોન્તં, અભિસમ્ભવન્તં, પાતુભોન્તં, પાતુભવન્તં, પરિભોન્તં, પરિભવન્તં, અભિભોન્તં, અભિભવન્તં, અધિભોન્તં, અધિભવન્તં, ભાવેન્તં, સમ્ભાવેન્તં, વિભાવેન્તં, પરિભાવેન્તં, પરિભાવિયમાનં, પરિભુય્યમાનં, **પેય્યાલો**. પચ્ચનુભવિયમાનં, પચ્ચનુભુય્યમાનન્તિ ઇમાનિ નિયતનપુંસકલિઙ્ગેસુ પક્ખિત્તલિઙ્ગાનિ. એવં નિગ્ગહીતન્તાદિવસેન તિવિધાનિ નપુંસકલિઙ્ગાનિ **ભૂ**ધાતુમયાનિ પકાસિતાનિ . અયં નપુંસકલિઙ્ગવસેન ઉદાહરણુદ્દેસો, એવં પુલ્લિઙ્ગાદિવસેન લિઙ્ગત્તયં **ભૂ**ધાતુમયમુદ્દિટ્ઠં.

એત્થ મે અપ્પસિદ્ધાતિ, યે યે સદ્દા પકાસિતા;
તે તે પાળિપ્પદેસેસુ, મગ્ગિતબ્બા વિભાવિના.

ઓ, આ, બિન્દુ, ઇ, ઈ, ઉ, ઊ-અન્તિમે સત્તધા ઠિતા;
ઞેય્યા પુલ્લિઙ્ગભેદાતિ, નિરુત્તઞ્ઞૂહિ ભાસિતા.

આ ઇવણ્ણો **ઉ**વણ્ણો ચ, પઞ્ચ અન્તા સરૂપતો;
ઇત્થિભેદાતિ વિઞ્ઞેય્યા, **ઓ**કારન્તેન છાપિ વા.

બિન્દુ, ઇ, ઉ-ઇમે અન્તા, તયો ઞેય્યા વિભાવિના;
નપુંસકપ્પભેદાતિ, નિરુત્તઞ્ઞૂહિ ભાસિતા.

અન્તા સત્તેવ પુલ્લિઙ્ગે, ઇત્થિયં પઞ્ચ વા છ વા;
નપુંસકે તયો એવં, દસ પઞ્ચહિ છબ્બિધા.

યસ્મા પનેત્થ ‘‘ભૂતો’’તિઆદયો સદ્દા નિબ્બચનાભિધેય્યકથનત્થસાધકવચનપરિયાયવચનત્થુદ્ધારવસેન વુચ્ચમાના પાકટા હોન્તિ સુવિઞ્ઞેય્યા ચ, તસ્મા ઇમેસં નિબ્બચનાદીનિ યથાસમ્ભવં વક્ખામ વિઞ્ઞૂનં તુટ્ઠિજનનત્થઞ્ચેવ સોતારાનમત્થેસુ પટુતરબુદ્ધિપટિલાભાય ચ. તત્ર **ભૂતો**તિ ખન્ધપાતુભાવેન ભવતીતિ ભૂતો, ઇદં તાવ નિબ્બચનં. ‘‘ભૂતો’’તિ સબ્બસઙ્ગાહકવસેન સત્તો વુચ્ચતિ, ઇદમભિધેય્યકથનં. ‘‘યો ચ કાલઘસો ભૂતો. સબ્બેવ નિક્ખિપિસ્સન્તિ, ભૂતા લોકે સમુસ્સય’’ન્તિ ચ ઇદમેતસ્સ અત્થસ્સ સાધકવચનં. અથ વા **ભૂતો**તિ એવંનામકો અમનુસ્સજાતિયો સત્તવિસેસો, ઇદમભિધેય્યકથનં. ‘‘ભૂતવિજ્જા, ભૂતવેજ્જો, ભૂતવિગ્ગહિતો’’તિ ચ ઇદમેતસ્સ અત્થસ્સ સાધકવચનં. યઞ્ચ પન ‘‘સત્તો મચ્ચો પજા’’તિઆદિકં તત્થ તત્થ આગતં વચનં, ઇદં સત્તોતિ અત્થવાચકસ્સ **ભૂત**સદ્દસ્સ પરિયાયવચનં. યઞ્ચ **નિદ્દેસપાળિયં** ‘‘મચ્ચોતિ સત્તો નરો માનવો પોસો પુગ્ગલો જીવો જગુ જન્તુ હિન્દગુ મનુજો’’તિ આગતં, ઇદમ્પિ પરિયાયવચનમેવ. તાનિ સબ્બાનિ પિણ્ડેત્વા વુચ્ચન્તે –

સત્તો મચ્ચો જનો ભૂતો, પાણો હિન્દગુ પુગ્ગલો;
જન્તુ જીવો જગુ યક્ખો, પાણી દેહી તથાગતો.

સત્તવો માતિયો લોકો, મનુજો માનવો નરો;
પોસો સરીરીતિ પુમે, ભૂતમિતિ નપુંસકે.

પજાતિ ઇત્થિયં વુત્તો, લિઙ્ગતો, ન ચ અત્થતો;
એવં તિલિઙ્ગિકા હોન્તિ, સદ્દા સત્તાભિધાનકા.

યો સો જઙ્ગાય ઉલતિ, સો સત્તો જઙ્ગલો ઇધ;
પાણદેહાભિધાનેહિ, સત્તનામં પપઞ્ચિતં.

ઇમસ્મિં પકરણે ‘‘પરિયાયવચન’’ન્તિ ચ ‘‘અભિધાન’’ન્તિ ચ ‘‘સઙ્ગા’’તિઆદીનિ ચ એકત્થાનિ અધિપ્પેતાનિ, અત્થુદ્ધારવસેન પન **ભૂત**સદ્દો પઞ્ચક્ખન્ધામનુસ્સધાતુસસ્સતવિજ્જમાનખીણાસવસત્તરુક્ખાદીસુ દિસ્સતિ, તપ્પયોગો ઉપરિ અત્થત્તિકવિભાગે આવિભવિસ્સતિ. **ભાવકો**તિ ભાવેતીતિ ભાવકો, ઇદં નિબ્બચનં. યો ભાવનં કરોતિ, સો ભાવકો. ઇદમભિધેય્યકથનં. ‘‘ભાવકો નિપકો ધીરો’’તિ ઇદમેતસ્સ અત્થસ્સ સાધકવચનં. ‘‘ભાવકો ભાવનાપસુતો ભાવનાપયુત્તો ભાવનાસમ્પન્નો’’તિ ઇદં પરિયાયવચનં. ઇમાનિ ‘‘ભૂતો ભાવકો’’તિ દ્વે પદાનિ સુદ્ધકત્તુહેતુકત્તુવસેન વુત્તાનીતિ. ઇતો પરં નયાનુસારેન સુવિઞ્ઞેય્યત્તા ‘‘ઇદં નિબ્બચન’’ન્તિ ચ આદીનિ અવત્વા કત્થચિ અત્થસાધકવચનં પરિયાયવચનં અત્થુદ્ધારઞ્ચ યથારહં દસ્સેસ્સામ. તેસુ હિ સબ્બત્થ દસ્સિતેસુ ગન્થવિત્થારો સિયા, તસ્મા યેસમત્થો ઉત્તાનો, તેસમ્પિ પદાનમભિધેય્યં ન કથેસ્સામ, નિબ્બચનમત્તમેવ નેસં કથેસ્સામ. યેસં પન ગમ્ભીરો અત્થો, તેસમભિધેય્યં કથેસ્સામ.

ભવનં **ભવો**, ભવો વુચ્ચતિ વુદ્ધિ. **ભૂ**સદ્દસ્સ અત્થાતિસયયોગતો વડ્ઢનેપિ દિસ્સમાનત્તા ભવનં વડ્ઢનન્તિ કત્વા. ‘‘ભવો ચ રઞ્ઞો અભવો ચ રઞ્ઞો’’તિ ઇદં વુદ્ધિઅત્થસ્સ સાધકં વચનં. અથ વા ભવોતિ વુચ્ચતિ સસ્સતં. ‘‘સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચા’’તિ હિ સસ્સતવસેન પવત્તા દિટ્ઠિ સસ્સતદિટ્ઠિ, તસ્મા ભવદિટ્ઠી’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. તથા ભવોતિ ભવદિટ્ઠિ, ભવતિ સસ્સતં તિટ્ઠતીતિ પવત્તનતો સસ્સતદિટ્ઠિ ભવદિટ્ઠિ નામ. ભવદિટ્ઠિ હિ ઉત્તરપદલોપેન ભવોતિ વુચ્ચતિ. ‘‘ભવેન ભવસ્સ વિપ્પમોક્ખમાહંસૂ’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. એત્થાયં પાળિવચનત્થો – એકચ્ચે સમણા વા બ્રાહ્મણા વા ભવદિટ્ઠિયા વા કામભવાદિના વા સબ્બભવતો વિમુત્તિં

સંસારવિસુદ્ધિં કથયિંસૂતિ. અથ વા ભવન્તિ વડ્ઢન્તિ સત્તા એતેનાતિ ભવોતિ અત્થેન સમ્પત્તિપુઞ્ઞાનિ ભવોતિ ચ વુચ્ચન્તિ. ''ઇતિભવાભવતઞ્ચ વીતિવત્તો''તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. એત્થ પનાયં પાળિવચનત્થો – **ભવો**તિ સમ્પત્તિ, **અભવો**તિ વિપત્તિ. તથા ભવોતિ વુડ્ઢિ, અભવોતિ હાનિ. ભવોતિ સસ્સતં, અભવોતિ ઉચ્છેદો. ભવોતિ પુઞ્ઞં, અભવોતિ પાપં, તં સબ્બં વીતિવત્તોતિ.

સહોકાસા ખન્ધાપિ ભવો. ''કામભવો રૂપભવો'' ઇચ્ચેવમાદિ એતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. એત્થ પન ખન્ધા ''યો પઞ્ઞાયતિ, સો સરૂપં લભતી''તિ કત્વા ''ભવતિ અવિજ્જાતણ્હાદિસમુદયા નિરન્તરં સમુદેતી''તિ અત્થેન વા ''ભવા''તિ વુચ્ચન્તિ. ઓકાસો પન ''ભવન્તિ જાયન્તિ એત્થ સત્તા નામરૂપધમ્મા ચા''તિ અત્થેન ''ભવો''તિ. અપિચ કમ્મભવોપિ ભવો, ઉપપત્તિભવોપિ ભવો. ''ઉપાદાનપચ્ચયા ભવો દુવિધેન અત્થિ કમ્મભવો, અત્થિ ઉપપત્તિભવો''તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. તત્થ કમ્મમેવ ભવો કમ્મભવો. તથા ઉપપત્તિ એવ ભવો ઉપપત્તિભવો. એત્થૂપપત્તિ ભવતીતિ ભવો, કમ્મં પન યથા સુખકારણત્તા ''સુખો બુદ્ધાનમુપ્પાદો''તિ વુત્તો. એવં ભવકારણત્તા ફલવોહારેન ભવોતિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા ભાવનલક્ખણત્તા ભાવેતીતિ ભવો. કિં ભાવેતિ? ઉપપત્તિં. ઇતિ ઉપપત્તિં ભાવેતીતિ ભવોતિ વુચ્ચતિ. ભાવેતીતિમસ્સ ચ નિબ્બત્તેતીતિ હેતુકત્તુવસેનત્થો. અથ વા ''ભવપચ્ચયા જાતી''તિ વચનતો ભવતિ એતેનાતિ ભવોતિ કમ્મભવો વુચ્ચતિ.

''ખન્ધાનઞ્ચ પટિપાટિ, ધાતુઆયતનાન ચ;
અબ્બોચ્છિન્નં વત્તમાના, સંસારોતિ પવુચ્ચતી''તિ

વુત્તલક્ખણો સંસારોપિ ભવો. ''ભવે દુક્ખં ભવદુક્ખં, ભવે સંસરન્તો''તિ ઇમાનેતસ્સત્થસ્સ સાધકાનિ વચનાનિ. તત્ર કેનટ્ઠેન સંસારો ભવોતિ કથીયતિ? ભવતિ એત્થ સત્તસમ્મુતિ ખન્ધાદિપટિપાટિસઙ્ખાતે ધમ્મપુઞ્જસ્મિન્તિ અત્થેન . ઇદં **ભવ**સદ્દસ્સ ભાવકત્તુકરણાધિકરણસાધનવસેનત્થકથનં.

એત્થ **ભવ**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારં વદામ –

વુદ્ધિસમ્પત્તિપુઞ્ઞાનિ, ખન્ધા સોકાસસઞ્ઞિતા;
સંસારો સસ્સતઞ્ચેતં, **ભવ**સદ્દેન સદ્દિતં.

ભવતણ્હા ભવદિટ્ઠિ, ઉપપત્તિભવો તથા;
કમ્મભવો ચ સબ્બન્તં, **ભવ**સદ્દેન સદ્દિતં.

ભવતણ્હાભવદિટ્ઠિ-દ્વયં કત્થચિ પાળિયં;
ઉત્તરપદલોપેન, **ભવ**સદ્દેન સદ્દિતં.

અભવોતિ ન ભવો અભવો.

વિપત્તિ હાનિ ઉચ્છેદો, પાપઞ્ચેવ ચતુબ્બિધા;
ઇમે **અભવ**સદ્દેન, અત્થા વુચ્ચન્તિ સાસને.

ભાવોતિ અજ્ઝાસયો, યો ‘‘અધિપ્પાયો’’તિપિ વુચ્ચતિ. ‘‘થીનંભાવો દુરાજાનો. નામચ્ચો રાજભરિયાસુ, ભાવં કુબ્બેથ પણ્ડિતો. હદયઙ્ગતભાવં પકાસેતી’’તિ એવમાદિ એતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. અપિચ વત્થુધમ્મોપિ ભાવો. ‘‘ભાવસઙ્કેતસિદ્ધીન’’ન્તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં, ચિત્તમ્પિ ભાવો. ‘‘અચ્ચાહિતં કમ્મં કરોસિ લુદ્દં, ભાવે ચ તે કુસલં નત્થિ કિઞ્ચી’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. ક્રિયાપિભાવો. ‘‘ભાવલક્ખણં ભાવસત્તમી’’તિ ચ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. અપિચ ભાવોતિ સત્તવેવચનન્તિ ભણન્તિ, ધાતુ વા એતં અધિવચનં. તત્થ અજ્ઝાસયો ચ વત્થુધમ્મો ચ ચિત્તઞ્ચ સત્તો ચાતિ ઇમે ભવતીતિ ભાવો. તથા પન ભાવેતીતિ ભાવો, ક્રિયા તુ ભવનન્તિ ભાવો. સા ચ ભવનગમનપચનાદિવસેનાનેકવિધા. અપિચ ભાવરૂપમ્પિ ભાવો, યં ઇત્થિભાવો પુમ્ભાવો ઇત્થિન્દ્રિયન્તિ ચ વુચ્ચતિ. તત્રાયં વચનત્થો – ‘‘ઇત્થી’’તિ વા ‘‘પુરિસો’’તિ વા ભવતિ એતેન ચિત્તં અભિધાનઞ્ચાતિ ભાવો.

નત્તનોમતિયા એતં, નિબ્બચનમુદાહટં;
પુબ્બાચરિયસીહાનં, મતં નિસ્સાય માહટં.

વુત્તઞ્હેતં પોરાણેહિ ‘‘ઇત્થિયા ભાવો ઇત્થિભાવો, ઇત્થીતિ વા ભવતિ એતેન ચિત્તં અભિધાનઞ્ચાતિ ઇત્થિભાવો’’તિ, તસ્મા પુમ્ભાવોતિ એત્થાપિ પુમસ્સ ભાવો પુમ્ભાવો, પુમાતિ વા ભવતિ એતેન ચિત્તં અભિધાનઞ્ચાતિ પુમ્ભાવોતિ નિબ્બચનં સમધિગન્તબ્બં. ઇદં **ભાવ**સદ્દસ્સ કત્તુભાવકરણસાધનવસેનત્થકથનં.

અભાવોતિ ન ભાવોતિ અભાવો, કો સો? સુઞ્ઞતા નત્થિતા. **સભાવો**તિ અત્તનો ભાવો સભાવો, અત્તનો પકતિ ઇચ્ચેવત્થો. અથ વા સભાવોતિ ધમ્માનં સતિ અત્થસમ્ભવે યો કોચિ સરૂપં લભતિ, તસ્સ ભાવો લક્ખણમિતિ સઞ્ઞિતો નમનરુપ્પનકક્ખળફુસનાદિઆકારો ઇચ્ચેવત્થો. ‘‘સામઞ્ઞં વા સભાવો વા, ધમ્માનં લક્ખણં મત’’ન્તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. અપિચ સભાવોતિ સલક્ખણો પરમત્થધમ્મો. કેનટ્ઠેન? સહ ભાવેનાતિ અત્થેન. **સબ્ભાવો**તિ સતં ભાવો સબ્ભાવો, સપ્પુરિસધમ્મો ઇચ્ચેવત્થો. અથ વા અત્તનો ભાવો સબ્ભાવો. ‘‘ગાહાપયન્તિ સબ્ભાવ’’ન્તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. સંવિજ્જમાનો વા ભાવો સબ્ભાવો. ‘‘એવં ગહણસબ્ભાવો’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. ઇદં **સભાવ સબ્ભાવ**સદ્દાનં ભાવસાધનવસેનત્થકથનં.

સમ્ભવોતિ સમ્ભવનં સમ્ભવો, સમ્ભવનક્રિયા, યુત્તિ વા. યુત્તિ હિ સમ્ભવોતિ વુચ્ચતિ ‘‘સમ્ભવો ગહણસ્સ કારણ’’ન્તિઆદીસુ. અથ વા સમ્ભવતિ એતસ્માતિ સમ્ભવો. યતો હિ યં કિઞ્ચિ સમ્ભવતિ, સો સમ્ભવો. **પભવો**તિ પભવનં પભવો, અચ્છિન્નતા, પભવતિ એતસ્માતિ વા પભવો. યતો હિ યં કિઞ્ચિ પભવતિ, સો પભવો. ઇમે પન **સમ્ભવપભવ**સદ્દા કત્થચિ સમાનત્થા કત્થચિ ભિન્નત્થાતિ વેદિતબ્બા. કથં? **સમ્ભવ**સદ્દો હિ ભવનક્રિયમ્પિ વદતિ યુત્તિમ્પિ પઞ્ઞત્તિમ્પિ સમ્ભવરૂપમ્પિ પચ્ચયત્થમ્પિ, **પભવ**સદ્દો પન ભવનક્રિયમ્પિ વદતિ નદિપ્પભવમ્પિ પચ્ચયત્થમ્પિ, તસ્મા પચ્ચયત્થં વજ્જેત્વા ભિન્નત્થાતિ ગહેતબ્બા, પચ્ચયત્થેન પન સમાનત્થાતિ ગહેતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં ‘‘પચ્ચયો હેતુ નિદાનં કારણં સમ્ભવો પભવોતિઆદિ અત્થતો એકં, બ્યઞ્જનતો નાન’’ન્તિ.

‘‘મૂલં હેતુ નિદાનઞ્ચ, સમ્ભવો પભવો તથા;
સમુટ્ઠાનાહારારમ્મણં, પચ્ચયો સમુદયેન ચા’’તિ

અયમ્પિ ગાથા એતસ્સત્થસ્સ સાધિકા. ઇદં **સમ્ભવપભવ**સદ્દાનં ભાવાપાદાનસાધનવસેનત્થકથનં.

એવમેત્થ ભાવકત્તુકમ્મકરણાપાદાનાધિકરણવસેન છ સાધનાનિ પકાસિતાનિ. તાનિ સમ્પદાનસાધનેન સત્તવિધાનિ ભવન્તિ, તં પન ઉત્તરિ આવિભવિસ્સતિ ‘‘ધનમસ્સ ભવતૂતિ ધનભૂતી’’તિઆદિના. ઇચ્ચેવં કિતકવસેન સબ્બથાપિ સત્તવિધાનિ સાધનાનિ હોન્તિ, યાનિ ‘‘કારકાની’’તિપિ વુચ્ચતિ, ઇતો અઞ્ઞં સાધનં નત્થિ. ઇધ પયોગેસ્વત્થેસુ ચ વિઞ્ઞૂનં પાટવત્થં સાધનનામં પકાસિતં. તથા હિ દુન્નિક્ખિત્તસાધનેહિ પદેહિ યોજિતા સદ્દપ્પયોગા દુબ્બોધત્થા હોન્તિ, સુનિક્ખિત્તસાધનેહિ પન પદેહિ યોજિતા સુબોધત્થા હોન્તિ, તસ્મા પયોગાસાધનમૂલકા, અત્થો ચ પયોગમૂલકો. પયોગાનુરૂપઞ્હિ અવિપરીતં કત્વા અત્થં કથનસીલા ‘‘યાચિતોવ બહુલં ચીવરં પરિભુઞ્જતિ, અપ્પં અયાચિતો’’તિ એવમાદીસુ સાધનવસેન ગહેતબ્બેસુ અત્થેસુ, અઞ્ઞેસુ ચત્થેસુ પટુતરબુદ્ધિનો પણ્ડિતાયેવ એકન્તેન ભગવતો પરિયત્તિસાસનધરા નામ હોન્તીતિ વેદિતબ્બં. ઇતો પરં નયાનુસારેન સુવિઞ્ઞેય્યત્તા ‘‘ઇદં નામ સાધન’’ન્તિ ન વક્ખામ, કેવલમિધ દસ્સિતેસુ પયોગેસુ વિઞ્ઞૂનં બહુમાનુપ્પાદનત્થઞ્ચેવ વિવિધવિચિત્તપાળિગતિકે વિવિધત્થસારે જિનવરવચને સોતૂનં બુદ્ધિવિજમ્ભનત્થઞ્ચ અત્થસાધકવચનાનિયેવ યથારહં સુત્તગેય્યવેય્યાકરણગાથાદીસુ તતો તતો આહરિત્વા દસ્સેસ્સામ.

પભાવોતિ પકારતો ભવતીતિ પભાવો, સોયમાનુભાવોયેવ. ‘‘પભાવં તે ન પસ્સામિ, યેન ત્વં મિથિલં વજે’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. **અનુભવો**તિ અનુભવનં અનુભવો, કિં તં? પરિભુઞ્જનં. **આનુભાવો**તિ તેજુસ્સાહમન્તપભૂસત્તિયો. ‘‘તેજસઙ્ખાતો ઉસ્સાહમન્તપભૂસત્તિસઙ્ખાતો વા મહન્તો આનુભાવો એતસ્સાતિ મહાનુભાવો’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં.

તેજો ઉસ્સાહમન્તા ચ, પભૂસત્તીતિ પચ્છિમે;
આનુભાવાતિ વુચ્ચન્તિ, પભાવાતિ ચ તે વદે.

તેજાદિવાચકત્તમ્હિ, **આનુભાવ**પદસ્સ તુ;
અત્થનિબ્બચનં ધીરો, યથાસમ્ભવમુદ્દિસે.

અથ વા **આનુભાવો**તિ અનુભવિતબ્બફલં. ‘‘અનુભવિતબ્બસ્સ ફલસ્સ મહન્તતાય મહાનુભાવો’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. **પરાભવો**તિ પરાભવનં પરાભવો, અથ વા પરાભવતીતિ પરાભવો. ‘‘સુવિજાનો પરાભવો’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. અપિચ ‘‘ધમ્મદેસ્સી પરાભવો’’તિ પાઠાનુરૂપતો પરાભવિસ્સતીતિ પરાભવોતિ અનાગતકાલવસેનપિ નિબ્બચનં દટ્ઠબ્બં. અથ વા પરાભવન્તિ એતેનાતિ પરાભવો. કિં તં? ધમ્મદેસ્સિતાદિ. ‘‘પઠમો સો પરાભવો’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. **વિભવો**તિ નિબ્બાનં. તઞ્હિ ભવતો વિગતત્તા ભવતો વિગતોતિ વિભવો, ભવસ્સ ચ તંહેતુ વિગતત્તા વિગતો ભવો એતસ્માતિ વિભવો. વિભવન્તિ ઉચ્છિજ્જન્તિ વિનસ્સન્તિ ઇતો અરિયધનવિલોમકા કિલેસમહાચોરાતિપિ વિભવો. **વિભવ**સદ્દસ્સ નિબ્બાનાભિધાનત્તે ‘‘એવં ભવે વિજ્જમાને, વિભવો ઇચ્છિતબ્બકો’’તિ ઇદમેત્થ સાધકં વચનં. ઇમાનિ પન નિબ્બાનસ્સ પરિયાયવચનાનિ –

નિબ્બાનં વિભવો મોક્ખો, નિરોધો અમતં સમં;
સઙ્ખારૂપસમો દુક્ખ-નિરોધો અચ્ચુત’ક્ખયો.

વિવટ્ટ’મકતં અત્થં, સન્તિપદ’મસઙ્ખતં;
પારં તણ્હાક્ખયો દુક્ખ-ક્ખયો સઞ્ઞોજનક્ખયો.

યોગક્ખેમો વિરાગો ચ,
લોકન્તો ચ ભવક્ખયો;
અપવગ્ગો વિસઙ્ખારો,
સબ્ભિ સુદ્ધિ વિસુદ્ધિ ચ.

વિમુત્યા'પચયો મુત્તિ, નિબ્બુતિ ઉપધિક્ખયો;
સન્તિ અસઙ્ખતા ધાતુ, દિસા ચ સબ્બતોપભં.

વિનાપેતાનિ નામાનિ, વિસેસકપદં ઇધ;
નિબ્બાનવાચકાનીતિ, સલ્લક્ખેય્ય સુમેધસો.

''તાણં લેણ''ન્તિઆદીનિ-પેક્ખિકાનિ ભવન્તિ હિ;
વિસેસકપદાનન્તિ, એત્થેતાનિ પકાસયે.

તાણં લેણ'મરૂપઞ્ચ, સન્તં સચ્ચ'મનાલયં;
સુદુદ્દસં સરણઞ્ચ, પરાયણ'મનીતિકં.

અનાસવં ધુવં નિચ્ચં, વિઞ્ઞાણ'મનિદસ્સનં;
અબ્યાપજ્જં સિવં ખેમં, નિપુણં અપલોકિકં.

અનન્ત'મક્ખરં દીપો, અચ્ચન્તં કેવલં પદં;
પણીતં અચ્ચુતઞ્ચાતિ, બહુધાપિ વિભાવયે.

ગોત્રભૂતિ પદસ્સત્થં, વદન્તેહિ ગરૂહિ તુ;
ગોત્તં વુચ્ચતિ નિબ્બાન-મિતિ ગોત્તન્તિ ભાસિતં.

વિભવોતિ વા વિનાસસમ્પત્તિધનુચ્છેદદિટ્ઠિયોપિ વુચ્ચન્તિ. તત્થ વિનાસો વિભવનં ઉચ્છિજ્જનં નસ્સનન્તિ અત્થેન વિભવો. ''વિભવો સબ્બધમ્માનં, ઇત્થેકે સતો સત્તસ્સ ઉચ્છેદં વિનાસં વિભવં પઞ્ઞપેન્તી''તિ ચ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. સમ્પત્તિ પન વિસેસતો ભવતીતિ વિભવો. ''રઞ્ઞો સિરિવિભવં દટ્ઠુકામા''તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. ધનં પન ભવન્તિ વડ્ઢન્તિ વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લં આપજ્જન્તિ સત્તા એતેનાતિ વિભવો. ''અસીતિકોટિવિભવસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ પુત્તો હુત્વા નિબ્બત્તી''તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. ઇદં પન પરિયાયવચનં –

ધનં સં વિભવો દબ્બં, સાપતેય્યં પરિગ્ગહો;
ઓકું ભણ્ડં સકં અત્થો, ઇચ્ચેતે ધનવાચકા.

ઉચ્છેદદિટ્ઠિ પન વિભવતિ ઉચ્છિજ્જતિ ''અત્તા ચ લોકો ચ પુન ચુતિતો ઉદ્ધં ન જાયતી''તિ ગહણતો વિભવોતિ. ''વિભવતણ્હા''તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. વિભવતણ્હાતિ હિ ઉચ્છેદદિટ્ઠિસહગતાય તણ્હાય નામં. એત્થ અત્થુદ્ધારો વુચ્ચતિ –

ધનનિબ્બાનસમ્પત્તિ-વિનાસુચ્છેદદિટ્ઠિયો;
વુત્તા **વિભવ**સદ્દેન, ઇતિ વિઞ્ઞૂ વિભાવયે.

પાતુભાવોતિ પાતુભવનં પાતુભાવો. **આવિભાવો**તિ આવિભવનં આવિભાવો, ઉભિન્નમેતેસં પાકટતા ઇચ્ચેવત્થો. **તિરોભાવો**તિ તિરોભવનં તિરોભાવો, પટિચ્છન્નભાવો. **વિનાભાવો**તિ વિનાભવનં વિનાભાવો, વિયોગો. **સોત્થિભાવો**તિ સોત્થિભવનં સોત્થિભાવો, સુવત્થિભાવો સુખસ્સ અત્થિતા, અત્થતો પન નિબ્ભયતા નિરુપદ્દવતા એવ. **અત્થિભાવો**તિ અત્થિતા વિજ્જમાનતા અવિવિત્તતા. **નત્થિભાવો**તિ નત્થિતા અવિજ્જમાનતા વિવિત્તતા રિત્તતા તુચ્છતા સુઞ્ઞતા. **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસો.

અભિભવતીતિ **અભિભવિતા**, પરં અભિભવન્તો યો કોચિ. એવં **પરિભવિતા**, અનુભવતીતિ **અનુભવિતા**, સુખં વા દુક્ખં વા અદુક્ખમસુખં વા અનુભવન્તો યો કોચિ. એવં **સમનુભવિતા. પચ્ચનુભવિતા**, એત્થ પન યથા ‘‘અમતસ્સ દાતા. અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા’’તિઆદીસુ ‘‘દાતા’’તિ પદાનં કત્તુવાચકાનં ‘‘અમતસ્સા’’તિઆદીહિ પદેહિ કમ્મવાચકેહિ છટ્ઠિયન્તેહિ સદ્ધિં યોજના દિસ્સતિ, તથા ઇમેસમ્પિ પદાનં ‘‘પચ્ચામિત્તસ્સ અભિભવિતા’’તિઆદિના યોજના કાતબ્બા. એવં અઞ્ઞેસમ્પિ એવરૂપાનં પદાનં. **આ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસો.

ભવતીતિ **ભવં**. ભવિસ્સતીતિ વા ભવં, વટ્ટમાનો પુગ્ગલો. ‘‘સુવિજાનો ભવં હોતિ, સુવિજાનો પરાભવો. ધમ્મકામો ભવં હોતિ, ધમ્મદેસ્સી પરાભવો’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. અથ વા યેન સદ્ધિં કથેતિ, સો ‘‘ભવ’’ન્તિ વત્તબ્બો, ‘‘ભવં કચ્ચાયનો. ભવં આનન્દો. મઞ્ઞે ભવં પત્થયતિ, રઞ્ઞો ભરિયં પતિબ્બત’’ન્તિઆદીસુ. એત્થ પન ધાતુઅત્થે આદરો ન કાતબ્બો, સમ્મુતિઅત્થેયેવાદરો કાતબ્બો ‘‘સઙ્કેતવચનં સચ્ચં, લોકસમ્મુતિકારણ’’ન્તિ વચનતો. વોહારવિસયસ્મિઞ્હિ લોકસમ્મુતિ એવ પધાના અવિલઙ્ઘનીયા. પરાભવતીતિ **પરાભવં**. એવં **પરિભવં. અભિભવં. અનુભવં**. પભવતિ પહોતિ સક્કોતીતિ **પભવં**, પહોન્તો યો કોચિ. **ન** પભવં અપ્પભવં, ‘‘અપ્પભવ’’ન્તિ ચ ઇદં જાતકે દિટ્ઠં –

‘‘છિન્નબ્ભમિવ વાતેન, રુણ્ણો રુક્ખમુપાગમિં;
સોહં અપ્પભવં તત્થ, સાખં હત્થેહિ અગ્ગહિ’’ન્તિ

તત્થ સાધકવચનમિદં. નિગ્ગહીતન્તપુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસો.

ધનભૂતીતિ ધનમસ્સ ભવતૂતિ ધનભૂતિ. **સિરિભૂતી**તિ સોભાય ચેવ પઞ્ઞાપુઞ્ઞાનઞ્ચ અધિવચનં. સા અસ્સ ભવતૂતિ સિરિભૂતિ. એવં **સોત્થિભૂતિ, સુવત્થિભૂતિ. ઇ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસો.

ભાવીતિ ભવનસીલો ભાવી, ભવનધમ્મો ભાવી, ભવને સાધુકારી ભાવી. એવં **વિભાવી. સમ્ભાવી. પરિભાવી**તિ. તત્ર **વિભાવી**તિ અત્થવિભાવને સમત્થો પણ્ડિતો વુચ્ચતિ. એત્થ વિદ્વા, વિજ્જાગતો, ઞાણીતિઆદિ પરિયાયવચનં દટ્ઠબ્બં. ભવન્તિ ચત્ર –

વિદ્વા વિજ્જાગતો ઞાણી, વિભાવી પણ્ડિતો સુધી;
બુધો વિસારદો વિઞ્ઞૂ, દોસઞ્ઞૂ વિદ્દસુ વિદૂ.

વિપસ્સી પટિભાણી ચ, મેધાવી નિપકો કવિ;
કુસલો વિદુરો ધીમા, ગતિમા મુતિમા ચયં.

ચક્ખુમા કણ્ણવા દબ્બો, ધીરો ભૂરિ વિચક્ખણો;
સપ્પઞ્ઞો બુદ્ધિમા પઞ્ઞો, એવંનામા વિભાવિનોતિ.

ઈકારન્તપુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસો.

સયમ્ભૂતિ સયમેવ ભવતીતિ સયમ્ભૂ. કો સો? અન્તરેન પરોપદેસં સામંયેવ સબ્બં ઞેય્યધમ્મં પટિવિજ્ઝિત્વા સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો સક્યમુનિ ભગવા. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

‘‘ન મે આચરિયો અત્થિ, સદિસો મે ન વિજ્જતિ;
સદેવકસ્મિં લોકસ્મિં, નત્થિ મે પટિપુગ્ગલો.

અહઞ્હિ અરહા લોકે, અહં સત્થા અનુત્તરો;
એકોમ્હિ સમ્માસમ્બુદ્ધો, સીતીભૂતોસ્મિ નિબ્બુતો’’તિ.

અત્થતો પન પારમિતાપરિભાવિતો સયમ્ભૂઞાણેન સહ વાસનાય વિગતવિદ્ધસ્તનિરવસેસકિલેસો મહાકરુણાસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિઅપરિમેય્યગુણગણાધારો ખન્ધસન્તાનો સયમ્ભૂ. સો એવંભૂતો ખન્ધસન્તાનો લોકે અગ્ગપુગ્ગલોતિ વુચ્ચતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા ‘‘એકપુગ્ગલો ભિક્ખવે લોકે ઉપ્પજ્જમાનો ઉપ્પજ્જતિ અચ્છરિયમનુસ્સો, કતમો એકપુગ્ગલો? તથાગતો ભિક્ખવે અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો’’તિ. સો એકપુગ્ગલો એતરહિ ‘‘સબ્બઞ્ઞૂ, સુગતો’’તિઆદીહિ યથાભુચ્ચગુણાધિગતનામેહિ ચ પસિદ્ધો, ‘‘ગોતમો આદિચ્ચબન્ધૂ’’તિ ગોત્તતો ચ પસિદ્ધો, સક્યપુત્તો સક્કો સક્યમુનિ સક્યસીહો સક્યપુઙ્ગવોતિ કુલતો ચ પસિદ્ધો, સુદ્ધોદનિમાયાદેવીસુતોતિ માતાપિતિતો ચ પસિદ્ધો, સિદ્ધત્થોતિ ગહિતનામેન ચ પસિદ્ધો. ભવન્તિ ચત્ર –

યો એકપુગ્ગલો આસિ, બુદ્ધો સો વદતં વરો;
ગોત્તતો ગોતમો નામ, તથેવાદિચ્ચબન્ધુ ચ.

સક્યકુલે પસૂતત્તા, સક્યપુત્તોતિ વિસ્સુતો;
સક્કો ઇતિ ચ અવ્હિતો, તથા સક્યમુનીતિ ચ.

સબ્બત્થ સેટ્ઠભાવેન, સક્યે ચ સેટ્ઠભાવતો;
સક્યસીહોતિ સો સક્ય-પુઙ્ગવોતિ ચ સમ્મતો.

સુદ્ધોદનીતિ પિતિતો, નભે ચન્દોવ વિસ્સુતો;
માતિતોપિ ચ સઞ્ઞાતો, માયાદેવીસુતો ઇતિ.

સબ્બઞ્ઞૂ સુગતો બુદ્ધો, ધમ્મરાજા તથાગતો;
સમન્તભદ્દો ભગવા, જિનો દસબલો મુનિ.

સત્થા વિનાયકો નાથો,
મુનિન્દો લોકનાયકો;
નરાસભો લોકજિનો,
સમ્બુદ્ધો દ્વિપદુત્તમો.

દેવદેવો લોકગરુ, ધમ્મસ્સામી મહામુનિ;
સમન્તચક્ખુ પુરિસ-દમ્મસારથિ મારજિ.

ધમ્મિસ્સરો ચ અદ્વેજ્ઝ-વચનો સત્થવાહકો;
વિસુદ્ધિદેવો દેવાતિ-દેવો ચ સમણિસ્સરો.

ભૂરિપઞ્ઞો'નધિવરો, નરસીહો ચ ચક્ખુમા;
મુનિમુનિ નરવરો, છળભિઞ્ઞો જને સુતો.

અઙ્ગીરસો યતિરાજા, લોકબન્ધુ'મતન્દદો;
વત્તા પવત્તા સદ્ધમ્મ-ચક્કવત્તી યતિસ્સરો.

લોકદીપો સિરીઘનો, સમણિન્દો નરુત્તમો;
લોકત્તયવિદૂ લોક-પજ્જોતો પુરિસુત્તમો.

સચ્ચદસો સતપુઞ્ઞ-લક્ખણો સચ્ચસવ્હયો;
રવિબન્ધા'સમસમો, પઞ્ચનેત્ત'ગ્ગપુગ્ગલો.

સબ્બાભિભૂ સબ્બવિદૂ, સચ્ચનામો ચ પારગૂ;
પુરિસાતિસયો સબ્બ-દસ્સાવી નરસારથિ.

સમ્માસમ્બુદ્ધો ઇતિ સો, ઞાતો સત્તુત્તમોતિ ચ;
તાદી વિભજ્જવાદીતિ, મહાકારુણિકોતિ ચ.

ચક્ખુભૂતો ધમ્મભૂતો, ઞાણભૂતોતિ વણ્ણિતો;
બ્રહ્મભૂતોતિ પુરિસા-જઞ્ઞો ઇતિ ચ થોમિતો.

લોકજેટ્ઠો સયમ્ભૂ ચ, મહેસિ મારભઞ્જનો;
અમોઘવચનો ધમ્મ-કાયો મારાભિભૂ ઇતિ.

અસઙ્ખ્યેય્યાનિ નામાનિ, સગુણેન મહેસિનો;
નામં ગુણેહિ નિસ્સિતં, કો કવિન્દો કથેસ્સતિ.

તત્ર સબ્બઞ્ઞુ ઇચ્ચાદિ-નામં સાધારણં ભવે;
સબ્બેસાનમ્પિ બુદ્ધાનં, ગોતમો ઇતિઆદિ ન.

બુદ્ધો પચ્ચેકબુદ્ધો ચ, ‘‘સયમ્ભૂ’’ઇતિ સાસને;
કેચિ ‘‘બ્રહ્મા સયમ્ભૂ’’તિ, સાસનાવચરં ન તં.

‘‘બુદ્ધો તથાગતો સત્થા, ભગવા’’તિ પદાનિ તુ;
ઠાનેનેકસહસ્સમ્હિ, સઞ્ચરન્તિ અભિણ્હસો.

તત્ર ચાદિપદં અન્ત-પદઞ્ચેવ ઇમાનિ તુ;
એકતોપિ ચરન્તીતિ, વિભાવેય્ય વિસારદો.

વિસેસકપદાનં તુ, અપેક્ખકપદાનિ ચ;
અનપેક્ખપદાનીતિ, પદાનિ દુવિધા સિયું.

તથા હિ સત્થવાહો નરવરો છળભિઞ્ઞોતિ એવંપકારાનિ અભિધાનપદાનિ વિસેસકપદાપેક્ખકાનિ. કથં?

‘‘એવં વિજિતસઙ્ગામં, સત્થવાહં અનુત્તરં;
સાવકા પયિરુપાસન્તિ, તેવિજ્જા મચ્ચુહાયિનો.

યં લોકો પૂજયતે,
સલોકપાલો સદા નમસ્સતિ ચ;
તસ્સેત સાસનવરં,
વિદૂહિ ઞેય્યં નરવરસ્સા’’તિ,

‘‘છળભિઞ્ઞસ્સ સાસન’’ન્તિ ચ એવં વિસેસકપદાપેક્ખકાનિ ભવન્તિ. બુદ્ધો જિનો ભગવાતિ એવંપકારાનિ પન નો વિસેસકાપેક્ખાનીતિ દટ્ઠબ્બં.

કેચિ પનેત્થ એવં વદેય્યું ‘‘મુનિન્દો સમણિન્દો સમણિસ્સરો યતિસ્સરો આદિચ્ચબન્ધુ રવિબન્ધૂતિ એવંપકારાનં ઇધ વુત્તાનમભિધાનાનં વિસેસત્થાભાવતો પુનરુત્તિદોસો અત્થી’’તિ. તન્ન, અભિધાનાનં અભિસઙ્ખરણીયાનભિસઙ્ખરણીયવસેન અભિસઙ્ખતાભિધાનાનિ અનભિસઙ્ખતાભિધાનાનીતિ દ્વેધા દિસ્સનતો. તથા હિ કત્થચિ કેચિ ‘‘સક્યસીહો’’તિ અભિધાનં પટિચ્ચ ‘‘સક્યકેસરી સક્યમિગાધિપો’’તિઆદિના નાનાવિવિધમભિધાનમભિસઙ્ખરોન્તિ, પાવચનેપિ હિ ‘‘દ્વિદુગ્ગમવરહનુત્ત’મલત્થા’’તિ પાઠો દિસ્સતિ. તથા કેચિ ‘‘ધમ્મરાજા’’તિ અભિધાનં પટિચ્ચ ‘‘ધમ્મદિસમ્પતી’’તિઆદીનિ અભિસઙ્ખરોન્તિ. ‘‘સબ્બઞ્ઞૂ’’તિ અભિધાનં પટિચ્ચ ‘‘સબ્બદસ્સાવી સબ્બદસ્સી’’તિઆદીનિ અભિસઙ્ખરોન્તિ, ‘‘સહસ્સક્ખો’’તિ અભિધાનં પટિચ્ચ ‘‘દસસતલોચનો’’તિઆદીનિ અભિસઙ્ખરોન્તિ. ‘‘આદિચ્ચબન્ધૂ’’તિ અભિધાનં પટિચ્ચ ‘‘અરવિન્દસહાયબન્ધૂ’’તિઆદીનિ અભિસઙ્ખરોન્તિ. ‘‘અમ્બુજ’’ન્તિ અભિધાનં પટિચ્ચ ‘‘નીરજં કુઞ્જ’’ન્તિઆદીનિ અભિસઙ્ખરોન્તિ. પાવચનેપિ હિ યં પદુમં, તં જલજં નામાતિ મન્ત્વા પટિસમ્ભિદાપ્પત્તેહિ અરિયેહિ દેસનાવિલાસવસેન વુત્તો ‘‘પદુમુત્તરનામિનો’’તિ વત્તબ્બટ્ઠાને ‘‘જલજુત્તરનામિનો’’તિ પાઠો દિસ્સતિ. એવં અભિસઙ્ખતાભિધાનાનિ દિસ્સન્તિ.

‘‘બુદ્ધો ભગવા’’તિ અભિધાનાનિ પન અનભિસઙ્ખતાભિધાનાનિ. વુત્તઞ્હેતં ધમ્મસેનાપતિના આયસ્મતા **સારિપુત્તેન** ‘‘બુદ્ધોતિ નેતં નામં માતરા કતં, ન પિતરા કતં, ન ભગિનિયા કતં, ન ઞાતિસાલોહિતેહિ કતં, ન દેવતાહિ કતં, વિમોક્ખન્તિકમેતં બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં બોધિયા મૂલે સહ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપ્પટિલાભા સચ્છિકા પઞ્ઞત્તિ યદિદં બુદ્ધો’’તિ, તથા ‘‘ભગવાતિ નેતં નામં માતરા કતં…પે॰… સચ્છિકા પઞ્ઞત્તિ યદિદં ભગવા’’તિ. એવં ‘‘બુદ્ધો ભગવા’’તિ અભિધાનાનિ અનભિસઙ્ખતાભિધાનાનિ. ન હિ તાનિ અભિધાનાનિ ચેવ ‘‘સત્થા સુગતો જિનો’’તિઆદીનિ ચ અઞ્ઞં કિઞ્ચિ અભિધાનં પટિચ્ચ અભિસઙ્ખતાનિ, નાપિ અઞ્ઞાનિ અભિધાનાનિ એતાનિ પટિચ્ચ અભિસઙ્ખતાનિ દિસ્સન્તિ. તથા હિ ‘‘બુદ્ધો’’તિ અભિધાનં પટિચ્ચ ‘‘બુજ્ઝિતા બોધેતા બોધકો’’તિઆદીનિ નામાભિધાનાનિ ન અભિસઙ્ખરોન્તિ. તથા ‘‘ભગવા સત્થા સુગતો’’તિઆદીનિ નામાભિધાનાનિ પટિચ્ચ ‘‘સમ્પન્નભગો અનુસાસકો સુન્દરવચનો’’તિઆદીનિ નામાભિધાનાનિ નાભિસઙ્ખરોન્તિ. એવં ઇમં વિભાગં દસ્સેતું ‘‘મુનિન્દો સમણિન્દો સમણિસ્સરો યતિસ્સરો આદિચ્ચબન્ધુ રવિબન્ધૂ’’તિઆદિના નયેન પુનરુત્તિ અમ્હેહિ કતાતિ દટ્ઠબ્બા. એવમઞ્ઞત્રાપિ નયો નેતબ્બો. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

> ‘‘અભિસઙ્ખતનામઞ્ચ, નામઞ્ચાનભિસઙ્ખતં;
> દ્વિદુઞ્ઞમવરો બુદ્ધો, ઇતિ નામં દ્વિધા ભવે’’તિ.

પભૂતિ પરં પસય્હ ભવતીતિ પભૂ, ઇસ્સરો. ‘‘અરઞ્ઞસ્સ પભૂ અયં લુદ્દકો’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. **અભિભૂ**તિ અભિભવતીતિ અભિભૂ, અસઞ્ઞસત્તો. કિં સો અભિભવિ? ચત્તારો ખન્ધે અરૂપિનો. ઇતિ ચત્તારો ખન્ધે અરૂપિનો અભિભવીતિ અભિભૂ. સો ચ ખો નિચ્ચેતનત્તા અભિભવનક્રિયાયાસતિ પુબ્બેવા’સઞ્ઞુપ્પત્તિતો ઝાનલાભિકાલે અત્તના અધિગતપઞ્ચમજ્ઝાનં સઞ્ઞાવિરાગવસેન ભાવેત્વા ચત્તારો અરૂપક્ખન્ધે અસઞ્ઞિભવે અપ્પવત્તિકરણેન અભિભવિતુમારભિ, તદભિભવનકિચ્ચં ઇદાનિ સિદ્ધન્તિ અભિભવીતિ અભિભૂતિ વુચ્ચતિ. અપિચ નિચ્ચેતનભાવેન અભિભવનબ્યાપારે અસતિપિ પુબ્બે સચેતનકાલે સબ્યાપારત્તા સચેતનસ્સ વિય નિચ્ચેતનસ્સાપિ સતો તસ્સ ઉપચારેન સબ્યાપારતાવચનં યુજ્જતેવ. દિસ્સતિ હિ લોકે સાસને ચ સચેતનસ્સ વિય અચેતનસ્સપિ ઉપચારેન સબ્યાપારતાવચનં. તં યથા? કૂલં પતિતુકામં, એવં લોકે. સાસને પન –

> ‘‘રોદન્તે દારકે દિસ્વા, ઉબ્બિગ્ગા વિપુલા દુમા;
> સયમેવોનમિત્વાન, ઉપગચ્છન્તિ દારકે’’તિ ચ

‘‘અઙ્ગારિનો દાનિ દુમા ભદન્તે, ફલેસિનો છદનં વિપ્પહાયા’’તિ ચ ‘‘ફલં તોસેતિ કસ્સક’’ન્તિ ચ આદિ. **અભિભૂ**સદ્દસ્સ અસઞ્ઞસત્તાભિધાનત્તે ‘‘અભિભું અભિભુતો મઞ્ઞતી’’તિ ઇદમેત્થ સાધકં વચનં. અથ વા અભિભવતીતિ અભિભૂ, પરેસમભિભવિતા યો કોચિ. વિસેસતો પન તથાગતોયેવ અભિભૂ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા ‘‘તથાગતો ભિક્ખવે અભિભૂ અનભિભૂતો અઞ્ઞદત્થુદસો વસવત્તી’’તિ. કેચિ પન ‘‘અભિભૂ નામ સહસ્સો બ્રહ્મા’’તિ વદન્તિ.

વિભૂતિ વિસેસભૂતોતિ વિભૂ, ‘‘ભવસોતં સચે બુદ્ધો, તિણ્ણો લોકન્તગૂ વિભૂ’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. **વિભૂ**તિ હેત્થ રૂપકાયધમ્મકાયસમ્પત્તિયા વિસેસભૂતોતિ અત્થો. આહ ચ –

> ‘‘દિસ્સમાનોપિ તાવસ્સ, રૂપકાયો અચિન્તિયો;
> અસાધારણઞાણડ્ઢે, ધમ્મકાયે કથાવ કા’’તિ.

અધિભૂતિ અધિભવતીતિ અધિભૂ, ઇસ્સરો.

> ‘‘તદા મં તપતેજેન, સન્તત્તો તિદિવાધિભૂ;
> ધારેન્તો બ્રાહ્મણં વણ્ણં, ભિક્ખાય મં ઉપાગમી’’તિ –

ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. **પતિભૂ**તિ પતિભૂતોતિ પતિભૂ, ‘‘ગોણસ્સ પતિભૂ’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. **ગોત્રભૂ**તિ ગોત્તસઙ્ખાતં અમતમહાનિબ્બાનં આરમ્મણં કત્વા ભૂતોતિ ગોત્રભૂ, સોતાપત્તિમગ્ગસ્સ અનન્તરપચ્ચયેન સિખાપ્પત્તબલવવિપસ્સનાચિત્તેન સમન્નાગતો પુગ્ગલો. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા ‘‘કતમો ચ પુગ્ગલો ગોત્રભૂ? યેસં ધમ્માનં સમનન્તરા અરિયધમ્મસ્સ અવક્કન્તિ હોતિ, તેહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતો પુગ્ગલો ગોત્રભૂ’’તિ, ઇદમેવેત્થ અત્થસાધકં વચનં. અપિચ સમણોતિ ગોત્તમત્તમનુભવમાનો કાસાવકણ્ઠસમણોપિ ગોત્રભૂ. સો હિ ‘‘સમણો’’તિ ગોત્તમત્તં અનુભવતિ વિન્દતિ, ન સમણધમ્મે અત્તનિ અવિજ્જમાનત્તાતિ ‘‘ગોત્રભૂ’’તિ વુચ્ચતિ, ‘‘ભવિસ્સન્તિ ખો પનાનન્દ અનાગતમદ્ધાનં ગોત્રભુનો કાસાવકણ્ઠા દુસ્સીલા પાપધમ્મા’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. **વત્રભૂ**તિ સક્કો. સો હિ માતાપિતિભરણાદીહિ સત્તહિ વત્તેહિ સક્કત્તં લભિત્વા અઞ્ઞે દેવે વત્તેન અભિભવતીતિ વત્રભૂ. **આગમટ્ઠકથાયં** પન **ભૂ**ધાતુમ્હિ લબ્ભમાનં પત્તિઅત્થમ્પિ ગહેત્વા ‘‘વત્તેન અઞ્ઞે અભિભવિત્વા દેવિસ્સરિયં પત્તોતિ વત્રભૂ’’તિ વુત્તં, ‘‘વત્રનામકં વા અસુરં અભિભવતીતિ વત્રભૂ’’તિ ચ, ‘‘વત્રભૂ જયતંપિતા’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. એત્થ હિ **વત્રભૂ**તિ વત્રનામકસ્સ અસુરસ્સ અભિભવિતા. **જયતં પિતા**તિ જયન્તાનં પિતા. ‘‘સક્કો ઇન્દો પુરિન્દદો’’ ઇચ્ચાદિ પરિયાયવચનં. ઇદં તુ ધાતાધિકારે પકાસેસ્સામ. **પરાભિભૂ**તિ પરમભિભવતીતિ પરાભિભૂ. એવં **રૂપાભિભૂ**તિઆદીસુપિ. **સબ્બાભિભૂ**તિ સબ્બમભિભવિતબ્બં અભિભવતીતિ સબ્બાભિભૂ. સબ્બાભિભૂતિ ચ ઇદં નામં તથાગતસ્સેવ યુજ્જતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

> ‘‘સબ્બાભિભૂ સબ્બવિદૂહમસ્મિ,
> સબ્બેસુ ધમ્મેસુ અનૂપલિત્તો;
> સબ્બઞ્જહો તણ્હક્ખયે વિમુત્તો,
> સયં અભિઞ્ઞાય કમુદ્દિસેય્ય’’ન્તિ.

ઊકારન્તપુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસો. નિયતપુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસોયં.

ઇદાનિ અનિયતલિઙ્ગાનં નિયતલિઙ્ગેસુ પક્ખિત્તાનં **ભૂતપરાભૂત સમ્ભૂત**સદ્દાદીનં નિદ્દેસો વુચ્ચતિ. તત્ર **ભૂતો**તિ અત્તનો પચ્ચયેહિ અભવીતિ ભૂતો, ભૂતોતિ જાતો સઞ્જાતો નિબ્બત્તો અભિનિબ્બત્તો પાતુભૂતો, ભૂતોતિ વા લદ્ધસરૂપો યો કોચિ સવિઞ્ઞાણકો વા અવિઞ્ઞાણકો વા. અથ વા તથાકારેન ભવતીતિ ભૂતો, ભૂતોતિ સચ્ચો તથો અવિતથો અવિપરીતો યો કોચિ, એત્થ યો **ભૂત**સદ્દો સચ્ચત્થો, તસ્સ ‘‘ભૂતટ્ઠો’’તિ ઇદમેત્થ સાધકં વચનં. **પરાભૂતો**તિ પરાભવીતિ પરાભૂતો. સુટ્ઠુ ભૂતોતિ **સમ્ભૂતો**. વિસેસેન ભૂતોતિ **વિભૂતો**. વિસ્સુતો ભૂતોતિ વા વિભૂતો, ‘‘વિભૂતારમ્મણ’’ન્તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. વિભવીતિ વા **વિભૂતો**, વિનટ્ઠોતિ અત્થો, ‘‘રૂપે વિભૂતે ન ફુસન્તિ ફસ્સા’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. પાકટો ભૂતોતિ **પાતુભૂતો**. આવિ ભવતીતિ **આવિભૂતો**. એવં **તિરોભૂતો**. **વિનાભૂતો**. ભવિતુમનુચ્છવિકોતિ **ભબ્બો**. પરિભવિયતે સોતિ **પરિભૂતો**. યેન કેનચિ યો પીળિતો હીળિતો વા, સો પરિભૂતો. ગમ્યમાનત્થો યથાકામચારી. અભિભવિય્યતે સોતિ **અભિભૂતો**. અધિભવિયતે સોતિ **અધિભૂતો**. એવં **અદ્ધભૂતો**. એત્થ **અધિ**સદ્દેન સમાનત્થો **અદ્ધ**સદ્દો, ‘‘ચક્ખુ ભિક્ખવે અદ્ધભૂતં, રૂપા અદ્ધભૂતા,

ચક્ખુવિઞ્ઞાણં અદ્ધભૂત''ન્તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં, તથા ''ઇધ ભિક્ખવે ભિક્ખુ ન હેવ અનદ્ધભૂતં અત્તાનં ન અદ્ધભાવેતી''તિ પદમ્પિ. તત્થ **અનદ્ધભૂત**ન્તિ દુક્ખેન અનધિભૂતં. દુક્ખેન અનધિભૂતો નામ મનુસ્સત્તભાવો વુચ્ચતિ, તં ન અદ્ધભાવેતિ નાભિભવતીતિ સુત્તપદત્થો.

અનુભવિયતે સોતિ **અનુભૂતો**. એવં **સમનુભૂતો. પચ્ચનુભૂતો. ભાવિતો**. એત્થ ભાવિતોતિ ઇમિના સમાનાધિકરણં ''સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો ખો કસ્સપ મયા સમ્મદક્ખાતો ભાવિતો''તિઆદીસુ ગુણીવાચકં પધાનપદં સાસને દટ્ઠબ્બં. તિત્થિયસમયે પન ભાવિતોતિ કામગુણો વુચ્ચતિ. વુત્તઞ્હેતં **પાળિયં** ''ન ભાવિતમાસીસતી''તિ. તત્ર ભાવિતા નામ પઞ્ચ કામગુણા, તે ન આસીસતિ ન સેવતીતિ સુત્તપદત્થો. સમ્ભાવિયતે સોતિ **સમ્ભાવિતો**. એવં **વિભાવિતો. પરિભાવિતો. અનુપરિભૂતો. મનંપરિભૂતો**તિ મનં પરિભવિયિત્થ સોતિ મનંપરિભૂતો. એત્થ **મનંપરિભૂતો**તિ ઈસકં અપ્પત્તપરિભવનો વુચ્ચતિ. **મન**ન્તિ હિ નિપાતપદં. ''અતિપણ્ડિતેન પુત્તેન, મનમ્હિ ઉપકૂલિતો, દેવદત્તેન અત્તનો અબુદ્ધભાવેન ચેવ ખન્તિમેત્તાદીનઞ્ચ અભાવેન કુમારકસ્સપત્થેરો ચ થેરી ચ મનં નાસિતો, મનં વુળ્હો અહોસી''તિઆદીસુ ચસ્સ પયોગો વેદિતબ્બો. અત્ર **મનં**સદ્દસ્સ કિઞ્ચિ યુત્તિં વદામ.

> **મનં**સદ્દો દ્વિધા ભિન્નો, નામં નેપાતિકઞ્ચિતિ;
> સન્તં તસ્સ મનં હોતિ, મનમ્હિ ઉપકૂલિતોતિ.

પરિભવિતબ્બોતિ અઞ્ઞેન પરિભવિતું સક્કુણેય્યોતિ પરિભવિતબ્બો. એવં **પરિભોત્તબ્બો પરિભવનીયો**. **તબ્બ**પચ્ચયટ્ઠાને હિ **સક્કુણેય્ય**પદયોજના દિસ્સતિ ''અલદ્ધં આરમ્મણં લદ્ધબ્બં લભનીયં લદ્ધું વા સક્કુણેય્ય''ન્તિ. અથ વા પરિભવનમરહતીતિ પરિભવિતબ્બો. એવં **પરિભોત્તબ્બો પરિભવનીયો**. તથા હિ **તબ્બ**પચ્ચયટ્ઠાને **અરહતિ**પદયોજના દિસ્સતિ ''પરિસક્કુણેય્યં લાભમરહતીતિ લદ્ધબ્બ''ન્તિ. એત્થ પન **પરિભોત્તબ્બો**તિ પદસ્સ અત્થિભાવે ''ખત્તિયો ખો મહારાજ દહરોતિ ન ઉઞ્ઞાતબ્બો ન પરિભોત્તબ્બો''તિ પાળિ નિદસ્સનં. **અભિઅધિ**પુબ્બા **ભૂ**ધાતુયો સમાનત્થા. સેસાનિ દુકાનિ નયાનુસારેન ઞેય્યાનિ. **ભમાનો**તિ ભવતીતિ ભમાનો, મજ્ઝે **વ**કારલોપો દટ્ઠબ્બો. અત્રિદં વત્તબ્બં –

> ''કિં સો ભમાનો સચ્ચકો'', ઇચ્ચત્ર પાળિયં પન;
> રૂપં **ભવતિ**ધાતુસ્સ, વલોપેનેવ દિસ્સતિ.

અત્રાયં પાળિ ''કિં સો ભમાનો સચ્ચકો નિગણ્ઠપુત્તો, યો ભગવતો વાદં આરોપેસ્સતી''તિ. **વિભવમાનો**તિ વિભવતીતિ વિભવમાનો. એવં **પરિભવમાનો**તિઆદીસુ. તત્થ ''અભિસમ્ભોન્તો''તિમસ્સ કરોન્તો નિપ્ફાદેન્તો ઇચ્ચેવત્થો. ''સબ્બાનિ અભિસમ્ભોન્તો, સ રાજવસતિં વસે''તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. યસ્મા પનિમાનિ ''ભવમાનો''તિઆદીનિ વિપ્પકતપચ્ચત્તવચનાનિ, તસ્મા સરમાનો રોદતિ, ગચ્છન્તો ગણ્હાતિ, ''ગચ્છન્તો સો ભારદ્વાજો, અદ્દસ અચ્ચુતં ઇસિ''ન્તિઆદીનિ વિય પરિપુણ્ણુત્તરક્રિયાપદાનિ કત્વા રાજા ભવમાનો સમ્પત્તિમનુભવતીતિઆદિના યોજેતબ્બાનિ. ''સરમાનો ગચ્છન્તો''તિઆદીનિ હિ ''યાતો ગતો પત્તો''તિઆદીહિ સદિસાનિ ન હોન્તિ, ઉત્તરક્રિયાપદાપેક્ખકાનિ હોન્તિ **ત્વા**પચ્ચયન્તપદાનિ વિયાતિ.

પરિભવિયમાનોતિ પરિભવિયતે સોતિ પરિભવિયમાનો. એવં **પરિભુય્યમાનો**તિઆદીસુપિ. ઇમાનિપિ વિપ્પકતપચ્ચત્તવચનાનિ, તસ્મા ''રાજપુરિસેહિ નીયમાનો ચોરો એવં ચિન્તેસી''તિઆદીનિ વિય પરિપુણ્ણુત્તરક્રિયાપદાનિ કત્વા અઞ્ઞેહિ પરિભવિયમાનો તાણં ગવેસતિ. ભોગો પુગ્ગલેનાનુભવિયમાનો પરિક્ખયં

ગચ્છતીતિઆદિના યોજેતબ્બાનિ. એવં સબ્બત્ર ઈદિસેસુ વિપ્પકતવચનેસુ યોજેતબ્બાનિ. અયં અનિયતલિઙ્ગાનં નિયતલિઙ્ગેસુ પક્ખિત્તાનં **ભૂત પરાભૂત સમ્ભૂત**સદ્દાનં નિદ્દેસો. ઇચ્ચેવં પુલ્લિઙ્ગાનં **ભૂ**ધાતુમયાનં યથારહં નિબ્બચનાદિવસેન નિદ્દેસો વિભાવિતો.

ઇદાનિ ઇત્થિલિઙ્ગનિદ્દેસો વુચ્ચતિ – તત્ર **ભાવિકા**તિ ભાવેતીતિ ભાવિકા. યા ભાવનં કરોતિ, સા ભાવિકા. **ભાવના**તિ વડ્ઢના બ્રૂહના ફાતિકરણં આસેવના બહુલીકારો. **વિભાવના**તિ પકાસના સન્દસ્સના. અથ વા **વિભાવના**તિ અભાવના અન્તરધાપના. **સમ્ભાવના**તિ ઉક્કંસના થોમના. **પરિભાવના**તિ વાસના, સમન્તતો વા વડ્ઢના. **આ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગનિદ્દેસો.

ભૂમીતિ સત્તાયમાના ભવતીતિ ભૂમિ, અથ વા ભવન્તિ જાયન્તિ વડ્ઢન્તિ એત્થ થાવરા ચ જઙ્ગમા ચાતિ ભૂમિ. ભૂમિ વુચ્ચતિ પથવી. ‘‘પઠમાય ભૂમિયા પત્તિયા’’તિઆદીસુ પન લોકુત્તરમગ્ગો ભૂમીતિ વુચ્ચતિ. યા પનન્ધબાલમહાજનેન વિઞ્ઞાતા પથવી, તસ્સિમાનિ અભિધાનાનિ –

‘‘પથવી મેદની ભૂમિ, ભૂરી ભૂ પુથુવી મહી;
છમા વસુમતી ઉબ્બી, અવની કુ વસુન્ધરા;
જગતી ખિતિ વસુધા, ધરણી ગો ધરા’’ઇતિ.

અત્ર **ભૂ કુ ગો**સદ્દા પથવીપદત્થે વત્તન્તીતિ કુત્ર દિટ્ઠપુબ્બાતિ ચે?

વિદ્ધા ભૂપાલ કુમુદ-ગોરક્ખાદિપદેસુ વે;
ભૂ કુ ગોઇતિ પથવી, વુચ્ચતીતિ વિભાવયે.

ભૂતીતિ ભવનં ભૂતિ. **વિભૂતી**તિ વિનાસો, વિસેસતો ભવનં વા, અથ વા વિસેસતો ભવન્તિ સત્તા એતાયાતિ વિભૂતિ, સમ્પત્તિયેવ, ‘‘રઞ્ઞો વિભૂતિ. પિહનીયા વિભૂતિયો’’તિ ચ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. **ઇ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગનિદ્દેસો.

ભૂરીતિ પથવી. સા હિ ભવન્તિ એત્થાતિ ભૂરીતિ વુચ્ચતિ, ભવતિ વા પઞ્ઞાયતિ વડ્ઢતિ ચાતિ ભૂરી, અથ વા ભૂતાભૂતા તન્નિસ્સિતા સત્તા રમન્તિ એત્થાતિ ભૂરી. પથવીનિસ્સિતા હિ સત્તા પથવિયંયેવ રમન્તિ, તસ્મા સા ઇમિનાપિ અત્થેન ભૂરીતિ વુચ્ચતિ. **ભૂરી**સદ્દસ્સ પથવીવચને ‘‘ભૂરિપઞ્ઞો’’તિ અત્થસાધકં વચનં. અપિચ ભૂરી વિયાતિ ભૂરી, પઞ્ઞા, ભૂરીતિ પથવીસમાય વિત્થતાય પઞ્ઞાય નામં, ‘‘યોગા વે જાયતી ભૂરી, અયોગા ભૂરિસઙ્ખયો’’તિ એત્થ અટ્ઠકથાવચનં ઇમસ્સત્થસ્સ સાધકં. અથ વા ભૂતે અત્થે રમતીતિ ભૂરી, પઞ્ઞાયેતં નામં, ‘‘ભૂરી મેધા પરિણાયિકા’’તિ એત્થ અટ્ઠકથાવચનં ઇમસ્સત્થસ્સ સાધકં. અથ વા પઞ્ઞાયેવ રાગાદયો ધમ્મે અભિભવતીતિ ભૂરી, રાગાદિઅરયો અભિભવતીતિપિ ભૂરી. તથા હિ **પટિસમ્ભિદામગ્ગે** આયસ્મતા સારિપુત્તેન વુત્તં ‘‘રાગં અભિભૂયતીતિ ભૂરી, પઞ્ઞા. દોસં મોહં…પે॰… રાગો અરિ, તં અરિં મદ્દતીતિ ભૂરી, પઞ્ઞા. દોસો. મોહો…પે॰… સબ્બે ભવગામિનો કમ્મા અરિ, તં અરિં મદ્દતીતિ ભૂરી, પઞ્ઞા’’. એત્થ પન ‘‘ગોત્રભૂ’’તિ પદમિવ ‘‘અરિભૂ’’તિ વત્તબ્બેપિ **ભૂ**સદ્દં પુબ્બનિપાતં કત્વા સન્ધિવસેન ભૂરીતિ પદમુચ્ચારિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. અપિચ ઈદિસેસુ નામિકપદેસુ વિનાપિ ઉપસગ્ગેન અભિભવનાદિઅત્થા લબ્ભન્તિયેવ, નાખ્યાતિકપદેસૂતિ દટ્ઠબ્બં. ઇદં પન પઞ્ઞાય પરિયાયવચનં –

પઞ્ઞા પજાનના ચિન્તા, વિચયો ઉપલક્ખણા;
પવિચયો ચ પણ્ડિચ્ચં, ધમ્મવિચયમેવ ચ.

સલ્લક્ખણા ચ કોસલ્લં, ભૂરી પચ્ચુપલક્ખણા;
નેપુઞ્ઞઞ્ચેવ વેભબ્યા, મેધા ચુપપરિક્ખકા.

સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ પરિણા-યિકા ચેવ વિપસ્સના;
પઞ્ઞિન્દ્રિયં પઞ્ઞાબલં, અમોહો સમ્માદિટ્ઠિ ચ;
પતોદો **ચાભિધમ્મસ્મા**, ઇમાનિ ગહિતાનિ મે.

ઞાણં પઞ્ઞાણમુમ્મઙ્ગો, સત્થો સોતો ચ દિટ્ઠિ ચ;
મન્તા બોધો બુદ્ધિ બુદ્ધં, પટિભાનઞ્ચ બોધિતિ.

ધમ્મો વિજ્જા ગતિ મોનં, નેપક્કં ગો મતી મુતિ;
વીમંસા યોનિ ધોના ચ, પણ્ડા પણ્ડિચ્ચયમ્પિ ચ;
વેદો પણ્ડિતિયઞ્ચેવ, ચિકિચ્છા મિરિયાપિ ચ.

‘‘સોતો બોધી’’તિ યં વુત્તં, ઞાણનામદ્વયં ઇદં;
બુદ્ધપચ્ચેકસમ્બુદ્ધ-સાવકાનમ્પિ રૂહતિ.

‘‘અભિસમ્બોધિ સમ્બોધિ’’, ઇતિ નામદ્વયં પન;
પચ્ચેકબુદ્ધસબ્બઞ્ઞુ-બુદ્ધાનંયેવ રૂહતિ.

અભિસમ્બોધિસઙ્ખાતા, **પરમો**પપદા પન;
ઞાણપણ્ણત્તિ સબ્બઞ્ઞુ-સમ્બુદ્ધસ્સેવ રૂહતિ.

સમ્માસમ્બોધિસઙ્ખાતા, **અનુત્તર**પદાદિકા;
બુદ્ધા વા ઞાણપણ્ણત્તિ, સબ્બઞ્ઞુસ્સેવ રૂહતિ.

‘‘સબ્બઞ્ઞુતા’’તિ યં વુત્તં, ઞાણં સબ્બઞ્ઞુનોવ તં;
યુજ્જતે અવસેસા તુ, ઞાણપઞ્ઞત્તિ સબ્બગા.

ઞાણભાવમ્હિ સન્તેપિ, ધમ્મચક્ખાદિકં પન;
પયોજનન્તરાભાવા, નાત્ર સન્દસ્સિતં મયાતિ.

ભૂતીતિ ભૂતસ્સ ભરિયા. યથા હિ પેતસ્સ ભરિયા ‘‘પેતી’’તિ વુચ્ચતિ, એવમેવ ભૂતસ્સ ભરિયા ‘‘ભૂતી’’તિ વુચ્ચતિ. **ભોતી**તિ યાય સદ્ધિં કથેન્તેન સા ઇત્થી ‘‘ભોતી’’ ઇતિ વત્તબ્બા, તસ્મા ઇમિના પદેન ઇત્થી વોહરિયતીતિ ચ દટ્ઠબ્બં. યથા હિ પુરિસેન સદ્ધિં કથેન્તેન પુરિસો ‘‘ભવં’’ ઇતિ વોહરિયતિ, એવમેવ ઇત્થિયા સદ્ધિં કથેન્તેન ઇત્થી ‘‘ભોતી’’ઇતિ વોહરિયતિ. ‘‘કુતો નુ ભવં ભારદ્વાજો, ઇમે આનેસિ દારકે’’તિ, ‘‘અહં ભોતિં ઉપટ્ઠિસ્સં, મા ભોતી

કુપિતા અહૂ''તિ ચેત્થ નિદસ્સનં. અથ વા ઇધેકચ્ચો સત્તો ઇત્થિલિઙ્ગવસેન લદ્ધનામો, સો ''ભોતી''ઇતિ વત્તબ્બો, તસ્મા ઇમિના પદેન ઇત્થીપિ ઇત્થિલિઙ્ગેન લદ્ધનામા અનિત્થીપિ વોહરિયતીતિ ચ દટ્ઠબ્બા. તથા હિ દેવપુત્તોપિ ''દેવતા''તિ ઇત્થિલિઙ્ગવસેન વોહરિતબ્બત્તા **દેવતા**સદ્દમપેક્ખિત્વા ''ભોતી''ઇતિ વોહરિતો, પગેવ દેવધીતા. તથા હિ ''ભોતી ચરહિ જાનાતિ, તં મે અક્ખાહિ પુચ્છિતા''તિ એત્થ પન **દેવતા**સદ્દમપેક્ખિત્વા ''ભોતી''ઇતિ ઇત્થિ લિઙ્ગવોહારો કતો. અત્રાયં સુત્તપદત્થો ''યદિ સો કુહકો ધનત્થિકો તાપસો ન જાનાતિ, ભોતી દેવતા પન જાનાતિ કિ''ન્તિ. અપિચ –

''અત્થકામોસિ મે યક્ખ, હિતકામાસિ દેવતે;
કરોમિ તે તં વચનં, ત્વંસિ આચરિયો મમા''તિ –

મટ્ઠકુણ્ડલીવત્થુસ્મિં પુલ્લિઙ્ગ**યક્ખ**સદ્દમપેક્ખિત્વા ''અત્થકામો''તિ પુલ્લિઙ્ગવસેન ઇત્થિલિઙ્ગઞ્ચ **દેવતા**સદ્દમપેક્ખિત્વા ''હિતકામા''તિ ઇત્થિલિઙ્ગવસેન પુરિસભૂતો મટ્ઠકુણ્ડલી વોહરિતો. અઞ્ઞત્રાપિ **દેવતા**સદ્દમપેક્ખિત્વા દેવપુત્તો ઇત્થિલિઙ્ગવસેન વોહરિતો –

''ન ત્વં બાલે વિજાનાસિ, યથા અરહતં વચો''તિ;
''અત્થકામાસિ મે અમ્મ, હિતકામાસિ દેવતે''તિ.

એત્થ પન ''એહિ બાલે ખમાપેહિ, કુસરાજં મહબ્બલ''ન્તિ એત્થ ચ ઇત્થીયેવ ઇત્થિલિઙ્ગવસેન વોહરિતા, તસ્મા કત્થચિ ઇત્થિપુરિસપદત્થસઙ્ખાતં અત્થં અનપેક્ખિત્વા લિઙ્ગમત્તમેવાપેક્ખિત્વા ભોતી દેવતા, ભોતી સિલા, ભોતી જમ્બૂ, ભોતિં દેવતન્તિઆદીહિ સદ્ધિં પચ્ચત્તવચનાદીનિ યોજેતબ્બાનિ. કત્થચિ પન લિઙ્ગઞ્ચ અત્થઞ્ચ અપેક્ખિત્વા ''ભોતી ઇત્થી, ભોતિં દેવ''ન્તિઆદિના યોજેતબ્બાનિ. **વિભાવિની**તિ વિભાવેતીતિ વિભાવિની. એવં **પરિભાવિની**તિઆદીસુપિ. **ઈ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગનિદ્દેસો.

ભૂતિ સત્તાયમાના ભવતીતિ ભૂ. અથ વા ભવન્તિ જાયન્તિ વડ્ઢન્તિ ચેત્થ સત્તસઙ્ખારાતિ ભૂ. ભૂ વુચ્ચતિ પથવી. **અભૂ**તિ વડ્ઢિવિરહિતા કથા, ન ભૂતપુબ્બાતિ વા અભૂ, અભૂતપુબ્બા કથા. ન ભૂતાતિ વા અભૂ, અભૂતા કથા. ''અભું મે કથં નુ ભણસિ, પાપકં વત ભાસસી''તિ ઇદમેતેસમત્થાનં સાધકં વચનં. **ઊ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગનિદ્દેસો. નિયતિત્થિલિઙ્ગનિદ્દેસોયં.

અનિયતલિઙ્ગાનં પન નિયતિત્થિલિઙ્ગેસુ પક્ખિત્તાનં **ભૂતપરાભૂતસમ્ભૂત**સદ્દાદીનં નિદ્દેસો નયાનુસારેન સુવિઞ્ઞેય્યોવ. ઇચ્ચેવં ઇત્થિલિઙ્ગાનં **ભૂ**ધાતુમયાનં યથારહં નિબ્બચનાદિવસેન નિદ્દેસો વિભાવિતો.

ઇદાનિ નપુંસકલિઙ્ગનિદ્દેસો વુચ્ચતિ – તત્ર **ભૂત**ન્તિ ચતુબ્બિધં પથવીધાતુઆદિકં મહાભૂતરૂપં. તઞ્હિ અઞ્ઞેસં નિસ્સયભાવેન ભવતીતિ ભૂતં, ભવતિ વા તસ્મિં તદધીનવુત્તિતાય ઉપાદારૂપન્તિ ભૂતં. અથ વા ભૂતન્તિ સત્તો ભૂતનામકો વા. ભૂતન્તિ હિ નપુંસકવસેન સકલો સત્તો એવંનામકો ચ યક્ખાદિકો વુચ્ચતિ. ''કાલો ઘસતિ ભૂતાનિ, સબ્બાનેવ સહત્તના. યાનીધ ભૂતાનિ સમાગતાનિ, ઉજ્ઝાપેત્વાન ભૂતાનિ, તમ્હા ઠાના અપક્કમી''તિ એવમાદીસુ નપુંસકપ્પયોગો વેદિતબ્બો. ગાતાબન્ધસુખત્થં લિઙ્ગવિપલ્લાસોતિ ચે? તન્ન, ''યક્ખાદીનિ મહાભૂતાનિ યં ગણ્હન્તિ, નેવ તેસં તસ્સ અન્તો, ન બહિ ઠાનં ઉપલબ્ભતી''તિ ચુણ્ણિયપદરચનાયમ્પિ **ભૂત**સદ્દસ્સ નપુંસકલિઙ્ગત્તદસ્સનતોતિ અવગન્તબ્બં. **મહાભૂત**ન્તિ વુત્તપ્પકારં ચતુબ્બિધં મહાભૂતરૂપં. તસ્સ

મહન્તપાતુભાવાદીહિ કારણેહિ મહાભૂતતા વેદિતબ્બા. કથં? મહન્તં ભૂતન્તિ મહાભૂતં, માયાકારસઙ્ખાતેન મહાભૂતેન સમન્તિપિ મહાભૂતં, યક્ખાદીહિ મહાભૂતેહિ સમન્તિપિ મહાભૂતં, મહન્તેહિ ઘાસચ્છાદનાદિપચ્ચયેહિ ભૂતં પવત્તન્તિપિ મહાભૂતં, મહાવિકારભૂતન્તિપિ મહાભૂતં. એવં મહન્તપાતુભાવાદીહિ કારણેહિ મહાભૂતતા વેદિતબ્બા. અત્રિદં સુટ્ઠુપલક્ખિતબ્બં –

પુન્નપુંસકલિઙ્ગો ચ, **ભૂત**સદ્દો પવત્તતિ;
પણ્ણત્તિયં ગુણે ચેવ, ગુણેયેવિત્થિલિઙ્ગકો.

ભૂત સમ્ભૂતસદ્દાદિ-નયે પણ્ણત્તિવાચકા;
યોજેતબ્બા તિલિઙ્ગે તે, ઇતિ ઞેય્યં વિસેસતો.

‘‘ભૂતો તિટ્ઠતિ, ભૂતાનિ, તિટ્ઠન્તિ, સમણો અયં;
ઇદાનિ ભૂતો, ચિત્તાનિ, ભૂતાનિ વિમલાનિ તુ.

વઞ્ઝા ભૂતા વધૂ એસા’’, ઇચ્ચુદાહરણાનિમે;
વુત્તાનિ સુટ્ઠુ લક્ખેય્ય, સાસનત્થગવેસકો.

ભવિત્તન્તિ વડ્ઢિતટ્ઠાનં. તઞ્હિ ભવન્તિ વડ્ઢન્તિ એત્થાતિ ભવિત્તન્તિ વુચ્ચતિ, ‘‘જનિત્તં મે ભવિત્તં મે, ઇતિ પઙ્કે અવસ્સયિ’’ન્તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં.

‘‘ભવિત્તં’’ ઇતિ ‘‘ભાવિત્ત’’-ન્તિ ચ પાઠો દ્વિધા મયા;
રસ્સત્તદીઘભાવેન, દિટ્ઠો ભગ્ગવજાતકે.

ભૂનન્તિ ભવનં ભૂનં વડ્ઢિ. ‘‘અહમેવ દૂસિયા ભૂનહતા, રઞ્ઞો મહાપતાપસ્સા’’તિ, ‘‘ભૂનહચ્ચં કતં મયા’’તિ ચ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં.

ભવનન્તિ ભવનક્રિયા. અથ વા ભવન્તિ વડ્ઢન્તિ એત્થ સત્તા પુત્તધીતાહિ નાનાસમ્પત્તીહિ ચાતિ ભવનં વુચ્ચતિ ગેહો, ‘‘પેત્તિકં ભવનં મમા’’તિ ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. ‘‘ગેહો ઘરઞ્ચ આવાસો, ભવનઞ્ચ નિકેતન’’ન્તિ ઇદં પરિયાયવચનં. **પરાભવન**ન્તિ અવડ્ઢિમાપજ્જનં. **સમ્ભવન**ન્તિ સુટ્ઠુ ભવનં. **વિભવન**ન્તિ ઉચ્છેદો વિનાસો વા. **પાતુભવન**ન્તિ પાકટતા સરૂપલાભો ઇચ્ચેવત્થો. **આવિભવન**ન્તિ પચ્ચક્ખભાવો. **તિરોભવન**ન્તિ પટિચ્છન્નભાવો. **વિનાભવન**ન્તિ વિનાભાવો. **સોત્થિભવન**ન્તિ સુવત્થિતા. **પરિભવન**ન્તિ પીળના હીળના વા. **અભિભવન**ન્તિ વિધમનં. **અધિભવન**ન્તિ અજ્ઝોત્થરણં . **અનુભવન**ન્તિ પરિભુઞ્જનં. **સમનુભવન**ન્તિ સુટ્ઠુ પરિભુઞ્જનં. **પચ્ચનુભવન**ન્તિ અધિપતિભાવેનપિ સુટ્ઠુ પરિભુઞ્જનં. નિગ્ગહીતન્તનપુંસકલિઙ્ગનિદ્દેસો.

અત્થવિભાવીતિ અત્થસ્સ વિભાવનસીલં ચિત્તં વા ઞાણં વા કુલં વા અત્થવિભાવિ. એવં **ધમ્મવિભાવિ**. ઇકારન્તનપુંસકલિઙ્ગનિદ્દેસો.

ગોત્રભૂતિ પઞ્ઞત્તારમ્મણં મહગ્ગતારમ્મણં વા ગોત્રભુચિત્તં. તઞ્હિ કામાવચરગોત્તમભિભવતિ, મહગ્ગતગોત્તઞ્ચ ભાવેતિ નિબ્બત્તેતીતિ ‘‘ગોત્રભૂ’’તિ વુચ્ચતિ. અપિચ ગોત્રભૂતિ નિબ્બાનારમ્મણં મગ્ગવીથિયં

પવત્તં ગોત્રભુઞાણં વા સઙ્ખારારમ્મણં વા ફલસમાપત્તિવીથિયં પવત્તં ગોત્રભુઞાણં. તેસુ હિ પઠમં પુથુજ્જનગોત્તમભિભવતિ, અરિયગોત્તઞ્ચ ભાવેતિ, ગોત્તાભિધાના ચ નિબ્બાનતો આરમ્મણકરણવસેન ભવતીતિ ''ગોત્રભૂ''તિ વુચ્ચતિ, દુતિયં પન સઙ્ખારારમ્મણમ્પિ સમાનં આસેવનપચ્ચયભાવેન સસમ્પયુત્તાનિ ફલચિત્તાનિ ગોત્તાભિધાને નિબ્બાનમ્હિ ભાવેતીતિ ''ગોત્રભૂ''તિ વુચ્ચતિ. ઇદં પાળિવવત્થાનં –

''ગોત્રભુ''ઇતિ રસ્સત્ત-વસેન કથિતં પદં;
નપુંસકન્તિ વિઞ્ઞેય્યં, ઞાણચિત્તાદિપેક્ખકં.

''ગોત્રભૂ''ઇતિ દીઘત્ત-વસેન કથિતં પન;
પુલ્લિઙ્ગમિતિ વિઞ્ઞેય્યં, પુગ્ગલાદિકપેક્ખકં.

દીઘભાવેન વુત્તં તુ, નપુંસકન્તિ નો વદે;
બિન્દુવન્તી'તરે ભેદા, તયો ઇતિ હિ ભાસિતા.

ઈકારન્તા ચ **ઊ**દન્તા, રસ્સત્તં યન્તિ સાસને;
નપુંસકત્તં પત્વાન, સહભુ સીઘયાયિતિ.

ચિત્તેન સહ ભવતીતિ **ચિત્તસહભુ**, ચિત્તેન સહ ન ભવતીતિ **નચિત્તસહભુ**, રૂપં. **ઉ**કારન્તનપુંસકલિઙ્ગનિદ્દેસો. નિયતનપુંસકલિઙ્ગનિદ્દેસોયં.

અનિયતલિઙ્ગાનં નિયતનપુંસકલિઙ્ગેસુ પક્ખિત્તાનં **ભૂતપરાભૂત**સદ્દાદીનં નિદ્દેસો નયાનુસારેન સુવિઞ્ઞેય્યોવ. ઇચ્ચેવં નપુંસકલિઙ્ગાનં **ભૂ**ધાતુમયાનં યથારહં નિબ્બચનાદિવસેન નિદ્દેસો વિભાવિતો. ઇચ્ચેવં સબ્બથાપિ લિઙ્ગત્તયનિદ્દેસો સમત્તો.

ઉલ્લિઙ્ગનેન વિવિધેન નયેન વુત્તં,
ભૂધાતુસદ્દમયલિઙ્ગતિકં યદેતં;
આલિઙ્ગિયં પિયતરઞ્ચ સુતં સુલિઙ્ગં,
પોસો કરે મનસિ લિઙ્ગવિદુત્તમિચ્છં.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

ભૂધાતુમયાનં તિવિધલિઙ્ગિકાનં નામિકરૂપાનં વિભાગો

ચતુત્થો પરિચ્છેદો.

૫. ઓકારન્તપુલ્લિઙ્ગનામિકપદમાલા

ભૂ ધાતુતો પવત્તાનં, નામિકાનમિતો પરં;
નામમાલં પકાસિસ્સં, નામમાલન્તરમ્પિ ચ.

વિપ્પકિણ્ણકથા એત્થ, એવં વુત્તે ન હેસ્સતિ;
પભેદો નામમાલાનં, પરિપુણ્ણોવ હેહિતિ.

પુબ્બાચરિયસીહાનં, તસ્મા ઇધ મતં સુતં;
પુરેચરં કરિત્વાન, વક્ખામિ સવિનિચ્છયં.

પુરિસો, પુરિસા. પુરિસં, પુરિસે. પુરિસેન, પુરિસેહિ, પુરિસેભિ. પુરિસસ્સ, પુરિસાનં. પુરિસા, પુરિસસ્મા, પુરિસમ્હા, પુરિસેહિ, પુરિસેભિ. પુરિસસ્સ, પુરિસાનં. પુરિસે, પુરિસસ્મિં, પુરિસમ્હિ, પુરિસેસુ. ભો પુરિસ, ભવન્તો પુરિસા.

અયમાયસ્મતા મહાકચ્ચાનેન પભિન્નપટિસમ્ભિદેન કતસ્મા **નિરુત્તિપિટક**તો ઉદ્ધરિતો **પુરિસ**ઇચ્ચેતસ્સ પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાનયો. તત્ર પુરિસવચનએકવચનપુથુવચનેસુ પચ્ચત્તવચનાદીનિ ભવન્તિ. તં યથા? પુરિસો તિટ્ઠતિ, પુરિસા તિટ્ઠન્તિ. તત્ર **પુરિસો**તિ પુરિસવચને એકવચને પચ્ચત્તવચનં ભવતિ, **પુરિસા**તિ પુરિસવચને પુથુવચને પચ્ચત્તવચનં ભવતિ.

પુરિસં પસ્સતિ, પુરિસે પસ્સતિ. તત્ર **પુરિસ**ન્તિ પુરિસવચને એકવચને ઉપયોગવચનં ભવતિ, **પુરિસે**તિ પુરિસવચને પુથુવચને ઉપયોગવચનં ભવતિ.

પુરિસેન કતં, પુરિસેહિ કતં, પુરિસેભિ કતં. તત્ર **પુરિસેના**તિ પુરિસવચને એકવચને કરણવચનં ભવતિ, **પુરિસેહિ**, **પુરિસેભી**તિ પુરિસવચને પુથુવચને કરણવચનં ભવતિ.

પુરિસસ્સ દીયતે, પુરિસાનં દીયતે. તત્ર **પુરિસસ્સા**તિ પુરિસવચને એકવચને સમ્પદાનવચનં ભવતિ, **પુરિસાન**ન્તિ પુરિસવચને પુથુવચને સમ્પદાનવચનં ભવતિ.

પુરિસા નિસ્સટં, પુરિસસ્મા નિસ્સટં, પુરિસમ્હા નિસ્સટં, પુરિસેહિ નિસ્સટં, પુરિસેભિ નિસ્સટં. તત્ર **પુરિસા**તિ પુરિસવચને એકવચને નિસ્સક્કવચનં ભવતિ. **પુરિસસ્મા**તિ...પે॰... **પુરિસમ્હા**તિ પુરિસવચને એકવચને નિસ્સક્કવચનં ભવતિ, **પુરિસેહિ**, **પુરિસેભી**તિ પુરિસવચને પુથુવચને નિસ્સક્કવચનં ભવતિ.

પુરિસસ્સ પરિગ્ગહો, પુરિસાનં પરિગ્ગહો. તત્ર **પુરિસસ્સા**તિ પુરિસવચને એકવચને સામિવચનં ભવતિ, **પુરિસાન**ન્તિ પુરિસવચને પુથુવચને સામિવચનં ભવતિ.

પુરિસે પતિટ્ઠિતં, પુરિસસ્મિં પતિટ્ઠિતં, પુરિસમ્હિ પતિટ્ઠિતં, પુરિસેસુ પતિટ્ઠિતં. તત્ર **પુરિસે**તિ પુરિસવચને એકવચને ભુમ્મવચનં ભવતિ, **પુરિસસ્મિ**ન્તિ...પે॰... **પુરિસમ્હી**તિ...પે॰... **પુરિસેસૂ**તિ પુરિસવચને પુથુવચને ભુમ્મવચનં ભવતિ.

ભો પુરિસ તિટ્ઠ, ભવન્તો પુરિસા તિટ્ઠથ. તત્ર **ભો પુરિસ**ઇતિ પુરિસવચને એકવચને આલપનં ભવતિ, **ભવન્તો પુરિસા**ઇતિ પુરિસવચને પુથુવચને આલપનં ભવતીતિ ઇમિના નયેન સબ્બત્થ નયો વિત્થારેતબ્બો.

યમકમહાથેરેન કતાય પન **ચૂળનિરુત્તિયં** ''ભો પુરિસ''ઇતિ રસ્સવસેન આલપનેકવચનં વત્વા ''ભો પુરિસા''ઇતિ દીઘવસેન આલપનબહુવચનં વુત્તં. કિઞ્ચાપિ તાદિસો નયો નિરુત્તિપિટકે નત્થિ, તથાપિ બહૂનમાલપનવિસયે ''ભો યક્ખા''ઇતિઆદીનં આલપનબહુવચનાનં **જાતકટ્ઠકથા**દીસુ દિસ્સનતો પસત્થતરોવ હોતિ વિઞ્ઞૂનં પમાણઞ્ચ, તસ્મા ઇમિના યમકમહાથેરમતેનપિ ''પુરિસો પુરિસા પુરિસ''ન્તિઆદીનિ વત્વા આમન્તને ''ભો પુરિસ, ભો પુરિસા, ભવન્તો પુરિસા''તિ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા.

તત્થ **પુરિસો**તિ પઠમાય એકવચનં. **પુરિસા**તિ બહુવચનં. **પુરિસ**ન્તિ દુતિયાય એકવચનં. **પુરિસે**તિ બહુવચનં. **પુરિસેના**તિ તતિયાય એકવચનં. **પુરિસેહિ, પુરિસેભી**તિ દ્વે બહુવચનાનિ. **પુરિસસ્સા**તિ ચતુત્થિયા એકવચનં. **પુરિસાન**ન્તિ બહુવચનં. **પુરિસા, પુરિસસ્મા, પુરિસમ્હા**તિ તીણિ પઞ્ચમિયા એકવચનાનિ. **પુરિસેહિ, પુરિસેભી**તિ દ્વે બહુવચનાનિ. **પુરિસસ્સા**તિ છટ્ઠિયા એકવચનં. **પુરિસાન**ન્તિ બહુવચનં. **પુરિસે, પુરિસસ્મિં, પુરિસમ્હી**તિ તીણિ સત્તમિયા એકવચનાનિ. **પુરિસેસૂ**તિ બહુવચનં. **ભો પુરિસા**તિ અટ્ઠમિયા એકવચનં. **ભો પુરિસા, ભવન્તો પુરિસા**તિ દ્વે બહુવચનાનિ.

કિઞ્ચાપેતેસુ ''પુરિસા''તિ ઇદં પઠમાપઞ્ચમીઅટ્ઠમીનં, ''પુરિસે''તિ ઇદં દુતિયાસત્તમીનં, ''પુરિસેહિ, પુરિસેભી''તિ તતિયાપઞ્ચમીનં, ''પુરિસાન''ન્તિ ચતુત્થીછટ્ઠીનં એકસદિસં, તથાપિ અત્થવસેન અસઙ્કરભાવો વેદિતબ્બો. કથં? ''પુરિસો તિટ્ઠતિ, પુરિસા તિટ્ઠન્તિ. પુરિસં પસ્સતિ, પુરિસે પસ્સતી''તિઆદિના.

તત્થ ચ **ભો**તિ આમન્તનત્થે નિપાતો. સો ન કેવલં એકવચનંયેવ હોતિ, અથ ખો બહુવચનમ્પિ હોતીતિ ''ભો પુરિસા''ઇતિ બહુવચનપ્પયોગોપિ ગહિતો. ''ભવન્તો''તિદં પન બહુવચનમેવ હોતીતિ ''પુરિસા''તિ પુન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ઇતિ યમકમહાથેરેન ''ભો પુરિસ''ઇતિ રસ્સવસેન આલપનેકવચનં વત્વા ''ભો પુરિસા''ઇતિ દીઘવસેન આલપનબહુવચનં વુત્તં. તથા હિ પાળિયં અટ્ઠકથાસુ ચ નિપાતભૂતો **ભો**સદ્દો એકવચનબહુવચનવસેન દ્વિધા ભિજ્જતિ. અત્રિમાનિ નિદસ્સનપદાનિ – ''અપિ નુ ખો સપરિગ્ગહાનં તેવિજ્જાનં બ્રાહ્મણાનં અપરિગ્ગહેન બ્રહ્મુના સદ્ધિં સંસન્દતિ સમેતીતિ, નો હિદં ભો ગોતમ. અચ્છરિયં ભો આનન્દ, અબ્ભુતં ભો આનન્દ, એહિ ભો સમણ, ભો પબ્બજિત''ઇચ્ચાદિપાળિતો અટ્ઠકથાતો ચ **ભો**સદ્દસ્સ એકવચનપ્પયોગે પવત્તિનિદસ્સનં, ''તેન હિ ભો મમપિ સુણાથ. યથા મયમેવ અરહામ તં ભવન્તં ગોતમં દસ્સનાય ઉપસઙ્કમિતું, નાહં ભો સમણસ્સ ગોતમસ્સ સુભાસિતં સુભાસિતતો નાબ્ભનુમોદામિ, પસ્સથ ભો ઇમં કુલપુત્તં. ભો યક્ખા અહં ઇમં તુમ્હાકં ભાજેત્વા દદેય્યં. અપરિસુદ્ધો પનમ્હિ, ભો ધુત્તા તુમ્હાકં કિરિયા મય્હં ન રુચ્ચતિ. સો તે પુરિસે આહ ભો તુમ્હે મં મારેન્તા રઞ્ઞો દસ્સેત્વાવ મારેથા''તિ ઇચ્ચાદિ પન પાળિતો અટ્ઠકથાતો ચ **ભો**સદ્દસ્સ બહુવચનપ્પયોગે પવત્તિનિદસ્સનં. **કચ્ચાયન**પ્પકરણે પન ''ભો પુરિસ, ભો પુરિસા''તિ પદદ્વયં આલપનેકવચનવસેન વુત્તં. તં યથા આગમેહિ ન વિરુજ્ઝતિ, તથા ગહેતબ્બં.

કેચિ પન અદૂરટ્ઠસ્સાલપને ''ભો પુરિસ''ઇતિ રસ્સવસેન આલપનેકવચનં ઇચ્છન્તિ, દૂરટ્ઠસ્સાલપને પન ''ભો પુરિસા''ઇતિ દીઘવસેન આલપનેકવચનં ઇચ્છન્તિ. અદૂરટ્ઠાનં દૂરટ્ઠાનઞ્ચ પુરિસાનં ઇત્થીનઞ્ચ આલપને ન કિઞ્ચિ વદન્તિ. તથા અદૂરટ્ઠાય દૂરટ્ઠાય ચ ઇત્થિયા આલપને તે પુચ્છિતબ્બા ''અદૂરટ્ઠાનં દૂરટ્ઠાનઞ્ચ

પુરિસાનમાલપને કથં વત્તબ્બ''ન્તિ. અદ્ધા તે એવં પુટ્ઠા ઉત્તરિ કિઞ્ચિ વત્તું ન સક્ખિસ્સન્તિ. એવમ્પિ તે ચે વદેય્યું ''ભવન્તો પુરિસાતિ ઇમિનાવ અદૂરટ્ઠાનં દૂરટ્ઠાનઞ્ચ પુરિસાનમાલપનં ભવતી''તિ. તદા તે વત્તબ્બા ''યદિ ભવન્તો પુરિસા''તિ ઇમિના અદ્વેજ્ઝેન વચનેન અદૂરટ્ઠાનં દૂરટ્ઠાનઞ્ચ પુરિસાનમાલપનં ભવતિ, એવં સન્તે ''ભો પુરિસ''ઇતિ રસ્સપદેનપિ દૂરટ્ઠસ્સ ચ પુરિસસ્સાલપનં વત્તબ્બં, એવં અવત્વા કિમત્થં અદૂરટ્ઠસ્સાલપને ''ભો પુરિસ''ઇતિ રસ્સવસેન આલપનેકવચનં ઇચ્છથ, કિમત્થઞ્ચ દૂરટ્ઠસ્સાલપને ''ભો પુરિસા''ઇતિ દીઘવસેન આલપનેકવચનં ઇચ્છથ.

નનુ ''તગ્ઘ ભગવા બોજ્ઝઙ્ગા, તગ્ઘ સુગત બોજ્ઝઙ્ગા''તિઆદીસુ આલપનપદભૂતં ''ભગવા''ઇતિ દીઘપદં સમીપે ઠિતકાલેપિ દૂરે ઠિતકાલેપિ બુદ્ધસ્સાલપનપદં ભવિતુમરહતેવ, તથા આલપનપદભૂતં ''સુગત''ઇતિ રસ્સપદમ્પિ. યસ્મા પનેતેસુ ''ભગવા''તિ આલપનપદસ્સ ન કત્થચિપિ રસ્સત્તં દિસ્સતિ, ''સુગતા''તિ આલપનપદસ્સ ચ ન કત્થચિપિ દીઘત્તં દિસ્સતિ, તસ્મા દીઘરસ્સમત્તાભેદં અચિન્તેત્વા ''પુરિસ''ઇતિ રસ્સવસેન વુત્તપદં પકતિસ્સરવસેન સમીપે ઠિતસ્સ પુરિસસ્સ આમન્તનકાલે અદૂરટ્ઠસ્સાલપનપદં ભવતિ, આયતસ્સરવસેન દૂરે ઠિતપુરિસસ્સ આમન્તનકાલે દૂરટ્ઠસ્સાલપનપદં ભવતીતિ ગહેતબ્બં. તથા ''ભવન્તો પુરિસા, ભો યક્ખા, ભો ધુત્તા''તિઆદીનિ દીઘવસેન વુત્તાનિ આલપનબહુવચનપદાનિપિ પકતિસ્સરવસેન સમીપે ઠિતપુરિસાનં આમન્તનકાલે અદૂરટ્ઠાનમાલપનપદાનિ ભવન્તિ, આયતસ્સરવસેન દૂરે ઠિતપુરિસાદીનં આમન્તનકાલે દૂરટ્ઠાનમાલપનપદાનિ ભવન્તીતિ ગહેતબ્બાનિ. તથા હિ બ્રાહ્મણા કત્થચિ કત્થચિ રસ્સટ્ઠાનેપિ દીઘટ્ઠાનેપિ આયતેન સરેન મજ્ઝિમાયતેન સરેન અચ્ચાયતેન ચ સરેન વેદં પઠન્તિ લિખિતુમસક્કુણેય્યેન ગીતસ્સરેન વિય. ઇતિ સબ્બક્ખરેસુપિ આયતેન સરેનુચ્ચારણં લબ્ભતેવ લિખિતુમસક્કુણેય્યં, તસ્મા અસમ્પથમનોતરિત્વા ''ભો પુરિસ''ઇતિ વચનેન દૂરટ્ઠસ્સ ચ અદૂરટ્ઠસ્સ ચ પુરિસસ્સાલપનં ભવતિ, ''ભો પુરિસા, ભવન્તો પુરિસા''તિ ઇમેહિ વચનેહિપિ દૂરટ્ઠાનઞ્ચ અદૂરટ્ઠાનઞ્ચ પુરિસાનમાલપનં ભવતીતિ દટ્ઠબ્બં. ઇતિ દૂરટ્ઠસ્સ અદૂરટ્ઠાનઞ્ચ આયતેન સરેન આમન્તનમેવ પમાણં, ન દીઘરસ્સમત્તાવિસેસો, તસ્મા ''ભો સત્થ, ભો રાજ, ભો ગચ્છ, ભો મુનિ, ભો દણ્ડિ, ભો ભિક્ખુ, ભો સયમ્ભુ, ભોતિ કઞ્ઞે, ભોતિ પત્તિ, ભોતિ ઇત્થિ, ભોતિ યાગુ, ભોતિ વધુ, ભો કુલ, ભો અટ્ઠિ, ભો ચક્ખુ''ઇચ્ચેવમાદીહિ પદેહિ અદૂરટ્ઠસ્સાલપનઞ્ચ દૂરટ્ઠસ્સાલપનઞ્ચ ભવતિ. ''ભવન્તો સત્થા, સત્થારો, ભોતિયો કઞ્ઞા, કઞ્ઞાયો''તિ એવમાદીહિપિ પદેહિ અદૂરટ્ઠાનઞ્ચાલપનં ભવતીતિ દટ્ઠબ્બં.

ઇદં પનેત્થ સન્નિટ્ઠાનં –

તસ્સ તં વચનં સુત્વા, રઞ્ઞો પુત્તં અદસ્સયું;
પુત્તો ચ પિતરં દિસ્વા, દૂરતોવજ્ઝભાસથ.

આગચ્છુ દોવારિકા ખગ્ગબન્ધા,
કાસાવિયા હન્તુ મમં જનિન્દ;
અક્ખાહિ મે પુચ્છિતો એતમત્થં,
અપરાધો કો ન્વિધ મમજ્જ અત્થિ.

એવં સદ્ધમ્મરાજેન, વોહારકુસલેન વે;
સુદેસિતે સોમનસ્સ-જાતકે સબ્બદસ્સિના.

દૂરટ્ઠાનેપિ રસ્સત્તં, ‘‘જનિન્દ’’ઇતિ દિસ્સતિ;
ન કત્થચિપિ દીઘત્તં, ઇતિ નીતિ મયા મતા.

ઇદમ્પેત્થ વત્તબ્બં ‘‘કુતો નુ ભો ઇદમાયાતં ‘દૂરટ્ઠસ્સાલપનં અદૂરટ્ઠસ્સાલપનમિ’તિ’’? સદ્દસત્થતો. સદ્દસત્થં નામ ન સબ્બસો બુદ્ધવચનસ્સોપકારકં, એકદેસેન પન હોતિ.

ઇમસ્મિં પકરણે ‘‘બહુવચન’’ન્તિ વા ‘‘પુથુવચન’’ન્તિ વા ‘‘અનેકવચન’’ન્તિ વા અત્થતો એકં, બ્યઞ્જનમેવ નાનં, તસ્મા સબ્બત્થ ‘‘બહુવચન’’ન્તિ વા ‘‘પુથુવચન’’ન્તિ વા ‘‘અનેકવચન’’ન્તિ વા વોહારો કાતબ્બો, પુથુવચનં અનેકવચનન્તિ ચ ઇદં સાસને નિરુત્તઞ્ઞૂનં વોહારો, ઇતરં સદ્દસત્થવિદૂનં.

કસ્મા પન ઇમસ્મિં પકરણે દ્વિવચનં ન વુત્તન્તિ? યસ્મા બુદ્ધવચને દ્વિવચનં નામ નત્થિ, તસ્મા ન વુત્તન્તિ. નનુ બુદ્ધવચને વચનત્તયં અત્થિ, તથા હિ ‘‘આયસ્મા’’તિ ઇદં એકવચનં, ‘‘આયસ્મન્તા’’તિ ઇદં દ્વિવચનં, ‘‘આયસ્મન્તો’’તિ ઇદં બહુવચનન્તિ? તન્ન, યદિ ‘‘આયસ્મન્તા’’તિ ઇદં વચનં દ્વિવચનં ભવેય્ય, ‘‘પુરિસો પુરિસા’’તિઆદીસુ કતરં દ્વિવચનન્તિ વદેય્યાથ, તસ્મા બુદ્ધવચને દ્વિવચનં નામ નત્થિ. તેનેવ હિ **સિ યો અં યો ના હી**તિઆદિના એકવચનબહુવચનાનેવ દસ્સિતાનીતિ.

નનુ ચ ભો ‘‘સુણન્તુ મે આયસ્મન્તા, અજ્જ ઉપોસથો પન્નરસો. યદાયસ્મન્તાનં પત્તકલ્લં, મયં અઞ્ઞમઞ્ઞં પારિસુદ્ધિઉપોસથં કરેય્યામા’’તિ **પાળિયં** દ્વે સન્ધાય ‘‘આયસ્મન્તા’’તિ વુત્તં, ‘‘ઉદ્દિટ્ઠા ખો આયસ્મન્તો ચત્તારો પારાજિકા ધમ્મા’’તિઆદીસુ પન પાળીસુ બહવો સન્ધાય ‘‘આયસ્મન્તો’’તિ વુત્તં, ન ચ સક્કા વત્તું ‘‘યથા તથા વુત્ત’’ન્તિ , પરિવાસાદિઆરોચનેપિ અટ્ઠકથાચરિયેહિ વિઞ્ઞાતસુગતાધિપ્પાયેહિ ‘‘દ્વિન્નં આરોચેન્તેન ‘આયસ્મન્તા ધારેન્તૂ’તિ, તિણ્ણં આરોચેન્તેન ‘આયસ્મન્તો ધારેન્તૂ’તિ વત્તબ્બ’’ન્તિ વુત્તત્તાતિ? સચ્ચં વુત્તં, તં પન વિનયવોહારવસેન વુત્તન્તિ. નનુ વિનયો બુદ્ધવચનં, કસ્મા ‘‘બુદ્ધવચને દ્વિવચનં નામ નત્થી’’તિ વદથાતિ? સચ્ચં વિનયો બુદ્ધવચનં, તથાપિ વિનયકમ્મવસેન વુત્તત્તા ઉપલક્ખણમત્તં, ન સબ્બસાધારણબહુવચનપરિયાપન્નં. યદિ હિ ‘‘આયસ્મન્તા’’તિ ઇદં દ્વિવચનં સિયા, તપ્પયોગાનિપિ ક્રિયાપદાનિ દ્વિવચનાનેવ સિયું, તથારૂપાનિપિ ક્રિયાપદાનિ ન સન્તિ. ન હિ અક્ખરસમયકોવિદો ઝાનલાભીપિ દિબ્બચક્ખુના વસ્સસતમ્પિ વસ્સસહસ્સમ્પિ સમવેક્ખન્તો બુદ્ધવચને એકમ્પિ ક્રિયાપદં દ્વિવચનન્તિ પસ્સેય્ય, એવં ક્રિયાપદેસુ દ્વિવચનસ્સાભાવા નામિકપદેસુ દ્વિવચનં નત્થિ. નામિકપદેસુ તદભાવાપિ ક્રિયાપદેસુ તદભાવો વેદિતબ્બો. સક્કટભાસાયં દ્વીસુપિ દ્વિવચનાનિ સન્તિ, માગધભાસાયં પન નત્થિ.

અપિચ ‘‘પુથુવચન’’ન્તિ નિરુત્તિવોહારોપિ ‘‘બુદ્ધવચને દ્વિવચનં નત્થી’’તિ એતમત્થં દીપેતિ. તઞ્હિ સક્કટભાસાયં વુત્તા દ્વિવચનતો બહુવચનતો ચ વિસુંભૂતં વચનં, તત્થ વા વુત્તેહિ અત્થેહિ વિસુંભૂતસ્સ અત્થસ્સ વચનં ‘‘પુથુવચન’’ન્તિ વુચ્ચતિ. કથમિદં સક્કટભાસાયં વુત્તા દ્વિવચનતો બહુવચનતો ચ વિસુંભૂતં વચનન્તિ ચે? યસ્મા સક્કટભાસાયં ‘‘પુથુવચન’’ન્તિ વોહારો નત્થિ, તસ્મા ઇદં તેહિ સક્કટભાસાયં વુત્તેહિ દ્વિવચનબહુવચનેહિ વિસુંભૂતઅત્થસ્સ વચનન્તિ વુચ્ચતિ. કથઞ્ચ પન સક્કટભાસાયં વુત્તેહિ વિસુંભૂતસ્સ અત્થસ્સ વચનન્તિ પુથુવચનન્તિ ચે? યસ્મા સક્કટભાસાયં દ્વે ઉપાદાય દ્વિવચનં વુત્તં, ન તિચતુપઞ્ચાદિકે બહવો ઉપાદાય, બહવો પન ઉપાદાય બહુવચનં વુત્તં, ન દ્વે ઉપાદાય, અયં સક્કટભાસાય વિસેસો. માગધભાસાયં પન દ્વિતિચતુપઞ્ચાદિકે બહવો ઉપાદાય પુથુવચનં વુત્તં, તસ્મા સક્કટભાસાયં વુત્તેહિ અત્થેહિ વિસુંભૂતસ્સ અત્થસ્સ વચનન્તિ

પુથુવચનન્તિ વુચ્ચતિ. અયં માગધભાસાય વિસેસો. તસ્માત્ર પુથુભૂતસ્સ, પુથુનો વા અત્થસ્સ વચનં ‘‘પુથુવચન’’ન્તિ અત્થો સમધિગન્તબ્બો.

ઇદાનિ ‘‘પુરિસો, પુરિસા, પુરિસ’’ન્તિ નિરુત્તિપિટકતો ઉદ્ધરિતનયં નિસ્સાય પકતિરૂપભૂતસ્સ **ભૂત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

ભૂતો, ભૂતા. ભૂતં, ભૂતે. ભૂતેન, ભૂતેહિ, ભૂતેભિ. ભૂતસ્સ, ભૂતાનં. ભૂતા, ભૂતસ્મા, ભૂતમ્હા, ભૂતેહિ, ભૂતેભિ. ભૂતસ્સ, ભૂતાનં. ભૂતે, ભૂતસ્મિં, ભૂતમ્હિ, ભૂતેસુ. ભો ભૂત, ભવન્તો ભૂતા.

અથ વા ‘‘ભો ભૂતા’’ઇતિ બહુવચનં વિઞ્ઞેય્યં. યથા પનેત્થ **ભૂત**ઇચ્ચેતસ્સ પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલા પુરિસનયેન યોજિતા, એવં ભાવકાદીનઞ્ચ અઞ્ઞેસઞ્ચ તંસદિસાનં નામિકપદમાલા **પુરિસ**નયેન યોજેતબ્બા. એત્થઞ્ઞાનિ તંસદિસાનિ નામ ‘‘બુદ્ધો’’તિઆદીનં પદાનં **બુદ્ધ**ઇચ્ચાદીનિ પકતિરૂપાનિ.

બુદ્ધો ધમ્મો સઙ્ઘો મગ્ગો,
ખન્ધો કાયો કામો કપ્પો;
માસો પક્ખો યક્ખો ભક્ખો,
નાગો મેઘો ભોગો યાગો.

રાગો દોસો મોહો માનો,
મક્ખો થમ્ભો કોધો લોભો;
હાસો વેરો દાહો તેજો,
છન્દો કાસો સાસો રોગો.

અસ્સો સસ્સો ઇસ્સો સિસ્સો,
સીહો બ્યગ્ઘો રુક્ખો સેલો;
ઇન્દો સક્કો દેવો ગામો,
ચન્દો સૂરો ઓઘો દીપો.

પસ્સો યઞ્ઞો ચાગો વાદો,
હત્થો પત્તો સોસો ગેધો;
સોમો યોધો ગચ્છો અચ્છો,
ગેહો માળો અટ્ટો સાલો.

નરો નગો મિગો સસો,
સુણો બકો અજો દિજો;
હયો ગજો ખરો સરો,
દુમો તલો પટો ધજો.

ઉરગો પટગો વિહગો ભુજગો,

ખરભો સરભો પસદો ગવજો;
મહિસો વસભો અસુરો ગરુળો,
તરુણો વરુણો બલિસો પલિઘો.

સાલો ધવો ચ ખદિરો,
ગોધુમો સટ્ઠિકો યવો;
કળાયો ચ કુલત્થો ચ,
તિલો મુગ્ગો ચ તણ્ડુલો.

ખત્તિયો બ્રાહ્મણો વેસ્સો,
સુદ્દો ધુત્તો ચ પુક્કુસો;
ચણ્ડાલો પતિકો પટ્ટો,
મનુસ્સો રથિકો રથો.

પબ્બજિતો ગહટ્ઠો ચ,
ગોણો ઓટ્ઠો ચ ગદ્રભો;
માતુગામો ચ ઓરોધો,
ઇચ્ચાદીનિ વિભાવયે.

કેચેત્થ વદેય્યું ''નનુ ભો 'ઓરોધા ચ કુમારા ચા'તિ પાઠસ્સ દસ્સનતો **ઓરોધ**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો''તિ? તન્ન, તત્થ હિ ''ઓરોધા''તિ ઇદં ઓકારન્તપુલ્લિઙ્ગમેવ, **ના**'કારન્તિત્થિલિઙ્ગં, તુમ્હે પન ''**આકારન્તિત્થિલિઙ્ગ**''ન્તિ મઞ્ઞમાના એવં વદથ, ન પનિદં **આકારન્તિત્થિલિઙ્ગં**, અથ ખો ''માતુગામા''તિપદં વિય બહુવચનવસેન વુત્તમાકારન્તપદન્તિ. નનુ ચ ભો **સમ્મોહવિનોદનિ**યાદીસુ **ઓરોધ**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગતા પાકટા, કથન્તિ ચે? ''રુક્ખે અધિવત્થા દેવતા થેરસ્સ કુદ્ધા પઠમમેવ મનં પલોભેત્વા 'ઇતો તે સત્તદિવસમત્થકે ઉપટ્ઠાકો રાજા મરિસ્સતી'તિ સુપિને આરોચેસિ. થેરો તં કથં સુત્વા રાજોરોધાનં આચિક્ખિ. તા એકપ્પહારેનેવ મહાવિરવં વિરવિંસૂ''તિ. એત્થ હિ ''રાજોરોધાન''ન્તિ વત્વા ''તા''તિ વુત્તત્તાવ **ઓરોધ**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગતા પાકટાતિ? તન્ન, અત્થસ્સ દુગ્ગહણતો. દુગ્ગહિતો હિ એત્થ તુમ્હેહિ અત્થો, એત્થ પન **ઓરોધ**સદ્દેન ઇત્થિપદત્થસ્સ કથનતો ઇત્થિપદત્થં સન્ધાય ''તા''તિ વુત્તત્તા ''તા ઇત્થિયો''તિ અયમેવત્થો. તુમ્હે પન અમાતાપિતરસંવદ્ધત્તા આચરિયકુલે ચ અનિવુટ્ઠત્તા એતં સુખુમત્થમજાનન્તા યં વા તં વા મુખારૂળ્હં વદથ.

ભુઞ્જનત્થં કથનત્થં, મુખં હોતીતિ નો વદે;
યં વા તં વા મુખારૂળ્હં, વચનં પણ્ડિતો નરોતિ.

ન મયંભો યં વા તં વા મુખારૂળ્હં વદામ, અટ્ઠકથાચરિયાનઞ્ઞેવ વચનં ગહેત્વા વદામ, અટ્ઠકથાયેવ અમ્હાકં પટિસરણં , ન મયં તુમ્હાકં સદ્દહામાતિ. અમ્હાકં સદ્દહથ વા મા વા, મા તુમ્હે ''અટ્ઠકથાચરિયાનઞ્ઞેવ વચનં ગહેત્વા વદામા''તિ અટ્ઠકથાચરિયે અબ્ભાચિક્ખથ. ન હિ અટ્ઠકથાચરિયેહિ ''**ઓરોધ**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો''તિ વુત્તટ્ઠાનમત્થિ, તસ્માપિ અટ્ઠકથાચરિયે અબ્ભાચિક્ખથ, ન યુત્તં બુદ્ધાદીનં ગરૂનમબ્ભાચિક્ખનં મહતો અનત્થસ્સ

લાભાય સંવત્તનતો. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા ‘‘અત્તના દુગ્ગહિતેન અમ્હે ચેવ અબ્ભાચિક્ખતિ, બહુઞ્ચ અપુઞ્ઞં પસવતિ, તતો અત્તાનઞ્ચ ખણતી’’તિ.

એવં અબ્ભાચિક્ખનસ્સ અયુત્તતં સાવજ્જતઞ્ચ દસ્સેત્વા પુનપિ તે ઇદં વત્તબ્બા – **જાતકટ્ઠકથાયમ્પિ** તુમ્હેહિ આહટઉદાહરણસદિસં ઉદાહરણમત્થિ, તં સુણાથ. કોસિયજાતકટ્ઠકથાયઞ્હિ ‘‘સત્થા જેતવને વિહરન્તો એકં સાવત્થિયં માતુગામં આરબ્ભ કથેસિ. સા કિરેકસ્સ સદ્ધસ્સ પસન્નસ્સ ઉપાસકબ્રાહ્મણસ્સ બ્રાહ્મણી દુસ્સીલા પાપધમ્મા’’તિ પાઠો દિસ્સતિ. એત્થ હિ ‘‘માતુગામં આરબ્ભ કથેસી’’તિ વત્વા ‘‘સા’’તિ વુત્તત્તા તુમ્હાકં મતેન **માતુગામ**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગોયેવ સિયા, ન પુલ્લિઙ્ગો, કિમિદં અટ્ઠકથાવચનમ્પિ ન પસ્સથ, તદેવ પન અટ્ઠકથાવચનં પસ્સથ, કિં સા એવ અટ્ઠકથા તુમ્હાકં પટિસરણં, ન તદઞ્ઞાતિ.

યદિ **તા**સદ્દં અપેક્ખિત્વા **ઓરોધ**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગત્તમિચ્છથ, એત્થાપિ **સા**સદ્દમપેક્ખિત્વા **માતુગામ**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગત્તમિચ્છથાતિ. એવં વુત્તા તે નિરુત્તરા અપ્પટિભાના મઙ્કુભૂતા પત્તક્ખન્ધા અધોમુખા પજ્ઝાયેય્યું. એત્થાપિ **માતુગામ**સદ્દેન ઇત્થિપદત્થસ્સ કથનતો ઇત્થિપદત્થં સન્ધાય ‘‘સા’’તિ વુત્તત્તા ‘‘સા ઇત્થી’’તિ અયમેવત્થો. કત્થચિ હિ પધાનવાચકેન પુલ્લિઙ્ગેન નપુંસકલિઙ્ગેન વા સમાનાધિકરણસ્સ ગુણસદ્દસ્સ અભિધેય્યલિઙ્ગાનુવત્તિત્તાપુલ્લિઙ્ગવસેન વા નપુંસકલિઙ્ગવસેન વા નિદ્દિસિતબ્બત્તેપિ લિઙ્ગમનપેક્ખિત્વા ઇત્થિપદત્થમેવાપેક્ખિત્વા ઇત્થિલિઙ્ગનિદ્દેસો દિસ્સતિ. તં યથા? ‘‘ઇધ વિસાખે માતુગામો સુસંવિહિતકમ્મન્તા હોતિ સઙ્ગહિતપરિજના ભત્તુમનાપં ચરતિ, સમ્ભતં અનુરક્ખતી’’તિ ચ, ‘‘કો નુ ખો ભન્તે હેતુ કો પચ્ચયો, યેન મિધેકચ્ચો માતુગામો દુબ્બણ્ણા ચ હોતિ દુરૂપા સુપાપિકા દસ્સનાય, દલિદ્દા ચ હોતિ અપ્પસ્સકા અપ્પભોગા અપ્પેસક્ખા ચ. ઇધ મલ્લિકે એકચ્ચો માતુગામો કોધના હોતિ ઉપાયાસબહુલા, અપ્પમ્પિ વુત્તા સમાના અભિસજ્જતિ કુપ્પતિ બ્યાપજ્જતિ પતિત્થિયતિ કોપઞ્ચ દોસઞ્ચ અપ્પચ્ચયઞ્ચ પાતુકરોતી’’તિ ચ, ‘‘તં ખો પન ભિક્ખવે ઇત્થિરતનં રઞ્ઞો ચક્કવત્તિસ્સ પુબ્બુટ્ઠાયિની પચ્છાનિપાતિની કિંકારપટિસ્સાવિની’’તિ ચ ઇમે પયોગા.

કત્થચિ પન પધાનવાચકેન નપુંસકલિઙ્ગેન સમાનાધિકરણસ્સ ગુણસદ્દસ્સ અભિધેય્યલિઙ્ગાનુવત્તિત્તા નપુંસકલિઙ્ગવસેન નિદ્દિસિતબ્બત્તેપિ લિઙ્ગમનપેક્ખિત્વા પુરિસપદત્થમેવાપેક્ખિત્વા પુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસો દિસ્સતિ. તં યથા? ‘‘પઞ્ચ પચ્ચેકબુદ્ધસતાનિ ઇમસ્મિં ઇસિગિલિસ્મિં પબ્બતે ચિરનિવાસિનો અહેસું. તં ખો પન રઞ્ઞો ચક્કવત્તિસ્સ પરિણાયકરતનં ઞાતાનં પવેસેતા અઞ્ઞાતાનં નિવારેતા’’તિ. કત્થચિ પધાનવાચકેન લિઙ્ગત્તયેન સમાનાધિકરણસ્સ ગુણસદ્દસ્સ અભિધેય્યલિઙ્ગાનુરૂપં નિદ્દેસો દિસ્સતિ. તં યથા? સા ઇત્થી ‘‘સીલવતી કલ્યાણધમ્મા. અટ્ઠહિ ખો નકુલમાતે ધમ્મેહિ સમન્નાગતો માતુગામો કાયસ્સ ભેદા પરમ્મરણા મનાપકાયિકાનં દેવાનં સહબ્યતં ઉપપજ્જતિ. સદ્ધો પુરિસપુગ્ગલો, સદ્ધં કુલં, ચિત્તં દન્તં સુખાવહ’’ન્તિ.

સેય્યઇતિ સદ્દો પન યેભુય્યેન ઓકારન્તભાવે ઠત્વા લિઙ્ગત્તયાનુકૂલો ભવતિ એકાકારેનેવ તિટ્ઠનતો. કથં? સેય્યો અમિત્તો મતિયા ઉપેતો. એસાવ પૂજના સેય્યો, એકાહં જીવિતં સેય્યો.

‘‘ધમ્મેન ચ અલાભો યો,
યો ચ લાભો અધમ્મિકો;
અલાભો ધમ્મિકો સેય્યો,
યઞ્ચે લાભો અધમ્મિકો.

યસો ચ અપ્પબુદ્ધીનં, વિઞ્ઞૂનં અયસો ચ યો;
અયસોવ સેય્યો વિઞ્ઞૂનં, ન યસો અપ્પબુદ્ધિનં.

દુમ્મેધેહિ પસંસા ચ, વિઞ્ઞૂહિ ગરહા ચ યા;
ગરહાવ સેય્યો વિઞ્ઞૂહિ, યઞ્ચે બાલપ્પસંસના.

સુખઞ્ચ કામમયિકં, દુક્ખઞ્ચ પવિવેકિકં;
પવિવેકં દુક્ખં સેય્યો, યઞ્ચે કામમયં સુખં.

જીવિતઞ્ચ અધમ્મેન, ધમ્મેન મરણઞ્ચ યં;
મરણં ધમ્મિકં સેય્યો, યઞ્ચે જીવે અધમ્મિક''ન્તિ.

એવમયં **સેય્ય** ઇતિ સદ્દો **ઓ**કારન્તભાવે ઠત્વા લિઙ્ગત્તયાનુકૂલો ભવતિ. કત્થચિ પન **આ**કારન્તભાવે ઠત્વા ઇત્થિલિઙ્ગાનુકૂલો દિસ્સતિ ''ઇત્થીપિ હિ એકચ્ચિયા, સેય્યા પોસ જનાધિપા''તિ. નિગ્ગહીતન્તો પન હુત્વા નપુંસકલિઙ્ગાનુકૂલો અપસિદ્ધો. એવંપકારે પયોગે કિં તુમ્હે ન પસ્સથાતિ. એવં વુત્તા ચ તે નિરુત્તરાવ ભવિસ્સન્તિ.

સચેપિ તે એત્થ એવં વદેય્યું ''તત્થ તત્થ સુત્તપ્પદેસે અટ્ઠકથાદીસુ ચ 'માતુગામો'તિ વા 'માતુગામેના'તિ વા **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગભાવેન **માતુગામ**સદ્દસ્સ દસ્સનતો પુલ્લિઙ્ગભૂતં **માતુગામ**સદ્દં અનપેક્ખિત્વા ઇત્થિપદત્થમેવ અપેક્ખિત્વા ''સા ઇત્થી''તિ **ઇત્થી**સદ્દેન **સા**સદ્દસ્સ સમ્બન્ધગ્ગહણં મયં સમ્પટિચ્છામ, 'ઓરોધો'તિ વા 'ઓરોધેના'તિ વા **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગભાવેન ઠિતસ્સ **ઓરોધ**સદ્દસ્સ અદસ્સનતો પન તુમ્હેહિ વુત્તં પુરિમત્થં ન સમ્પટિચ્છામા''તિ. તદા તેસં ઇમાનિ **વિનયપાળિયં** આગતપદાનિ દસ્સેતબ્બાનિ ''તેન ખો પન સમયેન રાજા ઉદેનો ઉય્યાને પરિચારેસિ સદ્ધિં ઓરોધેન, અથ ખો રઞ્ઞો ઉદેનસ્સ ઓરોધો રાજાનં ઉદેનં એતદવોચા''તિ. એવં ઇમાનિ સુત્તપદાનિ દસ્સેત્વા **સુત્તનિપાતટ્ઠકથાયં** ''રામો નામ રાજા કુટ્ઠરોગી ઓરોધેહિ ચ નાટકેહિ ચ જિગુચ્છમાનો''તિ વચનઞ્ચ દસ્સેત્વા ''ગચ્છથ તુમ્હે ગરુકુલમુપગન્ત્વા ભગવતો સદ્ધમ્મસ્સ ચિરટ્ઠિતત્થં સાધુકં પદબ્યઞ્જનાનિ ઉગ્ગણ્હથા''તિ ઉય્યોજેતબ્બા.

ઇદાનિ **માતુગામ**સદ્દાદીસુ કિઞ્ચિ વિનિચ્છયં વદામ – **માતુગામ**સદ્દો ચ **ઓરોધ**સદ્દો ચ **દાર**સદ્દો ચાતિ ઇમે ઇત્થિપદત્થવાચકાપિ સમાના એકન્તેન પુલ્લિઙ્ગા ભવન્તિ. તેસુ **દાર**સદ્દસ્સ એકસ્મિં અત્થે વત્તમાનસ્સાપિ બહુવચનકત્તમેવ સદ્દસત્થવિદૂ ઇચ્છન્તિ, ન એકવચનકત્તં. મયં પન **દાર**સદ્દસ્સ એકસ્મિં અત્થે એકવચનકત્તં, યેભુય્યેન પન બહુવચનકત્તં અનુજાનામ, બવ્હત્થે વત્તબ્બમેવ નત્થિ. પાળિયઞ્હિ **દાર**સદ્દો યેભુય્યેન બહુવચનકો ભવતિ, એકવચનકો અપ્પો. તત્રિમે પયોગા –

''દાસા ચ દાસ્યો અનુજીવિનો ચ,
પુત્તા ચ દારા ચ મયઞ્ચ સબ્બે;
ધમ્મઞ્ચરામપ્પરલોકહેતુ,
તસ્મા હિ અમ્હં દહરા ન મિય્યરે''તિ ચ,

''યો ઞાતીનં સખીનં વા, દારેસુ પટિદિસ્સતિ;

સહસા સમ્પિયાયેન, તં જઞ્આવસલો ઇતી''તિ ચ,

''સેહિ દારેહિ'સન્તુટ્ઠો, વેસિયાસુ પદિસ્સતિ;
દિસ્સતિ પરદારેસુ, તં પરાભવતો મુખ''ન્તિ ચ,

''પુત્તેસુ દારેસુ ચ યા અપેક્ખા''તિ ચ બ્યાસે, સમાસે પન ''પુત્તદારા દિસા પચ્છા, પુત્તદારેહિ મત્તનો''તિ ચ એવમાદયો બહુવચનપ્પયોગા બહવો ભવન્તિ.

એકવચનપ્પયોગા પન અપ્પા. સેય્યથિદં? ''ગરૂનં દારે, ધમ્મં ચરે યોપિ સમુઞ્ઝકં ચરે, દારઞ્ચ પોસં દદમપ્પકસ્મિ''ન્તિ ચ,

''યે ગહટ્ઠા પુઞ્અકરા, સીલવન્તો ઉપાસકા;
ધમ્મેન દારં પોસેન્તિ, તે નમસ્સામિ માતલી''તિ ચ,

''પરદારં ન ગચ્છેય્યં, સદારપસુતો સિય''ન્તિ ચ,

''યો ઇચ્છે પુરિસો હોતું, જાતિં જાતિં પુનપ્પુનં;
પરદારં વિવજ્જેય્ય, ધોતપાદોવ કદ્દમ''ન્તિ ચ

એવમાદયો એકવચનપ્પયોગા અપ્પા.

સમાહારલક્ખણવસેન પનેસ **દાર**સદ્દો નપુંસકલિઙ્ગેકવચનોપિ કત્થચિ ભવતિ. ''આદાય પુત્તદારં. પુત્તદારસ્સ સઙ્ગહો''ઇતિ એવં ઇધ વુત્તપ્પકારેન લિઙ્ગઞ્ચ અત્થઞ્ચ સલ્લક્ખેત્વા ''પુરિસો પુરિસા''તિ પવત્તં પુરિસસદ્દનયં નિસ્સાય સબ્બેસં ''ભૂતો ભાવકો ભવો''તિઆદીનં **ભૂ**ધાતુમયાનં અઞ્એસઞ્ચ**ઓ**કારન્તપદાનં નામિકપદમાલાસુ સદ્ધાસમ્પન્નેહિ કુલપુત્તેહિ સદ્ધમ્મટ્ઠિતિયા કોસલ્લમુપ્પાદેતબ્બં.

કિં પન સબ્બાનિ **ઓ**કારન્તપદાનિ **પુરિસ**નયે સબ્બપ્પકારેન એકસદિસાનેવ હુત્વા પવિટ્ઠાનીતિ? ન પવિટ્ઠાનિ. કાનિચિ હિ **ઓ**કારન્તપદાનિ **પુરિસ**નયે સબ્બથા પવિટ્ઠાનિ ચ હોન્તિ, એકદેસેન પવિટ્ઠાનિ ચ, કાનિચિ **ઓ**કારન્તપદાનિ **પુરિસ**નયે એકદેસેન પવિટ્ઠાનિ ચ હોન્તિ, એકદેસેન ન પવિટ્ઠાનિ ચ, કાનિચિ **ઓ**કારન્તપદાનિ **પુરિસ**નયે સબ્બથા અપ્પવિટ્ઠાનેવ. તત્ર કતમાનિ કાનિચિ **ઓ**કારન્તપદાનિ **પુરિસ**નયે સબ્બથા પવિટ્ઠાનિ ચ હોન્તિ, એકદેસેન પવિટ્ઠાનિ ચ? ''સરો વયો ચેતો''તિઆદીનિ. **સરો**ઇતિ હિ અયંસદ્દો ઉસુસદ્દસરવનઅકારાદિસરવાચકો ચે, **પુરિસ**નયે સબ્બથા પવિટ્ઠો. રહદવાચકો ચે, **મનો**ગણપક્ખિકત્તા **પુરિસ**નયે એકદેસેન પવિટ્ઠો. **વયો**ઇતિ સદ્દો પરિહાનિવાચકો ચે, **પુરિસ**નયે સબ્બથા પવિટ્ઠો. આયુકોટ્ઠાસવાચકો ચે, **મનો**ગણપક્ખિકત્તા **પુરિસ**નયે એકદેસેન પવિટ્ઠો. **ચેતો** ઇતિ સદ્દો યદિ પણ્ણત્તિવાચકો, **પુરિસ**નયે સબ્બથા પવિટ્ઠો. યદિ પન ચિત્તવાચકો, **મનો**ગણપક્ખિકત્તા **પુરિસ**નયે એકદેસેન પવિટ્ઠો. **મનો**ગણો ચ નામ –

મનો વચો વયો તેજો,
તપો ચેતો તમો યસો;
અયો પયો સિરો છન્દો,

સરો ઉરો રહો અહો –

ઇમે સોળસ.

ઇદાનિ યથાવુત્તસ્સ પાકટીકરણત્થં **મન**સદ્દાદીનં નામિકપદમાલં કથયામ –

મનો , મના. મનં, મનો, મને. મનસા, મનેન, મનેહિ, મનેભિ. મનસો, મનસ્સ, મનાનં. મના, મનસ્મા, મનમ્હા, મનેહિ, મનેભિ. મનસો, મનસ્સ, મનાનં. મનસિ, મને, મનસ્મિં, મનમ્હિ, મનેસુ. ભો મન, ભવન્તો મના.

અથ વા ‘‘ભો મના’’ઇતિ બહુવચનમ્પિ ઞેય્યં. એવં વચો, વચા. વચં, વચો, વચે. વચસાતિઆદિના નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. **અહ**સદ્દસ્સ પન ભુમ્મેકવચનટ્ઠાને અહસિ, અહે, અહસ્મિં, અહમ્હિ, અહુ, અહનીતિ યોજેતબ્બા.

ઇદાનિ રૂપન્તરવિસેસદસ્સનત્થં નપુંસકલિઙ્ગસ્સ **મન**સદ્દસ્સપિ નામિકપદમાલં વદામ, અટ્ઠાને અયં કથિતાતિ ન ચોદેતબ્બં.

મનં, મનાનિ, મના. મનં, મનાનિ, મને. મનેન, મનેહિ, મનેભિ. મનસ્સ, મનસો, મનાનં. મના, મનસ્મા, મનમ્હા, મનેહિ, મનેભિ. મનસ્સ, મનસો, મનાનં. મને, મનસ્મિં, મનમ્હિ, મનેસુ. ભો મન, ભવન્તો મના. અથ વા ‘‘ભો મનાનિ, ભો મના’’એવમ્પિ બહુવચનં વેદિતબ્બં. એવમુત્તરત્રાપિ નયો.

એત્થ ચ પુલ્લિઙ્ગસ્સ **મન**સદ્દસ્સ પચ્ચત્તકરણસમ્પદાનસામિભુમ્મવચનાનિ મનો મનસા મનસો મનસીતિ રૂપાનિ ઠપેત્વા યાનિ સેસાનિ, નપુંસકલિઙ્ગસ્સ ચ **મન**સદ્દસ્સ પચ્ચત્તવચનાનિ ‘‘મનં મનાની’’તિ રૂપાનિ ચ, અટ્ઠમ્યોપયોગવચનાનં ‘‘મનં મનાની’’તિ રૂપદ્વયઞ્ચ ઠપેત્વા યાનિ સેસાનિ, તાનિ સબ્બાનિ કમતો સમસમાનિ.

કેચિ **ઓ**કારન્તો **મનો**ઇતિ સદ્દો નપુંસકલિઙ્ગોતિ વદન્તિ, તે વત્તબ્બા – યદિ સો નપુંસકલિઙ્ગો સિયા, તસ્સદિસેહિ **વચો વયો**તિઆદિસદ્દેહિપિ નપુંસકલિઙ્ગેહેવ ભવિતબ્બં, ન ‘‘તે નપુંસકલિઙ્ગા’’તિ ગરૂ વદન્તિ, ‘‘પુલ્લિઙ્ગા’’ઇચ્ચેવ વદન્તિ. યસ્મા ચ **પાળિયં** ‘‘કાયો અનિચ્ચો; મનો અનિચ્ચો’’તિ ચ ‘‘કાયો દુક્ખો, મનો દુક્ખો’’તિ ચ ‘‘નિચ્ચો વા અનિચ્ચો વાતિ અનિચ્ચો ભન્તે’’તિ ચ એવમાદયો પુલ્લિઙ્ગપ્પયોગા બહવો દિટ્ઠા. તેન ઞાયતિ **મનો**સદ્દો એકન્તેન પુલ્લિઙ્ગોતિ. યદિ પન નપુંસકલિઙ્ગોસિયા, ‘‘અનિચ્ચો દુક્ખો’’તિ એવમાદીનિ તંસમાનાધિકરણાનિ અનેકપદસતાનિપિ નપુંસકલિઙ્ગાનેવ સિયું. ન હિ તાનિ નપુંસકલિઙ્ગાનિ, અથ ખો અભિધેય્યલિઙ્ગાનુવત્તકાનિ વાચ્ચલિઙ્ગાનિ. એવં **મનો**સદ્દસ્સ પુલ્લિઙ્ગતા પચ્ચેતબ્બાતિ, સચે **મનો**સદ્દો નપુંસકલિઙ્ગો ન હોતિ, કથં ‘‘મનાની’’તિ નપુંસકરૂપં દિસ્સતીતિ? સચ્ચં ‘‘મનાની’’તિ નપુંસકલિઙ્ગમેવ, તથાપિ **મનો**ગણે પમુખભાવેન ગહિત**સ્સો**કારન્તસ્સ **મન**સદ્દસ્સ રૂપં ન હોતિ. અથ કિઞ્ચરહીતિ ચે? **ચિત્ત**સદ્દેન સમાનલિઙ્ગસ્સ સમાનસુતિત્તેપિ **મનો**ગણે અપરિયાપન્નસ્સ નિગ્ગહીતન્તસ્સેવ **મન**સદ્દસ્સ રૂપં. **મન**સદ્દો હિ પુન્નપુંસકવસેન દ્વિધા ભિજ્જતિ ‘‘મનો મનં’’ઇતિ યથા ‘‘અજ્જવોઅજ્જવ’’ન્તિ. ‘‘મનો ચે નપ્પદુસ્સતિ. સન્તં તસ્સ મનં હોતી’’તિ હિ પાળિ. યદિ ચ સો **મનો**સદ્દો નપુંસકલિઙ્ગો ન હોતિ.

‘‘ગરુ ચેતિયપબ્બતવત્તનિયા,
પમદા પમદા પમદા વિમદં;

સમણં સુનિસમ્મ અકા હસિતં,
પતિતં અસુભેસુ મુનિસ્સ મનો''તિ

એત્થ મનોસદ્દેન સમાનાધિકરણો ''પતિત''ન્તિ સદ્દો નપુંસકલિઙ્ગભાવેન કસ્મા સન્નિહિતો. યસ્મા ચ સમાનાધિકરણપદં નપુંસકલિઙ્ગભાવેન સન્નિહિતં, તસ્મા સદ્દન્તરસન્નિધાનવસેન **મનો**સદ્દો નપુંસકલિઙ્ગોતિ ઞાયતીતિ? તન્ન, સમાનાધિકરણપદસ્સ સબ્બત્થ લિઙ્ગવિસેસાજોતનતો. યદિ હિ સમાનાધિકરણપદં સબ્બત્થ લિઙ્ગવિસેસં જોતેય્ય, ''ચત્તારો ઇન્દ્રિયાની''તિ એત્થાપિ ''ચત્તારો''તિ પદં **ઇન્દ્રિય**સદ્દસ્સ પુલ્લિઙ્ગત્તં કરેય્ય, ન ચ કાતું સક્કોતિ. **ઇન્દ્રિય**સદ્દો હિ એકન્તેન નપુંસકલિઙ્ગો. યદિ તુમ્હે ''પતિત''ન્તિ સમાનાધિકરણપદં નિસ્સાય **મનો**સદ્દસ્સ નપુંસકલિઙ્ગત્તમિચ્છથ, ''ચત્તારો ઇન્દ્રિયાની''તિ એત્થપિ ''ચત્તારો''તિ સમાનાધિકરણપદં નિસ્સાય **ઇન્દ્રિય**સદ્દસ્સ પુલ્લિઙ્ગત્તં ઇચ્છથાતિ. ન મયં ભો **ઇન્દ્રિય**સદ્દસ્સ પુલ્લિઙ્ગત્તં ઇચ્છામ, અથ ખો નપુંસકલિઙ્ગત્તંયેવ ઇચ્છામ, ''ચત્તારો''તિ પદં લિઙ્ગવિપલ્લાસવસેન ઠિતત્તા ''ચત્તારી''તિ ગણ્હામ, તસ્મા ''ચત્તારિ ઇન્દ્રિયાની''તિ અત્થં ધારેમાતિ. યદિ એવં ''પતિતં અસુભેસુ મુનિસ્સ મનો''તિ એત્થાપિ ''પતિત''ન્તિ પદં લિઙ્ગવિપલ્લાસવસેન ઠિતન્તિ મન્ત્વા ''પતિતો''તિ અત્થં ધારેથાતિ. ન ધારેમ એત્થ લિઙ્ગવિપલ્લાસસ્સ અનિચ્છિતબ્બતો. યદિ હિ **મનો**સદ્દો પુલ્લિઙ્ગો સિયા, તંસમાનાધિકરણપદં ''પતિતો''તિ વત્તબ્બં સિયા. કિમાચરિયો એવં વત્તું ન જાનિ, જાનમાનો એવ સો ''પતિતો''તિ નાવોચ, ''પતિત''ન્તિ પનાવોચ, તેન ઞાયતિ ''**મનો**સદ્દો નપુંસકલિઙ્ગો''તિ. મા તુમ્હે એવં વદેથ, સમાનાધિકરણપદં નામ કત્થચિ પધાનલિઙ્ગમનુવત્તતિ, કત્થચિ નાનુવત્તતિ, તસ્મા ન તં લિઙ્ગવિસેસજોતને એકન્તતો પમાણં. ''માતુગામો, ઓરોધો, આવુસો વિસાખ, એહિ વિસાખે, ચિત્તાનિ અટ્ઠીની''તિ એવમાદિરૂપવિસેસોયેવ પમાણં. યદિ સમાનાધિકરણપદેયેવ લિઙ્ગવિસેસો અધિગન્તબ્બો સિયા, ''ચત્તારો ચ મહાભૂતા''તિઆદીસુ લિઙ્ગવવત્થાનં ન સિયા. યસ્મા એવમાદીસુપિ ઠાનેસુ લિઙ્ગવવત્થાનં હોતિયેવ. કથં? ''ચત્તારો''તિ પુલ્લિઙ્ગં ''મહાભૂતા''તિ નપુંસકન્તિ, તસ્મા ''પતિતં અસુભેસુ મુનિસ્સ મનો''તિ એત્થાપિ ''પતિત''ન્તિ નપુંસકલિઙ્ગં ''મનો''તિ પુલ્લિઙ્ગન્તિ વવત્થાનં ભવતીતિ. ઇદં સુત્વા તે તુણ્હી ભવિસ્સન્તિ. તતો તેસં તુણ્હીભૂતાનં ઇદં વત્તબ્બં – યસ્મા **મનો**ગણે પવત્તાનં પદાનં સમાનાધિકરણપદાનિ કત્થચિ નપુંસકવસેન યોજેતબ્બાનિ, તસ્મા **મનો**ગણે પમુખસ્સ **મનો**સદ્દસ્સપિ સમાનાધિકરણપદાનિ કત્થચિ નપુંસકવસેન યોજિતાનિ. તથા હિ પુબ્બાચરિયા ''સદ્ધમ્મતેજવિહતં વિલયં ખણેન, વેનેય્યસત્તહદયેસુ તમો'પયાતિ. દુક્ખં વચો એતસ્મિન્તિ દુબ્બચો. અવનતં સિરો યસ્સ સોયં અવંસિરો, અપ્પકં રાગાદિ રજો યેસં પઞ્ઞામયે અક્ખિમ્હિ તે અપ્પરજક્ખા''તિઆદિના સદ્દરચનં કુબ્બિંસુ, ન પન તેહિ **વચો સિરો રજો**સદ્દાદીનં નપુંસકલિઙ્ગત્તં વિભાવેતું ઈદિસી સદ્દરચના કતા, અથ ખો **સિરોમનો**સદ્દાનં **મનો**ગણે પવત્તાનં પુલ્લિઙ્ગસદ્દાનં કત્થચિપિ ઈદિસાનિપિ લિઙ્ગવિપલ્લાસવસેન ઠિતાનિ સમાનાધિકરણપદાનિ હોન્તીતિ પરેસં જાનાપનાધિપ્પાયવતિયા અનુકમ્પાય વિરચિતા. એત્થાપિ તુમ્હાકં મતેન **મનો**સદ્દસ્સ નપુંસકલિઙ્ગત્તે સતિ **વચો સિરો** ઇચ્ચાદયોપિ નપુંસકલિઙ્ગત્તમાપજ્જન્તિ નપુંસકલિઙ્ગવસેન સમાનાધિકરણપદાનં નિદ્દિટ્ઠત્તા. કિં પનેતેસમ્પિ નપુંસકલિઙ્ગત્તં ઇચ્છથાતિ. અદ્ધા તે ઇદમ્પિ સુત્વા નિબ્બેઠેતુમસક્કોન્તા તુણ્હી ભવિસ્સન્તિ. કિઞ્ચાપિ તે અઞ્ઞં ગહેતબ્બકારણં અપસ્સન્તા એવં વદેય્યું ''યદિ ભો **મનો** સદ્દો નપુંસકલિઙ્ગોન હોતિ, કસ્મા વેય્યાકરણા '**મનો**સદ્દો નપુંસકલિઙ્ગો'તિ વદન્તી''તિ? તે વત્તબ્બા – યદિ તુમ્હે વેય્યાકરણમતં ગહેત્વા **મનો**સદ્દસ્સ નપુંસકલિઙ્ગત્તં રોચેથ, નનુ ભગવાયેવ લોકે અસદિસો મહાવેય્યાકરણો મહાપુરિસો વિસારદો પરપ્પવાદમદ્દનો. ભગવન્તઞ્હિ પદકા વેય્યાકરણા અમ્બટ્ઠમાણવપોક્ખરસાતિસોણદણ્ડાદયો ચ બ્રાહ્મણા સચ્ચકનિગણ્ઠાદયો ચ પરિબ્બાજકા વાદેન ન સમ્પાપુણિંસુ, અઞ્ઞદત્થુ ભગવાયેવ મત્તવારણગણમજ્ઝે કેસરસીહો વિય અસમ્ભીતો નેસં નેસં વાદં મદ્દેસિ, મહન્તે ચ ને અત્થે

પતિટ્ઠાપેસિ, એવંવિધેન ભગવતા વોહારકુસલેન યસ્મા ‘‘કાયો અનિચ્ચો’’તિ ચ ‘‘કાયો દુક્ખો, મનો અનિચ્ચો, મનો દુક્ખો’’તિ ચ એવમાદિના વુત્તા **મનો**સદ્દસ્સ પુલ્લિઙ્ગભાવસૂચનિકા બહૂ પાળિયો દિસ્સન્તિ, તસ્મા **મનો**સદ્દો પુલ્લિઙ્ગોયેવાતિ સારતો પચ્ચેતબ્બોતિ. એવં વુત્તા તે નિરુત્તરા અપ્પટિભાના મઙ્કુભૂતા પત્તક્ખન્ધા અધોમુખા પજ્ઝાયિસ્સન્તિ.

ઇદાનિ **સર**સદ્દાદીનં નામિકપદમાલા વિસેસતો વુચ્ચતે –

સરો, સરા. સરં, સરે. સરેન, સરેહિ, સરેભિ. સરસ્સ, સરાનં. સરા, સરસ્મા, સરમ્હા, સરેહિ, સરેભિ. સરસ્સ, સરાનં. સરે, સરસ્મિં, સરમ્હિ, સરેસુ. ભો સર, ભવન્તો સરા.

અયં **પુરિસ**નયે સબ્બથા પવિટ્ઠસ્સ **ઉસુ**સદ્દસરવનઅકારાદિસરવાચકસ્સ **સર**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા.

અયં પન **પુરિસ**નયે એકદેસેન પવિટ્ઠસ્સ **મનો**ગણપક્ખિકસ્સ રહદવાચકસ્સ **સર**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા –

સરો, સરા. સરં, સરો, સરે. સરસા, સરેન, સરેહિ, સરેભિ. સરસો, સરસ્સ, સરાનં. સરા, સરસ્મા, સરમ્હા, સરેહિ, સરેભિ. સરસો, સરસ્સ, સરાનં. સરસિ, સરે, સરસ્મિં, સરમ્હિ, સરેસુ. ભો સર, ભવન્તો સરા, ભો સરા ઇતિ વા.

વયો, વયા. વયં, વયે. વયેન, વયેહિ, વયેભીતિ **પુરિસ**નયેન ઞેય્યો. અયં **પુરિસ**નયે સબ્બથા પવિટ્ઠસ્સ પરિહાનિવાચકસ્સ **વય**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા.

અયં પન **પુરિસ**નયે એકદેસેન પવિટ્ઠસ્સ **મનો**ગણપક્ખિકસ્સ આયુકોટ્ઠાસવાચકસ્સ **વય**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા – વયો, વયા. વયં, વયો, વયે. વયસા, વયેન, વયેહિ, વયેભીતિ **મન**નયેન ઞેય્યો. તસ્સ ચેતો પટિસ્સોસિ, અરઞ્ઞે લુદ્દગોચરો. ચેતા હનિંસુ વેદબ્બં.

ચેતો, ચેતા. ચેતં, ચેતે. ચેતેન, ચેતેહિ, ચેતેભીતિ **પુરિસ**નયેન ઞેય્યો. અયં **પુરિસ**નયે સબ્બથા પવિટ્ઠસ્સ પણ્ણત્તિવાચકસ્સ **ચેત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા.

અયં પન **પુરિસ**નયે એકદેસેન પવિટ્ઠસ્સ ચિત્તવાચકસ્સ **ચેત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા – ચેતો, ચેતા. ચેતં, ચેતો, ચેતે. ચેતસા, ચેતેન, ચેતેહિ, ચેતેભીતિ **મન**નયેન ઞેય્યો. યસો કુલપુત્તો, યસં કુલપુત્તં, યસેન કુલપુત્તેનાતિ એકવચનવસેન **પુરિસ**નયેન યોજેતબ્બા, એકવચનપુથુવચનવસેન વા. એવં કાનિચિ ઓકારન્તપદાનિ **પુરિસ**નયે સબ્બથા પવિટ્ઠાનિ ચ હોન્તિ, એકદેસેન પવિટ્ઠાનિ ચાતિ ઇમિના નયેન સબ્બપદાનિ પઞ્ઞાચક્ખુના ઉપપરિક્ખિત્વા વિસેસો વેદિતબ્બો. અવિસેસઞ્ઞુનો હિ એવમાદિવિભાગં અજાનન્તા યં વા તં વા બ્યઞ્જનં રોપેન્તા યથાધિપ્પેતં અત્થં વિરાધેન્તિ, તસ્મા યો એત્થ અમ્હેહિ પકાસિતો વિભાગો, સો સદ્ધાસમ્પન્નેહિ કુલપુત્તેહિ સક્કચ્ચમુગ્ગહેતબ્બો. કતમાનિ કાનિચિ ઓકારન્તપદાનિ **પુરિસ**નયે એકદેસેન પવિટ્ઠાનિ ચ એકદેસેન ન પવિટ્ઠાનિ ચ? **મનો વચો તેજો**સદ્દાદયો ચેવ **અય્ય**સદ્દો ચ, તત્ર **મન**સદ્દાદીનં નામિકપદમાલા હેટ્ઠા વિભાવિતા.

અય્યસદ્દસ્સ પન નામિકપદમાલાયં ‘‘અય્યો, અય્યા. અય્યં, અય્યે’’તિ **પુરિસ**નયેન વત્વા આલપનટ્ઠાને ‘‘ભો અય્ય, ભો અય્યો’’તિ દ્વે એકવચનાનિ, ‘‘ભવન્તો અય્યા, ભવન્તો અય્યો’’તિ દ્વે બહુવચનાનિ ચ વત્તબ્બાનિ.

એત્થ **અય્યો** ઇતિ સદ્દો પચ્ચત્તવચનભાવે એકવચનં, આલપનવચનભાવે એકવચનઞ્ચેવ બહુવચનઞ્ચ. તત્રિમે પયોગા "અય્યો કિર સાગતો અમ્બતિત્થિકેન નાગેન સઙ્ગામેસિ, પિવતુ ભન્તે અય્યો સાગતો કાપોતિકં પસન્ન"ન્તિ એવમાદીનિ **અય્યો**સદ્દસ્સ પચ્ચત્તેકવચનપ્પયોગાનિ, "અથ ખો સા ઇત્થી તં પુરિસં એતદવોચ 'નાય્યો સો ભિક્ખુ મં નિપ્પાટેસિ, અપિચ અહમેવ તેન ભિક્ખુના ગચ્છામિ, અકારકો સો ભિક્ખુ, ગચ્છ ખમાપેહી'તિ" એવમાદીનિ **અય્યો**સદ્દસ્સ આલપનેકવચનપ્પયોગાનિ, "એથ'ય્યો રાજવસતિં, નિસીદિત્વા સુણાથ મે. એથ મયં અય્યો સમણેસુ સક્યપુત્તિયેસુ પબ્બજિસ્સામા"તિ એવમાદીનિ **અય્યો**સદ્દસ્સ આલપનબહુવચનપ્પયોગાનિ. ભવતિ ચત્ર –

> **અય્યો** ઇતિ અયં સદ્દો, પચ્ચત્તેકવચો ભવે;
> આલપને બહુવચો, ભવે એકવચોપિ ચ –

એવં કાનિચિ **ઓ**કારન્તપદાનિ **પુરિસ**નયે એકદેસેન પવિટ્ઠાનિ ચ હોન્તિ એકદેસેન ન પવિટ્ઠાનિ ચ.

કતમાનિ કાનિચિ **ઓ**કારન્તપદાનિ **પુરિસ**નયે સબ્બથા અપ્પવિટ્ઠાનિ? **ગો**સદ્દોયેવ. **ગો**સદ્દસ્સ હિ અયં નામિકપદમાલા –

ગો, ગાવો, ગવો. ગાવું, ગાવં, ગવં, ગાવો, ગવો. ગાવેન, ગવેન, ગોહિ, ગોભિ. ગાવસ્સ, ગવસ્સ, ગવં, ગુન્નં, ગોનં. ગાવા, ગાવસ્મા, ગાવમ્હા, ગવા, ગવસ્મા, ગવમ્હા, ગોહિ, ગોભિ. ગાવસ્સ, ગવસ્સ, ગવં, ગુન્નં, ગોનં. ગાવે, ગાવસ્મિં, ગાવમ્હિ, ગવે, ગવસ્મિં , ગવમ્હિ, ગાવેસુ, ગવેસુ, ગોસુ. ભો ગો, ભવન્તો ગાવો, ગવો. અયં **પુરિસ**નયે સબ્બથા અપ્પવિટ્ઠસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા.

નનુ ચ ભો **ગો**સદ્દો અત્તના સમ્ભૂત**ગોણ**સદ્દમાલાવસેન **પુરિસ**નયે એકદેસેન પવિટ્ઠો ચેવ એકદેસેન ન પવિટ્ઠો ચાતિ? સચ્ચં. **ગોણ**સદ્દો **ગો**સદ્દવસેન સમ્ભૂતોપિ "વત્તિચ્છાનુપુબ્બિકા સદ્દપટિપત્તી"તિ વચનતો **ગો**સદ્દતો વિસું અમ્હેહિ ગહેત્વા **પુરિસ**નયે પક્ખિત્તો. તસ્સ હિ વિસું ગહણે યુત્તિ દિસ્સતિ સ્યાદીસુ એકાકારેનેવ તિટ્ઠનતો, તસ્મા **ગો**સદ્દતો સમ્ભૂતમ્પિ **ગોણ**સદ્દં અનપેક્ખિત્વા સુદ્ધં **ગો**સદ્દમેવ ગહેત્વા **પુરિસ**નયે સબ્બથા **ગો**સદ્દસ્સ અપ્પવિટ્ઠતા વુત્તા.

નનુ ચ ભો પચ્ચત્તવચનભૂતો **ગો**ઇતિ સદ્દો **પુરિસો**તિ સદ્દેન સદિસત્તા **પુરિસ**નયે એકદેસેન પવિટ્ઠોતિ? તન્ન, **ગો**સદ્દો હિ નિચ્ચ**મો**કારન્તો, ન **પુરિસ**સદ્દાદયો વિય પઠમં **અ**કારન્તભાવે ઠત્વા પચ્છા પટિલદ્ધો**કારન્તટ્ઠો. તેનેવ હિ પચ્ચત્તવચનટ્ઠાનેપિ આલપનવચનટ્ઠાનેપિ **ગો**ઇચ્ચેવ તિટ્ઠતિ. યદિ પચ્ચત્તવચનત્તં પટિચ્ચ **ગો**સદ્દસ્સ **પુરિસ**નયે એકદેસેન પવિટ્ઠતા ઇચ્છિતબ્બા, "કાનિચિ **ઓ**કારન્તપદાની"તિ એવં વુત્તા **ઓ**કારન્તકથા કમત્થં દીપેય્ય, નિપ્ફલાવ સા કથા સિયા, તસ્મા અમ્હેહિ યથાવુત્તો નયોયેવ આયસ્મન્તેહિ મનસિ કાતબ્બો. એવં **ગો**સદ્દસ્સ **પુરિસ**નયે સબ્બથા અપ્પવિટ્ઠતા દટ્ઠબ્બા.

કેચેત્થ એવં પુચ્છેય્યું "**ગો**સદ્દસ્સ તાવ 'ગો, ગાવો, ગવો. ગાવું, ગાવં, ગવં' ઇચ્ચાદિના નયેન **પુરિસ**નયે સબ્બથા અપ્પવિટ્ઠતા અમ્હેહિ ઞાતા, **જરગ્ગવ પુઙ્ગવા**દિસદ્દા પન કુત્ર નયે પવિટ્ઠા"તિ? તેસં એવં બ્યાકાતબ્બં "**જરગ્ગવ પુઙ્ગવા**દિસદ્દા સબ્બથાપિ **પુરિસ**નયે પવિટ્ઠા"તિ. તથા હિ તેસં **ગો**સદ્દતો અયં વિસેસો, જરન્તો ચ સો ગો ચાતિ જરગ્ગવો. એત્થ **ન**કારલોપો **ત**કારસ્સ ચ **ગ**કારત્તં ભવતિ સમાસપદત્તા, સમાસે ચ **સિમ્હિ** પરે

ગોસદ્દસ્સોકારસ્સ **અવાદેસો** લબ્ભતિ, તસ્મા પાળિયં ''વિસાણેન જરગ્ગવો''તિ એકવચનરૂપં દિસ્સતિ. તથા હિ અઞ્ઞત્થ અનુપપદત્તા **ગવો**ઇતિ બહુવચનપદંયેવ દિસ્સતિ. ઇધ પન સોપપદત્તા સમાસપદભાવમાગમ્મ ''જરગ્ગવો''તિ એકવચનપદંયેવ દિસ્સતિ. તથા હિ જરગ્ગવોતિ એત્થ જરન્તા ચ તે ગવો ચાતિ એવં બહુવચનવસેન નિબ્બચનીયતા ન લબ્ભતિ લોકસઙ્કેતવસેન એકસ્મિં અત્થે નિરૂળ્હત્તાતિ. ''જરગ્ગવો, જરગ્ગવા. જરગ્ગવં, જરગ્ગવે. જરગ્ગવેના''તિ **પુરિસ**નયેન નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. એસ નયો **પુઙ્ગવો સક્યપુઙ્ગવો**તિઆદીસુપિ.

તત્ર **પુઙ્ગવો**તિ ગુન્નં યૂથપતિ નિસભસઙ્ખાતો ઉસભો. યો પાળિયં ''મુહુત્તજાતોવ યથા ગવંપતિ, સમેહિ પાદેહિ ફુસી વસુન્ધર''ન્તિ ચ ''ગવઞ્ચે તરમાનાનં, ઉજું ગચ્છતિ પુઙ્ગવો''તિ ચ આગતો. ઈદિસેસુ પન ઠાનેસુ કેચિ ''પુમા ચ સો ગો ચાતિ પુઙ્ગવો''તિ વચનત્થં ભણન્તિ. મયં પન પધાને નિરૂળ્હો અયં સદ્દોતિ વચનત્થં ન ભણામ. ન હિ **પુઙ્કોકિલો**તિઆદિસદ્દાનં કોકિલાદીનં પુમ્ભાવપ્પકાસનમત્તે સમત્થતા વિય ઇમસ્સ પુમ્ભાવપ્પકાસનમત્તે સમત્થતા સમ્ભવતિ, અથ ખો પધાનભાવપ્પકાસને ચ સમત્થતા સમ્ભવતિ. તેન ''સક્યપુઙ્ગવો''તિઆદીસુ નિસભસઙ્ખાતો પુઙ્ગવો વિયાતિ પુઙ્ગવો, સક્યાનં, સક્યેસુ વા પુઙ્ગવો સક્યપુઙ્ગવોતિઆદિના સમાસપદત્થો ગહેતબ્બો. અથ વા ઉત્તરપદત્તે ઠિતાનં **સીહબ્યગ્ઘનાગા**દિસદ્દાનં સેટ્ઠવાચકત્તા ''સક્યપુઙ્ગવો''તિઆદીનં ''સક્યસેટ્ઠો''તિઆદિના અત્થો ગહેતબ્બો. ઇતિ સબ્બથાપિ **પુરિસ**નયે પવત્તનતો **જરગ્ગવ પુઙ્ગવા**દિસદ્દાનં **ગોસ**દ્દસ્સ પદમાલતો વિસદિસપદમાલતા વવત્થપેતબ્બા. **ગોસ**દ્દસ્સ પન **પુરિસ**નયે સબ્બથા અપ્પવિટ્ઠતા ચ વવત્થપેતબ્બા.

આપસદ્દે આચરિયાનં લિઙ્ગવચનવસેન મતિભેદો વિજ્જતિ, તસ્મા તંમતેન તસ્સ **પુરિસ**નયે સબ્બથા અપ્પવિટ્ઠતા ભવતિ. ''અઙ્ગુત્તરાપેસૂ''તિ **પાળિયા અટ્ઠકથાયં** ''મહિયા પન નદિયા ઉત્તરેન આપો''તિ વુત્તં, **ટીકાયં** પન તં ઉલ્લિઙ્ગિત્વા ''મહિયા નદિયા આપો તસ્સ જનપદસ્સ ઉત્તરેન હોન્તિ, તાસં અવિદૂરત્તા સો જનપદો ઉત્તરાપો''તિ વુત્તં. એવં **આપ**સદ્દસ્સ એકન્તેન ઇત્થિલિઙ્ગતા બહુવચનતા ચ આચરિયેહિ ઇચ્છિતા, તેસં મતે **આપો**ઇતિ ઇત્થિલિઙ્ગે પઠમાબહુવચનરૂપે હોન્તે દુતિયાતતિયાપઞ્ચમીસત્તમીનં બહુવચનરૂપાનિ કીદિસાનિ સિયું. તથા હિ ''પુરિસે, પુરિસેહિ પુરિસેભિ પુરિસેસૂ''તિ રૂપવતો પુલ્લિઙ્ગસ્સ વિય **ઓ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગસ્સ એકાર**એહિ** કારાદિયુત્તાનિ રૂપાનિ કત્થચિપિ ન દિસ્સન્તિ. અતો તેસં મતે પદમાલાનયો અતીવ દુક્કરો.

> **આપ**સદ્દસ્સ ગરવો, સદ્દસત્થનયં પતિ;
> બહુવચનતઞ્ચિત્થિ-લિઙ્ગભાવઞ્ચ અબ્રવું.

ઇચ્ચાપસદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગબહુવચનન્તતા વેય્યાકરણાનં મતં નિસ્સાય અનુમતાતિ વેદિતબ્બા. **અટ્ઠસાલિનિયં** પન **આપો** ઇતિ સદ્દસ્સ નપુંસકલિઙ્ગેકવચનવસેન વુત્તો પયોગો દિટ્ઠો ''ઓમત્તં પન આપો અધિમત્તપથવીગતિકં જાત''ન્તિ. **જાતકપાળિયં** તુ તસ્સેકવચનન્તતા દિટ્ઠા. તથા હિ ''સુચિં સુગન્ધં સલિલં, આપો તત્થાભિસન્દતી''તિ. ઇમસ્મિં પદેસે **આપો** ઇતિ સદ્દો એકવચનટ્ઠાને ઠિતો દિટ્ઠો. કેચેત્થ વદેય્યું ''આપોતિ સઙ્ખં ગતં સલિલં સુચિ સુગન્ધં હુત્વા તત્થ અભિસન્દતીતિ **સલિલં**સદ્દવસેન એકવચનપ્પયોગો કતો, ન નામસદ્દવસેન. આપસદ્દો હિ એકન્તેનિત્થિલિઙ્ગો ચેવ બહુવચનન્તો ચ. તથા હિ 'આપો તત્થાભિસન્દન્તી'તિ બહુવચનવસેન તપ્પયોગો વત્તબ્બોપિ છન્દાનુરક્ખણત્થં વચનવિપલ્લાસવસેન નિદ્દિટ્ઠો''તિ. તન્ન, ''આપો તત્થાભિસન્દરે''તિ વત્તું સક્કુણેય્યત્તા ''તાનિ અજ્જ પદિસ્સરે''તિ બહુવચનપ્પયોગા વિય. યસ્મા એવં ન વુત્તં, યસ્મા ચ પન પાળિયં

‘‘આપો લબ્ભતિ, તેજો લબ્ભતિ, વાયો લબ્ભતી’’તિ એકવચનપ્પયોગો દિસ્સતિ, તસ્મા ‘‘આપો’’તિ સદ્દસ્સ એકવચનન્તતા પચ્ચક્ખતો દિટ્ઠાતિ.

અથાપિ એ વદેય્યું – નનુ પાળિયંયેવ તસ્સ બહુવચનન્તતા પચ્ચક્ખતો દિટ્ઠા ‘‘આપો ચ દેવા પથવી ચ, તેજો વાયો તદાગમુ’’ન્તિ? તમ્પિ ન. એત્થ હિ ‘‘દેવા’’તિ સદ્દં અપેક્ખિત્વા ‘‘આગમુ’’ન્તિ બહુવચનપ્પયોગો કતો, ન ‘‘આપો’’તિ સદ્દં. યદિ ‘‘આપો’’તિ સદ્દં સન્ધાય બહુવચનપ્પયોગો કતો સિયા, ‘‘પથવી’’તિ ‘‘તેજો’’તિ ‘‘વાયો’’તિ ચ સદ્દમ્પિ સન્ધાય બહુવચનપ્પયોગો કતો સિયા . એવં સન્તે **પથવી તેજો વાયો**સદ્દાપિ બહુવચનકભાવમાપજ્જેય્યું, ન પન આપજ્જન્તિ. ન હેતે બહુવચનકા, અથ ખો એકવચનકા એવ. રૂળ્હીવસેન તે પવત્તા પકતિઆપાદીસુ અત્થેસુ અપ્પવત્તનતો. તથા હિ આપોકસિણાદીસુ પરિકમ્મં કત્વા નિબ્બત્તા દેવા આરમ્મણવસેન ‘‘આપો’’તિઆદિનામં લભન્તીતિ. એવં વુત્તાપિ તે એવં વદેય્યું ‘‘નનુ ચ ભો ‘અઙ્ગુત્તરાપેસૂ’તિ બહુવચનપાળિ દિસ્સતી’’તિ? તે વત્તબ્બા – અસમ્પથમવતિણ્ણા તુમ્હે, ન હિ તુમ્હે સદ્દપ્પવત્તિં જાનાથ, ‘‘અઙ્ગુત્તરાપેસૂ’’તિ બહુવચનં પન ‘‘કુરૂસુ અઙ્ગેસુ અઙ્ગાનં મગધાન’’ન્તિઆદીનિ બહુવચનાનિ વિય રૂળ્હીવસેન એકસ્સાપિ જનપદસ્સ વુત્તં, ન આપસઙ્ખાતં અત્થં સન્ધાય. ‘‘અઙ્ગુત્તરાપેસૂ’’તિ એત્થ હિ આપસઙ્ખાતો અત્થો ઉપસજ્જનીભૂતો, પુલ્લિઙ્ગબહુવચનેન પન વુત્તો જનપદસઙ્ખાતો અત્થોયેવ પધાનો ‘‘આગતસમણો સઙ્ઘારામો’’તિ એત્થ સમણસઙ્ખાતં અત્થં ઉપસજ્જનકં કત્વા પવત્તસ્સ **આગતસમણ**સદ્દસ્સ સઙ્ઘારામસઙ્ખાતો અત્થો વિય, તસ્મા આપસઙ્ખાતં અત્થં ગહેત્વા યો અઙ્ગુત્તરાપો નામ જનપદો, તસ્મિં અઙ્ગુત્તરાપેસુ જનપદેતિ અત્થો વેદિતબ્બો. તથા હિ ‘‘અઙ્ગુત્તરાપેસુ વિહરતિ આપણં નામ અઙ્ગાનં નિગમો’’તિ પાળિ દિસ્સતિ. તત્થ ઉત્તરેન મહામહિયા નદિયા આપો યેસં તે ઉત્તરાપા, અઙ્ગા ચ તે ઉત્તરાપા ચાતિ અઙ્ગુત્તરાપા, તેસુ અઙ્ગુત્તરાપેસુ. એવં એકસ્મિં જનપદેયેવ બહુવચનં ન આપસઙ્ખાતે અત્થે, તેન **અટ્ઠકથાયં** વુત્તં ‘‘તસ્મિં અઙ્ગુત્તરાપેસુ જનપદે’’તિ. એવં વુત્તા તે નિરુત્તરા ભવિસ્સન્તિ.

તથાપિ યે એવં વદન્તિ ‘‘**આપ**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો ચેવ બહુવચનકોચા’’તિ. તે પુચ્છિતબ્બા ‘‘કિં પટિચ્ચ તુમ્હે આયસ્મન્તો ‘**આપ**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો ચેવ બહુવચનકો ચા’તિ વદથા’’તિ ? તે એવં પુટ્ઠા એવં વદેય્યું – ‘‘અઙ્ગાયેવ સો જનપદો, મહિયા પન નદિયા ઉત્તરેન આપો, તાસં અવિદૂરત્તા ઉત્તરાપોતિ વુચ્ચતી’’તિ ચ ‘‘મહિયા પન નદિયા આપો તસ્સ જનપદસ્સ ઉત્તરેન હોન્તિ, તાસં અવિદૂરત્તા સો જનપદો ઉત્તરાપોતિ વુચ્ચતી’’તિ ચ એવં પુબ્બાચરિયેહિ અભિસઙ્ખતો સદ્દરચનાવિસેસો દિસ્સતિ, તસ્મા ઇત્થિલિઙ્ગો ચેવ બહુવચનકો ચા’’તિ વદામાતિ. સચ્ચં દિસ્સતિ, સો પન સદ્દસત્થે વેય્યાકરણાનં મતં ગહેત્વા અભિસઙ્ખતો, સદ્દસત્થઞ્ચ નામ ન સબ્બથા બુદ્ધવચનસ્સોપકારકં, એકદેસેન પન હોતિ, તસ્મા કચ્ચાયનપ્પકરણે ઇચ્છિતાનિચ્છિતસઙ્ગહવિવજ્જનં કાતું ‘‘જિનવચનયુત્તઞ્હિ, લિઙ્ગઞ્ચ નિપ્પજ્જતે’’તિ લક્ખણાનિ વુત્તાનિ.

યદિ ચ **આપ**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગબહુવચનકો, કથં **આપો**તિ પદં સિજ્ઝતીતિ? **આપ**સદ્દતો પઠમા**યો**વચનં કત્વા **તસ્સો**કારાદેસઞ્ચ કત્વા **આપો**તિ પદં સિજ્ઝતિ ‘‘ગાવો’’તિ પદમિવાતિ. વિસમમિદં નિદસ્સનં, ‘‘ગાવો’’તિ પદઞ્હિ નિચ્ચો**ઓ**કારન્તેન **ગો**સદ્દેન સમ્ભૂતં. તથા હિ **યો**મ્હિ પરે **ગો**સદ્દન્ત**સ્સાવા**દેસં કત્વા તતો **યોન**મો**કારાદેસં કત્વા ‘‘ગાવો’’તિ નિપ્ફજ્જતિ, **આપ**સદ્દે પન દ્વે આદેસા ન સન્તિ. બુદ્ધવચનઞ્હિ પત્વા **આપ**સદ્દો **અ**કારન્તતાપકતિકો જાતો, ન અઞ્ઞથાપકતિકોતિ.

એવં વુત્તાપિ તે “ઇદમેવ સચ્ચં, નાઞ્ઞ”ન્તિ ચેતસિ સન્નિધાય આધાનગ્ગાહિદુપ્પટિનિસ્સગ્ગિભાવે, “ન વચનપચ્ચનીકસાતેન સુવિજાનં સુભાસિત”ન્તિ એવં વુત્તપચ્ચનીકસાતભાવે ચ ઠત્વા એવં વદેય્યું “યથેવ **ગાવો**સદ્દો, તથેવ **આપો**સદ્દો કિં ઇત્થિલિઙ્ગો ન ભવિસ્સતિ બહુવચનકો ચા”તિ? તતો તેસં ઇમાનિ સુત્તપદાનિ દસ્સેતબ્બાનિ. સેય્યથિદં? “આપં આપતો સઞ્ઞાનાતિ, આપં આપતો સઞ્ઞત્વા આપં મઞ્ઞતિ, આપસ્મિં મઞ્ઞતિ, આપં મેતિ મઞ્ઞતિ, આપં અભિનન્દતી”તિ એવં સુત્તપદાનિ દસ્સેત્વા “આપન્તિ ઇદં કતરવચન”ન્તિ પુચ્છિતબ્બા. અદ્ધા તે **આપ**સદ્દસ્સ બહુવચનન્તભાવમેવ ઇચ્છમાના વક્ખન્તિ “દુતિયાબહુવચન”ન્તિ. તે વત્તબ્બા “નનુ **યો**વચનં ન સુય્યતી”તિ? તે વદેય્યું “**યો**વચનં કત**અ**માદેસત્તા ન સુય્યતી”તિ. યં યં ભોન્તો ઇચ્છન્તિ, તં તં મુખારૂળ્હં વદન્તિ.

“આપતો”તિ ઇદં પન કિં ભોન્તો વદન્તીતિ? “આપતો”તિ ઇદમ્પિ “બહુવચનકં **તો**પચ્ચયન્ત”ન્તિ વદામ **તો**પચ્ચયસ્સ એકત્થે ચ બવ્હત્થે ચ પવત્તનતો. ઇતિ તુમ્હે બહુવચનકત્તંયેવ ઇચ્છમાના “**આપો**સદ્દો ચ **યો**વચનન્તો”તિ ભણથ, “આપતો”તિ ઇદમ્પિ “બહુવચનકં **તો**પચ્ચયન્ત”ન્તિ ભણથ, “આપસ્મિં મઞ્ઞતી”તિ એત્થ પન “આપસ્મિ”ન્તિદં કતરવચનન્તં કતરાદેસેન સમ્ભૂતન્તિ? અદ્ધા તે એવં પુટ્ઠા નિરુત્તરા ભવિસ્સન્તિ. તથા યેસં એવં હોતિ “**આપ**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો ચેવ બહુવચનકો ચા”તિ, તે પુચ્છિતબ્બા “યં આચરિયેહિ વેય્યાકરણમતં ગહેત્વા ‘યા આપો’તિ ચ ‘તાસ’ન્તિ ચ વુત્તં, તત્થ ‘કિં તાસ’ન્તિ વચને ‘આપાન’ન્તિ પદં આનેત્વા અત્થો વત્તબ્બો, ઉદાહુ આપસ્સા”તિ? “આપાન’ન્તિ પદમાનેત્વા અત્થો વત્તબ્બો”તિ ચે, એવઞ્ચ સતિ “યા આપા”તિ વત્તબ્બં “યા કઞ્ઞા તિટ્ઠન્તી”તિ પદમિવ. અથ “આપા”તિ પદં નામ નત્થિ, “આપો”તિ પદંયેવ બહુવચનકન્તિ ચે, એવં સતિ “તાસ”ન્તિ એત્થાપિ “આપસ્સા”તિ પદં આનેત્વા અત્થો વેદિતબ્બો. કસ્માતિ ચે? યસ્મા “આપો”તિ પચ્ચત્તેકવચનસ્સ તુમ્હાકં મતેન બહુવચનત્તે સતિ “આપસ્સા”તિ પદમ્પિ બહુવચનન્તિ કત્વા **તાસં**સદ્દેન યોજેત્વા વત્તું યુત્તિતોતિ. એવં સતિ “આપાન”ન્તિ પદસ્સ અભાવેનેવ ભવિતબ્બં. યથા પન “પુરિસો, પુરિસા. પુરિસં, પુરિસે”તિ ચ, “ગો, ગાવો, ગવો. ગાવુ”ન્તિ ચ એકવચનબહુવચનાનિ ભવન્તિ, એવં “આપો, આપા. આપં, આપે”તિ એકવચનબહુવચનેહિ ભવિતબ્બં. એવઞ્ચ સતિ “**આપ**સદ્દો બહુવચનકોયેવ હોતી”તિ ન વત્તબ્બં.

યે એવં વદન્તિ, તેસં વચનં સદોસં દુપ્પરિહરણીયં **મૂલપરિયાયસુત્તે** “આપં મઞ્ઞતિ આપસ્મિ”ન્તિ એકવચનપાળીનં દસ્સનતો, **વિસુદ્ધિમગ્ગા**દીસુ ચ “વિસ્સન્દનભાવેન તં તં ઠાનં આપોતિ અપ્પોતીતિ આપો”તિઆદિકસ્સ એકવચનવસેન વુત્તનિબ્બચનસ્સ દસ્સનતો. યથા પન **પાળિયં** ઇત્થિલિઙ્ગેપિ પરિયાપન્નો **ગો**સદ્દો “તા ગાવો તતો તતો દણ્ડેન આકોટેય્યા”તિ ચ “અન્નદા બલદા ચેતા”તિ ચ આદિના બવ્હત્થદીપકેહિ ઇત્થિલિઙ્ગભૂતેહિ સબ્બનામિકપદેહિ ચ અસબ્બનામિકપદેહિ ચ સમાનાધિકરણભાવેન વુત્તો દિસ્સતિ, ન તથા પાળિયં બવ્હત્થદીપકેહિ ઇત્થિલિઙ્ગભૂતેહિ સબ્બનામિકપદેહિ વા અસબ્બનામિકપદેહિ વા સમાનાધિકરણભાવેન વુત્તો **આપ**સદ્દો દિસ્સતિ. યદિ હિ **આપ**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો સિયા, **કઞ્ઞ**સદ્દતો **આ**પચ્ચયો વિય **આપ**સદ્દતો **આ**પચ્ચયો વા સિયા, **નદ**સદ્દતો વિય ચ **ઈ**પચ્ચયો વા સિયા, ઉભયમ્પિ નત્થિ, ઉભયાભાવતો ઇત્થિલિઙ્ગે વુત્તં સબ્બમ્પિ વિધાનં તત્થ ન લબ્ભતિ, તેન ઞાયતિ “**આપ**સદ્દો અનિત્થિલિઙ્ગો”તિ. નનુ ચ ભો **ગો**સદ્દતોપિ **આ**પચ્ચયો નત્થિ, તદભાવતો ઇત્થિલિઙ્ગે વુત્તવિધાનં ન લબ્ભતિ, એવં સન્તે કસ્મા સોયેવ ઇત્થિલિઙ્ગો હોતિ, ન પનાયં **આપ**સદ્દોતિ?

એત્થ વુચ્ચતે – **ગો**સદ્દો ન નિયોગા ઇત્થિલિઙ્ગો, અથ ખો પુલ્લિઙ્ગોવ. ઇત્થિલિઙ્ગભાવે પન તમ્હા **આ**પચ્ચયે અહોન્તેપિ **ઈ**પચ્ચયો વિકપ્પેન હોતિ, અઞ્ઞમ્પિ ઇત્થિલિઙ્ગે વુત્તવિધાનં લબ્ભતિ. સો હિ નિચ્ચ**મો**કારન્તતાપકતિયં

ઠત્વા ‘‘ગો, ગાવી’’તિઆદિના અત્તનો ઇત્થિલિઙ્ગરૂપાનં નિબ્બત્તિકારણભૂતો, તેન સો ઇત્થિલિઙ્ગો ભવતિ. **આપ**સદ્દે પન ઈપચ્ચયાદિ ન લબ્ભતિ. તેન સો ઇત્થિલિઙ્ગોતિ ન વત્તબ્બો. યથા વા **ગો**સદ્દસ્સ અવિસદાકારવોહારતં પટિચ્ચ ઇત્થિલિઙ્ગભાવો ઉપપજ્જતિ, ન તથા **આપ**સદ્દસ્સ. **આપ**સદ્દસ્સ હિ અનાકુલરૂપક્કમત્તા અવિસદાકારવોહારતા ન દિસ્સતિ, યાય એસો ઇત્થિલિઙ્ગો સિયા. એવં વુત્તા તે નિરુત્તરા ભવિસ્સન્તિ.

તથા યેસં એવં હોતિ ‘‘**આપ**સદ્દો સબ્બદા ઇત્થિલિઙ્ગો ચેવ બહુવચનકો ચા’’તિ, તે વત્તબ્બા – યથા ઇત્થિલિઙ્ગભૂતસ્સ **કઞ્ઞા**સદ્દસ્સ પઠમં **કઞ્ઞ**ઇતિ રસ્સવસેન ઠપિતસ્સ **આ**પચ્ચયતો પરં **સ્મિં**વચનં સરૂપતો ન તિટ્ઠતિ, **યં**ભાવેન ચ **યા**ભાવેન ચ તિટ્ઠતિ ‘‘કઞ્ઞાયં, કઞ્ઞાયા’’તિ, ન તથા ‘‘ઇત્થિલિઙ્ગ’’ન્તિ તુમ્હેહિ ગહિતસ્સ **આપો**સદ્દસ્સ પઠમં **આપ**ઇતિ રસ્સવસેન ઠપિતસ્સ પરં **સ્મિં**વચનં **યં**ભાવેન ચ **યા**ભાવેન ચ તિટ્ઠતિ, અથ ખો સરૂપતોયેવ તિટ્ઠતિ ‘‘આપસ્મિં મઞ્ઞતી’’તિ. યદિ પન **આપ**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો સિયા, **સ્મિં**વચનં સરૂપતો ન તિટ્ઠેય્ય. યસ્મા ચ **સ્મિં**વચનં સરૂપતો તિટ્ઠતિ, તસ્મા **આપ**સદ્દો ન ઇત્થિલિઙ્ગો. ન હિ ચતુરાસીતિધમ્મક્ખન્ધસહસ્સસઙ્ગહેસુ અનેકકોટિસતસહસ્સેસુ પાળિપ્પદેસેસુ એકસ્મિમ્પિ પાળિપ્પદેસે પઠમં **અ**કારન્તભાવેન ઠપેતબ્બાનં ઇત્થિલિઙ્ગસદ્દાનં પરતો ઠિતં **સ્મિં**વચનં સરૂપતો તિટ્ઠતીતિ. એવં વુત્તા તે નિરુત્તરા ભવિસ્સન્તિ.

કેચિ પનેત્થ એવં વદેય્યું ‘‘**આપ**સદ્દો નપુંસકલિઙ્ગો, તથા હિ **અટ્ઠસાલિનિયં** ‘ઓમત્તં પન આપો અધિમત્તપથવીગતિકં જાત’ન્તિ નપુંસકલિઙ્ગભાવેન તંસમાનાધિકરણપદાનિ નિદ્દિટ્ઠાની’’તિ? તન્ન, **મનો**ગણે પવત્તેહિ **તમ વચ સિર**સદ્દાદીહિ વિય **આપ**સદ્દેનપિ સમાનાધિકરણપદાનં કત્થચિ નપુંસકલિઙ્ગભાવેન નિદ્દિસિતબ્બત્તા. પુબ્બાચરિયાનઞ્હિ સદ્દરચનાસુ ‘‘સદ્ધમ્મતેજવિહતં વિલયં ખણેન, વેનેય્યસત્તહદયેસુ તમો પયાતી’’તિ એત્થ ‘‘તમો’’તિપદેન સમાનાધિકરણં ‘‘વિહત’’ન્તિ નપુંસકલિઙ્ગં દિસ્સતિ, તથા ‘‘દુક્ખં વચો એતસ્મિં વિપચ્ચનીકસાતે પુગ્ગલેતિ દુબ્બચો’’તિ એત્થ ‘‘વચો’’તિ પદેન સમાનાધિકરણં ‘‘દુક્ખ’’ન્તિ નપુંસકલિઙ્ગં, ‘‘અવનતં સિરો યસ્સ સો અવનતસિરો’’તિ એત્થ ‘‘સિરો’’તિ પદેન સમાનાધિકરણં ‘‘અવનત’’ન્તિ નપુંસકલિઙ્ગં, ‘‘અપ્પં રાગાદિરજો યેસં પઞ્ઞામયે અક્ખિમ્હિ તે અપ્પરજક્ખા’’તિ એત્થ ‘‘રજો’’તિ પદેન સમાનાધિકરણં ‘‘અપ્પ’’ન્તિ નપુંસકલિઙ્ગં દિસ્સતિ. ન તે આચરિયા તેહિ સમાનાધિકરણપદેહિ **તમવચસિર**સદ્દાદીનં નપુંસકલિઙ્ગત્તવિઞ્ઞાપનત્થં તથાવિધં સદ્દરચનં કુબ્બિંસુ, અથ ખો ‘‘સોભનં મનો તસ્સાતિ સુમનો’’તિ એત્થ વિય **મનો**ગણે પવત્તપુલ્લિઙ્ગાનં પયોગે નપુંસકલિઙ્ગભાવેનપિ સમાનાધિકરણપદાનિ કત્થચિ હોન્તીતિ દસ્સનત્થં કુબ્બિંસુ. યથા ચ ‘‘વિહત’’ન્તિઆદિકા સદ્દરચના **તમવચસિર**સદ્દાદીનં નપુંસકલિઙ્ગત્તવિઞ્ઞાપનત્થં ન કતા, તથા ‘‘ઓમત્ત’’ન્તિ ચ ‘‘અધિમત્તપથવીગતિકં જાત’’ન્તિ ચ સદ્દરચનાપિ **આપ**સદ્દસ્સ નપુંસકલિઙ્ગત્તવિઞ્ઞાપનત્થં ન કતા. યસ્મા પન **મનો**ગણે પવત્તેહિ **મન**સદ્દાદીહિ એકદેસેન સમાનગતિકત્તા **આપ**સદ્દેનપિ નપુંસકલિઙ્ગસ્સ સમાનાધિકરણતા યુજ્જતિ, તસ્મા અટ્ઠસાલિનિયં ‘‘ઓમત્તં પન આપો અધિમત્તપથવીગતિકં જાત’’ન્તિ નપુંસકલિઙ્ગસ્સ **આપ**સદ્દેન સમાનાધિકરણતા કતા. તથાપિ **આપ**સદ્દો **મન**સદ્દાદીહિ એકદેસેન સમાનગતિકો સમાસપદત્તે **મજ્ઝો**કારસ્સ ‘‘આપોકસિણં, આપોગત’’ન્તિઆદિપ્પયોગસ્સ દસ્સનતો, તસ્મા ‘‘ઓમત્ત’’ન્તિઆદિવચનં **આપ**સદ્દસ્સ નપુંસકલિઙ્ગત્તવિઞ્ઞાપનત્થં વુત્તન્તિ ન ગહેતબ્બં, લિઙ્ગવિપરિયયવસેન પન કત્થચિ એવમ્પિ સદ્દગતિ હોતીતિ ઞાપનત્થં વુત્તન્તિ ગહેતબ્બં. ‘‘ઓમત્તો’’તિ ચ ‘‘અધિમત્તપથવીગતિકો જાતો’’તિ ચ લિઙ્ગં પરિવત્તેતબ્બં. યદિ હિ **આપ**સદ્દો નપુંસકલિઙ્ગો સિયા, સનિકારાનિ’સ્સ પચ્ચત્તોપયોગરૂપાનિ બુદ્ધવચનાદીસુ વિજ્જેય્યું, ન તાદિસાનિ સન્તિ. કિઞ્ચિ ભિય્યો – **ઓ**કારન્તં નામ નપુંસકલિઙ્ગં કત્થચિપિ નત્થિ, નિગ્ગહીતન્ત**ઇ**કારન્ત **ઉ**કારન્તવસેન હિ તિવિધાનિયેવ નપુંસકલિઙ્ગાનિ. તેન **આપ**સદ્દસ્સ નપુંસકલિઙ્ગતા

નુપપજ્જતીતિ. એવં વુત્તા તે નિરુત્તરા ભવિસ્સન્તિ. ઇચ્ચો**ઓ**કારન્તવસેન ગહિતસ્સ **આપ**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગતા ચ નપુંસકલિઙ્ગતા ચ એકન્તતો નત્થિ, નિગ્ગહીતન્તવસેન પન ગહિતસ્સ કત્થચિ નપુંસકલિઙ્ગતા સિયા "ભન્તે નાગસેન સમુદ્દો સમુદ્દોતિ વુચ્ચતિ, કેન કારણેન આપં ઉદકં સમુદ્દોતિ વુચ્ચતી"તિ પયોગદસ્સનતો. એત્થ પનેકે વદેય્યું "યદિ ભો **ઓ**કારન્તવસેન ગહિતસ્સ **આપ**સદ્દસ્સ ઇત્થિનપુંસકલિઙ્ગવસેન દ્વિલિઙ્ગતા નત્થિ, **ઓ**કારન્તો **આપ**સદ્દો કતરલિઙ્ગો"તિ? પુલ્લિઙ્ગોતિ મયં વદામાતિ.

યદિ ચ ભો **આપ**સદ્દો પુલ્લિઙ્ગો. યથા **આપ**સદ્દસ્સ પુલ્લિઙ્ગતા પઞ્ઞાયેય્ય, નિજ્ઝાનક્ખમતા ચ ભવેય્ય, તથા સુત્તં આહરથાતિ. "આહરિસ્સામિસુત્તં, ન નો સુત્તાહરણે ભારો અત્થી"તિ એવઞ્ચ પન વત્વા તેસં ઇમાનિ સુત્તપદાનિ દસ્સેતબ્બાનિ. સેય્યથિદં? "આપો ઉપલબ્ભતીતિ? આમન્તા. આપસ્સ કત્તા કારેતા ઉપલબ્ભતીતિ? ન હેવં વત્તબ્બે. અતીતો આપો અત્થીતિ? આમન્તા. તેન આપેન આપકરણીયં કરોતીતિ? ન હેવં વત્તબ્બે. આપં મઞ્ઞતિ આપસ્મિં મઞ્ઞતી"તિ ઇમાનિ સુત્તપદાનિ.

એત્થ ચ "ઉપલબ્ભતી"તિઆદિના **આપ**સદ્દસ્સ એકવચનતા સિદ્ધા, તાય સિદ્ધાય બહુવચનતાપિ સિદ્ધાયેવ. એકવચનતાયેવ હિ સદ્દસત્થે પટિસિદ્ધા, ન બહુવચનતા, તેન "આપેના"તિ ઇમિના પન **આપ**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગભાવવિગમો સિદ્ધો ઇત્થિલિઙ્ગે **એના**દેસાભાવતો. "આપસ્સ, આપસ્મિ"ન્તિ ઇમિનાપિ ઇત્થિલિઙ્ગભાવવિગમોયેવ ઇત્થિલિઙ્ગે સરૂપતો **ના સ્મા સ્મિં** વચનાનમભાવા. "અતીતો"તિ ઇમિના ઇત્થિલિઙ્ગનપુંસકલિઙ્ગભાવવિગમો **ઓ**કારન્તનપુંસકલિઙ્ગસ્સ અભાવતો, **ઓ**કારન્તસ્સ ગુણનામભૂતસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ ચ અભાવતો.

અપિચ બુદ્ધવચનાદીસુ "ચિત્તાનિ, રૂપાની"તિઆદીનિ વિય સનિકારાનં રૂપાનં અદસ્સનતો **ઓ**કારન્તભાવેન ગહિતસ્સ નપુંસકલિઙ્ગભાવવિગમો અતીવ પાકટો. અપરમ્પેત્થ વત્તબ્બં – "અતીતો આપો અત્થીતિ? આમન્તા"તિ એત્થ "અતીતો"તિ ઇમિના **આપ**સદ્દસ્સ વિસદાકારવોહારતાસૂચકેન **ઓ**કારન્તપદેન તસ્સ અવિસદાકારવોહારતાય ચ ઉભયમુત્તાકારવોહારતાય ચ અભાવો સિદ્ધો. તસ્સ ચ અવિસદાકારવોહારતાય અભાવે સિદ્ધે ઇત્થિલિઙ્ગભાવો દૂરતરો. ઉભયમુત્તાકારવોહારતાય ચ અભાવે સિદ્ધે નપુંસકલિઙ્ગભાવોપિ દૂરતરોયેવ. ઇતિ ન કત્થચિપિ **ઓ**કારન્તભાવેન ગહિતો **આપ**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો વા નપુંસકલિઙ્ગો વા ભવતિ. **મિલિન્દપઞ્હે** પન નિગ્ગહીતન્તવસેન આગતો નપુંસકલિઙ્ગોતિ વેદિતબ્બો, ન ચેત્થ વત્તબ્બં "અતીતો"તિ "તેના"તિ ચ ઇમાનિ લિઙ્ગવિપલ્લાસવસેન વુત્તાનીતિ વાચ્ચલિઙ્ગાનમનુવત્તાપકસ્સ અભિધેય્યલિઙ્ગભૂતસ્સ **આપ**સદ્દસ્સ "કઞ્ઞાય ચિત્તાની"તિઆદીનં વિય ઇત્થિનપુંસકલિઙ્ગરૂપાનં અભાવતો. અપિચ વોહારકુસલા તથાગતા તથાગતસાવકા ચ, તેહિયેવ ઉત્તમપુરિસેહિ વોહારકુસલેહિ "અતીતો આપો"તિઆદિના વુત્તત્તાપિ "અતીતો"તિ "તેના"તિ ચ ઇમાનિ લિઙ્ગવિપલ્લાસવસેન વુત્તાનીતિ ન ચિન્તેતબ્બાનિ, તસ્મા તંસમાનાધિકરણો **ઓ**કારન્તભાવેન ગહિતો **આપ**સદ્દો એકવચનન્તો પુલ્લિઙ્ગો ચેવ યથાપયોગં એકવચનબહુવચનકો ચાતિ વેદિતબ્બો "આપો, આપા. આપં, આપે"તિઆદિના યોજેતબ્બત્તા. એવં વુત્તાનિ સુત્તપદાનિ સવિનિચ્છયાનિ સુત્વા અદ્ધા તે **આપ**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગબહુવચનતાવાદિનો નિરુત્તરા ભવિસ્સન્તિ.

એત્થ કોચિ વદેય્ય – પાળિયં પુલ્લિઙ્ગનયો એકવચનનયો ચ કિં અટ્ઠકથાટીકાચરિયેહિ ન દિટ્ઠો, યે **આપ**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગબહુવચનત્તં વણ્ણેસુન્તિ? નો ન દિટ્ઠો, દિટ્ઠોયેવ સો નયો તેહિ. યસ્મા પન તે ન કેવલં સાટ્ઠકથે તેપિટકે બુદ્ધવચનેયેવ વિસારદા, અથ ખો સકલેપિ સદ્દસત્થે વિસારદા, તસ્મા સદ્દસત્થે અત્તનો પણ્ડિચ્ચં

પકાસેતું, ‘‘સદ્દસત્થે ચ ઈદિસો નયો વુત્તો’’તિ વિઞ્ઞાપેતુઞ્ચ સદ્દસત્થનયં ગહેત્વા **આપ**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગબહુવચનકત્તં વણ્ણેસુન્તિ નત્થિ તેસં દોસો. તથા હિ **મૂલપરિયાયસુત્તન્તટ્ઠકથાયં** તેહિયેવ વુત્તં **આપ**સદ્દસ્સ પુલ્લિઙ્ગેકવચનકત્તસૂચનકં ‘‘લક્ખણસસમ્ભારારમ્મણસમ્મુતિવસેન ચતુબ્બિધો આપો, તેસૂ’’તિઆદિ, તસ્મા નત્થિ તેસં દોસો. પૂજારહા હિ તે આયસ્મન્તો, નમોયેવ તેસં કરોમ, ન તેસં વચનં ચોદનાભાજનં. યે પન ઉજુવિપચ્ચનીકવાદા દળ્હમેવ **આપ**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગબહુવચનત્તં મમાયન્તિ, તેસંયેવ વચનં ચોદનાભાજનં. યસ્મા પન મયં પાળિનયાનુસારેન અન્તદ્વયવતો **આપ**સદ્દસ્સ પુલ્લિઙ્ગત્તં નપુંસકલિઙ્ગત્તઞ્ચ વિદધામ, તસ્મા યો કોચિ ઇદં વાદં મદ્દિત્વા અઞ્ઞં વાદં પતિટ્ઠાપેતું સક્ખિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, ઇદઞ્ચ પન ઠાનં મહાગહનં દુપ્પટિવિજ્ઝનટ્ઠેન, પરમસુખુમઞ્ચ કતઞાણસમ્ભારેહિ પરમસુખુમઞાણેહિ પણ્ડિતેહિ વેદનીયત્તા. સબ્બમિદઞ્હિ વચનં તેસુ તેસુ ઠાનેસુ અત્થબ્યઞ્જનપરિગ્ગહણે સોતૂનં પરમકોસલ્લજનનત્થઞ્ચેવ સાસને આદરં અકત્વા સદ્દસત્થમતેન કાલં વીતિનામેન્તાનં સાથલિકાનં પમાદવિહારનિસેધનત્થઞ્ચ સાસનસ્સાતિમહન્તભાવદીપનત્થઞ્ચ વુત્તં, ન અત્તુક્કંસનપરવમ્ભનત્થન્તિ ઇમિસ્સં નીતિયં સદ્ધાસમ્પન્નેહિ કુલપુત્તેહિ યોગો કરણીયો ભગવતો સાસનસ્સ ચિરટ્ઠિતત્થં.

યસ્મા પન પાળિતો અટ્ઠકથા બલવતી નામ નત્થિ, તસ્મા પાળિનયાનુરૂપેનેવ **આપ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલં યોજેસ્સામ સોતૂનમસમ્મોહત્થં, કિમેત્થ સદ્દસત્થનયો કરિસ્સતિ. અત્રાયં **ઉદાનપાળિ** ‘‘કિં કયિરા ઉદપાનેન, આપા ચે સબ્બદા સિયુ’’ન્તિ.

આપો, આપા. આપં, આપે. આપેન, આપેહિ, આપેભિ. આપસ્સ, આપાનં. આપા, આપસ્મા, આપમ્હા, આપેહિ, આપેભિ. આપસ્સ, આપાનં. આપે, આપસ્મિં, આપમ્હિ, આપેસુ. ભો આપ, ભવન્તો આપા.

સબ્બનામાદીહિપિ યોજેસ્સામ – યો આપો, યે આપા. યં આપં, યે આપે. યેન આપેન, સેસં નેય્યં , સો આપો, તે આપા. અતીતો આપો, અતીતા આપા. સેસં નેય્યં. ઇચ્ચેવં –

પુરિસેન સમા **આપ**-સદ્દાદી સબ્બથા મતા;
ન સબ્બથાવ **ગો**સદ્દો, પુરિસેન સમો મતો.

મનાદી એકદેસેન, પુરિસેન સમા મતા;
સરાદી એકદેસેન, સબ્બથા વા સમા મતા.

યે પનેત્થ સદ્દા ‘‘**મનો**ગણો’’તિ વુત્તા, કથં તેસં **મનો**ગણભાવો સલ્લક્ખેતબ્બોતિ? વુચ્ચતે તેસં મનોગણભાવસલ્લક્ખણકારણં –

મનોગણો **મનો**ગણા-
દિકા ચેવા’**મનો**ગણો;
ઇતિ સદ્દા તિધા ઞેય્યા,
મનોગણવિભાવને.

યે તે **ના સ સ્મિં**વિસયે,

સા સો સ્યન્તા ભવન્તિ ચ;
સમાસતદ્ધિતન્તત્તે,
મજ્ઝોકારા ચ હોન્તિ હિ.

સોકારન્તપયોગા ચ, ક્રિયાયોગમ્હિ દિસ્સરે;
એવંવિધા ચ તે સદ્દા, ઞેય્યા "**મનો**ગણો"ઇતિ.

અત્ર તસ્સત્થસ્સ સાધકાનિ પયોગાનિ સાસનતો ચ લોકતો ચ યથારહમાહરિત્વા દસ્સેસ્સામ – મનસા ચે પસન્નેન, ભાસતિ વા કરોતિ વા. ન મય્હં મનસો પિયો. સાધુકં મનસિ કરોથ. મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા. મનોરમં, મનોધાતુ, મનોમયેન કાયેન, ઇદ્ધિયા ઉપસઙ્કમિ. યો વે "દસ્સ"ન્તિ વત્વાન, અદાને કુરુતે મનો. વચસા પરિચિતા. વચસો વચસિ.

વચોરસ્મીહિ બોધેસિ, વેનેય્યકુમુદઞ્ચિદં;
રાગો સારાગરહિતો, વિસુદ્ધો બુદ્ધચન્દિમા.

કસ્સપસ્સ વચો સુત્વા, અલાતો એતદબ્રવિ;
એસ ભિય્યો પસીદામિ, સુત્વાન મુનિનો વચો.

સખા ચ મિત્તો ચ મમાસિ સીવિક, સુસિક્ખિતો સાધુ કરોહિ મે વચો. એકૂનતિંસો વયસા સુભદ્દ. વયસો, વયસિ, વયોવુદ્ધો, વયોગુણા અનુપુબ્બં જહન્તિ. જલન્તમિવ તેજસા. તેજસો, તેજસિ, તેજોધાતુકુસલો. તેજોકસિણં. તપસા ઉત્તમો, તપસો, તપસિ, તપોધનો, તપોજિગુચ્છા. કસ્મા ભવં વિજનમરઞ્ઞનિસ્સિતો, તપો ઇધ કુબ્બસિ બ્રહ્મપત્તિયા. ચેતસા અઞ્ઞાસિ, એવં ચેતસો પરિવિતક્કો ઉદપાદિ, એતમત્થં ચેતસિ સન્નિધાય, ચેતોપરિવિતક્કમઞ્ઞાય. ચેતોપરિયઞાણં, ચેતો પરિચ્છિન્દતિ, સો પરસત્તાનં પરપુગ્ગલાનં ચેતસા ચેતો પરિચ્ચ જાનાતિ. તમસા, તમસો, તમસિ, તમોનુદો, તમોહરો. નવાહમેતં યસસા દદામિ. યસસો, યસસિ, યસો ભોગસમપ્પિતો. યસોલદ્ધાખો પનસ્માકં ભોગા. યસોધરા દેવી, યસો લદ્ધા ન મજ્જેય્ય. અયસાવ મલં સમુટ્ઠિતં. અયસો, અયસિ, અયોપાકારપરિયન્તં, અયસા પટિકુજ્જિતં. સેય્યો અયોગુળો ભુત્તો, અયોપત્તો , અયોમયં, અયો કન્તતીતિ અયોકન્તો. ઘતેન વા ભુઞ્જસ્સુ પયસા વા, સાધુ ખલુ પયસો પાનં યઞ્ઞદત્તેન, પયસિ ઓજા, પયોધરા, પયોનિધિ. સહસ્સનેત્તો સિરસા પટિગ્ગહિ. સિરસો, સિરસિ અઞ્જલિં કત્વા, વન્દિતબ્બં ઇસિદ્ધજં. સિરોરુહા, સિરો છિન્દતિ. યો કામે પરિવજ્જેતિ, સપ્પસ્સેવ પદાસિરો. સિરો તે વજ્ઝયિત્વાન. સરસા, સરસો, તીણિ ઉપ્પલજાતાનિ, તસ્મિં સરસિ બ્રાહ્મણ. સરોરુહં. યં એતા ઉપસેવન્તિ, છન્દસાવા ધનેનવા. સાવિત્તી છન્દસો મુખં. છન્દસિ, છન્દોવિચિતિ, છન્દોભઙ્ગો, ઉરસા પનુદહિસ્સામિ, ઉરસો, ઉરસિ જાયતિ, ઉરસિલોમો, ઉરોમજ્ઝે વિજ્ઝિ. રહસા, રહસો, રહસિ, રહોગતો નિસીદિત્વા, એવં ચિન્તેસહં તદા. અહસા, અહસિ. જાયન્તિ તત્થ પારોહા, અહોરત્તાનમચ્ચયેતિ ઇમાનિ પયોગાનિ. એત્થ ચ "મનેન, મનસ્સ, મને, મનસ્મિં, મનમ્હી"તિઆદીનિ ચ "મનઆયતનં તમપરાયનો અયપત્તો છન્દહાની"તિઆદીનિ ચ "ન મનં અઞ્ઞાસિ. યસં લદ્ધાન દુમ્મેધો. "સિરં છિન્દતી"તિઆદીનિ ચ રૂપાનિ મનોગણભાવપ્પકાસકાનિ ન હોન્તીતિ ન દસ્સિતાનિ, ન અલબ્ભમાનવસેન, તસ્માત્ર ઇમા આદિતો પટ્ઠાય મનોગણભાવવિભાવિની ગાથાયો ભવન્તિ –

"મનસા મનસો મનસિ",

ઇતિઆદિવસા ઠિતા;
સા સો સ્યન્તા સદ્દરૂપા,
વુત્તા ‘‘મનોગણો’’ઇતિ.

મનોધાતુ વચોરસ્મિ,
વયોવુદ્ધો તપોગુણો;
તેજોધાતુ તમોનાસો,
યસોભોગસમપ્પિતો.

ચેતોપરિવિતક્કો ચ, અયોપત્તો પયોધરા;
સિરોરુહા સરોરુહં, ઉરોમજ્ઝે રહોગતો.

છન્દોભઙ્ગો અહોરત્તં, મનોમય’મયોમયં;
એવંવિધો વિસેસો યો, લક્ખણન્તં મનોગણે.

‘‘વચો સુત્વા, સિરો છિન્દિ, અયો કન્તતિ’’ ઇચ્ચપિ;
ઉપયોગસ્સ સંસિદ્ધિ, લક્ખણન્તં મનોગણે.

મનોગણે વુત્તનયો, ઇત્થિલિઙ્ગે ન લબ્ભતિ;
પુન્નપુંસકલિઙ્ગેસુ, લબ્ભતેવ યથારહં.

ઇચ્ચેવં સબ્બથાપિ –

સા સો સ્યન્તાનિ રૂપાનિ, સન્દિસ્સન્તિ **મનો**ગણે;
મજ્ઝોકારન્તરૂપા ચ, **સો**કારન્તૂપયોગતા.

ઇદં **મનો**ગણલક્ખણં. એવં **મનો**ગણલક્ખણં અનાકુલં નિગ્ગુમ્બં નિજ્જટં સમુદ્દિટ્ઠં.

અથ **મનો**ગણાદિલક્ખણં કથયામ –

યે તે **ના સસ્મિં**વિસયે,
સા સો સ્યન્તા યથારહં;
સમાસતદ્ધિતન્તત્તે,
મજ્ઝોકારો ન હોન્તિ તુ.

સોકારન્તૂપયોગા ચ,
ક્રિયાયોગે ન હોન્તિ તે;
સદ્દા એવંવિધા સબ્બે;
મનોગણાદિકા મતા.

સેય્યથિદં? ‘‘બિલં પદં મુખ’’મિચ્ચાદયો. તેસં રૂપાનિ ભવન્તિ – બિલસા, બિલસો, બિલસિ, બિલગતો, બિલં પાવિસિ. પદસાવ અગમાસિ, તીણિ પદવારાનિ, માકાસિ મુખસા પાપં, મુખગતં ભોજનં છડ્ડાપેતિ. સચ્ચેન દન્તો દમસા ઉપેતો. રસવરં રસમયં રસં પિવીતિ. ઇદં **મનો**ગણાદિકલક્ખણં.

અપરમ્પિ ભવતિ –

યે સમાસાદિભાવમ્હિ, મજ્ઝોકારાવ હોન્તિ તુ;
ના સ સ્મિંવિસયે **સાસો-સ્યન્**તા પન ન હોન્તિહિ.

સોકારન્તૂપયોગા ચ,
ક્રિયાયોગે ન હોન્તિ તે;
સદ્દા એવંવિધા ચાપિ,
મનોગણાદિકા મતા.

સેય્યથિદં? ‘‘આપો વાયો સરદો’’ઇચ્ચેવમાદયો. તેસં રૂપાનિ ભવન્તિ – આપોધાતુ, વાયોધાતુ, આપોકસિણં, વાયોકસિણં, આપોમયં, વાયોમયં, જીવ ત્વં સરદોસતં, સરદકાલો. આપેન, આપસ્સ, આપે, આપસ્મિં, આપમ્હિ. વાયેન, વાયસ્સ, વાયે, વાયસ્મિં, વાયમ્હિ. સરદેન, સરદસ્સ, સરદે, સરદસ્મિં, સરદમ્હિ. આપં આપતો સઞ્જાનાતિ. વાયં વાયતો સઞ્જાનાતિ. સરદં પત્થેતિ, સરદં રમણીયા નદી.

કેચિ પનેત્થ વદેય્યું ‘‘નનુ સાસને **વાયસ**દ્દો વિય **વાયુ**સદ્દોપિ **મનો**ગણાદીસુ ઇચ્છિતબ્બો’’તિ? એત્થ વુચ્ચતે –

‘‘**વાયુ** વાયો’’તિ એતેસુ, પચ્છિમોયેવ ઇચ્છિતો;
મનોગણાદીસુ નાદિ, આદિગ્ગહવસેનિધ.

‘‘મનોધાતુ વાયોધાતુ’’, ઇચ્ચાદીનિ પદાનિ હિ;
અકારન્તવસેનેવ, **મજ્ઝો**કારાનિ સિજ્ઝરે.

વાયુસદ્દમ્હિ ગહિતે, આદિગ્ગહવસેનિધ;
‘‘વાયોધાતૂ’’તિ **ઓ**મજ્ઝં, રૂપમેવ ન હેસ્સતિ.

યથા હિ **આયુ**સદ્દસ્સ, રૂપં દિસ્સતિ **સા**ગમં;
‘‘આયુસા એકપુત્ત’’ન્તિ, **મનસા**દિપદં વિય.

ન તથા **વાયુ**સદ્દસ્સ, રૂપં દિસ્સતિ **સા**ગમં;
તસ્મા **મનો**ગણાદિમ્હિ, તસ્સો’કાસો ન વિજ્જતિ.

તથા હિ ‘‘વાયતિ ઇતિ, વાયો’’ ઇતિ ગરૂ વદું;
‘‘વાયોધાતૂ’’તિ એતસ્સ, પદસ્સત્થં તહિં તહિં.

> યત્થ પથવી ચ આપો ચ, તેજો વાયો ન ગાધતિ;
> એત્થ આપાદિકં સદ્દ-ત્તિકં **મનો**ગણાદિકે.

ઇદમ્પિ **મનો**ગણાદિકલક્ખણં. એત્થ **મનો**ગણાદિકા દ્વિધા ભિજ્જન્તિ **બિલ પદા**દિતો **આપા**દિતો ચ. એવં **મનો**ગણાદિકલક્ખણં અનાકુલં નિગ્ગુમ્બં નિજ્જટં સમુદ્દિટ્ઠં.

અથ **અમનો**ગણલક્ખણં કથયામ –

> યે ચ **ના**વિસયે **સો**ન્તા, યે ચ **સ્મા**વિસયે સિયું;
> સદ્દા એવંપકારા તે, **અમનો**ગણસઞ્ઞિતા.

કે તે? **અત્થબ્યઞ્જનક્ખર**સદ્દાદયો ચેવ **દીઘોર**સદ્દા ચ. એતેસુ હિ **અત્થ**સદ્દાદીનં **ના**વચનટ્ઠાને ‘‘અત્થસો બ્યઞ્જનસો અક્ખરસો સુત્તસો ઉપાયસો સબ્બસો ઠાનસો’’તિઆદીનિ **સો**ન્તાનિ રૂપાનિ ભવન્તિ. **દીઘોર**સદ્દાનં પન **સ્મા**વચનટ્ઠાને ‘‘દીઘસો ઓરસો’’તિ **સો**ન્તાનિ રૂપાનિ ભવન્તિ. ઇદં **અમનો**ગણલક્ખણં.

અપરમ્પિ ભવતિ –

> સબ્બથા વિનિમુત્તા યે, **સા સો** સ્યન્તાદિભાવતો;
> એવંવિધાપિ તે સદ્દા, **અમનો**ગણસઞ્ઞિતા.

કે તે? ‘‘પુરિસો કઞ્ઞા ચિત્ત’’મિચ્ચાદયો. ઇદમ્પિ **અમનો**ગણલક્ખણં. એવં **અમનો**ગણલક્ખણં અનાકુલં નિગ્ગુમ્બં નિજ્જટં સમુદ્દિટ્ઠં.

એવં દસ્સિતેસુ **મનો**ગણલક્ખણાદીસુ કોચિ વદેય્ય ‘‘યદિદં તુમ્હેહિ વુત્તં ‘યે સમાસાદિભાવમ્હિ, **મજ્ઝો**કારાવ હોન્તિ તૂ’તિઆદિના **મનો**ગણાદિકલક્ખણં, તેન ‘‘પરોસતં ગોમયં ગોધનો’’ઇચ્ચાદીસુ **ગોપર**સદ્દાદયોપિ **મનો**ગણાદિકભાવં આપજ્જન્તીતિ? નાપજ્જન્તિ. કસ્માતિ ચે? યસ્મા –

> એત્થ **મનો**ગણાદીનં, અન્ત**સ્સો**ત્તં પટિચ્ચિદં;
> ‘‘**મજ્ઝો**કારા’’તિ વચનં, વુત્તં ન ત્વાગમાદિકં.
>
> ‘‘પરોસતં ગોમય’’ન્તિ-આદીસુ **અમનો**ગણો;
> પુબ્બભૂતં પદં **ઓ**સ્સા-ગમત્તા’નિચ્ચતાય ચ.

તસ્મા નાપજ્જન્તિ. ઇતિ સબ્બથાપિ **અમનો**ગણલક્ખણં નિસ્સેસતો દસ્સિતં. ઇચ્ચેવં **મનો**ગણવિભાવનાયં **મનો**ગણો **મનો**ગણાદિકો **અમનો**ગણો ચાતિ તિધા ભેદો વેદિતબ્બો.

તત્થ **મનો**ગણે પરિયાપન્નસદ્દાનં સમાસં પત્વા ‘‘અબ્યગ્ગમનસો નરો, થિરચેતસં કુલં, સદ્ધેય્યવચસા ઉપાસિકાતિઆદિના લિઙ્ગત્તયવસેન અઞ્ઞથાપિ રૂપાનિ ભવન્તિ. એત્થ પન કેચિ એવં વદન્તિ ‘‘યદા **મન**સદ્દો સકત્થે અવત્તિત્વા ‘અબ્યગ્ગો મનો યસ્સ સોયં અબ્યગ્ગમનસો, અલીનો મનો યસ્સ સોયં અલીનમનસો’તિ એવં અઞ્ઞત્થે વત્તતિ, તદા **પુરિસ**નયેનેવ નામિકપદમાલા લબ્ભતિ, ન **મનો**ગણનયેના’’તિ. તં ન ગહેતબ્બં

ઉભિન્નમ્પિ યથારહં લબ્ભનતો. તથા હિ **વિસુદ્ધિમગ્ગે** પુગ્ગલાપેક્ખનવસેન ‘‘ખન્તિસોરચ્ચમેત્તાદિ-ગુણભૂસિતચેતસો. અજ્ઝેસનં ગહેત્વાના’’તિ એત્થ **મનો**ગણનયો દિસ્સતિ. **તટ્ટીકાયમ્પિ** ‘‘અજ્ઝેસિતો દાઠાનાગ-ત્થેરેન થિરચેતસા’’તિ **મનો**ગણનયો દિસ્સતિ, તસ્મા તેસં વચનં ન ગહેતબ્બં. એવં વદન્તા ચ તે **અબ્યગ્ગમન**સદ્દાદીનં **અબ્યગ્ગમનસ**ઇચ્ચાદિના **સ**કારન્તપકતિભાવેન ઠપેતબ્બભાવં વિબ્ભન્તમતિવસેન ચિન્તેત્વા સબ્બાસુ વિભત્તીસુ, દ્વીસુ ચ વચનેસુ **પુરિસ**નયેન યોજેતબ્બતં મઞ્ઞન્તિ. એવઞ્ચ સતિ ‘‘ગુણભૂસિતચેતસો, થિરચેતસા’’તિ છટ્ઠીચતુત્થીતતિયારૂપાનિ નસિયું, અઞ્ઞાનિયેવ અનભિમતાનિ રૂપાનિ સિયું. યસ્મા સિયું, તસ્મા એવં અગ્ગહેત્વા અયં વિસેસો ગહેતબ્બો.

યત્થ હિ સમાસવસેન **મન**સદ્દો **ચેત**સદ્દાદયો ચ સકત્થે અવત્તિત્વા અઞ્ઞત્થે વત્તન્તિ, તત્થ **સ**કારાગમાનં પદાનં નામિકપદમાલા **પુરિસ**નયેન ચ **મનો**ગણે **મન**નયેન ચ યથારહં લબ્ભતિ. **નિસ્સ**કારાગમાનં પન **પુરિસ**નયેનેવ લબ્ભતિ. યત્થ પન સમાસવિસયેયેવ **મના**દિસદ્દા સકત્થે વત્તન્તિ, તત્થ **નિસ્સ**કારાગમાનં નામિકપદમાલા **પુરિસ**નયેન ચ **મનો**ગણે **મન**નયેન ચ લબ્ભતિ.

ઇદાનિ ઇમસ્સત્થસ્સ આવિભાવત્થં, સદ્દગતીસુ ચ વિઞ્ઞૂનં કોસલ્લુપ્પાદનત્થં યથાવુત્તાનં પદાનં પદમાલા તિધા કત્વા દસ્સયિસ્સામ – ‘‘બ્યાસત્તો મનો યસ્સ સોયં બ્યાસત્તમનસો નરો’’તિ એવમચ્ચન્તં પુગ્ગલાપેક્ખકસ્સ ઇમસ્સ પદસ્સ –

બ્યાસત્તમનસો નરો, બ્યાસત્તમનસા નરા. બ્યાસત્તમનસં નરં, બ્યાસત્તમનસે નરે. બ્યાસત્તમનસા, બ્યાસત્તમનેન નરેન, બ્યાસત્તમનેહિ, બ્યાસત્તમનેભિ નરેહિ. બ્યાસત્તમનસો, બ્યાસત્તમનસ્સ નરસ્સ, બ્યાસત્તમનાનં નરાનં. બ્યાસત્તમના, બ્યાસત્તમનસ્મા, બ્યાસત્તમનમ્હા નરા, બ્યાસત્તમનેહિ, બ્યાસત્તમનેભિ નરેહિ. બ્યાસત્તમનસો, બ્યાસત્તમનસ્સ નરસ્સ, બ્યાસત્તમનાનં નરાનં. બ્યાસત્તમનસિ, બ્યાસત્તમને, બ્યાસત્તમનસ્મિં, બ્યાસત્તમનમ્હિ નરે, બ્યાસત્તમનેસુ નરેસુ. ભો બ્યાસત્તમનસ નર, ભવન્તો બ્યાસત્તમનસા નરાતિ નામિકપદમાલા ભવતિ.

એવં **સ**કારાગમસ્સ લબ્ભમાનાલબ્ભમાનતા વવત્થપેતબ્બા. એત્થ હિ પઠમાદુતિયાવિભત્તીનં એકવચનબહુવચનટ્ઠાને ચ તતિયાચતુત્થીછટ્ઠીસત્તમીનં એકવચનટ્ઠાને ચ યથારહં **સા**ગમો ભવતિ આદેસસરવિભત્તિસરપરત્તા. અયઞ્ચ નયો સુખુમો સાધુકં મનસિ કાતબ્બો.

અપરો નયો – ‘‘બ્યાસત્તો મનો યસ્સ સોયં બ્યાસત્તમનો’’તિ એવમ્પિ પુગ્ગલાપેક્ખકસ્સ ઇમસ્સ પદસ્સ ‘‘બ્યાસત્તમનો નરો, બ્યાસત્તમના નરા. બ્યાસત્તમનં નર’’ન્તિઆદિના **પુરિસ**નયેનેવ નામિકપદમાલા ભવતિ. એત્થ પન સબ્બથાપિ **સા**ગમો નત્થિ. અપરોપિ નયો – ‘‘બ્યાસત્તો ચ સો મનો ચાતિ બ્યાસત્તમનો’’તિ એવં ચિત્તાપેક્ખકસ્સપિ ઇમસ્સ પદસ્સ ‘‘બ્યાસત્તમનો, બ્યાસત્તમના. બ્યાસત્તમનં, બ્યાસત્તમને. બ્યાસત્તમનસા, બ્યાસત્તમનેના’’તિઆદિના **મનો**ગણે **મન**નયેન નામિકપદમાલા ભવતિ, એત્થ પન તતિયાચતુત્થીછટ્ઠીસત્તમીનં એકવચનટ્ઠાનેયેવ **સા**ગમો ભવતિ આદેસસરપરત્તા. યથા ચ એત્થ, એવં ‘‘અલીનમનસો નરો’’તિઆદીસુપિ અયં તિવિધો નયો વેદિતબ્બો.

નપુંસકલિઙ્ગે પન વત્તબ્બે ‘‘બ્યાસત્તમનસં કુલં, બ્યાસત્તમનાનિ કુલાનિ. બ્યાસત્તમનસં કુલં, બ્યાસત્તમનાનિ કુલાનિ. બ્યાસત્તમનસા કુલેના’’તિઆદિના નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. એત્થ પન

પઠમાદુતિયાતતિયાચતુત્થીછટ્ઠીસત્તમીનં એકવચનટ્ઠાનેયેવ યથારહં **સા**ગમો ભવતિ આદેસસરવિભત્તિસરપરત્તા, અયમ્પિ નયો સુખુમો સાધુકં મનસિ કાતબ્બો.

ઇત્થિલિઙ્ગે પન વત્તબ્બે ''બ્યાસત્તમનસા ઇત્થી''તિ એવં પઠમેકવચનટ્ઠાનેયેવ **સા**ગમં વત્વા તતો ''બ્યાસત્તમના, બ્યાસત્તમનાયો ઇત્થિયો. બ્યાસત્તમનં ઇત્થિ''ન્તિ **કઞ્ઞા**નયેન યોજેતબ્બા. ''એવં સદ્ધેય્યવચસા ઉપાસિકા, સદ્ધેય્યવચાયો ઉપાસિકાયો. સદ્ધેય્યવચં ઉપાસિક''ન્તિઆદિનાપિ. ''બ્યાસત્તમનં કુલં, બ્યાસત્તમના ઇત્થી''તિઆદિના પન **ચિત્તકઞ્ઞા**નયેન યોજેતબ્બા. એત્થ પન સબ્બથાપિ **સા**ગમો નત્થિ.

સોતૂનં ઞાણપ્પભેદજનનત્થં અપરાપિ નામિકપદમાલાયો દસ્સયિસ્સામ સહનિબ્બચનેન – મનો એવ માનસં, સમુસ્સાહિતં માનસં યસ્સ સોયં સમુસ્સાહિતમાનસો. ''સમુસ્સાહિતમાનસો, સમુસ્સાહિતમાનસા. સમુસ્સાહિતમાનસં, સમુસ્સાહિતમાનસે. સમુસ્સાહિતમાનસેના''તિ **પુરિસ**નયેન યોજેતબ્બા. સુન્દરા મેધા અસ્સ અત્થીતિ સુમેધસો. ''સુમેધસો, સુમેધસા. સુમેધસં, સુમેધસે. સુમેધસેના''તિ **પુરિસ**નયેન, એવં ''ભૂરિમેધસો''તિઆદીનમ્પિ. તત્રિમે પયોગા –

''યં વદન્તિ સુમેધોતિ, ભૂરિપઞ્ઞં સુમેધસં;
કિં નુ તમ્હા વિપ્પવસિ, મુહુત્તમપિ પિઙ્ગિય;
ગોતમા ભૂરિપઞ્ઞાણા, ગોતમા ભૂરિમેધસા.

નાહં તમ્હા વિપ્પવસામિ, મુહુત્તમપિ બ્રાહ્મણ;
ગોતમા ભૂરિપઞ્ઞાણા, ગોતમા ભૂરિમેધસા''તિ.

ઇત્થિલિઙ્ગે વત્તબ્બે ''સમુસ્સાહિતમાનસા સુમેધસા''તિ રૂપાનિ, નપુંસકે વત્તબ્બે ''સમુસ્સાહિતમાનસં સુમેધસ''ન્તિ રૂપાનિ, **કઞ્ઞા ચિત્ત**નયેન એતેસં પદમાલા યોજેતબ્બા. **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગટ્ઠાને ઇત્થિલિઙ્ગાદિવિનિચ્છયો નયપ્પકાસનત્થં કતો. વિસેસતો હિ **ઓ**કારન્તકથાયેવ ઇધાધિપ્પેતા. અપિચ લોકે નીતિ નામ નાનપ્પકારેહિ કથિતા એવ સોભતિ, અયઞ્ચ સાસને નીતિ, તસ્મા નાનપ્પકારેહિ કથિતાતિ.

સબ્બાનિ નયતો એવં, **ઓ**કારન્તપદાનિમે;
પુલ્લિઙ્ગાનિ પવુત્તાનિ, સાસનત્થં મહેસિનો.

વિસેસો તેસુ કેસઞ્ચિ, પાળિયં યો પદિસ્સતિ;
પચ્ચત્તવચનટ્ઠાને, પકાસેસ્સામિ તં'ધુના.

''વનપ્પગુમ્બે યથ ફુસ્સિતગ્ગે'', ઇતિઆદિનયેન હિ;
કત્થચોદન્તપુલ્લિઙ્ગ-રૂપાનિ અઞ્ઞથા સિયું.

પચ્ચત્તવચનિચ્ચેવ, તઞ્ચ રૂપં પકાસયે;
''પચ્ચત્તે ભુમ્મનિદ્દેસો'', ઇતિ ભાસન્તિ કેચન.

તત્ર કાનિચિ સુત્તપદાનિ દસ્સેસ્સામ – નત્થિ અત્તકારે, નત્થિ પરકારે, નત્થિ પુરિસકારે, પરિયન્તકતે સંસારે, જીવે સત્તમે, ન હેવં વત્તબ્બે, બાલે ચ પણ્ડિતે ચ સન્ધાવિત્વા સંસરિત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરિસ્સન્તીતિ. ઇમાનિ એકવચનબહુવચનવસેન દ્વિધા ગહેતબ્બાનિ. પચ્ચત્તેકવચનબહુવચનાનઞ્ચ **એ**કારાદેસો વેદિતબ્બો.

યે પન ''વનપ્પગુમ્બેતિ પચ્ચત્તવચનસ્સ ભુમ્મવચનનિદ્દેસો''તિ વદન્તિ, તે વત્તબ્બા ''યદિ વનપ્પગુમ્બેતિ પચ્ચત્તવચનસ્સ ભુમ્મવચનનિદ્દેસો, એવઞ્ચ સતિ 'થાલિયં ઓદનં પચતી'તિ એત્થ વિય આધારસુતિસમ્ભવતો 'ગિમ્હાન માસે પઠમસ્મિં ગિમ્હે'તિ ઇદં કતરત્થં જોતેતી''તિ? તે વદેય્યું ''ન મયં ભો 'વનપ્પગુમ્બેતિ ઇદં ભુમ્મવચન'ન્તિ વદામ, અથ ખો 'પચ્ચત્તવચનસ્સ ભુમ્મવચનનિદ્દેસો'તિ વદામા''તિ. એવમ્પિ દોસોયેવ તુમ્હાકં, નનુ ''સદ્ધે ગોતમિ દેહી''તિ એત્થાપિ સમ્પદાનવચનસ્સ ભુમ્મવચનનિદ્દેસોતિ વુત્તેપિ સઙ્ઘસ્સ દાનક્રિયાય આધારભાવતો ''સદ્ધે''તિ વચનં સુણન્તાનં આધારસુતિ ચ આધારપરિકપ્પો ચ હોતિયેવ. ન હિ સક્કા એવં પવત્તં ચિત્તં નિવારેતું, તસ્મા એત્થ એવં પન વિસેસો ગહેતબ્બો ''પચ્ચત્તવચનસ્સપિ કત્થચિ ભુમ્મવચનસ્સ વિય રૂપં હોતી''તિ. એવઞ્હિ ગહિતે ન કોચિ વિરોધો. ઈદિસેસુ હિ ઠાનેસુ નિરુત્તિપ્પભેદકુસલો લોકાનુકમ્પકો ભગવા પચ્ચત્તવચનવસેન નિદ્દિસિતબ્બે સતિ એવં અનિદ્દિસિત્વા લોકસ્સ સમ્મોહમુપ્પાદયન્તો વિય કથં ભુમ્મવચનનિદ્દેસં કરિસ્સતિ, તસ્મા સદ્દસામઞ્ઞલેસમત્તં ગહેત્વા ''ભુમ્મવચનનિદ્દેસો''તિ ન વત્તબ્બં. યદિ સદ્દસામઞ્ઞં ગહેત્વા ભુમ્મવચનનિદ્દેસં ઇચ્છથ, ''પચ્ચત્તેકવચનસ્સ ઉપયોગબહુવચનનિદ્દેસો''તિપિ ઇચ્છિતબ્બં સિયા.

અપિચ તથેવ ''અત્તકારે''તિ પચ્ચત્તવચનસ્સ ભુમ્મવચનનિદ્દેસે સતિ આધારસુતિસમ્ભવતો ''અત્તકારસ્મિં કિઞ્ચિ વત્થુ નત્થી''તિ અનધિપ્પેતો અત્થો સિયા, ન પન ''અત્તકારો નત્થી''તિ અધિપ્પેતો અત્થો. ''ઉપયોગબહુવચનનિદ્દેસો''તિ ગહણેપિ ઉપયોગત્થસ્સ **નત્થિ**સદ્દેન અવત્તબ્બત્તા દોસોયેવ સિયા, **અત્થિ**સદ્દાદીનં વિય પન **નત્થિ**સદ્દસ્સપિ પઠમાય યોગતો ''અત્તકારે''તિ ઇદં પચ્ચત્તવચનમેવાતિ વિઞ્ઞાયતિ. ''બાલે ચ પણ્ડિતે ચ સન્ધાવિત્વા સંસરિત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરિસ્સન્તી''તિ એત્થાપિ પચ્ચત્તવચનસ્સ ''ભુમ્મવચનનિદ્દેસો''તિ વા ''ઉપયોગવચનનિદ્દેસો''તિ વા ગહણે સતિ ''બાલા ચ પણ્ડિતા ચા''તિ એત્તકમ્પિ વત્તું અજાનનદોસો સિયા, ''કરિસ્સન્તી''તિ પદયોગતો પન ''બાલે ચા''તિઆદિ પચ્ચત્તવચનમેવાતિ વિઞ્ઞાયતિ. યથા પન નિગ્ગહીતાગમવસેનુચ્ચારિતે ''ચક્ખું ઉદપાદી''તિ પદે પચ્ચત્તવચનસ્સ ''ચક્ખું મે દેહિ યાચિતો''તિ એત્થ ઉપયોગવચનેન સુતિવસેન સમાનત્તેપિ પચ્ચત્તવચનત્થોયેવ સોતારે પટિભાતિ ''ઉદપાદી''તિઆખ્યાતેન કથિતત્તા, ન પન વિભત્તિવિપલ્લાસત્થભૂતો ઉપયોગવચનત્થો ''ઉદપાદી''તિઆખ્યાતેન અવચનીયત્તા, ''ચક્ખું ઉદપાદી''તિ હિ ભગવતા વુત્તકાલે કો ''ચક્ખું ઉદપાદી''તિ પદં પરિવત્તિત્વા અત્થમાચિક્ખતિ, તથા ''બાલે પણ્ડિતે''તિઆદીનમ્પિ પચ્ચત્તવચનાનં અપરેહિ ''બાલે પણ્ડિતે''તિઆદીહિ ભુમ્મોપયોગવચનેહિ સુતિવસેન સમાનત્તેપિ પચ્ચત્તવચનત્થોયેવ સોતારે પટિભાતિ, ન ઇતરવચનત્થો યથાપયોગં અત્થસ્સ ગહેતબ્બત્તા. ઇતિ ''વનપ્પગુમ્બે, બાલે, પણ્ડિતે''તિઆદીનં સુદ્ધપચ્ચત્તવચનત્તઞ્ઞેવ સારતો પચ્ચેતબ્બં, ન સુતિસામઞ્ઞેન ભુમ્મોપયોગવચનત્તં.

યં પનાચરિયેન **જાતકટ્ઠકથાયં** –

''તયો ગિરિં તિઅન્તરં કામયામિ,
પઞ્ચાલા કુરુયો કેકકે ચ;

તતુત્તરિં બ્રાહ્મણ કામયામિ,
તિકિચ્છ મં બ્રાહ્મણ કામનીત''ન્તિ –

ઇમસ્સ **કામનીત**જાતકસ્સ સંવણ્ણનાયં ''કેકકે ચાતિ પચ્ચત્તે ઉપયોગવચનં, તેન કેકકસ્સ રટ્ઠં દસ્સેતી''તિ વુત્તં. એવં વદન્તો ચ સો ''પુરિસે પસ્સતિ, પુરિસે પતિટ્ઠિત''ન્તિ, ''પસ્સામિ લોકે સધને મનુસ્સે''તિ ચ આદીસુ યેભુય્યેન ''પુરિસે, લોકે, સધને, મનુસ્સે''તિઆદીનં ઉપયોગબહુવચનભુમ્મેકવચનભાવેન આગતત્તા પચ્ચત્તેકવચનબહુવચનભાવસ્સ પન અપાકટત્તા યેભુય્યપ્પવત્તિં સન્ધાય ''ઇદમ્પિ તાદિસમેવા''તિ મઞ્ઞમાનો વદતિ મઞ્ઞે. આચરિયા હિ કત્થચિ અત્તનો રુચિયાપિ વિસું વિસું કથેન્તિ. અયં પન અમ્હાકં રુચિ – ''કેકકે''તિ ઇદં પચ્ચત્તવચનમેવ ''પઞ્ચાલા, કુરુયો''તિ સહજાતપદાનિ વિય, રટ્ઠવાચકત્તા પન ''કુરુયો''તિ પદમિવ બહુવચનવસેન વુત્તં. ન હિ ભગવા ''ખત્તિયો, બ્રાહ્મણો, વેસ્સો''તિઆદીસુ વિય સમાનવિભત્તીહિ નિદ્દિસિતબ્બેસુ સહજાતપદેસુ પચ્છિમં ઉપયોગવચનવસેન નિદ્દિસેય્ય, યુત્તિ ચ ન દિસ્સતિ ''પઞ્ચાલા''તિ, ''કુરુયો''તિ પચ્ચત્તવચનં વત્વા ''કેકકે''તિ ઉપયોગવચનસ્સ વચને, તસ્મા ''કેકકે''તિ ઇદં પચ્ચત્તવચનમેવ. તથા હિ **સન્ધિવિસોધન**વિધાયકો આચરિયો તાદિસાનં પદાનં પચ્ચત્તવચનત્તઞ્ઞેવ વિભાવેન્તો સામં કતે પકરણે ''વનપ્પગુમ્બો વનપ્પગુમ્બે, સુખં દુક્ખં જીવો, સુખે દુક્ખે જીવે''તિ આહ, **ટીકાય**મ્પિ ચ તેસં પચ્ચત્તવચનભાવમેવ વિભાવેન્તો ''વનપ્પગુમ્બો, સુખં, દુક્ખં, જીવો''તિ સાધનીયં રૂપં પતિટ્ઠપેત્વા નિગ્ગહીતલોપવસેન **અકારોકારાનઞ્ચ એ**કારાદેસવસેન ''વનપ્પગુમ્બે, સુખે, દુક્ખે, જીવે''તિ રૂપનિપ્ફત્તિમાહ. સા પાળિનયાનુ ફૂલા. **કચ્ચાયના**ચરિયેનપિ પાળિનયં નિસ્સાય ''દ્વિપદે તુલ્યાધિકરણે''તિ પચ્ચત્તબહુવચનપદં વુત્તં. તેનાહ વુત્તિયં ''દ્વે પદાનિ તુલ્યાધિકરણાની''તિ. ''દ્વિપદે તુલ્યાધિકરણે''તિ ચ ઇદં ''અટ્ઠ નાગાવાસસતાની''તિ વત્તબ્બે ''અટ્ઠ નાગાવાસસતે''તિ પદમિવ વુચ્ચતીતિ દટ્ઠબ્બં.

કેચિ પન તેસં ભુમ્મેકવચનત્તં ઇચ્છન્તિ. તત્થ યદિ ''વનપ્પગુમ્બે''તિ પચ્ચત્તે ભુમ્મવચનં, ''કેકકે''તિ ચ પચ્ચત્તે ઉપયોગવચનં, ''એસેસે એકે એકટ્ઠે''તિ એત્થ ''એસેસે''તિ ઇમાનિપિ પચ્ચત્તે ભુમ્મવચનાનિ વા સિયું, ઉપયોગવચનાનિ વા. યથેતાનિ એવંવિધાનિ ન હોન્તિ, સુદ્ધપચ્ચત્તવચનાનિયેવ હોન્તિ, તથા ''વનપ્પગુમ્બે, કેકકે''તિઆદીનિપિ તથાવિધાનિ ન હોન્તિ, સુદ્ધપચ્ચત્તવચનાનિયેવ હોન્તિ. ઇચ્ચેવં સબ્બથાપિ ''વનપ્પગુમ્બે, બાલે, પણ્ડિતે, કેકકે''તિ, ''વિરત્તે કોસિયાયને, અટ્ઠ નાગાવાસસતે, કે પુરિસે, એસેસે''તિ એવમાદીનં અનેકેસં પુરિસલિઙ્ગઇત્થિલિઙ્ગનપુંસકલિઙ્ગસબ્બનામએકવચનઅનેકવચનવસેન સાસનવરે ઠિતાનં પદાનં નિપ્ફત્તિ પચ્ચત્તેકવચનપુથુવચનાન**મે**કારાદેસવસેનેવ ભવતીતિ અવસ્સમિદં સમ્પટિચ્છિતબ્બં. એવં ''વનપ્પગુમ્બે, બાલે, પણ્ડિતે''તિઆદીનં સુદ્ધપચ્ચત્તવચનતા અતીવ સુખુમા દુબ્બિઞ્ઞેય્યા, સદ્ધેન કુલપુત્તેન આચરિયે પયિરુપાસિત્વા તદુપદેસં સક્કચ્ચં ગહેત્વા જાનિતબ્બા. બુદ્ધવચનસ્મિઞ્હિ સદ્દતો ચ અત્થતો ચ અધિપ્પાયતો ચ અક્ખરચિન્તકાનં ઞાણચક્ખુસમ્મુય્હનટ્ઠાનભૂતા પાળિનયા વિવિધા દિસ્સન્તિ.

તત્થ સદ્દતો તાવ ઇદં સમ્મુય્હનટ્ઠાનં – ''વિરત્તા કોસિયાયની''તિ વત્તબ્બે ''વિરત્તે કોસિયાયને''તિ ઇત્થિલિઙ્ગપચ્ચત્તવચનં દિસ્સતિ, ''કો પુરિસો''તિ વત્તબ્બે ''કે પુરિસે''તિ સબ્બનામિકપચ્ચત્તવચનં દિસ્સતિ, ''કિન્નામો તે ઉપજ્ઝાયો''તિ વત્તબ્બે ''કોનામો તે ઉપજ્ઝાયો''તિ સમાસપદં પુલ્લિઙ્ગવિસયં દિસ્સતિ. કિં નામં એતસ્સાતિ કોનામોતિ હિ સમાસો. તેન ''કોનામા ઇત્થી, કોનામં કુલ''ન્તિ અયમ્પિ નયો ગહેતબ્બો. ''ક્વ તે બલં મહારાજા''તિ વત્તબ્બે ''કો તે બલં મહારાજા''તિ એત્થ **ક્વ**સદ્દેન ઈસકં સમાનસુતિકો સત્તમિયન્તો **કો**સદ્દો દિસ્સતિ,

ક્વ કોસદ્દા હિ અઞ્ઞમઞ્ઞમીસકસમાનસુતિકા. તથા ‘‘ઇધ હેમન્તગિમ્હેસુ, ઇધ હેમન્તગિમ્હિસુ, ન તેનત્થં અબન્ધિસો, ન તેનત્થં અબન્ધિસૂ’’તિ અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ.

અત્થતો પન ઇદં સમ્મુય્હનટ્ઠાનં – ‘‘યં ન કઞ્ચનદ્વેપિઞ્છ, અન્ધેન તમસા ગત’’ન્તિ એત્થ **ન**કારો ‘‘કત’’ન્તિ ઇમિના સમ્બન્ધિતબ્બો. ન કતન્તિ કતં વિયાતિ અત્થો. એત્થ હિ **ન**કારો ઉપમાને વત્તતિ, ન પટિસેધે.

‘‘અસ્સદ્ધો અકતઞ્ઞૂ ચ,
સન્ધિચ્છેદો ચ યો નરો;
હતાવકાસો વન્તાસો,
સ વે ઉત્તમપોરિસો’’તિ

એવમાદીનિપિ અઞ્ઞાનિ યોજેતબ્બાનિ.

અધિપ્પાયતો ઇદં સમ્મુય્હનટ્ઠાનં – ‘‘તણ્હં અસ્મિમાનં સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠિયો દ્વાદસાયતનનિસ્સિતં નન્દિરાગઞ્ચ હન્ત્વા બ્રાહ્મણો અનીઘો યાતી’’તિ વત્તબ્બેપિ તથા અવત્વા તમેવત્થં ગહેત્વા અઞ્ઞેન પરિયાયેન

‘‘માતરં પિતરં હન્ત્વા, રાજાનો દ્વે ચ ખત્તિયે;
રટ્ઠં સાનુચરં હન્ત્વા, અનીઘો યાતિ બ્રાહ્મણો’’તિ

વુત્તં.

‘‘વનં છિન્દથ મા રુક્ખં, વનતો જાયતે ભયં;
છેત્વા વનઞ્ચ વનથં, નિબ્બના હોથ ભિક્ખવો’’તિ

એવમાદીનિપિ અઞ્ઞાનિ યોજેતબ્બાનિ. એવં બુદ્ધવચને સદ્દતો ચ અત્થતો ચ અધિપ્પાયતો ચ અક્ખરચિન્તકાનં ઞાણચક્ખુસમ્મુય્હનટ્ઠાનભૂતા પાળિનયા વિવિધા દિસ્સન્તિ. યથાહ –

‘‘જાનન્તા અપિ સદ્દસત્થમખિલં મુય્હન્તિ પાઠક્કમે,
યેભુય્યેન હિ લોકનીતિવિધુરા પાઠે નયા વિજ્જરે;
પણ્ડિચ્ચમ્પિ પહાય બાહિરગતં એત્થેવ તસ્મા બુધો,
સિક્ખેય્યામલધમ્મસાગરતરે નિબ્બાનતિત્થૂપગે’’તિ.

એવં પાળિનયાનં દુબ્બિઞ્ઞેય્યત્તા ‘‘વનપ્પગુમ્બે, બાલે ચ, પણ્ડિતે ચા’’તિઆદીનં સુદ્ધપચ્ચત્તવચનત્તઞ્ઞેવ સારતો પચ્ચેતબ્બં, ન સુતિસામઞ્ઞેન ભુમ્મોપયોગવચનત્તં ભુમ્મોપયોગવચનેહિ તેસં સમાનસુતિકત્તેપિ પચ્ચત્તજોતકત્તા. સમાનસુતિકાપિ હિ સદ્દા અત્થપ્પકરણલિઙ્ગસદ્દન્તરાભિસમ્બન્ધાદિવસેન અત્થવિસેસજોતકા ભવન્તિ. તં યથા? ‘‘સીહો ગાયતી’’તિ વુત્તે ‘‘એવંનામકો પુરિસો’’તિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ. ‘‘સીહો નઙ્ગુટ્ઠં ચાલેતી’’તિ વુત્તે પન ‘‘મિગરાજા’’તિ વિઞ્ઞાયતિ. એવં અત્થવસેન સમાનસુતિકાનં અત્થવિસેસજોતનં ભવતિ. સઙ્ગામે ઠત્વા ‘‘સિન્ધવમાનેહી’’તિ વુત્તે ‘‘અસ્સો’’તિ વિઞ્ઞાયતિ. રોગિસાલાયં પન ‘‘સિન્ધવમાનેહી’’તિ વુત્તે ‘‘લવણ’’ન્તિ વિઞ્ઞાયતિ. એવં પકરણવસેન સમાનસુતિકાનં અત્થવિસેસજોતનં ભવતિ. ‘‘ઇસ્સા’’તિ વુત્તે ‘‘એવંનામિકા

ધમ્મજાતી''તિ વિઞ્ઞાયતિ. ''ઇસ્સો''તિ વુત્તે પન ''અચ્છમિગો''તિ વિઞ્ઞાયતિ. એવં લિઙ્ગવસેન એકદેસસમાનસુતિકાનં અત્થવિસેસજોતનં ભવતિ. એત્થ પન કિઞ્ચાપિ ''દેવદત્તં પક્કોસ ઘટધારકં દણ્ડધારક''ન્તિઆદીસુપિ ઘટદણ્ડાદીનિ લિઙ્ગં, તથાપિ સમાનસુતિકાધિકારત્તા ન તં ઇધાધિપ્પેતં.

''ઇસ્સા ઉપ્પજ્જતી''તિ ચ ''ઇસ્સા પુરિસમનુબન્ધિંસૂ''તિ ચ વુત્તે પન સબ્બથા સમાનસુતિકાનં સદ્દન્તરાભિસમ્બન્ધવસેન યથાવુત્તઅત્થવિસેસજોતનં ભવતિ. તથા ''સીહો ભિક્ખવે મિગરાજા સાયન્હસમયં આસયા નિક્ખમતી''તિ વુત્તે ''મિગાધિપો કેસરસીહો''તિ વિઞ્ઞાયતિ. ''સીહો સમણુદ્દેસો, સીહો સેનાપતી''તિ ચ વુત્તે પન ''સીહો નામ સામણેરો, સીહો નામ સેનાપતી''તિ વિઞ્ઞાયતિ. એવમ્પિ સદ્દન્તરાભિસમ્બન્ધવસેન સમાનસુતિકાનં અત્થવિસેસજોતનં ભવતિ. ''અદ્દસંસુ ખો છબ્બગ્ગિયા ભિક્ખૂ સત્તરસવગ્ગિયે ભિક્ખૂ વિહારં પટિસઙ્ખરોન્તે''તિ એવમ્પિ સદ્દન્તરાભિસમ્બન્ધવસેન સમાનસુતિકાનં પચ્ચત્તોપયોગત્થસઙ્ખાતઅત્થવિસેસજોતનં ભવતિ. તથા ''સિઞ્ચ ભિક્ખુ ઇમં નાવં, અઞ્ઞતરો ભિક્ખુ ભગવન્તં એતદવોચા''તિ એવમ્પિ સદ્દન્તરાભિસમ્બન્ધવસેન સમાનસુતિકાનં આલપનત્થપચ્ચત્તત્થસઙ્ખાતઅત્થવિસેસજોતનં ભવતિ, તસ્મા ''વનપ્પગુમ્બે યથ ફુસ્સિતગ્ગે''તિઆદીનિ ભુમ્મોપયોગવચનેહિ સદિસત્તેપિસદ્દન્તરાભિસમ્બન્ધવસેન સુદ્ધપચ્ચત્તવચનાનીતિ ગહેતબ્બાનિ. પચ્ચત્તેકવચનબહુવચનાનં એવ હિ **એ**કારાદેસવસેન એવંવિધાનિ રૂપાનિ ભવન્તિ ભુમ્મોપયોગવચનાનિ વિયાતિ. નનુ ચ ભો એવંવિધાનં રૂપાનં પાળિયં દિસ્સનતો '**એ**કારન્તમ્પિ પુલ્લિઙ્ગં અત્થી'તિ વત્તબ્બન્તિ? ન વત્તબ્બં, **ઓ**કારન્તભાવોગધરૂપવિસેસત્તા તેસં રૂપાનં. આદેસવસેન હિ સિદ્ધત્તા વિસું **એ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગં નામ નત્થિ, તસ્મા પુલ્લિઙ્ગાનં યથાવુત્તસત્તવિધતાયેવ ગહેતબ્બાતિ.

કેચિ પન વદેય્યું ''યાયં **પુરિસ**સદ્દનયં ગહેત્વા 'ભૂતો, ભૂતા. ભૂત'ન્તિઆદિના સબ્બેસ**મો**કારન્તપદાનં નામિકપદમાલા વિભત્તા, તત્થ ચતુત્થેકવચનસ્સ **આયા**દેસસહિતાનિ રૂપાનિ કિમત્થં ન વુત્તાની''તિ? વિસેસદસ્સનત્થં. તાદિસાનિ હિ ચતુત્થેકવચનરૂપાનિ પાળિનયે પોરાણટ્ઠકથાનયે ચ ઉપપરિક્ખિયમાને ''ગત્યત્થકમ્મનિ, નયનત્થકમ્મનિ, વિભત્તિવિપરિણામે, તદત્થે ચા''તિ સઙ્ખેપતો ઇમેસુ ચતૂસુયેવ ઠાનેસુ, પભેદતો પન સત્તસુ ઠાનેસુ દિસ્સન્તિ. દાનરોચનધારણ**નમો**યોગાદિભેદે પન યત્થ કત્થચિ સમ્પદાનવિસયે ન દિસ્સન્તિ, ઇતિ ઇમં વિસેસં દસ્સેતું ન વુત્તાનીતિ. નનુ દાનક્રિયાયોગે ''અભિરૂપાય કઞ્ઞા દેય્યા''તિ ચતુત્થેકવચનસ્સ **આયા**દેસસહિતરૂપદસ્સનતો ઇમસ્મિમ્પિ **સદ્દનીતિપ્પકરણે** ''પુરિસાય, ભૂતાયા''તિઆદીનિ વત્તબ્બાનિ, એવં સન્તે કસ્મા ''દાનરોચનધારણ**નમો**યોગાદિભેદે પન યત્થ કત્થચિ સમ્પદાનવિસયે ન દિસ્સન્તી''તિ વુત્તન્તિ? અપાળિનયત્તા. ''અભિરૂપાય કઞ્ઞા દેય્યા''તિ અયઞ્હિ સદ્દસત્થતો આગતો નયો, ન બુદ્ધવચનતો. બુદ્ધવચનઞ્હિ પત્વા ''અભિરૂપસ્સ કઞ્ઞા દેય્યા''તિ પદરૂપં ભવિસ્સતીતિ. નનુ ચ ભો **નમો**યોગાદીસુપિ ચતુત્થેકવચનસ્સ **આયા**દેસો દિસ્સતીતિ. સાસનાવચરાપિ હિ નિપુણા પણ્ડિતા ''નમો બુદ્ધાયા''તિઆદીનિ વત્વા રતનત્તયં વન્દન્તિ. કેચિ પન –

''નમો બુદ્ધાય બુદ્ધસ્સ,
નમો ધમ્માય ધમ્મિનો;
નમો સઙ્ઘાય સઙ્ઘસ્સ,
નમોકારેન સોત્થિ મે''તિ ચ,

''મુખે સરસિ સમ્ફુલ્લે, નયનુપ્પલપઙ્કજે;

पादपङ्कजपूजाय, बुद्धाय सततं ददे''ति च,

''नरो नरं याचति किञ्चि वत्थुं, नरेन दूतो पहितो नराया''ति च गाथारचनम्पि कुब्बन्तीति? सच्चं, सासनावचरापि निपुणा पण्डिता ''नमो बुद्धाया''तिआदीनिवत्वा रतनत्तयं वन्दन्ति, गाथारचनम्पि कुब्बन्ति, एवं सन्तेपि ते सद्दसत्थे कतपरिचयवसेन सद्दसत्थतो नयं गहेत्वा तथारूपा गाथापि चुण्णियपदानिपि अभिसङ्खरोन्ति, ''नमो बुद्धाया''तिआदीनि वत्वा रतनत्तयं वन्दन्ति. ये पन सद्दसत्थे अकतपरिचया अन्तमसो बालदारका, तेपि अञ्ञेसं वचनं सुत्वा कतपरिचयवसेन ''नमो बुद्धाया''तिआदीनि वत्वा रतनत्तयं वन्दन्ति, ''नमो बुद्धस्सा''ति वदन्ता पन अप्पकतरा. कत्थचि हि पदेसे कुमारके अक्खरसमयं उग्गण्हापेन्ता गरू अक्खरानमादिम्हि ''नमो बुद्धाया''ति सिक्खापेन्ति, न पन ''नमो बुद्धस्सा''ति, एवं सन्तेपि पाळिनये पोराणट्ठकथानये च उपपरिक्खियमाने ठपेत्वा गत्यत्थकम्मादिट्ठानचतुक्कं, पभेदतो सत्तट्ठानं वा दानरोचनधारण**नमो**योगादिभेदे यत्थ कत्थचि सम्पदानविसये चतुत्थेकवचनस्स **आया**देससहितानि रूपानि न दिस्सन्ति, तस्मा केहिचि अभिसङ्खतानि ''नमो बुद्धाय, बुद्धाय दानं देन्ती''ति पदानि पाळिं पत्वा ''नमो बुद्धस्स, बुद्धस्स दानं देन्ती''ति अञ्ञरूपानि भवन्तीति दट्ठब्बं. अयं पन पाळिनयअट्ठकथानयानुरूपेन **आया**देसस्स पयोगरचना – ''बुद्धाय सरणं गच्छति, बुद्धं सरणं गच्छती''ति वा, ''बुद्धाय नगरं नेन्ति, बुद्धं नगरं नेन्ती''ति वा, ''बुद्धाय सक्कतो धम्मो, बुद्धेन सक्कतो धम्मो''ति वा, ''बुद्धाय जीवितं परिच्चजति, बुद्धस्स अत्थाय जीवितं परिच्चजती''ति वा, ''बुद्धाय अपेन्ति अञ्ञतित्थिया, बुद्धस्मा अपेन्ति अञ्ञतित्थिया''ति वा , ''बुद्धाय धम्मता, बुद्धस्स धम्मता''ति वा, ''बुद्धाय पसन्नो, बुद्धे पसन्नो''ति वा इति पभेदतो इमं सत्तठानं विवज्जेत्वा अञ्ञत्थ **आया**देसो न दिस्सति. तथा हि –

पाठे **महानमक्कार**-सञ्ञाते साधुनन्दने;
सम्पदाने **नमो**योगे, **आया**देसो न दिस्सति.

एत्थ महानमक्कारपाठो नाम ''नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्सा''ति पाठो. अत्रापि **आया**देसो न दिस्सति. **वम्मिकसुत्तेपि** ''नमो करोहि नागस्सा''ति एवं **आया**देसो न दिस्सति. **अम्बट्ठसुत्तेपि** ''सोत्थि भदन्ते होतु रञ्ञो, सोत्थि जनपदस्स''. एवं **आया**देसो न दिस्सति.

''सुप्पबुद्ध''न्ति पाठस्स, अत्थसंवण्णनायपि;
सम्पदाने **नमो**योगे, **आया**देसो न दिस्सति.

तथा हि

''सुप्पबुद्धं पबुज्झन्ति, सदा गोतमसावका;
येसं दिवा च रत्तो च, निच्चं बुद्धगता सती''ति

इमिस्सा पाळिया अट्ठकथायं ''सम्मादिट्ठिकस्स पुत्तो गुळं खिपमानो बुद्धानुस्सतिं आवज्जेत्वा 'नमो बुद्धस्सा'ति वत्वा गुळं खिपती''ति **आया**देसवज्जितो सद्दरचनाविसेसो दिस्सति. सगाथावग्गवण्णनायम्पि **धनञ्जानीसुत्तट्ठकथायं** ''त्वं ठितापि निसिन्नापि खिपित्वापि कासेत्वापि 'नमो बुद्धस्सा'ति तस्स मुण्डकस्स समणकस्स नमक्कारं करोसी''ति **आया**देसवज्जितो सद्दरचनाविसेसो दिस्सति. तथा तत्थ तत्थ ''बुद्धप्पमुखस्स

ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ દાનં દેતિ. તસ્સ પુરિસસ્સ ભત્તં ન રુચ્ચતિ. સમણસ્સ રોચતે સચ્ચં, બુદ્ધસ્સ છત્તં ધારેતિ, બુદ્ધસ્સ સિલાઘતે''તિઆદિના **આયા**દેસવિવજ્જિતો સદ્દરચનાવિસેસો દિસ્સતિ. એવં દાનરોચનાદીસુ બહૂસુ સમ્પદાનવિસયેસુ ચતુત્થેકવચનસ્સ **આયા**દેસસહિતં રૂપં ન દિસ્સતિ.

ગત્યત્થકમ્માદીસુ પન ચતૂસુ ઠાનેસુ દિસ્સતિ. તથા હિ ''મૂલાય પટિકસ્સેય્ય, અપ્પો સગ્ગાય ગચ્છતી''તિ ચેત્થ ગત્યત્થકમ્મનિ દિસ્સતિ. એત્થ હિ ''મૂલં પટિકસ્સેય્ય, અપ્પો સગ્ગં ગચ્છતી''તિ ચ અત્થો. ''પટિકસ્સેય્યા''તિ ચેત્થ કસ ગતિયન્તિ ધાતુસ્સ **પતિ**ઉપસગ્ગેન વિસેસિતત્તા ''આકડ્ઢેય્યા''તિ અત્થો ભવતિ. ''અયં પુરિસો મમ અત્થકામો, યો મં ગહેત્વાન દકાય નેતી''તિ એત્થ નયનત્થકમ્મનિ દિસ્સતિ. એત્થ હિ મં ઉદકં નેતિ, અત્તનો વસનકસોબ્ભં પાપેતીતિ અત્થો. ''વિરમથાયસ્મન્તો મમ વચનાયા''તિ એત્થ વિભત્તિવિપરિણામે દિસ્સતિ. મમ વચનતો વિરમથાતિ હિ નિસ્સક્કવચનવસેન અત્થો. ''મહાગણાય ભત્તા મે''તિ એત્થાપિ વિભત્તિવિપરિણામે દિસ્સતિ. મમ મહતો હંસગણસ્સ ભત્તાતિ હિ સામિવચનવસેન અત્થો. મમ હંસરાજાતિ ચેત્થ અધિપ્પાયો. ''અસક્કતા ચસ્મ ધનઞ્ચયાયા''તિ એત્થાપિ વિભત્તિવિપરિણામે દિસ્સતિ. મયં ધનઞ્ચયસ્સ રઞ્ઞો અસક્કતા ચ ભવામાતિ હિ કત્તુત્થે સામિવચનં. તથા હિ ''ધનઞ્ચયસ્સા''તિ વા ''ધનઞ્ચયેના''તિ વા વત્તબ્બે એવં અવત્વા ''ધનઞ્ચયાયા''તિ સમ્પદાનવચનં દાનક્રિયાદિકસ્સ સમ્પદાનવિસયસ્સ અભાવતો વિભત્તિવિપરિણામેયેવ યુજ્જતિ, તસ્મા ધનઞ્ચયરાજેન મયં અસક્કતા ચ ભવામાતિ અત્થો ગહેતબ્બો. અઞ્ઞમ્પિ વિભત્તિવિપરિણામટ્ઠાનં મગ્ગિતબ્બં.

''વિરાગાય ઉપસમાય નિરોધાયા''તિઆદીનિ પન અનેકસહસ્સાનિ **આયા**દેસસહિતાનિ સદ્દરૂપાનિ તદત્થે પવત્તન્તિ. અટ્ઠકથાચરિયાપિ હિ **ધમ્મવિનય**સદ્દત્થં વણ્ણેન્તા ''ધમ્માનં વિનયાય. અનવજ્જધમ્મત્થઞ્હેસ વિનયો, ન ભવભોગાદિઅત્થ''ન્તિ તદત્થવસેનેવ **આયા**દેસસહિતં સદ્દરૂપં પયુઞ્જિંસુ, એવં ચતુત્થેકવચનસ્સ **આયા**દેસસહિતાનિ રૂપાનિ ગત્યત્થકમ્મનિ નયનત્થકમ્મનિ વિભત્તિવિપરિણામે તદત્થે ચાતિ ઇમેસુ ચતૂસુયેવ ઠાનેસુ દિસ્સન્તિ, ન પન દાનરોચનાદિભેદે યત્થ કત્થચિ સમ્પદાનવિસયે. તથા હિ **નિરુત્તિપિટકે** ''અત્થાયાતિ સમ્પદાનવચન''ન્તિ **આયા**દેસસહિતં સદ્દરૂપં વુત્તં, **પુરિસ**સદ્દાદિવસેન પન તાદિસાનિ રૂપાનિ ન વુત્તાનિ તાદિસાનં સદ્દરૂપાનં યત્થ કત્થચિ અપ્પવત્તનતો. **કચ્ચાયનપ્પકરણેપિ** હિ ''આય ચતુત્થેકવચનસ્સ તૂ''તિ લક્ખણસ્સ વુત્તિયં ''અત્થાય હિતાય સુખાય દેવમનુસ્સાન''ન્તિ વુત્તં. ''પુરિસાયા''તિ વા ''સમણાયા''તિ વા ''બ્રાહ્મણાયા''તિ વા ન વુત્તન્તિ.

એત્થ સિયા – નનુ ભો તસ્સેવ વુત્તિયં ''ચતુત્થીતિ કિમત્થં પુરિસસ્સ મુખં. એકવચનસ્સાતિ કિમત્થં પુરિસાનં દદાતિ. વાતિ કિમત્થં દાતા હોતિ સમણસ્સ વા બ્રાહ્મણસ્સ વા''તિ વુત્તત્તા ''પુરિસાય સમણાય બ્રાહ્મણાયા''તિઆદીનિ પદરૂપાનિ નયતો દસ્સિતાનિ, કેવલં પન **મુખ**સદ્દયોગતો બહુવચનભાવતો વિકપ્પનતો ચ ''પુરિસાયા''તિઆદીનિ ન સિજ્ઝન્તિ, **મુખ**સદ્દયોગાદિવિરહિતે પન ઠાને અવસ્સં સિજ્ઝન્તીતિ? એત્થ વુચ્ચતે – ''ચતુત્થીતિ કિમત્થં પુરિસસ્સ મુખ''ન્તિ વદન્તો ''સચે **આયા**દેસો ભવેય્ય , ચતુત્થિયા એવ ભવતિ, ન છટ્ઠિયા''તિ દસ્સેન્તો ''મુખ''ન્તિ પદં દસ્સેસિ, ન ચ તેન ''**મુખ**સદ્દટ્ઠાને દેતીતિઆદિકે સમ્પદાનવિસયભૂતે ક્રિયાપદે ઠિતે **આયા**દેસો હોતી''તિ દસ્સેતિ. ''**એ**કવચનસ્સાતિ કિમત્થં પુરિસાનં દદાતી''તિ વદન્તોપિ ''એકવચનસ્સેવ **આયા**દેસો હોતિ, ન બહુવચનસ્સા''તિ દસ્સેતિ. ''દદાતી''તિ ઇદં પદં ''પુરિસાન''ન્તિ પદસ્સ સમ્પદાનવચનત્તં ઞાપેતું અવોચ, ન ચ ''દેતીતિઆદિકે સમ્પદાનવિસયભૂતે ક્રિયાપદે સતિ ચતુત્થેકવચનસ્સ **આયા**દેસો હોતી''તિ

ઇમમત્થં વિઞ્ઞાપેતિ. ‘‘વાતિ કિમત્થં દાતા હોતિ સમણસ્સ વા બ્રાહ્મણસ્સ વા’’તિ ચ વદન્તોપિ ‘‘સમ્પદાનેયેવ વિકપ્પેન **આયા**દેસો હોતી’’તિ વિઞ્ઞાપેતિ, ન દાનાદિક્રિયં પટિચ્ચ **આયા**દેસવિધાનં ઞાપેતિ.

યદિ પન દાનાદિક્રિયં પટિચ્ચ **આયા**દેસવિધાનં સિયા, વુત્તિકારકેન લક્ખણસ્સ વુત્તિયં મૂલોદાહરણેયેવ ‘‘અત્થાય હિતાયા’’તિ તદત્થપયોગાનિ વિય ‘‘પુરિસાય દીયતે’’તિઆદિ વત્તબ્બં સિયા, ન ચ વુત્તં. કસ્માતિ ચે? બુદ્ધવચને પોરાણટ્ઠકથાસુ ચ તાદિસસ્સ પયોગસ્સ અભાવા. **નિરુત્તિપિટકે** હિ પભિન્નપટિસમ્ભિદો સો આયસ્મા **મહાકચ્ચાનો** ‘‘પુરિસસ્સ દીયતે’’તિ **આયા**દેસરહિતાનિયેવ રૂપાનિ દસ્સેતિ, ‘‘અત્થાયાતિ સમ્પદાનવચન’’ન્તિ ભણન્તોપિ ચ થેરો દાનાદિક્રિયાપેક્ખં અકત્વા ચતુત્થેકવચનસ્સ **આયા**દેસસહિતં રૂપમેવ નિદ્દિસિ. તેન સો પયોગો તદત્થપ્પયોગોતિ વિઞ્ઞાયતિ. ઇતિ ઇમેહિ કારણેહિ જાનિતબ્બં ‘‘દાનાદિક્રિયં પટિચ્ચ **આયા**દેસવિધાનં ન કત’’ન્તિ. યજ્જેવં ‘‘અત્થાય હિતાયા’’તિઆદીનિયેવ તદત્થપ્પયોગાનિ ‘‘આય ચતુત્થેકવચનસ્સ તૂ’’તિ લક્ખણસ્સ વિસયા ભવેય્યું, નાઞ્ઞાનીતિ? તન્ન, અઞ્ઞાનિપિ વિસયાયેવ તસ્સ. કતમાનિ? ‘‘મૂલાય પટિકસ્સેય્ય, અપ્પો સગ્ગાય ગચ્છતિ, દકાય નેતિ, વિરમથાયસ્મન્તો મમવચનાય, ગણાય ભત્તા’’તિઆદીનિ. ‘‘સગ્ગસ્સ ગમનેન વા’’તિઆદીનિ પન **વા**ધિકારત્તા અવિસયાવાતિ.

નનુ ચ ભો એવં સન્તે વુત્તિકારકેન મૂલોદાહરણેસુ ‘‘અત્થાય હિતાય સુખાય દેવમનુસ્સાન’’ન્તિ વત્વા ‘‘મૂલાય પટિકસ્સેય્યા’’તિઆદીનિપિ વત્તબ્બાનિ, કિમુદાહરણે પન ‘‘વાતિ કિમત્થં સગ્ગસ્સ ગમનેન વા’’તિ વત્તબ્બન્તિ? સચ્ચં, અવચને કારણમત્થિ, તં સુણાથ – ‘‘મૂલાય પટિકસ્સેય્ય, અપ્પો સગ્ગાય ગચ્છતી’’તિ એત્થ હિ ‘‘મૂલાય, સગ્ગાયા’’તિ પદાનિ સુદ્ધસમ્પદાનવચનાનિ ન હોન્તિ ગત્યત્થકમ્મનિ વત્તનતો, તસ્મા મૂલોદાહરણેસુ ન વુત્તાનિ. તથા ‘‘દકાય નેતી’’તિ એત્થ ‘‘દકાયા’’તિ પદં નયનત્થકમ્મનિ વત્તનતો સુદ્ધસમ્પદાનવચનં ન હોતીતિ ન વુત્તં. ‘‘વિરમથાયસ્મન્તો મમ વચનાયા’’તિ એત્થ પન ‘‘વચનાયા’’તિ પદં નિસ્સક્કવચનત્થે વત્તનતો, ‘‘ગણાય ભત્તા’’તિ એત્થ ‘‘ગણાયા’’તિ પદં સામિવચનત્થે વત્તનતો, ‘‘અસક્કતા ચસ્મ ધનઞ્ચયાયા’’તિ એત્થ ‘‘ધનઞ્ચયાયા’’તિ પદં કત્તુવસેન સામિઅત્થે વત્તનતો સુદ્ધસમ્પદાનવચનં ન હોતીતિ ન વુત્તં. કિમુદાહરણેપિ ‘‘સગ્ગસ્સા’’તિ પદં **ગમન**સદ્દસન્નિધાનતો ગત્યત્થકમ્મનિ વત્તનતો સુદ્ધસમ્પદાનવચનં ન હોતીતિ ‘‘વાતિ કિમત્થં સગ્ગસ્સ ગમનેન વા’’તિ ન વુત્તં. એવઞ્હેત્થ વુત્તનયેન બુદ્ધવચનં પોરાણટ્ઠકથાનયઞ્ચ પત્વા ચતુત્થેકવચનસ્સ **આયા**દેસસહિતાનિ રૂપાનિ ગત્યત્થકમ્માદીસુ ચતૂસુયેવ ઠાનેસુ દિસ્સન્તિ, ન પન દાનરોચનાદિભેદે યત્થ કત્થચિ સમ્પદાનવિસયેતિ દટ્ઠબ્બં.

નનુ ચ ભો ‘‘ચન્દનસારં જેટ્ઠિકાય અદાસિ સુવણ્ણમાલં કનિટ્ઠાયા’’તિ દાનપ્પયોગે ચતુત્થેકવચનસ્સ **આયા**દેસસહિતરૂપદસ્સનતો ‘‘રાજકઞ્ઞાય દીયતે, રાજકઞ્ઞાય રુચ્ચતિ અલઙ્કારો, રાજકઞ્ઞાય છત્તં ધારેતિ, રાજકઞ્ઞાય નમો કરોહિ, રાજકઞ્ઞાય સોત્થિ ભવતુ, રાજકઞ્ઞાય સિલાઘતે’’તિઆદીહિપિ પયોગેહિ ભવિતબ્બં, અથ કસ્મા ‘‘બુદ્ધવચનં પોરાણટ્ઠકથાનયઞ્ચ પત્વા ચતુત્થેકવચનસ્સ **આયા**દેસસહિતાનિ રૂપાનિ ગત્યત્થકમ્માદીસુ ચતૂસુયેવ ઠાનેસુ દિસ્સન્તિ, ન પન દાનરોચનાદિભેદે યત્થ કત્થચિ સમ્પદાનવિસયે’’તિ વદથાતિ? ઉપ્પથમવતિણ્ણો ભવં, ન હિ ભવં અમ્હાકં વચનત્થં જાનાતિ. અયઞ્હેત્થ અમ્હાકં વચનત્થો – સબ્બાનિપિ ઇત્થિલિઙ્ગાનિ એકવચનવસેન તતિયાચતુત્થીપઞ્ચમીછટ્ઠીસત્તમીઠાનેસુ સમસમાનિ હોન્તિ, અપ્પાનિ અસમાનિ, તસ્મા તાનિ ઠપેત્વા પુલ્લિઙ્ગનપુંસકલિઙ્ગેસુ **પુરિસાદિ ચિત્તા**દિસદ્દાનં **અ**કારન્તપકતિભાવે ઠિતાનં ચતુત્થેકવચનસ્સ **આયા**દેસસહિતાનિ રૂપાનિ બુદ્ધવચનાદીસુ દાનરોચનાદિભેદે યત્થ કત્થચિ સમ્પદાનવિસયે ન દિસ્સન્તિ. તેનેવ હિ ‘‘મૂલાય, સગ્ગાય, દકાય, વચનાય, ગણાયા’’તિઆદીનિ ગત્યત્થકમ્માદીસુ તીસુ ‘‘અભિઞ્ઞાય, સમ્બોધાય,

નિબ્બાનાયા’’તિ એવમાદીનિ પન અનેકસતાનિ તિલિઙ્ગપદાનિ તદત્થેયેવાતિ ઇમેસુ ચતૂસુ ઠાનેસુ દિસ્સન્તિ. ‘‘દેતિ, રોચતિ, ધારેતી’’તિઆદીસુ પન સુદ્ધસમ્પદાનવિસયેસુ ન દિસ્સન્તિ. ભવન્તિ ચત્ર –

ચતુત્થેકવચનસ્સ, **આયા**દેસેન સંયુતં;
રૂપં અનિત્થિલિઙ્ગાનં, ઠાનેસુ ચતુસુટ્ઠિતં.

ગત્યત્થકમ્મનિ ચેવ, નયનત્થસ્સ કમ્મનિ;
વિભત્તિયા વિપલ્લાસે, તદત્થે ચાતિ નિદ્દિસે.

‘‘મૂલાય પટિકસ્સેય્ય, અપ્પો સગ્ગાય ગચ્છતિ’’;
એવં ગત્યત્થકમ્મસ્મિં, દિટ્ઠમમ્હેહિ સાસને.

‘‘દકાય નેતિ’’ ઇચ્ચેવં, નયનત્થસ્સ કમ્મનિ;
‘‘વચનાયા’’તિ નિસ્સક્કે, વિરમણપ્પયોગતો.

‘‘ગણાય’’ઇતિ સામિસ્મિં, ‘‘ભત્તા’’તિ સદ્દયોગતો;
‘‘ધનઞ્ચયાયા’’તિ પદં, કત્તુત્થે સામિસૂચકં.

‘‘અસક્કતા’’તિ સદ્દસ્સ, યોગતોતિ વિનિદ્દિસે;
અઞ્ઞો ચાપિ વિપલ્લાસો, મગ્ગિતબ્બો વિભાવિના.

‘‘અભિઞ્ઞાય સમ્બોધાય, નિબ્બાનાયા’’તિમાનિ તુ;
લિઙ્ગત્તયવસેનેવ, તદત્થસ્મિં વિનિદ્દિસે.

એવં પાઠાનુલોમેન, કથિતો **આય**સમ્ભવો;
ઇદન્તુ સુખુમં ઠાનં, ચિન્તેતબ્બં પુનપ્પુનં.

ઓકારન્તવસેનેવ, નાનાનયસુમણ્ડિતા;
પદમાલા મહેસિસ્સ, સાસનત્થં પકાસિતા.

ઇમમતિમધુરઞ્ચે ચિત્તિકત્વા સુણેય્યું,
વિવિધનયવિચિત્તં સાધવો સદ્દનીતિં;
જિનવરવચનેતે સદ્દતો જાતકઙ્ખં,
કુમુદમિવ’સિના વે સુટ્ઠુ છિન્દેય્યુમેત્થ.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

સવિનિચ્છયો **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ

નામિકપદમાલાવિભાગો નામ

પઞ્ચમો પરિચ્છેદો.

અકાર**ન્તો**કારન્તતાપકતિક**ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

૬. આકારન્તપુલ્લિઙ્ગનામિકપદમાલા

અથ પુબ્બાચરિયમતં પુરેચરં કત્વા **આકારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં** પકતિરૂપેસુ **અભિભવિતુ** ઇચ્ચેતસ્સ પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલં વક્ખામ – સત્થા, સત્થા, સત્થારો. સત્થારં, સત્થારો. સત્થારા, સત્થારેહિ, સત્થારેભિ. સત્થુ, સત્થુસ્સ, સત્થુનો, સત્થાનં, સત્થારાનં. સત્થારા, સત્થારેહિ, સત્થારેભિ. સત્થુ, સત્થુસ્સ, સત્થુનો, સત્થાનં, સત્થારાનં. સત્થરિ, સત્થારેસુ. ભો સત્થ, ભો સત્થા, ભવન્તો સત્થારો.

અયં **યમકમહાથેરેન** કતાય **ચૂળનિરુત્તિયા** આગતો નયો. એત્થ ચ **નિરુત્તિપિટકે ચ કચ્ચાયને** ચ ''સત્થુના''તિ પદં અનાગતમ્પિ ગહેતબ્બમેવ ''ધમ્મરાજેન સત્થુના''તિ દસ્સનતો. ''સત્થારા, સત્થુના, સત્થારેહિ, સત્થારેભી''તિ કમો ચ વેદિતબ્બો. એત્થ ચ અસતિપિ અત્થવિસેસે બ્યઞ્જનવિસેસવસેન, બ્યઞ્જનવિસેસાભાવેપિ અત્થનાનત્થતાવસેન સદ્દન્તરસન્દસ્સનં નિરુત્તિક્કમોતિ ''સત્થા''તિ પદં એકવચનબહુવચનવસેન દ્વિક્ખત્તું વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. **નિરુત્તિપિટકા**દીસુ પન ''સત્થા''તિ પઠમાબહુવચનં ન આગતં. કિઞ્ચાપિ ન આગતં, તથાપિ ''અવિતક્કિતા મચ્ચુમુપબ્બજન્તી''તિ **પાળિયં** ''અવિતક્કિતા''તિ પઠમાબહુવચનસ્સ દસ્સનતો ''સત્થા''તિ પદસ્સ પઠમાબહુવચનત્તં અવસ્સમિચ્છિતબ્બં. તથા **વત્તા, ધાતા, ગન્તા**દીનમ્પિ તગ્ગતિકત્તા. તથા **નિરુત્તિપિટકે** ''સત્થારે''તિ દુતિયાબહુવચનઞ્ચ ''સત્થુસ્સ, સત્થાન''ન્તિ ચતુત્થીછટ્ઠેકવચનબહુવચનાનિ ચ આગતાનિ, **ચૂળનિરુત્તિયં** પન ન આગતાનિ. તત્થ ''માતાપિતરો પોસેતિ. ભાતરો અતિક્કમતી''તિ દસ્સનતો ''સત્થારે''તિ દુતિયાબહુવચનરૂપં અયુત્તં વિય દિસ્સતિ. **કચ્ચાયના**દીસુ ''ભો સત્થ, ભો સત્થા'' ઇતિ રસ્સદીઘવસેન આલપનેકવચનદ્વયં વુત્તં. **નિરુત્તિપિટકે** ''ભો સત્થ'' ઇતિરસ્સવસેન આલપનેકવચનં વત્વા ''ભવન્તો સત્થારો''તિ **આરા**દેસવસેન આલપનબહુવચનં વુત્તં. **ચૂળનિરુત્તિયં** ''ભો સત્થ'' ઇતિ રસ્સવસેન આલપનેકવચનં વત્વા ''ભો સત્થા'' ઇતિ દીઘવસેન આલપનબહુવચનં લપિતં. સબ્બમેતં આગમે ઉપપરિક્ખિત્વા યથા ન વિરુજ્ઝતિ, તથા ગહેતબ્બં.

ઇદાનિ **સત્થુ**સદ્દસ્સ યં રૂપન્તરં અમ્હેહિ દિટ્ઠં, તં દસ્સેસ્સામ – તથા હિ ''ઇમેસં મહાનામ તિણ્ણં સત્થૂનં એકા નિટ્ઠા ઉદાહુ પુથુ નિટ્ઠા''તિ **પાળિયં** ''સત્થૂન''ન્તિ પદં દિટ્ઠં, તસ્મા અયમ્પિ કમો વેદિતબ્બો ''સત્થુ, સત્થુસ્સ, સત્થુનો, સત્થાનં, સત્થારાનં, સત્થૂન''ન્તિ. અભિભવિતા, અભિભવિતા, અભિભવિતારો. અભિભવિતારં, અભિભવિતારો. અભિભવિતારા, અભિભવિતુના, અભિભવિતારેહિ, અભિભવિતારેભિ. અભિભવિતુ, અભિભવિતુસ્સ, અભિભવિતુનો, અભિભવિતાનં, અભિભવિતારાનં, અભિભવિતૂનં. અભિભવિતારા, અભિભવિતારેહિ, અભિભવિતારેભિ. અભિભવિતુ, અભિભવિતુસ્સ, અભિભવિતુનો, અભિભવિતાનં, અભિભવિતારાનં. અભિભવિતરિ, અભિભવિતારેસુ. ભો અભિભવિત, ભો અભિભવિતા, ભવન્તો અભિભવિતારો. યથા પનેત્થ **અભિભવિતુ** ઇચ્ચેતસ્સ પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલા **સત્થુ**નયેન યોજિતા, એવં **પરિભવિતુ**આદીનઞ્ચ અઞ્ઞેસઞ્ચ તંસદિસાનં નામિકપદમાલા **સત્થુ**નયેન યોજેતબ્બા. એત્થઞ્ઞાનિ તંસદિસાનિ નામ ''વત્તા, ધાતા''ઇચ્ચાદીનં પદાનં **વત્તુધાતુ** ઇચ્ચાદીનિ પકતિરૂપાનિ.

વત્તા ધાતા ગન્તા નેતા,
દાતા કત્તા ચેતા તાતા;
છેત્તા ભેત્તા હન્તા મેતા,

જેતા બોદ્ધા ઞાતા સોતા.

ગજ્જિતા વસ્સિતા ભત્તા, મુચ્છિતા પટિસેધિતા;
ભાસિતા પુચ્છિતા ખન્તા, ઉદ્ધાતોક્કમિતા તતા.

નત્તા પનત્તા અક્ખાતા, સહિતા પટિસેવિતા;
નેતા વિનેતા ઇચ્ચાદી, વત્તરે સુદ્ધકત્તરિ.

ઉપ્પાદેતા વિઞ્ઞાપેતા, સન્દસ્સેતા પબ્રૂહેતા;
બોધેતાદી ચઞ્ઞે સદ્દા, ઞેય્યા હેતુસ્મિં અત્થસ્મિં.

કત્તા ખત્તા નેત્તા ભત્તા, પિતા ભાતાતિમે પન;
કિઞ્ચિ ભિજ્જન્તિ **સુત્તસ્મિં**, તં પભેદં કથેસ્સહં.

સત્થાતિઆદીસુ કેચિ, ઉપયોગેન સામિના;
સહેવ નિચ્ચં વત્તન્તિ, નેવ વત્તન્તિ કેચિ તુ.

તત્ર **કત્તુ**સદ્દાદયો રૂપન્તરવસેન **સત્થુ**સદ્દતો કિઞ્ચિ ભિજ્જન્તિ. તથા હિ ''ઉટ્ઠેહિ કત્તે તરમાનો, ગન્ત્વા વેસ્સન્તરંવદા''તિ એત્થ ''કત્તે''તિ ઇદં આલપનેકવચનરૂપં, એવઞ્હિ ''ભો કત્તા''તિ રૂપતો રૂપન્તરં નામ. ''તેન હિ ભો ખત્તે યેન ચમ્પેય્યકા બ્રાહ્મણગહપતિકા તેનુપસઙ્કમા''તિ એત્થ ''ખત્તે''તિ ઇદઞ્ચાલપનેકવચનરૂપં. એવમ્પિ ''ભો ખત્તા''તિ રૂપતો રૂપન્તરં નામ. ''નેત્તે ઉજું ગતે સતી''તિ એત્થ ''નેત્તે''તિ ઇદં સત્તમિયા એકવચનરૂપં, એતમ્પિ ''નેત્તરી''તિ રૂપતો રૂપન્તરં. ''આરાધયતિ રાજાનં, પૂજં લભતિ ભત્તુસૂ''તિ એત્થ ''ભત્તૂસૂ''તિ ઇદં સત્તમિયા બહુવચનરૂપં. ''ભત્તારેસૂ''તિ રૂપતો રૂપન્તરં, અત્ર ''ભત્તૂસૂ''તિ દસ્સનતો, ''માતાપિતૂસુ પણ્ડિતા''તિ એત્થ ''પિતૂસૂ''તિ દસ્સનતો ચ ''વત્તૂસુ ધાતૂસુ ગન્તૂસુ નેતૂસુ દાતૂસુ કત્તૂસૂ''તિ એવમાદિનયોપિ ગહેતબ્બો. અયં નયો **સત્થુ**સદ્દેપિ ઇચ્છિતબ્બો વિય અમ્હે પટિભાતિ.

પિતા, પિતા, પિતરો. પિતરં, પિતરો. પિતરા, પિતુના, પેત્યા, પિતરેહિ, પિતરેભિ, પિતૂહિ, પિતૂભિ. પિતુ, પિતુસ્સ, પિતુનો , પિતાનં, પિતરાનં, પિતૂનં. પિતરા, પેત્યા, પિતરેહિ, પિતરેભિ, પિતૂહિ, પિતૂભિ. પિતુ, પિતુસ્સ, પિતુનો, પિતાનં, પિતરાનં, પિતૂનં. પિતરિ, પિતરેસુ, પિતૂસુ. ભો પિત, ભો પિતા, ભવન્તો પિતરો. એત્થ પન ''પેત્યા, પિતૂન''ન્તિ ઇમં નયદ્વયં વજ્જેત્વા **ભાતુ**સદ્દસ્સ ચ પદમાલા યોજેતબ્બા. તત્થ ''મત્યા ચ પેત્યા ચ કતં સુસાધુ, અનુઞ્ઞાતોસિ માતાપિતૂહિ, માતાપિતૂનં અચ્ચયેના''તિ ચ દસ્સનતો **પિતુ**સદ્દસ્સ ''પેત્યા, પિતૂહિ, પિતૂભિ. પિતૂન''ન્તિ રૂપભેદો ચ, ''પિતરો'' ઇચ્ચાદીસુ રસ્સત્તઞ્ચ **સત્થુ**સદ્દતો વિસેસો. તત્થ ચ ''પેત્યા''તિ ઇદં ''જન્તુયો, હેતુયો, હેતુયા, અધિપતિયા''તિ પદાનિ વિય અચિન્તેય્યં પુલ્લિઙ્ગરૂપન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ચોદના સોધના ચાત્ર ભવતિ – **સત્થા પિતા** ઇચ્ચેવમાદીનિ નિપ્ફન્નત્તમુપાદાય **આ**કારન્તાનીતિ ચ, પઠમં ઠપેતબ્બં પકતિરૂપમુપાદાય **ઉ**કારન્તાનીતિ ચ તુમ્હે ભણથ, ''હેતુ સત્થારદસ્સનં. અમાતાપિતરસંવડ્ઢો. કત્તારનિદ્દેસો''તિઆદીસુ પન **સત્થાર** ઇચ્ચાદીનિ કથં તુમ્હે ભણથાતિ? એતાનિપિ મયં પકતિરૂપમુપાદાય **ઉ**કારન્તાનીતિ ભણામાતિ. નનુ ચ ભો એતાનિ **અ**કારન્તાનીતિ? ન, **ઉ**કારન્તાનિયેવ તાનિ. નનુ ચ ભો **યો અં**

નાદીનિ પરભૂતાનિ વચનાનિ ન દિસ્સન્તિ યેહિ **ઉ**કારન્તસદ્દાનમન્તસ્સ **આરા**દેસો સિયા, તસ્મા **અ**કારન્તાનીતિ? ન, ઈદિસે ઠાને પરભૂતાનં **યો અં ના**દીનં વચનાનમનોકાસત્તા. તથા હિ સમાસવિસયો એસો. સમાસવિસયસ્મિઞ્હિ અચિન્તેય્યાનિપિ રૂપાનિ દિસ્સન્તીતિ. એવં સન્તેપિ ભો ‘‘ગામતો નિક્ખમતી’’તિ પયોગસ્સ વિય અસમાસવિસયે ‘‘સત્થારતો સત્થારં ગચ્છતી’’તિ **નિદ્દેસપાળિ**દસ્સનતો ‘‘હેતુ સત્થારદસ્સન’’ન્તિઆદીસુ **સત્થાર** ઇચ્ચાદીનિ **અ**કારન્તાનીતિ ચિન્તેતબ્બાનીતિ? ન ચિન્તેતબ્બાનિ ‘‘સત્થારતો સત્થારં ગચ્છતી’’તિ એત્થાપિ **ઉ**કારન્તત્તા. એત્થ હિ અસમાસત્તેપિ **તો**પચ્ચયં પટિચ્ચ **સત્થુ**સદ્દસ્સ **ઉ**કારો **આરા**દેસં લભતિ. યાનિ પન તુમ્હે **ઉ**કારસ્સ **આરા**દેસનિમિત્તાનિ **યો અંના**દીનિ વચનાનિ ઇચ્છથ, તાનિ ઈદિસે ઠાને વિઞ્ઞૂનં પમાણં ન હોન્તિ. કાનિ પન હોન્તીતિ ચે? અસમાસવિસયે **તો**પચ્ચયો ચ સમાસવિસયે પરપદાનિ ચ પરપદાભાવે સ્યાદિવિભત્તિયો ચાતિ ઇમાનેવ ઈદિસે ઠાને એકન્તેન પમાણં હોન્તિ. તથા હિ **ધમ્મપદટ્ઠકથાયં** ‘‘યાવદેવ અનત્થાય, ઞત્તં બાલસ્સ જાયતી’’તિ ઇમિસ્સા પાળિયા અત્થસંવણ્ણનાયં ‘‘અયં નિમ્માતાપિતરોતિ ઇમસ્મિં પહટે દણ્ડો નત્થી’’તિ એત્થ નિમ્માતાપિતરોતિ ઇમસ્સ સમાસવિસયત્તા સિમ્હિ પરે **ઉ**કારો **આરા**દેસં લભતિ, તતો **સિસ્સ ઓ**કારાદેસો, ઇચ્ચેતં પદં પકતિરૂપવસેન **ઉ**કારન્તં ભવતિ. નિપ્ફન્નત્તમુપાદાય ‘‘પુરિસો, ઉરગો’’તિ પદાનિ વિય **ઓ**કારન્તઞ્ચ ભવતિ. અયં પનેત્થ સમાસવિગ્ગહો ‘‘માતા ચ પિતા ચ માતાપિતરો, નત્થિ માતાપિતરો એતસ્સાતિ નિમ્માતાપિતરો’’તિ. પકતિરૂપવસેન હિ ‘‘નિમ્માતાપિતુ’’ ઇતિ ઠિતે **સિ**વચનસ્મિં પરે **ઉ**કારસ્સ **આરા**દેસો હોતિ. કત્થચિ પન ધમ્મપદટ્ઠકથાપોત્થકે ‘‘અયં નિમ્માતાપિતિકો’’તિ પાઠો દિસ્સતિ, એસો પન ‘‘અયં નિમ્માતાપિતરો’’તિ પદસ્સ અયુત્તતં મઞ્ઞમાનેહિ ઠપિતોતિ મઞ્ઞામ, ન સો અયુત્તો અટ્ઠકથાપાઠો. સો હિ ઉમઙ્ગજાતકટ્ઠકથાયં એકપિતરોતિ **સિમ્હિ આરા**દેસપયોગેન સમેતિ. તથા હિ –

‘‘યથાપિ નિયકો ભાતા,
સઉદરિયો એકમાતુકો;
એવં પઞ્ચાલચન્દો તે,
દયિતબ્બો રથેસભા’’તિ

ઇમિસ્સા પાળિયા અત્થં સંવણ્ણેન્તેહિ પાળિનયઞ્ઞૂહિ ગરૂહિ ‘‘નિયકોતિ અજ્ઝત્તિકો એકપિતરો એકમાતુયા જાતો’’તિ **સિમ્હિ આરા**દેસપયોગરચના કતા. ન કેવલઞ્ચ **સિમ્હિ આરા**દેસે પુલ્લિઙ્ગપ્પયોગોયેવમ્હેહિ દિટ્ઠો, અથ ખો ઇત્થિલિઙ્ગપ્પયોગોપિ સાસને દિટ્ઠો. તથા હિ વિનયપિટકે **ચૂળવગ્ગે** ‘‘અસ્સમણી હોતિ અસક્યધીતરા’’તિ પદં દિસ્સતિ. અયં પનેત્થ સમાસવિગ્ગહો ‘‘સક્યકુલે ઉપ્પન્નત્તા સક્યસ્સ ભગવતો ધીતા સક્યધીતરા, ન સક્યધીતરા અસક્યધીતરા’’તિ. ઇધાપિ **સિમ્હિ** પરે **ઉ**કારસ્સ **આરા**દેસો કતો, ઇત્થિલિઙ્ગભાવસ્સ ઇચ્છિતત્તા **આ**પચ્ચયો, તતો **સિ**લોપો ચ દટ્ઠબ્બો. એવં સમાસપદત્તે **સત્થુ પિતુ કત્તુ**સદ્દાનં નામિકપદમાલાયં વુત્તરૂપતો કોચિ કોચિ રૂપવિસેસો દિસ્સતિ. અઞ્ઞેસમ્પિ રૂપવિસેસો નયઞ્ઞુના મજ્ઝિતબ્બો સુત્તન્તેસુ. કો હિ નામ સમત્થો નિસ્સેસતો બુદ્ધવચનસાગરે સંકિણ્ણાનિ વિચિત્રાનિ પણ્ડિતજનાનં હદયવિમ્હાપનકરાનિ પદરૂપરતનાનિ સમુદ્ધરિત્વા દસ્સેતું, તસ્મા અમ્હેહિ અપ્પમત્તકાનિયેવ દસ્સિતાનિ.

અદન્ધજાતિકો વિઞ્ઞુ-જાતિકો સતતં ઇધ;
યોગં કરોતિ ચે સત્થુ, પાળિયં સો ન કઙ્ખતિ.

યે પનિધ અમ્હેહિ “સત્થા, અભિભવિતા, વત્તા, કત્તા”દયો સદ્દા પકાસિતા, તેસુ કેચિ ઉપયોગવચનેન સદ્ધિં નિચ્ચં વત્તન્તિ “પુચ્છિતા, ઓક્કમિતા”ઇચ્ચાદયો. તથા હિ “અભિજાનાસિ નો ત્વં મહારાજ ઇમં પઞ્હં અઞ્ઞે સમણબ્રાહ્મણે પુચ્છિતા. નિદ્દં ઓક્કમિતા”તિઆદિપયોગા બહૂ દિસ્સન્તિ. કેચિ સામિવચનેન સદ્ધિં નિચ્ચં વત્તન્તિ “અભિભવિતા, વત્તા”ઇચ્ચાદયો. તથા હિ “પચ્ચામિત્તાનં અભિભવિતા, તસ્સ ભવન્તિ વત્તારો. અમતસ્સ દાતા. પરિસ્સયાનં સહિતા. અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ, ઉપ્પાદેતા નરુત્તમો”તિઆદિપયોગા બહૂ દિસ્સન્તિ. કેચિ પન ઉપયોગવચનેનપિ સદ્ધિં નેવ વત્તન્તિ નિયોગા પઞ્ઞત્તિયં પવત્તનતો. તં યથા? “સત્થા, પિતા, ભાતા, નત્તા”ઇચ્ચાદયો. એત્થ પન “ઉપયોગવચનેન સદ્ધિં નિચ્ચં વત્તન્તી”તિઆદિવચનં કમ્મભૂતં અત્થં સન્ધાય કતન્તિ વેદિતબ્બં.

એવં **ઉ**કારન્તતાપકતિકાનં **આ**કારન્તપદાનં પવત્તિં વિદિત્વા સદ્દેસુ અત્થેસુ ચ કોસલ્લમિચ્છન્તેહિ પુન લિઙ્ગઅન્તવસેન “સત્થા, સત્થો, સત્થ”ન્તિ તિકં કત્વા પદાનમત્થો ચ પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલા ચ પદાનં સદિસાસદિસતા ચ વવત્થપેતબ્બા. તત્ર હિ “સત્થા”તિ ઇદં પઠમં **ઉ**કારન્તતાપકતિયં ઠત્વા પચ્છા **આ**કારન્તભૂતં પુલ્લિઙ્ગં, “સત્થો”તિ ઇદં પઠમં **અ**કારન્તતાપકતિયં ઠત્વા પચ્છા **ઓ**કારન્તભૂતં પુલ્લિઙ્ગં, “સત્થ”ન્તિદં પન પઠમં **અ**કારન્તતાપકતિયં ઠત્વા પચ્છા નિગ્ગહીતન્તભૂતં નપુંસકલિઙ્ગં. તત્ર **સત્થા**તિ સદેવકં લોકં સાસતિ અનુસાસતીતિ સત્થા, કો સો? ભગવા. **સત્થો**તિ સહ અત્થેનાતિ સત્થો, ભણ્ડમૂલં ગહેત્વા વાણિજ્જાય દેસન્તરં ગતો જનસમૂહો. **સત્થ**ન્તિ સાસતિ આચિક્ખતિ અત્થે એતેનાતિ સત્થં, બ્યાકરણાદિગન્થો, અથ વા સસતિ હિંસતિ સત્તે એતેનાતિ સત્થં, અસિઆદિ. “સત્થા, સત્થા, સત્થારો. સત્થારં, સત્થારો”તિ પુરે વિય પદમાલા. “સત્થો, સત્થા. સત્થં, સત્થે”તિ **પુરિસ**નયેન પદમાલા. “સત્થં, સત્થાનિ, સત્થા. સત્થં, સત્થાનિ, સત્થે”તિ નપુંસકે વત્તમાન **ચિત્ત**નયેન પદમાલા યોજેતબ્બા. એવં તિધા ભિન્નાસુ નામિકપદમાલાસુ પદાનં સદિસાસદિસતા વવત્થપેતબ્બા.

સત્થા તિટ્ઠતિ સબ્બઞ્ઞૂ, સત્થા યન્તિ ધનત્થિકા;
સત્થા અપેતિ પુરિસો, ભોન્તો સત્થા દદાથ સં.

એવં સુતિસામઞ્ઞવસેન સદિસતા ભવતિ.

સત્થં યં તિખિણં તેન, સત્થો કત્વાન કપ્પિયં;
ફલં સત્થુસ્સ પાદાસિ, સત્થા તં પરિભુઞ્જતિ.

એવં અસુતિસામઞ્ઞવસેન અસદિસતા ભવતિ, તથા લિઙ્ગઅન્તવસેન. “ચેતા ચેતો”તિ ચ “તાતા તાતો”તિ ચ દુકં કત્વા પદાનમત્થો ચ પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલા ચ પદાનં સદિસાસદિસતા ચ વવત્થપેતબ્બા.

તત્ર હિ “ચેતા”તિ પઠમં **ઉ**કારન્તતાપકતિયં ઠત્વા પચ્છા **આ**કારન્તભૂતં પુલ્લિઙ્ગં, તથા “તાતા”તિ પદમ્પિ. “ચેતો”તિ ઇદં પન પઠમં **અ**કારન્તતાપકતિયં ઠત્વા પચ્છા **ઓ**કારન્તભૂતં પુલ્લિઙ્ગં, તથા “તાતો”તિ પદમ્પિ. તત્ર **ચેતા**તિ ચિનોતિ રાસિં કરોતીતિ ચેતા, પાકારચિનનકો પુગ્ગલો, ઇટ્ઠકવડ્ઢકીતિ અત્થો. **ચેતો**તિ ચિત્તં, એવંનામકો વા લુદ્દો. એત્થ ચ ચિત્તં “ચેતયતિ ચિન્તેતી”તિ અત્થવસેન ચેતો, લુદ્દો પન પણ્ણત્તિવસેન. **તાતા**તિ તાયતીતિ તાતા. “અધસ્સ તાતા હિતસ્સ વિધાતા”તિસ્સ પયોગો. “તાતો”તિ એત્થાપિ તાયતીતિ તાતો, પુત્તાનં પિતૂસુ, પિતરાનં પુત્તેસુ, અઞ્ઞેસઞ્ચ અઞ્ઞેસુ પિયપુગ્ગલેસુ વત્તબ્બવોહારો એસો. “સો નૂન કપણો તાતો, ચિરં

રુચ્ચતિ અસ્સમે. કિચ્છેનાધિગતા ભોગા, તે તાતો વિધમં ધમં. એહિ તાતા''તિઆદીસુ ચસ્સ પયોગો વેદિતબ્બો. ''ચેતા, ચેતા, ચેતારો. ચેતારં, ચેતારો''તિ **સત્થુ**નયેન પદમાલા. ''ચેતો, ચેતા. ચેતં, ચેતે. ચેતસા, ચેતેના''તિ **મનો**ગણનયેન ઞેય્યા. અયં ચિત્તવાચકસ્સ **ચેત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા. ''ચેતો, ચેતા. ચેતં, ચેતે. ચેતેના''તિ **પુરિસ**નયેન ઞેય્યા. અયં પણ્ણત્તિવાચકસ્સ **ચેત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા. ''તાતા, તાતા, તાતારો. તાતાર''ન્તિ સત્થુનયેન ઞેય્યા. ''તાતો, તાતા, તાત''ન્તિ **પુરિસ**નયેન ઞેય્યા. એવમિમાસુપિ નામિકપદમાલાસુ પદાનં સદિસાસદિસતા વવત્થપેતબ્બા, તથા લિઙ્ગઅન્તવસેન ''ઞાતા, ઞાતો, ઞાતં, ઞાતા''તિ ચતુક્કં કત્વા પદાનમત્થો ચ પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલા ચ પદાનં સદિસાસદિસતા ચ વવત્થપેતબ્બા.

તત્ર હિ ''ઞાતા''તિ ઇદં પઠમં **ઉ**કારન્તતાપકતિયં ઠત્વા પચ્છા **આ**કારન્તભૂતં પુલ્લિઙ્ગં. ''ઞાતો ઞાત''ન્તિ ઇમાનિ યથાક્કમં પઠમં **અ**કારન્તતાપકતિયં ઠત્વા પ**ચ્છો**કારન્તનિગ્ગહીતન્તભૂતાનિ વાચ્ચલિઙ્ગેસુ પુન્નપુંસકલિઙ્ગાનિ. તથા હિ ''ઞાતો અત્થો સુખાવહો. ઞાતમેતં કુરઙ્ગસ્સા''તિ નેસં પયોગા દિસ્સન્તિ. ''ઞાતા''તિ ઇદં પન પઠમં **આ**કારન્તતાપકતિયં ઠત્વા પચ્છાપિ **આ**કારન્તભૂતં વાચ્ચલિઙ્ગેસુ ઇત્થિલિઙ્ગં. તથા હિ ''એસા ઇત્થિમયા ઞાતા''તિ પયોગો. તત્ર પુલ્લિઙ્ગપક્ખે ''જાનાતીતિ ઞાતા''તિ કત્તુકારકવત્તમાનકાલવસેન અત્થો ગહેતબ્બો. ઇત્થિલિઙ્ગાદિપક્ખે ''ઞાયિત્થાતિ ઞાતા ઞાતો ઞાત''ન્તિ કમ્મકારકાતીતકાલવસેન અત્થો ગહેતબ્બો. એસ નયો અઞ્ઞત્થાપિ યથાસમ્ભવં દટ્ઠબ્બો. ''ઞાતા, ઞાતા, ઞાતારો. ઞાતાર''ન્તિ **સત્થુ**નયેન ઞેય્યા. ''ઞાતો, ઞાતા. ઞાત''ન્તિ **પુરિસ**નયેન ઞેય્યા. ''ઞાતં, ઞાતાનિ, ઞાતા. ઞાતં, ઞાતાનિ, ઞાતે''તિ વક્ખમાન**ચિત્ત**નયેન ઞેય્યા. ''ઞાતા, ઞાતા, ઞાતાયો. ઞાતં, ઞાતા, ઞાતાયો''તિ વક્ખમાન**કઞ્ઞા**નયેન ઞેય્યા. એવમિમાસુપિ નામિકપદમાલાસુ પદાનં સદિસાસદિસતા વવત્થપેતબ્બા. અઞ્ઞેસુપિ ઠાનેસુ યથારહં ઇમિના નયેન સદિસાસદિસતા ઉપપરિક્ખિતબ્બા. **વત્તા ધાતા ગન્તા**દીનમ્પિ ''વદતીતિ વત્તા, ધારેતીતિ ધાતા, ગચ્છતીતિ ગન્તા''તિઆદિના યથાસમ્ભવં નિબ્બચનાનિ ઞેય્યાનિ.

યં પનેત્થ અમ્હેહિ પકિણ્ણકવચનં કથિતં, તં ''અટ્ઠાને ઇદં કથિત''ન્તિ ન વત્તબ્બં. યસ્મા અયં સદ્દનીતિ નામ સદ્દાનમત્થાનઞ્ચ યુત્તાયુત્તિપકાસનત્થં કતારમ્ભત્તા નાનપ્પકારેન સબ્બં માગધવોહારં સઙ્ખોભેત્વા કથિતાયેવ સોભતિ, ન ઇતરથા, તસ્મા નાનપ્પભેદેન વત્તુમિચ્છાય સમ્ભવતો ''અટ્ઠાને ઇદં કથિત''ન્તિ ન વત્તબ્બં. નાનાઉપાયેહિ વિઞ્ઞૂનં ઞાપનત્થં કતારમ્ભત્તા ચ પન પુનરુત્તિદોસોપેત્થ ન ચિન્તેતબ્બો, અઞ્ઞદત્થુ સદ્ધાસમ્પન્નેહિ કુલપુત્તેહિ અયં સદ્દનીતિ પિટકત્તયોપકારાય સક્કચ્ચં પરિયાપુણિતબ્બા.

ઇતિ **અભિભવિતા**પદસદિસાનિ **વત્તા**, **ધાતા**, **ગન્તા**દીનિ પદાનિ દસ્સિતાનિ. ઇદાનિ અતંસદિસાનિ દસ્સેસ્સામ. સેય્યથિદં –

ગુણવા ગણવા ચેવ, બલવા યસવા તથા;
ધનવા સુતવા વિદ્વા, ધુતવા કતવાપિ ચ.

હિતવા ભગવા ચેવ, ધિતવા થામવા તથા;
યતવા ચાગવા ચાથ, હિમવિચ્ચાદયો રવા.

પુન્નપુંસકલિઙ્ગેહિ, **અ**કારન્તેહિ પાયતો;
વન્તુસદ્દો પરો હોતિ, તદન્તા ગુણવાદયો.

સઞ્ઞાવા રસ્મિવા ચેવ, મસ્સુવા ચ યસસ્સિવા;
ઇચ્ચાદિદસ્સનાપેસો, **આકારિવણ્ણુકારતો**;
ઇત્થિલિઙ્ગાદીસુ હોતિ, કત્થચીતિ પકાસયે.

સતિમા ગતિમા અત્થ-દસ્સિમા ધિતિમા તથા;
મુતિમા મતિમા ચેવ, જુતિમા હિરિમાપિ ચ.

થુતિમા રતિમા ચેવ, યતિમા બલિમા તથા;
કસિમા સુચિમા ધીમા, રુચિમા ચક્ખુમાપિ ચ.

બન્ધુમા હેતુમા’યસ્મા, કેતુમા રાહુમા તથા;
ખાણુમા ભાણુમા ગોમા, વિજ્જુમા વસુમાદયો.

પાપિમા પુત્તિમા ચેવ, ચન્દિમિચ્ચાદયોપિ ચ;
અતંસદિસસદ્દાતિ, વિઞ્ઞાતબ્બા વિભાવિના.

ઇવણ્ણુકારોકારેહિ, **મન્તુ**સદ્દો પરો ભવે;
આકારન્તા **ચિકા**રન્તા, **ઇમન્તૂ**તિ વિભાવયે.

ગુણવા, ગુણવા, ગુણવન્તો. ગુણવન્તં, ગુણવન્તે. ગુણવતા, ગુણવન્તેન, ગુણવન્તેહિ, ગુણવન્તેભિ. ગુણવતો, ગુણવન્તસ્સ, ગુણવતં, ગુણવન્તાનં. ગુણવતા, ગુણવન્તા, ગુણવન્તસ્મા, ગુણવન્તમ્હા, ગુણવન્તેહિ, ગુણવન્તેભિ. ગુણવતો, ગુણવન્તસ્સ, ગુણવતં, ગુણવન્તાનં. ગુણવતિ, ગુણવન્તે, ગુણવન્તસ્મિં, ગુણવન્તમ્હિ, ગુણવન્તેસુ. ભો ગુણવા, ભવન્તો ગુણવા, ભોન્તો ગુણવન્તો.

એત્થ પન ‘‘એથ તુમ્હે આવુસો સીલવા હોથા’’તિ ચ,

‘‘બલવન્તો દુબ્બલા હોન્તિ, થામવન્તોપિ હાયરે;
ચક્ખુમા અન્ધિકા હોન્તિ, માતુગામવસં ગતા’’તિ ચ

પાળિયં ‘‘સીલવા, ચક્ખુમા’’તિ પઠમાબહુવચનસ્સ દસ્સનતો ‘‘ગુણવા’’તિ પચ્ચત્તાલપનટ્ઠાને બહુવચનં વુત્તં. ‘‘ગુણવા સતિમા’’તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **ચૂળનિરુત્તિયમ્પિ** હિ ‘‘ગુણવા’’તિ પચ્ચત્તાલપનબહુવચનાનિ આગતાનિ, **નિરુત્તિપિટકે** પચ્ચત્તેકવચનભાવેનેવ આગતં, ચૂળનિરુત્તિયં પન નિરુત્તિપિટકે ચ ‘‘ભો ગુણવ’’ઇતિ રસ્સવસેન આલપનેકવચનં આગતં. મયં પન ‘‘તગ્ઘ ભગવા બોજ્ઝઙ્ગા. કથં નુ ભગવા તુય્હં સાવકો સાસને રતો’’તિએવમાદીસુ અનેકસતેસુ પાઠેસુ ‘‘ભગવા’’ઇતિ આલપનેકવચનસ્સ દીઘભાવદસ્સનતો **વન્તુ**પચ્ચયટ્ઠાને ‘‘ભો ગુણવા’’ઇચ્ચાદિ દીઘવસેન વચનં યુત્તતરં વિય મઞ્ઞામ, **મન્તુ**પચ્ચયટ્ઠાને પન **ઇમન્તુ**પચ્ચયટ્ઠાને ચ ‘‘સબ્બવેરભયાતીત, પાદે વન્દામિ ચક્ખુમ. એવં જાનાહિ પાપિમ’’ઇચ્ચાદીસુ પાળિપદેસેસુ ‘‘ચક્ખુમ’’ઇચ્ચાદિઆલપનેકવચનસ્સ રસ્સભાવદસ્સનતો ‘‘ભો સતિમ, ભો ગતિમ’’ઇચ્ચાદિ રસ્સવસેન વચનં યુત્તતરં વિય મઞ્ઞામ, અથ વા **મહાપરિનિબ્બાનસુત્તટ્ઠકથાયં** ‘‘આયસ્મા તિસ્સ’’ ઇતિદીઘવસેન વુત્તાલપનેકવચનસ્સ દસ્સનતો ‘‘ભગવા, આયસ્મા’’ ઇતિદીઘવસેન વુત્તપદમત્તં ઠપેત્વા **વન્તુ**પચ્ચયટ્ઠાનેપિ

મન્તુપચ્ચયનયો નેતબ્બો, **મન્તુ**પચ્ચયટ્ઠાનેપિ **વન્તુ**પચ્ચયનયો નેતબ્બો. તથા હિ **કચ્ચાયના**દીસુ ‘‘ભો ગુણવં, ભો ગુણવ, ભો ગુણવા’’ઇતિ નિગ્ગહીતરસ્સદીઘવસેન તીણિ આલપનેકવચનાનિ વુત્તાનિ, ઇમિના ‘‘ભો સતિમં, ભો સતિમ, ભો સતિમા’’તિ એવમાદિનયોપિ દસ્સિતો . પઠમાબહુવચનટ્ઠાને પન ‘‘ગુણવન્તો, ગુણવન્તા, ગુણવન્તી’’તિ તીણિ પદાનિ વુત્તાનિ, ઇમિનાપિ ‘‘સતિમન્તો, સતિમન્તા, સતિમન્તી’’તિ એવમાદિનયોપિ દસ્સિતો. તેસુ ‘‘ભો ગુણવં ભો સતિમં, ગુણવન્તા, ગુણવન્તી’’તિ ઇમાનિ પદાનિ એવંગતિકાનિ ચ અઞ્ઞાનિ પદાનિ પાળિયં અપ્પસિદ્ધાનિ યથા ‘‘આયસ્મન્તા’’તિ પદં પસિદ્ધં, તસ્મા યં ચૂળનિરુત્તિયં વુત્તં, યઞ્ચ નિરુત્તિપિટકે, યઞ્ચ કચ્ચાયનાદીસુ, તં સબ્બં પાળિયા અટ્ઠકથાહિ ચ સદ્ધિં યથા ન વિરુજ્ઝતિ, ગઙ્ગોદકેન યમુનોદકં વિય અઞ્ઞદત્થુ સંસન્દતિ સમેતિ, તથા ગહેતબ્બં.

અપિચેત્થ અયમ્પિ વિસેસો ગહેતબ્બો. તં યથા? ‘‘તુય્હં ધીતા મહાવીર, પઞ્ઞવન્ત જુતિન્ધરા’’તિ **પાળિયં** ‘‘પઞ્ઞવન્ત’’ઇતિ આલપનેકવચનસ્સ દસ્સનતો.

‘‘સબ્બા કિરેવં પરિનિટ્ઠિતાનિ,
યસસ્સિ નં પઞ્ઞવન્તં વિસય્હ;
યસો ચ લદ્ધા પુરિમં ઉળારં,
નપ્પજ્જહે વણ્ણબલં પુરાણ’’ન્તિ.

ઇમિસ્સા જાતકપાળિયા **અટ્ઠકથાયં** ‘‘પઞ્ઞવન્ત’’ઇતિ આલપનેકવચનસ્સ દસ્સનતો ચ ‘‘ભો ગુણવન્ત, ભો ગુણવન્તા, ભો સતિમન્ત, ભો સતિમન્તા’’તિઆદીનિપિ આલપનેકવચનાનિ અવસ્સમિચ્છિતબ્બાનિ. તથા હિ તિસ્સં પાળિયં ‘‘યસસ્સિ પઞ્ઞવન્ત’’ ઇચ્ચાલપનવચનં અટ્ઠકથાચરિયા ઇચ્છન્તિ. **નન્તિ** હિ પદપૂરણે નિપાતમત્તં. **પઞ્ઞવન્ત**ન્તિ પન છન્દાનુરક્ખણત્થં અનુસારાગમં કત્વા વુત્તં. એવં પાવચને **વન્તુ**પચ્ચયાદિસહિતાનં સદ્દાનં ‘‘ભગવા, આયસ્મા, પઞ્ઞવન્ત, ચક્ખુમ, પાપિમ’’ઇતિદસ્સિતનયેન આલપનપ્પવત્તિ વેદિતબ્બા. એત્થ ચ ‘‘ગઙ્ગાભાગીરથી નામ, હિમવન્તા પભાવિતા’’તિ ચ ‘‘કુતો આગતત્થ ભન્તેતિ, હિમવન્તા મહારાજા’’તિ ચ દસ્સનતો ‘‘ગુણવન્તા’’તિ પઞ્ચમિયા એકવચનં કથિતં. યથા **ગુણવન્તુ** સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા યોજિતા, એવં **ધનવન્તુબલવન્તા**દીનં **સતિમન્તુ ગતિમન્તા**દીનઞ્ચ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા.

ઇદાનિ **વિદ્વા**દિપદાનં **ગુણવા**પદેન સમાનગતિકત્તમ્પિ સોતૂનં પયોગેસુ સમ્મોહાપગમત્થં એકદેસતો નિબ્બચનાદીહિ સદ્ધિં **વિદ્વન્તુ**ઇચ્ચાદિપકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે – ઞાણસઙ્ખાતો વેદો અસ્સ અત્થીતિ વિદ્વા, પણ્ડિતો. એત્થ ચ **વિદ્વા**સદ્દસ્સ અત્થિભાવે ‘‘ઇતિ વિદ્વા સમં ચરે’’તિઆદિ આહચ્ચપાઠો નિદસ્સનં. અત્રાયં પદમાલા – વિદ્વા, વિદ્વા, વિદ્વન્તો. વિદ્વન્તં, વિદ્વન્તે. વિદ્વતા, વિદ્વન્તેન. સેસં સબ્બં નેય્યં. વેદનાવા, વેદનાવા, વેદનાવન્તો. વેદનાવન્તં, વેદનાવન્તે. વેદનાવતા, વેદનાવન્તેન. સેસં સબ્બં નેય્યં. એવં ‘‘સઞ્ઞાવાચેતનાવા સદ્ધાવા પઞ્ઞવા સબ્બાવા’’ઇચ્ચાદીસુપિ. એત્થ ચ ‘‘વેદનાવન્તં વા અત્તાનં સબ્બાવન્તં લોક’’ન્તિઆદીનિ નિદસ્સનપદાનિ. તત્થ **સબ્બાવન્ત**ન્તિ સબ્બસત્તવન્તં, સબ્બસત્તયુત્તન્તિ અત્થો. મજ્ઝેદીઘઞ્હિ ઇદં પદં. યેભુય્યેન પન ‘‘પઞ્ઞવાપઞ્ઞવન્તો’’તિઆદીનિ મજ્ઝેરસ્સાનિપિ ભવન્તિ. યસસ્સિનો પરિવારભૂતા જના અસ્સ અત્થીતિ યસસ્સિવા, અથ વા યસસ્સી ચ યસસ્સિવા ચાતિ યસસ્સિવા. એકદેસસરૂપેકસેસોયં. ‘‘યસસ્સિવા’’તિ પદસ્સ પન અત્થિભાવે –

> “ખત્તિયો જાતિસમ્પન્નો, અભિજાતો યસસ્સિવા;
> ધમ્મરાજા વિદેહાનં, પુત્તો ઉપ્પજ્જતે તવા”તિ

ઇદં નિદસ્સનં. “યસસ્સિવા, યસસ્સિવા, યસસ્સિવન્તો. યસસ્સિવન્તં” ઇચ્ચાદિ નેતબ્બં. અત્થે દસ્સનસીલં અત્થદસ્સિ, કિં તં? ઞાણં. અત્થદસ્સિ અસ્સ અત્થીતિ **અત્થદસ્સિમા**, એત્થ ચ –

> “તં તત્થ ગતિમા ધિતિમા, મુતિમા અત્થદસ્સિમા;
> સઙ્ખાતા સબ્બધમ્માનં, વિધુરો એતદબ્રવી”તિ

ઇદમેતસ્સત્થસ્સ સાધકં વચનં. “અત્થદસ્સિમા, અત્થદસ્સિમા, અત્થદસ્સિમન્તો. અત્થદસ્સિમન્તં” ઇચ્ચાદિ નેતબ્બં. પાપં અસ્સ અત્થીતિ **પાપિમા**, અકુસલરાસિસમન્નાગતો મારો. પુત્તા અસ્સ અત્થીતિ **પુત્તિમા**, બહુપુત્તો. “સોચતિ પુત્તેહિ પુત્તિમા”તિ એત્થ હિ બહુપુત્તો “પુત્તિમા”તિ વુચ્ચતિ. ચન્દો અસ્સ અત્થીતિ **ચન્દિમા**. ચન્દોતિ ચેત્થ ચન્દવિમાનમધિપ્પેતં, ચન્દવિમાનવાસી પન દેવપુત્તો “ચન્દિમા”તિ. તથા હિ “ચન્દો ઉગ્ગતો, પમાણતો ચન્દો આયામવિત્થારતો ઉબ્બેધતો ચ એકૂનપઞ્ઞાસયોજનો, પરિક્ખેપતો તીહિ યોજનેહિ ઊનદિયડ્ઢસતયોજનો”તિઆદીસુ ચન્દવિમાનં “ચન્દો”તિ વુત્તં. “તથાગતં અરહન્તં, ચન્દિમા સરણં ગતો”તિઆદીસુ પન ચન્દદેવપુત્તો “ચન્દિમા”તિ. અપરો નયો – ચન્દો અસ્સ અત્થીતિ **ચન્દિમા**. ચન્દોતિ ચેત્થ ચન્દદેવપુત્તો અધિપ્પેતો, તન્નિવાસટ્ઠાનભૂતં પન ચન્દવિમાનં “ચન્દિમા”તિ. તથા હિ “રાહુ ચન્દં પમુઞ્ચસ્સુ, ચન્દો મણિમયવિમાને વસતી”તિઆદીસુ ચન્દદેવપુત્તો “ચન્દો”તિ વુત્તો.

> “યો હવે દહરો ભિક્ખુ, યુઞ્જતિ બુદ્ધસાસને;
> સોમંલોકંપભાસેતિ, અબ્ભા મુત્તોવ ચન્દિમા”તિ

આદીસુ પન તન્નિવાસટ્ઠાનભૂતં ચન્દવિમાનં “ચન્દિમા”તિ વુત્તં. ઇતિ “ચન્દો”તિ ચ “ચન્દિમા”તિ ચ ચન્દદેવપુત્તસ્સપિ ચન્દવિમાનસ્સપિ નામન્તિ વેદિતબ્બં. તત્ર “પાપિમા પુત્તિમા ચન્દિમા”તિ ઇમાનિ **પાપ**સદ્દાદિતો “તદસ્સત્થિ” ઇચ્ચેતસ્મિં અત્થે પવત્તસ્સ **ઇમન્તુ**પચ્ચયસ્સ વસેન સિદ્ધિમુપાગતાનીતિ ગહેતબ્બાનિ.

નનુ ચ ભો **મન્તુ**પચ્ચયવસેનેવ સાધેતબ્બાનીતિ? ન, કત્થચિપિ **અકારન્ત**તો **મન્તુ**નો અભાવા. નનુ ચ ભો એવં સન્તેપિ **પાપ પુત્ત ચન્દ**તો પઠમં **ઇ**કારાગમં કત્વા તતો **મન્તુ**પચ્ચયં કત્વા સક્કા સાધેતુન્તિ? સક્કા રૂપમત્તસિજ્ઝનતો, નયો પન સોભનો ન હોતિ. તથા હિ **પાપ પુત્તા**દિતો **અકારન્ત**તો ઇકારાગમં કત્વા **મન્તુ**પચ્ચયે વિધિયમાને અઞ્ઞેહિ **ગુણયસા**દીહિ **અકારન્તે**હિ ઇકારાગમં કત્વા **મન્તુ**પચ્ચયસ્સ કાતબ્બતાપસઙ્ગો સિયા. ન હિ અનેકેસુ પાળિસતસહસ્સેસુ કત્થચિપિ **અકારન્ત**તો **ગુણ યસા**દિતો ઇકારાગમેન સદ્ધિં **મન્તુ**પચ્ચયો દિસ્સતિ, અટ્ઠાનત્તા પન **પાપ પુત્તા**દિતો **અકારન્ત**તો **ઇ**કારાગમં અકત્વા **ઇમન્તુ**પચ્ચયે કતેયેવ “પાપિમા પુત્તિમા”તિઆદીનિ સિજ્ઝન્તીતિ.

એવં સન્તેપિ ભો કસ્મા **કચ્ચાયન**પ્પકરણે **મન્તુ**પચ્ચયોવ વુત્તો, ન **ઇમન્તુ**પચ્ચયોતિ? દ્વયમ્પિ વુત્તમેવ. કથં ઞાયતીતિ ચે? યસ્મા તત્થ “તપાદિતો સી, દણ્ડાદિતો ઇક ઈ, મધ્વાદિતો રો, ગુણાદિતો વન્તૂ”તિ ઇમાનિ ચત્તારિ સુત્તાનિ સન્નિહિત**તો**દન્તસદ્દભાવેન વત્વા મજ્ઝે “સત્યાદીહિ મન્તૂ”તિ અઞ્ઞથા સુત્તં વત્વા તતો

સન્નિહિત**તો**દન્તવસેન ‘‘સદ્ધાદિતો ણા’’તિ સુત્તં વુત્તં, તસ્મા તત્થ ‘‘સત્યાદીહિમન્તૂ’’તિ વિસદિસં કત્વા વુત્તસ્સ સુત્તસ્સ વસેન **ઇમન્તુ** પચ્ચયો ચ વુત્તોતિ વિઞ્ઞાયતિ. **પકતિ હેસાચરિયાનં યેન કેનચિ આકારેન અત્તનો અધિપ્પાયવિઞ્ઞાપનં**. એત્થ ચ દુતિયો અત્થો સરસન્ધિવસેન ગહેતબ્બો. તથા હિસ્સ ‘‘સત્યાદીહિ મન્તૂ’’તિ પઠમો અત્થો, ‘‘સત્યાદીહિ ઇમન્તૂ’’તિ દુતિયો અત્થો. ઇતિ ‘‘સેતો ધાવતી’’તિ પયોગે વિય ‘‘સત્યાદીહિ મન્તૂ’’તિ સુત્તે ભિન્નસત્તિસમવેતવસેન અત્થદ્વયપટિપત્તિ ભવતિ, તસ્મા પરમસુખુમસુગમ્ભીરત્થવતા અનેન સુત્તેન કત્થચિ **સતિ ગતિ સેતુ ગો**ઇચ્ચાદિતો **મન્તુ**પચ્ચયો ઇચ્છિતો. કત્થચિ **સતિ પાપ પુત્ત**ઇચ્ચાદિતો **ઇમન્તુ**પચ્ચયો ઇચ્છિતોતિ દટ્ઠબ્બં.

યસ્મા પન **સતિ**સદ્દો **મન્તુ**વસેન **ગતિધીસેથુગો** ઇચ્ચાદીહિ, **ઇમન્તુ**વસેન **પાપપુત્તા**દીહિ ચ સમાનગતિકત્તા તેસં પકારભાવેન ગહિતો, તસ્મા એવં સુત્તત્થો ભવતિ ‘‘સત્યાદીહિ મન્તુ સતિપ્પકારેહિ સદ્દેહિ **મન્તુ**પચ્ચયો હોતિ **ઇમન્તુ**પચ્ચયો ચ યથારહં ‘તદસ્સત્થિ’ ઇચ્ચેતસ્મિં અત્થે’’તિ. અયં પનેત્થ અધિપ્પાયો – યથા ‘‘સતિમા’’તિ એત્થ સતીતિ **ઇ**કારન્તતો **મન્તુ**પચ્ચયો હોતિ, તથા ‘‘ગતિમા, ધીમા, સેતુમા, ગોમા’’તિઆદીસુ **ઇ**કારન્ત **ઈ**કારન્ત **ઉ**કારન્તનિ**ચ્ચો**કારન્તતો **મન્તુ**પચ્ચયો હોતિ. યથા ચ ‘‘સતિમા’’તિ એત્થ ‘‘સતી’’તિ **ઇ**કારન્તતો **ઇમન્તુ**પચ્ચયો હોતિ, તથા ‘‘ગતિમા, પાપિમા, પુત્તિમા’’તિઆદીસુ **ઇ**કારન્ત **અ**કારન્તતો **ઇમન્તુ**પચ્ચયો હોતિ. એવં સતિપ્પકારેહિ સદ્દેહિ યથાસમ્ભવં **મન્તુ ઇમન્તુ**પચ્ચયા હોન્તીતિ.

યજ્જેવં પચ્ચયદ્વયવિધાયકં ‘‘દણ્ડાદિતો ઇક ઈ’’તિ સુત્તં વિય ‘‘સત્યાદિતો ઇમન્તુ મન્તૂ’’તિ વત્તબ્બં, કસ્મા નાવોચાતિ? તથા અવચને કારણમત્થિ. યદિ હિ ‘‘દણ્ડાદિતો ઇક ઈ’’તિ સુત્તં વિય ‘‘સત્યાદિતો ઇમન્તુ મન્તૂ’’તિ સુત્તં વુત્તં સિયા, એકક્ખણેયેવ **ઇમન્તુ મન્તૂનં** વચનેન **દણ્ડ**સદ્દતો સમ્ભૂતં ‘‘દણ્ડિકો દણ્ડી’’તિ રૂપદ્વયમિવ **સતિગતિ**આદિતોપિ વિસદિસરૂપદ્વયમિચ્છિતબ્બં સિયા, તઞ્ચ નત્થિ, તસ્મા ‘‘સત્યાદિતો ઇમન્તુ મન્તૂ’’તિ ન વુત્તં. અપિચ તથા વુત્તે બવ્હક્ખરતાય ગન્થગરુતા સિયા. યસ્મા ચ સુત્તેન નામ અપ્પક્ખરેન અસન્દિદ્ધેન સારવન્તેન ગૂળ્હનિન્નયેન સબ્બતોમુખેન અનવજ્જેન ભવિતબ્બં. **કચ્ચાયને** ચ યેભુય્યેન તાદિસાનિ ગમ્ભીરત્થાનિ સુવિસદઞાણવિસયભૂતાનિ સુત્તાનિ દિસ્સન્તિ ‘‘ઉપાઝધિકિસ્સરવચને, સરા સરે લોપ’’ન્તિઆદીનિ, ઇદમ્પિ તેસમઞ્ઞતરં, તસ્મા ‘‘સત્યાદિતો ઇમન્તુ મન્તૂ’’તિ ન વુત્તં. એવં સુત્તોપદેસે અકતેપિ **ઇમન્તુ**નોપિ ગહણત્થં ભિન્નસત્તિસમવેતવસેન ‘‘સત્યાદીહિ મન્તૂ’’તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

અપરો નયો – ‘‘તપાદિતો સી’’તિઆદીસુ **તો**દન્તસદ્દસ્સ બહુવચનન્તતા ન સુટ્ઠુ પાકટા **તો**પચ્ચયસ્સ એકત્થબવ્હત્થેસુ વત્તનતો, ‘‘સત્યાદીહિ મન્તૂ’’તિ એત્થ પન **હિ**સદ્દસ્સ બહુવચનત્થતા અતીવ પાકટા, તસ્મા બહુવચનગ્ગહણેન **ઇમન્તુ** પચ્ચયો હોતીતિપિ દટ્ઠબ્બં. નનુ ચ ભો વિનાપિ **ઇમન્તુ**પચ્ચયેન પાપમસ્સત્થીતિ પાપી, પાપી એવ પાપિમાતિ સકત્થે **મા**પચ્ચયે કતેયેવ ‘‘પાપિમા પુત્તિમા’’તિઆદીનિ સિજ્ઝન્તિ ‘‘છટ્ઠમો સો પરાભવો’’તિ એત્થ **મ**પચ્ચયેન ‘‘છટ્ઠમો’’તિ પદં વિયાતિ? અતિનયઞ્ઞૂ ભવં, અતિનયઞ્ઞૂ નામાતિ ભવં વત્તબ્બો, ન પન ભવં સદ્દગતિં જાનાતિ, સદ્દગતિયો ચ નામ બહુવિધા. તથા હિ છટ્ઠોયેવ છટ્ઠમો, ‘‘સુત્તમેવ સુત્તન્તો’’તિઆદીસુ **પુરિસ**નયેન યોજેતબ્બા સદ્દગતિ, ‘‘દેવોયેવ દેવતા’’તિઆદીસુ **કઞ્ઞા**નયેન યોજેતબ્બા સદ્દગતિ, ‘‘દિટ્ઠિ એવ દિટ્ઠિગત’’ન્તિઆદીસુ **ચિત્ત**નયેન યોજેતબ્બા સદ્દગતિ. એવંવિધાસુ સદ્દગતીસુ ‘‘પાપી એવ પાપિમા’’તિઆદિકં કતરં સદ્દગતિં વદેસિ? ‘‘સત્થા રાજા બ્રહ્મા સખા અત્તા સા પુમા’’તિઆદીસુ ચ કતરં સદ્દગતિં વદેસિ? કતરસદ્દન્તોગધં કતરાય ચ નામિકપદમાલાયં યોજેતબ્બં મઞ્ઞસીતિ? સો એવં પુટ્ઠો અદ્ધા ઉત્તરિ કિઞ્ચિ અદિસ્વા તુણ્હી ભવિસ્સતિ, તસ્મા તાદિસો નયો ન ગહેતબ્બો. તાદિસસ્મિઞ્હિ નયે ‘‘પાપિમતા

પાપિમતો''તિઆદીનિ રૂપાનિ ન સિજ્ઝન્તિ, **ઇમન્તુ**પચ્ચયનયેન પન સિજ્ઝન્તિ, તસ્મા અયમેવ નયો પસત્થતરો આયસ્મન્તેહિ સમ્મા ચિત્તે ઠપેતબ્બો. અત્રિદં નિદસ્સનં –

''જયો હિ બુદ્ધસ્સ સિરીમતો અયં,
મારસ્સ ચ પાપિમતો પરાજયો;
ઉગ્ઘોસયું બોધિમણ્ડે પમોદિતા,
જયં તદા દેવગણા મહેસિનો''તિ ચ,

''સાખાપત્તફલૂપેતો, ખન્ધિમાવમહાદુમો''તિ ચ.

પાપિમા, પાપિમા, પાપિમન્તો. પાપિમન્તં. સેસં નેય્યં, એસ નયો ''ખન્ધિમા, પુત્તિમા''તિઆદીસુપિ.

ઇદાનિ યથાપાવચનં કિઞ્ચિદેવ **હિમવન્તુ સતિમન્તા**દીનં વિસેસં બ્રૂમ. હિમવન્તોવ પબ્બતો. સતિમં ભિક્ખું. બન્ધુમં રાજાનં. ચન્દિમં દેવપુત્તં. સતિમસ્સ ભિક્ખુનો. બન્ધુમસ્સ રઞ્ઞો. ઇદ્ધિમસ્સ ચ પરસ્સ ચ એકક્ખણે ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. ઇચ્ચાદિ વિસેસો વેદિતબ્બો. અપિચેત્થ ''આયસ્મન્તા''તિ દ્વિન્નં વત્તબ્બવચનં, ''આયસ્મન્તો''તિ બહૂનં વત્તબ્બવચનન્તિ અયમ્પિ વિસેસો વેદિતબ્બો. તથા હિ ''દ્વિન્નં આરોચેન્તેન 'આયસ્મન્તા ધારેન્તૂ'તિ, તિણ્ણં આરોચેન્તેન 'આયસ્મન્તો ધારેન્તૂ'તિ વત્તબ્બ''ન્તિ વુત્તં. ''તિણ્ણ''ન્તિ ચેત્થ કથાસીસમત્તં, તેન ચતુન્નમ્પિ પઞ્ચન્નમ્પિ અતિરેકસતાનમ્પીતિ દસ્સિતં હોતિ. બહવોહિ ઉપાદાય ''ઉદ્દિટ્ઠા ખો આયસ્મન્તો ચત્તારો પારાજિકા ધમ્મા''તિઆદિકા પાળિયો ઠપિતા. તત્થ ''આયસ્મન્તા''તિદં વિનયવોહારવસેન દ્વેયેવ સન્ધાય વુત્તત્તા ન સબ્બસાધારણં. વિનયવોહારઞ્હિ વજ્જેત્વા અઞ્ઞસ્મિં વોહારે ન પવત્તતિ. ''આયસ્મન્તો''તિદં પન સબ્બત્થ પવત્તતીતિ દ્વિન્નં વિસેસો વેદિતબ્બો.

તત્ર ''હિમવન્તો''તિ ઇદં યેભુય્યેનેકવચનં ભવતિ, કત્થચિ બહુવચનમ્પિ, તેનાહ **નિરુત્તિપિટકે** થેરો ''હિમવા તિટ્ઠતિ, હિમવન્તો તિટ્ઠન્તી''તિ. ''હિમવન્તોવ પબ્બતો''તિ અયં એકવચનનયો યથારુતપાળિવસેન ગહેતબ્બો. યથારુતપાળિ ચ નામ –

''દૂરે સન્તો પકાસન્તિ, હિમવન્તોવ પબ્બતો;
અસન્તેત્થ ન દિસ્સન્તિ, રત્તિં ખિત્તા યથા સરા.

અહં તેન સમયેન, નાગરાજા મહિદ્ધિકો;
અતુલો નામ નામેન, પુઞ્ઞવન્તો જુતિન્ધરો.

ગતિમન્તો સતિમન્તો, ધિતિમન્તો ચ સો ઇસિ;
સદ્ધમ્મધારકો થેરો, આનન્દો રતનાકરો''

ઇચ્ચાદિ. એત્થ ''પુઞ્ઞવન્તો''તિઆદીનિ અનેકેસુ ઠાનેસુ બહુવચનભાવેન પુનપ્પુનં વદન્તાનિપિ કત્થચિ એકવચનાનિ હોન્તિ, એકવચનભાવો ચ નેસં ગાથાવિસયે દિસ્સતિ, તસ્મા તાનિ યથાપાવચનં ગહેતબ્બાનિ.

એવં **હિમવન્તુસતિમન્તુ**સદ્દાદીનં વિસેસં ઞત્વા પુન લિઙ્ગન્તવસેન દ્વિલિઙ્ગકપદાનમત્થો ચ પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલા ચ પદાનં સદિસાસદિસતા ચ વવત્થપેતબ્બા.

તત્ર હિ ''સિરિમા''તિ પદં સુતિસામઞ્ઞવસેન લિઙ્ગદ્વયે વત્તનતો દ્વિધા ભિજ્જતિ. ''સિરિમા પુરિસો''તિ હિ અત્થે **આ**કારન્તં પુલ્લિઙ્ગં, ''સિરિમા નામ દેવી''તિ અત્થે **આ**કારન્તં ઇત્થિલિઙ્ગં, ઉભયમ્પેતં **ઉ**કારન્તતાપકતિકા. અથ વા પન પચ્છિમં **આ**કારન્તતાપકતિકં, સિરી યસ્સ અત્થિ સો સિરિમાતિ પુલ્લિઙ્ગવસેન નિબ્બચનં, સિરી યસ્સા અત્થિ સા સિરિમાતિ ઇત્થિલિઙ્ગવસેન નિબ્બચનં. અત્રિમાનિ કિઞ્ચાપિ સુતિવસેન નિબ્બચનત્થવસેન ચ અઞ્ઞમઞ્ઞં સમાનત્થાનિ, તથાપિ પુરિસપદત્થઇત્થિપદત્થવાચકત્તા ભિન્નત્થાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. એસ નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો. સિરિમા, સિરિમા, સિરિમન્તો. સિરિમન્તં, સિરિમન્તે. સિરિમતા, સિરિમન્તેન. **ગુણવન્તુ**સદ્દસ્સેવ નામિકપદમાલા. સિરિમા, સિરિમા, સિરિમાયો. સિરિમં, સિરિમા, સિરિમાયો. સિરિમાય. વક્ખમાન**કઞ્ઞા**નયેન ઞેય્યા. એવં દ્વિધા ભિન્નાનં સમાનસુતિકસદ્દાનં નામિકપદમાલાસુ પદાનં સદિસાસદિસતા વવત્થપેતબ્બા. સમાનનિબ્બચનત્થસ્સપિ હિ અસમાનસુતિકસ્સ ''સિરિમા''તિ સદ્દસ્સ નામિકપદમાલાયં પદાનં ઇમેહિ પદેહિ કાચિપિ સમાનતા ન લબ્ભતિ. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

''સિરિમા''તિ પદં દ્વેધા, પુમિત્થીસુ પવત્તિતો;
ભિજ્જતીતિ વિભાવેય્ય, એત્થ પુલ્લિઙ્ગમિચ્છિતં.

ઇતિ **અભિભવિતા** પદેન વિસદિસાનિ **ગુણવાસતિમા**દીનિ પદાનિ દસ્સિતાનિ સદ્ધિં નામિકપદમાલાહિ. ઇદાનિ અપરાનિપિ તબ્બિસદિસાનિ પદાનિ દસ્સેસ્સામ સદ્ધિં નામિકપદમાલાહિ. સેય્યથિદં?

રાજા બ્રહ્મા સખા અત્તા, આતુમા સા પુમા રહા;
દળ્હધમ્મા ચ પચ્ચક્ખ-ધમ્મા ચ વિવટચ્છદા.

વત્તહા ચ તથા વુત્ત-સિરા ચેવ યુવાપિ ચ;
મઘવ અદ્ધ મુદ્ધાદિ, વિઞ્ઞાતબ્બા વિભાવિના.

એત્થ ''સા''તિ પદમેવ **આ**કારન્તતાપકતિકમાકારન્તં, સેસાનિ પન **અ**કારન્તતાપકતિકાનિ **આ**કારન્તાનિ.

રાજા, રાજા, રાજાનો. રાજાનં, રાજં, રાજાનો. રઞ્ઞા, રાજિના, રાજૂહિ, રાજૂભિ. રઞ્ઞો, રાજિનો, રઞ્ઞં, રાજૂનં, રાજાનં. રઞ્ઞા, રાજૂહિ, રાજૂભિ. રઞ્ઞો, રાજિનો, રઞ્ઞં, રાજૂનં, રાજાનં. રઞ્ઞે, રાજિનિ, રાજૂસુ. ભો રાજ, ભવન્તો રાજાનો, ભવન્તો રાજા ઇતિ વા, અયમમ્હાકં રુચિ.

નિરુત્તિપિટકાદીસુ ''રાજા''તિ બહુવચનં ન આગતં, **ચૂળનિરુત્તિયં** પન આગતં. કિઞ્ચાપિ નિરુત્તિપિટકાદીસુ ન આગતં, તથાપિ ''નેતાદિસા સખા હોન્તિ, લબ્ભા મે જીવતો સખા''તિ પાળિયં બહુવચનેકવચનવસેન ''સખા''તિ પદસ્સ દસ્સનતો ''રાજા''તિ બહુવચનં ઇચ્છિતબ્બમેવ. તથા ''બ્રહ્મા, અત્તા''ઇચ્ચાદીનિપિ બહુવચનાનિ તગ્ગતિકત્તા વિના કેનચિ રૂપવિસેસેન.

એત્થ ચ ''ગહપતિકો નામ ઠપેત્વા રાજં રાજભોગ્ગં બ્રાહ્મણં અવસેસો ગહપતિકો નામા''તિ દસ્સનતો રાજન્તિ વુત્તં, ઇદં પન નિરુત્તિપિટકે ન આગતં. ''સબ્બદત્તેન રાજિના''તિ દસ્સનતો ''રાજિના''તિ વુત્તં. ''આરાધયતિ

રાજાનં, પૂજં લભતિ ભત્તુસૂ''તિ દસ્સનતો ચતુત્થીછટ્ઠીવસેન ''રાજાન''ન્તિ વુત્તં. **કચ્ચાયનરૂપસિદ્ધિ**ગન્થેસુ પન ''રાજેન, રાજેહિ, રાજેભિ. રાજેસૂ''તિ પદાનિ વુત્તાનિ. ચૂળનિરુત્તિનિરુત્તિપિટકેસુ તાનિ નાગતાનિ, અનાગતભાવોયેવ તેસં યુત્તતરો પાળિયં અદસ્સનતો, તસ્મા એત્થેતાનિ અમ્હેહિ ન વુત્તાનિ. પાળિનયે હિ ઉપપરિક્ખિયમાને ઈદિસાનિ પદાનિ સમાસેયેવ પસ્સામ, ન પનાઞ્ઞત્ર, અત્રિમે પયોગા – ''આવુત્થં ધમ્મરાજેના''તિ ચ, ''સિવિરાજેન પેસિતો''તિ ચ, ''પજાપતિસ્સ દેવરાજસ્સ ધજગ્ગ''ન્તિ ચ, ''નિક્ખમન્તે મહારાજે, સિવીનં રટ્ઠવડ્ઢને''તિ ચ, એવં પાળિનયે ઉપપરિક્ખિયમાને ''રાજેના''તિઆદીનિ સમાસેયેવ પસ્સામ, ન કેવલં પાળિનયે પોરાણટ્ઠકથાનયેપિ ઉપપરિક્ખિયમાને સમાસેયેવ પસ્સામ, ન પનાઞ્ઞત્ર, એવં સન્તેપિ સુટ્ઠુ ઉપપરિક્ખિતબ્બમિદં ઠાનં. કો હિ નામ સાટ્ઠકથે તેપિટકે બુદ્ધવચને સબ્બસો નયં સલ્લક્ખેતું સમત્થો અઞ્ઞત્ર પભિન્નપટિસમ્ભિદેહિ ખીણાસવેહિ.

એત્થ ચ સમાસન્તગત**રાજ**-સદ્દસ્સ નામિકપદમાલાયો દ્વિધા વુચ્ચન્તે **ઓકારન્તાકારન્ત**વસેન. તત્ર**ો**કારન્તા ''મહારાજો યુવરાજો સિવિરાજો ધમ્મરાજો''ઇચ્ચેવમાદયો ભવન્તિ. **આ**કારન્તા પન ''મહારાજા યુવરાજા સિવિરાજા ધમ્મરાજા''ઇચ્ચેવમાદયો. એત્થ કિઞ્ચાપિ પાળિયં પોરાણટ્ઠકથાસુ ચ ''મહારાજો''તિઆદીનિ ન સન્તિ, તથાપિ ''સબ્બમિત્તો સબ્બસખો, સબ્બભૂતાનુકમ્પકો''તિ પાળિયં ''સબ્બસખો''તિ દસ્સનતો ''મહારાજો''તિઆદીનિપિ અવસ્સમિચ્છિતબ્બાનિ. તથા હિ સમાસેસુ ''ધમ્મરાજેન, ધમ્મરાજસ્સા''તિઆદીનિ દિસ્સન્તિ. એતાનિ ઓકારન્તરૂપાનિ એવ, **ના**કારન્તરૂપાનિ. મહારાજો, મહારાજા. મહારાજં, મહારાજે. મહારાજેન, મહારાજેહિ, મહારાજેભિ. મહારાજસ્સ, મહારાજાનં. મહારાજા, મહારાજસ્મા, મહારાજમ્હા, મહારાજેહિ, મહારાજેભિ. મહારાજસ્સ, મહારાજાનં. મહારાજે, મહારાજસ્મિં, મહારાજમ્હિ, મહારાજેસુ. ભો મહારાજ, ભવન્તો મહારાજા . **કચ્ચાયનચૂળનિરુત્તિ**નયેહિ પન ''ભો મહારાજા''ઇતિ એકવચનબહુવચનાનિપિ દટ્ઠબ્બાનિ. યથા ''મહારાજો''તિ **ઓ**કારન્તપદસ્સ વસેન, એવં ''સિવિરાજો ધમ્મરાજો દેવરાજો''તિઆદીનમ્પિ **ઓ**કારન્તપદાનં વસેન પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા.

અયં **પના**કારન્તવસેન નામિકપદમાલા –

મહારાજા, મહારાજા, મહારાજાનો. મહારાજાનં, મહારાજં, મહારાજાનો. મહારઞ્ઞા, મહારાજિના, મહારાજૂહિ, મહારાજૂભિ. મહારઞ્ઞો, મહારાજિનો, મહારઞ્ઞં, મહારાજૂનં. મહારઞ્ઞા, મહારાજૂહિ, મહારાજૂભિ. મહારઞ્ઞો, મહારાજિનો, મહારઞ્ઞં, મહારાજૂનં. મહારઞ્ઞે, મહારાજિનિ, મહારાજૂસુ. ભો મહારાજ, ભવન્તો મહારાજાનો.

ઇધાપિ પકરણદ્વયનયેન ''ભો મહારાજા'' ઇતિ એકવચનબહુવચનાનિપિ દટ્ઠબ્બાનિ. યથા ચ ''મહારાજા''તિ **આ**કારન્તપદસ્સ વસેન, એવં ''સિવિરાજા, ધમ્મરાજા, દેવરાજા''તિઆદીનમ્પિ **આ**કારન્તપદાનં વસેન પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા.

ઇધ અપરાપિ અત્થસ્સ પાકટીકરણત્થં ક્રિયાપદેહિ સદ્ધિં યોજેત્વા **આકારન્તોકારન્તાનં** મિસ્સકવસેન નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

મહારાજા, મહારાજો તિટ્ઠતિ, મહારાજાનો, મહારાજા તિટ્ઠન્તિ. મહારાજાનં, મહારાજં પસ્સતિ, મહારાજાનો, મહારાજે પસ્સતિ. મહારઞ્ઞા, મહારાજિના, મહારાજેન કતં, મહારાજૂહિ, મહારાજૂભિ, મહારાજેહિ, મહારાજેભિ કતં. મહારઞ્ઞો, મહારાજિનો, મહારાજસ્સ દીયતે, મહારઞ્ઞા, મહારાજા, મહારાજસ્મા, મહારાજમ્હા નિસ્સટં, મહારાજૂહિ,

મહારાજૂભિ, મહારાજેહિ , મહારાજેભિ નિસ્સટં. મહારઞ્ઞો, મહારાજિનો, મહારાજસ્સ પરિગ્ગહો, મહારઞ્ઞં, મહારાજૂનં, મહારાજાનં પરિગ્ગહો. મહારઞ્ઞે, મહારાજિનિ, મહારાજે, મહારાજસ્મિં, મહારાજમ્હિ પતિટ્ઠિતં, મહારાજૂસુ, મહારાજેસુ પતિટ્ઠિતં. ભો મહારાજ ત્વં તિટ્ઠ, ભોન્તો મહારાજાનો, મહારાજા તુમ્હે તિટ્ઠથાતિ. એવં ''યુવરાજા, યુવરાજો''તિઆદીસુપિ.

કેચેત્થ વદેય્યું ''કસ્મા પકરણકત્તુના ઇમસ્મિં ઠાને મહન્તો વાયામો ચ મહન્તો ચ પરક્કમો કતો, નન્વેતેસુપિ પદેસુ કાનિચિ બુદ્ધવચને વિજ્જન્તિ, કાનિચિ ન વિજ્જન્તીતિ? વિઞ્ઞૂહિ તે એવં વત્તબ્બા ''પકરણકત્તારેનેત્થ સો ચ મહન્તો વાયામો સો ચ મહન્તો પરક્કમો સાટ્ઠકથે નવઙ્ગે સત્થુસાસને સદ્દેસુ ચ અત્થેસુ ચ સોતારાનં સુટ્ઠુ કોસલ્લુપ્પાદનેન સાસનસ્સોપકારત્થં કતો, યાનિ ચેતાનિ તેન પદાનિ દસ્સિતાનિ, એતેસુ કાનિચિ બુદ્ધવચને વિજ્જન્તિ, કાનિચિ ન વિજ્જન્તિ. એત્થ યાનિ બુદ્ધવચને વિજ્જન્તિ, તાનિ વિજ્જમાનવસેન ગહિતાનિ. યાનિ ન વિજ્જન્તિ, તાનિ પોરાણટ્ઠકથાદીસુ વિજ્જમાનવસેન પાળિનયવસેન ચ ગહિતાની''તિ. અત્રાયં સઙ્ખેપતો અધિપ્પાયવિભાવના –

''ઇદં વત્વા મહારાજા, કંસો બારાણસિગ્ગહો;
ધનું તૂણિઞ્ચ નિક્ખિપ્પ, સંયમં અજ્ઝુપાગમી''તિ

ઇદં **આ**કારન્તસ્સ **મહારાજ**સદ્દસ્સ નિદસ્સનં. યસ્મા ''સબ્બસખો''તિ પાળિ વિજ્જતિ, તસ્મા તેન નયેન ''મહારાજો''તિપિ **ઓ**કારન્તો દિટ્ઠો નામ હોતિ **પુરિસ**નયેન યોજેતબ્બો ચ. તેનેવ ચ ''તમબ્રવિ મહારાજા. નિક્ખમન્તે મહારાજે''તિઆદીનિ દિસ્સન્તિ.

એવં **મહારાજ**સદ્દસ્સ **ઓ**કારન્તત્તે સિદ્ધે ''મહારાજા, મહારાજસ્મા, મહારાજમ્હા''તિ પઞ્ચમિયા એકવચનઞ્ચ ''મહારાજે, મહારાજસ્મિં, મહારાજમ્હી''તિ સત્તમિયા એકવચનઞ્ચ સિદ્ધાનિ એવ હોન્તિ પાળિયં અવિજ્જમાનાનમ્પિ નયવસેન ગહેતબ્બત્તા. ''રાજેન, રાજસ્સા''તિઆદીનિ પન નયવસેન ગહેતબ્બાનિ ન હોન્તિ. કસ્માતિ ચે? યસ્મા ''રાજા બ્રહ્મા સખા અત્તા''ઇચ્ચેવમાદીનિ ''પુરિસો ઉરગો''તિઆદીનિ વિય અઞ્ઞમઞ્ઞં સબ્બથા સદિસાનિ ન હોન્તિ. તથા હિ નેસં ''રઞ્ઞા બ્રહ્મુના સખિના અત્તના અત્તેન સાના પુમુના''તિઆદીનિ વિસદિસાનિપિ રૂપાનિ ભવન્તિ, તસ્મા તાનિ ન સક્કા નયવસેન જાનિતું. એવં દુજ્જાનત્તા પન પાળિયં પોરાણટ્ઠકથાસુ ચ યથારુતપદાનેવ ગહેતબ્બાનિ. **મહારાજ**સદ્દાદીનં પન **ઓ**કારન્તભાવે સિદ્ધેયેવ ''**પુરિસ**નયોગધા ઇમે સદ્દા''તિ નયગ્ગહણં દિસ્સતિ, તસ્મા અમ્હેહિ નયવસેન ''મહારાજા, મહારાજસ્મા''તિઆદીનિ વુત્તાનિ. યથા હિ –

''એતઞ્હિ તે દુરાજાનં, યં સેસિ મતસાયિકં;
યસ્સ તે કડ્ઢમાનસ્સ, હત્થા દણ્ડોન મુચ્ચતી''તિ

એત્થ ''હત્થા''તિ, ''અત્તદણ્ડા ભયં જાત''ન્તિ એત્થ પન ''દણ્ડા''તિ ચ **ઓ**કારન્તસ્સ પઞ્ચમિયેકવચનસ્સ દસ્સનતો ''ઉરગા, પટઙ્ગા, વિહગા''તિઆદીનિપિ **ઓ**કારન્તાનિ પઞ્ચમિયેકવચનાનિ ગહેતબ્બાનિ હોન્તિ. યથા ચ ''દાઠિનિ માતિમઞ્ઞવ્હો, સિઙ્ગાલો મમ પાણદો''તિ એત્થ ''મઞ્ઞવ્હો''તિ, ''સુદ્ધા સુદ્ધેહિ સંવાસં, કપ્પયવ્હો પતિસ્સતા''તિ એત્થ પન ''કપ્પયવ્હો''તિ ચ ક્રિયાપદસ્સ દસ્સનતો ''ગચ્છવ્હો, ભુઞ્જવ્હો, સયવ્હો''તિઆદીનિપિ ગહેતબ્બાનિ હોન્તિ. ગણ્હન્તિ ચ તાદિસાનિ પદરૂપાનિ સાસને સુકુસલા કુસલા, તસ્મા અમ્હેહિપિ નયગ્ગાહવસેન ''મહારાજા ,

મહારાજસ્મા''તિઆદીનિ વુત્તાનિ. નયગ્ગાહવસેન પન ગહણે અસતિ કથં નામિકપદમાલા પરિપુણ્ણા ભવિસ્સન્તિ, સતિયેવ તસ્મિં પરિપુણ્ણા ભવન્તિ.

તથા હિ બુદ્ધવચને અનેકસતસહસ્સાનિ નામિકપદાનિ ક્રિયાપદાનિ ચ પાટિએક્કં પાટિએક્કં એકવચનબહુવચનકાહિ સત્તહિ અટ્ઠહિ વા નામવિભત્તીહિ છન્નવુતિયા ચ આખ્યાતિકવચનેહિ યોજિતાનિ ન સન્તિ, નયવસેન પન સન્તિયેવ, ઇતિ નયવસેન ''મહારાજા, મહારાજસ્મા''તિઆદીનિ અમ્હેહિ ઠપિતાનિ. ''મહારાજા તિટ્ઠન્તિ, મહારાજા તુમ્હે તિટ્ઠથા''તિ ઇમાનિ પન ''અથ ખો ચત્તારો મહારાજા મહતિયા ચ યક્ખસેનાય મહતિયા ચ કુમ્ભણ્ડસેનાયા''તિ દસ્સનતો,

> ''ચત્તારો તે મહારાજા, સમન્તા ચતુરો દિસા;
> દદ્દળ્હમાના અટ્ઠંસુ, વને કાપિલવત્થવે''તિ

દસ્સનતો ચ વુત્તાનિ. ''મહારાજ''ન્તિઆદીનિપિ પાળિઞ્ચ પાળિનયઞ્ચ દિસ્વા એવ વુત્તાનિ. અસમાસે ''રાજં, રાજેના''તિઆદીનિ ન પસ્સામ, તસ્મા સુટ્ઠુ વિચારેતબ્બમિદં ઠાનં. ઇદઞ્હિ દુદ્દસં વીરજાતિના જાનિતબ્બટ્ઠાનં. સચે પનાયસ્મન્તો બુદ્ધવચને વા પોરાણિકાસુ વા અટ્ઠકથાસુ અસમાસે ''રાજં, રાજેના''તિઆદીનિ પસ્સેય્યાથ, તદા સાધુકં મનસિ કરોથ. કો હિ નામ સબ્બપ્પકારેન બુદ્ધવચને વોહારપ્પભેદં જાનિતું સમત્થો અઞ્ઞત્ર પભિન્નપટિસમ્ભિદેહિ મહાખીણાસવેહિ.

વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

> ''વીતતણ્હો અનાદાનો, નિરુત્તિપદકોવિદો;
> અક્ખરાનં સન્નિપાતં, જઞ્ઞા પુબ્બાપરાનિ ચા''તિ.

બ્રહ્મા , બ્રહ્મા, બ્રહ્માનો. બ્રહ્માનં, બ્રહ્મં, બ્રહ્માનો. બ્રહ્મુના, બ્રહ્મેહિ, બ્રહ્મેભિ, બ્રહ્મૂહિ, બ્રહ્મૂભિ. બ્રહ્મસ્સ, બ્રહ્મુનો, બ્રહ્માનં, બ્રહ્મૂનં. બ્રહ્મુના, બ્રહ્મેહિ, બ્રહ્મેભિ, બ્રહ્મૂહિ, બ્રહ્મૂભિ. બ્રહ્મસ્સ, બ્રહ્મુનો, બ્રહ્માનં, બ્રહ્મૂનં. બ્રહ્મનિ, બ્રહ્મેસુ, ભો બ્રહ્મ, ભો બ્રહ્મે, ભવન્તો બ્રહ્માનો.

યમકમહાથેરરુચિયા ''ભો બ્રહ્મા''ઇતિ બહુવચનં વા. એત્થ પન ''પણ્ડિતપુરિસેહિ દેવેહિ બ્રહ્મૂહી''તિ **ટીકા**વચનસ્સ દસ્સનતો, ''બ્રહ્મૂનં વચીઘોસો હોતી''તિ ચ ''બ્રહ્મૂનં વિમાનાદીસુ છન્દરાગો કામાસવો ન હોતી''તિ ચ **અટ્ઠકથા**વચનસ્સ દસ્સનતો, ''વિહિંસસઞ્ઞી પગુણં ન ભાસિં, ધમ્મં પણીતં મનુજેસુ બ્રહ્મે''તિ આહચ્ચભાસિતસ્સ ચ દસ્સનતો ''બ્રહ્મૂહિ, બ્રહ્મૂભિ, બ્રહ્મૂનં, બ્રહ્મે''તિ પદાનિ વુત્તાનિ, એતાનિ ચૂળનિરુત્તિનિરુત્તિપિટકકચ્ચાયનેસુ ન આગતાનિ.

સખા, સખા, સખિનો, સખાનો, સખાયો. સખં, સખારં, સખાનં, સખિનો, સખાનો, સખાયો. સખિના, સખારેહિ, સખારેભિ, સખેહિ, સખેભિ. સખિસ્સ, સખિનો, સખીનં, સખારાનં, સખાનં. સખારસ્મા, સખિના, સખારેહિ, સખારેભિ, સખેહિ, સખેભિ. સખિસ્સ, સખિનો, સખીનં, સખારાનં, સખાનં. સખે, સખેસુ, સખારેસુ. ભો સખ, ભો સખા, ભો સખિ, ભો સખી, ભો સખે, ભવન્તો સખિનો, સખાનો, સખાયો.

યમકમહાથેરમતેન ‘‘ભો સખા’’ઇતિ બહુવચનં વા. પાળિયં પન **સુવણ્ણકક્કટજાતકે** ‘‘હરે સખા કિસ્સ નુ મં જહાસી’’તિ દીઘવસેન વુત્તો **સખા**સદ્દો આલપનેકવચનં, તસ્મા યમકમહાથેરનયો ન યુજ્જતીતિ ચે ? નો ન યુજ્જતિ. યસ્મા ‘‘નેતાદિસા સખા હોન્તિ, લબ્ભા મે જીવતો સખા’’તિ **મનોજજાતકે સખા**સદ્દો એકવચનમ્પિ હોતિ બહુવચનમ્પિ. તથા હિ તત્થ પઠમપાદે બહુવચનં, દુતિયપાદે પનેકવચનં, તસ્મા યમકમહાથેરેન પચ્ચત્તાલપનબહુવચનટ્ઠાને **સખા**સદ્દો વુત્તો. એત્થ ચ ‘‘સબ્બમિત્તો સબ્બસખો, સબ્બભૂતાનુકમ્પકો’’તિ પાઠાનુલોમેન સમાસે લબ્ભમાનસ્સ **સખ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા ભવતિ ‘‘સબ્બસખો, સબ્બસખા, સબ્બસખં, સબ્બસખે’’તિઆદિના **પુરિસ**નયેન. તત્રાયં સમાસવિગ્ગહો – સબ્બેસં જનાનં સખા, સબ્બે વા જના સખિનો એતસ્સાતિ સબ્બસખો, યથા સબ્બવેરીતિ.

અત્તા, અત્તા, અત્તાનો. અત્તાનં, અત્તં, અત્તાનો. અત્તના, અત્તેન, અત્તનેહિ, અત્તનેભિ. અત્તનો, અત્તાનં. અત્તના, અત્તનેહિ, અત્તનેભિ. અત્તનો, અત્તાનં. અત્તનિ, અત્તનેસુ. ભો અત્ત, ભવન્તો અત્તા, ભોન્તો અત્તાનો.

એત્થ પન અત્તં નિરઙ્કત્વાન પિયાનિ સેવતિ.

> ‘‘સચે ગચ્છસિ પઞ્ચાલં, ખિપ્પ’મત્તં જહિસ્સસિ;
> મિગં પન્થાનુપન્નંવ, મહન્તં ભયમેસ્સતી’’તિ

પાળીસુ ‘‘અત્ત’’ન્તિ દસ્સનતો ‘‘અત્ત’’ન્તિ ઇધ વુત્તં, ‘‘અત્તેન વા અત્તનિયેન વા’’તિ પાળિદસ્સનતો પન ‘‘અત્તેના’’તિ. **ચૂળનિરુત્તિયં** પન ‘‘અત્તસ્સા’’તિ ચતુત્થીછટ્ઠીનમેકવચનં આગતં, એતં કચ્ચાયને નિરુત્તિપિટકે ચ ન દિસ્સતિ. કત્થચિ પન ‘‘અત્તેસૂ’’તિ આગતં. સબ્બાનેતાનિ સાટ્ઠકથં જિનતન્તિં ઓલોકેત્વા ગહેતબ્બાનિ.

‘‘આતુમા , આતુમા, આતુમાનો. આતુમાનં, આતુમં, આતુમાનો. આતુમેન, આતુમેહિ, આતુમેભી’’તિઆદિના **પુરિસ**નયેન વત્વા ‘‘ભો આતુમ, ભવન્તો આતુમા, આતુમાનો’’તિ વત્તબ્બં.

તત્ર **અત્ત**સદ્દસ્સ સમાસે ‘‘ભાવિતત્તો, ભાવિતત્તા. ભાવિતત્તં, ભાવિતત્તે. ભાવિતત્તેન, ભાવિતત્તેહિ, ભાવિતત્તેભી’’તિ **પુરિસ**નયેનેવ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા.

સા, સા, સાનો. સાનં, સાને. સાના, સાનેહિ, સાનેભિ. સાસ્સ, સાનં. સાના, સાનેહિ, સાનેભિ. સાસ્સ, સાનં. સાને, સાનેસુ. ભો સા, ભવન્તો સાનો. **સા** વુચ્ચતિ સુનખો.

એત્થ ચ ‘‘ન યત્થ સા ઉપટ્ઠિતો હોતિ. સાવ વારેન્તિ સૂકર’’ન્તિ નિદસ્સનપદાનિ. કેચિ પન **સા**સદ્દસ્સ દુતિયાતતિયાદીસુ ‘‘સં, સે. સેના’’તિઆદીનિ રૂપાનિ વદન્તિ, તં ન યુત્તં. ન હિ તાનિ ‘‘સં, સે. સેના’’તિઆદીનિ રૂપાનિ બુદ્ધવચને ચેવ અટ્ઠકથાદીસુ ચ નિરુત્તિપિટકે ચ દિસ્સન્તિ. એવં પન **નિરુત્તિપિટકે** વુત્તં ‘‘સા તિટ્ઠતિ, સાનો તિટ્ઠન્તિ. સાનં પસ્સતિ, સાને પસ્સતિ. સાના કતં, સાનેહિ કતં, સાનેભિ કતં. સાસ્સ દીયતે, સાનં દીયતે. સાના નિસ્સટં, સાનેહિ નિસ્સટં, સાનેભિ નિસ્સટં. સાસ્સ પરિગ્ગહો, સાનં પરિગ્ગહો. સાને પતિટ્ઠિતં, સાનેસુ પતિટ્ઠિતં. ભો સા, ભવન્તો સાનો’’તિ, તસ્મા નિરુત્તિપિટકે વુત્તનયેનેવ નામિકપદમાલા ગહેતબ્બા.

અત્રિદં વત્તબ્બં – યથા ‘‘સેહિ દારેહિ અસન્તુટ્ઠો’’તિઆદીસુ પુલ્લિઙ્ગે વત્તમાનસ્સ ‘‘સકો’’ઇતિ અત્થવાચકસ્સ સસદ્દસ્સ ‘‘અત્તનો અયન્તિ સો’’તિ એતસ્મિં અત્થે ‘‘સો, સા. સં, સે. સેન, સેહિ, સેભિ. સસ્સ, સાનં. સા, સસ્મા,

સમ્હા, સેહિ, સેભિ. સસ્સ, સાનં. સે, સસ્મિં, સમ્હિ, સેસૂ’’તિ **પુરિસ**નયેન રૂપાનિ ભવન્તિ, ન તથા સુનખવાચકસ્સ **સા**સદ્દસ્સ રૂપાનિ ભવન્તિ. યથા વા ‘‘હિંસન્તિ અત્તસમ્ભૂતા, તચસારંવ સં ફલં. સાનિ કમ્માનિ તપ્પેન્તિ, કોસલં સેન’સન્તુટ્ઠં, જીવગ્ગાહં અગાહયી’’તિઆદીસુ નપુંસકલિઙ્ગે વત્તમાનસ્સ સકમિચ્ચત્થવાચકસ્સ **સ**સદ્દસ્સ ‘‘સં, સાનિ, સા. સં, સાનિ, સે. સેન, સેહિ, સેભિ. સસ્સ, સાનં. સા, સસ્મા, સમ્હા, સેહિ, સેભિ. સસ્સ, સાનં. સે, સસ્મિં, સમ્હિ, સેસૂ’’તિ **ચિત્ત**નયેન રૂપાનિ ભવન્તિ, ન તથા સુનખવાચકસ્સ **સા**સદ્દસ્સ રૂપાનિ ભવન્તિ. એવં સન્તે કસ્મા તેહિ આચરિયેહિ દુતિયાતતિયાઠાને ‘‘સં, સે. સેના’’તિ વુત્તં, કસ્મા ચ પઞ્ચમીઠાને ‘‘સા, સસ્મા, સમ્હા’’તિ વુત્તં, સત્તમીઠાને ચ ‘‘સે, સસ્મિં, સમ્હી’’તિ ચ વુત્તં? સબ્બમેતં અકારણં, તક્કગાહમત્તેન ગહિતં અકારણં. સુનખવાચકો હિ **સા**સદ્દો **આ**કારન્તતાપકતિકો, ન **પુરિસ ચિત્ત**સદ્દાદયો વિય **અ**કારન્તતાપકતિકો. યાય ઇમસ્સ ઈદિસાનિ રૂપાનિ સિયું, સા ચ પકતિ નત્થિ. ન ચેસો ‘‘રાજા, બ્રહ્મા, સખા, અત્તા’’ ઇચ્ચેવમાદયો વિય પઠમં **અ**કારન્તભાવે ઠત્વા પચ્છા પટિલદ્ધ**આ**કારન્તતા, અથ ખો નિચ્ચ**મો**કારન્તતાપકતિકો **ગો**સદ્દો વિય નિચ્ચ**મા**કારન્તતાપકતિકો. નિચ્ચ**મા**કારન્તતાપકતિકસ્સ ચ **એ**વરૂપાનિ રૂપાનિ ન ભવન્તિ, તસ્મા **નિરુત્તિપિટકે** પભિન્નપટિસમ્ભિદેન આયસ્મતા **મહાકચ્ચાયનેન** ન વુત્તાનિ. સચેપિ મઞ્ઞેય્યું ‘‘અત્તં, અત્તેના’તિ ચ દસ્સનતો ‘સં, સેના’તિ ઇમાનિ પન ગહેતબ્બાની’’તિ. ન ગહેતબ્બાનિ ‘‘રાજા, બ્રહ્મા, સખા, અત્તા, સા, પુમા’’ઇચ્ચેવમાદીનં અઞ્ઞમઞ્ઞં પદમાલાવસેન વિસદિસત્તા નયવસેન ગહેતબ્બાકારસ્સ અસમ્ભવતો. ઈદિસે હિ ઠાને નયગ્ગાહવસેન ગહણં નામ સદોસંયેવ સિયા, તસ્મા નયગ્ગાહવસેનપિ ન ગહેતબ્બાનિ.

અપરમ્પિ અત્ર વત્તબ્બં – યથા હિ ‘‘સાહિ નારીહિ તે યન્તી’’તિ વુત્તે ‘‘અત્તનો નારી’’તિ, ‘‘સા નારી’’તિ એવં અત્થવતો ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ **કઞ્ઞા**સદ્દેન સદિસસ્સ **સા**સદ્દસ્સ ‘‘સા, સા, સાયો. સં, સા, સાયો. સાય, સાહિ, સાભિ. સાય, સાનં. સાય, સાહિ, સાભિ. સાય, સાનં. સાય, સાયં, સાસૂ’’તિ **કઞ્ઞા**નયેન રૂપાનિ ભવન્તિ, ન તથા ઇમસ્સ સુનખવાચકસ્સ **સા**સદ્દસ્સ રૂપાનિ ભવન્તિ. એવં સન્તે કસ્મા તે આચરિયા તતિયાબહુવચનટ્ઠાને ચ ‘‘સાહિ, સાભી’’તિ રૂપાનિ ઇચ્છન્તિ, કસ્મા ચ સત્તમીબહુવચનટ્ઠાને ‘‘સાસૂ’’તિ? ઇદમ્પિ અકારણં **આ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગત્તા. કસ્મા ચ પન ચતુત્થીછટ્ઠેકવચનટ્ઠાને પુબ્બક્ખરસ્સ રસ્સવસેન ‘‘સસ્સ’’ઇતિ રૂપં ઇચ્છન્તિ? ઇદમ્પિ અકારણં સુનખવાચકસ્સ **સા**સદ્દસ્સ **આ**કારન્તતાપકતિકત્તા. **આ**કારન્તતાપકતિકસ્સ ચ **સા**સદ્દસ્સ યથા **અ**કારન્તતાપકતિકસ્સ **પુરિસ**સદ્દસ્સ ‘‘પુરિસસ્સા’’તિ ચતુત્થીછટ્ઠેકવચનરૂપં ભવતિ એવરૂપસ્સ રૂપસ્સ અભાવતો. તેનેવ આયસ્મા કચ્ચાનો **નિરુત્તિપિટકે** સુનખવાચકસ્સ **સા**સદ્દસ્સ રૂપં દસ્સેન્તો ચતુત્થીછટ્ઠેકવચનટ્ઠાને પુબ્બક્ખરસ્સ દીઘવસેન ‘‘સાસ્સ’’ઇતિ રૂપમાહ. કસ્મા ચ પન તે આચરિયા ચતુત્થેકવચનટ્ઠાને ‘‘સાય’’ઇતિ રૂપં ઇચ્છન્તિ? ઇદમ્પિ અકારણં, ઠપેત્વા હિ **આ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગે **ઘ**સઞ્ઞતો **આ**કારતો પરેસં **નાદીનં** **આયા**દેસઞ્ચ **અ**કારન્તતો પુન્નપુંસકલિઙ્ગતો પરસ્સ ચતુત્થેકવચનસ્સ **આયા**દેસઞ્ચ **આ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગે **અઘ**તો **આ**કારન્તતો પરસ્સ ચતુત્થેકવચનસ્સ કત્થચિપિ **આયા**દેસો ન દિસ્સતિ. **નિરુત્તિપિટકે** ચ તાદિસં રૂપં ન વુત્તં, અવચનંયેવ યુત્તતરં બુદ્ધવચને અટ્ઠકથાદીસુ ચ અનાગમનતો. યા પનમ્હેહિ નિરુત્તિપિટકં નિસ્સાય બુદ્ધવચનઞ્ચ સુનખવાચકસ્સ **સા**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુત્તા, સાયેવ સારતો પચ્ચેતબ્બા. એત્થાપિ નાનાઅત્થેસુ વત્તમાનાનં લિઙ્ગત્તયપરિયાપન્નાનં **સા સો સં**ઇચ્ચેતેસં તિણ્ણં પદાનં પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાસુ પદાનં સદિસાસદિસતા દટ્ઠબ્બા.

એત્થ સિયા – યો તુમ્હેહિ **સા**સદ્દો ‘‘**તં**સદ્દત્થે ચ સુનખે ચ સકમિચ્ચત્થે ચ વત્તતી’’તિ ઇચ્છિતો, કથં તં ‘‘સા’’તિ વુત્તેયેવ ‘‘ઇમસ્સ અત્થસ્સ વાચકો’’તિ જાનન્તીતિ? ન જાનન્તિ, પયોગવસેન પન જાનન્તિ લોકિયજના

ચેવ પણ્ડિતા ચ. પયોગવસેન હિ ‘‘સા મદ્દી નાગમારુહિ, નાતિબદ્ધંવ કુઞ્જર’’ન્તિઆદીસુ **સા**સદ્દસ્સ તંસદ્દત્થતા વિઞ્ઞાયતિ, એવં **સા**સદ્દો **તં**સદ્દત્થે ચ વત્તતિ. ‘‘ન યત્થ સા ઉપટ્ઠિતો હોતિ. ભગવતો સાજાતિમ્પિ સુત્વા સત્તા અમતરસભાગિનો ભવન્તી’’તિઆદીસુ **સા**સદ્દસ્સ સુનખવાચકતા વિઞ્ઞાયતિ.

‘‘અન્નં તવેદં પકતં યસસ્સિ,
તં ખજ્જરે ભુઞ્જરે પિય્યરે ચ;
જાનાસિ મં ત્વં પરદત્તૂપજીવિં,
ઉત્તિટ્ઠપિણ્ડં લભતં સપાકો’’તિ

એત્થ પન **સા**સદ્દસ્સ રસ્સભાવકરણેન ‘‘સપાકો’’તિ પાળિ ઠિતાતિ અત્થં અગ્ગહેત્વા ‘‘સાનં સુનખાનં ઇદં મંસન્તિ સ’’મિતિ અત્થં ગહેત્વા ‘‘સં પચતીતિ સપાકો’’તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **અટ્ઠકથાયં** પન ‘‘સપાકોતિ સપાકચણ્ડાલો’’ ઇચ્ચેવ વુત્તં. તમ્પિ એતદેવત્થં દીપેતિ. એવં **સા**સદ્દો સુનખે ચ વત્તતિ. ‘‘સા દારા જન્તૂનં પિયા’’તિ વુત્તે પન ‘‘સકા દારા સત્તાનં પિયા’’તિ અત્થદીપનવસેન **સા**સદ્દસ્સ સકવાચકતા પઞ્ઞાયતિ. એવં **સા**સદ્દો સકમિચ્ચત્થે ચ વત્તતિ. ઇતિ **સા**સદ્દં પયોગવસેન ઈદિસત્થસ્સ વાચકોતિ જાનન્તિ. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

તંસદ્દત્થે ચ સુનખે,
સકસ્મિમ્પિ ચ વત્તતિ;
સાસદ્દો સો ચ ખો એય્યો,
પયોગાનં વસેન વે.

એત્થ ચ પાળિયં ‘‘ન યત્થ સા ઉપટ્ઠિતો હોતી’’તિ એકવચનપ્પયોગદસ્સનતો ચ,

‘‘અસન્તા કિર મં જમ્મા, તાત તાતાતિ ભાસરે;
રક્ખસા પુત્તરૂપેન, સાવ વારેન્તિ સૂકર’’ન્તિ

બહુવચનપ્પયોગદસ્સનતો ચ, **નિરુત્તિપિટકે** ‘‘સાનો’’ઇચ્ચાદિદસ્સનતો ચ ‘‘સા, સા, સાનો. સાનં, સાને. સાના’’તિઆદિના સુનખવાચકસ્સ **સા**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા કથિતા.

ઇદાનિ **પુમ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

પુમા, પુમા, પુમાનો. પુમાનં, પુમાને. પુમાના, પુમુના, પુમેન, પુમાનેહિ, પુમાનેભિ. પુમસ્સ, પુમુનો, પુમાનં. પુમાના, પુમુના, પુમાનેહિ, પુમાનેભિ. પુમસ્સ, પુમુનો, પુમાનં. પુમાને, પુમાનેસુ. ભો પુમ, ભવન્તો પુમા, પુમાનો. ‘‘ભો પુમા’’ઇતિ બહુવચને નયોપિ એય્યો.

એત્થ પન –

‘‘થિયો તસ્સ પજાયન્તિ, ન પુમા જાયરે કુલે;
યો જાનં પુચ્છિતો પઞ્હં, અઞ્ઞથા નં વિયાકરે’’તિ

અયં પાળિ **પુમ**સદ્દસ્સ બહુવચનભાવસાધિકા, **કચ્ચાયને** ‘‘હે પુમં’’ઇતિ સાનુસારં આલપનેકવચનં દિસ્સતિ. તદનેકેસુ પાળિપ્પદેસેસુ ચ અટ્ઠકથાસુ ચ સાનુસારાનં આલપનવચનાનં અદસ્સનતો ઇધ ન વદામિ. ઉપપરિક્ખિત્વા યુત્તં ચે, ગહેતબ્બં. ‘‘યસસ્સિ નં પઞ્ઞવન્તં વિસય્હા’’તિ એત્થ પન છન્દાનુરક્ખણત્થં આગમવસેનેવાનુસારો હોતિ, ન સભાવતોતિ દટ્ઠબ્બં. અય**મા**કારન્તવસેન નામિકપદમાલા.

‘‘સોળસિત્થિસહસ્સાનં,
ન વિજ્જતિ પુમો તદા;
અહોરત્તાનમચ્ચયેન,
નિબ્બત્તો અહમેકકો’’તિ ચ,

‘‘યથા બલાકયોનિમ્હિ, ન વિજ્જતિ પુમો સદા;
મેઘેસુ ગજ્જમાનેસુ, ગબ્ભં ગણ્હન્તિ તા તદા’’તિ ચ

પાળિદસ્સનતો પન **ઓ**કારન્તવસેનપિ નામિકપદમાલા વેદિતબ્બા.

પુમો, પુમા. પુમં, પુમે. પુમેન, પુમેહિ, પુમેભિ. પુમસ્સ, પુમાનં. પુમા, પુમસ્મા, પુમમ્હા, પુમેહિ, પુમેભિ. પુમસ્સ, પુમાનં. પુમે, પુમસ્મિં, પુમમ્હિ, પુમેસુ. ભો પુમ, ભવન્તો પુમા. ‘‘ભો પુમા’’ઇતિ વા, એવં **પુમ**સદ્દસ્સ દ્વિધા નામિકપદમાલા ભવતિ.

ઇદાનિ મિસ્સકનયો વુચ્ચતે –

પુમા , પુમો, પુમા, પુમાનો. પુમાનં, પુમં, પુમાને, પુમે. પુમાના, પુમુના, પુમેન, પુમાનેહિ, પુમાનેભિ, પુમેહિ, પુમેભિ. પુમસ્સ, પુમુનો, પુમાનં. પુમાના, પુમુના, પુમા, પુમસ્મા, પુમમ્હા, પુમાનેહિ, પુમાનેભિ, પુમેહિ, પુમેભિ. પુમસ્સ, પુમુનો, પુમાનં. પુમાને, પુમે, પુમસ્મિં, પુમમ્હિ, પુમાનેસુ, પુમેસુ. ભો પુમ, ભવન્તો પુમાનો, ભવન્તો પુમા. ‘‘ભો પુમાનો, ભો પુમા’’ઇતિ વા.

ઇદાનિ **રહ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

રહ વુચ્ચતિ પાપધમ્મો. રહા, રહા, રહિનો. રહાનં, રહાને. રહિના, રહિનેહિ, રહિનેભિ. રહસ્સ, રહાનં. રહા, રહાનેહિ, રહાનેભિ. રહસ્સ, રહાનં. રહાને, રહાનેસુ. ભો રહ, ભવન્તો રહિનો, ભવન્તો રહા.

ઇદાનિ **દળ્હધમ્મ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

દળ્હધમ્મા, દળ્હધમ્મા, દળ્હધમ્માનો. દળ્હધમ્માનં, દળ્હધમ્માને. દળ્હધમ્મિના, દળ્હધમ્મેહિ, દળ્હધમ્મેભિ. દળ્હધમ્મસ્સ, દળ્હધમ્માનં. દળ્હધમ્મિના, દળ્હધમ્મેહિ, દળ્હધમ્મેભિ. દળ્હધમ્મસ્સ, દળ્હધમ્માનં. દળ્હધમ્મે દળ્હધમ્મેસુ. ભો દળ્હધમ્મ, ભવન્તો દળ્હધમ્માનો, ભવન્તો દળ્હધમ્મા. ‘‘ભો દળ્હધમ્માનો, ભો દળ્હધમ્મા’’ઇતિ પુથુવચનમ્પિ ઞેય્યં, એવં **પચ્ચક્ખધમ્મ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા.

એત્થ ચ ‘‘સેય્યથાપિ ભિક્ખવે ચત્તારો ધનુગ્ગહા દળ્હધમ્મા’’તિ ઇદં નિદસ્સનં. ઇમિસ્સં પન પાળિયં ‘‘દળ્હધમ્મા’’ ઇતિ બહુવચનવસેન આગતત્તા **દળ્હધમ્મ**સદ્દો **આ**કારન્તોતિપિ **ઓ**કારન્તોતિપિ અપ્પસિદ્ધો તદન્તાનં બહુવચનભાવે તુલ્યરૂપત્તા. તથાપિ અમ્હેહિ પદમાલા **આ**કારન્તવસેનેવ યોજિતા. ઈદિસેસુ હિ ઠાનેસુ **દળ્હધમ્મ**સદ્દો **આ**કારન્તોતિપિ **ઓ**કારન્તોતિપિ વત્તું યુજ્જતેવ અપરિબ્યત્તરૂપત્તા. અઞ્ઞસ્મિં પન પાળિપ્પદેસે અતીવ પરિબ્યત્તો હુત્વા **ઓ**કારન્ત **દળ્હધમ્મ**સદ્દો દ્વિધા દિસ્સતિ ગુણસદ્દપણ્ણત્તિવાચકસદ્દવસેન. તત્થ ‘‘ઇસ્સત્તે ચસ્મિ કુસલો, દળ્હધમ્મોતિ વિસ્સુતો’’તિ એત્થ **દળ્હધમ્મ**સદ્દો **ઓ**કારન્તો ગુણસદ્દો. ‘‘બારાણસિયં દળ્હધમ્મો નામ રાજા રજ્જં કારેસી’’તિ એત્થ પન પણ્ણત્તિવાચકસદ્દો. એવં **ઓ**કારન્તો **દળ્હધમ્મ**સદ્દો દ્વિધા દિટ્ઠો. તસ્સ પન ‘‘દળ્હધમ્મો, દળ્હધમ્મા. દળ્હધમ્મં, દળ્હધમ્મે’’તિ **પુરિસ**નયેન નામિકપદમાલા ઞેય્યા, **આકારન્તોકારન્તા**નં વસેન મિસ્સકપદમાલા ચ. કથં?

દળ્હધમ્મા, દળ્હધમ્મો, દળ્હધમ્માનો, દળ્હધમ્મા. દળ્હધમ્માનં, દળ્હધમ્મં, દળ્હધમ્માને, દળ્હધમ્મે. દળ્હધમ્મિના, દળ્હધમ્મેન, દળ્હધમ્મેહિ, દળ્હધમ્મેભિ. દળ્હધમ્મસ્સ, દળ્હધમ્માનં. દળધમ્મિના, દળ્હધમ્મા, દળ્હધમ્મસ્મા, દળ્હધમ્મમ્હા, દળ્હધમ્મેહિ, દળ્હધમ્મેભિ. દળ્હધમ્મસ્સ, દળ્હધમ્માનં. દળ્હધમ્મે, દળ્હધમ્મસ્મિં, દળ્હધમ્મમ્હિ, દળ્હધમ્મેસુ. ભો દળ્હધમ્મ, ભવન્તો દળ્હધમ્માનો, ભવન્તો દળ્હધમ્માતિ. એવં પચ્ચક્ખધમ્મા, પચ્ચક્ખધમ્મોતિ મિસ્સકપદમાલા ચ યોજેતબ્બા.

ઇદાનિ **વિવટચ્છદ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

વિવટચ્છદા, વિવટચ્છદા, વિવટચ્છદાનો. વિવટચ્છદાનં, વિવટચ્છદાને. વિવટચ્છદેન, વિવટચ્છદેહિ, વિવટચ્છદેભિ. વિવટચ્છદસ્સ, વિવટચ્છદાનં. વિવટચ્છદા, વિવટચ્છદેહિ, વિવટચ્છદેભિ. વિવટચ્છદસ્સ, વિવટચ્છદાનં. વિવટચ્છદે, વિવટચ્છદેસુ. ભો વિવટચ્છદ, ભવન્તો વિવટચ્છદા, ભવન્તો વિવટચ્છદાનો.

અયં નામિકપદમાલા ‘‘સચે પન અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજતિ અરહં હોતિ સમ્માસમ્બુદ્ધો લોકે વિવટચ્છદા’’તિ પાળિદસ્સનતો **આ**કારન્તવસેન કથિતા. ‘‘લોકે વિવટચ્છદો’’તિપિ પાળિદસ્સનતો પન **ઓ**કારન્તવસેનપિ કથેતબ્બા ‘‘વિવટચ્છદો, વિવટચ્છદા, વિવટચ્છદં, વિવટચ્છદે’’તિ. મિસ્સકવસેનપિ કથેતબ્બા ‘‘વિવટચ્છદા, વિવટચ્છદો, વિવટચ્છદાનો, વિવટચ્છદા. વિવટચ્છદાનં, વિવટચ્છદં, વિવટચ્છદાને, વિવટચ્છદે’’ઇતિ.

ઇદાનિ **વત્તહ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે – **વત્તહા**તિ સક્કો.

વત્તહા, વત્તહાનો. વત્તહાનં, વત્તહાને. વત્તહાના, વત્તહાનેહિ, વત્તહાનેભિ. વત્તહિનો, વત્તહાનં. વત્તહાના, વત્તહાનેહિ, વત્તહાનેભિ. વત્તહિનો, વત્તહાનં. વત્તહાને, વત્તહાનેસુ. ભો વત્તહ, ભવન્તો વત્તહાનો. અથ વા ‘‘ભો વત્તહા, ભો વત્તહાનો’’ઇચ્ચપિ.

ઇદાનિ **વુત્તસિર**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

વુત્તસિરા, વુત્તસિરા, વુત્તસિરાનો. વુત્તસિરાનં, વુત્તસિરાને. વુત્તસિરાના, વુત્તસિરાનેહિ, વુત્તસિરાનેભિ. વુત્તસિરસ્સ, વુત્તસિરાનં, વુત્તસિરા, વુત્તસિરેહિ, વુત્તસિરેભિ. વુત્તસિરસ્સ, વુત્તસિરાનં. વુત્તસિરે, વુત્તસિરેસુ. ભો

વુત્તસિર, ભાન્તો વુત્તસિરાનોતિ. ‘‘વુત્તસિરો’’તિ **ઓ**કારન્તપાઠોપિ દિસ્સતિ.

ઇદાનિ **યુવ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

યુવા, યુવા, યુવાનો, યુવાના. યુવાનં, યુવં, યુવાને, યુવે. યુવાના, યુવેન, યુવાનેન, યુવાનેહિ, યુવાનેભિ, યુવેહિ, યુવેભિ. યુવાનસ્સ, યુવસ્સ, યુવાનાનં, યુવાનં. યુવાના , યુવાનસ્મા, યુવાનમ્હા, યુવાનેહિ, યુવાનેભિ, યુવેહિ, યુવેભિ. યુવાનસ્સ, યુવસ્સ, યુવાનાનં, યુવાનં. યુવાને, યુવાનસ્મિં, યુવાનમ્હિ, યુવે, યુવસ્મિં, યુવમ્હિ, યુવાનેસુ, યુવાસુ, યુવેસુ. ભો યુવ, યુવાન, ભવન્તો યુવાના.

ઇમસ્મિં ઠાને એકદેસેન **આ**કારન્તનયો ચ સબ્બથા **ઓ**કારન્તનયો ચ એકદેસેન ચ **ઓ**કારન્તનયોતિ તયો નયા દિસ્સન્તિ.

મઘવસદ્દસ્સપિ ‘‘મઘવા, મઘવા, મઘવાનો, મઘવાના’’તિઆદિના **યુવ**સદ્દસ્સેવ નામિકપદમાલાયોજનં કુબ્બન્તિ ગરૂ. **નિરુત્તિપિટકે** પન ‘‘મઘવા તિટ્ઠતિ, મઘવન્તો તિટ્ઠન્તિ. મઘવન્તં પસ્સતિ, મઘવન્તે પસ્સતિ. મઘવતા કતં, મઘવન્તેહિ કતં, મઘવન્તેભિ કતં. મઘવતો દીયતે, મઘવન્તાનં દીયતે. મઘવતા નિસ્સટં, મઘવન્તેહિ નિસ્સટં, મઘવન્તેભિ નિસ્સટં. મઘવતો પરિગ્ગહો, મઘવન્તાનં પરિગ્ગહો. મઘવતિ પતિટ્ઠિતં, મઘવન્તેસુ પતિટ્ઠિતં. ભો મઘવા, ભવન્તો મઘવન્તો’’તિ **ગુણવા**પદનયેન વુત્તં, તથા **ચૂળનિરુત્તિય**મ્પિ. તં પાળિયા સંસન્દતિ સમેતિ. પાળિયઞ્હિ ‘‘સક્કો મહાલિ દેવાનમિન્દો પુબ્બે મનુસ્સભૂતો સમાનો મઘો નામ માણવો અહોસિ, તસ્મા મઘવાતિ વુચ્ચતી’’તિ વુત્તં. એતેન ‘‘મઘોતિ નામં અસ્સ અત્થીતિ મઘવા’’તિ અત્થિ અત્થવાચક**વન્તુ**પચ્ચયવસેન પદસિદ્ધિ દસ્સિતા હોતિ, તસ્માસ્સ **ગુણવન્તુ**સદ્દસ્સ વિય ચ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા.

ઇદાનિ **અદ્ધ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે – **અદ્ધ**સદ્દસ્સ હિ યં કાલે મગ્ગે ચ વત્તમાનસ્સ ‘‘અતીતો અદ્ધા. દીઘો અદ્ધા સુદુગ્ગમો’’તિઆદીસુ ‘‘અદ્ધા’’તિ પઠમન્તં રૂપં દિસ્સતિ, તં ‘‘અદ્ધા ઇદં મન્તપદં સુદુદ્દસ’’ન્તિઆદીસુ એકંસત્થે વત્તમાનેન ‘‘અદ્ધા’’તિ નિપાતપદેન સમાનં. નિપાતાનં પન પદમાલા ન રૂહતિ, નામિકાનંયેવ રૂહતિ.

અદ્ધા, અદ્ધા, અદ્ધાનો. અદ્ધાનં, અદ્ધાને. અદ્ધુના, અદ્ધાનેહિ, અદ્ધાનેભિ. અદ્ધુનો, અદ્ધાનં. અદ્ધુના, અદ્ધાનેહિ, અદ્ધાનેભિ. અદ્ધુનો, અદ્ધાનં. અદ્ધનિ, અદ્ધાને, અદ્ધાનેસુ. ભો અદ્ધ, ભવન્તો અદ્ધા, અદ્ધાનો.

એત્થ કિઞ્ચિ પયોગં દસ્સેસ્સામ – તયો અદ્ધા. અદ્ધાનં વીતિવત્તો. ઇમિના દીઘેન અદ્ધુના. દીઘસ્સ અદ્ધુનો અચ્ચયેન. પથદ્ધુનો પન્નરસેવ ચન્દો. અહૂ અતીતમદ્ધાને, સમણો ખન્તિદીપનો. અદ્ધાને ગચ્છન્તે પઞ્ઞાયિસ્સતિ. ઇચ્ચાદયો ઞેય્યા. અયમ્પિ પનેત્થ નીતિ વેદિતબ્બા ‘‘અદ્ધાનન્તિ દુતિયેકવચનન્તવસેન ચતુત્થીછટ્ઠીબહુવચનવસેન ચ વુત્તં રૂપં. ‘‘અદ્ધાનમગ્ગપટિપ્પન્નો હોતી’’તિઆદીસુ દીઘમગ્ગવાચકેન ‘‘અદ્ધાન’’ન્તિ નપુંસકેન સદિસં સુતિસામઞ્ઞવસેનાતિ.

ઇદાનિ **મુદ્ધ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

મુદ્ધા, મુદ્ધા, મુદ્ધાનો. મુદ્ધં, મુદ્ધે, મુદ્ધાને. મુદ્ધાના, મુદ્ધેહિ, મુદ્ધેભિ. મુદ્ધસ્સ, મુદ્ધાનં. મુદ્ધાના, મુદ્ધેહિ, મુદ્ધેભિ. મુદ્ધસ્સ, મુદ્ધાનં. મુદ્ધનિ, મુદ્ધનેસુ. ભો મુદ્ધ, ભવન્તો મુદ્ધા, મુદ્ધાનો.

એવં **અભિભવિતા**પદેન વિસદિસપદાનિ ભવન્તિ. ઇતિ નાનાનયેહિ **અભિભવિતા**પદેન સદિસાનિ **વત્તા**દીનિ વિસદિસાનિ **ગુણવા**દીનિ **રાજસા**ઇચ્ચાદીનિ ચ **આ**કારન્તપદાનિ દસ્સિતાનિ સદ્ધિં નામિકપદમાલાહિ.

એત્થ યોગં સચે પોસો, કરે પણ્ડિતજાતિકો;
તસ્સ વોહારભેદેસુ, વિજમ્ભે ઞાણમુત્તમં.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

સવિનિચ્છયો **આ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ

નામિકપદમાલાવિભાગો નામ

છટ્ઠો પરિચ્છેદો.

ઉકારન્ત **અ**વણ્ણન્તતાપકતિકં

આકારન્તપુલ્લિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

૭. નિગ્ગહીતન્તપુલ્લિઙ્ગનામિકપદમાલા

અથ પુબ્બાચરિયમતં પુરેચરં કત્વા નિગ્ગહીતન્તપુલ્લિઙ્ગાનં **ભવન્ત કરોન્ત**ઇચ્ચાદિકસ્સ પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલં વક્ખામ –

ગચ્છં મહં ચરં તિટ્ઠં, દદં ભુઞ્જં સુણં પચં;
જયં જરં ચવં મીયં, સરં કુબ્બં જપં વજં.

ગચ્છં, ગચ્છન્તો, ગચ્છન્તા. ગચ્છન્તં, ગચ્છન્તે. ગચ્છતા, ગચ્છન્તેહિ, ગચ્છન્તેતિ. ગચ્છતો, ગચ્છન્તસ્સ, ગચ્છન્તાનં, ગચ્છતં. ગચ્છતા, ગચ્છન્તેહિ, ગચ્છન્તેભિ. ગચ્છતો, ગચ્છન્તસ્સ, ગચ્છન્તાનં, ગચ્છતં. ગચ્છતિ, ગચ્છન્તેસુ. ભો ગચ્છં, ભો ગચ્છા, ભવન્તો ગચ્છન્તો.

ગચ્છાદીનિ અઞ્ઞાનિ ચ તંસદિસાનં એવં ઞેય્યાનીતિ **યમકમહાથેરમતં**. કિઞ્ચાપેત્થ તતિયેકવચનટ્ઠાનાદીસુ ''ગચ્છન્તેન, ગચ્છન્તા, ગચ્છન્તસ્મા, ગચ્છન્તમ્હા, ગચ્છન્તસ્મિં, ગચ્છન્તમ્હી''તિ ઇમાનિ પદાનિ નાગતાનિ, તથાપિ તત્થ તત્થ પયોગદસ્સનતો ગહેતબ્બાનિ.

તત્ર યમકમહાથેરેન આલપનવચનટ્ઠાનેયેવ ''ગચ્છન્તો, મહન્તો, ચરન્તો''તિઆદીનં બહુવચનત્તં કથિતં, પચ્ચત્તવચનટ્ઠાને એકવચનત્તં. કેહિચિ પન પચ્ચત્તવચનટ્ઠાને એકવચનબહુવચનત્તં, આલપનવચનટ્ઠાને બહુવચનત્તંયેવ કથિતં. ''ગચ્છં, મહં, ચર''ન્તિઆદીનં પન આલપનટ્ઠાને એકવચનત્તં. મયં પન બુદ્ધવચને અનેકાસુ ચાટ્ઠકથાસુ ''ગચ્છન્તો, મહન્તો''તિઆદીનં બહુવચનપ્પયોગાનં ''ગચ્છં, મહં''ઇચ્ચાદીનઞ્ચ સાનુસારાલપનેકવચનપ્પયોગાનં અદસ્સનતો ''ગચ્છન્તો ભારદ્વાજો. સ ગચ્છં ન નિવત્તતિ. મહન્તો લોકસન્નિવાસો''તિઆદીનં પન પચ્ચત્તેકવચનપ્પયોગાનઞ્એવ દસ્સનતો તાદિસાનિ રૂપાનિ અનિજ્ઝાનક્ખમાનિ વિય મઞ્ઞામ. **નિરુત્તિપિટકે** પચ્ચત્તાલપનટ્ઠાને ''મહન્તો, ભવન્તો, ચરન્તો''તિઆદીનં બહુવચનત્તમેવ કથિતં, ન એકવચનત્તં. તથા હિ તત્થ ''મહં ભવં ચરં તિટ્ઠ''ન્તિ ગાથં વત્વા ''મહં તિટ્ઠતિ, મહન્તો તિટ્ઠન્તી''તિ ચ, ''ભો મહા, ભવન્તો મહન્તો''તિ ચ, ''ભવં તિટ્ઠતિ, ભવન્તો તિટ્ઠન્તી''તિ ચ આદિ વુત્તં.

એત્થ પન ''ભવં, ભવન્તો''તિ પદાનિ યત્થ ''હોન્તો હોન્તા''તિ ક્રિયત્થં ન વદન્તિ, તત્થ ''ભવં કચ્ચાનો. મા ભવન્તો એવં અવચુત્થા''તિઆદીસુ વિય અઞ્ઞસ્મિં અત્થે પતનતો એકવચનબહુવચનાનિ ભવન્તિ, તસ્મા ''સન્તો સપ્પુરિસા લોકે''તિ એત્થ ''સન્તો''તિ પદસ્સ વિય ''અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધા''તિ એત્થ ''અરહન્તો''તિ પદસ્સ વિય ચ ''ભવન્તો''તિ પદસ્સ બહુવચનત્તં નિજ્ઝાનક્ખમં. ''મહન્તો, ચરન્તો, તિટ્ઠન્તો''તિઆદીનં પન બહુવચનત્તં ન નિજ્ઝાનક્ખમં વિય અમ્હે પટિભાતિ. ન હિ કત્થચિપિ ''સન્તો, અરહન્તો, ભવન્તો''તિ પદવજ્જિતાનં ''ગચ્છન્તો, મહન્તો, ચરન્તો''તિઆદીનં અનેકપદસતાનં બહુવચનન્તતાપયોગે પસ્સામ. તથા હિ –

બવ્હત્તે કત્થચિ ઠાને, ''જાન''મિચ્ચાદયો યથા;
દિસ્સન્તિ નેવં બવ્હત્તે, ''ગચ્છન્તો'' ઇતિઆદયો.

બવ્હત્તે કત્થચિ ઠાને, ''સન્તો'' ઇચ્ચાદયોપિ ચ;

દિસ્સન્તિ નેવં બવ્હત્તે, ‘‘ગચ્છન્તો’’ ઇતિઆદયો.

‘‘અરહન્તો’’તિ બવ્હત્તે, એકન્તેનેવ દિસ્સતિ;
નેવં દિસ્સન્તિ બવ્હત્તે, ‘‘ગચ્છન્તો’’ ઇતિઆદયો.

અનેકસતપાઠેસુ, ‘‘વિહરન્તો’’તિઆદીસુ;
એકસ્સપિ બહુકત્તે, પવત્તિ ન તુ દિસ્સતિ.

બહુવચનનયેન, ‘‘ગચ્છન્તો’’તિ પદસ્સ હિ;
ગહણે સતિ બહવો, દોસા દિસ્સન્તિ સચ્ચતો.

યથેકમ્હિ ઘરે દડ્ઢે, દડ્ઢા સામીપિકા ઘરા;
તથા બવ્હત્તવાચિત્તે, ‘‘ગચ્છન્તો’’તિ પદસ્સ તુ.

‘‘વિહરન્તો’’તિઆદીનં, બવ્હત્તવાચિતા સિયા;
રૂપનયો અનિટ્ઠો ચ, ગહેતબ્બો અનેકધા.

એવં સન્તેપિ યસ્મા ‘‘**નિરુત્તિપિટકં** નામ પભિન્નપટિસમ્ભિદેન મહાખીણાસવેન **મહાકચ્ચાયનેન** કત’’ન્તિ લોકે પસિદ્ધં, તસ્મા ઇદં ઠાનં પુનપ્પુનં ઉપપરિક્ખિતબ્બં. કિઞ્ચાપેત્થ થેરે ગારવેન એવં વુત્તં, તથાપિ પાળિનયં ગરું કત્વા દિટ્ઠેનેકવચનનયેન અદિટ્ઠો બહુવચનનયો છડ્ડેતબ્બો. એવં સતિ નિગ્ગહીતન્તેસુ નયો સોભનો ભવતિ. અયં પન અમ્હાકં રુચિ –

‘‘ભવં કરં અરહં સં, મહં’’ ઇતિ પદાનિ તુ;
વિસદિસાનિ સમ્ભોન્તિ, અઞ્ઞમઞ્ઞન્તિ લક્ખયે.

‘‘ગચ્છં ચરં દદં તિટ્ઠં, ચિન્તયં ભાવયં વદં;
જાનં પસ્સ’’ન્તિઆદીનિ, સદિસાનિ ભવન્તિ હિ.

તત્ર ‘‘જાન’’ન્તિઆદીનિ, કત્થચિ પરિવત્તરે;
વિભત્તિલિઙ્ગવચન-વસેનાતિ વિભાવયે.

તત્ર તાવ **ભવન્ત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતિ – **ભવં**સદ્દો હિ ‘‘વડ્ઢન્તો, હોન્તો’’તિ અત્થેપિ વદતિ. તેસં વસેન અયં નામિકપદમાલા.

ભવં, ભવન્તો, ભવન્તા. ભવન્તં, ભવન્તે. ભવન્તેન, ભવન્તેહિ, ભવન્તેભિ. ભવન્તસ્સ, ભવન્તાનં. ભવન્તા, ભવન્તસ્મા, ભવન્તમ્હા, ભવન્તેહિ, ભવન્તેભિ. ભવન્તસ્સ, ભવન્તાનં. ભવન્તે, ભવન્તસ્મિં, ભવન્તમ્હિ, ભવન્તેસુ. હે ભવન્ત, હે ભવન્તા.

તત્થ ‘‘ભવં, ભવન્તો’’તિઆદીનં ‘‘વડ્ઢન્તોહોન્તો’’તિઆદિના અત્થો દટ્ઠબ્બો. તથા હિ ‘‘સુવિજાનો ભવં હોતિ. ધમ્મકામો ભવં હોતિ. રાજા ભવન્તો નાનાસમ્પત્તીહિ મોદતિ. કુળીરદહો ગઙ્ગાય એકાબદ્ધો, ગઙ્ગાય પૂરણકાલે

ગઙ્ગોદકેન પૂરતિ, ઉદકે મન્દી ભવન્તે દહતો ઉદકં ગઙ્ગાય ઓતરતી''તિ પયોગા ભવન્તિ, તસ્મા અયં નામિકપદમાલા સારતો પચ્ચેતબ્બા. એત્થ **ભવં**સદ્દમત્તં વજ્જેત્વા **ગચ્છમાનચરમાન**સદ્દાદીસુ વિય **ભવન્ત**સદ્દે ''ભવન્તો, ભવન્તા''તિ **પુરિસ**નયોપિ લબ્ભતિ, નપુંસકલિઙ્ગે વત્તબ્બે ''ભવન્તં, ભવન્તાની''તિ **ચિત્ત**નયોપિ લબ્ભતિ. એવં વડ્ઢનભવનત્થવાચકસ્સ **ભવન્ત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વેદિતબ્બા.

અયઞ્ચ વિસેસો ''ભવન્તો''તિ પદં વડ્ઢનભવનત્થતો અઞ્ઞત્થે વત્તમાનં બહુવચનમેવ હોતિ, યથા ''ભવન્તો આગચ્છન્તી''તિ. વડ્ઢનભવનત્થેસુ વત્તમાનં એકવચનમેવ. અત્રિમે પયોગા ''અનુપુબ્બેન ભવન્તો વિઞ્ઞુતં પાપુણાતિ. સમણેન નામ ઈદિસેસુ કમ્મેસુ અબ્યાવટેન ભવિતબ્બં, એવં ભવન્તો હિ સમણો સુસમણો અસ્સા''તિ. ''ભવં'' ઇતિ પદં પન ઉભયત્થાપિ એકવચનમેવ, તસ્મા ઇદાનિ ''ભવં આનન્દો. ભવન્તો આગચ્છન્તિ, અપ્પસદ્દા ભવન્તો હોન્તુ, મા ભોન્તો સદ્દમકત્થા''તિ એવમાદિપયોગદસ્સનવસેન વોહારવિસેસે પવત્તં અઞ્ઞં અત્થં પટિચ્ચ અપરાપિ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

ભવં, ભવન્તો, ભોન્તો. ભવન્તં, ભવન્તે. ભવતા, ભોતા, ભવન્તેન, ભવન્તેહિ, ભવન્તેભિ. ભવતો, ભોતો, ભવન્તસ્સ, ભવન્તાનં, ભવતં. ભવતા, ભોતા, ભવન્તેહિ, ભવન્તેભિ. ભવતો, ભોતો, ભવન્તસ્સ, ભવન્તાનં, ભવતં. ભવતિ, ભવન્તે, ભવન્તસ્મિં, ભવન્તમ્હિ, ભવન્તેસુ. ભો, ભવન્તો, ભોન્તો ઇતિ.

એત્થ પન ''ભો''ઇચ્ચાદીનિ તીણિ પદાનિ યસ્મા વોહારવિસેસપવત્તાનિ આલપનપદાનિ હોન્તિ, તસ્મા ''આવુસો, ભન્તે''તિ પદાનિ વિય **ભો**સદ્દાદિઉપપદવન્તાનિ ન ભવન્તિ, ''ભો પુરિસ, ભવન્તો બ્રાહ્મણા, ભોન્તો સમણા, ભો રાજ''ઇચ્ચાદીસુ હિ **પુરિસ**સદ્દાદયોયેવ **ભો**સદ્દાદિ ઉપપદવન્તો ભવન્તિ. ઇધ ચ ''ભવં આનન્દો''તિ એત્થ **ભવં**સદ્દેન સમાનત્થાનિ ''ભો, ભવન્તો, ભોન્તો''તિ પદાનિ વુત્તાનિ, ન પન ''ધમ્મકામો ભવં હોતી''તિ એત્થ **ભવં**સદ્દેન સમાનત્થાનિ. પઠમસ્મિઞ્હિ નયે વડ્ઢનત્થવસેન ''ભો ભવન્ત, ભવન્તો ભવન્તા, ભોન્તો ભવન્તા''તિ **ભો**સદ્દાદયો આલપનપદાનં ઉપપદાનિ ભવન્તિ, ન દુતિયસ્મિં નયે. આમેડિતવસેન પન ''ભો ભો, ભવન્તો ભવન્તો, ભોન્તો ભોન્તો''તિ પદાનિ ભવન્તિ યથા ''ભન્તે ભન્તે''તિ.

અત્રિદં **ભૂ**ધાતુવસેન સઙ્ખેપતો પાળિનિદસ્સનં – કસ્મા ભવં વિજ્જનમરઞ્ઞનિસ્સિતો. કથં પનાહં ભો તં ભવન્તં ગોતમં જાનિસ્સામિ. એવં ભોતિ ખો અમ્બટ્ઠો માણવો બ્રાહ્મણસ્સ પોક્ખરસાતિસ્સ પટિસ્સુત્વા. મા ભવન્તો એવં અવચુત્થ. ઇમં ભોન્તો નિસામેથ. એવં ભો પુરિસ જાનાહિ, પાપધમ્મા અસઞ્ઞતા ઇચ્ચેવમાદિ. એત્થ ''ભવં''ઇચ્ચાદીનિ **ભૂ**ધાતુમયાનિ નામપદાનીતિ વેદિતબ્બાનિ.

અપિચ તેસુ ''ભો, ભવન્તો, ભોન્તો''તિ ઇમાનિ નિપાતપદાનિપિ હોન્તીતિ વવત્થપેતબ્બં. ''ભો પુરિસા''તિઆદીસુ તેસં નિપાતાનિપાતભાવે વિવાદો ન કરણીયો. **કચ્ચાયનસ્મિઞ્હિ** ''ભો ગે તૂ''તિ વુત્તં. અઞ્ઞત્થ પન ''આમન્તનત્થે નિપાતો''તિઆદિ વુત્તં. તથા હિ **નિરુત્તિમઞ્જૂસાયં** વુત્તં ''ભોતિદં આમન્તનત્થે નિપાતો. સો ન કેવલં એકવચનમેવ હોતિ, અથ ખો બહુવચનમ્પિ હોતીતિ 'ભો પુરિસા'તિ બહુવચનપ્પયોગોપિ ગહિતો. 'ભવન્તો'તિ પદં પન બહુવચનમેવ હોતીતિ 'પુરિસા'તિ પુન વુત્ત''ન્તિ. પાળિયઞ્હિ અટ્ઠકથાસુ ચ નિપાતભૂતો **ભો**સદ્દો એકવચનબહુવચનવસેન દ્વિધા દિસ્સતિ, ઇતરે પન બહુવચનવસેનેવ દિસ્સન્તિ. તેસં તુ નિપાતપદત્તે રૂપનિપ્ફાદનકિચ્ચં નત્થિ. તેસુ **ભો**સદ્દસ્સ નિપાતપદત્તા આહચ્ચભાસિતે નિજ્જીવાલપને ઇત્થિલિઙ્ગવિસયો

‘‘ઉમ્મુજ્જ ભો પુથુસિલે, પરિપ્લવ ભો પુથુસિલે’’તિ પયોગોપિ દિસ્સતિ. અત્રિમા **ભો**સદ્દસ્સ પવત્તિપરિદીપની ગાથાયો –

‘‘ઇતો ભો સુગતિં ગચ્છ, મનુસ્સાનં સહબ્યતં’’;
એવમાદીસુ **ભો**સદ્દો, એકવચનકો મતો.

‘‘પસ્સથ ભો ઇમં કુલ-પુત્ત’’મિચ્ચેવમાદિસુ;
બહુવચનકો એસો, **ભો**સદ્દોતિ વિભાવયે.

પુગ્ગલાલપને ચેવ, ધમ્મસ્સાલપનેપિ ચ;
નિજ્જીવાલપને ચાતિ, **ભો**સદ્દો તીસુ દિસ્સતિ.

તત્ર ધમ્માલપનમ્હિ, એકવચોવ લબ્ભતિ;
ઇતરેસુ સિયા દેક-વચો બહુવચોપિ ચ.

નિચ્છિતબ્બં ગુણીપદં, ધમ્મસ્સાલપને ધુવં;
‘‘અચ્છરિયં વત ભો’’તિ, ઇદમેત્થ નિદસ્સનં.

ઇચ્છિતબ્બં ગુણીપદં, પુગ્ગલાલપને પન;
‘‘એવં ભો પુરિસ જાનાહિ’’, ઇદમેત્થ નિદસ્સનં.

ગુણીપદં અસન્તમ્પિ, પુગ્ગલાલપનમ્હિ તુ;
અજ્ઝાહરિત્વા પાવદે, અત્થં ‘‘ભો એહિ’’આદિસુ.

ઘટાદીનં આલપનં, નિજ્જીવાલપનં ભવે;
જીવંવ લોકિયા લોકે, આલપન્તિ કદાચિ તુ.

નિજ્જીવાલપનં અપ્પં, અત્થવિઞ્ઞાપને સિયા;
‘‘ઉમ્મુજ્જ ભો પુથુસિલે’’, ઇતિ પાળિ નિદસ્સનં.

એત્થ લિઙ્ગવિપલ્લાસં, કેચિ ઇચ્છન્તિ પણ્ડિતા;
તેસં મતેન ભોતીતિ, લિઙ્ગં વિપરિણામયે.

અથ વા પન **ભો**સદ્દો, નિપાતો **સો**પદં વિય;
તસ્મા વિરોધતા નાસ્સ, તિલિઙ્ગે વચનદ્વયે.

એવં સન્તેપિ **ભો**સદ્દો, દ્વિલિઙ્ગેયેવ પાયતો;
યસ્મા દિટ્ઠો તતો વિઞ્ઞૂ, દ્વિલિઙ્ગેયેવ તં વદે.

ઇત્થિલિઙ્ગમ્હિ સમ્પત્તે, ‘‘ભો’’તિ ઇતિ પયોજયે;

એવંવિધં પયોગમ્હિ, સુપ્પયોગં બુધાબ્રવું.

યજ્જેવં દુપ્પયોગંવ, સિયા તુમ્હેહિ દસ્સિતં;
‘‘ઉમ્મુજ્જ ભો પુથુસિલે’’, ઇચ્ચાહચ્ચપદન્તિ ચે.

દુપ્પયોગં ન તં યસ્મા, વોહારકુસલેન વે;
જિનેન ભાસિતે ધમ્મે, દુપ્પયોગા ન વિજ્જરે.

ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ વિસયે, **ભોતિ**સદ્દપ્પયોજનં;
કવીનં પેમનીયન્તિ, મયા એવમુદીરિતં.

એવં **ભવન્ત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા પાળિનયાનુરૂપં દ્વિધા વિભત્તા વદ્ધનભવનત્થતદઞ્ઞત્થવસેન.

કરોન્તસદ્દસ્સ પન –

કરં, કરોન્તો, કરોન્તા. કરોન્તં, કરોન્તે. કરોતા, કરોન્તેન, કરોન્તેહિ, કરોન્તેભિ. કરોતો, કરોન્તસ્સ, કરોન્તાનં, કરોતં. કરોતા, કરોન્તા, કરોન્તસ્મા, કરોન્તમ્હા, કરોન્તેહિ, કરોન્તેભિ. કરોતો, કરોન્તસ્સ, કરોન્તાનં, કરોતં. કરોન્તે, કરોન્તસ્મિં, કરોન્તમ્હિ, કરોન્તેસુ. ભો કરોન્ત, ભવન્તો કરોન્તાતિ રૂપાનિ ભવન્તિ.

‘‘કરોતો ન કરિયતિ પાપ’’ન્તિ ઇદમેત્થ **કરોતો**સદ્દસ્સ અત્થિતાનિદસ્સનં. ઇત્થિલિઙ્ગે વત્તબ્બે ‘‘કરોન્તી, કરોન્તિયો’’તિઆદિના યોજેતબ્બાનિ, નપુંસકલિઙ્ગે વત્તબ્બે ‘‘કરોન્તં, કરોન્તાની’’તિઆદિના યોજેતબ્બાનિ.

અરહન્તસદ્દસ્સ –

અરહં, અરહન્તો. અરહન્તં, અરહન્તે. અરહતા, અરહન્તેન, અરહન્તેહિ, અરહન્તેભિ. અરહતો, અરહન્તસ્સ, અરહન્તાનં, અરહતં. અરહતા, અરહન્તા, અરહન્તસ્મા, અરહન્તમ્હા, અરહન્તેહિ, અરહન્તેભિ. અરહતો, અરહન્તસ્સ, અરહન્તાનં, અરહતં. અરહન્તે, અરહન્તસ્મિં , અરહન્તમ્હિ, અરહન્તેસુ. ભો અરહન્ત, ભવન્તો અરહન્તો ઇતિ રૂપાનિ ભવન્તિ.

અયં ગુણવાચકસ્સ **અરહન્ત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા. ‘‘અરહા, અરહન્તો, અરહન્તા’’ઇતિ ચ. એતસ્મિં રૂપં **સમન્તપાસાદિકાયં** મનુસ્સવિગ્ગહટ્ઠાને દિસ્સતિ. ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મપાળિયં પન ‘‘મયઞ્ચમ્હા અનરહન્તો’’તિ પદં દિસ્સતિ. અરહન્તં, અરહન્તે. અરહતા, સેસં વિત્થારેતબ્બં. અયં પણ્ણત્તિવાચકસ્સ **અરહન્ત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા.

તથા હિ ‘‘અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો. અરહં સુગતો લોકે. અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધા’’તિઆદીસુ **અરહં**સદ્દાદયો ગુણવાચકા. ‘‘અરહા અહોસિ. અહમ્હિ અરહા લોકે. એકો અરહા, એકસટ્ઠિ અરહન્તો લોકે અહેસું.

ગામે વા યદિ વારઞ્ઞે, નિન્ને વા યદિ વા થલે;
યત્થ અરહન્તો વિહરન્તિ, તં ભૂમિરામણેય્યકં.

મયઞ્ચમ્હા અનરહન્તો''તિઆદીસુ **અરહા**સદ્દાદયો પણ્ણત્તિવાચકાતિ દટ્ઠબ્બા. ઇધ ઇત્થિનપુંસકલિઙ્ગવસેન વિસું વત્તબ્બનયો અપ્પસિદ્ધો. યદિ એવં આસવક્ખયં પત્તા ઇત્થી કથં વત્તબ્બા, આસવક્ખયં પત્તં ચિત્તં કથં વત્તબ્બન્તિ? ઇત્થી તાવ ''યં ઇત્થી અરહં અસ્સ સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિ વચનતો ''અરહ''ન્તિ વત્તબ્બા ગુણવસેન, પણ્ણત્તિવસેન પન ''ઇત્થી અરહા અહોસી''તિ વત્તબ્બા. ચિત્તં પન ગુણવસેનેવ ''અરહં ચિત્ત''ન્તિ વત્તબ્બન્તિ.

સન્તસદ્દસ્સ –

સં, સન્તો, સન્તો, સન્તા. સં, સન્તં, સન્તે. સતા, સન્તેન, સન્તેહિ, સન્તેભિ, સબ્ભિ. સતો, સન્તસ્સ, સન્તાનં, સતં, સતાનં. સતા, સન્તા, સન્તસ્મા, સન્તમ્હા, સન્તેહિ, સન્તેભિ, સબ્ભિ. સતો, સન્તસ્સ, સન્તાનં, સતં, સતાનં. સતિ, સન્તે, સન્તસ્મિં, સન્તમ્હિ, સન્તેસુ. ભો સન્ત, ભવન્તો સન્તોતિ રૂપાનિ ભવન્તિ.

એત્થ પન ''અદ્ધા હિ તાત સતનેસ ધમ્મો''તિ **જયદ્દિસજાતક**પાળિદસ્સનતો ''સતાન''ન્તિ વુત્તં. તત્થ હિ **સતનેસા**તિ સતાનં એસાતિ છેદો, રસ્સત્તનિગ્ગહીતસરલોપવસેન ચ રૂપનિદ્ધાનં વેદિતબ્બં. તથા હિ તદટ્ઠકથાયં ''અદ્ધા એકંસેન એસ તાત સતાનં પણ્ડિતાનં ધમ્મો સભાવો''તિ અત્થો વુત્તો. અયં યે લોકે ''સપ્પુરિસા''તિ ચ ''અરિયા''તિ ચ ''પણ્ડિતા''તિ ચ વુચ્ચન્તિ, તેસં વાચકસ્સ **સન્ત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા. તપ્પટિસેધસ્સ પન અસં, અસન્તો, કત્થચિ અસન્તા ઇચ્ચપિ. તથા હિ ''અસન્તા કિર મં જમ્મા, તાત તાતાતિ ભાસરે''તિ પાળિ દિસ્સતિ. ''અસં, અસન્તં, અસન્તે. અસતા''તિઆદિના યોજેતબ્બા. ઇમસ્મિં અત્થે ''સન્તો, અસન્તો''તિમાનિ બહુવચનકાનિયેવ ભવન્તિ, ન કત્થચિપિ એકવચનકાનિ. કસ્મા? પણ્ણત્તિવાચકત્તા. અઞ્ઞત્ર પન ''સન્તો, દન્તો''તિઆદીસુ એકવચનાનિયેવ ઠપેત્વા વિજ્જમાનત્થવાચક**સન્તો**સદ્દં, કસ્મા? અપણ્ણત્તિવાચકત્તાતિ દટ્ઠબ્બં.

ઇદાનિ પણ્ણત્તિવાચકાનં તેસં કાનિચિ પયોગાનિ કથયામ –

સમેતિ અસતા અસં. યં યઞ્હિ રાજ ભજતિ, સન્તં વા યદિ વા અસં. ન સા સભા યત્થ ન સન્તિ સન્તો. અસન્તો નિરયં યન્તિ, સન્તો સગ્ગપરાયણા. અસન્તે નોપસેવેય્ય, સન્તે સેવેય્ય પણ્ડિતો. સબ્ભિરેવ સમાસેથ. સતં ધમ્મો ઇચ્ચેવમાદીનિ ભવન્તિ.

યો પનમ્હેહિ પદમાલાયં ''સબ્ભી''તિ અયં સદ્દો તતિયાપઞ્ચમીબહુવચનવસેન યોજિતો, સો ચ ખો **સન્ત**ઇતિ **અ**કારન્તપકતિવસેન, અઞ્ઞત્થ પન ''સબ્ભી''તિ **ઇ**કારન્તપકતિવસેન યોજેતબ્બો. તથા હિ **સબ્ભી**તિ સપ્પુરિસો નિબ્બાનઞ્ચ, સુન્દરાધિવચનં વા એતં સબ્ભીતિ. સબ્બો ચાયમત્થો સાટ્ઠકથાય ''બહુમ્પેતં અસબ્ભિ જાતવેદા''તિ ઇમાય પાળિયા ''સન્તો હવે સબ્ભિ પવેદયન્તી''તિ ઇમાય ચ દીપેતબ્બો.

આલપને ચ પચ્ચત્તે, તતિયાપઞ્ચમીસુ ચ;
સમાસમ્હિ ચ યોજેય્ય, **સબ્ભિ**સદ્દં સુમેધસો.

અત્રાયં યોજના – ભો સબ્ભિ તિટ્ઠ, સબ્ભિ તિટ્ઠતિ, સબ્ભિ સહ ગચ્છતિ, સબ્ભિ અપેહિ, અસબ્ભિરૂપો પુરિસો. યસ્મા પનાયં સાસનાનુકૂલા, તસ્મા ઇમિસ્સા તદનુકૂલત્તં દસ્સેતું ઇધ સાસનતો પયોગે દસ્સેસ્સામ અતક્કાવચરે વિચિત્તે સુગતપાળિનયે સોતૂનં વિસારદમતિપટિલાભત્થં. તં યથા? બહુમ્પેતં અસબ્ભિ જાતવેદ, યં તં વાલધિના'ભિપૂજયામ. સબ્ભિ કુબ્બેથ સન્થવં. યં સાલવનસ્મિં સેનકો, પાપકમ્મમકરિ અસબ્ભિરૂપં. આબાધોયં

અસબ્ભિરૂપો. અસમ્મોદકો થદ્ધો અસબ્ભિરૂપો''તિ . તત્થ આલપનવચને દિટ્ઠેયેવ પચ્ચત્તવચનં પાળિયં સરૂપતો અનાગતમ્પિ દિટ્ઠમેવ હોતિ. તથા કરણવચને દિટ્ઠેયેવ નિસ્સક્કવચનમ્પિ દિટ્ઠમેવ હોતિ. સમાસે સદ્દરૂપે દિટ્ઠેયેવ બ્યાસે સદ્દરૂપં યથાસમ્ભવં દિટ્ઠમેવ હોતિ ઠપેત્વા ''હેતુસત્થારદસ્સન''ન્તિઆદીનિ. તત્થ ચ નિબ્બાનવાચકો ચે, **સબ્ભિ**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો **સન્તિવિસુદ્ધિ નિબ્બુતિ**સદ્દા વિય, સો ચ **યમકમહાથેર**મતે **રત્તિ**નયેન યોજેતબ્બો. સબ્બેસમિકારન્તિત્થિલિઙ્ગાનં સાધારણો હિ સો નયો. સુન્દરત્થવાચકો ચે, **અગ્ગિ રત્તિ અટ્ઠિ**નયેહિ યોજેતબ્બો વાચ્ચલિઙ્ગત્તા. ''સબ્ભિધમ્મભૂતં નિબ્બાન''ન્તિ એત્થ હિ સુન્દરધમ્મભૂતં નિબ્બાનન્તિ અત્થો. એવં પાળિનયવસેન આલપનાદીસુ પઞ્ચસુ ઠાનેસુ **સબ્ભિ**સદ્દસ્સ પવત્તિં ઞત્વા પુન અટ્ઠકથાનયવસેનપિ તપ્પવત્તિ વેદિતબ્બા. કથં? યસ્મા સગાથાવગ્ગસ્સ **અટ્ઠકથાયં** ''સન્તો 'સબ્ભીહિ સદ્ધિં સતં ધમ્મો ન જરં ઉપેતી'તિ પવેદયન્તી''તિ ઇમસ્મિં પદેસે ''સબ્ભીહી''તિ **દ્વિ**વચનવસેન સદ્દરચનાવિસેસો અટ્ઠકથાચરિયેહિ દસ્સિતો, તસ્મા **સબ્ભિ**સદ્દો સબ્બેસુપિ વિભત્તિવચનેસુ યોજેતબ્બો. અત્રિદં વદામ –

ગરૂ ''સબ્ભીહિ સદ્ધિ''ન્તિ, અત્થં ભાસિંસુ પાળિયા;
યતો તતો **સબ્ભિ**સદ્દં, ધીરો સબ્બત્થ યોજયે.

''અસબ્ભિરૂપો''ઇતિપિ, સમાસવિસયે સુતં;
યસ્મા તસ્મા **સબ્ભિ**સદ્દં, વિઞ્ઞૂ સબ્બધિ યોજયે.

''ઓવદેય્યાનુસાસેય્ય , અસબ્ભા ચ નિવારયે''તિ એત્થ પન ''અસબ્ભા''તિપદં વિચિત્રવુત્તીસુ તદ્ધિતપચ્ચયેસુ **ણ્ય**પચ્ચયવસેન નિપ્ફત્તિમુપાગતન્તિ વેદિતબ્બં. કથં? યેભુય્યેન અસબ્ભીસુ ભવં અસબ્ભં. કિં તં? અકુસલં, તતો અસબ્ભા અકુસલધમ્મા નિવારયે ચ, કુસલધમ્મે પતિટ્ઠપેય્યાતિ અત્થો. ''અમ્હે અસબ્ભાહિ વાચાહિ વિક્કોસમાના તિબ્બાહિ સત્તીહિ હનિસ્સન્તી''તિ એત્થ તુ અસબ્ભીનં એતાતિ અસબ્ભા, ન વા સબ્ભીનં એતાતિપિ અસબ્ભાતિ નિબ્બચનં, **ણ્ય**પચ્ચયવસેન ચ પદસિદ્ધિ વેદિતબ્બા. યા ચ પનેત્થ અમ્હેહિ સન્તસદ્દસ્સ ''સં, સન્તો. સં, સન્તં, સન્તે''તિઆદિના પદમાલા દસ્સિતા, તત્થ ''સમેતિ અસતા અસ''ન્તિ પાળિયં ''અસ''ન્તિ પદે દિટ્ઠેયેવ ''સ''ન્તિ પદં પાળિયં અનાગતમ્પિ દિટ્ઠમેવ હોતિ યુગળભાવેન વિજ્જમાનતારહત્તા. એવં દિટ્ઠેન અદિટ્ઠસ્સ ગહણં વેદિતબ્બં. અથ વા ''અસ''ન્તિ એત્થ ન સં અસન્તિ સમાસવિગ્ગહવસેનાધિગન્તબ્બત્તા ''સ''મિતિ પદં દિટ્ઠમેવ હોતિ. એવમઞ્ઞત્રાપિ નયો. તત્ર **સ**ન્તિ સપ્પુરિસો. **અસ**ન્તિ અસપ્પુરિસો. ઇત્થિલિઙ્ગેવત્તબ્બે ''અસતી, અસા''તિ રૂપાનિ ભવન્તિ. ''અસતી, અસતી, અસતિયો, અસા. અસતિં, અસતી, અસતિયો. અસાય, અસતિયા, અસતીહિ, અસતીભિ. અસતિયા, અસતીન''ન્તિ વક્ખમાન **ઇત્થિ**નયેન નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા.

એત્થ પન ''અસા લોકિત્થિયો નામ, વેલા તાસં ન વિજ્જતિ. મા ચ વસં અસતીનં નિગચ્છે''તિઆદીનિ દસ્સેતબ્બાનિ. **અસા**તિ ચેત્થ **અસતી**તિ ચ સમાનત્થા, અસન્તજાતિકાતિ હિ તેસં અત્થો. યસ્મા પન **જાતકટ્ઠકથાયં** ''**અસા**તિ અસતિયો લામિકા, અથ વા સાતં વુચ્ચતિ સુખં, તં તાસુ નત્થિ, અત્તનિ પટિબદ્ધચિત્તાનં અસાતમેવ દેન્તીતિપિ અસા , દુક્ખા, દુક્ખવત્થુભૂતાતિ અત્થો''તિ અત્થં સંવણ્ણેસું, તસ્મા સાતં નત્થિ એતિસ્સન્તિ **અસા**તિ અત્થે ''અસા''તિ પદસ્સ યથા રિત્તો અસ્સાદો એત્થાતિ **રિત્તસ્સ**ન્તિપદસ્સ લુત્તુત્તરક્ખરસ્સ ''રિત્તસ્સં, રિત્તસ્સાનિ. રિત્તસ્સ''ન્તિ **ચિત્ત**નયેન નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા, તથા ''અસા, અસા, અસાયો. અસં, અસા, અસાયો. અસાયા''તિ **કઞ્ઞા**નયેન યોજેતબ્બા.

એત્થ ચ યો અમ્હેહિ ''સન્તો''ઇતિ સદ્દો દસ્સિતો. સો કત્થચિ એકવચનબહુવચનભાવેન **સંવિજ્જમાન**સદ્દસ્સત્થમ્પિ વદતિ, તસ્સ વસેન અયં નામિકપદમાલા –

સન્તો, સન્તો, સન્તા. સન્તં, સન્તે. સતા, સન્તેન, સન્તેહિ, સન્તેભિ. સતો, સન્તસ્સ, સતં, સન્તાનં. સતા, સન્તા, સન્તસ્મા, સન્તમ્હા, સન્તેહિ, સન્તેભિ. સતો, સન્તસ્સ, સતં, સન્તાનં. સતિ, સન્તે, સન્તસ્મિં, સન્તમ્હિ, સન્તેસુ. ભો સન્ત, ભવન્તો સન્તો, ભવન્તો સન્તા.

એત્થ પન ''અયં ખો ભિક્ખવે અટ્ઠમો ભદ્દો અસ્સાજાનીયો સન્તો સંવિજ્જમાનો લોકસ્મિં. ચત્તારોમે ભિક્ખવે પુગ્ગલા સન્તો સંવિજ્જમાના લોકસ્મિં. અસતા તુચ્છા મુસા અભૂતેન અબ્ભાચિક્ખન્તિ. ભવે ખો સતિ જાતિ હોતિ''ઇચ્ચેવમાદીનિ પયોગાનિ ભવન્તિ. ''સઙ્ખારેસુ ખો સતિ વિઞ્ઞાણં હોતી''તિઆદીસુ પન **સતિ**સદ્દો વચનવિપલ્લાસવસેન ઠિતોતિ ગહેતબ્બો.

તત્ર એકવચનબહુવચનવસેન દ્વિધા ઠિતેસુ **સન્તો**સદ્દેસુ બહુવચન**સન્તો**સદ્દં ઠપેત્વા સેસા **સમાન**સદ્દસ્સત્થમ્પિ વદન્તિ, તસ્મા ''**સન્તો**તિ સમાનો, **સન્તા**તિ સમાના''તિઆદિના અત્થો કથેતબ્બો. **સમાનો**તિ ઇમસ્સ ચ ''હોન્તો''તિ અત્થો ''પહુ સમાનો વિપુલત્થચિન્તી, કિં કારણા મે ન કરોસિ દુક્ખ''ન્તિઆદીસુ વિય. પયોગાનિ પન –

''યો માતરં પિતરં વા, જિણ્ણકં ગતયોબ્બનં;
પહુ સન્તો ન ભરતિ, તં પરાભવતો મુખં.

ઇધેવ તિટ્ઠમાનસ્સ, દેવભૂતસ્સ મે સતો;
પુનરાયુ ચ મે લદ્ધો, એવં જાનાહિ મારિસા''તિ

એવમાદીનિ ભવન્તિ.

અપિચ **સન્તો**સદ્દો યસ્મા ''કિલન્તો''તિ ચ ''ઉપસન્તો''તિ ચ ''નિરુદ્ધો''તિ ચ અત્થં વદતિ, તસ્મા તેસં વસેન **સન્ત**સદ્દસ્સ ''સન્તો, સન્તા. સન્તં, સન્તે. સન્તેના''તિ **પુરિસ**નયેન નામિકપદમાલા વેદિતબ્બા. એત્થ ચ ''સન્તો તસિતો. દીઘં સન્તસ્સ યોજનં. સન્તો દન્તો નિયતો બ્રહ્મચારી. સન્તો નિરુદ્ધો અત્થઙ્ગતો અબ્ભત્થઙ્ગતો''તિઆદીનિ પયોગાનિ. નપુંસકલિઙ્ગે વત્તબ્બે ''સન્તં, સન્તાની''તિ **ચિત્ત**નયેન નામિકપદમાલા. સા ચ ''સંવિજ્જમાનં સમાનં કિલન્તં ઉપસન્તં નિરુદ્ધ''મિતિ અત્થદીપકાપદવતીતિ વેદિતબ્બા. અથ વા ''ઉપાદાને ખો સતિ ભવો હોતી''તિઆદીસુ નપુંસકપ્પયોગદસ્સનતો **સન્ત**સદ્દસ્સ **સંવિજ્જમાન**સદ્દત્થવાચકત્તે તતિયાપઞ્ચમીચતુત્થીછટ્ઠીસત્તમીઠાને ''સતા, સતો, સતં, સતી''તિ પદાનિ અધિકાનિ વત્તબ્બાનિ, સેસાનિ **ચિત્ત**નયેન ઞેય્યાનિ. ઇત્થિલિઙ્ગે પન વત્તબ્બે ''સન્તા, સન્તા, સન્તાયો. સન્તં, સન્તા, સન્તાયો. સન્તાયા''તિ **કઞ્ઞા**નયેન ચ, સન્તી, સન્તી, સન્તિયો . સન્તિં, સન્તી, સન્તિયો. સન્તિયા''તિ **ઇત્થિ**નયેન ચ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. એતાસુ પઠમા ''સંવિજ્જમાના કિલન્તા ઉપસન્તા નિરુદ્ધા''તિ અત્થદીપકાપદવતી, એત્થ પયોગા સુવિઞ્ઞેય્યાવ. દુતિયા પન ''સંવિજ્જમાના સમાના''તિ અત્થદીપકાપદવતી. તથા હિ ''સન્તી આપત્તિ આવિકાતબ્બા''તિ એત્થ સંવિજ્જમાના ''સન્તી''તિ વુચ્ચતિ.

“યાય માતુ ભતો પોસો,
ઇમં લોકં અવેક્ખતિ;
તમ્પિ પાણદદિં સન્તિં,
હન્તિ કુદ્ધો પુથુજ્જનો”તિ

એત્થ પન સમાના “સન્તી”તિ વુચ્ચતિ. અપરાપિ ઇત્થિલિઙ્ગે વત્તબ્બે પદમાલા વેદિતબ્બા. **સન્તી**સદ્દસ્સ હિ **સંવિજ્જમાન**સદ્દત્થવાચકત્તે “જાતિયા ખો સતિ જરામરણં હોતી”તિઆદિના ઇત્થિલિઙ્ગપ્પયોગદસ્સનતો સત્તમીઠાને “સતિ, સતિયા, સતિયં, સન્તિયા, સન્તિયં, સન્તીસૂ”તિ રૂપાનિ વત્તબ્બાનિ. સેસાનિ **ઇત્થિ**નયેન ઞેય્યાનિ. અયં તતિયા, એત્થ ચ “અસન્તિયા આપત્તિયા તુણ્હી ભવિતબ્બ”ન્તિ પાળિ “સન્તિયા”ઇચ્ચાદીનં અત્થિભાવે નિદસ્સનં. અપરો નયો – **સતી**સદ્દસ્સ “સમાના”તિ ઇમસ્મિં અત્થે “યા ત્વં વસસિ જિણ્ણસ્સ, એવં દહરિયા સતી”તિ ચ “યે તં જિણ્ણસ્સ પાદંસુ, એવં દહરિયં સતિ”ન્તિ ચ પાળિદસ્સનતો “સતી, સતી, સતિયો. સતિં, સતી, સતિયો. સતિયા”તિઆદીનિપિ રૂપાનિ યોજેતબ્બાનિ, સંયોગે **ન**કારલોપવસેન વા.

ઇદાનિ “સન્તો, સન્તા”તિ પદદ્વયસ્સ પયોગનિચ્છયં કથયામ પયોગેસુ સોતૂનં અસમ્મૂળ્હભાવાય. તથા હિ “સપ્પુરિસા”તિ વા “પણ્ડિતા”તિ વા બહુવચનવસેન અત્થં વત્તુકામેન “સન્તો દન્તો”તિ એવં વુત્તએકવચનસદિસં “સન્તો”તિ બહુવચનં વત્તબ્બં. “સંવિજ્જમાનો”તિ એકવચનવસેન અત્થં વત્તુકામેન “સન્તો”તિ એકવચનં વત્તબ્બં. “સંવિજ્જમાના”તિ બહુવચનવસેન અત્થં વત્તુકામેન “સન્તો સપ્પુરિસા”તિ, “સન્તો સંવિજ્જમાના”તિ ચ એવં વુત્તબહુવચનસદિસં “સન્તો”તિ વા “સન્તા”તિ વા બહુવચનં વત્તબ્બં, “કિલન્તો”તિ વા “સમાનો”તિ વા “ઉપસન્તો”તિ વા “નિરુદ્ધો”તિ વા એકવચનવસેન અત્થં વત્તુકામેન “સન્તો સપ્પુરિસા”તિ એવં વુત્તબહુવચનસદિસં “સન્તો”તિ એકવચનં વત્તબ્બં. તેયેવત્થે બહુવચનવસેન વત્તુકામેન પન “સન્તા સૂનેહિ પાદેહિ, કો ને હત્થે ગહેસ્સતી”તિ એત્થ વિય “સન્તા”તિ બહુવચનં વત્તબ્બં. અયં નીતિ સાધુકં મનસિ કાતબ્બા. ઇદઞ્હિ મન્દબુદ્ધીનં સમ્મોહટ્ઠાનં. અયમ્પિ પનેત્થ સઙ્ગહો વેદિતબ્બો –

“તિલિઙ્ગત્થે ચ એકત્થે, બવ્હત્થેપિ ચ દિસ્સતિ;
સત્તમ્યન્તો **સતિ**સદ્દો, વિપલ્લાસે બહુમ્હિ સો”તિ.

ઇદાનિ **મહન્ત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

મહં, મહા, મહન્તો, મહન્તા. મહન્તં, મહન્તે. મહતા, મહન્તેન, મહન્તેહિ, મહન્તેભિ. મહતો, મહન્તસ્સ, મહન્તાનં, મહતં. મહતા, મહન્તા, મહન્તસ્મા, મહન્તમ્હા, મહન્તેહિ, મહન્તેભિ. મહતો, મહન્તસ્સ, મહન્તાનં, મહતં. મહતિ, મહન્તે, મહન્તસ્મિં, મહન્તમ્હિ, મહન્તેસુ. ભો મહ, ભો મહા, ભવન્તો મહન્તોતિ અયમમ્હાકં રુચિ.

એત્થ “મહન્તો, મહન્તા. મહન્તં, મહન્તે. મહન્તેના”તિ **પુરિસ**નયોપિ લબ્ભતિ, તસ્મા “ભો મહન્ત, ભવન્તો મહન્તા”તિ આલપનપદાનિ યોજેતબ્બાનિ. નપુંસકલિઙ્ગે વત્તબ્બે “મહન્તં, મહન્તાની”તિ **ચિત્ત**નયોપિ લબ્ભતિ. ઇત્થિલિઙ્ગે વત્તબ્બે “મહતી, મહતી, મહતિયો. મહતિં, મહતી, મહતિયો. મહતિયા, મહતીહિ મહતીભી”તિ **ઇત્થિ**નયોપિ લબ્ભતિ. “મહતિયા ચ યક્ખસેનાયા”તિઆદીનેત્થ નિદસ્સનપદાનિ. અપરોપિ “મહન્તા, મહન્તા, મહન્તાયો. મહન્ત”ન્તિ **કઞ્ઞા**નયોપિ લબ્ભતિ, “મહન્તા નિધિકુમ્ભિયો”તિઆદીનેત્થ નિદસ્સનપદાનિ. **કચ્ચાયને** પન “મહન્તી”ઇતિ પદં દિટ્ઠં. તં “ગુણવન્તી, કુલવન્તી”ઇચ્ચાદીનિ વિય પાળિયં અપ્પસિદ્ધત્તા વીમંસિતબ્બં.

નનુ ભો યસ્મા સાસનેપિ ‘‘ગચ્છન્તી, ચરન્તી’’તિઆદીનિ ચ ‘‘ઇદ્ધિમન્તી’’તિ ચ પદં દિસ્સતિ, તસ્મા ‘‘મહન્તી, ગુણવન્તી’’તિઆદીનિપિ ભવિતબ્બન્તિ? ન ભવિતબ્બં તથારૂપસ્સ નયસ્સ વસેન અગ્ગહેતબ્બત્તા, ‘‘મહતી, ગુણવતી’’ઇચ્ચાદિનયસ્સેવ દસ્સનતો ચ. તથા હિ પાળિયં અટ્ઠકથાસુ ચ ‘‘સેય્યથાપિ નામ મહતી નઙ્ગલસીસા, ઇત્થી સિયા રૂપવતી, સા ચ સીલવતી સિયા. સતિમતી ચક્ખુમતી. ઇદ્ધિમતી પત્તિમતી’’તિ ચ ‘‘મહતિં સેનં દિસ્વા મહોસધસેના મન્દા, અયં અતિવિય મહતી સેના દિસ્સતી’’તિ ચ આદીનિ પયોગાનિ દિસ્સન્તિ, ન ‘‘મહન્તી, રૂપવન્તી’’ઇચ્ચાદીનિ.

કેચિ પન ‘‘**મહા**ઇતિ સદ્દો બ્યાસે ન લબ્ભતિ, સમાસેયેવ લબ્ભતિ ‘મહાપુરિસો’તિ એત્થ વિયા’’તિ વદન્તિ, તં ન ગહેતબ્બં. ‘‘મહા તે ઉપાસક પરિચ્ચાગો. મહા વતાયં ભન્તે ભૂમિચાલો. ઘોસો ચ વિપુલો મહા. બારાણસિરજ્જં નામ મહા. સેના સાદિસ્સતે મહા’’તિ પયોગદસ્સનતો. એવં બ્યાસેપિ લબ્ભતીતિ વેદિતબ્બં, તસ્મા ‘‘મહં, મહા, મહન્તો, મહન્તા. ભો મહન્ત, ભવન્તો મહન્તા’’તિ પુલ્લિઙ્ગે, ‘‘મહન્તં, મહા, મહન્તાનિ. ભો મહન્ત, ભવન્તો મહન્તાની’’તિ નપુંસકલિઙ્ગે, ‘‘મહન્તા, મહા, મહન્તા, મહન્તાયો. ભોતિ મહન્તે, ભોતિયો મહન્તા, મહન્તાયો’’તિ ઇત્થિલિઙ્ગે સબ્બં સમ્પુણ્ણં યોજેતબ્બં. સમાસે પન ‘‘મહાસત્તો મહાઉપાસકો મહાઉપાસિકા મહબ્બલો મહાવનં મહગ્ગતં મહપ્ફલં મહબ્ભય’’ન્તિઆદીનિ રૂપાનિ ભવન્તિ, તદ્ધિતે ‘‘મહત્તનો મહત્તં મહન્તત્તં મહન્તતા’’તિ રૂપાનિ ભવન્તિ. **ગચ્છન્ત**સદ્દસ્સ પન ‘‘ગચ્છન્તો ગચ્છન્તા’’તિ રૂપાનિ વત્વા સેસાનિ **મહન્ત**સદ્દે વુત્તનયેન વિત્થારેત્વા નામિકપદમાલા વેદિતબ્બા. તથા ‘‘ગચ્છન્તો, ગચ્છન્તા’’તિ **પુરિસ**નયો ચ ‘‘ગચ્છન્તં, ગચ્છન્તાની’’તિ **ચિત્ત**નયો ચ ‘‘ગચ્છન્તી, ગચ્છન્તી, ગચ્છન્તિયો’’તિ **ઇત્થિ**નયો ચ ગહેતબ્બો. એવં લિઙ્ગત્તયવસેન ‘‘ચરં ચરન્તો ચરન્તં ચરન્તી, દદં દદન્તો દદન્તં દદન્તી’’તિઆદીનં અનેકપદસહસ્સાનં નામિકપદમાલા વિત્થારેતબ્બા.

યે પનાચરિયા ‘‘ગચ્છન્તો’’તિઆદીનં પચ્ચત્તાલપનબહુવચનત્તઞ્ચ ‘‘ગચ્છં’’ઇચ્ચાદીનં આલપનેકવચનત્તઞ્ચ ઇચ્છન્તિ, તે સમમ્હેહિ પયોગો સાસને ન દિટ્ઠો નયવસેનાગહેતબ્બત્તા. તસ્મા તાનિ એત્થ ન વદામ. અયં પન વિસેસો દિટ્ઠો. સેય્યથિદં?

‘‘ગચ્છં વિધમ’’મિચ્ચાદિ-પદાનિ મુનિસાસને;
કત્થચાખ્યાતિકા હોન્તિ, કત્થચિ પન નામિકા.

‘‘તસ્સાહં સન્તિકે ગચ્છં,
સો મે સત્થા ભવિસ્સતિ;
વિધમં દેવ તે રટ્ઠં,
પુત્તો વેસ્સન્તરો તવ.

અધમ્મં સારથિ કયિરા, મઞ્ચે ત્વં નિક્ખનં વને’’;
ઇચ્ચેવમાદયો ઞેય્યા, પયોગા એત્થ ધીમતા.

‘‘ગચ્છિસ્સામિ વિધમી’’તિ-આદિના જિનસાસને;
નાનાકાલપુરિસાનં, વસેનત્થં વદે વિદૂ.

નામત્તે પન ‘‘ગચ્છન્તો, વિધમન્તો’’તિઆદિના;

‘‘ગચ્છ’’મિચ્ચેવમાદીન-મત્થમત્થવિદૂ વદે.

ઇદાનિ સમગતિકત્તેપિ ‘‘જાનં, પસ્સ’’ન્તિઆદીનં લિઙ્ગવિભત્તિવચનન્તરવસેન યો વિસેસો દિસ્સતિ, તં વદામ. તથા હિ ‘‘સા જાનંયેવ આહ ન જાનામીતિ, પસ્સંયેવ આહ ન પસ્સામી’’તિ એવમાદીસુ **જાનં પસ્સં** સદ્દાનં ‘‘જાનન્તી પસ્સન્તી’’તિ લિઙ્ગન્તરવસેન પરિવત્તનં ભવતીતિ દટ્ઠબ્બં. ઇમિના ‘‘ગચ્છં’’ઇતિ સદ્દસ્સપિ યથાપયોગં ‘‘ગચ્છન્તી’’તિ ઇત્થિયા કથનત્થો લબ્ભતિ તેહિ સમાનગતિકત્તા, ન ‘‘ગચ્છન્તો’’તિ સદ્દસ્સ ‘‘ગચ્છન્તી’’તિ ઇત્થિયા કથનત્થો લબ્ભતિ તેહિ અસમાનગતિકત્તાતિ કારણં દસ્સિતં હોતિ. ‘‘અપિ નુ તુમ્હે આયસ્મન્તો એકન્તસુખં લોકં જાનં પસ્સં વિહરથા’’તિ એત્થ ‘‘જાનન્તા પસ્સન્તા’’તિ વચનન્તરવસેન પરિવત્તનં ભવતીતિ દટ્ઠબ્બં. ઇમિના પન ‘‘ગચ્છં’’ઇતિ સદ્દસ્સપિ યથાપયોગં ‘‘ગચ્છન્તા’’તિ બહુવચનત્થો લબ્ભતિ તેહિ સમાનગતિકત્તા, ન ‘‘ગચ્છન્તે’’તિ સદ્દસ્સ ‘‘ગચ્છન્તા’’તિ બહુવચનત્થો લબ્ભતિ તેહિ અસમાનગતિકત્તાતિ કારણં દસ્સિતં હોતિ. એસ નયો ઉત્તરત્રાપિ. ‘‘ભરન્તિ માતાપિતરો, પુબ્બે કતમનુસ્સર’’ન્તિ એત્થ **અનુસ્સરં**સદ્દસ્સ ‘‘અનુસ્સરન્તા’’તિ વચનન્તરવસેન પરિવત્તનં ભવતિ. ‘‘સદ્ધમ્મો ગરુકાતબ્બો, સરં બુદ્ધાન સાસન’’ન્તિ એત્થ **સરં**સદ્દસ્સ સરન્તેનાતિ વિભત્તન્તરવસેન પરિવત્તનં ભવતિ. ‘‘કુસં ભૂતાનિ સઞ્ઞાનં, મનસા ગણ્હતો યથા’’તિ એત્થ **કુસં**સદ્દસ્સપિ ‘‘કુસન્તસ્સા’’તિ વિભત્તન્તરવસેન પરિવત્તનં ભવતિ. તથા ‘‘યાચં અદદમપ્પિયો’’તિ એત્થાપિ **યાચં**સદ્દસ્સ ‘‘યાચન્તસ્સા’’તિ વિભત્તન્તરવસેન પરિવત્તનં ભવતિ. **યાચ**ન્તિ વા યાચિતબ્બં ધનં, ઇમિના નયેન નાનપ્પકારતો પરિવત્તનં વેદિતબ્બં. ઇતિ ‘‘ભવંકર’’ન્તિઆદીનં વિસદિસપદમાલા ચ ‘‘ગચ્છં, ચર’’ન્તિઆદીનં સદિસપદમાલા ચ ‘‘જાનં, પસ્સ’’ન્તિઆદીનં લિઙ્ગવિભત્તિવચનન્તરવસેન કત્થચિ પરિવત્તનન્તિ અયં તિવિધોપિ આકારો આખ્યાતિકપદત્થવિભાવનાય સદ્ધિં કથિતો પાવચનવરે સોતૂનં સદ્દેસ્વત્થેસુ ચ વિસારદબુદ્ધિપટિલાભત્થં. સબ્બમેતઞ્હિ સન્ધાય ઇમા ગાથા વુત્તા –

‘‘ભવં કરં અરહં સં, મહં’’ઇતિ પદાનિ તુ;
વિસદિસાનિ સમ્ભોન્તિ, અઞ્ઞમઞ્ઞન્તિ લક્ખયે.

‘‘ગચ્છં ચરં દદં તિટ્ઠં, ચિન્તયં ભાવયં વદં;
જાનં પસ્સ’’ન્તિઆદીનિ, સમાનાનિ ભવન્તિ હિ.

તત્ર ‘‘જાન’’ન્તિઆદીનં, કત્થચિ પરિવત્તનં;
લિઙ્ગવિભત્તિવચન-ન્તરતો પન દિસ્સતીતિ.

અપિચ અયં સબ્બેસમ્પિ નિગ્ગહીતન્તપુલ્લિઙ્ગાનં પકતિ, યદિદં દ્વીસુ લિઙ્ગેસુ છસુ વિભત્તીસુ તેરસસુ વચનેસુ અઞ્ઞતરલિઙ્ગવિભત્તિવચનવસેન પરિવત્તનં. અયમ્પિ પનેત્થ નીતિ વેદિતબ્બા.

‘‘ગચ્છં ચર’’ન્તિઆદીનિ, વિપ્પકતવચો સિયું;
‘‘ગચ્છમાનો ચરમાનો’’, ઇચ્ચાદીનિ પદાનિ ચ.

‘‘મહં ભવ’’ન્તિ એતાનિ, વિપ્પકતવચોપિ ચ;
અવિપ્પકતવચો ચ, સિયું અત્થાનુરૂપતો.

“અરહં સ”ન્તિ એતાનિ, વિનિમુત્તાનિ સબ્બથા;
આકારં તિવિધપ્પેતં, કરે ચિત્તે સુમેધસોતિ.

સવિનિચ્છયોયં નિગ્ગહીતન્તપુલ્લિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો.

આકારન્તતાપકતિકં નિગ્ગહીતન્તપુલ્લિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

ઇદાનિ **ધનભૂતિ**ઇચ્ચેતસ્સ પકતિરૂપસ્સ અઞ્ઞેસઞ્ચ તંસદિસાનં નામિકપદમાલાવિભાગં વક્ખામિ પુબ્બાચરિયમતં પુરેચરં કત્વા.

અગ્ગિ, અગ્ગી, અગ્ગયો. અગ્ગિં, અગ્ગી, અગ્ગયો. અગ્ગિના, અગ્ગીહિ, અગ્ગીભિ. અગ્ગિસ્સ, અગ્ગિનો, અગ્ગીનં. અગ્ગિના, અગ્ગીહિ, અગ્ગીભિ. અગ્ગિસ્સ, અગ્ગિનો, અગ્ગીનં. અગ્ગિસ્મિં, અગ્ગિમ્હિ, અગ્ગીસુ. ભો અગ્ગિ, ભો અગ્ગી, ભવન્તો અગ્ગયો. **યમકમહાથેર**મતં.

એત્થ કિઞ્ચાપિ નિસ્સક્કવચનટ્ઠાને “અગ્ગિસ્મા, અગ્ગિમ્હા”તિ ઇમાનિ નાગતાનિ, તથાપિ તત્થ તત્થ તંસદિસપ્પયોગદસ્સનતો ગહેતબ્બાનિ. “અગ્ગિના, અગ્ગિસ્મા, અગ્ગિમ્હા”તિ કમો ચ વેદિતબ્બો.

ધનભૂતિ, ધનભૂતી, ધનભૂતયો. ધનભૂતિં, ધનભૂતી, ધનભૂતયો. ધનભૂતિના, ધનભૂતીહિ, ધનભૂતીભિ. ધનભૂતિસ્સ, ધનભૂતિનો, ધનભૂતીનં. ધનભૂતિના, ધનભૂતિસ્મા, ધનભૂતિમ્હા, ધનભૂતીહિ, ધનભૂતીભિ. ધનભૂતિસ્સ, ધનભૂતિનો, ધનભૂતીનં. ધનભૂતિસ્મિં, ધનભૂતિમ્હિ, ધનભૂતીસુ. ભો ધનભૂતિ, ભો ધનભૂતી, ભવન્તો ધનભૂતયો.

સિરિભૂતિ સોત્થિભૂતિ, સુવત્થિભૂતિ અગ્ગિનિ;
ગિનિ જોતિ દધિ પાણિ, ઇસિ સન્ધિ મુનિ મણિ.

બ્યાધિ ગણ્ઠિ રવિ મુટ્ઠિ, કવિ ગિરિ કપિ નિધિ;
કુચ્છિ વત્થિ વિધિ સાલિ, વીહિ રાસિ અહિ મસિ.

સાતિ કેસિ કિમિ બોન્દિ, બોધિ દીપિ પતિ હરિ;
અરિ ધનિ તિમિ કલિ, સારથ્યુદધિ અઞ્જલિ,

અધિપતિ નરપતિ, અસિ ઞાતિ નિરૂપધિ;
સમાધિ જલધિચ્ચાદી, **ધનભૂતિ**સમા મતા.

અથ વા એતેસુ **અધિપતિ**સદ્દસ્સ “અધિપતિયા સત્તા”તિ પાળિદસ્સનતો “અધિપતિયા”તિ સત્તમીરૂપમ્પિ ઇચ્છિતબ્બં. અપિચ “અસારે સારમતિનો”તિ પાળિયં ઇકારન્તસમાસપદતો **યો**વચનસ્સ **નો**આદેસદસ્સનતો ક્વચિ **અધિપતિ**ઇચ્ચાદીનં ઇકારન્તસમાસપદાનં “અધિપતિનો”તિઆદિનાપિ પચ્ચત્તોપયોગરૂપાનિ ઇચ્છિતબ્બાનિ **ઈ**કારન્તાનં દણ્ડીસદ્દાદીનં “દણ્ડિનો”તિઆદીનિ પચ્ચત્તોપયોગસમ્પદાનસામિવચનરૂપાનિ વિય. **ગહપતિજાનિપતિ**સદ્દાદીનં પન સમાસપદાનમ્પિ એવરૂપાનિ પચ્ચત્તોપયોગરૂપાનિ ન ઇચ્છિતબ્બાનિ “ગહપતયો

જાનિપતયો''તિઆદિના નયેન યથાપાવચનં ગહેતબ્બરૂપત્તા. **ઇસિ મુનિ**સદ્દાનં પનાલપનટ્ઠાને ''ઇસે, મુસે''તિ રૂપન્તરમ્પિ ગહેતબ્બં ''પુત્તો ઉપ્પજ્જતં ઇસે. પટિગ્ગણ્હ મહામુને''તિ દસ્સનતો.

યે પનેત્થ અમ્હેહિ **અગ્ગિનિ ગિનિ**સદ્દા વુત્તા, તત્રેકે એવં વદન્તિ ''**અગ્ગિનિ**સદ્દો પચ્ચત્તેકવચનભાવેયેવ લબ્ભતિ, ન પચ્ચત્તબહુવચનભાવે ઉપયોગભાવાદીસુ વા''તિ. કેચિ પન ''પાળિયં **અગ્ગિનિ**સદ્દો નામ નત્થિ, **ગિનિ**સદ્દોયેવ અત્થી''તિ વદન્તિ. કેચિ ''**ગિનિ**સદ્દો નામ નત્થિ, **અગ્ગિનિ**સદ્દોયેવત્થી''તિ વદન્તિ. સબ્બમેતં ન યુજ્જતિ **અગ્ગિનિ ગિનિ**સદ્દાનમુપલબ્ભનતો, સબ્બાસુપિ વિભત્તીસુ દ્વીસુ વચનેસુ યોજેતબ્બતાદસ્સનતો ચ. તથા હિ સુત્તનિપાતે **કોકાલિકસુત્તે** –

''ન હિ વગ્ગુ વદન્તિ વદન્તા,
નાભિજવન્તિ ન તાણમુપેન્તિ;
અઙ્ગારે સન્થતે સેન્તિ,
અગ્ગિનિં સમ્પજ્જલિતં પવિસન્તી''તિ

ઇમસ્મિં પદેસે ''અગ્ગિનિ''ન્તિ ઉપયોગવચનં દિસ્સતિ. તેનાહ અટ્ઠકથાચરિયો ''**અગ્ગિનિં સમ્પજ્જલિત**ન્તિ સમન્તતોજાલં સબ્બદિસાસુ ચ સમ્પજ્જલિતમગ્ગિ''ન્તિ. તત્રેવ ચ સુત્તનિપાતે **કોકાલિકસુત્તે** –

''અથ લોહમયં પન કુમ્ભિં,
અગ્ગિનિસઞ્જલિતં પવિસન્તિ;
પચ્ચન્તિ હિ તાસુ ચિરરત્તં,
અગ્ગિનિસમાસુ સમુપ્પલવાતે''તિ

ઇમસ્મિં પદેસે સમાસવિસયત્તા **અગ્ગિનિસઞ્જલિત**ન્તિ અગ્ગિનીહિ સઞ્જલિતન્તિ અત્થો લબ્ભતિ, તથા **અગ્ગિનિસમાસૂ**તિ અગ્ગિનીહિ સદિસાસૂતિ અત્થોપિ. એવં સમાસવિધાનમુખેન ''અગ્ગિનીહી''તિ કરણવચનમ્પિ દિસ્સતિ.

ગિનિસદ્દોપિ ચ પાળિયં દિસ્સતિ. તથા હિ ''તમેવ કટ્ઠં દહતિ, યસ્મા સો જાયતે ગિની''તિ **ચૂળબોધિચરિયાયં ગિનિ**સદ્દો દિટ્ઠો. કેચિ પનેત્થ સન્ધિવસેન **અ**કારલોપં સઞ્ઞોગાદિસ્સ ચ **ગ**કારસ્સ લોપં વદન્તિ, તમ્પિ ન યુજ્જતિ તસ્સા પાળિયા અટ્ઠકથાયં ''**યસ્મા**તિ યતો કટ્ઠા. **ગિની**તિ અગ્ગી''તિ એવં **ગિનિ**સદ્દસ્સ ઉલ્લિઙ્ગેત્વા વચનતો. તથા ''છન્ના કુટિ આહિતો ગિની''તિ ઇમસ્સ **ધનિયસુત્તસ્સ** અટ્ઠકથાયં ''**આહિતો**તિ આભતો જાલિતો વા. **ગિની**તિ અગ્ગી''તિ વચનતો, તથેવ ચ ''મહાગિનિ પજ્જલિતો, અનાહારોપસમ્મતી''તિ ઇમિસ્સા **થેરગાથાય** સંવણ્ણનાયં ''**ગિની**તિ અગ્ગી''તિ વચનતો. યદિ હિ **ગિનિ**સદ્દો વિસું ન સિયા, અટ્ઠકથાચરિયા ''જાયતે ગિની''તિઆદીનિ ''જાયતે અગ્ગિની''તિઆદિના પદચ્છેદવસેન અત્થં વદેય્યું. યસ્મા એવં ન વદિંસુ, ''**ગિની**તિ અગ્ગી''તિ પન વદિંસુ, તેન ઞાયતિ ''**ગિનિ**સદ્દોપિ વિસું અત્થી''તિ. યે ''**ગિનિ**સદ્દો નત્થી''તિ વદન્તિ, તેસં વચનં ન ગહેતબ્બમેવ સાસને ગિનિસદ્દસ્સુપલબ્ભનતો. **સુત્તનિપાતટ્ઠકથાય**ઞ્હિ ''છન્ના કુટિ આહિતો ગિની''તિ પાઠસ્સ સંવણ્ણનાયમેવ ''તેસુ ઠાનેસુ અગ્ગિનિ 'ગિની'તિ વોહરિયતી''તિ તસ્સ અભિધાનન્તરં વુત્તં, તસ્મા મયમેત્થ ગાથારચનં કરિસ્સામ –

વિદેહરટ્ઠમજ્ઝમ્હિ, યં તં નામેન વિસ્સુતં;
રટ્ઠં પબ્બતરટ્ઠન્તિ, દસ્સનેય્યં મનોરમં.

ધમ્મકોણ્ડવ્હયં તત્થ, નગરં અત્થિ સોભનં;
તમ્હિ ઠાને મનુસ્સાનં, ભાસા એવ ગિનિચ્ચયં.

‘‘ગિનિ ગિની ગિનયો’’તિ-આદિના પવદે વિદૂ;
પદમાલં યથા અગ્ગિ-સદ્દસ્સેવ સુમેધસો.

ઇતિ **અલાબુ લાબુ**સદ્દા વિય **અગ્ગિનિ ગિનિ**સદ્દાપિ ભગવતો પાચને દિસ્સન્તીતિ વેદિતબ્બા. યથા પન **અગ્ગિનિ**સદ્દસ્સ સબ્બાસુ વિભત્તીસુ દ્વીસુ વચનેસુ યોજેતબ્બતા સિદ્ધા, તથા **ગિનિ**સદ્દસ્સપિ સિદ્ધાવ હોતિ. તસ્માત્ર –

અગ્ગિનિ , અગ્ગિની, અગ્ગિનયો. અગ્ગિનિં, અગ્ગિની, અગ્ગિનયો. અગ્ગિનિના, અગ્ગિનીહિ, અગ્ગિનીભિ. અગ્ગિનિસ્સ, અગ્ગિનીનં. અગ્ગિનિના, અગ્ગિનિસ્મા, અગ્ગિનિમ્હા, અગ્ગિનીહિ, અગ્ગિનીભિ. અગ્ગિનિસ્સ, અગ્ગિનીનં. અગ્ગિનિસ્મિં, અગ્ગિનિમ્હિ, અગ્ગિનીસુ. ભો અગ્ગિનિ, ભવન્તો અગ્ગિની, ભવન્તો અગ્ગિનયો.

‘‘ગિનિ, ગિની, ગિનયો. ગિનિં, ગિની, ગિનયો, ગિનિના’’તિ સબ્બં યોજેતબ્બં. ઇતિ પાળિનયાનુસારેન **અગ્ગિનિ ગિનિ**સદ્દાનં નામિકપદમાલા યોજિતા. અથ વા યથા સક્કટભાસાયં **સત્વ પદ્મસ્વામિની**તિ સઞ્ઞોગવસેન વુત્તાનં સદ્દાનં માગધભાસં પત્વા **સત્તવપદુમસુવામિની**તિ નિસ્સઞ્ઞોગવસેન ઉચ્ચારિતા પાળિ દિસ્સતિ ‘‘ત્વઞ્ચ ઉત્તમસત્તવો’’તિઆદિના, તથા સક્કટભાસાયં **અગ્ની**તિ સઞ્ઞોગવસેન વુત્તસ્સ માગધભાસં પત્વા ‘‘અગ્ગિની’’તિ સઞ્ઞોગનકારવસેન ઉચ્ચારિતા પાળિ દિસ્સતિ ‘‘અગ્ગિનિં સમ્પજ્જલિતં પવિસન્તી’’તિઆદિકા. યથા ચ વેય્યાકરણેહિ સક્કટભાસાભૂતો **અગ્નિ**સદ્દો સબ્બાસુ વિભત્તીસુ તીસુ વચનેસુ યોજિયતિ, તથા માગધભાસાભૂતો **અગ્ગિનિ**સદ્દોપિ સબ્બાસુ વિભત્તીસુ દ્વીસુ વચનેસુ યોજેતબ્બોવ હોતિ, તસ્મા સો ઇધમ્હેહિ યોજિયતિ, **ગિનિ**સદ્દોપિ **અગ્ગિનિ**સદ્દેન સમાનત્થત્તા, ઈસકઞ્ચ સરૂપત્તા તથેવ યોજિયતીતિ દટ્ઠબ્બં.

એત્થ સિયા – યદિ **અગ્ગિનિ**સદ્દો સબ્બેસુ વિભત્તિવચનેસુ યોજેતબ્બો, અથ કસ્મા **કચ્ચાયને** ‘‘અગ્ગિસ્સિની’’તિ લક્ખણેન **સિમ્હિ** પરે **અગ્ગિ**સદ્દન્તસ્સ **ઇનિ**આદેસો દસ્સિતોતિ? સચ્ચં, યથા નવક્ખત્તું ઠપેત્વા કતેકસેસસ્સ **દસ**સદ્દસ્સ **યો**વચનમ્હિ **નવા**દેસં કત્વા **યો**વચનસ્સ **ઉતિ**આદેસં કસ્મા ‘‘નવુતી’’તિ રૂપે નિપ્ફન્ને પુન ‘‘નવુતી’’તિ પકતિં ઠપેત્વા તતો **નં**વચનં કત્વા ‘‘નવુતીન’’ન્તિ રૂપં નિપ્ફાદિતં . ઇત્થિલિઙ્ગે પન **ના**દિએકવચનાનિ કત્વા તેસં **યા**આદેસં કત્વા ‘‘નવુતિયા’’તિ રૂપં નિપ્ફાદિતં. તથા હિ ‘‘છન્નવુતીનં પાસણ્ડાનં ધમ્માનં પવરં યદિદં સુગતવિનયં નવુતિયા હંસસહસ્સેહિ પરિવુતો’’તિઆદીનિ પયોગાનિ દિસ્સન્તિ. તથા **સિમ્હિ અગ્ગિ**સદ્દન્તસ્સ **ઇનિ**આદેસકરણવસેન ‘‘અગ્ગિની’’તિ રૂપે નિપ્ફન્નેપિ પુન ‘‘અગ્ગિની’’તિ પકતિં ઠપેત્વા તતો **યોઅંના**દયો વિભત્તિયો કત્વા ‘‘અગ્ગિનિ, અગ્ગિની, અગ્ગિનયો. અગ્ગિનિં, અગ્ગિની, અગ્ગિનયો. અગ્ગિનિના’’તિઆદીનિ કથં ન નિપ્ફજ્જિસ્સન્તીતિ સન્નિટ્ઠાનં કાતબ્બં.

સવિનિચ્છયોયં ઇકારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો.

ઇકારન્તતાપકતિકં ઇકારન્તપુલ્લિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

ઇદાનિ **ભાવી** ઇચ્ચેતસ્સ પકતિરૂપસ્સ અઞ્ઞેસઞ્ચ તંસદિસાનં નામિકપદમાલાવિભાગં વક્ખામ પુબ્બાચરિયમતં પુરેચરં કત્વા.

દણ્ડી, દણ્ડી, દણ્ડિનો. દણ્ડિં, દણ્ડી, દણ્ડિનો. દણ્ડિના, દણ્ડીહિ, દણ્ડીભિ. દણ્ડિસ્સ, દણ્ડિનો, દણ્ડીનં. દણ્ડિના, દણ્ડીહિ, દણ્ડીભિ. દણ્ડિસ્સ, દણ્ડિનો, દણ્ડીનં. દણ્ડિસ્મિં, દણ્ડિમ્હિ, દણ્ડીસુ. ભો દણ્ડિ, ભો દણ્ડી, ભવન્તો દણ્ડિનો. **યમકમહાથેર**મતં.

એત્થ કિઞ્ચાપિ ''દણ્ડિન''ન્તિ ઉપયોગેકવચનઞ્ચ ''દણ્ડિસ્મા, દણ્ડિમ્હા''તિ નિસ્સક્કવચનઞ્ચ ''દણ્ડિની''તિ ભુમ્મેકવચનઞ્ચ નાગતં, તથાપિ તત્થ તત્થ તંસદિસસ્સ પયોગસ્સ દસ્સનતો ગહેતબ્બમેવ.

> ''ભણ સમ્મ અનુઞ્ઞાતો, અત્થં ધમ્મઞ્ચ કેવલં;
> સન્તિ હિ દહરા પક્ખી, પઞ્ઞવન્તો જુતિન્ધરા''તિ

પાળિયં ''પક્ખી''ઇતિ પચ્ચત્તબહુવચનસ્સ દસ્સનતો પન ''દણ્ડી''ઇતિ પચ્ચત્તોપયોગબહુવચનાનિ વુત્તાનીતિ દટ્ઠબ્બં.

ભાવી, ભાવી, ભાવિનો. ભાવિં, ભાવિનં, ભાવી, ભાવિનો. ભાવિના, ભાવીહિ, ભાવીભિ. ભાવિસ્સ, ભાવિનો, ભાવીનં. ભાવિના, ભાવિસ્મા, ભાવિમ્હા, ભાવીહિ, ભાવીભિ. ભાવિસ્સ, ભાવિનો, ભાવીનં. (ભાવિનિ) ભાવિસ્મિં, ભાવિમ્હિ, ભાવીસુ. ભો ભાવિ, ભો ભાવી, ભવન્તો ભાવિનો.

> એવં વિભાવી સમ્ભાવી, પરિભાવી ધજી ગણી;
> સુખી રોગી સસી કુટ્ઠી, મકુટી કુસલી બલી.
>
> જટી યોગી કરી યાની, તોમરી મુસલી ફલી;
> દન્તી મન્તી સુધી મેધી, ભાગી ભોગી નખી સિખી.
>
> ધમ્મી સઙ્ઘી ઞાણી અત્થી, હત્થી ચક્ખી પક્ખી દાઠી;
> રટ્ઠી છત્તી માલી ચમ્મી, ચારી ચાગી કામી સામી.
>
> મલ્લકારી પાપકારી, સત્તુઘાતી દીઘજીવી;
> ધમ્મવાદી સીહનાદી, ભૂમિસાયી સીઘયાયી.
>
> વજ્જદસ્સી ચ પાણી ચ, યસસ્સિચ્ચાદયોપિ ચ;
> એતેસં કોચિ ભેદો તુ, એકદેસેન વુચ્ચતે.

ઈકારન્તપુલ્લિઙ્ગપદેસુ હિ ''વજ્જદસ્સી, પાણી''ઇચ્ચેવમાદીનં ઉપયોગભુમ્મવચનટ્ઠાને ''વજ્જદસ્સિનં, પાણિને''તિઆદીનિપિ રૂપાનિ ભવન્તિ. એત્થ ચ –

‘‘નિધીનંવ પવત્તારં, યં પસ્સે વજ્જદસ્સિનં;
એવં જરા ચ મચ્ચુ ચ, અધિવત્તન્તિ પાણિને.

સમુપગચ્છતિ સસિનિ ગગનતલં.

ઉપહચ્ચ મનં મજ્ઝો, માતઙ્ગસ્મિં યસસ્સિને;
ઉચ્છિન્નો સહ રટ્ઠેન, મજ્ઝારઞ્ઞં તદા અહુ.

સુસુખં વત જીવામ, વેરિનેસુ અવેરિનો’’તિ

એવમાદયો પયોગા વેદિતબ્બા, અયં નયો **દણ્ડી**પદાદીસુપિ લબ્ભતેવ સમાનગતિકત્તા **દણ્ડી**પદાદીનં **વજ્જદસ્સી**પદાદીહિ. તસ્મા ઉપયોગટ્ઠાને ‘‘દણ્ડિં, દણ્ડિનં, દણ્ડિનો, દણ્ડિને’’તિ યોજેતબ્બં. ભુમ્મટ્ઠાને ‘‘દણ્ડિસ્મિં, દણ્ડિમ્હિ, દણ્ડિનિ, દણ્ડિને, દણ્ડીસુ, દણ્ડિનેસૂ’’તિ યોજેતબ્બં. એસ નયો **ગામણી સેનાની**ઇચ્ચાદીનિ વજ્જેત્વા યથારહં **ઈ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગેસુ નેતબ્બો.

સવિનિચ્છયોયં **ઈ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો.

ઈકારન્તતાપકતિકં **ઈ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

ઇદાનિ **ભૂ**ધાતુમયાનં **ઉ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં અપ્પસિદ્ધત્તા અઞ્ઞેસં **ઉ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં વસેન પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલં પૂરેસ્સામ. કતમાનિ તાનિ? ‘‘ભિક્ખુ હેતુ સેતુ કેતુ રાહુ ભાણુ ખાણુ સઙ્કુ ઉચ્છુ વેળુ મચ્ચુ જન્તુ સિન્ધુ બન્ધુ રુરુ નેરુ સત્તુ બબ્બુ પટુ બિન્દુ ગરુ’’ઇચ્ચાદીનિ.

ભિક્ખુ, ભિક્ખૂ, ભિક્ખવો. ભિક્ખું, ભિક્ખૂ, ભિક્ખવો. ભિક્ખુના, ભિક્ખૂહિ, ભિક્ખૂભિ. ભિક્ખુસ્સ, ભિક્ખુનો, ભિક્ખૂનં. ભિક્ખુના, ભિક્ખુસ્મા, ભિક્ખુમ્હા, ભિક્ખૂહિ, ભિક્ખૂભિ. ભિક્ખુસ્સ, ભિક્ખુનો, ભિક્ખૂનં. ભિક્ખુસ્મિં, ભિક્ખુમ્હિ, ભિક્ખૂસુ. ભો ભિક્ખુ, ભવન્તો ભિક્ખૂ, ભિક્ખવે, ભિક્ખવો. **ભિક્ખુ**આદીનિ અઞ્ઞાનિ ચ તંસદિસાનિ એવં ઞેય્યાનિ.

અયમ્પિ પનેત્થ વિસેસો ઞેય્યો – હેતુ, હેતૂ, હેતુયો, હેતવો. હેતું, હેતૂ, હેતુયો, હેતવો. ભો હેતુ, ભવન્તો હેતૂ, હેતવે, હેતવો. સેસં **ભિક્ખુ**સમં.

અથ વા ‘‘હેતુયા’’તિઆદીનં દસ્સનતો ‘‘ધેનુયા’’તિ ઇત્થિલિઙ્ગરૂપેન સદિસં ‘‘હેતુયા’’તિ પુલ્લિઙ્ગરૂપમ્પિ સત્તમીઠાને ઇચ્છિતબ્બં. કાનિચિ હિ પુલ્લિઙ્ગરૂપાનિ કેહિચિ ઇત્થિલિઙ્ગરૂપેહિ સદિસાનિ ભવન્તિ. તં યથા? ‘‘ઉટ્ઠેહિ કત્તે તરમાનો. એહિ બાલેખમાપેહિ, કુસરાજં મહબ્બલં. ભાતરા માતરા અધિપતિયા રત્તિયા હેતુયો ધેનુયો મત્યા પેત્યા’’તિ એવં નયદસ્સનેન ‘‘હેતુયા તીણિ. અધિપતિયા સત્ત. ઉટ્ઠેહિ કત્તે’’તિઆદીસુ લિઙ્ગવિપલ્લાસચિન્તા ન ઉપ્પાદેતબ્બા.

જન્તુ, જન્તૂ, જન્તુયો, જન્તુનો, જન્તવો. જન્તું, જન્તૂ, જન્તુયો, જન્તુનો, જન્તવો. ભો જન્તુ, ભવન્તો જન્તૂ, જન્તવે જન્તવો. સેસં **ભિક્ખુ**સમં.

ગરૂ, ગરૂ, ગરવો, ગરુનો. ગરું, ગરૂ, ગરવો, ગરુનો. ભો ગરુ, ભવન્તો ગરૂ, ગરવો, ગરુનો. સેસં **ભિક્ખુ**સમં. એત્થ પન ‘‘ભત્તુ ચ ગરુનો સબ્બે, પટિપૂજેતિ પણ્ડિતા’’તિપાળિનિદસ્સનં. તત્ર ‘‘ભિક્ખવે’’તિ આમન્તનપદં ચુણ્ણિયપદેસ્વેવ દિસ્સતિ, ન ગાથાસુ. ‘‘ભિક્ખવો’’તિ પચ્ચત્તપદં ગાથાસુયેવ દિસ્સતિ, ન ચુણ્ણિયપદેસુ, અપિચ ‘‘ભિક્ખવે’’તિ આમન્તનપદં સાવકસ્સ ભિક્ખૂનં આમન્તનપાળિયં સન્ધિવિસયેયેવ દિસ્સતિ, ન અસન્ધિવિસયે, બુદ્ધસ્સ પન ભિક્ખૂનં આમન્તનપાળિયં સન્ધિવિસયેપિ અસન્ધિવિસયેપિ દિસ્સતિ. ‘‘ભિક્ખવો’’તિ આમન્તનપદં બુદ્ધસ્સ ભિક્ખૂનં આમન્તનપાળિયં ગાથાસુ ચ દિસ્સતિ , ચુણ્ણિયપદેસુ ચ સન્ધિવિસયેયેવ દિસ્સતિ. સાવકસ્સ પન ભિક્ખૂનં આમન્તનપાળિયં ન દિસ્સતીતિ અયં દ્વિન્નં વિસેસો દટ્ઠબ્બો. તથા હિ ‘‘એવઞ્ચ પન ભિક્ખવે ઇમં સિક્ખાપદં ઉદ્દિસેય્યાથા’’તિઆદીસુ ‘‘ભિક્ખવે’’તિ પદં ચુણ્ણિયપદેસ્વેવ દિટ્ઠં. ‘‘ભિક્ખવો તિસતા ઇમે, યાચન્તિ પઞ્જલીકતા’’તિઆદીસુ ‘‘ભિક્ખવો’’તિ પચ્ચત્તપદં ગાથાસુયેવ દિટ્ઠં. ‘‘આયસ્મા સારિપુત્તો ભિક્ખૂ આમન્તેસિ આવુસો ભિક્ખવે’’તિ એવમાદીસુ સાવકસ્સ ભિક્ખૂનં આમન્તનપાળીસુ સન્ધિવિસયેયેવ ‘‘ભિક્ખવે’’તિ પદં દિટ્ઠં. ‘‘ભિક્ખૂ આમન્તેસિ સોતુકામત્થ ભિક્ખવે’’તિ ‘‘ઇધ ભિક્ખવે ભિક્ખૂ’’તિઆદીસુ પન બુદ્ધસ્સ ભિક્ખૂનં આમન્તનપાળીસુ સન્ધિવિસયાવિસયેસુ ‘‘ભિક્ખવે’’તિ પદં દિટ્ઠં. ‘‘અરઞ્ઞે રુક્ખમૂલે વા, સુઞ્ઞાગારેવ ભિક્ખવો’’તિ ‘‘તત્ર ખો ભગવા ભિક્ખૂ આમન્તેસિ ભિક્ખવો’’તિ એવમાદીસુ બુદ્ધસ્સ ભિક્ખૂનં આમન્તનપાળીસુ ‘‘ભિક્ખવો’’તિ આમન્તનપદં ગાથાસુ ચ દિટ્ઠં, ચુણ્ણિયપદેસુ ચ સન્ધિવિસયેયેવ દિટ્ઠં. ઇચ્ચેવં –

> ચુણ્ણિયેવ પદે દિટ્ઠં, ‘‘ભિક્ખવે’’તિ પદં દ્વિધા;
> યતો પવત્તતે સન્ધિ-વિસયાવિસયેસુ તં.

> ‘‘ભિક્ખવો’’તિ પદં દિટ્ઠં, ગાથાયઞ્ચેવ ચુણ્ણિયે;
> પદસ્મિમ્પિ ચ સન્ધિસ્સ, વિસયેવાતિ નિદ્દિસેતિ.

સવિનિચ્છયોયં ઉકારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો.

ઉકારન્તતાપકતિકં ઉકારન્તપુલ્લિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

ઇદાનિ પન **સયમ્ભૂ**ઇચ્ચેતસ્સ પકતિરૂપસ્સ તંસદિસાનઞ્ચ નામિકપદમાલં કથયામ –

સયમ્ભૂ , સયમ્ભૂ, સયમ્ભુવો. સયમ્ભું, સયમ્ભૂ, સયમ્ભુવો. સયમ્ભુના, સયમ્ભૂહિ, સયમ્ભૂભિ. સયમ્ભુસ્સ, સયમ્ભુનો, સયમ્ભૂનં. સયમ્ભુના, સયમ્ભુસ્મા, સયમ્ભુમ્હા, સયમ્ભૂહિ, સયમ્ભૂભિ. સયમ્ભુસ્સ, સયમ્ભુનો, સયમ્ભૂનં. સયમ્ભુસ્મિં, સયમ્ભુમ્હિ, સયમ્ભૂસુ. ભો સયમ્ભુ, ભો સયમ્ભૂ, ભવન્તો સયમ્ભૂ, સયમ્ભુવો. એવં **પભૂ અભિભૂવિભૂ** ઇચ્ચાદીનિપિ.

સબ્બઞ્ઞૂ, સબ્બઞ્ઞૂ, સબ્બઞ્ઞુનો. સબ્બઞ્ઞું, સબ્બઞ્ઞૂ, સબ્બઞ્ઞુનો. ભો સબ્બઞ્ઞુ, ભવન્તો સબ્બઞ્ઞૂ, સબ્બઞ્ઞુનો, સેસાસુ વિભત્તીસુ પદાનિ **ભિક્ખુ**સદિસાનિ ભવન્તિ, એવં વિદૂ વિઞ્ઞૂ કતઞ્ઞૂ મગ્ગઞ્ઞૂ ધમ્મઞ્ઞૂ અત્થઞ્ઞૂ કાલઞ્ઞૂ રત્તઞ્ઞૂ મત્તઞ્ઞૂ વદઞ્ઞૂ અવદઞ્ઞૂ ઇચ્ચાદીનિ.

તત્ર ‘‘યે ચ લદ્ધા મનુસ્સત્તં, વદઞ્ઞૂ વીતમચ્છરા’’તિ એત્થ ‘‘વદઞ્ઞૂ’’તિ પચ્ચત્તબહુવચનસ્સ દસ્સનતો **સયમ્ભૂ સબ્બઞ્ઞૂ** ઇચ્ચાદીનમ્પિ પચ્ચત્તોપયોગબહુવચનત્તં ગહેતબ્બં. અપિચ ‘‘વિદૂ, વિઞ્ઞૂ’’તિઆદીસુ

‘‘પરચિત્તવિદુની’’તિ ઇત્થિલિઙ્ગદસ્સનતો ઇત્થિલિઙ્ગે વત્તબ્બે ‘‘વિદુની, વિદુની, વિદુનિયો. વિદુનિં, વિદુની, વિદુનિયો. વિદુનિયા’’તિ **ઇત્થિ**નયેન પદમાલા કાતબ્બા. તથા ‘‘વિઞ્ઞૂ પટિબલા સુભાસિતદુબ્ભાસિતં દુટ્ઠુલ્લાદુટ્ઠુલ્લં આજાનિતુ’’ન્તિ એત્થ ‘‘વિઞ્ઞૂ’’તિ ઇત્થિલિઙ્ગદસ્સનતો ‘‘કોધના અકતઞ્ઞૂ ચ, પિસુણા મિત્તભેદિકા’’તિ એત્થ ચ ‘‘અકતઞ્ઞૂ’’તિ ઇત્થિલિઙ્ગદસ્સનતોપિ ‘‘વિઞ્ઞૂ, વિઞ્ઞૂ, વિઞ્ઞુયો. વિઞ્ઞું, વિઞ્ઞૂ, વિઞ્ઞુયો. વિઞ્ઞુયા’’તિ ચ ‘‘કતઞ્ઞૂ, કતઞ્ઞૂ, કતઞ્ઞુયો. કતઞ્ઞું, કતઞ્ઞૂ, કતઞ્ઞુયો, કતઞ્ઞુયાતિ ચ **જમ્બૂ**નયેન પદમાલા કાતબ્બા. એવં ‘‘મગ્ગઞ્ઞૂ, ધમ્મઞ્ઞૂ’’ઇચ્ચાદીસુપિ. ‘‘સયમ્ભૂ’’તિ પદે પન ‘‘સયમ્ભુ ઞાણં ગોત્રભુ ચિત્ત’’ન્તિ દસ્સનતો નપુંસકલિઙ્ગત્તે વત્તબ્બે ‘‘સયમ્ભુ, સયમ્ભૂ, સયમ્ભૂનિ. સયમ્ભું, સયમ્ભૂ, સયમ્ભૂની’’તિ નપુંસકે **આયુ**નયોપિ ગહેતબ્બો. એસ નયો સેસેસુપિ યથારહં ગહેતબ્બો.

સવિનિચ્છયોયં **ઊ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો.

ઊકારન્તતાપકતિકં **ઊ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

ઇતિ સબ્બથાપિ પુલ્લિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ

નામિકપદમાલાવિભાગો સમત્તો.

યસ્મા પનાયં સમત્તોપિ પાવચનાદીસુ યં યં ઠાનં સોતૂનં સમ્મુય્હનટ્ઠાનં દિસ્સતિ, તત્થ તત્થ સોતૂનમનુગ્ગહાય ચોદનાસોધનાવસેન સંસયં સમુગ્ઘાટેત્વા પુન વત્તબ્બો હોતિ, તસ્મા કિઞ્ચિ પદેસમેત્થ કથયામ.

યં કિર ભો પાળિયં ‘‘સઞ્ઞતે બ્રહ્મચારયો, અપચે બ્રહ્મચારયો’’તિ ચ રૂપં ઇકારન્તસ્સ **અગ્ગિ**સદ્દસ્સ ‘‘અગ્ગયો’’તિ રૂપમિવ વુત્તં, તં તથા અવત્વા ઈકારન્તસ્સ **દણ્ડી**સદ્દસ્સ ‘‘દણ્ડિનો’’તિ રૂપમિવ ‘‘બ્રહ્મચારિનો’’ઇચ્ચેવ વત્તબ્બન્તિ? સચ્ચં, તત્થ ‘‘બ્રહ્મં ચરતીતિ બ્રહ્મચારિ યથા મુનાતીતિ મુની’’તિ એવં ઇકારન્તવસેન ઇચ્છિતત્તા. ‘‘મુનયો અગ્ગયો’’તિ રૂપાનિ વિય ‘‘બ્રહ્મચારયો’’તિ રૂપં ભવતિ. અઞ્ઞત્થ પન ‘‘બ્રહ્મં ચરણસીલોતિ બ્રહ્મચારી, યથા દુક્કટં કમ્મં કરણસીલોતિ દુક્કટકમ્મકારી’’તિ એવં તસ્સીલત્થં ગહેત્વા ઈકારન્તવસેન ગહણે ‘‘દુક્કટકમ્મકારિનો’’તિ રૂપમિવ ‘‘દણ્ડો અસ્સ અત્થીતિ દણ્ડી’’તિ ઈકારન્તસ્સ સદ્દસ્સ ‘‘દણ્ડિનો’’તિ રૂપમિવ ચ ‘‘બ્રહ્મચારિનો’’તિ રૂપં ભવતિ. તથા હિ ‘‘ઇમે હિ નામ ધમ્મચારિનો સમચારિનો બ્રહ્મચારિનો સચ્ચવાદિનો સીલવન્તો કલ્યાણધમ્મા પટિજાનિસ્સન્તી’’તિ પાળિ દિસ્સતિ. એવં ઇકારન્તવસેન ‘‘બ્રહ્મચારયો’’તિ પચ્ચત્તોપયોગાલપનબહુવચનરૂપં યુજ્જતિ, પુન ઈકારન્તવસેન ‘‘બ્રહ્મચારિનો’’તિ પચ્ચત્તોપયોગાલપનબહુવચનરૂપમ્પિ યુજ્જતિ, તસ્મા ‘‘બ્રહ્મચારિ, બ્રહ્મચારી, બ્રહ્મચારયો’’તિ **અગ્ગિ**નયેન, ‘‘બ્રહ્મચારી, બ્રહ્મચારી, બ્રહ્મચારિનો’’તિ **દણ્ડી**નયેન ચ પદમાલા ગહેતબ્બા.

યં પન આયસ્મા **બુદ્ધઘોસો** ‘‘યથા સોભન્તિ યતિનો, સીલભૂસનભૂસિતા’’તિ એત્થ **યતિ**સદ્દસ્સ ઇકારન્તસ્સ **અગ્ગિ**સદ્દસ્સ ‘‘અગ્ગયો’’તિ રૂપં વિય ‘‘યતયો’’તિ રૂપં અવત્વા કસ્મા ઈકારન્તસ્સ **દણ્ડી**સદ્દસ્સ ‘‘દણ્ડિનો’’તિ રૂપં વિય ‘‘યતિનો’’તિ રૂપં દસ્સેતિ. નન્વેસા પમાદલેખા વિય દિસ્સતિ. યથા હિ ‘‘કુક્કુટા મણયો દણ્ડા સિવયો દેવ તે કુદ્ધા’’તિ પાળિગતિયા ઉપપરિક્ખિયમાનાય ‘‘યતયો’’તિ રૂપેનેવ ભવિતબ્બં ઇકારન્તત્તાતિ? નાયં પમાદલેખા. ‘‘વદનસીલો વાદી’’તિ એત્થ વિય તસ્સીલત્થં ગહેત્વા ઈકારન્તવસેન યોજને નિદ્દોસત્તા, તસ્મા ‘‘યતનસીલો

યતી''તિ એવં તસ્સીલત્થં ચેતસિ સન્નિધાય **ઈ**કારન્તવસેન ''યતિનો''તિ સમ્પદાનસામીનમેકવચનસદિસં પચ્ચત્તબહુવચનરૂપં ભદન્તેન બુદ્ધઘોસેન દસ્સિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. ઉપયોગાલપનબહુવચનરૂપમ્પિ તાદિસમેવ.

યત્થ પન તસ્સીલત્થં અગ્ગહેત્વા ''યો મુનાતિ ઉભો લોકે, મુનિ તેન પવુચ્ચતી''તિ એત્થ વિય ''યતતિ વીરિયં કરોતીતિ યતી''તિ કત્તુકારકવસેન **ઇ**કારન્તભાવો ગય્હતિ. તત્થ ''મુનયો મણયો સિવયો''તિ **યો**કારન્તરૂપાનિ વિય ''યતયો''તિ **યો**કારન્તં પચ્ચત્તબહુવચનરૂપઞ્ચ ઉપયોગાલપનબહુવચનરૂપઞ્ચ ભવતિ, એવં **ઈ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં તીસુ ઠાનેસુ **યો**કારન્તાનેવ રૂપાનિ ભવન્તીતિ દટ્ઠબ્બં.

યદિ એવં **ઇ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં સારમતિ સુદ્ધદિટ્ઠિસમ્માદિટ્ઠિમિચ્છાદિટ્ઠિવજિરબુદ્ધિ સદ્દાદી કથન્તિ? એતેસં પન **ઇ**કારન્તવસેન નિદ્દિટ્ઠાનમ્પિ સમાસપદત્તા **અગ્ગિ**નયે અટ્ઠત્વા યથાસમ્ભવં **દણ્ડી**નયે તિટ્ઠનતો **નો**કારન્તાનેવ રૂપાનિ. તથા હિ ''અસારે સારમતિનો''તિ **નો**કારન્તપચ્ચત્તબહુવચનપાળિ દિસ્સતિ, ઉપયોગાલપનબહુવચનરૂપમ્પિ તાદિસમેવ દટ્ઠબ્બં. નનુ ચ ભો **કચ્ચાયન**પ્પકરણે ''અત્થે વિસારદમતયો''તિ એત્થ સમાસપદસ્સ ઇકારન્તપુલ્લિઙ્ગસ્સ **યો**કારન્તસ્સ પચ્ચત્તબહુવચનપાઠસ્સ દસ્સનતો **સારમતિ**સદ્દાદીનમ્પિ ''વિસારદમતયો''તિ રૂપેન વિય **યો**કારન્તેહિ રૂપેહિ ભવિતબ્બન્તિ? નપિ ભવિતબ્બં બુદ્ધવચને સમાસપદાનં **ઇ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં ''વિસારદમતયો''તિ રૂપસદિસસ્સ રૂપસ્સ અદસ્સનતોતિ.

નનુ ચ ભો બુદ્ધવચને ''પચ્છિમે ગહપતયો આનિસંસા. તે હોન્તિ જાનિપતયો, અઞ્ઞમઞ્ઞં પિયંવદા''તિ સમાસપદાનં **ઇ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં ''વિસારદમતયો''તિ રૂપસદિસાનિ **યો**કારન્તાનિ રૂપાનિ દિસ્સન્તિ. એવં સન્તે કસ્મા ''બુદ્ધવચને સમાસપદાનં **ઇ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં ''વિસારદમતયો''તિ રૂપસદિસસ્સ **યો**કારન્તસ્સ રૂપસ્સ અદસ્સનતો''તિ વુત્તન્તિ? એત્થ વુચ્ચતે – વિસદિસત્તં પટિચ્ચ. **ગહપતિ**સદ્દાદીસુ હિ યસ્મા **પતિ**સદ્દો સભાવેનેવ પુલ્લિઙ્ગો, ન તુ સમાસતો પુબ્બે ઇત્થિલિઙ્ગપકતિકો હુત્વા પચ્છા પુલ્લિઙ્ગભાવં પત્તો, તસ્મા ઈદિસેસુ ઠાનેસુ ''ગહપતયો, જાનિપતયો''તિ **યો**કારન્તાનિ, ''સેનાપતયો, સેનાપતિનો''તિ **યો નો**કારન્તાનિ ચ પચ્ચત્તોપયોગાલપનબહુવચનરૂપાનિ ભવન્તિ. તથા હિ ''તત્તકા સેનાપતિનો''તિ અટ્ઠકથાપાઠો દિસ્સતિ. યસ્મા પન સારમતિ સુદ્ધદિટ્ઠિસમ્માદિટ્ઠિ મિચ્છાદિટ્ઠિ વજિરબુદ્ધિ સદ્દાદીસુ **મતિદિટ્ઠિ**સદ્દાદયો સમાસતો પુબ્બે ઇત્થિલિઙ્ગપકતિકા હુત્વા પચ્છા બહુબ્બીહિસમાસવસેન પુલ્લિઙ્ગભાવપ્પત્તા, તસ્મા ઈદિસેસુ ઠાનેસુ ''સારમતિનો સુદ્ધદિટ્ઠિનો સમ્માદિટ્ઠિનો મિચ્છાદિટ્ઠિનો વજિરબુદ્ધિનો''તિઆદીનિ'**નો**કારન્તાનિયેવ પચ્ચત્તોપયોગાલપનબહુવચનરૂપાનિ ભવન્તિ, સમ્પદાનસામીનમેકવચનેહિ સદિસાનીતિ નિટ્ઠમેત્થાવગન્તબ્બં.

સેટ્ઠિ સારથિચક્કવત્તિસામિઇચ્ચેતેસુ કથન્તિ? એત્થ પન અયં વિસેસો વેદિતબ્બો – કત્થચિ પાઠે ''સેટ્ઠી સારથી ચક્કવત્તી સામી''તિ અન્તક્ખરસ્સ દીઘત્તં દિસ્સતિ, કત્થચિ પન ''સેટ્ઠિ સારથિ ચક્કવત્તિ સામિ''ઇતિ અન્તક્ખરસ્સ રસ્સત્તં દિસ્સતિ. કિઞ્ચાપિ રસ્સત્તમેતેસં દિસ્સતિ, તથાપિ તત્થ તત્થ પચ્ચત્તવચનાદિભાવેન ''સેટ્ઠિનો સારથિનો''તિઆદિપયોગદસ્સનતો રસ્સં કત્વા એતાનિ ઉચ્ચારિયન્તીતિ ઞાયતિ, તસ્મા એવં નિબ્બચનત્થો ગહેતબ્બો – સેટ્ઠં ધનસારં, ઠાનન્તરં વા અસ્સ અત્થીતિ **સેટ્ઠી**. અસ્સદમ્માદયો સારણસીલોતિ **સારથી**. ચક્કં પવત્તનસીલોતિ **ચક્કવત્તી**. સં એતસ્સ અત્થીતિ **સામી**તિ. અસ્સત્થિકતસ્સીલત્થસદ્દા હિ **નો**કારન્તરૂપવસેન સમાનગતિકા ભવન્તિ યથા ''દણ્ડિનો ભૂમિસાયિનો''તિ. અપરોપિ નિબ્બચનત્થો **ઈ**કારન્તવસેન અસ્સદમ્માદયો સારેતીતિ **સારથી**. તથા હિ ''પુરિસદમ્મે સારેતીતિ પુરિસદમ્મસારથી''તિ વુત્તં. ચક્કં વત્તેતીતિ ચક્કવત્તી. એવં કત્તુકારકવસેન **ઈ**કારન્તત્તં ગહેત્વા કત્થચિ લબ્ભમાનમ્પિ **ઇ**કારન્તત્તં

અનપેક્ખિત્વા બુદ્ધવચનાનુરૂપેન ''સારથિનો ચક્કવત્તિનો''તિઆદીનિ **નો**કારન્તરૂપાનિ ગહેત્વા **દણ્ડી**નયેન યોજેતબ્બાનિ ''દણ્ડિની''તિઆદિકં વજ્જિતબ્બં વજ્જેત્વા. એવં ''સેટ્ઠિનો સારથિનો ચક્કવત્તિનો સામિનો''તિઆદીનિ **નો**કારન્તાનિયેવ રૂપાનિ ઞેય્યાનિ.

અત્ર કિઞ્ચિ પયોગં નિદસ્સનમત્તં કથયામ. ''તાત તયો સેટ્ઠિનો અમ્હાકં બહૂપકારા''તિ ચ ''તે કતભત્તકિચ્ચા 'મહાસેટ્ઠિનો મયં ગમિસ્સામા'તિ વદિંસૂ''તિ ચ ''સારથિનો આહંસૂ''તિ ચ ''દ્વે ચક્કવત્તિનો''તિ ચ એવમાદીનિ. તત્થ કિઞ્ચાપિ કત્થચિ ''સેટ્ઠિ સારથિ''ઇચ્ચાદિ રસ્સત્તપાઠો દિસ્સતિ, તથાપિ સો સભાવેન રસ્સત્તભાવો પાઠો ન હોતિ, દીઘસ્સ રસ્સત્તકરણપાઠોતિ વેદિતબ્બો. પદમાલા ચસ્સ વુત્તનયેન વેદિતબ્બા.

મહેસીતિ એત્થ કથન્તિ? ''મહેસી''તિ એત્થ કિઞ્ચાપિ **મહેસી**સદ્દો **ઈ**કારન્તવસેન નિદ્દિસિયતિ, તથાપિ **ઇસિ**સદ્દેન સમાનગતિકત્તા **ઇસિ**સદ્દસ્સ **અગ્ગિ**સદ્દેન સમાનપદમાલત્તા **અગ્ગિ**નયેન પદમાલા કાતબ્બા. નનુ ચ ભો એત્થ તસ્સીલત્થો દિસ્સતિ ''મહન્તે સીલક્ખન્ધાદયો ધમ્મે એસનસીલોતિ મહેસી''તિ, તસ્મા ''ભૂમિસાયી''તિ પદસ્સ વિય **દણ્ડી**નયેનેવ પદમાલા કાતબ્બાતિ? ન કાતબ્બા તસ્સીલત્થસ્સ અસમ્ભવતો. ઇમસ્સ હિ ''મહન્તે સીલક્ખન્ધાદયો ધમ્મે એસિ ગવેસિ એસિત્વા ઠિતોતિ મહેસી''તિ અતસ્સીલત્થો એવ યુજ્જતિ. કતકરણીયેસુ બુદ્ધાદીસુ અરિયેસુ પવત્તનામત્તા. **ઇસિ**સદ્દેન ચાયં સદ્દો ઈસકં સમાનો કેવલં સમાસપરિયોસાને દીઘવસેન ઉચ્ચારિયતિ, રસ્સવસેન પન ''મહા ઇસિ મહેસી''તિ સન્ધિવિગ્ગહો . યસ્મા રસ્સત્તં ગહેત્વા તસ્સ પદમાલાકરણં યુજ્જતિ, તસ્મા ''સઞ્ઞાયિંસુ મહેસયો''તિ **ઇ**કારન્તરૂપં દિસ્સતિ. ન હિ સાટ્ઠકથે તેપિટકે બુદ્ધવચને કત્થચિપિ ચતુત્થીછટ્ઠેકવચનરૂપં વિય ''મહેસિનો''તિ પચ્ચત્તોપયોગાલપનબહુવચનરૂપં દિસ્સતિ. તસ્મા **ઈ**કારન્તવસેન ઉચ્ચારિતસ્સપિ સતો રસ્સવસેન ઉચ્ચારિતસ્સ વિય ''મહેસિ, મહેસી, મહેસયો. મહેસિં, મહેસી, મહેસયો. મહેસિના''તિ પદમાલા કાતબ્બા. અપિચ **મહેસી**સદ્દો યત્થ રાજગ્ગુબ્બરિવાચકો, તત્થ ઇત્થિલિઙ્ગો હોતિ, તબ્બસેન પન ''મહેસી, મહેસી, મહેસિયો. મહેસિં, મહેસી, મહેસિયો. મહેસિયા''તિ ચ વક્ખમાન**ઇત્થી**નયેન પદમાલા કાતબ્બા. **હત્થી**સદ્દે કથન્તિ? **હત્થી**સદ્દસ્સ પન હત્થો અસ્સ અત્થીતિ એવં **ઈ**કારન્તવસેન ગહણે ''હત્થિનો''તિ રૂપં ભવતિ. તથા હિ ''વને હત્થિનો''તિ પયોગો દિસ્સતિ. તસ્સેવ તસ્મિંયેવત્થે રસ્સં કત્વા ગહણે ''હત્થયો''તિ રૂપં ભવતિ. તથા હિ –

''હંસા કોઞ્ચા મયૂરા ચ, હત્થયો પસદા મિગા;
સબ્બે સીહસ્સ ભાયન્તિ, નત્થિ કાયસ્મિ તુલ્યતા.

એવમેવ મનુસ્સેસુ, દહરો ચેપિ પઞ્ઞવા;
સોપિ તત્થ મહા હોતિ, નેવ બાલો સરીરવા''તિ

ઇમસ્મિં **કેળિસીલજાતકે** ''હત્થયો''તિ આહચ્ચપદં દિસ્સતિ. એવમસ્સ **દણ્ડી**નયેન ચ **અગ્ગિ**નયેન ચ દ્વિધા પદમાલા, વેદિતબ્બા. ઇમિના નયેન અવુત્તેસુપિ ઠાનેસુ પાળિનયાનુરૂપેન પોરાણટ્ઠકથાનુરૂપેન ચ પદમાલા યોજેતબ્બા.

એત્તાવતા **ભૂ**ધાતુમયાનં પુલ્લિઙ્ગાનં નામિકપદમાલા સદ્ધિં લિઙ્ગન્તરેહિ સદ્દન્તરેહિ અત્થન્તરેહિ ચ નાનપ્પકારતો દસ્સિતા.

ઇમં સદ્દનીતિં સુનીતિં વિચિત્તં,
સપઞ્ઞેહિ સમ્મા પરીપાલનીયં;
સદા સુટ્ઠુ ચિન્તેતિ વાચેતિ યો સો,
નરો ઞાણવિત્થિન્નતં યાતિ સેટ્ઠં.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

સવિનિચ્છયો નિગ્ગહીતન્તાદિપુલ્લિઙ્ગાનં

પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો

સત્તમો પરિચ્છેદો.

સબ્બથાપિ પુલ્લિઙ્ગં સમત્તં.

૮. ઇત્થિલિઙ્ગનામિકપદમાલા

અથ ઇત્થિલિઙ્ગેસુ **આ**કારન્તસ્સ **ભૂ**ધાતુમયસ્સ પકતિરૂપભૂતસ્સ **ભાવિકા**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલાયં વત્તબ્બાયમ્પિ પસિદ્ધસ્સ તાવ **કઞ્ઞા**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલં વક્ખામ –

કઞ્ઞા, કઞ્ઞા, કઞ્ઞાયો. કઞ્ઞં, કઞ્ઞા, કઞ્ઞાયો. કઞ્ઞાય, કઞ્ઞાહિ, કઞ્ઞાભિ. કઞ્ઞાય, કઞ્ઞાનં. કઞ્ઞાય, કઞ્ઞાહિ, કઞ્ઞાભિ. કઞ્ઞાય, કઞ્ઞાનં. કઞ્ઞાય, કઞ્ઞાયં, કઞ્ઞાસુ. ભોતિ કઞ્ઞે, ભોતિયો કઞ્ઞા, કઞ્ઞાયો. અયમમ્હાકં રુચિ.

એત્થ ''કઞ્ઞા''તિ એકવચનબહુવચનવસેન વુત્તં, **નિરુત્તિપિટકે** બહુવચનવસેન વુત્તો નયો નત્થિ. તથા હિ તત્થ ''સદ્ધા તિટ્ઠતિ, સદ્ધાયો તિટ્ઠન્તિ. સદ્ધં પસ્સતિ, સદ્ધાયો પસ્સતી''તિ એત્તકમેવ વુત્તં, ''સદ્ધા''તિ બહુવચનં ન આગતં. કિઞ્ચાપિ નાગતં, તથાપિ ''બાહા પગ્ગય્હ પક્કન્દું, સિવિકઞ્ઞા સમાગતા. અહેતુ અપ્પચ્ચયા પુરિસસ્સ સઞ્ઞા ઉપ્પજ્જન્તિપિ નિરુજ્ઝન્તિપી''તિઆદિપાળિદસ્સનતો **બાહાકઞ્ઞા સઞ્ઞા**સદ્દાદીનં બહુવચનતા ગહેતબ્બા. **ચૂળનિરુત્તિયં** ''ભોતિ કઞ્ઞે, ભોતિ કઞ્ઞા''તિ દ્વે એકવચનાનિ વત્વા ''ભોતિયો કઞ્ઞાયો''તિ એકં બહુવચનં વુત્તં. **નિરુત્તિપિટકે** પન ''ભોતિ સદ્ધા''તિ એકવચનં વત્વા ''ભોતિયો સદ્ધાયો''તિ એકં બહુવચનં વુત્તં. મયં પનેત્થ ''એહિ બાલે ખમાપેહિ, કુસરાજં મહબ્બલં. કુસ્સતી વરવણ્ણાભે. એહિ ગોધે નિવત્તસ્સૂ''તિઆદિપાળિદસ્સનતો ''ભોતિ કઞ્ઞે, ભોતિયો કઞ્ઞા, કઞ્ઞાયો''તિ એવંપકારાનિયેવ આલપનેકવચનબહુવચનાનિ ઇચ્છામ. એત્થ ''ભોતિ કઞ્ઞે''તિ અયં નયો **અમ્મા**દીસુ **માતા**દીસુ ચ ન લબ્ભતિ.

ભાવિકા, ભાવિકા, ભાવિકાયો. ભાવિકં, ભાવિકા, ભાવિકાયો. ભાવિકાય, ભાવિકાહિ, ભાવિકાભિ. ભાવિકાય, ભાવિકાનં. ભાવિકાય, ભાવિકાહિ, ભાવિકાભિ. ભાવિકાય, ભાવિકાનં. ભાવિકાય, ભાવિકાયં, ભાવિકાસુ. ભોતિ ભાવિકે, ભોતિયો ભાવિકા, ભાવિકાયો.

એવં હેટ્ઠદિટ્ઠાનં સબ્બેસં **ભૂ**ધાતુમયાનં ''ભાવના વિભાવના''ઇચ્ચેવમાદીનં**આ**કારન્તપદાનં અઞ્ઞેસ**ઞ્ચા**કારન્તપદાનં નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. એત્થઞ્ઞાનિ **આ**કારન્તપદાનિ નામ **સદ્ધા**દીનિ.

સદ્ધા મેધા પઞ્ઞા વિજ્જા, ચિન્તા મન્તા તણ્હા'ભિજ્ઝા;
ઇચ્છા પુચ્છા જાયા માયા, મેત્તા મત્તા સિક્ખા સઙ્ખા.

જઙ્ઘા બાહા ગીવા જિવ્હા, વાચા છાયા ગઙ્ગા નાવા;
નિદ્દા કન્તા સાલા માલા, વેલા વીણા ભિક્ખા લાખા.

ગાથા સેના લેખા'પેક્ખા, આસા પૂજા એસા કઙ્ખા;
અઞ્ઞા મુદ્દા ખિડ્ડા ભસ્સા, ભાસા કીળા સત્તા ચેતા.

પિપાસા વેદના સઞ્ઞા, ચેતના તસિણા પજા;
દેવતા વટ્ટકા ગોધા, બલાકા વસુધા સભા.

ઉક્કા સેફાલિકા સિક્કા, સલાકા વાલિકા સિખા;
કારણા વિસિખા સાખા, વચા વઞ્ઝા જટા ઘટા.

પીળા સોણ્ડા વિતણ્ડા ચ, કરુણા વનિતા લતા;
કથા નિન્દા સુધા રાધા, વાસના સિંસપા પપા.

પભા સીમા ખમા એજા,
ખત્તિયા સક્ખરા સુરા;
દોલા તુલા સિલા લીલા,
લાલે'ળા મેખલા કલા.

વળવા સુણિસા મૂસા, મઞ્જૂસા સુલસા દિસા;
નાસા જુણ્હા ગુહા ઈહા, લસિકા પરિસા નિસા;
માતિકિચ્ચાદયો ચેવ, **ભાવિકા**પદસાદિસા.

અમ્મઞ્ઞમ્બા ચ તાતા ચ, કિઞ્ચિદેવ સમા સિયું;
માતા ધીતા પનત્તાદી, પુથગેવ ઇતો સિયું.

પરિસાસદ્દસ્સ પન સત્તમીઠાને ''પરિસાય, પરિસાયં, પરિસતિ, પરિસાસૂ''તિ યોજેતબ્બં ''એકમિદં ભો ગોતમ સમયં તોદેય્યસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ પરિસતિ પરૂપારમ્ભં વત્તેન્તી''તિ પાળિદસ્સનતો. **અમ્મા**દીનં પન ''અમ્મા, અમ્મા, અમ્માયો''તિઆદિના **કઞ્ઞા**નયેન વત્વા અવસાને ''ભોતિ અમ્મ, ભોતિ અમ્મા, ભોતિયો અમ્મા, અમ્માયો''તિઆદિના યોજેતબ્બં.

માતા, માતા, માતરો. માતરં, માતરો. માતરા, માતુયા, મત્યા, માતૂહિ, માતૂભિ. માતુ, માતુયા, મત્યા, માતરાનં, માતાનં, માતૂનં. માતરા, માતુયા, મત્યા, માતૂહિ, માતૂભિ. માતુ, માતુયા, મત્યા, માતરાનં, માતાનં, માતૂનં. માતરિ, માતુયા, મત્યા, માતુયં, મત્યં, માતૂસુ. ભોતિ માતા, ભોતિયો માતા, માતરો.

એત્થ પન યસ્મા પાળિયં ઇત્થિલિઙ્ગાનં **સ**કારન્તાનિ રૂપાનિ **એહિ એભિ એસુ**કારન્તાદીનિ ચ **એન**ન્તાદીનિ ચ ન દિસ્સન્તિ, તસ્મા કેહિચિ વુત્તાનિપિ ''માતુસ્સ માતરેહી''તિઆદીનિ ન વુત્તાનિ, એસ નયો ઇતરેસુપિ. ''યંકિઞ્ચિત્થિકતં પુઞ્ઞં, મય્હઞ્ચ માતુયા ચ તે. અનુઞ્ઞાતો અહં મત્યા''તિ પાળિદસ્સનતો પન કરણસમ્પદાનનિસ્સક્કસામિભુમ્મવચનટ્ઠાને ''માતુયા, મત્યા''તિ ચ વુત્તં ઇત્થિલિઙ્ગટ્ઠાને સમાનગતિકત્તા તેસં વચનાનં. તથા હિ **ઉમ્માદન્તિજાતકે** ''મત્યા''તિ પદં પઞ્ચમીતતિયેકવચનવસેન આગતં, યથા પન ''ખત્તિયા''તિ પદં મજ્ઝસરલોપવસેન ''ખત્યા''તિ ભવતિ, તથા ''માતુયા માતુય''ન્તિ ચ પદં ''મત્યા, મત્ય''ન્તિ ભવતિ, અયં નયો **ધીતુ**સદ્દાદીસુ ન લબ્ભતિ.

ધીતા, ધીતા, ધીતરો. ધીતં, ધીતરં, ધીતરો. ધીતુયા, ધીતૂહિ, ધીતૂભિ. ધીતુ, ધીતુયા, ધીતરાનં, ધીતાનં, ધીતૂનં. ધીતરા, ધીતુયા, ધીતૂહિ, ધીતૂભિ. ધીતુ, ધીતુયા, ધીતરાનં, ધીતાનં, ધીતૂનં. ધીતરિ, ધીતુયા, ધીતુયં, ધીતૂસુ. ભોતિ ધીતુ, ભોતિ ધીતા, ભોતિયો ધીતા, ધીતરો. એત્થ પન.

“જાલિં કણ્હાજિનં ધીતં, મદ્દિદેવિં પતિબ્બતં;
ચજમાનો ન ચિન્તેસિં, બોધિયાયેવ કારણા”તિ

પાળિયં “ધીત”ન્તિ દસ્સનતો ઉપયોગવચનટ્ઠાને “ધીત”ન્તિ વુત્તં, તસ્મા ઇદં સારતો ગહેતબ્બં, તથા પાળિયં “અસ્સમણી હોતિ અસક્યધીતરા”તિ સમાસપદસ્સ દસ્સનતો તતિયેકવચનન્તપદસદિસં “સેટ્ઠિધીતરા”તિઆદિકં પઠમેકવચનન્તમ્પિ સમાસપદં ગહેતબ્બમેવ, **નિરુત્તિપિટકે** પન “માતા ધીતા”તિ પદદ્વયં **સદ્ધા**નયે પક્ખિત્ત, તમ્હેહિ “સદ્ધાયા”તિ પદસ્સ વિય “માતાયા”તિઆદીનં પાળિઆદીસુ બ્યાસે અદસ્સનતો વિસું ગહિતં સમાસેયેવ હિ ઈદિસિં સદ્દગતિં પસ્સામ “રાજમાતાય રાજધીતાય સેટ્ઠિધીતાયા”તિ. એવં **કઞ્ઞા**નયોપિ એકદેસેન લબ્ભતિ, તથા “અચ્છરિયં નન્દમાતે, અબ્ભુતં નન્દમાતે”તિ પાળિયં “નન્દમાતે”તિ દસ્સનતો “ભોતિ રાજમાતે, ભોતિ રાજધીતે”તિ એવમાદિનયોપિ લબ્ભતિ, તત્ર **નન્દમાતે**તિ નન્દસ્સ માતા નન્દમાતા, ભોતિ નન્દમાતે, એવં સમાસેયેવ ઈદિસી સદ્દગતિ હોતિ, તસ્મા સમાસપદત્તે “માતુ ધીતુ દુહિતુ”ઇચ્ચેતેસં પકતિરૂપાનં દ્વે કોટ્ઠાસા ગહેતબ્બા પઠમં દસ્સિતરૂપકોટ્ઠાસો ચ **કઞ્ઞા**નયો રૂપકોટ્ઠાસો ચાતિ. **નત્તા**દીનિ પદાનિ ન કેવલં પુલ્લિઙ્ગાનિયેવ હોન્તિ, અથ ખો ઇત્થિલિઙ્ગાનિપિ. તથા હિ “વિસાખાય નત્તા કાલઙ્કતા હોતિ. ચતસ્સો મૂસિકા ગાધં કત્તા, નો વસિતા”તિઆદીનિ પયોગાનિ સાસને દિસ્સન્તિ.

નત્તા, નત્તા, નત્તારો. નત્તં, નત્તારં, નત્તારો. નત્તારા, નત્તુયા, નત્તૂહિ, નત્તૂભિ. નત્તુ, નત્તુયા, નત્તારાનં નત્તાનં, નત્તૂનં. નત્તારા, નત્તુયા, નત્તૂહિ, નત્તૂભિ. નત્તુ, નત્તુયા, નત્તારાનં, નત્તાનં, નત્તૂનં. નત્તરિ, નત્તુયા, નત્તુયં, નત્તૂસુ. ભોતિ નત્ત, ભોતિ નત્તા, ભોતિયો નત્તા, નત્તારો.

એવં “કત્તા વસિતા ભાસિતા” ઇચ્ચાદીસુપિ સમાસપદત્તે પન “રાજમાતાય નન્દમાતે”તિઆદીનિ વિય “રાજનત્તાય, રાજનત્તે”તિઆદીનિ રૂપાનિ ભવન્તિ.

સવિનિચ્છયોયં **આકારન્તુ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો.

આકારન્તુકારન્તતાપકતિકં

આકારન્તિત્થિલિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

ઇદાનિ **ભૂમિ**પદાદીનં નામિકપદમાલં વક્ખામ પુબ્બાચરિયમતં પુરેચરં કત્વા –

રત્તિ, રત્તી, રત્તિયો. રત્તિં, રત્તી, રત્તિયો. રત્તિયા, રત્તીહિ, રત્તીભિ. રત્તિયા, રત્તીનં. રત્તિયા, રત્તીહિ, રત્તીભિ. રત્તિયા, રત્તીનં. રત્તિયા, રત્તિયં, રત્તીસુ. ભોતિ રત્તિ, ભોતિયો રત્તિયો. **યમકમહાથેર**મતં.

“ભૂમિ, ભૂમી, ભૂમિયો. ભૂમિં, ભૂમી, ભૂમિયો”તિ સબ્બં નેય્યં. એવં “ભૂતિ સત્તિ પત્તિ વુત્તિ મુત્તિ કિત્તિ ખન્તિ તિત્તિ સિદ્ધિ ઇદ્ધિ વુદ્ધિ સુદ્ધિ બુદ્ધિ બોધિ પીતિ નન્દિ મતિ અસનિ વસનિ સતિ ગતિ વુટ્ઠિ યુવતિ અઙ્ગુલિ બોન્દિ દિટ્ઠિ તુટ્ઠિ નાભિ” ઇચ્ચાદીનમ્પિ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. અપિચ “રત્યો અમોઘા ગચ્છન્તિ. દિવા ચ રત્તો ચ હરન્તિ યે બલિં. ન ભૂમ્યા ચતુરઙ્ગુલો. સેતિ ભૂમ્યા અનુત્થુનં. ભૂમ્યા સો પતિતં પાસં. ગીવાય પટિમુઞ્ચતિ. ઇમા ચ નભ્યો સતરાજિચિત્તિતા. સતેરતા વિજ્જુરિવપ્પભાસરે”તિ એવમાદીનં પયોગાનં દસ્સનતો **રત્તિ ભૂમિ નાભિ**સદ્દાદીનં અયમ્પિ નામિકપદમાલાવિસેસો વેદિતબ્બો. કથં?

રત્તિ, રત્તી, રત્તિયો, રત્યો. રત્તિં, રત્તી, રત્તિયો, રત્યો. રત્તિયા, રત્યા, રત્તીહિ, રત્તીભિ. રત્તિયા, રત્યા, રત્તીનં. રત્તિયા, રત્યા, રત્તીહિ, રત્તીભિ. રત્તિયા, રત્યા, રત્તીનં. રત્તિયા, રત્યા, રત્તિયં રત્યં, રત્તો, રત્તીસુ. ભોતિ રત્તિ, ભોતિયો રત્તી, રત્તિયો, રત્યો.

એત્થ ''રત્તો''તિ રૂપનયં વજ્જેત્વા ''ભૂમિ, ભૂમી, ભૂમિયો, ભૂમ્યો''તિ સબ્બં નેય્યં.

નાભિ, નાભી, નાભિયો, નભ્યો. નાભિં, નાભી, નાભિયો, નભ્યો. નાભિયા, નભ્યા, નાભીહિ, નાભીભિ. નાભિયા, નભ્યા, નાભીનં. નાભિયા, નભ્યા, નાભીહિ, નાભીભિ. નાભિયા, નભ્યા, નાભીનં. નાભિયા, નભ્યા, નાભિયં, નભ્યં, નાભીસુ. ભોતિ નાભિ, ભોતિયો નાભી, નાભિયો, નભ્યો.

બોધિ, બોધી, બોધિયો, બોજ્ઝો. બોધિં, બોધિયં, બોજ્ઝં, બોધી, બોધિયો, બોજ્ઝો. બોધિયા, બોજ્ઝા, બોધીહિ, બોધીભિ. બોધિયા, બોજ્ઝા, બોધીનં. બોધિયા, બોજ્ઝા, બોધીહિ, બોધીભિ. બોધિયા, બોજ્ઝા, બોધીનં. બોધિયા, બોજ્ઝા, બોધિયં, બોજ્ઝં, બોધીસુ. ભોતિ બોધિ, ભોતિયો બોધી, બોધિયો, બોજ્ઝો.

એત્થ પન ''બુજ્ઝસ્સુ જિન બોધિયં. અઞ્ઞત્ર બોજ્ઝા તપસા''તિ વિચિત્રપાળિનયદસ્સનતો વિચિત્રનયા નામિકપદમાલા વુત્તા. સબ્બોપિ ચાયં નયો અઞ્ઞત્થાપિ યથારહં યોજેતબ્બો.

સવિનિચ્છયોયં **ઇ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો.

ઇકારન્તતાપકતિકં **ઇ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગં

નિટ્ઠિતં.

ઇદાનિ **ભૂરી**સદ્દાદીનં નામિકપદમાલં વક્ખામ પુબ્બાચરિયમતં પુરેચરં કત્વા –

ઇત્થી, ઇત્થી, ઇત્થિયો. ઇત્થિં, ઇત્થી, ઇત્થિયો. ઇત્થિયા, ઇત્થીહિ, ઇત્થીભિ. ઇત્થિયા, ઇત્થીનં. ઇત્થિયા, ઇત્થીહિ, ઇત્થીભિ. ઇત્થિયા, ઇત્થીનં. ઇત્થિયા, ઇત્થિયં, ઇત્થીસુ. ભોતિ ઇત્થિ, ભોતિયો ઇત્થિયો. **યમકમહાથેર**મતં.

''ભૂરી, ભૂરી, ભૂરિયો. ભૂરિં, ભૂરી, ભૂરિ યો''તિ **ઇત્થિ**યા સમં. એવં **ભૂતી ભોતી વિભાવિની** ઇચ્ચાદીનં **ભૂ**ધાતુમયાનં અઞ્ઞેસઞ્ચ **ઈ**કારન્તસદ્દાનં નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. **એત્થઞ્ઞે ઈ**કારન્તસદ્દા નામ –

''માતુલાની ચ ભગિની, ભિક્ખુની સામુગી અજી;
વાપી પોક્ખરણી દેવી, નાગી યક્ખિની રાજિની.

દાસી ચ બ્રાહ્મણી મુક્ક-સ્સતિની સીઘયાયિની;
સાકિયાની''તિ ચાદીનિ, પયોગાનિ ભવન્તિ હિ.

તત્ર ''પોક્ખરણી દાસી, બ્રાહ્મણિ''ચ્ચાદિનં ગતિ;
અઞ્ઞથાપિ સિયા ગાથા-ચુણ્ણિયેસુ યથારહં.

‘‘કુસાવતી’’તિઆદીનં, ગાથાસ્વેવ વિસેસતો;
રૂપાનિ અઞ્ઞથા હોન્તિ, એકવચનતો વદે.

‘‘કાસી અવન્તી’’ઇચ્ચાદી, બહુવચનતો વદે;
‘‘ચન્દવતી’’તિઆદીનિ, પયોગસ્સાનુરૂપતો.

તથા હિ ‘‘પોક્ખરઞ્ઞો સુમાપિતા. તા ચ સત્તસતા ભરિયા, દાસ્યો સત્તસતાનિ ચ. દારકે ચ અહં નેસ્સં , બ્રાહ્મણ્યા પરિચારકે. નજ્જો સન્દન્તિ. નજ્જા નેરઞ્જરાય તીરે. લક્ખ્યા ભવ નિવેસનં.

બારાણસ્યં મહારાજ, કાકરાજા નિવાસકો;
અસીતિયા સહસ્સેહિ, સુપત્તો પરિવારિતો.

રાજા યથા વેસ્સવણો નળિઞ્ઞ’’ન્તિ

એવમાદીનં પાળીનં દસ્સનતો **પોક્ખરણી** ઇચ્ચાદીનં નામિકપદમાલાયો સવિસેસા યોજેતબ્બા. કથં? ‘પોક્ખરણી, પોક્ખરણી, પોક્ખરણિયો, પોક્ખરઞ્ઞો. પોક્ખરણિ’’ન્તિઆદિના વત્વા કરણસમ્પદાનનિસ્સક્કસામિવચનટ્ઠાને ‘‘પોક્ખરણિયા, પોક્ખરઞ્ઞા’’તિ એકવચનાનિ વત્તબ્બાનિ. ભુમ્મવચનટ્ઠાને પન ‘‘પોક્ખરણિયા, પોક્ખરઞ્ઞા, પોક્ખરણિયં, પોક્ખરઞ્ઞ’’ન્તિ ચ એકવચનાનિ વત્તબ્બાનિ. સબ્બત્થ ચ પદાનિ પરિપુણ્ણાનિ કાતબ્બાનિ. તથા ‘‘દાસી, દાસી, દાસિયો, દાસ્યો. દાસિં, દાસિયં, દાસી, દાસિયો, દાસ્યો’’તિ વત્વા કરણવચનટ્ઠાનાદીસુ ‘‘દાસિયા, દાસ્યા’’તિ એકવચનાનિ વત્તબ્બાનિ. ભુમ્મવચનટ્ઠાને પન ‘‘દાસિયા, દાસ્યા, દાસિયં, દાસ્ય’’ન્તિ ચ એકવચનાનિ વત્તબ્બાનિ. સબ્બત્થ પદાનિ પરિપુણ્ણાનિ કાતબ્બાનિ. એત્થ પન ‘‘યટ્ઠિયા પટિકોટેતિ, ઘરે જાતંવ દાસિયં. કુસિસ્સામિ વિમુત્તિય’’ન્તિ પયોગાનં દસ્સનતો **અં**વચનસ્સ **ય**માદેસવસેન ‘‘દાસિય’’ન્તિ વુત્તં. તેસુ ચ ‘‘ઘરે જાતંવ દાસિય’’ન્તિ એત્થ **અં**વચનસ્સ **ય**માદેસતો અઞ્ઞોપિ સદ્દનયો લબ્ભતિ. કથં? યથા દહરી એવ ‘‘દહરિયા’’તિ વુચ્ચતિ, એવં દાસી એવ ‘‘દાસિયા’’તિ.

એત્થ પન ‘‘પસ્સામિ વોહં દહરિં, કુમારિં ચારુદસ્સન’’ન્તિ ચ ‘‘યે તં જિણ્ણસ્સ પાદંસુ, એવં દહરિયં સતિ’’ન્તિ ચ પાળિ નિદસ્સનં , ઉપયોગવચનિચ્છાય ‘‘દાસિય’’ન્તિ વુત્તં, ઇમસ્મિં પનાધિપ્પાયે ‘‘દાસિયા, દાસિયા, દાસિયાયો. દાસિયં, દાસિયા, દાસિયાયો. દાસિયાયા’’તિ **કઞ્ઞા**નયેનેવ નામિકપદમાલા ભવતિ ‘‘કુમારિયા’’તિ સદ્દસ્સેવ. તથા હિ ‘‘કુમારિયે ઉપસેનિયે’’તિ પાળિ દિસ્સતિ. તથા ‘‘પુપ્ફવતિયા, પુપ્ફવતિયં, પુપ્ફવતિયાય, પુપ્ફવતિયાયં, ભોતિ પુપ્ફવતિયે’’તિ **કઞ્ઞા**નયનિસ્સિતેન એકવચનનયેન નામિકપદમાલા ભવતિ.

એત્થ પન ‘‘અતીતે અયં બારાણસી પુપ્ફવતિયા નામ અહોસિ. રાજાસિ લુદ્દકમ્મો, એકરાજા પુપ્ફવતિયાયં. ઉય્યસ્સુ પુબ્બેન પુપ્ફવતિયાયા’’તિ પાળિ ચ અટ્ઠકથાપાઠો ચ નિદસ્સનં. અપરો નયો – ‘‘દાસિયા દહરિયા કુમારિયા’’તિઆદીસુ **ક**કારસ્સ **ય**કારાદેસોપિ દટ્ઠબ્બો. **બ્રાહ્મણી**સદ્દસ્સ તુ ‘‘બ્રાહ્મણી, બ્રાહ્મણી, બ્રાહ્મણિયો, બ્રાહ્મણ્યો. બ્રાહ્મણિ’’ન્તિઆદીનિ વત્વા કરણવચનટ્ઠાનાદીસુ ‘‘બ્રાહ્મણિયા, બ્રાહ્મણ્યા’’તિ એકવચનાનિ વત્તબ્બાનિ, સબ્બત્થ ચ પદાનિ પરિપુણ્ણાનિ કાતબ્બાનિ. **નદી**સદ્દસ્સ ‘‘નદી, નદી, નદિયો, નજ્જો. નદિ’’ન્તિઆદિના વત્વા ‘‘નદિયા, નજ્જા’’તિ ચ ‘‘નદિયં, નજ્જ’’ન્તિ ચ વત્તબ્બં, સબ્બત્થ ચ પદાનિ પરિપુણ્ણાનિ કાતબ્બાનિ. ઇત્થિલિઙ્ગેસુ હિ

પચ્ચત્તબહુવચને દિટ્ઠેયેવ ઉપયોગબહુવચનં અનાગતમ્પિ દિટ્ઠમેવ હોતિ, તથા ઉપયોગબહુવચને દિટ્ઠેયેવ પચ્ચત્તબહુવચનં અનાગતમ્પિ દિટ્ઠમેવ હોતિ, કરણસમ્પદાનનિસ્સક્કસામિભુમ્મવચનાનમ્પિ અઞ્ઞતરસ્મિં દિટ્ઠેયેવ અઞ્ઞતરં દિટ્ઠમેવ હોતિ. તથા હિ ''દાસા ચ દાસ્યો અનુજીવિનો ચા''તિ એત્થ ''દાસ્યો''તિ પચ્ચત્તબહુવચને દિટ્ઠેયેવ અપરમ્પિ ''દાસ્યો''તિ ઉપયોગબહુવચનં તંસદિસત્તા દિટ્ઠમેવ હોતિ.

''સક્કો ચ મે વરં દજ્જા, સો ચ લબ્ભેથ મે વરો;
એકરત્તં દ્વિરત્તં વા, ભવેય્યં અભિપારકો;
ઉમ્માદન્ત્યા રમિત્વાન, સિવિરાજા તતો સિય''ન્તિ

એત્થ ''ઉમ્માદન્ત્યા''તિ કરણવચને દિટ્ઠેયેવ તંસદિસાનિ સમ્પદાનનિસ્સક્કસામિભુમ્મવચનાનિપિ દિટ્ઠાનિયેવ હોન્તિ. ''બ્રાહ્મણ્યા પરિચારકે''તિ એત્થ ''બ્રાહ્મણ્યા''તિ સામિવચને દિટ્ઠેયેવ તંસદિસાનિ કરણસમ્પદાનનિસ્સક્કભુમ્મવચનાનિપિ દિટ્ઠાનિયેવ હોન્તિ. ''સેતિ ભૂમ્યા અનુત્થુન''ન્તિ એત્થ ''પથબ્યા ચારુપુબ્બઙ્ગી''તિ એત્થ ચ ''ભૂમ્યા, પથબ્યા''તિ સત્તમિયા એકવચને દિટ્ઠેયેવ તંસદિસાનિ કરણસમ્પદાનનિસ્સક્કસામિવચનાનિપિ દિટ્ઠાનિયેવ હોન્તિ. ''બારાણસ્યં મહારાજા''તિ એત્થ ''બારાણસ્ય''ન્તિ ભુમ્મવચને દિટ્ઠેયેવ તંસદિસાનિ અઞ્ઞાનિપિ ''બ્રાહ્મણ્યં એકાદસ્યં પઞ્ચમ્ય''ન્તિઆદીનિ ભુમ્મવચનાનિ દિટ્ઠાનિયેવ હોન્તિ.

ગણ્હન્તિ ચ તાદિસાનિ રૂપાનિ પુબ્બાચરિયાસભાપિ ગાથાભિસઙ્ખરણવસેન. સાસનેપિ પન એતાદિસાનિ રૂપાનિ યેભુય્યેન ગાથાસુ સન્દિસ્સન્તિ.

કુસાવતી. કુસાવતિં. કુસાવતિયા, કુસાવત્યા. કુસાવતિયં, કુસાવત્યં. ભોતિ કુસાવતિ.

બારાણસી. બારાણસિં. બારાણસિયા, બારાણસ્યા. બારાણસિયં, બારાણસ્યં, બારાણસ્સં ઇચ્ચપિ, ભોતિ બારાણસિ.

નળિની. નળિનિં. નળિનિયા, નળિઞ્ઞા. નળિનિયં, નળિઞ્ઞં. ભોતિ નળિનિ. અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ.

ગાથાવિસયં પન પત્વા ''કુસાવતિમ્હિ, બારાણસિમ્હિ, નળિનિમ્હી''તિઆદિના સદ્દરૂપાનિપિયોજેતબ્બાનિ. તથા હિ પાળિયં ''કુસાવતિમ્હિ''આદીનિ **મ્હિ**યન્તાનિ ઇત્થિલિઙ્ગરૂપાનિ ગાથાસુયેવ પઞ્ઞાયન્તિ, ન ચુણ્ણિયપદરચનાયં. અક્ખરસમયે પન તાદિસાનિ રૂપાનિ અનિવારિતાનિ ''નદિમ્હા ચા''તિઆદિદસ્સનતો. યં પન અટ્ઠકથાસુ ચુણ્ણિયપદરચનાયં ''સમ્માદિટ્ઠિમ્હી''તિઆદિકં ઇત્થિલિઙ્ગરૂપં દિસ્સતિ, તં અક્ખરવિપલ્લાસવસેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં ચુણ્ણિયપદટ્ઠાને ''સમ્માદિટ્ઠિયં પટિસન્ધિયં સુગતિયં દુગ્ગતિય''ન્તિઆદિદસ્સનતો. અયં પનેત્થ નિયમો સુગતસાસને ગાથાયં ચુણ્ણિયપદટ્ઠાને ચ ''કઞ્ઞા રત્તિ ઇત્થી યાગુ વધૂ''તિ એવં પઞ્ચન્તેહિ ઇત્થિલિઙ્ગેહિ સદ્ધિં **ના સ સ્મા સ્મિં મ્હા મ્હિ**ઇચ્ચેતે સદ્દા સરૂપતો પરત્તં ન યન્તિ. **મ્હિ**સદ્દો પન ગાથાયં ઇવણ્ણન્તેહિ ઇત્થિલિઙ્ગેહિ સદ્ધિં પરત્તં યાતિ. તત્રિદં વુચ્ચતિ –

''ગાથાયં ચુણ્ણિયે ચાપિ, **ના સસ્મા**દી સરૂપતો;
નાકારન્તઇવણ્ણન્ત-ઇત્થીતિ પરતં ગતા.

મ્હિસદ્દો પન ગાથાયં, ઇવણ્ણન્તિત્થિભી સહ;
ય’તો પરત્તમેતસ્સ, પયોગાનિ ભવન્તિ હિ.

યથા બલાકયોનિમ્હિ, ન વિજ્જતિ પુમો સદા;
કુસાવભિમ્હિ નગરે, રાજા આસિ મહીપતી’’તિ.

એવં **કુસાવતી** ઇચ્ચાદીનિ અઞ્ઞથા ભવન્તિ, નગરનામત્તા પનેકવચનાનિપિ, ન જનપદનામાનિ વિય બહુવચનાનિ. ‘‘કાસી, કાસિયો. કાસીહિ, કાસીભિ. કાસીનં. કાસીસુ. ભોતિયો કાસિયો. એવં અવન્તી અવન્તિયો’’તિઆદિનાપિ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. અઞ્ઞાનિપિ પદાનિ ગહેતબ્બાનિ. એવં **કાસી**ઇચ્ચાદીનિ જનપદનામત્તા રૂળ્હીવસેન બહુવચનાનેવ ભવન્તિ અત્થસ્સ એકત્તેપિ.

ચન્દવતી, ચન્દવતિં, ચન્દવતિયા, ચન્દવતિયં, ભોતિ ચન્દવતિ, એવં એકવચનવસેન વા, ચન્દવતિયો, ચન્દવતિયો, ચન્દવતીહિ, ચન્દવતીભિ, ચન્દવતીનં, ચન્દવતીસુ, ભોતિયો ચન્દવતિયો, એવં બહુવચનવસેન વા નામિકપદમાલા વેદિતબ્બા, અઞ્ઞાનિપિ પદાનિ યોજેતબ્બાનિ. ‘‘ચન્દવતી’’ઇચ્ચાદીનિ હિ એકિસ્સા બહૂનઞ્ચિત્થીનં પણ્ણત્તિભાવતો પયોગાનુરૂપેન એકવચનવસેન વા બહુવચનવસેન વા યોજેતબ્બાનિ ભવન્તિ. એસ નયો અઞ્ઞત્રાપિ.

સવિનિચ્છયોયં **ઈ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો.

ઈકારન્તતાપકતિકં **ઈ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

ઇદાનિ **ભૂ**ધાતુમયાનં **ઉ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગાનં અપ્પસિદ્ધત્તા અઞ્ઞેન **ઉ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગેન નામિકપદમાલં પૂરેસ્સામ –

યાગુ, યાગૂ, યાગુયો. યાગું, યાગૂ, યાગુયો. યાગુયા, યાગૂહિ, યાગૂભિ. યાગુયા, યાગૂનં. યાગુયા, યાગૂહિ, યાગૂભિ. યાગુયા, યાગૂનં. યાગુયા, યાગુયં, યાગૂસુ. ભોતિ યાગુ, ભોતિયો યાગૂ, યાગુયો.

એવં ‘‘ધાતુ ધેનુ કાસુ દદ્દુ કણ્ડુ કચ્છુ રજ્જુ’’ઇચ્ચાદીનિ. તત્ર **ધાતુ**સદ્દો રસરુધિરમંસમેદન્હારુઅટ્ઠિઅટ્ઠિમિઞ્જસુક્કસઙ્ખાતધાતુવાચકો પુલ્લિઙ્ગો, સભાવવાચકો પન સુગતાદીનં સારીરિકવાચકો લોકધાતુવાચકો ચ ચક્ખાદિવાચકો ચ ઇત્થિલિઙ્ગો, **ભૂ હૂ કરપચા**દિસદ્દવાચકો ઇત્થિલિઙ્ગોચેવ પુલ્લિઙ્ગો ચ. અત્ર પનિત્થિલિઙ્ગો અધિપ્પેતો.

સવિનિચ્છયોયં**ઉ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગાનં નામિકપદમાલાવિભાગો.

ઉકારન્તતાપકતિકં **ઉ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

ઇદાનિ **ભૂ**સદ્દાદીનં નામિકપદમાલં વક્ખામ પુબ્બાચરિયમતં પુરેચરં કત્વા –

જમ્બૂ, જમ્બૂ, જમ્બુયો. જમ્બું, જમ્બૂ, જમ્બુયો. જમ્બુયા, જમ્બૂહિ, જમ્બૂભિ. જમ્બુયા, જમ્બૂનં. જમ્બુયા, જમ્બૂહિ, જમ્બૂભિ. જમ્બુયા , જમ્બૂનં. જમ્બુયા, જમ્બુયં, જમ્બૂસુ. ભોતિ જમ્બુ, ભોતિયો જમ્બૂ, જમ્બુયો.

યમકમહાથેરમતં.

એત્થ **જમ્બૂ**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગત્તં ''અમ્બા સાલા ચ જમ્બુયો''તિઆદિના પસિદ્ધં. ''ઇમે તે જમ્બુકા રુક્ખા''તિ એત્થ પન **રુક્ખ**સદ્દં અપેક્ખિત્વા ''જમ્બુકા''તિ પુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસો કતોતિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ જમ્બૂતિ કથેતબ્બાતિ **જમ્બુકા. કે રે ગે** સદ્દેતિ ધાતુ. અથ વા ઇત્થિલિઙ્ગવસેન જમ્બૂ એવ જમ્બુકા, જમ્બુકા ચ તા રુક્ખા ચાતિ જમ્બુકારુક્ખા, યથા લઙ્કાદીપો, પુલ્લિઙ્ગપક્ખે વા સમાસવસેન ''જમ્બુકરુક્ખા''તિ વત્તબ્બે ગાથાવિસયત્તા છન્દાનુરક્ખણત્થં દીઘં કત્વા ''જમ્બુકારુક્ખા''તિ વુત્તં ''સરણાગમને કઞ્ચી''તિ એત્થ વિય.

ભૂ, ભૂ, ભુયો. ભું, ભૂ, ભુયો. ભુયા, ભૂહિ, ભૂભિ. ભુયા, ભૂનં. ભુયા, ભૂહિ, ભૂભિ. ભુયા, ભૂનં. ભુયા, ભુયં, ભૂસુ. ભોતિ ભુ, ભોતિયો ભૂ, ભુયો.

એવં ''અભૂ, અભૂ, અભુયો. અભું, અભૂ, અભુયો. અભુયા''તિઆદિના યોજેતબ્બા. અત્ર ''અભું મે કથં નુ ભણસિ, પાપકં વત ભાસસી''તિ નિદસ્સનપદં.

''વધૂ ચ સરભૂ ચેવ, સરબૂ સુતનૂ ચમૂ;
વામૂરૂ નાગનાસૂરૂ'', ઇચ્ચાદી **જમ્બુ**યા સમા.

ઇદં પન સુખુમં ઠાનં સુટ્ઠુ મનસિ કાતબ્બં. ''વદઞ્ઞૂ, વદઞ્ઞૂ, વદઞ્ઞુયો. વદઞ્ઞું, વદઞ્ઞૂ, વદઞ્ઞુયો. વદઞ્ઞુયા''તિ **જમ્બૂ**સમં યોજેતબ્બં. એવં ''મઞ્ઞઞ્ઞૂ ધમ્મઞ્ઞૂ કતઞ્ઞૂ''ઇચ્ચાદીસુપિ.

નનુ ચ ભો –

''સોહં નૂન ઇતો ગન્ત્વા, યોનિં લદ્ધાન માનુસિં;
વદઞ્ઞૂ સીલસમ્પન્નો, કાહામિ કુસલં બહુ''ન્તિ

એવમાદિપ્પયોગદસ્સનતો **વદઞ્ઞૂ**સદ્દાદીનં પુલ્લિઙ્ગભાવો પસિદ્ધો, એવં સન્તે કસ્મા ઇધ ઇત્થિલિઙ્ગનયો દસ્સિતોતિ? **વદઞ્ઞૂ**ઇચ્ચાદીનં એકન્તપુલ્લિઙ્ગભાવાભાવતો દ્વિલિઙ્ગાનિ તેસં વાચ્ચલિઙ્ગત્તા. તથા હિ –

''સાહં ગન્ત્વા મનુસ્સત્તં, વદઞ્ઞૂ વીતમચ્છરા;
સઙ્ઘે દાનાનિ દસ્સામિ, અપ્પમત્તા પુનપ્પુન''ન્તિ ચ,

''કોધના અકતઞ્ઞૂ ચા''તિ ચ ઇત્થિલિઙ્ગપયોગિકા બહૂ પાળિયો દિસ્સન્તિ, તસ્મા એવં નીતિ અમ્હેહિ ઠપિતા.

સવિનિચ્છયોયં **ઊ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો.

ઊકારન્તતાપકતિકં **ઊ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

ઓકારન્તપદં **ભૂ**ધાતુમયં ઇત્થિલિઙ્ગમપ્પસિદ્ધં, અઞ્ઞં **પનો**કારન્તં ઇત્થિલિઙ્ગં પસિદ્ધં.

ઓકારન્તં ઇત્થિલિઙ્ગં, **ગો**સદ્દોતિ વિભાવયે;

ગોસદ્દસ્સેવ પુલ્લિઙ્ગે, રૂપમસ્સાહુ કેચન;

તથા હિ કેચિ "ગો, ગાવો, ગવો. ગાવુ"ન્તિઆદિના નયેન વુત્તાનિ પુલ્લિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ રૂપાનિ વિય ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ રૂપાનિ ઇચ્છન્તિ, તેસં મતે મજ્ઝે ભિન્નસુવણ્ણાનં વણ્ણવિસેસાભાવો વિય રૂપવિસેસાભાવતો **ગો**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગભાવપટિપાદનં અનિજ્ઝાનક્ખમં. કસ્માતિ ચે? યસ્મા **માતુગામ**સદ્દસ્સ "માતુગામો, માતુગામા. માતુગામ"ન્તિઆદિના નયેન દ્વે પદમાલા કત્વા એકા પુલ્લિઙ્ગસ્સ પદમાલા, એકા ઇત્થિલિઙ્ગપદમાલાતિ વુત્તવચનં વિય ઇદં વચનં અમ્હે પટિભાતિ, તસ્મા અનિજ્ઝાનક્ખમં.

અપિચ ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ રૂપેસુ પુલ્લિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ રૂપેહિ સમેસુ સન્તેસુ કથં **ગો**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગભાવો સિયા? રૂપમાલાવિસેસાભાવતો. યથા હિ **રત્તિ અગ્ગિ અટ્ઠિ**સદ્દાનં ઇકારન્તભાવેન સમત્તેપિ ઇત્થિલિઙ્ગપુમનપુંસકલિઙ્ગલક્ખણભૂતો રૂપમાલાવિસેસો દિસ્સતિ. યથા પન દ્વિન્નં **ધાતુ**સદ્દાનં પુમિત્થિલિઙ્ગપરિયાપન્નાનં રૂપમાલાવિસેસો દિસ્સતિ, ન તથા તેહાચરિયેહિ અભિમતસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ રૂપમાલાવિસેસો દિસ્સતિ. યથા પન દ્વિન્નં **ધાતુ**સદ્દાનં પુમિત્થિલિઙ્ગપરિયાપન્નાનં રૂપમાલાવિસેસો ભવતિ, યથા દ્વિન્નં **ગો**સદ્દાનં પુમિત્થિલિઙ્ગપરિયાપન્નાનં રૂપમાલાવિસેસેન ભવિતબ્બં, યથા ચ દ્વિન્નં **આયુ**સદ્દાનં પુન્નપુંસકલિઙ્ગપરિયાપન્નાનં રૂપમાલાવિસેસો દિસ્સતિ, તથા દ્વિન્નં **ગો**સદ્દાનં પુમિત્થિલિઙ્ગપરિયાપન્નાનં રૂપમાલાવિસેસેન ભવિતબ્બં. અવિસેસત્તે સતિ કથં તેસં પુમિત્થિલિઙ્ગવવત્થાનં સિયા, કથઞ્ચ વિસદાવિસદાકારવોહારતા સિયા. ઇદં ઠાનં અતીવ સણ્હસુખુમં પરમગમ્ભીરં મહાગહનં ન સક્કા સબ્બસત્તાનં મૂલભાસાભૂતાય સબ્બઞ્ઞુજિનેરિતાય માગધિકાય સભાવનિરુત્તિયા નયં સમ્મા અજાનન્તેન અકતઞાણસમ્ભારેન કેનચિ અજ્ઝોગાહેતું વા વિજટેતું વા, અમ્હાકં પન મતે દ્વિન્નં **ગો**સદ્દાનં રૂપમાલાવિસેસો ચેવ દિસ્સતિ, પુમિત્થિલિઙ્ગવવત્થાનઞ્ચ દિસ્સતિ, વિસદાવિસદાકારવોહારતા ચ દિસ્સતિ, નપુંસકલિઙ્ગસ્સ તદુભયમુત્તાકારવોહારતા ચ દિસ્સતીતિ દટ્ઠબ્બં.

ઇદાનિ ઇમસ્સત્થસ્સ આવિભાવત્થં ઇમસ્મિં ઠાને ઇમં નીતિં ઠપેસ્સામ. એવઞ્હિ સતિ પરિયત્તિસાસને પટિપન્નકા નિક્કઙ્ખભાવેન ન કિલમિસ્સન્તિ. એત્થ તાવ અત્થગ્ગહણે વિઞ્ઞૂનં કોસલ્લુપ્પાદનત્થં તિસ્સો નામિકપદમાલાયો કથેસ્સામ – સેય્યથિદં?

ગાવી, ગાવી, ગાવિયો. ગાવિં, ગાવી, ગાવિયો. ગાવિયા, ગાવીહિ, ગાવીભિ. ગાવિયા, ગાવીનં. ગાવિયા, ગાવીહિ, ગાવીભિ. ગાવિયા , ગાવીનં. ગાવિયા, ગાવિયં, ગાવીસુ. ભોતિ ગાવિ, ભોતિયો ગાવી, ગાવિયો.

અયં **ગો**સદ્દતો વિહિતસ્સ ઈપચ્ચયસ્સ વસેન નિપ્ફન્નસ્સ ઇત્થિવાચકસ્સ ઈકારન્તિત્થિલિઙ્ગસ્સ **ગાવી**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા.

ગો, ગાવો, ગવો. ગાવું, ગાવં, ગવં, ગાવો, ગવો. ગાવેન, ગવેન, ગોહિ, ગોભિ. ગાવસ્સ, ગવસ્સ, ગવં, ગુન્નં, ગોનં. ગાવા, ગાવસ્મા, ગાવમ્હા, ગવા, ગવસ્મા, ગવમ્હા, ગોહિ, ગોભિ. ગાવસ્સ, ગવસ્સ, ગવં, ગુન્નં, ગોનં. ગાવે, ગાવસ્મિં, ગાવમ્હિ, ગવે, ગવસ્મિં, ગવમ્હિ, ગાવેસુ, ગવેસુ, ગોસુ. ભો ગો, ભવન્તો ગાવો, ગવો.

અયં પુમવાચકસ્સ **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા.

ગો, ગાવી, ગાવો, ગાવી, ગવો. ગાવં, ગવં, ગાવિં, ગાવો, ગાવી ગવો. ગોહિ, ગોભિ. ગવં, ગુન્નં, ગોનં. ગોહિ, ગોભિ. ગવં, ગુન્નં, ગોનં. ગોસુ. ભોતિ ગો, ભોતિયો ગાવો, ગાવી, ગવો. અયં પુમિત્થિવાચકસ્સ **ઓ**કારન્તસ્સિત્થિપુલ્લિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દનામિકપદમાલા.

એત્થ પન ''ગાવુ''ન્તિ પદં એકન્તપુમવાચકત્તા ન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં, એકન્તપુમવાચકત્તઞ્ચસ્સ આહચ્ચપાળિયા ઞાયતિ ''ઇધ પન ભિક્ખવે વસ્સૂપગતં ભિક્ખું ઇત્થી નિમન્તેસિ 'એહિ ભન્તે, હિરઞ્ઞં વા તે દેમિ, સુવણ્ણં વા તે દેમિ, ખેત્તં વા તે દેમિ, વત્થું વા તે દેમિ, ગાવું વા તે દેમિ, ગાવિં વા તે દેમિ. દાસં વા તે દેમિ, દાસિં વા તે દેમિ, ધીતરં વા તે દેમિ ભરિયત્થાય, અહં વા તે ભરિયા હોમિ, અઞ્ઞં વા તે ભરિયં આનેમી'તિ'' એવં આહચ્ચપાળિયા ઞાયતિ.

એત્થ હિ ''ગાવુ''ન્તિ વચનેન પુમા વુત્તો, ''ગાવિ''ન્તિ વચનેન ઇત્થી, યં પન ઇમિસ્સં **ઓ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગપદમાલાયં ''ગાવી''તિ પદં ચતુક્ખત્તું વુત્તં, તં ''કઞ્ઞા''તિ પદં વિય ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ અવિસદાકારવોહારતાવિઞ્ઞાપને સમત્થં હોતિ. ન હિ ઇતરેસુ લિઙ્ગેસુ સમાનસુતિકભાવેન ચતુક્ખત્તું આગતપદં એકમ્પિ અત્થિ, ''ગાવી ગાવિ''ન્તિ ચ ઇમેસં સદ્દાનં કત્થચિ ઠાને ઇત્થિપુમેસુ સામઞ્ઞવસેન પવત્તિં ઉપરિ કથયિસ્સામ. યા પનમ્હેહિ **ઓ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગસ્સ ''ગો, ગાવી, ગાવો, ગાવી, ગવો. ગાવં, ગવં, ગાવિ''ન્તિઆદિના નયેન પદમાલા કતા, તત્થ **ગો**સદ્દતો **સિયો**નં ઈકારાદેસો **અં**વચનસ્સ ચ **ઇં**કારાદેસો ભવતિ, તેન **ઓ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગસ્સ ''ગાવી ગાવી ગાવિ''ન્તિ રૂપાનિ દસ્સિતાનિ. તથા હિ **મુખમત્તદીપનિ**યં સદ્દસત્થવિદુના વજિરબુદ્ધાચરિયેન નિરુત્તિનયે કોસલ્લવસેન **ગો**સદ્દતો **યોનમી**કારાદેસો વુત્તો. યથા પન **ગો**સદ્દતો **યોનમી**કારાદેસો ભવતિ, તથા **સિસ્સી**કારાદેસો **અં**વચનસ્સ ચ ઇંકારાદેસો ભવતિ. અત્રિમા નયગ્ગાહપરિદીપનિયો ગાથા –

> ઈપચ્ચયા સિદ્ધેસ્વપિ, ''ગાવી ગાવી''તિઆદિસુ;
> પઠમેકવચનાદિ-અન્તેસુ જિનસાસને.
>
> વદતા **યોનમી**કારં, **ગો**સદ્દસ્સિત્થિયં પન;
> અવિસદત્તમક્ખાતું, નયો દિન્નોતિ નો રુચિ.

કિઞ્ચ ભિય્યો **અટ્ઠકથાસુ** ચ –

> ''ગાવો''તિ વત્વા ''ગાવિ''ન્તિ-વચનેન પનિત્થિયં;
> અવિસદત્તમક્ખાતું, નયો દિન્નોતિ નો રુચિ.

તથા હિ **સમન્તપાસાદિકા**દીસુ અટ્ઠકથાસુ ''છેકો હિ ગોપાલકો સક્ખરાયો ઉચ્છઙ્ગેન ગહેત્વા રજ્જુદણ્ડહત્થો પાતોવ વજં ગન્ત્વા ગાવો પિટ્ઠિયં પહરિત્વા પલિઘથમ્ભમત્થકે નિસિન્નો દ્વારં પત્તં પત્તં ગાવિં 'એકો દ્વે'તિ સક્ખરં ખિપિત્વા ગણેતી''તિ ઇમસ્મિં પદેસે ''ગાવો''તિ વત્વા ''ગાવિ''ન્તિ વચનેન ઇત્થિપુમવાચકસ્સ **ઓ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ અવિસદાકારવોહારતા વિહિતા. ''ગાવો''તિ હિ ઇમિના સામઞ્ઞતો ઇત્થિપુમભૂતા ગોણા ગહિતા, તથા ''ગાવિ''ન્તિ ઇમિનાપિ ઇત્થિભૂતો પુમભૂતો ચ ગોણો. એવં ''ગાવો''તિ ચ ''ગાવિ''ન્તિ ચ ઇમે સદ્દા સદ્દસત્થવિદૂહિ અટ્ઠકથાચરિયેહિ નિરુત્તિનયકુસલતાય સમાનલિઙ્ગવસેન એકસ્મિંયેવ પકરણે એકસ્મિંયેવ

વાક્યે પિણ્ડિકતા. યદિ હિ ઇત્થિલિઙ્ગે વત્તમાનસ્સ ઇત્થિપુમવાચકસ્સ **ઓ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ પદમાલાયં ‘‘ગાવી ગાવિ’’મિચ્ચેતાનિ રૂપાનિ ન લબ્ભેય્યું, અટ્ઠકથાયં ‘‘ગાવો’’તિ વત્વા ‘‘ગાવ’’ન્તિચ્ચેવ વત્તબ્બં સિયા, ‘‘ગાવિ’’ન્તિ પન ન વત્તબ્બં. યથા ચ પન અટ્ઠકથાચરિયેહિ ‘‘ગાવો’’તિ ઇત્થિપુમવસેન સબ્બેસં ગુન્નં સઙ્ગાહકવચનં વત્વા તેયેવ ગાવો સન્ધાય પુન ‘‘દ્વારં પત્તં પત્તં ગાવિ’’ન્તિ સદ્દરચનં કુબ્બિંસુ, તસ્મા ‘‘ગાવિ’’ન્તિ ઇદમ્પિ સબ્બસઙ્ગાહકવચનમેવાતિ દટ્ઠબ્બં. અસબ્બસઙ્ગાહકવચનં ઇદં **ગાવી**સદ્દેન ઇત્થિયાયેવ ગહેતબ્બત્તાતિ ચે? ન, પકરણવસેન અત્થન્તરસ્સ વિદિતત્તા. ન હિ સબ્બવજેસુ ‘‘ઇત્થિયોયેવ વસન્તિ, ન પુમાનો’’તિ ચ, ‘‘પુમાનોયેવ વસન્તિ, ન ઇત્થિયો’’તિ ચ સક્કા વત્તું. અપિચ ‘‘ગાવિમ્પિ દિસ્વા પલાયન્તિ ‘ભિક્ખૂ’તિ મઞ્ઞમાના’’તિ પાળિ દિસ્સતિ, એત્થાપિ ‘‘ગાવિ’’ન્તિ વચનેન ઇત્થિભૂતો પુમભૂતો ચ સબ્બો ગો ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બં. ઇતરથા ‘‘ઇત્થિભૂતોયેવ ગો ભિક્ખૂતિ મઞ્ઞિતબ્બો’’તિ આપજ્જતિ. ઇતિ પાળિનયેન ઇત્થિલિઙ્ગે વત્તમાનમ્હા ઇત્થિપુમવાચકસ્મા **ગો**સદ્દતો **અં**વચનસ્સ **ઇં**કારાદેસો હોતીતિ વિઞ્ઞાયતિ.

વજિરબુદ્ધાચરિયેનપિ **ગો**સદ્દતો **ઈ**પચ્ચયે કાતબ્બેપિ અકત્વા **યોનમી**કારાદેસો કતો. તસ્સાધિપ્પાયો એવં સિયા **ગો**સદ્દતો **ઈ**પચ્ચયે કતે સતિ **ઈ**પચ્ચયવસેન ‘‘ગાવી’’તિ નિપ્ફન્નસદ્દો યત્થ કત્થચિ વિસયે ‘‘મિગી મોરી કુક્કુટી’’ઇચ્ચાદયો વિય ઇત્થિવાચકોયેવ સિયા, ન કત્થચિપિ ઇત્થિપુમવાચકો, તસ્મા સાસનાનુકૂલપ્પયોગવસેન **યોનમી**કારાદેસો કાતબ્બોતિ. ઇતિ વજિરબુદ્ધાચરિયમતે **ગો**સદ્દતો **યો**નં **ઈ**કારાદેસો હોતીતિ ઞાયતિ.

કિઞ્ચ ભિય્યો – યસ્મા અટ્ઠકથાચરિયેહિ ‘‘ગાવો પિટ્ઠિયં પહરિત્વા’’તિઆદિના નયેન રચિતાય ‘‘દ્વારં પત્તં પત્તં ગાવિં ‘એકો દ્વે’તિ સક્ખરં ખિપિત્વા ગણેતી’’તિ વચનપરિયોસાનાય સદ્દરચનાયં ‘‘એકો ગાવી, દ્વે ગાવી’’તિ અત્થયોજનાનયો વત્તબ્બો હોતિ, ‘‘ગાવિ’’ન્તિ ઉપયોગવચનઞ્ચ દિસ્સતિ. ઇતિ અટ્ઠકથાચરિયાનં મતે **ગો**સદ્દતો **સિયોનમી**કારાદેસો **અં**વચનસ્સ **ઇં**કારાદેસો હોતીતિ ઞાયતિ. તસ્માયેવમ્હેહિ યા સા **ઓ**કારન્તતાપકતિકસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ ‘‘ગો, ગાવી, ગાવો, ગાવી, ગવો, ગાવં, ગાવિ’’ન્તિઆદિના નયેન પદમાલા ઠપિતા, સા પાળિનયાનુકૂલા અટ્ઠકથાનયાનુકૂલા કચ્ચાયનાચરિયમતં ગહેત્વા પદનિપ્ફત્તિજનકસ્સ ગરુનો ચ મતાનુકૂલા, ‘‘ગાવી’’તિ પદસ્સ ચતુક્ખત્તું આગતત્તા પન **ઓ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ અવિસદાકારવોહારત્તઞ્ચ સાધેતિ. ઇચ્ચેસા પાળિનયાદીસુ ઞાણેન સમ્મા ઉપપરિક્ખિયમાનેસુ અતીવ યુજ્જતિ, નત્થેત્થ અપ્પમત્તકોપિ દોસો. એત્થ પન પચ્ચત્તોપયોગાલપનાનં બહુવચનટ્ઠાને ‘‘ગાવિયો’’તિ પદઞ્ચ કરણસમ્પદાનનિસ્સક્કસામીનમેકવચનટ્ઠાને ‘‘ગાવિયા’’તિ પદઞ્ચ કરણનિસ્સક્કાનં બહુવચનટ્ઠાને ‘‘ગાવીહિ ગાવીભી’’તિ પદાનિ ચ સમ્પદાનસામીનં બહુવચનટ્ઠાને ‘‘ગાવીન’’ન્તિ પદઞ્ચ ભુમ્મવચનટ્ઠાને ‘‘ગાવિયા, ગાવિયં, ગાવીસૂ’’તિ પદાનિ ચાતિ ઇમાનિ વિત્થારતો સોળસ પદાનિ એકન્તેન **ઈ**પચ્ચયવસેન સિદ્ધત્તા એકન્તિત્થિવાચકત્તા ચ ન વુત્તાનીતિ દટ્ઠબ્બં.

અયં પનેત્થ નિચ્છયો વુચ્ચતે સોતૂનં નિક્કઙ્ખભાવાય – ઇત્થિલિઙ્ગપદેસુ હિ ‘‘ગાવી ગાવિ’’ન્તિ ઇમાનિ **ઈ**પચ્ચયવસેન વા **ઈ**કારિંકારાદેસવસેન વા સિજ્ઝન્તિ. એતેસુ પચ્છિમનયો ઇધાધિપ્પેતો, પુબ્બનયો અઞ્ઞત્થ. તથા ‘‘ગાવી ગાવિ’’ન્તિ ઇમાનિ **ઈ**પચ્ચયવસેનપિ સિદ્ધત્તા યેભુય્યેન ઇત્થિવાચકાનિ ભવન્તિ **ઈ**કારિંકારાદેસવસેનપિ સિદ્ધત્તા. કત્થચિ એકક્ખણેયેવ સબ્બસઙ્ગાહકવસેન ઇત્થિપુમવાચકાનિ ભવન્તિ. એતેસુપિ પચ્છિમોયેવ નયો ઇધાધિપ્પેતો, પુબ્બનયો અઞ્ઞત્થ. ‘‘ગાવિયો. ગાવિયા, ગાવીહિ, ગાવીભિ. ગાવીનં. ગાવિયં, ગાવીસૂ’’તિ એતાનિ પન **ઈ**પચ્ચયવસેનેવ સિદ્ધત્તા સબ્બથાપિ ઇત્થીનંયેવ વાચકાનિ ભવન્તિ. ઇત્થિભૂતેસ્વેવ ગોદબ્બેસુ લોકસઙ્કેતવસેન વિસેસતો પવત્તત્તા એકન્તતો ઇત્થિદબ્બેસુ પવત્તાનિ ‘‘મિગી મોરી કુક્કુટી’’ઇચ્ચાદીનિ પદાનિ વિય. કિઞ્ચાપિ પન ‘‘નદી મહી’’ઇચ્ચાદીનિપિ ઇત્થિલિઙ્ગાનિ **ઈ**પચ્ચયવસેનેવ સિદ્ધાનિ, તથાપિ તાનિ

અવિઞ્ઞાણકત્તા તદત્થાનં ઇત્થિદબ્બેસુ વત્તન્તીતિ વત્તું ન યુજ્જતિ. ઇત્થિપુમનપુંસકભાવરહિતા હિ તદત્થા. યસ્મા પન ઇત્થિલિઙ્ગે **ગોસદ્દે એનયોગો એસુ**કારો ચ ન લબ્ભતિ, તસ્મા "ગાવેન ગવેન ગાવેસુ ગવેસૂ"તિ પદાનિ ન વુત્તાનિ. યસ્મા ચ ઇત્થિલિઙ્ગેન **ગોસદ્દેન** સદ્ધિં **સસ્માસ્મિં**વચનાનિ સરૂપતો પરત્તં ન યન્તિ, તસ્મા "ગાવસ્સ ગવસ્સ ગાવસ્મા ગવસ્મા ગાવસ્મિં ગવસ્મિ"ન્તિ પદાનિ ન વુત્તાનિ. યસ્મા ચ તત્થ **સ્મા**વચનસ્સ આદેસભૂતો **આ**કારો ચ **મ્હા**કારો ચ ન લબ્ભતિ, તસ્મા "ગાવા ગવા ગાવમ્હા ગવમ્હા"તિ પદાનિ ન વુત્તાનિ. યસ્મા ચ **સ્મિં**વચનસ્સ આદેસભૂતો **એ**કારો ચ **મ્હિ**કારો ચ ન લબ્ભતિ, તસ્મા "ગાવે ગવે ગાવમ્હિ ગવમ્હી"તિ પદાનિ ન વુત્તાનિ. અપિચ "યાય તાયા"તિઆદીહિ સમાનાધિકરણપદેહિ યોજેતું અયુત્તત્તાપિ "ગાવેન ગવેના"તિઆદીનિ ઇત્થિલિઙ્ગટ્ઠાને ન વુત્તાનિ. તથા હિ "યાય તાય"ઇચ્ચાદીહિ સદ્ધિં "ગાવેન ગવેના"તિઆદીનિ ન યોજેતબ્બાનિ એકન્તપુલ્લિઙ્ગરૂપત્તા.

કેચિ પનેત્થ વદેય્યું – યા તુમ્હેહિ **ઓ**કારન્તતાપકતિકસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ "ગો, ગાવી, ગાવો, ગાવી, ગવો"તિઆદિના નયેન પદમાલા ઠપિતા, સા "માતુગામો ઇત્થી માતુગામા ઇત્થિયો"તિ વુત્તસદિસા ચ હોતીતિ? તન્ન. **માતુગામઇત્થી**સદ્દા હિ નાનાલિઙ્ગા પુમિત્થિલિઙ્ગભાવેન, નાનાધાતુકા ચ **ગમુ ઇસુ**ધાતુવસેન, ઇમસ્મિં પન ઠાને **ગો ગાવી**સદ્દા એકલિઙ્ગા ઇત્થિ લિઙ્ગભાવેન, **એક**ધાતુકા ચ **ગમુ**ધાતુવસેનાતિ. યજ્જેવં **ગોણ**સદ્દસ્સ **ગો**સદ્દસ્સાદેસવસેન **કચ્ચાયનેન** વુત્તત્તા તદાદેસત્તં એકધાતુકત્તઞ્ચાગમ્મ તેનાપિ સદ્ધિં મિસ્સેત્વા પદમાલા વત્તબ્બાતિ? ન, **ગોણ**સદ્દસ્સ અચ્ચન્તપુલ્લિઙ્ગત્તા **અ**કારન્તતાપકતિકત્તા ચ. તથા હિ સો વિસું પુલ્લિઙ્ગટ્ઠાને ઉદ્દિટ્ઠો. અયં પન "ગો, ગાવી, ગાવો, ગાવી, ગવો"તિઆદિકા પદમાલા **ઓ**કારીકારન્તપદાનિ મિસ્સેત્વા કતાતિ ન સલ્લક્ખેતબ્બા, અથ ખો વિકપ્પેન **ગો**સદ્દતો પરેસં **સિ યો અં**વચનાનં **ઈ**કારિંકારાદેસવસેન વુત્તપદવન્તત્તા **ઓ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગપદમાલા ઇચ્ચેવ સારતો પચ્ચેતબ્બા.

ઇદાનિ **ગો**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગભાવસાધકાનિ સુત્તપદાનિ લોકિકપ્પયોગાનિ ચ કથયામ – "સેય્યથાપિ ભિક્ખવે વસ્સાનં પચ્છિમે માસે સરદસમયે કિટ્ઠસમ્બાધે ગોપાલકો ગાવો રક્ખેય્ય, તા ગાવો તતો તતો દણ્ડેન આકોટેય્ય.

અન્નદા બલદા ચેતા, વણ્ણદા સુખદા ચ તા;
એતમત્થં વસં ઞત્વા, નાસ્સુ ગાવો હનિંસુ તે.

સબ્બા ગાવો સમાહરતિ. ગમિસ્સન્તિ ભન્તે ગાવો વચ્છગિદ્ધિનિયો"તિ ઇમાનિ સુત્તપદાનિ. "ગોસુ દુય્હમાનાસુ ગતો"તિઆદીનિ પન લોકિકપ્પયોગાનિ. ઇતિ **ગો**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગભાવોપિ પુલ્લિઙ્ગભાવો વિય સારતો પચ્ચેતબ્બો.

તત્ર "ગો, ગાવી, ગાવો, ગાવી, ગવો"તિઆદીનિ કિઞ્ચાપિ ઇત્થિલિઙ્ગભાવેન વુત્તાનિ, તથાપિ યથાપયોગં "પજા દેવતા"તિપદાનિ વિય ઇત્થિપુરિસવાચકાનેવ ભવન્તિ, તસ્મા ઇત્થિલિઙ્ગવસેન "સા ગો"તિ વા "તા ગાવો"તિ વા વુત્તે ઇત્થિપુમભૂતા સબ્બેપિ ગોણા ગહિતાતિ વેદિતબ્બા. ન હિ ઈદિસે ઠાને એકન્તતો લિઙ્ગં પધાનં, અત્થોયેવ પધાનો. "વજેગાવો દુહન્તી"તિ વુત્તે કિઞ્ચાપિ "ગાવો"તિ અયં સદ્દો પુમેપિ વત્તતિ, તથાપિ દુહનક્રિયાય પુમે અસમ્ભવતો અત્થવસેન ઇત્થિયો ઞાયન્તે. "ગાવી દુહન્તી"તિ વુત્તે પન લિઙ્ગવસેન અત્થવસેન ચ વચનતો કો સંસયમાપજ્જિસ્સતિ વિઞ્ઞૂ. "તા ગાવો ચરન્તી"તિ વુત્તે ઇત્થિલિઙ્ગવસેન વચનતો કદાચિ કસ્સચિ સંસયો સિયા "નનુ ઇત્થિયો"તિ, પુલ્લિઙ્ગવસેન પન "તે ગાવો ચરન્તી"તિ વુત્તે સંસયો નત્થિ, ઇત્થિયો ચ પુમાનો

ચ ગાયન્તે પુલ્લિઙ્ગબહુવચનેન કત્થચિ ઇત્થિપુમસ્સ ગહિતત્તા. ‘‘અથેત્થ સીહા બ્યગ્ઘા ચા’’તિઆદીસુ વિય ‘‘ગાવી ચરતી’’તિ ચ ‘‘ગાવિં પસ્સતી’’તિ ચ વુત્તે ઇત્થી વિઞ્ઞાયતે **ગાવી**સદ્દેન ઇત્થિયા ગહેતબ્બત્તા . લોકિકપ્પયોગેસુ હિ સાસનિકપ્પયોગેસુ ચ **ગાવી**સદ્દેન ઇત્થી ગય્હતિ. એકચ્ચં પન સાસનિકપ્પયોગં સન્ધાય ‘‘ગાવી’’તિ, ‘‘ગાવિ’’ન્તિ ચ ‘‘ઇત્થિપુરિસસાધારણવચનમવોચુમ્હ. તથા હિ ‘‘સેય્યથાપિ ભિક્ખવે દક્ખો ગોઘાતકો વા ગોઘાતકન્તેવાસી વા ગાવિં વધિત્વા ચતુમહાપથે બિલસો વિભજિત્વા નિસિન્નો અસ્સા’’તિ પાળિ દિસ્સતિ. અટ્ઠકથાસુ ચ ‘‘ગાવો’’તિ ઇત્થિપુમસાધારણં સદ્દરચનં કત્વા પુન તદેવ ઇત્થિપુમં સન્ધાય ‘‘દ્વારં પત્તં પત્તં ગાવિ’’ન્તિ રચિતા સદ્દરચના દિસ્સતિ.

એત્થ હિ ગોજાતિયં ઠિતા ઇત્થીપિ પુમાપિ ‘‘ગાવી’’તિ સઙ્ખં ગચ્છતિ. વિસેસતો પન ‘‘ગાવી’’તિ ઇદં ઇત્થિયા અધિવચનં. તથા હિ તત્થ તત્થ પાળિપ્પદેસાદીસુ ‘‘અચિરપક્કન્તસ્સ ભગવતો બાહિયં દારુચીરિયં ગાવી તરુણવચ્છા અધિપતિત્વા જીવિતા વોરોપેસી’’તિ, ‘‘ગાવું વા તે દેમિ, ગાવિં વા તે દેમી’’તિ ચ ‘‘તિણસીહો કપોતવણ્ણગાવીસદિસો’’તિ ચ પયોગદસ્સનતો ઇત્થી કથિયતીતિ વત્તબ્બં. **ગો**સદ્દેન પન ‘‘ગોદુહનં. ગદ્દુહનં. ગોખીરં ગોધનો ગોરૂપાનિ ચા’’તિ દસ્સનતો ઇત્થીપિ પુમાપિ કથિયતીતિ વત્તબ્બં.

ઇદાનિ **ઓ**કારન્તસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ પદમાલાયં પાળિનયાદિનિસ્સિતો અત્થયુત્તિનયો વુચ્ચતે વિઞ્ઞૂનં કોસલ્લજનનત્થં –

સા ગો ગચ્છતિ, સા ગાવી ગચ્છતિ, તા ગાવો, ગાવી, ગવો ગચ્છન્તિ. તં ગાવં, ગાવિં, ગવં પસ્સતિ, તા ગાવો, ગાવી, ગવો પસ્સતિ. તાહિ ગોહિ, ગોભિ કતં. તાસં ગવં, ગુન્નં, ગોનં દેતિ. તાહિ ગોહિ, ગોભિ અપેતિ. તાસં ગવં , ગુન્નં, ગોનં સિઙ્ગાનિ. તાસુ ગોસુ પતિટ્ઠિતં. ભોતિ ગો ત્વં તિટ્ઠ, ભોતિયો ગાવો ગાવી, ગવા તુમ્હે તિટ્ઠથ.

અપરોપિ વુચ્ચતે –

સા ગો નદિં તરન્તી ગચ્છતિ, સા ગાવી નદિં તરન્તી ગચ્છતિ, તા ગાવો, ગાવી, ગવો નદિં તરન્તીયો ગચ્છન્તિ. તં ગાવં, ગાવિં, ગવં નદિં તરન્તિં પસ્સતિ, તા ગાવો, ગાવી, ગવો નદિં તરન્તિયો પસ્સતિ. તાહિ ગોહિ, ગોભિ નદિં તરન્તીહિ કતં. તાસં ગવં, ગુન્નં, ગોનં નદિં તરન્તીનં દેતિ. તાહિ ગોહિ, ગોભિ નદિં તરન્તીહિ અપેતિ. તાસં ગવં, ગુન્નં, ગોનં નદિં તરન્તીનં સન્તકં. તાસુ ગોસુ નદિં તરન્તીસુ પતિટ્ઠિતન્તિ.

તત્ર યા સા ‘‘ગો, ગાવી, ગાવો, ગાવી, ગવો’’તિઆદિના **ઓ**કારન્તસ્સિત્થિલિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ પદમાલા ઠપિતા, સા ‘‘ગો, ગાવો ગવો’’તિઆદિના વુત્તસ્સ **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ પદમાલાતો સવિસેસા પચ્ચત્તોપયોગાલપનટ્ઠાને ચતુન્નં **કઞ્ઞા**સદ્દાનં વિય **ગાવી**સદ્દાનં વુત્તત્તા. યસ્મા પનાયં વિસેસો, તસ્મા ઇમસ્સ **ઓ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ અઞ્ઞેસમિત્થિલિઙ્ગાનં વિય અવિસદાકારવોહારતા સલ્લક્ખેતબ્બા, ન પુલ્લિઙ્ગાનં વિય વિસદાકારવોહારતા, નાપિ નપુંસકલિઙ્ગાનં વિય ઉભયમુત્તાકારવોહારતા સલ્લક્ખેતબ્બા. એત્થ નિચ્છયકરણી ગાથા વુચ્ચતિ –

દુવિન્નં **ધાતુ**સદ્દાનં, યથા દિસ્સતિ નાનતા;
ગોસદ્દાનં તથા દ્વિન્નં, ઇચ્છિતબ્બાવ નાનતા.

તથા હિ પુમિત્થિલિઙ્ગવસેન દ્વિન્નં **ધાતુ**સદ્દાનં વિસેસો દિસ્સતિ. તં યથા?

ધાતુ , ધાતૂ, ધાતવો. ધાતું, ધાતૂ, ધાતવો. ધાતુના, ધાતૂહિ, ધાતૂભિ. ધાતુસ્સ, ધાતૂનં. ધાતુસ્મા, ધાતુમ્હા, ધાતૂહિ, ધાતૂભિ. ધાતુસ્સ, ધાતૂનં. ધાતુસ્મિં, ધાતુમ્હિ, ધાતૂસુ. અયં પુલ્લિઙ્ગવિસેસો.

ધાતુ, ધાતૂ, ધાતુયો. ધાતું, ધાતૂ, ધાતુયો. ધાતુયા, ધાતૂહિ, ધાતૂભિ. ધાતુયા, ધાતૂનં. ધાતુયા, ધાતૂહિ, ધાતૂભિ. ધાતુયા, ધાતૂનં. ધાતુયા, ધાતુયં, ધાતૂસુ. અયં ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ વિસેસો.

યથા ચ દ્વિન્નં **ધાતુ**સદ્દાનં વિસેસો પઞ્ઞાયતિ, તથા દ્વિન્નમ્પિ **ગો**સદ્દાનં વિસેસો પઞ્ઞાયતેવ. યથા ચ પુન્નપુંસકલિઙ્ગાનં દ્વિન્નં **આયુ**સદ્દાનં ''આયુ, આયૂ, આયવો''તિઆદિના, ''આયુ, આયૂ, આયૂની''તિઆદિના ચ વિસેસો પઞ્ઞાયતિ, યથા દ્વિન્નમ્પિ **ગો**સદ્દાનં વિસેસો પઞ્ઞાયતેવ. તથા હિ વિસદાકારવોહારો પુલ્લિઙ્ગં, અવિસદાકારવોહારો ઇત્થિલિઙ્ગં, ઉભયમુત્તાકારવોહારો નપુંસકલિઙ્ગં.

ઇદાનિ ઇમમેવત્થં પાકટતરં કત્વા સઙ્ખેપતો કથયામ – **પુરિસો**તિ વિસદાકારવોહારો, **કઞ્ઞા**તિ અવિસદાકારવોહારો, **રૂપ**ન્તિ ઉભયમુત્તાકારવોહારો. પુરિસો તિટ્ઠતિ, કઞ્ઞા તિટ્ઠતિ, કઞ્ઞા તિટ્ઠન્તિ, કઞ્ઞા પસ્સતિ, ભોતિયો કઞ્ઞા તિટ્ઠથ, એત્થેકપદમસમં, ચત્તારિ સમાનિ. પુરિસા તિટ્ઠન્તિ, પુરિસા નિસ્સટં, ભવન્તો પુરિસા ગચ્છથ. કઞ્ઞાયો તિટ્ઠન્તિ, કઞ્ઞાયો પસ્સતિ, ભોતિયો કઞ્ઞાયો ગચ્છથ, તીણિ તીણિ સમાનિ. પુરિસં પસ્સતિ, કઞ્ઞં પસ્સતિ, દ્વે અસમાનિ. પુરિસે પસ્સતિ, પુરિસે પતિટ્ઠિતં, દ્વે સમાનિ. તેન પુરિસેન કતં, તાય કઞ્ઞાય કતં, તાય કઞ્ઞાય દેતિ, તાય કઞ્ઞાય અપેતિ, તાય કઞ્ઞાય સન્તકં, તાય કઞ્ઞાય પતિટ્ઠિતં, એકમસમં, પઞ્ચ સમાનિ. એવં પુલ્લિઙ્ગસ્સ વિસદાકારવોહારતા દિસ્સતિ, ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ અવિસદાકારવોહારતા દિસ્સતિ. નપુંસકલિઙ્ગસ્સ પન ''રૂપં, રૂપાનિ, રૂપા. રૂપં, રૂપાનિ, રૂપે. ભો રૂપ, ભવન્તો રૂપાનિ, રૂપા''તિ એવં તીસુ પચ્ચત્તોપયોગાલપનટ્ઠાનેસુ સ**નિ**કારાય વિસેસાય રૂપમાલાય વસેન ઉભયમુત્તાકારવોહારતા દિસ્સતિ, પુમિત્થિલિઙ્ગાનં તીસુ ઠાનેસુ સ**નિ**કારાનિ રૂપાનિ સબ્બદા ન સન્તિ, ઇતિ વિસદાકારવોહારો પુલ્લિઙ્ગં, અવિસદાકારવોહારો ઇત્થિલિઙ્ગં, ઉભયમુત્તાકારવોહારો નપુંસકલિઙ્ગન્તિ વેદિતબ્બં.

અયં નયો ''સદ્ધા સતિ હિરી, યા ઇત્થી સદ્ધા પસન્ના, તે મનુસ્સા સદ્ધા પસન્ના, પહૂતં સદ્ધં પટિયત્તં, સદ્ધં કુલ''ન્તિઆદીસુ સમાનસુતિકસદ્દેસુપિ પદમાલાવસેન લબ્ભતેવ. યા ચ પન ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ અવિસદાકારવોહારતા વુત્તા, સા એકચ્ચેસુપિ સઙ્ખ્યાસદ્દેસુ લબ્ભતિ. તથા હિ વીસતિઆદયો નવુતિપરિયન્તા સદ્દા એકવચનન્તા ઇત્થિલિઙ્ગાતિ વુત્તા, એત્થ ''વીસતિયા''તિ પચ્ચક્ખત્તું વત્તબ્બં, તથા ''તિંસાયા''તિઆદીનં ''નવુતિયા''તિ પદપરિયન્તાનં, એવં **વીસતિ**આદીનં **કઞ્ઞા**સદ્દસ્સેવ અવિસદાકારવોહારતા લબ્ભતીતિ અવગન્તબ્બં. યદિ એવં **તિચતુ**સદ્દેસુ કથન્તિ? **તિચતુ**સદ્દા પન યસ્મા ''તયો તિસ્સો તીણિ, ચત્તારો ચતુરો ચતસ્સો ચત્તારી''તિ અત્તનો અત્તનો રૂપાનિ અભિધેય્યલિઙ્ગાનુગભત્તા યથાસકલિઙ્ગવસેન ''પુરિસા કઞ્ઞાયો ચિત્તાની''તિઆદીહિ વિસદાવિસદોભયરહિતાકારવોહારસઙ્ખાતેહિ સદ્દેહિ યોગં ગચ્છન્તિ, તસ્મા પચ્ચેકલિઙ્ગવસેન વિસદાવિસદોભયરહિતાકારવોહારાતિ વત્તુમરહન્તિ.

સબ્બનામેસુપિ અયં તિવિધો આકારો લબ્ભતિ રૂપવિસેસયોગતો. કથં? પુન્નપુંસકવિસયે ''તસ્સ કસ્સ'' ઇચ્ચાદીનિ સબ્બાનિ સબ્બનામિકરૂપાનિ ચતુત્થીછટ્ઠિયન્તાનિ ભવન્તિ, ઇત્થિલિઙ્ગવિસયે ''તસ્સા કસ્સા'' ઇચ્ચાદીનિ સબ્બનામિકરૂપાનિ તતિયાચતુત્થીપઞ્ચમીછટ્ઠીસત્તમિયન્તાનિ ભવન્તિ, તસ્મા સબ્બનામત્તેપિ ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ

અવિસદાકારવોહારતા એકન્તતો સમ્પટિચ્છિતબ્બા. એત્થ પન સુલભાનિ ચતુત્થીછટ્ઠીરૂપાનિ અનાહરિત્વા સુદુલ્લભભાવેન તતિયાપઞ્ચમીસત્તમીરૂપાનિ સાસનતો આહરિત્વા દસ્સેસ્સામ ભગવતો પાવચને નિક્કઙ્ખભાવેન સોતૂનં પરમસણ્હસુખુમઞાણાધિગમત્થં. તં યથા? ''આયસ્મા ઉદાયી યેન સા કુમારિકા તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા તસ્સા કુમારિકાય સદ્ધિં એકો એકાય રહો પટિચ્છન્ને આસને અલંકમ્મનીયે નિસજ્જં કપ્પેસી''તિ. એત્થ ''તસ્સા''તિ તતિયાય રૂપં, ''તસ્સા''તિ તતિયાય રૂપે દિટ્ઠેયેવ ''સબ્બસ્સા કતરિસ્સા''તિઆદીનિ તતિયારૂપાનિ પાળિયં અનાગતાનિપિદિટ્ઠાનિયેવ નામ તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞસમાનગતિકત્તા, દિટ્ઠેન ચ અદિટ્ઠસ્સપિ યુત્તસ્સ ગહેતબ્બત્તા. ''કસ્સાહં કેન હાયામી''તિ એત્થ ''કસ્સા''તિ પઞ્ચમિયા રૂપં, ''કસ્સા''તિ પઞ્ચમિયા રૂપે દિટ્ઠેયેવ ''સબ્બસ્સા કતરિસ્સા''તિઆદીનિ પઞ્ચમિયા રૂપાનિ પાળિયં અનાગતાનિપિ દિટ્ઠાનિયેવ નામ. ''અઞ્ઞતરો ભિક્ખુ વેસાલિયં મહાવને મક્કટિં આમિસેન ઉપલાપેત્વા તસ્સા મેથુનં ધમ્મં પટિસેવતિ. અઞ્ઞતરો ભિક્ખુ અઞ્ઞતરિસ્સા ઇત્થિયા પટિબદ્ધચિત્તો હોતી''તિ ચ એત્થ ''તસ્સા અઞ્ઞતરિસ્સા''તિ ચ સત્તમિયા રૂપં, તસ્મિં દિટ્ઠેયેવ ''સબ્બસ્સા કતરિસ્સા''તિઆદીનિ સત્તમિયા રૂપાનિ પાળિયં અનાગતાનિપિ દિટ્ઠાનિયેવ નામાતિ.

નનુ ચ ભો ''તસ્સા કુમારિકાય સદ્ધિ''ન્તિ એત્થ ''તસ્સા''તિ ઇદં વિભત્તિવિપલ્લાસેન વુત્તં, ''તાયા''તિ હિસ્સ અત્થો, તથા ''કસ્સાહં કેન હાયામી''તિ ઇદમ્પિ વિભત્તિવિપલ્લાસેન વુત્તં. ''કાયા''તિ હિસ્સ અત્થો. ''અઞ્ઞતરિસ્સા ઇત્થિયા પટિબદ્ધચિત્તો''તિ એત્થાપિ ''અઞ્ઞતરિસ્સા''તિ ઇદં વિભત્તિવિપલ્લાસેન વુત્તં. ''અઞ્ઞતરિસ્સ''ન્તિ હિસ્સ અત્થોતિ? તન્ન, ઈદિસેસુ ચુણ્ણિયપદવિસયેસુ વિભત્તિવિપલ્લાસસ્સ અનિચ્છિતબ્બત્તા. નનુ ચ ભો ચુણ્ણિયપદવિસયેપિ ''સઙ્ઘે ગોતમિ દેહી''તિઆદીસુ ''સઙ્ઘસ્સા''તિ વિભત્તિવિપલ્લાસત્થં વદન્તિ ગરૂતિ? સચ્ચં, તથાપિ તાદિસેસુ ઠાનેસુ દ્વે અધિપ્પાયા ભવન્તિ આધારપટિગ્ગાહકભાવેન ભુમ્મસમ્પદાનાનમિચ્છિતબ્બત્તા. તથા હિ ''સઙ્ઘસ્સ દેથા''તિ વત્તુકામસ્સ સતો ''સઙ્ઘે દેથા''તિ વચનં ન વિરુજ્ઝતિ, યુજ્જતિયેવ. તથા ''સઙ્ઘે દેથા''તિ વત્તુકામસ્સપિ સતો ''સઙ્ઘસ્સ દેથા''તિ વચનમ્પિ ન વિરુજ્ઝતિ, યુજ્જતિયેવ, યથા પન **અલાબુ લાબુસદ્દેસુ** વિસું વિસું વિજ્જમાનેસુપિ ''લાબૂનિ સીદન્તિ સિલા પ્લવન્તી''તિ એત્થ છન્દાનુરક્ખણત્થં **અ**કારલોપો હોતીતિ અક્ખરલોપો બુદ્ધિયા કરિયતિ. તથા ''સઙ્ઘે ગોતમિ દેહી''તિઆદીસુપિ બુદ્ધિયા વિભત્તિવિપલ્લાસસ્સ પરિકપ્પનં કત્વા ''સઙ્ઘસ્સા''તિ વિપલ્લાસત્થમિચ્છન્તિ આચરિયા. તસ્મા ''સઙ્ઘે ગોતમિ દેહિ. વેસ્સન્તરે વરં દત્વા''તિઆદીસુ વિભત્તિવિપલ્લાસો યુત્તો ''તસ્સા કુમારિકાયા''તિઆદીસુ પન ન યુત્તો, વિભત્તિવિપલ્લાસો ચ નામ યેભુય્યેન ''નેવ દાનં વિરમિસ્સ''ન્તિઆદીસુ ગાથાસુ ઇચ્છિતબ્બો.

તથાપિ વદેય્ય યા સા તુમ્હેહિ ''તસ્સા મેથુનં ધમ્મં પટિસેવતી''તિ પાળિ આભતા, ન સા સત્તમીપયોગા. ''તસ્સા''તિ હિ ઇદં છટ્ઠિયન્તપદં ''તસ્સામક્કટિયાઅઙ્ગજાતે મેથુનં ધમ્મં પટિસેવતી''તિ અત્થસમ્ભવતોતિ? તન્ન, **અટ્ઠકથાયં** ''તસ્સાતિ ભુમ્મવચન''ન્તિ વુત્તત્તા. કિઞ્ચ ભિય્યો – અટ્ઠકથાયંયેવ ''તસ્સા ચ સિક્ખાય સિક્ખં પરિપૂરેન્તો સિક્ખતિ, તસ્મિઞ્ચ સિક્ખાપદે અવીતિક્કમન્તો સિક્ખતી''તિ ઇમસ્મિં પદેસે ''તસ્સા''તિ ભુમ્મવચનં નિદ્દેસો કતોતિ. નનુ ચ ભો તત્થાપિ ''તસ્સા''તિ ઇદં વિભત્તિવિપલ્લાસવસેન ભુમ્મત્થે સામિવચનન્તિ? ''અતિવિય ત્વં વિભત્તિવિપલ્લાસનયે કુસલોસિ, વિભત્તિવિપલ્લાસિકો નામા''તિ ભવં વત્તબ્બો. યો ત્વં ધમ્મસઙ્ગાહકત્થેરેહિ વુત્તપાળિમ્પિ ઉલ્લઙ્ઘસિ, અટ્ઠકથાવચનમ્પિ ઉલ્લઙ્ઘસિ, અપરમ્પિ તે **નિદ્દેસપાળિં** આહરિસ્સામ. સચે ત્વં પણ્ડિતજાતિકો, સઞ્ઞત્તિં ગમિસ્સસિ. સચે અપણ્ડિતજાતિકો, અત્તનો ગાહં અમુઞ્ચન્તોયેવ સઞ્ઞત્તિં ન ગમિસ્સતિ, સાસને ચિત્તિં કત્વા સુણોહીતિ. ''તસ્મા હિ સિક્ખેથ ઇધેવ જન્તૂ''તિ ઇમિસ્સા પાળિયા અત્થં નિદ્દિસન્તેન પભિન્નપટિસમ્ભિદેન સત્થુકપ્પેન અગ્ગસાવકેન ધમ્મસેનાપતિના **આયસ્મતા સારિપુત્તેન** ''ઇધાતિ

ઇમિસ્સા દિટ્ઠિયા ઇમિસ્સા ખન્તિયા ઇમિસ્સા રુચિયા ઇમસ્મિં આદાયે ઇમસ્મિં ધમ્મે''તિ એવં ''ઇમિસ્સા''તિ પદં ભુમ્મવચનવસેન વુત્તં. તસ્મિં ''ઇધા''તિ પદસ્સ અત્થવાચકત્તા સત્તમિયા રૂપન્તિ વિઞ્ઞાયતિ. ઇતિ ''ઇમિસ્સા''તિ સત્તમિયા રૂપે દિટ્ઠેયેવ ''સબ્બસ્સા કતરિસ્સા''તિઆદીનિ સત્તમિયા રૂપાનિ પાળિયં અનાગતાનિપિ દિટ્ઠાનિયેવ નામ.

અપરમ્પિ તે સબ્બલોકાનુકમ્પકેન સબ્બઞ્ઞુના આહચ્ચભાસિતં પાળિં આહરિસ્સામ, ચિત્તિં કત્વા સુણોહિ, ''અટ્ઠાનમેતં ભિક્ખવે અનવકાસો, યં એકિસ્સા લોકધાતુયા અપુબ્બં અચરિમં દ્વે અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધા ઉપ્પજ્જેય્યુ''ન્તિ એત્થ ''એકિસ્સા''તિ ઇદં સત્તમિયા રૂપં. એવં ''એકિસ્સા''તિ સત્તમિયા રૂપે દિટ્ઠેયેવ ''સબ્બસ્સા કતરિસ્સા''તિઆદીનિ સત્તમિયા રૂપાનિ પાળિયં અનાગતાનિપિ દિટ્ઠાનિયેવ નામ. ન હિ સબ્બથાપિ વોહારા સરૂપતો પાળિઆદીસુ દિસ્સન્તિ, એકચ્ચે દિસ્સન્તિ, એકચ્ચે ન દિસ્સન્તિયેવ. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

''તસ્સા''ઇચ્ચાદયો સદ્દા, ''તાય''ઇચ્ચાદયો વિય;
ઞેય્યા પઞ્ચસુ ઠાનેસુ, તતિયાદીસુ ધીમતા.

તિણ્ણન્નં પન **નાદીનં**, હોતિ **સબ્યપદેસતો**;
''તસ્સા કસ્સા''તિઆદીનિ, ભવન્તિ તતિયાદિસુ.

અત્ર પનાયં પાળિનયવિભાવના અટ્ઠકથાનયવિભાવના ચ – તસ્સા કઞ્ઞાય સદ્ધિં ગચ્છતિ, તસ્સા કઞ્ઞાય કતં, તસ્સા કઞ્ઞાય દેતિ, તસ્સા કઞ્ઞાય અપેતિ, તસ્સા કઞ્ઞાય અયં કઞ્ઞા હીના, તસ્સા કઞ્ઞાય અયં કઞ્ઞા અધિકા, તસ્સા કઞ્ઞાય સન્તકં, તસ્સા કઞ્ઞાય પતિટ્ઠિતન્તિ. દુલ્લભાયં નીતિ સાધુકં ચિત્તિં કત્વા પરિયાપુણિતબ્બા સાસનસ્સ ચિરટ્ઠિતત્થં. એવં સબ્બથાપિ પાળિઅટ્ઠકથાનયાનુસારેન ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ અવિસદાકારવોહારતા ઞાતબ્બા.

એવં પન ઞત્વા વિઞ્ઞુજાતિના ''દ્વિન્નં **ગો**સદ્દાનં રૂપમાલાવિસેસેન લિઙ્ગનાનત્તં હોતી''તિ નિટ્ઠમેત્થાવગન્તબ્બં. **ગો**સદ્દો હિ ''પુરિસો માતુગામો ઓરોધો આપો સત્થા''તિઆદયો વિય ન નિયોગા વિસદાકારવોહારો, નાપિ ''કઞ્ઞા રત્તિ ઇત્થી''તિઆદયો વિય નિયોગા અવિસદાકારવોહારો. તથા હિ અયં પુલ્લિઙ્ગભાવે **ધાતુ**સદ્દો વિય વિસદાકારવોહારો, ઇત્થિલિઙ્ગભાવે અવિસદાકારવોહારો . ઇતિ ઇમસ્સ અત્થસ્સ સોતૂનં ઞાપનેન પરમસણ્હસુખુમઞાણપ્પટિલાભત્તં ''ગો, ગાવી ગાવો. ગાવિં, ગવો''તિઆદિના ઓકારન્તસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ આવેણિકા નામિકપદમાલા વુત્તા. એત્થ પન ''ગાવિ''ન્તિ એકક્ખત્તુમાગતં, ''ગો ગોહી''તિઆદીનિ દ્વિક્ખત્તું, ''ગાવો ગાવી ગાવ''ન્તિ તિક્ખત્તું, ''ગાવિયા''તિ પઞ્ચક્ખત્તું, એવમેત્થ પઞ્ચક્ખત્તું આગતપદાનં વસેન અવિસદાકારો દિસ્સતીતિ ઇદં ઇત્થિલિઙ્ગન્તિ ગહેતબ્બં. ઇમઞ્હિ નયં મુઞ્ચિત્વા નત્થિ અઞ્ઞો નયો યેન **ગો**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો સિયા. તસ્મા ઇદમેવ અમ્હાકં મતં સારતો પચ્ચેતબ્બં. પુમિત્થિલિઙ્ગસઙ્ખાતાનં દ્વિન્નં **ગો**સદ્દાનં રૂપમાલાય નિબ્બિસેસતં વદન્તાનં પન આચરિયાનં મતં પુલ્લિઙ્ગે વત્તમાનેન **ગો**સદ્દેનિ'ત્થિલિઙ્ગે વત્તમાનસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ રૂપમાલાય સદિસત્તે સતિ **માતુગામ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલાયો સમં યોજેત્વા પુમિત્થિલિઙ્ગભાવપરિકપ્પનં વિય હોતીતિ ન સારતો પચ્ચેતબ્બં.

એત્થ પન કિઞ્ચિ લિઙ્ગસંસન્દનં કથયામ – હેટ્ઠા નિદ્દિટ્ઠસ્સ **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગસ્સ **ગો**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલાયં ''ગાવું ગાવં ગાવેના''તિઆદીનિ એકક્ખત્તુમાગતાનિ, ''ગો ગોહી''તિઆદીનિ દ્વિક્ખત્તું, ''ગાવો ગવો ગવ''ન્તિ

ઇમાનિ પન ‘‘સત્થા રાજા’’તિઆદીનિ વિય તિક્ખત્તું, ચતુક્ખત્તું વા પનેત્થ પઞ્ચક્ખત્તું વા આગતપદાનિ ન સન્તિ. તદભાવતો વિસદાકારો દિસ્સતિ. **પુરિસ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલાયમ્પિ ‘‘પુરિસો પુરિસ’’ન્તિઆદીનિ એકક્ખત્તુમાગતાનિ, ‘‘પુરિસે’’તિઆદીનિ દ્વિક્ખત્તું, ‘‘પુરિસા’’તિ તિક્ખત્તું. એવં વિસદાકારો દિસ્સતિ. **આ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગસ્સ પન ‘‘કઞ્ઞ’’ન્તિઆદીનિ એકક્ખત્તુમાગતાનિ, ‘‘કઞ્ઞાહી’’તિઆદીનિ દ્વિક્ખત્તું, ‘‘કઞ્ઞાયો’’તિઆદીનિ તિક્ખત્તું, ‘‘કઞ્ઞા’’તિ ઇદં ચતુક્ખત્તું, ‘‘કઞ્ઞાયા’’તિ ઇદં પન પઞ્ચક્ખત્તું. એવં અવિસદાકારો દિસ્સતિ. **આ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગસ્સતુ ‘‘સત્થરી’’તિઆદીનિ એકક્ખત્તુમાગતાનિ, ‘‘સત્થૂ’’તિઆદીનિ દ્વિક્ખત્તું, ‘‘સત્થા’’તિઆદીનિ તિક્ખત્તું, એવં વિસદાકારો દિસ્સતિ. ઇમિના નયેન સબ્બાસુપિ પુમિત્થિલિઙ્ગપદમાલાસુ વિસદાકારો ચ અવિસદાકારો ચ વેદિતબ્બો. નપુંસકલિઙ્ગસ્સ પન નામિકપદમાલાયં ‘‘ચિત્તેના’’તિઆદીનિ એકક્ખત્તુમાગતાનિ, ‘‘ચિત્ત’’ન્તિઆદીનિ દ્વિક્ખત્તું, ‘‘ચિત્તાની’’તિ ઇદં તિક્ખત્તું આગતં. **અટ્ઠિ આયુ**સદ્દાદીસુપિ એસેવ નયો. એત્થ ઉભયમુત્તાકારો દિસ્સતિ. કિઞ્ચાપેત્થ ચતુક્ખત્તું પઞ્ચક્ખત્તું વા આગતપદાનં અભાવતો વિસદાકારો ઉપલબ્ભમાનો વિય દિસ્સતિ, તથાપિ યસ્મા ‘‘ચિત્તં અટ્ઠિ આયૂ’’તિઆદીનિ નપુંસકાનિ ‘‘ગચ્છં અગ્ગિ ભિક્ખૂ’’તિઆદીનં પુલ્લિઙ્ગાનં નયેન અપ્પવત્તનતો વિસદાકારઞ્ચ, ‘‘રત્તિ યાગૂ’’તિઆદીનં ઇત્થિલિઙ્ગાનં નયેન અપ્પવત્તનતો અવિસદાકારઞ્ચ ઉભયમનુપગમ્મ વિસેસતો ‘‘ચિત્તં, ચિત્તાનિ, ચિત્તા. ચિત્તં, ચિત્તાનિ, ચિત્તે’’તિઆદિના સ**નિ**કારાય રૂપમાલાય રૂપવન્તાનિ ભવન્તિ, તસ્મા તેસમાકારો ઉભયમુત્તોતિ દટ્ઠબ્બો.

તિવિધોપાયં આકારો સક્કટભાસાસુ ન લબ્ભતિ. તેનેસ સબ્બેસુપિ બ્યાકરણસત્થેસુ ન વુત્તો. સબ્બસત્તાનં પન મૂલભાસાભૂતાય જિનેરિતાય માગધિકાય સભાવનિરુત્તિયા લબ્ભતિ. તથા હિ અયં નિરુત્તિમઞ્જૂસાયં વુત્તો –

કિં પનેતં લિઙ્ગં નામ? કેચિ તાવ વદન્તિ –

‘‘થનકેસવતી ઇત્થી, મસ્સુવા પુરિસો સિયા. ઉભિન્નમન્તરં એતં, ઇતરો’ભયમુત્તકો’તિ

વુત્તત્તા વિસિટ્ઠા થનકેસાદયો લિઙ્ગ’’ન્તિ, એતં ન સબ્બત્થ, ગઙ્ગાસાલારુક્ખાદીનં થનાદિના સમ્બન્ધાભાવતો.

અપરે વદન્તિ – ‘‘ન લિઙ્ગં નામ પરમત્થતો કિઞ્ચિ અત્થિ, લોકસઙ્કેતરૂળ્હો પન વોહારો લિઙ્ગં નામા’’તિ. ઇદમેત્થ સન્નિટ્ઠાનં. સબ્બલિઙ્ગિકોપિ સદ્દો હોતિ **તટં તટી તટો**તિ. યદિ ચ પરમત્થતો લિઙ્ગં નામ સિયા, કથં અઞ્ઞમઞ્ઞવિરુદ્ધાનં તેસં એકત્થ સમાવેસો ભવતિ, તસ્મા યસ્સ કસ્સચિ અત્થસ્સ અવિસદાકારવોહારો ઇત્થિલિઙ્ગં, વિસદાકારવોહારો પુલ્લિઙ્ગં, ઉભયમુત્તાકારવોહારો નપુંસકલિઙ્ગન્તિ વેદિતબ્બન્તિ.

એત્થ પન નામિકપદમાલાસઙ્ખાતપબન્ધવસેનેવ અવિસદાકારવોહારાદિતા ગહેતબ્બા, ન એકેકપદવસેન. તથા હિ ‘‘કઞ્ઞા પુરિસો ચિત્ત’’ન્તિ ચ, ‘‘કઞ્ઞાયો પુરિસા ચિત્તાની’’તિ ચ એવમાદિકસ્સ એકેકપદસ્સ અવિસદાકારવોહારાદિતા ન દિસ્સતિ. યસ્મા પન પબન્ધવસેન વિસદાકારવોહારાદિભાવે સિદ્ધેયેવ સમુદાયાવયવત્તા એકેકપદસ્સપિ અવિસદાકારવોહારાદિતા સિજ્ઝતેવ.

કેચિ પન નામિકપદમાલાસઙ્ખાતં પબન્ધં અપરામસિત્વા એકેકપદવસેનેવ અવિસદાકારવોહારાદિકં ઇચ્છન્તિ, તે વત્તબ્બા ‘‘યદિ એકેકપદસ્સેવ અવિસદાકારવોહારાદિતા સિયા, એવં સન્તે ‘કઞ્ઞા પુરિસા સત્થા ગુણવા રાજા’તિઆદીનં પદાનં આકારસુતિવસેન, ‘પુરિસો સત્થારો કઞ્ઞાયો’તિઆદીનં પન **ઓ**કારસુતિવસેન, ‘ચિત્તં

પુરિસં કઞ્ઞ'ન્તિઆદીનં અનુસારસુતિવસેન અઞ્ઞમઞ્ઞં સમાનસુતિસમ્ભવા કથં અવિસદાકારવોહારાદિતા સિયા''તિ? કિઞ્ચાપિ તે એવં વદેય્યું ''સિયા એવ, નાનત્તં પન તેસં દુપ્પટિવેધ''ન્તિ. તે વત્તબ્બા ''મા તુમ્હે એવમવચુત્થ, દુજ્જાનતરમ્પિ નિબ્બાનં કથનસમત્થં પુગ્ગલં નિસ્સાય જાનન્તિ, તસ્મા સુટ્ઠુ ઉપપરિક્ખિત્વા વદેથા''તિ. એવઞ્ચ પન વત્વા તતો ઉત્તરિ તે પઞ્હં પુચ્છિતબ્બા ''**બોધિ**સદ્દો **આયુ**સદ્દો ચ કતરલિઙ્ગો''તિ. તે જાનન્તા એવં વક્ખન્તિ ''**બોધિ**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો ચેવ પુલ્લિઙ્ગો ચ, **આયુ**સદ્દો ચ પન નપુંસકલિઙ્ગો ચ પુલ્લિઙ્ગો ચાતિ દ્વિલિઙ્ગા એતે સદ્દા''તિ. તે વત્તબ્બા ''યદિ **બોધિ**સદ્દો ચ **આયુ**સદ્દો ચ દ્વિલિઙ્ગા એતે સદ્દા, એવં સન્તે દ્વિન્નં **બોધિ**સદ્દાનં એકપદભાવેન વવત્થિતાનં અચ્ચન્તસમાનસુતિકાનં કથં અવિસદાકારવોહારતા ચ વિસદાકારવોહારતા ચ સિયા, કથઞ્ચ પન દ્વિન્નં **આયુ**સદ્દાનં એકપદભાવેન વવત્થિતાનં અચ્ચન્તસમાનસુતિકાનં ઉભયમુત્તાકારવોહારતા ચ વિસદાકારવોહારતા ચ સિયા''તિ? એવં વુત્તા તે અદ્ધા કિઞ્ચિ ઉત્તરિ અપસ્સન્તા નિરુત્તરા ભવિસ્સન્તિ. સદ્દસત્થવિદૂ પન સદ્દસત્થતો નયં ગહેત્વા વદન્તિ –

''એસે'સા એત'મિતિ ચ,
પસિદ્ધિ અત્થેસુ યેસુ લોકસ્સ;
'થીપુમનપુંસકાની'તિ,
વુચ્ચન્તે તાનિ નામાની''તિ.

તેસં કિર અયમધિપ્પાયો – ''એસો પુરિસો, એસો માતુગામો, એસો રાજા, એસા ઇત્થી, એસા લતા, એતં નપુંસકં, એતં ચિત્ત''ન્તિ એવં પુરિસાદીસુ યેસુ અત્થેસુ લોકસ્સ ''એસો એસા એત''ન્તિ ચ પસિદ્ધિ હોતિ, તેસુ અત્થેસુ તાનિ નામાનિ ''પુમિત્થિનપુંસકલિઙ્ગાની''તિ વુચ્ચન્તિ, તંદ્વારેન અઞ્ઞાનિપીતિ. એવં વદન્તેહિ તેહિ ''ઇમિના નામ આકારેન 'એસો એસા એત'ન્તિ નામાનિ અઞ્ઞાનિ ચ પુલ્લિઙ્ગાદિનામં લભન્તી''તિ અયં વિસેસો ન દસ્સિતો, સદ્ધમ્મનયઞ્ઞૂહિ પન નેરુત્તિકેહિ દસ્સિતો ''યસ્સ કસ્સચિ અત્થસ્સ અવિસદાકારવોહારો ઇત્થિલિઙ્ગ''ન્તિઆદિના.

કેચિ પન ''અવિસદાકારાનં અત્થાનં વાચકો વોહારો ઇત્થિલિઙ્ગ''ન્તિઆદીનિ વદન્તિ, તં ન ગહેતબ્બં. યદિ હિ અવિસદાકારાનં અત્થાનં વાચકો વોહારો ઇત્થિલિઙ્ગં, એવં સન્તે માતુગામકલત્તકન્તકણ્ટકગુમ્બાદયોપિ વોહારા ઇત્થિલિઙ્ગાનિ સિયું અવિસદાકારત્તા તદત્થાનં. યદિ પન વિસદાકારાનં અત્થાનં વાચકો વોહારો પુલ્લિઙ્ગં, એવં સન્તે ''દેવતા સદ્ધા ઞાણ''મિચ્ચાદયોપિ વોહારા પુલ્લિઙ્ગાનિ સિયું વિસદાકારત્તા તદત્થાનં. અથ વા યદિ અવિસદાકારાનં અત્થાનં વાચકો વોહારો ઇત્થિલિઙ્ગં, વિસદાકારાનં પનત્થાનં વાચકો વોહારો પુલ્લિઙ્ગં, એવં સન્તે એકસ્સેવત્થસ્સ એકક્ખણે દ્વીહિ લિઙ્ગેહિ ન વત્તબ્બતા સિયા –

''અત્થકામોસિ મે યક્ખ, હિતકામાસિ દેવતે;
કરોમિ તે તં વચનં, ત્વંસિ આચરિયો મમા''તિ.

યદિ ચ ઉભયમુત્તાકારાનં અત્થાનં વાચકો વોહારો નપુંસકલિઙ્ગં, એવં સન્તે ઉભયમુત્તાકારાનં અત્થાનં તિણરુક્ખાદીસુ ''ઇદં નામા''તિ નિયમાભાવતો લિઙ્ગવચનં વિરુદ્ધં સિયા. અપિચ ''પઞ્ઞારતનં. સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનં સાવકયુગ''ન્તિ ચ આદિના નપુંસકલિઙ્ગવચનેન તદત્થાનમ્પિ ઉભયમુત્તાકારતા વુત્તા સિયા. અપિચ એકમ્પિ તીરં ''તટં તટી તટો''તિ તીહિ લિઙ્ગેહિ ન વત્તબ્બં સિયા. એકમ્પિ ચ ઞાણં ''પઞ્ઞાણં પઞ્ઞા

પજાનના અમોહો''તિઆદિના તીહિ લિઙ્ગેહિ ન વત્તબ્બં સિયા, તસ્મા તં નયં અગ્ગહેત્વા યથાવુત્તોયેવ નયો ગહેતબ્બો.

લોકસ્મિઞ્હિ ઇત્થીનં હેટ્ઠિમકાયો વિસદો હોતિ, ઉપરિમકાયો અવિસદો, ઉરમંસં અવિસદં, ગમનાદીનિપિ અવિસદાનિ . ઇત્થિયો હિ ગચ્છમાના અવિસદં ગચ્છન્તિ, તિટ્ઠમાના નિપજ્જમાના નિસીદમાના ખાદમાના ભુઞ્જમાના અવિસદં ભુઞ્જન્તિ. પુરિસમ્પિ હિ અવિસદં દિસ્વા ''માતુગામો વિય ગચ્છતિ તિટ્ઠતિ નિપજ્જતિ નિસીદતિ ખાદતિ ભુઞ્જતી''તિ વદન્તિ. ઇતિ યથા ઇત્થિયો યેભુય્યેન અવિસદાકારા, તથા યસ્સ કસ્સચિ સવિઞ્ઞાણકસ્સ વા અવિઞ્ઞાણકસ્સ વા અત્થસ્સ યે વોહારા યેભુય્યેન અવિસદાકારા, તેયેવ ઇત્થિલિઙ્ગાનિ નામ ભવન્તિ. તં યથા? ''કઞ્ઞા દેવતા ધીતલિકા દુબ્બા સદ્ધા રત્તિ ઇત્થી યાગુ વધૂ'' ઇચ્ચેવમાદીનિ. પુરિસાનં પન હેટ્ઠિમકાયો અવિસદો હોતિ, ઉપરિમકાયો વિસદો, ઉરમંસં વિસદં, ગમનાદીનિપિ વિસદાનિ હોન્તિ. પુરિસા હિ ગચ્છમાના વિસદં ગચ્છન્તિ, તિટ્ઠમાના નિપજ્જમાના નિસીદમાના ખાદમાના ભુઞ્જમાના વિસદં ભુઞ્જન્તિ. ઇત્થિમ્પિ હિ ગમનાદીનિ વિસદાનિ કુરુમાનં દિસ્વા ''પુરિસો વિય ગચ્છતી''તિઆદીનિ વદન્તિ. ઇતિ યથા પુરિસા યેભુય્યેન વિસદાકારા, તથા યસ્સ કસ્સચિ સવિઞ્ઞાણકસ્સ વા અવિઞ્ઞાણકસ્સ વા અત્થસ્સ યે વોહારા યેભુય્યેન વિસદાકારા, તેયેવ પુલ્લિઙ્ગાનિ નામ ભવન્તિ. તં યથા? ''પુરિસો માતુગામો ઓરોધો આપો રુક્ખો મોહો સત્થા'' ઇચ્ચેવમાદીનિ. યથા ચ પન નપુંસકા ઉભયમુત્તાકારા, તથા યસ્સ કસ્સચિ સવિઞ્ઞાણકસ્સ વા અવિઞ્ઞાણકસ્સ વા અત્થસ્સ યે વોહારા ઉભયમુત્તાકારા, તેયેવ નપુંસકલિઙ્ગાનિ નામ ભવન્તિ. તં યથા? ''ચિત્તં રૂપં ઇત્થાગારં કલત્તં નાટકં રતનં ઞાણં અટ્ઠિ આયુ''ઇચ્ચેવમાદીનિ. ઇચ્ચેવં નામિકાનં સબ્બેસમ્પિ વોહારાનં –

વિસદાવિસદાકારા, આકારો'ભયમુત્તકો;
લિઙ્ગસ્સ લક્ખણં એતં, ઞેય્યં **સ્યા**દિપ્પબન્ધતો.

ઇદં ઠાનં દુબ્બિનિવિજ્ઝં મહાવનગહનં નિગ્ગુમ્બં નિજ્જટં કત્વા દસ્સિતં સાધુકં મનસિ કાતબ્બં. ઇતિ સબ્બેસં નામિકપદાનં પબન્ધનિસ્સિતેન અવિસદાકારવોહારાદિભાવેન ઇત્થિલિઙ્ગાદિભાવસ્સ સમ્ભવતો દ્વિન્નમ્પિ **ગો**સદ્દાનં પબન્ધનિસ્સિતેન અવિસદાકારવોહારાદિભાવેન યથાસકં ઇત્થિલિઙ્ગાદિભાવો વેદિતબ્બો.

સવિનિચ્છયોયં **ઓ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો.

ઓકારન્તતાપકતિકં **ઓ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

એવં સબ્બથાપિ **આ**કારન્ત **ઇ**વણ્ણન્ત **ઉ**વણ્ણ**ન્તો**કારન્તવસેન છબ્બિધાનિ ઇત્થિલિઙ્ગાનિ નિરવસેસતો ગહિતાનિ ભવન્તિ. એતેસુ પન કેસઞ્ચિ **આ**કારન્તાનં **ઈ**કારન્તાનઞ્ચ કત્થચિ પચ્ચત્તેકવચનસ્સ **એ**કારાદેસવસેન યો પભેદો દિસ્સતિ, સો ઇદાનિ વુચ્ચતિ. તથા હિ –

''ન ત્વં રાધ વિજાનાસિ, અડ્ઢરત્તે અનાગતે;
અબ્યયતં વિલપસિ, વિરત્તે કોસિયાયને''તિ

ઇમસ્મિં **રાધજાતકે** ''વિરત્તા''તિ **આ**કારન્તવસેન વત્તબ્બે પચ્ચત્તવચનસ્સ **એ**કારાદેસવસેન ''વિરત્તે''તિ વુત્તં. તથા ''કોસિયાયની''તિ **ઈ**કારન્તવસેન વત્તબ્બે પચ્ચત્તવચનસ્સ **એ**કારાદેસવસેન ''કોસિયાયને''તિ વુત્તં. તેન

અટ્ઠકથાચરિયો “**વિરત્તે કોસિયાયને**તિ માતા નો કોસિયાયની બ્રાહ્મણી વિરત્તા અમ્હાકં પિતરિ નિપ્પેમા જાતા”તિ અત્થં સંવણ્ણેસિ. નનુ ચ ભો **પાળિયં** “વિરત્તે”તિ, “કોસિયાયને”તિ ચ પચ્ચત્તવચનસ્સ દસ્સનતો “**એ**કારન્તમ્પિ ઇત્થિલિઙ્ગં અત્થી”તિ વત્તબ્બન્તિ? ન વત્તબ્બં **આ**કારીકારન્તોગધરૂપવિસેસત્તા તેસં રૂપાનં. આદેસવસેન હિ સિદ્ધત્તા વિસું **એ**કારન્તં ઇત્થિલિઙ્ગં નામ નત્થિ, તસ્મા ઇત્થિલિઙ્ગાનં યથાવુત્તા છબ્બિધતાયેવ ગહેતબ્બા.

ઇચ્ચેવં ઇત્થિલિઙ્ગાનં, પકિણ્ણનયસાલિની;
પદમાલા વિભત્તા મે, સાસનત્થં સયમ્ભુનો.

સદ્દનીતિસૂરિયોયં,
અનેકસુવિનિચ્છયરસ્મિકલાપો;
સંસયન્ધકારનુદો,
કસ્સ મતિપદુમં ન વિકાસે.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

ઇત્થિલિઙ્ગાનં નામિકપદમાલાવિભાગો

અટ્ઠમો પરિચ્છેદો.

૯. નપુંસકલિઙ્ગનામિકપદમાલા

અથ પુબ્બાચરિયમતં પુરેચરં કત્વા નિગ્ગહીતન્તનપુંસકલિઙ્ગાનં ‘‘ભૂતં’’ઇચ્ચાદિકસ્સ પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલં વક્ખામ –

ચિત્તં, ચિત્તાનિ. ચિત્તં, ચિત્તાનિ. ચિત્તેન, ચિત્તેહિ, ચિત્તેભિ. ચિત્તસ્સ, ચિત્તાનં. ચિત્તા, ચિત્તસ્મા, ચિત્તમ્હા, ચિત્તેહિ, ચિત્તેભિ. ચિત્તસ્સ, ચિત્તાનં. ચિત્તે, ચિત્તસ્મિં, ચિત્તમ્હિ, ચિત્તેસુ. ભો ચિત્ત, ભો ચિત્તા, ભવન્તો ચિત્તાનિ. **યમકમહાથેર**મતં.

એત્થ કિઞ્ચાપિ ‘‘ચિત્તા’’તિ પચ્ચત્તબહુવચનં ‘‘ચિત્તે’’તિ ઉપયોગબહુવચનઞ્ચ અનાગતં, તથાપિ તત્થ તત્થ અઞ્ઞેસમ્પિ તાદિસાનં નિગ્ગહીતન્તનપુંસકરૂપાનં દસ્સનતો **વિભઙ્ગપાળિ**યઞ્ચ ‘‘છ ચિત્તા અબ્યાકતા’’તિઆદિદસ્સનતો ગહેતબ્બમેવ , તસ્મા ‘‘ચિત્તં, ચિત્તાનિ, ચિત્તા. ચિત્તં, ચિત્તાનિ, ચિત્તે’’તિ કમો વેદિતબ્બો. નિગ્ગહીતન્તાનઞ્હિ નપુંસકલિઙ્ગાનં કત્થચિ **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગાનં વિય પચ્ચત્તોપયોગબહુવચનાનિ ભવન્તિ. તાનિ ચ પુલ્લિઙ્ગેન વા સલિઙ્ગેન વા અલિઙ્ગેન વા સદ્ધિં સમાનાધિકરણાનિ હુત્વા કેવલાનિ વા પાવચને સઞ્ચરન્તિ. અત્ર ‘‘ચત્તારો સતિપટ્ઠાના. ચત્તારો સમ્મપ્પધાના. સબ્બે માલા ઉપેન્તિમં. યસ્સ એતે ધના અત્થિ. ચત્તારો મહાભૂતા. તીણિન્દ્રિયા. દ્વે ઇન્દ્રિયા. દસિન્દ્રિયા. દ્વે મહાભૂતે નિસ્સાય દ્વે મહાભૂતા, પઞ્ચ વિઞ્ઞાણા, ચતુરો અઙ્ગે અધિટ્ઠાય, સેમિ વમ્મિકમત્થકે, રૂપા સદ્દા રસા ગન્ધા. રૂપે ચ સદ્દે ચ અથો રસે ચ. ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણ’’ન્તિ એવમાદયો અનેકસતા પાળિપ્પદેસા દટ્ઠબ્બા.

એત્થ પન ‘‘સતિપટ્ઠાના’’તિઆદીનિ પદાનિ લિઙ્ગવિપલ્લાસવસેન વુત્તાનીતિ ન ગહેતબ્બાનિ **સતિપટ્ઠાન**સદ્દાદીનં પઠમેકવચનટ્ઠાને **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગભાવેન ઠિતભાવસ્સ અદસ્સનતો. ‘‘ચત્તારો’’તિઆદીનિયેવ પન પદાનિ લિઙ્ગવિપલ્લાસવસેન વુત્તાનીતિ ગહેતબ્બાનિ નિયોગા નિગ્ગહીતન્તેહિ નપુંસકલિઙ્ગેહિ **સતિપટ્ઠાન**સદ્દાદીહિ સદ્ધિં તેસં સમાનાધિકરણભાવસ્સ દસ્સનતોતિ.

કેચેત્થ વદેય્યું – નનુ ‘‘સતિપટ્ઠાનો ધમ્મો, ચિત્તો ધમ્મો, ચિત્તા ધમ્મા’’તિઆદિપ્પયોગદસ્સનતો **સતિપટ્ઠાન**સદ્દાદીનં **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગભાવો લબ્ભતિ. એવં સન્તે કસ્મા તુમ્હેહિ ‘‘**સતિપટ્ઠાન**સદ્દાદીનં પઠમેકવચનટ્ઠાને **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગભાવેન ઠિતભાવસ્સ અદસ્સનતો’’તિ વુત્તં, કસ્મા ચ એકન્તતો **સતિપટ્ઠાન**સદ્દાદીનં નિગ્ગહીતન્તનપુંસકલિઙ્ગતા અનુમતા, નનુ ‘‘સતિપટ્ઠાનો ધમ્મો, ચિત્તો ધમ્મો, ચિત્તા ધમ્મા’’તિઆદિદસ્સનતો ‘‘ચત્તારો સતિપટ્ઠાના’’તિઆદીસુપિ ‘‘**સતિપટ્ઠાન**સદ્દાદયો લિઙ્ગવિપલ્લાસવસેન વુત્તા’’તિ વત્તબ્બાતિ? ન વત્તબ્બા, કસ્માતિ ચે? ‘‘સતિપટ્ઠાનો ધમ્મો, ચિત્તો ધમ્મો, ચિત્તા ધમ્મા’’તિઆદીસુપિ **સતિપટ્ઠાનચિત્ત**સદ્દાદીનં લિઙ્ગવિપલ્લાસવસેન અનિચ્છિતબ્બતો. તત્થ હિ પુલ્લિઙ્ગેન **ધમ્મ**સદ્દેન યોજેતું ધમ્મિસ્સરો ભગવા **ધમ્મા**પેક્ખં કત્વા ‘‘સતિપટ્ઠાનો, ચિત્તો, ચિત્તા’’તિ ચ અભાસિ. કેવલા હિ **સતિપટ્ઠાન** ચિત્તસદ્દાદયો **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગભાવેન કત્થચિપિ યોજિતા ન સન્તિ, નિગ્ગહીતન્તનપુંસકભાવેન પન યોજિતા સન્તિ.

તથા હિ ‘‘ચિત્તો ગહપતી’’તિ એત્થાપિ પુલ્લિઙ્ગ**ગહપતિ**સદ્દં અપેક્ખિત્વા વિઞ્ઞાણે પવત્તં ચિત્તનામં પણ્ણત્તિવસેન પુગ્ગલે આરોપેત્વા પુગ્ગલવાચકં કત્વા ‘‘ચિત્તો’’તિ વુત્તં. યદિ પન વિઞ્ઞાણસઙ્ખાતં ચિત્તમધિપ્પેતં સિયા, ‘‘ચિત્ત’’મિચ્ચેવ વુચ્ચેય્ય. તસ્મા ‘‘ચિત્તો ગહપતિ, ચિત્તા ઇત્થી’’તિઆદીસુ લિઙ્ગવિપલ્લાસો ન ઇચ્છિતબ્બો

સાપેક્ખત્તા **ચિત્ત**સદ્દાદીનં. યથા ચ એત્થ, એવં ‘‘સતિપટ્ઠાનો ધમ્મો, ચિત્તો ધમ્મો, ચિત્તા ધમ્મા’’તિઆદીસુપિ લિઙ્ગવિપલ્લાસો ન ઇચ્છિતબ્બો. ‘‘ચત્તારો સતિપટ્ઠાના’’તિઆદીસુ પન **સતિપટ્ઠાન**સદ્દાદીનં અપેક્ખિતબ્બાનિ પદાનિ ન સન્તિ, યેહિ તે પુલ્લિઙ્ગાનિ સિયું, તસ્મા ‘‘ચત્તારો’’તિઆદીનિયેવ પદાનિ પરિવત્તેત્વા ‘‘ચત્તારિ, સબ્બાનિ, એતાની’’તિ નપુંસકલિઙ્ગવસેન ગહેત્વા ‘‘સતિપટ્ઠાના , સમ્મપ્પધાના’’તિઆદીહિ પદેહિ યોજેતબ્બાનિ. ઈદિસેસુ ઠાનેસુ કેચિ અટ્ઠકથાચરિયા **નિ**કારલોપં ઇચ્છન્તિ ‘‘યા પુબ્બે બોધિસત્તાનં, પલ્લઙ્કવરમાભુજે, નિમિત્તાનિ પદિસ્સન્તી’’તિ એત્થ વિય. અદસ્સનઞ્હિ લોપો, તસ્મા ‘‘ચત્તારિ સતિપટ્ઠાનાનિ, ચત્તારિ સમ્મપ્પધાનાનિ, સબ્બાનિ માલાની’તિઆદિકા યોજના કાતબ્બા.

કેચિ પન ‘‘સબ્બે માલા ઉપેન્તિ મ’’ન્તિ એત્થ **માલા**સદ્દં ઇત્થિલિઙ્ગન્તિ મઞ્ઞિત્વા પુલ્લિઙ્ગભૂતં **સબ્બે**સદ્દં ઇત્થિલિઙ્ગવસેન પરિવત્તેત્વા ‘‘સબ્બા માલા’’તિ અત્થં કથેન્તિ. તં કિઞ્ચાપિ યુત્તતરં વિય દિસ્સતિ, તથાપિ ન ગહેતબ્બં. ન હિ સો ભગવા લિઙ્ગં નઞ્ઞાસિ, ન ચ ‘‘સબ્બા માલા ઉપેન્તિ મ’’ન્તિ દ્વે પદાનિ ઇત્થિલિઙ્ગાનિ કત્વા વત્તું ન સક્ખિ. યો એવં વિસદિસલિઙ્ગાનિ પદાનિ ઉચ્ચારેસિ. જાનન્તોયેવ પન ભગવા વત્તું સક્કોન્તોયેવ ચ ‘‘સબ્બે માલા ઉપેન્તિ મ’’ન્તિ વિસદિસલિઙ્ગાનિ પદાનિ ઉચ્ચારેસિ, તસ્મા પુલ્લિઙ્ગભૂતં **સબ્બે**સદ્દં ‘‘સબ્બાની’’તિ નપુંસકલિઙ્ગવસેન પરિવત્તેત્વા **વિભઙ્ગપાળિયં** ‘‘તીણિન્દ્રિયા’’તિ પદં વિય લુત્ત**નિ**કારેન નપુંસકલિઙ્ગેન **માલા**સદ્દેન યોજેત્વા ‘‘સબ્બાનિ માલાની’’તિ અત્થો ગહેતબ્બો કત્થચિ ‘‘યસ્સ એતે ધના અત્થી’’તિ એત્થ વિય. એત્થ હિ યસ્સ એતાનિ ધનાનીતિ અત્થો. ઇદમ્પેત્થ સલ્લક્ખિતબ્બં. **માલા**સદ્દો દ્વિલિઙ્ગો ઇત્થિનપુંસકવસેન. તિટ્ઠતુ તસ્સિત્થિલિઙ્ગત્તં સુવિઞ્ઞેય્યત્તા, નપુંસકત્તે પન તીણિ માલાનિ. ‘‘માલેહિ ચ ગન્ધેહિ ચ ભગવતો સરીરં પૂજેન્તી’’તિઆદયો નપુંસકપ્પયોગાનિપિ બહૂ સન્દિસ્સન્તીતિ.

યદિ પન ભો **માલ**સદ્દો ઇત્થિનપુંસકવસેન દ્વિલિઙ્ગો, ‘‘સબ્બે માલા ઉપેન્તિ મ’’ન્તિ એત્થ **માલા**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગભાવપરિકપ્પને કો દોસો અત્થીતિ? અત્થેવ ઇત્થિલિઙ્ગસદ્દસ્સ પુલ્લિઙ્ગભૂતેન સબ્બનામિકપદેન સદ્ધિં સમાનાધિકરણભાવસ્સાભાવતો, નપુંસકલિઙ્ગસ્સ પન પુલ્લિઙ્ગભૂતેન સબ્બનામિકપદેન સદ્ધિં સમાનાધિકરણભાવસ્સ ઉપલબ્ભનતો. તેનેવ ચ ‘‘એતે ધના’’તિઆદયો પયોગા પાવચને બહુધા દિટ્ઠા. એત્થાપિ પન વદેય્યું ‘‘ધનાતિઆદીનિ વિપલ્લાસવસેન પુલ્લિઙ્ગાનિયેવ ‘‘એતે’’તિઆદીહિ સમાનાધિકરણપદેહિ યોજિતત્તા’’તિ. ન, નપુંસકાનિયેવેતાનિ. યદિ હિ ‘‘ધના’’તિઆદીનિ પુલ્લિઙ્ગાનિ સિયું, કત્થચિ પચ્ચત્તેકવચનટ્ઠાને ‘‘એસો’’તિઆદીહિ **ઓ**કારન્તસમાનાધિકરણપદેહિ યોજિતા **ઓ**કારન્ત**ધન**સદ્દાદયો સિયું. તથારૂપાનં અભાવતો પન ‘‘ધના ઇન્દ્રિયા વિઞ્ઞાણા’’તિઆદયો સદ્દા નપુંસકલિઙ્ગાનિયેવ હોન્તિ. અયં નયો પચ્ચત્તબહુવચનટ્ઠાનેયેવ લબ્ભતિ. નપુંસકલિઙ્ગાનિ હિ વિસદાકારાનિ પુલ્લિઙ્ગરૂપાનિ વિય હુત્વા પુલ્લિઙ્ગેહિપિ સદ્ધિં ચરન્તિ, નપુંસકા વિય પુરિસવેસધારિનો પુરિસેહીતિ નિટ્ઠમેત્થાવગન્તબ્બં.

અથાપિ તે પુબ્બે વુત્તવચનં પુન પરિવત્તેત્વા એવં વદેય્યું ‘‘ચિત્તો ગહપતિ, ચિત્તા ઇત્થી’’તિઆદીસુ ચિત્તં એતસ્સ અત્થીતિ ચિત્તો, ચિત્તં એતિસ્સા અત્થીતિ ચિત્તા યથા ‘‘સદ્ધો, સદ્ધા’’તિ એવં અસ્સત્થીતિ અત્થવસેન ગહેતબ્બતો લિઙ્ગવિપલ્લાસો નિચ્છિતબ્બો, ‘‘સતિપટ્ઠાનો ધમ્મો, ચિત્તો ધમ્મો, ચિત્તા ધમ્મા’’તિઆદીનિ પન એવરૂપસ્સ અત્થસ્સ અગ્ગહેતબ્બતો ‘‘સતિપટ્ઠાનં ધમ્મો, ચિત્તં ધમ્મો, ચિત્તાનિ ધમ્મા’’તિ વત્તબ્બે લિઙ્ગવિપલ્લાસેન ‘‘સતિપટ્ઠાનો ધમ્મો, ચિત્તો ધમ્મો, ચિત્તા ધમ્મા’’તિઆદિ વુત્તન્તિ લિઙ્ગવિપલ્લાસો ઇચ્છિતબ્બો’’તિ? તન્ન, ‘‘ચિત્તો ગહપતી’’તિઆદીસુ પન ‘‘સતિપટ્ઠાનો ધમ્મો’’તિઆદીસુ ચ **ચિત્તસતિપટ્ઠાન**સદ્દાદીનં **ગહપતિ ધમ્મા**દીનં અપેક્ખનવસેન નિચ્ચં પુલ્લિઙ્ગભાવસ્સ ઇચ્છિતત્તા.

તથા હિ એકન્તનપુંસકલિઙ્ગોપિ **પુઞ્ઞ**સદ્દો અભિસઙ્ખારાપેક્ખનવસેન ‘‘પુઞ્ઞો અભિસઙ્ખારો’’તિ પુલ્લિઙ્ગો જાતો, તથા એકન્તનપુંસકલિઙ્ગાપિ **પદુમ મઙ્ગલ**સદ્દાદયો અઞ્ઞસ્સત્થસ્સાપેક્ખનવસેન ‘‘પદુમો ભગવા, પદુમા દેવી, મઙ્ગલો ભગવા, મઙ્ગલા ઇત્થી’’તિ ચ પુમિત્થિલિઙ્ગા જાતા. એકન્તપુલ્લિઙ્ગાપિ હત્થિવિસેસવાચકા **કાલાવક ગઙ્ગેય્ય**સદ્દાદયો **કુલા**પેક્ખનવસેન ‘‘કાલાવકઞ્ચ ગઙ્ગેય્ય’’ન્તિઆદિના નપુંસકલિઙ્ગા જાતા. તદપેક્ખનવસેન હિ **અટ્ઠકથાયં** ‘‘કાલાવકો ચ ગઙ્ગેય્યો’’તિઆદિ પુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસો દિસ્સતિ. એવં તંતદત્થાનમપેક્ખનવસેન તંતંપકતિલિઙ્ગં નાસેત્વા અપરં લિઙ્ગં પતિટ્ઠાપેત્વા નિદ્દેસો દિસ્સતિ, ન ચ તાનિ સબ્બાનિપિ લિઙ્ગાનિ તદ્ધિતવસેન અઞ્ઞલિઙ્ગાનિ જાતાનિ, અથ ખો **ગહપતિધમ્મા**દીનં અપેક્ખનવસેનેવ અઞ્ઞલિઙ્ગાનિ જાતાનિ, તસ્મા ‘‘પેતાનિ ભોતિ પુત્તાનિ, ખાદમાના તુવં પુરે. સિવિપુત્તાનિ ચવ્હય. એવં ધમ્માનિ સુત્વાન, વિપ્પસીદન્તિ પણ્ડિતા’’તિઆદીસુયેવ લિઙ્ગવિપલ્લાસો ઇચ્છિતબ્બો અનઞ્ઞાપેક્ખકત્તા વુત્ત**ધમ્મ**સદ્દાદીનં, ન પન ‘‘ચિત્તો ગહપતિ, ચિત્તા ઇત્થી, સતિપટ્ઠાનો ધમ્મો, ચિત્તો ધમ્મો, ચિત્તા ધમ્મા’’તિઆદીસુ **ચિત્ત**સદ્દાદીનં વિપલ્લાસો ઇચ્છિતબ્બો **ગહપતિ ધમ્મા**દીનં અપેક્ખકત્તા તેસન્તિ નિટ્ઠમેત્થાવગન્તબ્બં, ઇદઞ્ચ એકચ્ચાનં સમ્મોહટ્ઠાનં, તસ્મા સદ્ધમ્મટ્ઠિતિયા અયં નીતિ સદ્ધાસમ્પન્નેહિ કુલપુત્તેહિ સાધુકં મનસિ કાતબ્બા.

બદરતિત્થવિહારવાસી **આચરિયધમ્મપાલો** પન ‘‘અપરિમાણા પદા અપરિમાણા અક્ખરા અપરિમાણા બ્યઞ્જનાતિ પાળિપ્પદેસે ‘પદા અક્ખરા બ્યઞ્જના’તિ લિઙ્ગવિપલ્લાસો કતોતિ દટ્ઠબ્બ’’ન્તિ આહ. એત્થાપિ મયં ‘‘પદા’’તિ ઇદં ‘‘ઇન્દ્રિયા રૂપા’’તિઆદીનિ વિય નપુંસકલિઙ્ગમેવાતિ વદામ **ઓ**કારન્તવસેન પઠમેકવચનન્તભાવાભાવતો, ઇતરદ્વયં પન નપુંસકલિઙ્ગન્તિપિ પુલ્લિઙ્ગન્તિપિ ગહેતબ્બં નિગ્ગહીત**ન્તો**કારન્તવસેન પઠમેકવચનન્તભાવસ્સૂપલબ્ભનતો. તથા હિ ‘‘પુત્તાનિ લતાનિ પબ્બતાનિ ધમ્માની’’તિઆદીનંયેવ લિઙ્ગવિપલ્લાસાનિ ઇચ્છિતબ્બાનિ નિગ્ગહીતન્તવસેન પઠમેકવચનન્તતાય અનુપલદ્ધિતો, તેસઞ્ચ**ો**કાર**ન્તા**કારન્તવસેન પઠમેકવચનન્તતાદસ્સનતો. ‘‘જરાધમ્મં મા જીરી’’તિ ઇદં પન અઞ્ઞપદત્થવસેન નપુંસકં જાતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ભૂતં, ભૂતાનિ, ભૂતા. ભૂતં, ભૂતાનિ, ભૂતે. ભૂતેન, ભૂતેહિ, ભૂતેભિ. ભૂતસ્સ, ભૂતાનં. ભૂતા, ભૂતસ્મા, ભૂતમ્હા, ભૂતેહિ, ભૂતેભિ. ભૂતસ્સ, ભૂતાનં. ભૂતે, ભૂતસ્મિં, ભૂતમ્હિ, ભૂતેસુ. ભો ભૂત, ભવન્તો ભૂતાનિ, ભવન્તો ભૂતા. એવં **ચિત્ત**નયેન નામિકપદમાલા ભવતિ.

ઇમિના નયેન ‘‘મહાભૂતં ભવિત્તં ભૂનં ભવન’’મિચ્ચાદીનં **ભૂ**ધાતુમયાનં નિગ્ગહીતન્તપદાનં અઞ્ઞેસઞ્ચ ‘‘વત્ત’’મિચ્ચાદીનં નિગ્ગહીતન્તપદાનં નામિકપદમાલા વેદિતબ્બા.

વત્તં રૂપં સોતં ઘાનં, દુક્ખં પુપ્ફં ઞાનં ઞાણં;
દાનં સીલં પુઞ્ઞં પાપં, વજ્જં સચ્ચં યાનં છત્તં.

સકટં કનકં તગરં નગરં, તરણં ચરણં ધરણં મરણં;
નયનં વદનં કરણં લવનં, વસનં પવનં ભવનં ગગનં.

અમતં પુળિનં માલં, આસનં સવનં મુખં;
પદુમં ઉપ્પલં વસ્સં, લોચનં સાધનં સુખં.

તાણં મૂલં ધનં ફૂલં, મઙ્ગલં નળિનં ફલં;
હિરઞ્ઞં અમ્બુજં ધઞ્ઞં, જાલં લિઙ્ગં પદં જલં.

અઙ્ગં પણ્ણં સુસાનં સં, આવુધં હદયં વનં;
સોપાનં ચીવરં પાણં, અલાતં ઇન્દ્રિયં કુલં.

લોહં કણં બલં પીઠં, અણ્ડં આરમ્મણં પુરં;
અરઞ્ઞં તીરમસ્સત્થ-મિચ્ચાદીનિ સમુદ્ધરે.

ઇમાનિ **ચિત્ત**સદ્દેન સબ્બથાપિ સદિસાનિ, ઇમાનિ પન વિસદિસાનિ. સેય્યથિદં –

‘‘ચમ્મં વેસ્મ’’ન્તિઆદીનિ, એકધાયેવ ભિજ્જરે;
‘‘કમ્મં થામં ગુણવ’’ન્તિ-આદીનિ તુ અનેકધા.

કથં?

ચમ્મે, ચમ્મસ્મિં, ચમ્મમ્હિ, ચમ્મનિ, વેસ્મે, વેસ્મસ્મિં, વેસ્મમ્હિ, વેસ્મનિ, ધમ્મે, ધમ્મસ્મિં, ધમ્મમ્હિ, ધમ્મનિ. એવં અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ.

કમ્મં, કમ્માનિ, કમ્મા. કમ્મં, કમ્માનિ, કમ્મે. કમ્મેન, કમ્મુના, કમ્મના, કમ્મેહિ, કમ્મેભિ. કમ્મસ્સ, કમ્મુનો, કમ્માનં. કમ્મસ્મા, કમ્મમ્હા, કમ્મુના, કમ્મેહિ, કમ્મેભિ. કમ્મસ્સ, કમ્મુનો, કમ્માનં. કમ્મે, કમ્મસ્મિં, કમ્મમ્હિ, કમ્મનિ, કમ્મેસુ. ભો કમ્મ, ભવન્તો કમ્માનિ, ભવન્તો કમ્મા.

થામસદ્દસ્સ પન તતિયેકવચનદ્ધાનાદીસુ ‘‘થામેન, થામુના, થામસ્સ, થામુનો’’તિ ચ, ‘‘થામા, થામસ્મા, થામમ્હા, થામુના’’તિ ચ યોજેતબ્બં.

વન્તુ મન્તુ ઇમન્તુપચ્ચયવતં પન નિગ્ગહીતન્તસદ્દાનં ‘‘ગુણવં ચિત્તં, રુચિમં પુપ્ફં, પાપિમં કુલં’’ ઇચ્ચાદિપયોગવસેન –

ગુણવં , ગુણવન્તાનિ, ગુણવન્તા, ગુણવન્તિ. ગુણવન્તં, ગુણવન્તાનિ, ગુણવન્તે ગુણવન્તિ. ગુણવતા, ગુણવન્તેન, ગુણવન્તેહિ, ગુણવન્તેભિ. ગુણવતો, ગુણવન્તસ્સ, ગુણવતં, ગુણવન્તાનં. ગુણવતા, ગુણવન્તા, ગુણવન્તસ્મા, ગુણવન્તમ્હા, ગુણવન્તેહિ, ગુણવન્તેભિ. ગુણવતો, ગુણવન્તસ્સ, ગુણવતં, ગુણવન્તાનં. ગુણવતિ, ગુણવન્તે, ગુણવન્તસ્મિં, ગુણવન્તમ્હિ, ગુણવન્તેસુ. ભો ગુણવ, ભવન્તો ગુણવન્તાનિ, ગુણવન્તિ.

એવં ‘‘રુચિમં, રુચિમન્તાનિ, રુચિમ’’ન્તિઇચ્ચાદિના, ‘‘પાપિમં, પાપિમન્તાનિ, પાપિમ’’ન્તિ ઇચ્ચાદિના ચ યોજેતબ્બં. અપિચેત્થ ‘‘ગુણવં બલવં યસવં સતિમં ગતિમં’’ઇચ્ચાદિના પયોગા વિત્થારેતબ્બા.

કરોન્તસદ્દસ્સ ‘‘કરોન્તં ચિત્તં, કરોન્તં કુલ’’ન્તિ પયોગવસેન –

કરોન્તં, કરોન્તાનિ, કરોન્તા, કરોન્તિ. કરોન્તં, કરોન્તાનિ, કરોન્તે, કરોન્તિ. કરોતા, કરોન્તેન, કરોન્તેહિ, કરોન્તેભિ. કરોતો, કરતો, કરોન્તસ્સ, કરોન્તાનં, કરોતં. કરોતા, કરોન્તા, કરોન્તસ્મા, કરોન્તમ્હા, કરોન્તેહિ, કરોન્તેભિ. કરોતો, કરતો, કરોન્તસ્સ, કરોન્તાનં, કરોતં. કરોતિ, કરોન્તે, કરોન્તસ્મિં, કરોન્તમ્હિ, કરોન્તેસુ. ભો કરોન્ત, ભવન્તો, કરોન્તાનિ, કરોન્તા, કરોન્તીતિ યોજેતબ્બં.

ગચ્છન્તસદ્દસ્સ તુ ''ગચ્છન્તં ચિત્તં, ગચ્છન્તં કુલ''ન્તિ પયોગવસેન –

ગચ્છન્તં, ગચ્છન્તાનિ, ગચ્છન્તા. ગચ્છન્તં, ગચ્છન્તાનિ, ગચ્છન્તે. ગચ્છતા, ગચ્છન્તેન, ગચ્છન્તેહિ, ગચ્છન્તેભિ. ગચ્છતો, ગચ્છન્તસ્સ, ગચ્છન્તાનં, ગચ્છતં. ગચ્છતા, ગચ્છન્તા, ગચ્છન્તસ્મા, ગચ્છન્તમ્હા, ગચ્છન્તેહિ , ગચ્છન્તેભિ. ગચ્છતો, ગચ્છન્તસ્સ, ગચ્છન્તાનં, ગચ્છતં. ગચ્છતિ, ગચ્છન્તે, ગચ્છન્તસ્મિં, ગચ્છન્તમ્હિ, ગચ્છન્તેસુ. ભો ગચ્છં, ભો ગચ્છન્તા, ભવન્તો ગચ્છન્તાનિ, ગચ્છન્તાતિ યોજેતબ્બં.

એવં ''ચરન્તં દદન્તં તિટ્ઠન્તં ચિન્તયન્ત''ન્તિઆદીસુપિ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા.

મહન્તસદ્દસ્સ પન કોચિ ભેદો, તથા હિ ''બારાણસિરજ્જં નામ મહા''તિ એવં ''મહા''ઇતિ નપુંસકપયોગદસ્સનતો ''મહન્તં, મહા, મહન્તાનિ, મહન્તા. મહન્તં, મહન્તાનિ, મહન્તે. મહતા''તિ કમો વેદિતબ્બો. સબ્બાનેતાનિ **ચિત્ત**સદ્દેન વિસદિસાનિ.

સવિનિચ્છયોયં નિગ્ગહીતન્તનપુંસકલિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો.

અવણ્ણુકારન્તતાપકતિકં નિગ્ગહીતન્તં

નપુંસકલિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

ઇદાનિ તસ્સીલત્થસ્સ કતરસ્સસ્સ **અત્થવિભાવિ** ઇચ્ચેતસ્સ સદ્દસ્સ નામિકપદમાલં વક્ખામ પુબ્બાચરિયમતં પુરેચરં કત્વા –

અટ્ઠિ, અટ્ઠી, અટ્ઠીનિ. અટ્ઠિં, અટ્ઠી, અટ્ઠીનિ. અટ્ઠિના, અટ્ઠીહિ, અટ્ઠીભિ. અટ્ઠિસ્સ, અટ્ઠિનો, અટ્ઠીનં. અટ્ઠિના, અટ્ઠીહિ, અટ્ઠીભિ. અટ્ઠિસ્સ, અટ્ઠિનો, અટ્ઠીનં. અટ્ઠિસ્મિં, અટ્ઠિમ્હિ, અટ્ઠીસુ. ભો અટ્ઠિ, ભવન્તો અટ્ઠી, ભવન્તો અટ્ઠીનિ. **યમકમહાથેર**મતં.

કિઞ્ચાપેત્થ નિસ્સક્કવચનટ્ઠાને ''અટ્ઠિસ્મા, અટ્ઠિમ્હા''તિ પદાનિ અનાગતાનિ, તથાપિ તત્થ તત્થ તંસદિસપ્પયોગદસ્સના ગહેતબ્બાનિ. યથા પન **અટ્ઠિ**સદ્દસ્સ, એવં ''સત્થિ દધિ વારિ અક્ખિ અચ્છિ''ઇચ્ચાદીનમ્પિ રૂપાનિ ભવન્તિ.

અત્થવિભાવિ , અત્થવિભાવી, અત્થવિભાવીનિ. અત્થવિભાવિં, અત્થવિભાવી, અત્થવિભાવીનિ. અત્થવિભાવિના, અત્થવિભાવીહિ, અત્થવિભાવીભિ. અત્થવિભાવિસ્સ, અત્થવિભાવિનો, અત્થવિભાવીનં. અત્થવિભાવિના, અત્થવિભાવિસ્મા અત્થવિભાવિમ્હા, અત્થવિભાવીહિ, અત્થવિભાવીભિ. અત્થવિભાવિસ્સ,

અત્થવિભાવિનો, અત્થવિભાવીનં. અત્થવિભાવિસ્મિં, અત્થવિભાવિમ્હિ, અત્થવિભાવીસુ. ભો અત્થવિભાવિ, ભવન્તો અત્થવિભાવી, ભવન્તો અત્થવિભાવીનિ.

એવં ‘‘ધમ્મવિભાવિ, ચિત્તાનુપરિવત્તિ, સુખકારિ’’ઇચ્ચાદીનિપિ. તત્થ **અટ્ઠિ સત્થિ**આદીનિ પધાનલિઙ્ગાનિ અનઞ્ઞાપેક્ખકત્તા, **અત્થવિભાવિ ધમ્મવિભાવિ**આદીનિ અપ્પધાનલિઙ્ગાનિ અઞ્ઞાપેક્ખકત્તા.

સવિનિચ્છયોયં **ઇ**કારન્તનપુંસકલિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો.

ઇવણ્ણન્તતાપકતિકં **ઇ**કારન્તનપુંસકલિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

ઇદાનિ કતરસ્સસ્સ **ગોત્રભુ** ઇચ્ચેતસ્સ સદ્દસ્સ નામિકપદમાલં વક્ખામ પુબ્બાચરિયમતં પુરેચરં કત્વા –

આયુ, આયૂ, આયૂનિ. આયું, આયૂ, આયૂનિ. આયુના, આયૂહિ, આયૂભિ. આયુસ્સ, આયુનો, આયૂનં. આયુના, આયૂહિ, આયૂભિ. આયુસ્સ, આયુનો, આયૂનં. આયુસ્મિં, આયુમ્હિ, આયૂસુ. ભો આયુ, ભવન્તો આયૂ, ભવન્તો આયૂનિ. **યમકમહાથેર**મતં.

કિઞ્ચાપેત્થ નિસ્સક્કવચનટ્ઠાને ‘‘આયુસ્મા, આયુમ્હા’’તિ પદાનિ અનાગતાનિ, તથાપિ તત્થ તત્થ તંસદિસપ્પયોગદસ્સનતો ગહેતબ્બાનિ. એત્થ ચ **આયુ**સદ્દો પુંનપુંસકલિઙ્ગો દટ્ઠબ્બો. તથા હિ પાળિયં અટ્ઠકથાસુ ચ તસ્સ દ્વિલિઙ્ગતા દિસ્સતિ. ‘‘પુનરાયુ ચ મે લદ્ધો, એવં જાનાહિ મારિસ. આયુ ચસ્સા પરિક્ખીણો અહોસી’’તિઆદીસુ હિ **આયુ**સદ્દો પુલ્લિઙ્ગો, તબ્બસેન ‘‘આયુ, આયૂ, આયવો’’તિઆદિના **ભિક્ખુ**નયેન યથાસમ્ભવં નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. ‘‘અઙ્ગં આયુ ચ વણ્ણો ચ. કિત્તકં પનસ્સ આયૂ’’તિઆદીસુ પન નપુંસકલિઙ્ગો, તબ્બસેન ‘‘આયુ, આયૂ, આયૂની’’તિ યોજિતા.

ગોત્રભુ, ગોત્રભૂ, ગોત્રભૂનિ. ગોત્રભું, ગોત્રભૂ, ગોત્રભૂનિ. ગોત્રભુના, ગોત્રભૂહિ, ગોત્રભૂભિ. ગોત્રભુસ્સ, ગોત્રભુનો, ગોત્રભૂનં. ગોત્રભુના, ગોત્રભુસ્મા, ગોત્રભુમ્હા, ગોત્રભૂહિ, ગોત્રભૂભિ. ગોત્રભુસ્સ, ગોત્રભુનો, ગોત્રભૂનં. ગોત્રભુસ્મિં, ગોત્રભુમ્હિ, ગોત્રભૂસુ. ભો ગોત્રભુ, ભવન્તો ગોત્રભૂ, ભવન્તો ગોત્રભૂનિ. ભો ગોત્રભૂ, ભો ગોત્રભૂનિ, એવં બહુવચનં વા. અયમમ્હાકં મતં, એવં ‘‘ચિત્તસહભુ’’ઇચ્ચાદીનં **ભૂ**ધાતુમયાનં **ઉ**કારન્તસદ્દાનં અઞ્ઞેસમ્પિ તંસદિસાનં નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. પુગ્ગલવાચકો પન **ઊ**કારન્તો **ગોત્રભૂ**સદ્દો પુલ્લિઙ્ગપરિયાપન્નત્તા **સબ્બઞ્ઞૂ**નયે પવિટ્ઠો. તત્રઞ્ઞે સદ્દા નામ ‘‘ચક્ખુ વસુ ધનુ દારુ તિપુ મધુ સિઙ્ગુ હિઙ્ગુ ચિત્તગુ’’ઇચ્ચાદયો.

સવિનિચ્છયોયં **ઉ**કારન્તનપુંસકલિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો.

ઉવણ્ણોકારન્તતાપકતિકં

ઉકારન્તનપુંસકલિઙ્ગં નિટ્ઠિતં.

એવં નિગ્ગહીતન્ત **ઇ**કારન્ત **ઉ**કારન્તવસેન તિવિધાનિ નપુંસકલિઙ્ગાનિ નિરવસેસતો ગહિતાનેવ હોન્તિ. તેસુ કેસઞ્ચિ નિગ્ગહીતન્તાનં ક્વચિ પચ્ચત્તેકવચનસ્સ બહુવચનસ્સ **એ**કારાદેસવસેન ભેદો દિસ્સતિ. સેય્યથિદં? ‘‘સુખે દુક્ખે. એકૂનપઞ્ઞાસ આજીવકસતે એકૂનપઞ્ઞાસ પરિબ્બાજકસતે’’ઇચ્ચેવમાદિ. નનુ ભો એવંવિધાનં રૂપાનં

પાળિયં દસ્સનતો ''એકારન્તમ્પિ નપુંસકલિઙ્ગં અત્થી''તિ વત્તબ્બન્તિ? ન વત્તબ્બં નિગ્ગહીતન્તોગધરૂપવિસેસત્તા તેસં રૂપાનં. આદેસવસેન હિ સિદ્ધત્તા વિસું **એ**કારન્તં નપુંસકલિઙ્ગં નામ નત્થિ. તસ્મા નપુંસકલિઙ્ગાનં યથાવુત્તા તિવિધતાયેવ ગહેતબ્બાતિ.

નપુંસકાનમિચ્ચેવં, લિઙ્ગાનં નયસાલિની;
પદમાલા વિભત્તા મે, સાસનત્થં મહેસિનો.

યસ્સેસા પગુણા સદ્દ-નીતિરેસા સુભાવિતા;
સાસને કુલપુત્તાનં, સરણં સો પરાયણં.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

નપુંસકલિઙ્ગાનં પકતિરૂપસ્સ નામિકપદમાલાવિભાગો

નવમો પરિચ્છેદો.

૧૦. લિઙ્ગત્તયમિસ્સકનામિકપદમાલા

અધિકૂનકતો ચેક-ક્ખરતો ચ ઇતો પરં;
તીણિ લિઙ્ગાનિ મિસ્સેત્વા, પદમાલમનાકુલં.

નાનાસુખુમસઙ્કેત-ગતેસ્વત્થેસુ વિઞ્ઞુનં;
ગમ્ભીરબુદ્ધિચારત્થં, પવક્ખામિ યથાબલં.

ઇત્થી થી ચ પભા ભા ચ, ગિરા રા પવનં વનં;
ઉદકઞ્ચ દકં કઞ્ચ, વિતક્કો ઇતિ ચાદયો.

ભૂ ભૂમિ ચેવ અરઞ્ઞં, અરઞ્ઞાનીતિ ચાદયો;
પઞ્ઞા પઞ્ઞાણં ઞાણઞ્ચ, ઇચ્ચાદી ચ તિધા સિયું.

કો વિ સા ચેવ ભા રા ચ, થી ધી કુ ભૂ તથેવ કં;
ખં ગો મો મા ચ સં યં તં, કિમિચ્ચાદી ચ એકિકાતિ.

અયં લિઙ્ગત્તયમિસ્સકો નામિકપદમાલાઉદ્દેસો. તત્ર ઇત્થી, ઇત્થી, ઇત્થિયો. ઇત્થિં...પે॰... ભોતિયો ઇત્થિયો.

થી થી, થિયો. થિં, થી, થિયો. થિયા, થીહિ, થીભિ. થિયા, થીનં. થિયા, થીહિ, થીભિ. થિયા, થીનં. થિયા, થિયં, થીસુ. ભોતિ થિ, ભોતિયો થી, ભોતિયો થિયો. એત્થ –

‘‘કુક્કુટા મણયો દણ્ડા, થિયો ચ પુઞ્ઞલક્ખણા;
ઉપ્પજ્જન્તિ અપાપસ્સ, કતપુઞ્ઞસ્સ જન્તુનો;
થિયા ગુય્હં ન સંસેય્ય; થીનં ભાવો દુરાજાનો’’તિ

આદીનિ નિદસ્સનપદાનિ.

પભા, પભા, પભાયો. પભં...પે॰... ભોતિયો પભાયો.

ભા, ભા, ભાયો. ભં, ભા, ભાયો. ભાય, ભાહિ, ભાભિ. ભાય, ભાનં. ભાય, ભાહિ, ભાભિ. ભાય, ભાનં. ભાય, ભાયં, ભાસુ. ભોતિ ભે, ભોતિયો ભા, ભોતિયો ભાયો. એત્થ ચ ‘‘ભાકરો ભાનુ’’ઇચ્ચાદીનિ નિદસ્સનપદાનિ.

ગિરા , ગિરા, ગિરાયો. ગિરં...પે॰... ભોતિયો ગિરાયો. ‘‘વાચા ગિરા બ્યપ્પથો. યે વોહં કિત્તયિસ્સામિ, ગિરાહિ અનુપુબ્બસો’’તિ ઇમાનિ **ગિરા**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગભાવે નિદસ્સનપદાનિ.

સુવણ્ણવાચકો **રા**સદ્દો પુલ્લિઙ્ગો, ઇધ પન સદ્દવાચકો **રા**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો.

રા, રા, રાયો. રં, રા, રાયો. રાય, રાહિ, રાભિ. રાય, રાનં. રાય, રાહિ, રાભિ. રાય, રાનં. રાય, રાયં, રાસુ. ભોતિ રે, ભોતિયો રા, ભોતિયો રાયો.

રા વુચ્ચતિ સદ્દો. અઙ્ગુત્તરટીકાયઞ્હિ ‘‘રા સદ્દો તિયતિ છિજ્જતિ એત્થાતિ રત્તિ, સત્તાનં સદ્દસ્સ વૂપસમકાલો’’તિ વુત્તં. તસ્મા **રા**સદ્દસ્સ સદ્દવાચકત્તે ‘‘રત્તી’’તિ પદં નિદસ્સનં.

પવનં, પવનાનિ, પવના. પવનં, પવનાનિ, પવને.

વનં, વનાનિ, વના. વનં, વનાનિ, વને. સેસં સબ્બં નેય્યં.

પવન વનસદ્દા કદાચિ સમાનત્થા કદાચિ ભિન્નત્થા. તે હિ અરઞ્ઞવાચકત્તે સમાનત્થા ‘‘તે ધમ્મે પરિપૂરેન્તો, પવનં પાવિસિં તદા. સપુત્તો પાવિસિં વન’’ન્તિઆદીસુ. યથાક્કમં પન તે વાયુતણ્હાવનવાચકત્તે ભિન્નત્થા ‘‘પરમદુગ્ગન્ધપવનવિચરિતે. છેત્વા વનઞ્ચ વનથં, નિબ્બના હોથ ભિક્ખવો’’તિઆદીસુ.

ઉદકં, ઉદકાનિ, ઉદકા. ઉદકં, ઉદકાનિ, ઉદકે.

દકં, દકાનિ, દકા. દકં, દકાનિ, દકે. સેસં સબ્બં નેય્યં.

‘‘અમ્બપક્કં દકં સીતં. થલજા દકજા પુપ્ફા’’તિઆદીનેત્થ નિદસ્સનપદાનિ. ‘‘નીલોદં વનમજ્ઝતો. મહોદધિ. ઉદબિન્દુનિપાતેન, ઉદકુમ્ભોપિ પૂરતી’’તિ પાળિપ્પદેસેસુ પન સમાસન્તગતનામત્તા **ઉદ**સદ્દેનેવ ઉદકત્થો વુત્તો ‘‘રિત્તસ્સાદ’’ન્તિ વત્તબ્બટ્ઠાને ‘‘રિત્તસ્સ’’ન્તિ સદ્દેન રિત્તસ્સાદત્થો વિય. પાળિયઞ્હિ કેવલો **ઉદ**સદ્દો ન દિટ્ઠપુબ્બો. અત્થિ ચે, સુટ્ઠુ મનસિ કાતબ્બો.

કં, કાનિ, કા. કં, કાનિ, કે. કેન, કેહિ, કેભિ. કસ્સ, કાનં. કા, કસ્મા, કમ્હા, કેહિ, કેભિ. કસ્સ, કાનં. કે, કસ્મિં, કમ્હિ, કેસુ. ભો ક, ભવન્તો કા, ભવન્તો કાનિ. **ભો**સદ્દેન વા બહુવચનં યોજેતબ્બં ‘‘ભો કાનિ, ભો કા’’તિ.

એત્થ **કં** વુચ્ચતિ ઉદકં સીસં સુખઞ્ચ. અત્ર ‘‘કન્તારો કન્દરો કેવટ્ટા કેસા કરુણા નાકો’’તિઆદીનિ પયોગાનિ વેદિતબ્બાનિ. તત્ર **કન્તારો**તિ કં વુચ્ચતિ ઉદકં, તેન તરિતબ્બો અતિક્કમિતબ્બોતિ કન્તારો, નિરુદકપ્પદેસો. ચોરકન્તારન્તિઆદીસુ પન રુળ્હિયા દુગ્ગમનટ્ઠાનેપિ કન્તારસદ્દો પવત્તતીતિ દટ્ઠબ્બં. **કન્દરો**તિ એત્થાપિ કં વુચ્ચતિ ઉદકં, તેન દારિતો ભિન્નોતિ કન્દરો. **કેવટ્ટા**તિઆદીસુ પન કે ઉદકે વત્તનતો ગહણત્થં પવત્તનતો કેવટ્ટા. કે સીસે સેન્તિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ **કેસા**. કં સુખં રુન્ધતીતિ **કરુણા**. **નાકો**તિ સગ્ગો. **ક**ન્તિ હિ સુખં, ન કં અકં, દુક્ખં, તં નત્થિ એત્થાતિ નાકોતિ અત્થો ગહેતબ્બો . યથેત્થ **ઇત્થી**સદ્દાદીનં નામિકપદમાલા યોજિતા, એવં ‘‘વિતક્કો વિચારો આભા પદીપો’’તિઆદીનમ્પિ યોજેતબ્બા.

ભૂ, ભૂ, ભુયો. ભું, ભૂ, ભુયો. ભુયા, ભૂહિ, ભૂભિ. ભુયા, ભૂનં. ભુયા, ભૂહિ, ભૂભિ. ભુયા, ભૂનં. ભુયા, ભુયં, ભૂસુ. ભોતિ ભુ, ભોતિયો ભૂ, ભોતિયો ભુયો. એત્થ ચ ‘‘ભૂરુહો ભૂપાલો ભૂભુજો ભૂતલ’’ન્તિ નિદસ્સનપદાનિ.

ભૂમિ, ભૂમી, ભૂમિયો; સેસં વિત્થારેતબ્બં;
અરઞ્ઞં, અરઞ્ઞાનિ, અરઞ્ઞા; સેસં વિત્થારેતબ્બં.

અરઞ્ઞાની વુચ્ચતિ મહાઅરઞ્ઞં, ‘‘ગહપતાની’’તિ પદમિવ ઇનીપચ્ચયવસેન સાધેતબ્બં પદં ઇત્થિલિઙ્ગઞ્ચ. ‘‘અરઞ્ઞાની’’તિ હિ અટ્ઠકથાપાઠોપિ દિસ્સતિ.

અરઞ્ઞાની, અરઞ્ઞાની, અરઞ્ઞાનિયો. અરઞ્ઞાનિં, અરઞ્ઞાની, અરઞ્ઞાનિયો. અરઞ્ઞાનિયા, અરઞ્ઞાનીહિ, અરઞ્ઞાનીભિ. અરઞ્ઞાનિયા, અરઞ્ઞાનીનં. અરઞ્ઞાનિયા, અરઞ્ઞાનીહિ, અરઞ્ઞાનીભિ. અરઞ્ઞાનિયા, અરઞ્ઞાનીનં. અરઞ્ઞાનિયા, અરઞ્ઞાનિયં, અરઞ્ઞાનીસુ. ભોતિ અરઞ્ઞાનિ, ભોતિયો અરઞ્ઞાની, ભોતિયો અરઞ્ઞાનિયો.

યથેત્થ ઉત્તરાધિકવસેન યોજિતા, એવં ''સભા, સભાય''ન્તિઆદીસુપિ યોજેતબ્બા. **સભાય**ન્તિ સભા એવ , લિઙ્ગબ્યત્તયવસેન પન એવં વુત્તં. ''સભાયે વા દ્વારમૂલે વા વત્થબ્બ''ન્તિ પાળિ એત્થ નિદસ્સનં.

પઞ્ઞા, પઞ્ઞા, પઞ્ઞાયો. પઞ્ઞં, પઞ્ઞા, પઞ્ઞાયો. પઞ્ઞાય.

પઞ્ઞાણં, પઞ્ઞાણાનિ, પઞ્ઞાણા. પઞ્ઞાણં, પઞ્ઞાણાનિ, પઞ્ઞાણે. પઞ્ઞાણેન.

''તથા હિ ભન્તે ભગવતો સીલપઞ્ઞાણં. સાધુ પઞ્ઞાણવા નરો''તિઆદીનેત્થ નિદસ્સનપદાનિ.

ઞાણં, ઞાણાનિ, ઞાણા. ઞાણં, ઞાણાનિ, ઞાણે. ઞાણેન. સેસં સબ્બં નેય્યં. ''અગ્ગિ અગ્ગિનિ ગિનિ''ઇચ્ચાદીસુપિ ઉત્તરાધિકવસેન નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા.

કો વી સાદીસુપિ એકક્ખરેસુ **કો** વુચ્ચતિ બ્રહ્મા વાતો ચ સરીરઞ્ચ, તસ્સ તબ્બાચકત્તે ઇમે પયોગા. સેય્યથિદં?

''જિનેન યેન આનીતં, લોકસ્સ અમિતં હિતં;
તસ્સ પાદમ્બુજં વન્દે, કમોળિઅલિસેવિતં.

કકુધરુક્ખો. કરજકાયો'' ઇચ્ચેવમાદયો. તત્થ **કમોળિઅલિસેવિત**ન્તિ વન્દન્તાનં અનેકસતાનં બ્રહ્માનં મોળિભમરસેવિતન્તિ કવયો ઇચ્છન્તિ. **કકુધરુક્ખો**તિ એત્થ પન **કો** વુચ્ચતિ વાતો, તસ્સ યો કુજ્ઝતિ, વાતરોગાપનયનવસેન તં નિવારેતિ, તસ્મા સો રુક્ખો કકુધોતિ વુચ્ચતીભિ આચરિયા. **કરજકાયો**તિ એત્થ તુ **કો** વુચ્ચતિ સરીરં, તત્થ પવત્તો રજો કરજો. કિં તં ? સુક્કસોણિતં. તઞ્હિ ''રાગો રજો, ન ચ પન રેણુ વુચ્ચતી''તિ એવં વુત્તરાગરજફલત્તા સરીરવાચકેન **ક**સદ્દેન વિસેસેત્વા ફલવોહારેન ''કરજો''તિ વુચ્ચતિ. તેન સુક્કસોણિતસઙ્ખાતેન કરજેન સમ્ભૂતો કાયો કરજકાયોતિ આચરિયા. તથા હિ ''કાયો માતાપેત્તિકસમ્ભવો''તિ વુત્તો, **મહાઅસ્સપૂરસુત્તટીકાયં** પન ''કરિયતિ ગબ્ભાસયે ખિપિયતીતિ કરો, સમ્ભવો. કરતો જાતોતિ કરજો, માતાપેત્તિકસમ્ભવોતિ અત્થો. માતુઆદીનં સણ્ઠાપનવસેન કરતો જાતોતિ અપરે, ઉભયથાપિ કરજકાયન્તિ ચતુસન્તતિરૂપમાહા''તિ વુત્તં. અયં પનત્થો ઇધ નાધિપ્પેતો, પુરિમોયેવત્થો અધિપ્પેતો **ક**સદ્દાધિકારત્તા.

કો, કા. કં, કે. કેન, કેહિ, કેભિ. કસ્સ, કાનં. કા, કસ્મા, કમ્હા, કેહિ, કેભિ. કસ્સ, કાનં. કે, કસ્મિં, કમ્હિ, કેસુ. ભો ક, ભવન્તો કા.

તત્ર **વિ** વુચ્ચતિ પક્ખી. તથા હિ પક્ખીનં ઇસ્સરો સુપણ્ણરાજા વિન્દોતિ કથિયતિ. એતમત્થઞ્હિ સન્ધાય પુબ્બાચરિયેનપિ અયં ગાથા ભાસિતા –

“સદ્ધાનતે મુદ્ધનિ સઙ્કપેમિ, મુનિન્દ નિન્દાપગતં તવઞ્ઞં;
દેવિન્દનાગિન્દનરિન્દવિન્દ-ન તં વિભિન્નં ચરણારવિન્દ”ન્તિ.

તત્થ વીનં ઇન્દોતિ **વિન્દો**, પક્ખિજાતિયા જાતાનં સુપણ્ણાનં રાજાતિ અત્થો.

વિં, વી, વયો. વિં, વી, વયો. વિના, વીહિ, વીભિ. વિસ્સ, વિનો, વીનં. વિના, વિસ્મા, વિમ્હા, વીહિ, વીભિ. વિસ્સ, વિનો, વીનં. વિસ્મિં, વિમ્હિ, વીસુ. ભો વિ, ભવન્તો વયો.

સા વુચ્ચતિ સુનખો, “માતા મે અત્થિ, સા મયા પોસેતબ્બા”તિઆદીસુ પન **સાસદ્દો** સબ્બનામિકપરિયાપન્નો પરમ્મુખવચનો **તસદ્દેન** સમ્ભૂતો દટ્ઠબ્બો. **સાસદ્દસ્સ ભા રા થી ભૂ ક**સદ્દાનઞ્ચ નામિકપદમાલા હેટ્ઠા પકાસિતા.

ધી વુચ્ચતિ પઞ્ઞા. એત્થ ચ “અમચ્ચે તાત જાનાહિ, ધીરે અત્થસ્સ કોવિદે”તિ. “ધીમા, ધીમતિ, સુધી, સુધિની, ધીયુત્ત”ન્તિ ચ આદીનિ નિદસ્સનપદાનિ.

ધી, ધી, ધિયો. ધિં, ધી, ધિયો. ધિયા, ધીહિ, ધીભિ. ધિયા, ધીનં. ધિયા, ધીહિ, ધીભિ. ધિયા, ધીનં. ધિયા, ધિયં, ધીસુ. ભોતિ ધિ, ભોતિયો ધી, ભોતિયો ધિયો.

કુ વુચ્ચતિ પથવી. એત્થ ચ “કુદાલો. કુમુદં. કુઞ્જરો”તિ ઇમાનિ નિદસ્સનપદાનિ. તત્ર કું પથવિં દાલયતિ પદાલેતિ ભિન્દતિ એતેનાતિ **કુદાલો**. કુયં પથવિયં મોદતીતિ **કુમુદં**. કું જરતીતિ **કુઞ્જરો**. તથા હિ **વિમાનવત્થુઅટ્ઠકથાયં** વુત્તં “કું પથવિં તદભિઘાતેન જરયતીતિ કુઞ્જરો”તિ.

કુ, કૂ, કુયો. કું, કૂ, કુયો. કુયા, કૂહિ, કૂભિ. કુયા, કૂનં. કુયા, કૂહિ, કૂભિ. કુયા, કૂનં. કુયા, કુયં, કૂસુ. ભોતિ કુ, ભોતિયો કૂ, ભોતિયો કુયો.

ખ’મિન્દ્રિયં પકથિતં, **ખ**’માકાસમુદીરિતં;
સઞ્ઞટ્ઠાનમ્પિ **ખં** વુત્તં, સુઞ્ઞત્તમ્પિ ચ **ખં** મતં.

તત્રિન્દ્રિયં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં ગતિનિવાસભાવતો “ખ”ન્તિ વુચ્ચતિ, આકાસં વિવિત્તટ્ઠેન. સગ્ગો કતસુચરિતેહિ એકન્તેન ગન્તબ્બતાય “ખ”ન્તિ સઙ્ખં ગચ્છતિ. “ખગો યથા હિ રુક્ખગ્ગે, નિલીયન્તોવ સાખિનો. સાખં ઘટ્ટેતી”તિ ચ, “ખે નિમ્મિતો અચરિ અટ્ઠસતં સયમ્ભૂ”તિ ચ આદિ એત્થ નિદસ્સનં.

ખં, ખાનિ, ખા. ખં, ખાનિ, ખે. ખેન, ખેહિ, ખેભિ. ખસ્સ, ખાનં. ખા, ખસ્મા, ખમ્હા, ખેહિ, ખેભિ. ખસ્સ, ખાનં. ખે, ખસ્મિં, ખમ્હિ, ખેસુ. ભો ખ, ભવન્તો ખાનિ, ભવન્તો ખા.

ગોસદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારો વુચ્ચતે –

ગો ગોણે ચિન્દ્રિયે ભૂમ્યં, વચને ચેવ બુદ્ધિયં;
આદિચ્ચે રસ્મિયઞ્ચેવ, પાનીયેપિ ચ વત્તતે;
તેસુ અત્થેસુ ગોણે થિ-પુમા ચ ઇતરે પુમા.

તથા હિ ‘‘ગોસુ દુય્હમાનાસુ ગતો. ગોપઞ્ચમો’’તિઆદીસુ **ગો**સદ્દો ગોણે વત્તતિ. ગોચરોતિ એત્થિન્દ્રિયેપિ વત્તતિ ગાવો ચક્ખાદીનિન્દ્રિયાનિ ચરન્તિ એત્થાતિ ગોચરો. તથા હિ પોરાણા કથયિંસુ ‘‘ગાવો ચરન્તિ એત્થાતિ ગોચરો, ગોચરો વિય ગોચરો, અભિણ્હં ચરિતબ્બટ્ઠાનં. ગાવોવાચક્ખાદીનિન્દ્રિયાનિ, તેહિ ચરિતબ્બટ્ઠાનં ગોચરો’’તિ. ‘‘ગોમતિં ગોતમં નમે’’તિ પોરાણકવિરચનાયં પન પથવિયં વત્તતિ. ‘‘ભૂરિપઞ્ઞં ગોતમં સમ્માસમ્બુદ્ધંવન્દામી’’તિ હિ અત્થો. તથા **સુત્તનિપાતટ્ઠકથાય**વાસેટ્ઠસુત્તસંવણ્ણનપ્પદેસે **‘‘ગોરક્ખન્તિ** ખેત્તરક્ખં, કસિરક્ખન્તિ વુત્તં હોતિ. પથવી હિ ‘‘ગો’’તિ વુચ્ચતિ, તપ્પભેદો ચ ખેત્ત’’ન્તિ વુત્તં.

‘‘ગોત્તવસેન ગોતમો’’તિ એત્થ તુ વચને બુદ્ધિયઞ્ચ વત્તતિ. તેનાહુ પોરાણા ‘‘ગં તાયતીતિ ગોત્તં. ગોતમોતિ હિ પવત્તમાનં ગં વચનં બુદ્ધિઞ્ચ તાયતિ એકંસિકવિસયતાય રક્ખતીતિ ગોત્તં. યથા હિ બુદ્ધિ આરમ્મણભૂતેન અત્થેન વિના ન વત્તતિ, એવં અભિધાનં અભિધેય્યભૂતેન, તસ્મા સો ગોત્તસઙ્ખાતો અત્થો તાનિ તાયતિ રક્ખતીતિ વુચ્ચતિ. કો પન સોતિ? અઞ્ઞકુલપરમ્પરાસાધારણં તસ્સ કુલસ્સ આદિપુરિસસમુદાગતં તંકુલપરિયાપન્નસાધારણં સામઞ્ઞરૂપન્તિ દટ્ઠબ્બ’’ન્તિ. તથા હિ તંગોત્તજાતા સુદ્ધોદનમહારાજાદયોપિ ગોતમોત્વેવ વુચ્ચન્તિ. ભેન ભગવા અત્તનો પિતરં સુદ્ધોદનમહારાજાનં ‘‘અતિક્કન્તવરા ખો ગોતમ તથાગતા’’તિ અવોચ. વેસ્સવણોપિ મહારાજા ભગવન્તં ‘‘વિજ્જાચરણસમ્પન્નં, બુદ્ધં વન્દામ ગોતમ’’ન્તિ અવોચ, આયસ્માપિ વઙ્ગીસો આયસ્મન્તં આનન્દં ‘‘સાધુ નિબ્બાપનં બ્રૂહિ, અનુકમ્પાય ગોતમા’’તિ અવોચ. એવં ઇદં સામઞ્ઞરૂપં ગં તાયતીતિ ગોત્તન્તિ વુત્તં. તં પન ગોતમગોત્તકસ્સપગોત્તાદિવસેન બહુવિધં.

તથા **ગો**સદ્દો આદિચ્ચે વત્તતિ. ‘‘ગોગોત્તં ગોતમં નમે’’તિ પોરાણકવિરચના એત્થ નિદસ્સનં, આદિચ્ચબન્ધું ગોતમં સમ્માસમ્બુદ્ધં વન્દામીતિ અત્થો. આદિચ્ચોપિ હિ ગોતમગોત્તે જાતો ભગવાપિ, એવં તેન સમાનગોત્તતાય તત્થ તત્થ ‘‘આદિચ્ચબન્ધૂ’’તિઆદિના ભગવતો થોમના દિસ્સતિ ‘‘પુચ્છામિ તં આદિચ્ચબન્ધુ, વિવેકં સન્તિપદઞ્ચ મહેસી’’તિ ચ, ‘‘વન્દે જેતવનં નિચ્ચં, વિહારં રવિબન્ધુનો’’તિ ચ, ‘‘લોકેકબન્ધુ’મરવિન્દસહાયબન્ધુ’’ન્તિ ચ. ‘‘ઉણ્હગૂ’’તિ એત્થ પન **ગો**સદ્દો રસ્મિયં વત્તતિ. ઉણ્હા ગાવો રસ્મિયો એતસ્સાતિ ઉણ્હગૂ, સૂરિયો. પુબ્બાચરિયાપિ હિ **છન્દોવિચિતિસત્થે** ઇમમેવત્થં બ્યાકરિંસુ.

‘‘ગોસીતચન્દન’’ન્તિ એત્થ પાનીયે વત્તતિ. **ગો**સદ્દેન હિ જલં વુચ્ચતિ. **ગો** વિય સીતં ચન્દનં, તસ્મિં પન ઉદ્ધનતો ઉદ્ધરિતપક્કુથિતતેલમ્હિ પક્ખિત્તે તઙ્ખણઞ્ઞેવ તં તેલં સુસીતલં હોતિ.

એત્થેકે વદન્તિ ‘‘કસ્મા ભો ‘**ગો**પદત્થે વત્તમાનો **ગો**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો ચેવ પુલ્લિઙ્ગો ચા’તિ વદથ, કસ્મા ચ પન ‘ઇન્દ્રિયપથવીવચનબુદ્ધિસૂરિયરસ્મિપાનીયેસુ વત્તમાનો પુલ્લિઙ્ગો’તિ વદથ, એતેસુ સૂરિયત્થે વત્તમાનો પુલ્લિઙ્ગો હોતુ, નનુ ઇન્દ્રિયવચનપાનીયેસુ વત્તમાનેન પન **ગો**સદ્દેન નપુંસકલિઙ્ગેન ભવિતબ્બં, પથવીબુદ્ધિરસ્મીસુ વત્તમાનેન ઇત્થિલિઙ્ગેન ભવિતબ્બં ઇન્દ્રિયાદિપથવાદિપદત્થેસુ વત્તમાનાનં **ઇન્દ્રિય**સદ્દાદિ**પથવી**સદ્દાદીનં નપુંસકિત્થિલિઙ્ગવસેન નિદ્દેસસ્સ દસ્સનતો’’તિ? તન્ન, નિયમાભાવતો. ઇત્થિપદત્થે વત્તમાનસ્સાપિ હિ સતો કસ્સચિ સદ્દસ્સ પુલ્લિઙ્ગવસેન નિદ્દેસો દિસ્સતિ યથા ‘‘ઓરોધો’’તિ. પુરિસપદત્થે વત્તમાનસ્સાપિ ચ સતો કસ્સચિ ઇત્થિલિઙ્ગવસેન નિદ્દેસો દિસ્સતિ, યથા ‘‘અત્થકામોસિ મે યક્ખ, હિતકામાસિ દેવતે’’તિ. ઇત્થિપુરિસપદત્થેસુ પન અવત્તમાનાનમ્પિ સતં કેસઞ્ચિ સદ્દાનં એકસ્મિંયેવ ઞાણાદિઅત્થે વત્તમાનાનં ઇત્થિપુમનપુંસકલિઙ્ગવસેન નિદ્દેસો દિસ્સતિ યથા ‘‘પઞ્ઞા અમોહો ઞાણ’’ન્તિ, ‘‘તટંતટીતટો’’તિ ચ. તથા હિ અનિત્થિભૂતોપિ સમાનો ‘‘માતુલા’’તિ ઇત્થિલિઙ્ગવસેન રુક્ખોપિ નામં લભતિ, તબ્બસેન નગરમ્પિ. તેનાહ **ચક્કવત્તિસુત્તટીકાયં ‘‘માતુલાતિ**

ઇત્થિલિઙ્ગવસેન લદ્ધનામો એકો રુક્ખો, તાય આસન્નપ્પદેસે માપિતત્તા નગરમ્પિ ‘માતુલા’ત્વેવ પઞ્ઞાયિત્થ. તેન વુત્તં માતુલાયન્તિ એવંનામકે નગરે’’તિ.

ગોસદ્દસ્સ નામિકપદમાલા હેટ્ઠા પકાસિતા.

મો વુચ્ચતિ ચન્દો, **અટ્ઠકથાયં** પન ‘‘મા વુચ્ચતિ ચન્દો’’તિ આકારન્તપાઠો દિસ્સતિ, **ઓ**કારન્તપાઠેન તેન ભવિતબ્બં સક્કટભાસાય **એકક્ખરકોસતો** નયં ગહેત્વા ‘‘મો સિવો ચન્દિમા ચેવા’’તિ **ઓ**કારન્તવસેન વત્તબ્બત્તા. એત્થ ચ **ઓ**કારન્તવસેન વુત્તસ્સ **મ**સદ્દસ્સ ચન્દવાચકત્તે ‘‘પુણ્ણમી, પુણ્ણમા’’તિ ચ નિદસ્સનપદાનિ. તત્થ પુણ્ણો મો એત્થાતિ પુણ્ણમી, એવં પુણ્ણમા, રત્તાપેક્ખં ઇત્થિલિઙ્ગવચનં. એત્થ પન ‘‘વિસાખપુણ્ણમાય રત્તિયા પઠમયામેપુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરી’’તિ ઇદં નિદસ્સનં. એત્થ સિયા – યદિ ‘‘પુણ્ણમા’’તિ અયંસદ્દો રત્તાપેક્ખો ઇત્થિલિઙ્ગો.

> ‘‘પુણ્ણમાયે યથા ચન્દો, પરિસુદ્ધો વિરોચતિ;
> તથેવ ત્વં પુણ્ણમનો, વિરોચ દસસહસ્સિયં.
>
> અન્વદ્ધમાસે પન્નરસે, પુણ્ણમાયે ઉપોસથે;
> પચ્ચયં નાગમારુય્હ, દાનં દાતુમુપાગમિ’’ન્તિ

આદીસુ કથં ‘‘પુણ્ણમાયે’’તિ પદસિદ્ધીતિ? **ય**કારસ્સ **યે**કારાદેસવસેન. ધમ્મિસ્સરેન હિ ભગવતા ‘‘પુણ્ણમાયા’’તિ વત્તબ્બે ‘‘પુણ્ણમાયે’’તિ વદતા **ય**કારસ્સ ઠાને **યે**કારો પઠિતો ઇત્થિલિઙ્ગવિસયે **ત્તા**કારસ્સ ઠાને **ત્તે**કારો વિય, **ની**કારસ્સ ઠાને **ને**કારો વિય ચ. તથા હિ યથા ‘‘અબ્યયતં વિલપસિ વિરત્તે કોસિયાયને’’તિ ઇમસ્મિં **રાધજાતકે** ‘‘વિરત્તા’’તિ વત્તબ્બે ‘‘વિરત્તે’’તિ વદન્તેન **ત્તા**કારસ્સ ઠાને **ત્તે**કારો પઠિતો, ‘‘કોસિયાયની’’તિ ચ વત્તબ્બે ‘‘કોસિયાયને’’તિ વદન્તેન **ની**કારસ્સ ઠાને **ને**કારો પઠિતો. એવં ‘‘પુણ્ણમાયા’’તિ વત્તબ્બે ‘‘પુણ્ણમાયે’’તિ વદતા **ય**કારસ્સ ઠાને **યે**કારો પઠિતો. યથા ચ ‘‘દક્ખિતાયે અપરાજિતસઙ્ઘ’’ન્તિ ઇમસ્મિં **મહાસમયસુત્ત**પ્પદેસે ‘‘દક્ખિતાયા’’તિ વત્તબ્બે ‘‘દક્ખિતાયે’’તિ વદતા **ય**કારસ્સ ઠાને **યે**કારો પઠિતો, એવમિધાપિ. યથા પન ‘‘સભાયે વા દ્વારમૂલે વા’’તિ એત્થ ‘‘સભાય’’ન્તિ લિઙ્ગબ્યત્તયવસેન સભા વુત્તા, ન તથા ઇધ ‘‘પુણ્ણમાય’’ન્તિ લિઙ્ગબ્યત્તયેન **પુણ્ણમા** વુત્તા, અથ ખો ‘‘પુણ્ણમા’’તિ **આ**કારન્તિત્થિલિઙ્ગવસેન વુત્તા. તથા હિ ‘‘પુણ્ણમાયો’’તિ પદં **ય**કારટ્ઠાને **યે**કારુચ્ચારણવસેન સમ્ભૂતં ભુમ્મવચનન્તિ દટ્ઠબ્બં.

મા વુચ્ચતિ સિરી. તથા હિ **વિદ્ધમુખમણ્ડનટીકાયં** ‘‘માલિની’’તિ પદસ્સત્થં વદતા ‘‘મા વુચ્ચતિ લક્ખી, અલિની ભમરી’’તિ વુત્તં. **લક્ખી**સદ્દો ચ **સિરી**સદ્દેન સમાનત્થો, તેન ‘‘મા વુચ્ચતિ સિરી’’તિ અત્થો અમ્હેહિ અનુમતો, તથા પોરાણેહિપિ ‘‘મં સિરિં ધારેતિ વિદધાતિ ચાતિ મન્ધાતા’’તિ અત્થો પકાસિતો, તસ્મા ‘‘માલિની મન્ધાતા’’તિ ચ ઇમાનેત્થ નિદસ્સનપદાનિ. તત્ર પુલ્લિઙ્ગસ્સ તાવ **મ**સદ્દસ્સ અયં નામિકપદમાલા –

મો, મા. મં, મે. મેન, મેહિ, મેભિ. મસ્સ, માનં. મા, મસ્મા, મમ્હા, મેહિ, મેભિ. મસ્સ, માનં. મે, મસ્મિં, મમ્હિ, મેસુ. ભો મ, ભવન્તો મા.

અયં પન ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ **મા**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા –

મા, મા, માયો. મં, મા, માયો. માય, માહિ, માભિ. માય, માનં. માય, માહિ, માભિ. માય, માનં. માય, માયં, માસુ. ભોતિ મે, ભોતિયો માયો.

એત્થ પન સિરીવાચકો **મા**સદ્દો ચ સદ્દવાચકો **રા**સદ્દો ચાતિ ઇમે સમાનગતિકા એકક્ખરત્તા નિચ્ચમાકારન્તપકતિકત્તા ઇત્થિલિઙ્ગત્તા ચ.

તત્ર **સં** વુચ્ચતિ સન્તચિત્તો પુરિસો. યં લોકે ''સપ્પુરિસો''તિ ચ, ''અરિયો''તિ ચ, ''પણ્ડિતો''તિ ચ વદન્તિ, તસ્સેતં અધિવચનં યદિદં ''સ''ન્તિ. એવં સપ્પુરિસારિયપણ્ડિતવાચકસ્સ **સં**સદ્દસ્સ પચ્ચત્તવચનવસેન અત્થિભાવે ''સમેતિ અસતા અસ''ન્તિ ઇદં પયોગનિદસ્સનં. એત્થ હિ ''ન સં અસ''ન્તિ સમાસચિન્તાય સપ્પુરિસાસપ્પુરિસપદત્થા **સં અસં**સદ્દેહિ વુત્તાતિ ઞાયન્તિ, તસ્મા ''સપ્પુરિસપદત્થો પચ્ચત્તવચનેન **સં**સદ્દેન વુત્તો નત્થી''તિ વચનં ન વત્તબ્બં. યે ''નત્થી''તિ વદન્તિ, તેસં વચનં ન ગહેતબ્બં. નામિકપદમાલા પનસ્સ ''સં, સન્તં, સન્તે''તિઆદિના હેટ્ઠા પકાસિતા. નપુંસકલિઙ્ગત્તે **સં** વુચ્ચતિ ધનં, ''મનુસ્સસ્સં. પરસ્સં. સબ્બસ્સં. સબ્બસ્સહરણં. પરસ્સહરણ''ન્તિઆદીનેત્થ નિદસ્સનપદાનિ. તત્થ મનુસ્સસ્સ સં મનુસ્સસ્સં. એવં પરસ્સ સં પરસ્સં. સબ્બસ્સ સં સબ્બસ્સં. તસ્સ હરણં પરસ્સહરણં સબ્બસ્સહરણન્તિ સમાસો. તથા **સં** વુચ્ચતિ સુખં સન્તિ ચ. વુત્તઞ્હિ તબ્બાચકત્તં પોરાણકવિરચનાયં –

> ''દેવદેવો સંદેહી નો, હીનો દેવાતિદેહતો;
> હતોપપાતસંસારો, સારો સં દેતુ દેહિન''ન્તિ.

તસ્મા અયમેત્થ ગાથા, ''સકલલોકસઙ્કરો દીપઙ્કરો''તિ એત્થ ''સઙ્કરો''તિ પદઞ્ચનિદસ્સનં. ''સં, સાનિ, સા. સં, સાનિ, સે. સેન''ઇચ્ચાદિ પુબ્બે પકાસિતનયેન ઞેય્યં. એત્થ ચ સોતૂનં સુગતમતવરે કોસલ્લજનનત્થં સમાસન્તગતસ્સ **સં**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલં પરિપુણ્ણં કત્વા કથયામ –

મનુસ્સસ્સં, મનુસ્સસ્સાનિ, મનુસ્સસ્સા. મનુસ્સસ્સં, મનુસ્સસ્સાનિ, મનુસ્સસ્સે. મનુસ્સસ્સેન, મનુસ્સસ્સેહિ, મનુસ્સસ્સેભિ. મનુસ્સસ્સસ્સ, મનુસ્સસ્સાનં. મનુસ્સસ્સા, મનુસ્સસ્સસ્મા, મનુસ્સસ્સમ્હા, મનુસ્સસ્સેહિ, મનુસ્સસ્સેભિ. મનુસ્સસ્સસ્સ, મનુસ્સસ્સાનં. મનુસ્સસ્સે, મનુસ્સસ્સસ્મિં, મનુસ્સસ્સમ્હિ, મનુસ્સસ્સેસુ. ભો મનુસ્સસ્સ, ભોન્તો મનુસ્સસ્સાનિ, મનુસ્સસ્સા. એસ નયો ''પરસ્સં સબ્બસ્સ''ન્તિઆદીસુપિ, સબ્બાનેતાનિ પદાનિ અભિધેય્યલિઙ્ગાનીતિ ગહેતબ્બાનિ.

> **યં તં** કિમિતિસદ્દાનં, નામમાલં પનત્તરિ;
> સબ્બનામપરિચ્છેદે, પકાસિસ્સં તિલિઙ્ગતો.

ઇચ્ચેવં હેટ્ઠા ઉદ્દિટ્ઠાનં **કો વિ સા**દીનં નામિકપદમાલા સદ્ધિં અત્થન્તરનિદસ્સનપદેહિ વિભત્તા. તત્રિદં લિઙ્ગવવત્થાનં –

> **કો વિ સા** હોન્તિ પુલ્લિઙ્ગે, **ભા રા થી ધી કુ ભૂ** થિયં;
> **કં ખં** નપુંસકે **ગો** તુ, પુમે ચેવિત્થિલિઙ્ગકે.

> **મો** પુમે ઇત્થિલિઙ્ગે **મા**, **સં** પુમે ચ નપુંસકે;

યં તં કિમિતિ સબ્બત્ર, લિઙ્ગેસ્વેવ પવત્તરે.

ઇતો અઞ્ઞાનિપિ એકક્ખરાનિ ઉપપરિક્ખિત્વા ગહેતબ્બાનિ.

એવં વિઞ્ઞૂનં નયઞ્ઞૂનં સદ્દરચનાવિસયે પરમવિસુદ્ધવિપુલબુદ્ધિપટિલાભત્થં પરમસણ્હસુખુમત્થેસુ પયોગેસુ અસમ્મોહત્થં સુવણ્ણતલે સીહવિજમ્ભનેન કેસરીસીહસ્સ વિજમ્ભનમિવ તેપિટકે બુદ્ધવચને ઞાણવિજમ્ભનેન વિજમ્ભનત્થઞ્ચ અધિકૂનેકક્ખરવસેન લિઙ્ગત્તયં મિસ્સેત્વા નામિકપદમાલા વિભત્તા.

સદ્દે ભવન્તિ કુસલા ન તુ કેચિ અત્થે,
અત્થે ભવન્તિ કુસલા ન તુ કેચિ સદ્દે.

કોસલ્લમેવ પરમં દુભયત્થ તસ્મા,
યોગં કરેય્ય સતતં મતિમા વરન્તિ.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ

વિઞ્ઞૂનં કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

લિઙ્ગત્તયમિસ્સકો નામિકપદમાલાવિભાગો

દસમો પરિચ્છેદો.

૧૧. વાચ્ચાભિધેય્યલિઙ્ગાદિપરિદીપનનામિકપદમાલા

વાચ્ચાભિધેય્યલિઙ્ગાદિ-વસેનપિ ઇતો પરં;
ભાસિસ્સં પદમાલાયો, ભાસિતસ્સાનુરૂપતો.

તત્થ **વાચ્ચલિઙ્ગાની**તિ અપ્પધાનલિઙ્ગાનિ, ગુણનામસઙ્ખાતાનિ વા લિઙ્ગાનિ. **અભિધેય્યલિઙ્ગાની**તિ પધાનલિઙ્ગાનિ, ગુણીપદસઙ્ખાતાનિ વા લિઙ્ગાનિ. યસ્મા પન તેસુ વાચ્ચલિઙ્ગાનિ નામ અભિધેય્યલિઙ્ગાનુવત્તકાનિ ભવન્તિ, તસ્મા સબ્બાનિ **ભૂ**ધાતુમયાનિ ચ વાચ્ચલિઙ્ગાનિ અભિધેય્યલિઙ્ગાનુરૂપતો યોજેતબ્બાનિ. તેસં **ભૂ**ધાતુમયાનિ વાચ્ચલિઙ્ગાનિ સરૂપતો નામિકપદમાલાય અયોજિતાનિપિ તત્થ તત્થ નયતો યોજિતાનિ , તસ્મા ન દાનિ દસ્સેસ્સામ. **અભૂ**ધાતુમયાનિપિ કિઞ્ચાપિ નયતો યોજિતાનિ, તથાપિ સોતારાનં પયોગેસુ કોસલ્લજનનત્થં કથયામ, નામિકપદમાલઞ્ચ નેસં દસ્સેસ્સામ કિઞ્ચિ પયોગં વદન્તા.

દીઘો રસ્સો નીલો પીતો,
સુક્કો કણ્હો સેટ્ઠો પાપો;
સદ્ધો સુદ્ધો ઉચ્ચો નીચો,
કતોતીતો ઇચ્ચાદીનિ.

દીઘા જાગરતો રત્તિ, દીઘં સન્તસ્સ યોજનં;
દીઘો બાલાન સંસારો, સદ્ધમ્મં અવિજાનતં.

દીઘો, દીઘા. દીઘં, દીઘે. દીઘેન, દીઘેહિ, દીઘેભિ. દીઘસ્સ, દીઘાનં. દીઘા, દીઘસ્મા, દીઘમ્હા, દીઘેહિ, દીઘેભિ. દીઘસ્સ, દીઘાનં. દીઘે, દીઘસ્મિં, દીઘમ્હિ, દીઘેસુ. ભો દીઘ, ભવન્તો દીઘા. ''દીઘાતિ મં પક્કોસેય્યાથા''તિ ઇદમેત્થ નિદસ્સનં.

દીઘા, દીઘા, દીઘાયો. દીઘં, દીઘા, દીઘાયો. દીઘાય. સેસં **કઞ્ઞા**નયેન ઞેય્યં.

દીઘં, દીઘાનિ, દીઘા. દીઘં, દીઘાનિ, દીઘે. દીઘેન. સેસં **ચિત્ત**નયેન ઞેય્યં. **રસ્સા**દીનિ ચ એવમેવ વિત્થારેતબ્બાનિ. અયં વાચ્ચલિઙ્ગાનં નામિકપદમાલા, ''ગુણનામાનં નામિકપદમાલા''તિ વત્તું વટ્ટતિ.

અભિધેય્યકલિઙ્ગેસુ, સવિસેસાનિ યાનિ હિ;
તેસં દાનિ યથાપાળિં, પદમાલં કથેસ્સહં.

કતમાનિ તાનિ પદાનિ, યાનિ સવિસેસાનિ?

ભવાભવાદિકં લઙ્કા-દીપો ઇચ્ચાદિકાનિ ચ;
બોધિ સન્ધીતિ ચાદીનિ, સવિસેસાનિ હોન્તિ તુ.

એતેસુ હિ –

ભવાભવપદં દેક-વચો બહુવચો ક્વચિ;
સમાસે અસમાસેપિ, સમ્ભવો તસ્સ ઇચ્છિતો.

વિગ્ગહઞ્ચ પદત્થઞ્ચ, વત્વા પદસ્સિમસ્સ મે;
વુચ્ચમાનમવિક્ખિત્તા, પદમાલં નિબોધથ.

ભવો ચ અભવો ચ **ભવાભવં**. અથ વા ભવો ચ અભવો ચ ભવાભવાનિ, અયં વિગ્ગહો. તત્ર **ભવો**તિ ખુદ્દકો ભવો. **અભવો**તિ મહન્તો ભવો. વુદ્ધત્થવાચકો હેત્થ **અ**કારો. એત્થ ચ સુગતિદુગ્ગતિવસેન હીનપણીતવસેન ચ ખુદ્દકમહન્તતા વેદિતબ્બા. અથ વા **ભવો**તિ વુદ્ધિ. **અભવો**તિ અવુદ્ધિ. અયં પદત્થો. અયં પન નામિકપદમાલા –

ભવાભવં, ભવાભવં, ભવાભવેન, ભવાભવસ્સ, ભવાભવા, ભવાભવસ્મા, ભવાભવમ્હા, ભવાભવસ્સ, ભવાભવે, ભવાભવસ્મિં, ભવાભવમ્હિ, ભો ભવાભવ. ઇતિ **ભવાભવ**પદં એકવચનકં ભવતિ. દિસ્સતિ ચ તસ્સેકવચનતા પાળિયં અટ્ઠકથાયઞ્ચ –

‘‘અતીતકપ્પે ચરિતં, ઠપયિત્વા ભવાભવે;
ઇમસ્મિં કપ્પે ચરિતં, પવક્ખિસ્સં સુણોહિ મે’’

ઇતિ વા,

‘‘એવં બહુવિધં દુક્ખં, સમ્પત્તિઞ્ચ બહૂવિધં;
ભવાભવે અનુભવિત્વા, પત્તો સમ્બોધિમુત્તમં’’

ઇતિ વા એવં પાળિયં **ભવાભવ** પદસ્સ એકવચનતા દિટ્ઠા.

અટ્ઠકથાયમ્પિ –

‘‘અસમ્બુધં બુદ્ધનિસેવિતં યં,
ભવાભવં ગચ્છતિ જીવલોકો;
નમો અવિજ્જાદિકિલેસજાલ-
વિદ્ધંસિનો ધમ્મવરસ્સ તસ્સા’’તિ

એવં તસ્સેકવચનતા દિટ્ઠા.

ભવાભવાનિ, ભવાભવા, ભવાભવાનિ, ભવાભવે, ભવાભવેહિ, ભવાભવેભિ, ભવાભવાનં, ભવાભવેહિ, ભવાભવેભિ, ભવાભવાનં, ભવાભવેસુ, ભવન્તો ભવાભવાનિ. ઇતિ **ભવાભવ**પદં બહુવચનકમ્પિ ભવતિ. દિસ્સતિ ચ તસ્સ બહુવચનકતા પાળિયં ‘‘ધોનસ્સ હિ નત્થિ કુહિઞ્ચિ લોકે. પકપ્પિકા દિટ્ઠિ ભવાભવેસૂ’’તિ. ઉભયમ્પિ નયં વોમિસ્સેત્વા નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. કથં? ‘‘ભવાભવં, ભવાભવાનિ. ભવાભવં, ભવાભવાનિ. ભવાભવેન, ભવાભવેહિ, ભવાભવેભિ’’ઇચ્ચેવમાદિના **ચિત્ત**નયેન યોજેતબ્બા.

નપુંસકેકવચન-બહુવચનકા ઇમા;

પદમાલા સમાસત્તે, કતાતિ પરિદીપયે.

સમાસકપદઞ્ચેવ, અસમાસકમેવ ચ;
ભવાભવપદં દ્વેધા, ઇતિ વિદ્વા વિભાવયે.

નપુંસકં સમાસત્તે, પુલ્લિઙ્ગમિતરત્તને;
નપુંસકં તુ પાયેન, એકવચનકં વદે.

‘‘ભવો ચ અભવો ચા’’તિ, સમાસત્થં વદે બુધો;
‘‘ભવતો ભવ’’મિચ્ચત્થં, અસમાસસ્સ ભાસયે.

પુલ્લિઙ્ગત્તમ્હિ સો ઞેય્યો, નિસ્સક્કઉપયોગતો;
એવં વિસેસતો ઞત્વા, **ભવાભવ**પદં વિદૂ.

યથા ચેત્થ **ભવાભવ**પદસ્સ નામિકપદમાલા યોજિતા, એવં ‘‘કમ્માકમ્મં ફલાફલ’’ન્તિઆદીનમ્પિ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. અત્થોપિ નેસં યથારહં વત્તબ્બો. યેભુય્યેનેતાનિ એકવચનકાનિ ભવન્તિ. એવં તાવ **ભવાભવ**પદાદીનં વિસેસવન્તતા દટ્ઠબ્બા.

લઙ્કાદીપો, લઙ્કાદીપં, લઙ્કાદીપેન, લઙ્કાદીપસ્સ, લઙ્કાદીપા, લઙ્કાદીપસ્મા, લઙ્કાદીપમ્હા, લઙ્કાદીપસ્સ, લઙ્કાદીપે, લઙ્કાદીપસ્મિં, લઙ્કાદીપમ્હિ, ભો લઙ્કાદીપ. અયં સમાસત્તે નામિકપદમાલા. અસમાસત્તેપિ પન યોજેતબ્બા.

લઙ્કા દીપો, લઙ્કં દીપં, લઙ્કાય દીપેન, લઙ્કાય દીપસ્સ, લઙ્કાય દીપા, લઙ્કાય દીપસ્મા, લઙ્કાય દીપમ્હા, લઙ્કાય દીપસ્સ, લઙ્કાય દીપે, લઙ્કાય દીપસ્મિં, લઙ્કાય દીપમ્હિ, ભોતિ લઙ્કે દીપ. અયં બ્યાસે નામિકપદમાલા. અયં નયો ‘‘જમ્બુદીપો’’તિ એત્થ ન લબ્ભતિ કેવલેન **જમ્બૂ**સદ્દેન જમ્બુદીપસ્સ અકથનતો, યથા કેવલેન **લઙ્કા**સદ્દેન લઙ્કાદીપો કથિયતિ. અયં પન બ્યાસે પદમાલાનયો વિસેસતો કબ્બરચનાયં કવીનં ઉપકારાય સંવત્તતિ સાસનસ્સાપિ. તથા હિ બ્યાસવસેન પોરાણકવિરચના દિસ્સતિ –

‘‘વન્દામિ સેલમ્હિ સમન્તકૂટે,
લઙ્કાય દીપસ્સ સિખાયમાને;
આવાસભૂતે સુમનામરસ્સ,
બુદ્ધસ્સ તં પાદવળઞ્જમગ્ગ’’ન્તિ.

સાસનેપિ બ્યાસવસેન ‘‘દિબ્બો રથો પાતુરહુ, વેદેહસ્સ યસસ્સિનો’’તિઆદિકા પાળિ દિસ્સતિ.

યથા પન ‘‘જમ્બુદીપો’’તિ એત્થ અયં નયો ન લબ્ભતિ, તથા ‘‘નાગદીપો’’તિઆદીસુપિ કેવલેન **જમ્બૂ**સદ્દેન જમ્બુદીપસ્સ અકથનમિવ કેવલેન **નાગ**સદ્દાદિના નાગદીપાદીનં અકથનતોતિ. નનુ ચ ભો ‘‘બુદ્ધસ્સ જમ્બુનદરંસિનો તં, દાઠં મયં જમ્બુનરા નમામા’’તિ પોરાણકવિરચનાયં **જમ્બૂ**સદ્દેન જમ્બુદીપો વુત્તો ‘‘જમ્બુદીપનરા’’તિ અત્થસમ્ભવતોતિ? સચ્ચં ‘‘જમ્બુદીપનરા’’તિ અત્થો સમ્ભવતિ, કેવલેન પન **જમ્બૂ**સદ્દેન જમ્બુદીપત્થં ન વદતિ, કિન્તુ ‘‘જમ્બુદીપનરા’’તિ વત્તબ્બે ગાથાવિસયત્તા અધિકક્ખરદોસં પરિવજ્જન્તેન

દીપસદ્દલોપં કત્વા ‘‘જમ્બુનરા’’તિ વુત્તં, એવં ઉત્તરપદલોપવસેન વુત્તો **જમ્બુ**સદ્દો **નર**સદ્દં પટિચ્ચ સમાસબલેન ‘‘જમ્બુદીપનરા’’તિ અત્થપ્પકાસને સમત્થો હોતિ, ન કેવલો બ્યાસકાલે, તથા હિ ‘‘જમ્બૂ’’તિ વુત્તે જમ્બુદીપો ન ઞાયતિ, અથ ખો જમ્બુરુક્ખોયેવ ઞાયતિ.

કિં પન ભો ‘‘કાકો દાસો, કાકં દાસં, કાકેન દાસેના’’તિ અયં નયો લબ્ભતિ, ન લબ્ભતીતિ? લબ્ભતિ, **કાક**સદ્દેન કાકનામકસ્સ દાસસ્સ કથનં હોતિ. યદિ એવં ‘‘જમ્બુદીપો’’તિ એત્થાપિ ‘‘જમ્બુનામકો દીપો’’તિ અત્થં ગહેત્વા ‘‘જમ્બૂ દીપો, જમ્બું દીપં, જમ્બુયા દીપેના’’તિ અયં નયો લબ્ભતીતિ? ન લબ્ભતિ **જમ્બૂ**સદ્દસ્સ પણ્ણત્તિવસેન દીપે અપ્પવત્તનતો. **જમ્બૂ**સદ્દો હિ રુક્ખેયેવ પણ્ણત્તિવસેન પવત્તતિ, ન દીપે. યથા પન **ચિત્ત**વોહારો ચિત્તનામકે ગહપતિમ્હિપિ મનેપિ પવત્તતિ ‘‘ચિત્તો ગહપતિ. ચિત્તં મનો માનસ’’ન્તિઆદીસુ. યથા ચ **કુસ**વોહારો કુસનામકે રઞ્ઞેપિ કુસતિણેપિ પવત્તતિ –

‘‘પભાવતિઞ્ચ આદાય, મણિં વેરોચનં કુસો;
કુસાવતિં કુસરાજા, અગમાસિ મહબ્બલો;
કુસો યથા દુગ્ગહિતો, હત્થમેવાનુકન્તતી’’તિ

આદીસુ, તથા **કાક**સદ્દોપિ વાયસે, એવંનામકે દાસેપિ પવત્તતિ ‘‘કાકો રવતિ, કાકો નામ દાસો સટ્ઠિયોજનાનિ ગચ્છતી’’તિઆદીસુ. **જમ્બૂ**સદ્દો પન ગહપતિમનાદીસુ **ચિત્ત કુસ કાક**સદ્દા વિય પણ્ણત્તિવસેન દીપસ્મિં ન પવત્તતિ, તસ્મા યથાવુત્તોયેવ નયો મનસિકરણીયો.

યથા પનેત્થ ‘‘લઙ્કાદીપો’’તિ સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા સમાસવસેન બ્યાસવસેન ચ યોજિતા, એવં ‘‘પુબ્બવિદેહદીપો, અપરગોયાનદીપો, ઉત્તરકુરુદીપો, અસ્સયુજનક્ખત્તં, ચિત્રમાસો, વેસ્સન્તરરાજા, સેતવત્થં, દિબ્બરથો’’તિઆદીનમ્પિ નામિકપદમાલા સમાસવસેન બ્યાસવસેન ચ યોજેતબ્બા. **પુબ્બવિદેહા**દિસદ્દેહિ પુબ્બવિદેહદીપાદીનં કથનઞ્ચ વેદિતબ્બં. ‘‘દિબ્બરથો’’તિઆદીનં સમાસગતપદાનં પયોજને સતિ બ્યાસવસેન વિસું કત્તબ્બતા ચ વેદિતબ્બા. તથા હિ બ્યાસવસેન ‘‘દિબ્બો રથો’’તિઆદિના દ્વિન્નં દ્વિન્નં પદાનં સમાનાધિકરણવસેન પચ્ચેકવિભત્તિયુત્તભાવે સતિ ગાથાસુ વુત્તિપાલનસુખુચ્ચારણગુણો ભવતિ. સો ચ સાસનાનુકૂલો હિ અયં નયો ઠપિતો. તથા હિ પાવચને ‘‘દિબ્બો રથો પાતુરહુ, વેદેહસ્સ યસસ્સિનો’’તિઆદિકા પાળિયો બહૂ દિસ્સન્તિ, એવં **લઙ્કાદીપા**દિસદ્દાનં વિસેસવન્તતા ભવતિ.

ઇદાનિ **બોધિસન્ધિ**આદીનં વિસેસવન્તતા વુચ્ચતિ –

બોધિ સન્ધિ વિભત્તા’યુ, ધાતુયેવ પજાપતિ;
દામા દામં તથા સદ્દા, સદ્દં તટં તટી તટો.

બ્યઞ્જનં બ્યઞ્જનો અત્થો, અત્થમક્ખરમક્ખરો;
અજ્જવં અજ્જવો ચેવ, તથા મદ્દવગારવા.

વચો વચીતિ ચાદીનિ, સમરૂપા સરૂપતો;
દ્વિત્તિલિઙ્ગાનિ સમ્ભોન્તિ, યથાસમ્ભવમુદ્દિસે.

એતેસુ હિ **બોધિ**સદ્દસ્સ તાવ ‘‘બોધિ રાજકુમારો’’તિ ચ, ‘‘અરિયસાવકો ‘બોધી’તિ વુચ્ચતિ, તસ્સ બોધિસ્સ અઙ્ગોતિ બોજ્ઝઙ્ગો’’તિ ચ એવં પુગ્ગલવચનસ્સ ‘‘બોધિ, બોધી, બોધયો. બોધિં, બોધી, બોધયો. બોધિના’’તિ પુલ્લિઙ્ગે **અગ્ગિ**નયેન નામિકપદમાલા ભવતિ.

રુક્ખમગ્ગનિબ્બાનસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણવચનસ્સ પન ‘‘બોધિ, બોધી, બોધિયો. બોધિં, બોધી, બોધિયો. બોધિયા’’તિ ઇત્થિલિઙ્ગે **રત્તિ**નયેન નામિકપદમાલા ભવતિ.

કેચિ પન ‘‘રુક્ખવચનો બોધિસદ્દો પુલ્લિઙ્ગો’’તિ વદન્તિ, તં આગમેન વિરુદ્ધં વિય દિસ્સનતો વિચારેતબ્બં. ન હિ આગમે રુક્ખવચનસ્સ **બોધિ**સદ્દસ્સ પુલ્લિઙ્ગભાવો દિસ્સતિ, પુગ્ગલવચનસ્સ પન દિસ્સતિ. યદિ ચ ‘‘સાલો ધવો ખદીરો’’તિઆદીનં વિય રુક્ખવચનસ્સ **બોધિ**સદ્દસ્સ પુલ્લિઙ્ગત્તં સિયા, **જમ્બૂ સિમ્બલી પાટલી**સદ્દાદીનં રુક્ખવાચકત્તા પુલ્લિઙ્ગત્તં સિયા, ન તેસં ઇમસ્સ ચ રુક્ખવાચકત્તેપિ પુલ્લિઙ્ગભાવો ઉપલબ્ભતિ. યદિ હિ રુક્ખવચનો **બોધિ**સદ્દો પુલ્લિઙ્ગો, એવં સન્તે નિબ્બાનવચનો સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણવચનો ચ **બોધિ**સદ્દો નપુંસકલિઙ્ગો સિયા ‘‘નિબ્બાન’’ન્તિઆદિના નપુંસકલિઙ્ગવસેન નિદ્દિટ્ઠસ્સ નિબ્બાનાદિનો અત્થસ્સ કથનતો.

યે એવં વદન્તિ ‘‘રુક્ખવચનો **બોધિ**સદ્દો પુલ્લિઙ્ગો’’તિ, તે ‘‘બોધિ વુચ્ચતિ ચતૂસુ મગ્ગેસુ ઞાણં, તં એત્થ ભગવા પત્તોતિ રુક્ખોપિ બોધિચ્ચેવ વુચ્ચતી’’તિ વુત્તમત્થં ચેતસિ સન્નિધાય ‘‘બુજ્ઝતિ એત્થાતિ બોધી’’તિ નિબ્બચનવસેન ‘‘કિં રુક્ખવચનો **બોધિ**સદ્દો પુલ્લિઙ્ગો ન ભવિસ્સતી’’તિ મઞ્ઞમાના વદન્તિ મઞ્ઞે. નેવં દટ્ઠબ્બં, એવઞ્ચ પન દટ્ઠબ્બં, ‘‘બોધિ વુચ્ચતિ ચતૂસુ મગ્ગેસુ ઞાણં, તં એત્થ ભગવા પત્તોતિ રુક્ખોપિ બોધિચ્ચેવ વુચ્ચતી’’તિ વદન્તેહિ ગરૂહિ ઞાણવચનં ઇત્થિ લિઙ્ગભૂતં બોધીતિ ઞાણસ્સ નામં પણ્ણત્તિઅન્તરપરિકપ્પનેનત્થં પરિકપ્પેન્તેન બુજ્ઝનટ્ઠાનભૂતે રુક્ખે આરોપેત્વા રુક્ખો ‘‘બોધી’’તિ વુત્તો, તસ્મા ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નિબ્બચને આદરો ન કાતબ્બો. ન હિ ‘‘બુજ્ઝતિ એત્થાતિ બોધી’’તિ નિબ્બચનકરણં રુક્ખવચનસ્સ **બોધિ**સદ્દસ્સ પુલ્લિઙ્ગત્તં કાતું સક્કોતિ સઙ્કેતસિદ્ધત્તા વોહારસ્સ, તસ્મા રુક્ખં સયં અબોધિમ્પિ સમાનં બોધિયા પટિલાભટ્ઠાનત્તા સઙ્કેતસિદ્ધેન ‘‘બોધી’’તિ ઇત્થિલિઙ્ગવોહારેન વોહરન્તિ સાસનિકા, બોધિયા વા કારણત્તા ફલવોહારેન. એતમત્થંયેવ હિ સન્ધાય ‘‘બોધિ વુચ્ચતિ ચતૂસુ મગ્ગેસુ ઞાણં, તં એત્થ ભગવા પત્તોતિ રુક્ખોપિ બોધિચ્ચેવ વુચ્ચતી’’તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં, એવં ‘‘બોધી’’તિ ઇત્થિલિઙ્ગવસેન રુક્ખનામં પવત્તતીતિ. તેનાહ **આયસ્મા સારિપુત્તો** ધમ્મસેનાપતિ અનુધમ્મચક્કવત્તી વોહારકુસલો ઇત્થિલિઙ્ગવોહારેન ‘‘બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં બોધિયા મૂલે સહ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપ્પટિલાભા સચ્છિકા પઞ્ઞત્તિ યદિદં બુદ્ધો’’તિ. અપિચ તત્થ તત્થ ‘‘બોધિયા સાખા’’તિ ચ, ‘‘કેનટ્ઠેન મહાબોધિ, કસ્સ સમ્બન્ધિની ચ સા’’તિ ચ,

‘‘હત્થતો મુત્તમત્તા સા, અસીતિરતનં નભં;
ઉગ્ગન્ત્વાન તદા મુઞ્ચિ, છબ્બણ્ણા રસ્મિયો સુભા’’તિ ચ

એવમાદયો રુક્ખવાચકસ્સ **બોધિ**સદ્દસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગભાવે પયોગા દિસ્સન્તિ.

અથ વા રુક્ખવાચકો **બોધિ**સદ્દો દ્વિલિઙ્ગો પુમિત્થિલિઙ્ગવસેન. તથા હિ **સમન્તપાસાદિકાયં** વિનયસંવણ્ણનાયં મહાવેય્યાકરણસ્સ પાળિનયવિદુનો **બુદ્ધઘોસા**ચરિયસ્સ એવં સદ્દરચના દિસ્સતિ ‘‘સક્ખિસ્સસિ ત્વં તાત પાટલિપુત્તં ગન્ત્વા મહાબોધિના સદ્ધિં અય્યં સઙ્ઘમિત્તત્થેરિં આનેતુ’’ન્તિ ચ, ‘‘સાપિ ખો મહાબોધિસમારૂળ્હા નાવા પસ્સતો મહારાજસ્સ મહાસમુદ્દતલં પક્ખન્દા’’તિ ચ તસ્સ રુક્ખવાચકસ્સ **બોધિ**સદ્દસ્સ ‘‘બુજ્ઝતિ એત્થાતિ બોધી’’તિ

નિબ્બચનવસેન ''બોધિ, બોધી, બોધયો. બોધિં, બોધી, બોધયો. બોધિના''તિઆદિના પદમાલા વેદિતબ્બા. રુક્ખવાચકસ્સેવ પન તસ્સ ઞાણે પવત્તિત્થિલિઙ્ગવોહારેન સઙ્કેતસિદ્ધેન રૂળ્હત્થદીપકેન ''બોધિ, બોધી, બોધિયો. બોધિં, બોધી, બોધિયો. બોધિયા''તિઆદિના પદમાલા વેદિતબ્બા. ઇચ્ચેવં –

પુગ્ગલવાચકો **બોધિ**-સદ્દો પુલ્લિઙ્ગિકો ભવે;
ઞાણાદિવાચકો ઇત્થિ-લિઙ્ગોયેવ સિયા સદા.

બોધિપાદપવચનો, પુમિત્થિલિઙ્ગિકો ભવે;
એવં સન્તેપિ એતસ્સ, ઇત્થિલિઙ્ગત્તમેવ તુ;
ઇચ્છિતબ્બતરં યસ્મા, ધમ્મસેનાપતીરિતં.

સન્ધિસદ્દાદીનમ્પિ નયાનુસારેન નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. **સન્ધિ**સદ્દો હિ સરસન્ધિઆદિવાચકો પુલ્લિઙ્ગો, પટિસન્ધિયાદિવાચકો ઇત્થિલિઙ્ગો ''સન્ધિનો. સન્ધિયા''તિઆદિદસ્સનતો. **વિભત્તિ**સદ્દો વિભજનવાચકો ઇત્થિલિઙ્ગો , **સ્યા**દિવાચકો પુલ્લિઙ્ગો ચેવ ઇત્થિલિઙ્ગો ચ ''વિભત્તિસ્સ. વિભત્તિયા''તિઆદિદસ્સનતો.

આયુસદ્દો પન જીવિતિન્દ્રિયવાચકોયેવ હુત્વા પુન્નપુંસકલિઙ્ગો, ''પુનરાયુ ચ મે લદ્ધો, એવં જાનાહિ મારિસા''તિ ''એત્તકંયેવ તે આયુ, ચવનકાલો ભવિસ્સતી''તિ ચ દસ્સનતો.

ધાતુસદ્દો સભાવાદિવાચકો ઇત્થિલિઙ્ગો, **કરપચા**દિવાચકો પુમિત્થિલિઙ્ગો ''ચક્ખુધાતુયા. કરોતિસ્સ ધાતુસ્સ. ધાતુયો ધાતુયા''તિ દસ્સનતો.

પજાપતિસદ્દો દેવવિસેસવાચકો પુલ્લિઙ્ગો, કલત્તજિનમાતુચ્છાવાચકો ઇત્થિલિઙ્ગો ''પજાપતિસ્સ દેવરાજસ્સ ધજગ્ગં ઉલ્લોકેય્યાથ'', ''અત્તનો પજાપતિયા સદ્ધિં મહાપજાપતિયા''તિ ચ દસ્સનતો.

દામા દામં સદ્દા માલતીદામાદિભેદભિન્નસ્સ એકસ્સ વત્થુસ્સ યથાક્કમં ઇત્થિનપુંસકલિઙ્ગા. તથા હિ ''માલતીદામા લોલાળિઙ્ગલીલા. માલતીદામં. સિઙ્ગિતં દામં ભમરેહિ. રતનદામા. રતનદામ''ન્તિ ચ દ્વિલિઙ્ગભાવે લોકિકપ્પયોગા દિસ્સન્તિ સાસનાનુકૂલા.

સદ્ધં સદ્ધાસદ્દા પન ભિન્નવત્થૂનં વાચકા ઇત્થિનપુંસકલિઙ્ગા, **સદ્ધા**સદ્દો પસાદલક્ખણવાચકો ઇત્થિલિઙ્ગો, **સદ્ધં**સદ્દો મતકભત્તવાચકો નપુંસકલિઙ્ગો ''સદ્ધા સદ્દહના. મયમસ્સુભો ગોતમબ્રાહ્મણા નામ દાનાનિ દેમ સદ્ધાનિ કરોમા''તિ દસ્સનતો. ઇમસ્મિં પન ઠાને ''સદ્ધો પુરિસો , સદ્ધા ઇત્થી, સદ્ધં કુલ''ન્તિ ઇમાનિ વાચ્ચલિઙ્ગત્તા સઙ્ગહં ન ગચ્છન્તીતિ દટ્ઠબ્બાનિ.

તટં તટી તટોતિમે સદ્દા તીરસઙ્ખાતે એકસ્મિંયેવત્થે થીપુન્નપુંસકલિઙ્ગા.

બ્યઞ્જનસદ્દો ઉપસેચનલિઙ્ગવાક્યાવેણિકસરીરાવયવવાચકો નપુંસકલિઙ્ગો, અક્ખરવાચકો પુન્નપુંસકલિઙ્ગો. તત્રુપસેચને ''સૂપં વા બ્યઞ્જનં વા''તિ નપુંસકનિદ્દેસો દિસ્સતિ. તથા લિઙ્ગે ''ઇત્થિબ્યઞ્જનં પુરિસબ્યઞ્જન''ન્તિ નપુંસકનિદ્દેસો. વાક્યે ''પદબ્યઞ્જનાનિ સાધુકં ઉગ્ગહેત્વા''તિ નપુંસકલિઙ્ગનિદ્દેસો. આવેણિકે ''અસીતિ અનુબ્યઞ્જનાની''તિ નપુંસકનિદ્દેસો. સરીરાવયવે ''કિલેસાનં અનુ અનુ બ્યઞ્જનતો પાકટભાવકરણતો

અનુબ્યઞ્જન''ન્તિ એવં નપુંસકનિદ્દેસો. એત્થ હિ અનુબ્યઞ્જનં નામ હત્થપાદસિતહસિતકથિતવિલોકિતાદિભેદો આકારો. સો એવ ''સરીરાવયવો''તિ વુચ્ચતીતિ. અક્ખરે ''બ્યઞ્જનો. બ્યઞ્જન''ન્તિ ચ પુન્નપુંસકનિદ્દેસો.

અત્થસદ્દો નિબ્બાનવચનો નપુંસકલિઙ્ગો, અભિધેય્યધનકારણપયોજનનિવત્યાભિસન્ધાનાદિવચનો પન પુલ્લિઙ્ગો. તથા હિ **કથાવત્થુમ્હિ** ''અત્થત્થમ્હી''તિ ઇમિસ્સા પાળિયા અત્થસંવણ્ણનાયં ''અત્થં વુચ્ચતિ નિબ્બાન''ન્તિ નપુંસકલિઙ્ગનિદ્દેસેન **અત્થ**સદ્દો વુત્તો. ઇતિ **અત્થ**સદ્દો દ્વિલિઙ્ગો.

અક્ખરસદ્દો ચ ''યો પુબ્બો અક્ખરો અક્ખરાની''તિ ચ દસ્સનતો. અપિચ **અક્ખર**સદ્દો નિબ્બાનવચનો નામપણ્ણત્તિવચનો ચ સબ્બદાનપુંસકલિઙ્ગો ભવતિ ''પદમચ્ચુતમક્ખરં, મહાજનસમ્મતોતિ ખો વાસેટ્ઠ 'મહાસમ્મતો'ત્વેવ પઠમં અક્ખરં નિબ્બત્ત''ન્તિ એવમાદીસુ. ''અક્ખરાય દેસેતિ, અક્ખરક્ખરાય આપત્તિ પાચિત્તિયસ્સા''તિ એત્થ પન પુલ્લિઙ્ગોતિપિ નપુંસકલિઙ્ગોતિપિ વત્તબ્બો, ઇત્થિલિઙ્ગોતિ પન ન વત્તબ્બો. અયઞ્હિ ''અસક્કતા ચસ્મ ધનઞ્ચયાય. વિરમથાયસ્મન્તો મમવચનાયા''તિઆદીસુ ''ધનઞ્ચયાય, વચનાયા''તિ સદ્દા વિય વિભત્તિવિપલ્લાસેન વુત્તો, ન લિઙ્ગવિપલ્લાસવસેનાતિ.

અજ્જવ મદ્દવ ગારવસદ્દા પન પુન્નપુંસકલિઙ્ગા. ''અજ્જવો ચ મદ્દવો ચ. અજ્જવમદ્દવં. ગારવો ચ નિવાતો ચ. સહ આવજ્જિતે થૂપે, ગારવં હોતિ મે તદા''તિ ચ આદિદસ્સનતો.

વચોવચીસદ્દા પન **ઘટોઘટી**સદ્દા વિય પુમિત્થિલિઙ્ગા, તત્થ **વચી**સદ્દસ્સ ''વચી, વચી, વચિયો. વચિં, વચી, વચિયો. વચિયા''તિ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. કેચિ ''દુચ્ચરિતપયોગવિઞ્ઞત્તિસદ્દાદીસુ પરેસુ **વચ**સદ્દસ્સન્તો **ઈ**કારો હોતિ, તેન ''વચીદુચ્ચરિત''ન્તિઆદીનિ રૂપાનિ દિસ્સન્તી''તિ વદન્તિ, તં ન ગહેતબ્બં **વચ**સદ્દતો વિસું **વચી**સદ્દસ્સ દસ્સનતો. અત્રિમાનિ પાળિતો ચ અટ્ઠકથાતો ચ નિદસ્સનપદાનિ. ''વચી વચીસઙ્ખારો, વચીસઙ્ખારો વચી, વચિઞ્ચ વચીસઙ્ખારે ચ ઠપેત્વા અવસેસા ન ચેવ વચી, ન ચ વચીસઙ્ખારો. ગદિતો વચીભિ સતિમાભિનન્દે''તિ ઇમાનિ પાળિતો નિદસ્સનપદાનિ. ''ચોપનસઙ્ખાતા વચી એવ વિઞ્ઞત્તિ વચીવિઞ્ઞત્તિ, વચિયા ભેદો વચીભેદો''તિ ઇમાનિ અટ્ઠકથાતો નિદસ્સનપદાનિ. ઇમિના નયેન અઞ્ઞેસમ્પિ સરૂપાસરૂપપદાનં યથારહં દ્વિતિલિઙ્ગતા વવત્થપેતબ્બા. એવં અભિધેય્યકલિઙ્ગેસુ સવિસેસાનિ અભિધેય્યલિઙ્ગાનિ વેદિતબ્બાનિ.

ઇદાનિ કત્થચિ વાચ્ચલિઙ્ગભૂતાનં અભિધેય્યલિઙ્ગાનઞ્ચ તબ્બિભન્તલિઙ્ગાનઞ્ચ ધમ્માદિવસેન નામિકપદમાલા વુચ્ચતે. તથા હિ –

ધમ્મભો પુગ્ગલા ચેવ, ધમ્મપુગ્ગલતોપિ ચ;
એકન્તધમ્મતો ચેવ, તથેવેકન્તપુગ્ગલા.

પદમાલા સિયું તાસુ, પચ્ચત્તાદિવસેન તુ;
પદં સમં વિસમઞ્ચ, જઞ્ઞા સબ્બસમમ્પિ ચ.

કથં? ''મિચ્છાદિટ્ઠિ, મિચ્છાસઙ્કપ્પો, મિચ્છાવાચા, મિચ્છાવાચો, મિચ્છાદિટ્ઠિકો, મિચ્છાસઙ્કપ્પી'' ઇચ્ચેતેસં નામિકપદમાલા એવં વેદિતબ્બા.

‘‘મિચ્છાદિટ્ઠિ, મિચ્છાદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠિયો. મિચ્છાદિટ્ઠિં, મિચ્છાદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠિયો. મિચ્છાદિટ્ઠિયા’’તિ એવં ધમ્મતો, ‘‘મિચ્છાદિટ્ઠિ, મિચ્છાદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠિનો. મિચ્છાદિટ્ઠિં, મિચ્છાદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠિનો. મિચ્છાદિટ્ઠિના’’તિ એવં પુગ્ગલતો, ‘‘મિચ્છાસઙ્કપ્પો, મિચ્છાસઙ્કપ્પા. મિચ્છાસઙ્કપ્પ’’ન્તિ એવં ધમ્મપુગ્ગલતો, ‘‘મિચ્છાવાચા, મિચ્છાવાચા, મિચ્છાવાચાયો. મિચ્છાવાચં, મિચ્છાવાચા મિચ્છાવાચાયો. મિચ્છાવાચાય’’ એવં એકન્તધમ્મતો, ‘‘મિચ્છાવાચો, મિચ્છાવાચા. મિચ્છાવાચં, મિચ્છાવાચે. મિચ્છાવાચેન’’ એવં એકન્તપુગ્ગલતો, ‘‘મિચ્છાદિટ્ઠિકો. મિચ્છાદિટ્ઠિકા. મિચ્છાદિટ્ઠિક’’ન્તિ એવમ્પિ એકન્તપુગ્ગલતો, ‘‘મિચ્છાસઙ્કપ્પી, મિચ્છાસઙ્કપ્પિનો. મિચ્છાસઙ્કપ્પિ’’ન્તિ એવમ્પિ એકન્તપુગ્ગલતો નામિકપદમાલા ભવતિ. પચ્ચત્તોપયોગવચનાદિવસેન પન પદં સદિસં વિસદિસં સબ્બથા સદિસમ્પિ ચ ભવતિ. એસ નયો **સમ્માદિટ્ઠિસમ્માસઙ્કપ્પા**દીસુપિ.

અત્રિમે આહચ્ચભાસિતા પયોગા – અવિજ્જાગતસ્સ ભિક્ખવે અવિદ્દસુનો મિચ્છાદિટ્ઠિ પહોતિ. મિચ્છાદિટ્ઠિસ્સ મિચ્છાસઙ્કપ્પો પહોતિ. મિચ્છાસઙ્કપ્પસ્સ મિચ્છાવાચા પહોતિ. મિચ્છાવાચસ્સ મિચ્છાકમ્મન્તો પહોતિ. મિચ્છાકમ્મન્તસ્સ મિચ્છાઆજીવો પહોતિ. મિચ્છાઆજીવસ્સ મિચ્છાવાયામો પહોતિ. મિચ્છાવાયામસ્સ મિચ્છાસતિ પહોતિ. મિચ્છાસતિસ્સ મિચ્છાસમાધિ પહોતીતિ. વિજ્જાગતસ્સ ભિક્ખવે વિદ્દસુનો સમ્માદિટ્ઠિ પહોતિ. સમ્માદિટ્ઠિસ્સ સમ્માસઙ્કપ્પો પહોતીતિ વિત્થારો, એવં કત્થચિ વાચ્ચલિઙ્ગભૂતાનં અભિધેય્યલિઙ્ગાનઞ્ચ તદ્ધિતન્તલિઙ્ગાનઞ્ચ નામિકપદમાલા સપ્પયોગા કથિતા.

ઇદાનિ નેવાભિધેય્યલિઙ્ગસ્સ **ભવિતબ્બ**સદ્દસ્સ ચ અભિધેય્યલિઙ્ગાનં **સોત્થિ સુવત્થિ** સદ્દાનઞ્ચ વાચ્ચલિઙ્ગાભિધેય્યલિઙ્ગસ્સ **અબ્ભુત**સદ્દસ્સ ચ વાચ્ચલિઙ્ગસ્સ **અભૂત**સદ્દસ્સચાતિ ઇમેસં કિઞ્ચિ વિસેસં કથયામ, નામિકપદમાલઞ્ચ યથારહં યોજેસ્સામ. એતેસુ હિ **ભવિતબ્બ**સદ્દો એકન્તભાવવાચકો નપુંસકલિઙ્ગો એકવચનન્તોયેવ હોતિ. તતિયન્તપદેહિ **એવં**સદ્દ **ન**સદ્દાદીહિ ચ યોજેતબ્બો ચ હોતિ. નાસ્સ નામિકપદમાલા લબ્ભતિ, અત્રિમે ચ પયોગા ‘‘સદ્ધમ્મગરુકેન ભવિતબ્બં, નો આમિસગરુકેન, ઇમિના ચોરેન ભવિતબ્બં, ઇમેહિ ચોરેહિ ભવિતબ્બં, ઇમાય ચોરિયા ભવિતબ્બં, ઇમાહિ ચોરીહિ ભવિતબ્બં, અનેન ચિત્તેન ભવિતબ્બં, ઇમેહિ ચિત્તેહિ ભવિતબ્બં, એવં ભવિતબ્બં, અઞ્ઞથા ભવિતબ્બ’’ન્તિ. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

ભવિતબ્બપદં નિચ્ચં, સબ્બઞ્ઞુવરસાસને;
પઠમેકવચો ભાવ-વાચકઞ્ચ નપુંસકં.

તતિયન્તપદેહે**વં**-સદ્દાદીહિ ચ ધીમતા;
યોજેતબ્બંવ સમ્ભોતિ, ઇતિ વિદ્વા વિભાવયે.

અયં ‘‘ભવિતબ્બ’’ન્તિ પદસ્સ વિસેસો.

સોત્થિ ભદ્દન્તે હોતુ રઞ્ઞો, સોત્થિં ગચ્છતિ ન્હાપિતો. સોત્થિનામ્હિ સમુટ્ઠિતો. સુવત્થિ, સુવત્થિં, સુવત્થિના, અયં **ધસાત્થિ**સદ્દાદીનં વિસેસો.

અયં પન ‘‘અબ્ભુતં અભૂત’’ન્તિ દ્વિન્નં વિસેસો. **ભૂ**સદ્દસ્સ બ્ભૂ, સંયોગપરે પટિસેધત્થવતિ **અ**ઇતિનિપાતે ઉપપદે સતિ એકન્તેન રસ્સત્તમુપયાતિ. ક્વત્થે? ‘‘અભૂતપુબ્બં ભૂત’’ન્તિઆદીસ્વત્થેસુ. તથાવિધે અસઞ્ઞોગપરે રસ્સત્તં ન ઉપયાતિ. ક્વત્થે? ‘‘અસચ્ચ’’ન્તિઆદીસ્વત્થેસુ. તથા હિ ‘‘અબ્ભુત’’ન્તિ પદસ્સ ‘‘અભૂતપુબ્બં

ભૂત''ન્તિપિ અત્થો ભવતિ, ''અબ્ભુતકરણ''ન્તિપિ અત્થો ભવતિ. ''અભૂત''ન્તિ પદસ્સ પન ''અસચ્ચ''ન્તિપિ અત્થો ભવતિ, ''અજાત''ન્તિપિ અત્થો ભવતિ. તત્ર ''અચ્છરિયં વત ભો અબ્ભુતં વત ભો. અચ્છેરં વત લોકસ્મિં, અબ્ભુતં લોમહંસનં'' ઇચ્ચેવમાદયો ''અભૂતપુબ્બં ભૂત''ન્તિ અત્થે પયોગા.

''ત્વં મં નાગેન આલમ્પ,
અહં મણ્ડૂકછાપિયા;
હોતુ નો અબ્ભુતં તત્થ,
આસહસ્સેહિ પઞ્ચહી''તિ

ઇચ્ચેવમાદયો અબ્ભુતકરણત્થે પયોગા. એવં રસ્સવસેન, દીઘવસેન પન નિસ્સંયોગે ''અભૂતં અતચ્છં. અતથં''ઇચ્ચેવમાદયો અસચ્ચત્થે પયોગા, ''અભૂતં અજાતં અસઞ્જાત''ન્તિ ઇચ્ચેવમાદયો અજાતત્થે પયોગા. ભવન્તિ ચત્ર –

''અભૂતપુબ્બં ભૂત''ન્તિ, અત્થસ્મિં **અબ્ભુત**ન્તિદં;
પદં વિઞ્ઞૂહિ વિઞ્ઞેય્યં, રસ્સભાવેન સણ્ઠિતં.

અબ્ભુતકરણત્થેપિ, **અબ્ભુત**ન્તિ પદં તથા;
સણ્ઠિતં રસ્સભાવેન, ઇતિ વિદ્વા વિભાવયે.

અભૂતમિતિ દીઘત્ત-વસેન કથિતં પન;
પદં સમધિગન્તબ્બ-મસચ્ચાજાતવાચકં.

અબ્ભુતં, અબ્ભુતાનિ. **ચિત્ત**નયેન, અબ્ભુતો, અબ્ભુતા. અબ્ભુતં, **પુરિસ**નયેન, અબ્ભુતા, અબ્ભુતા, અબ્ભુતાયો. અબ્ભુતં. **કઞ્ઞા**નયેન ઞેય્યં. એવં **ભૂત**સદ્દસ્સપિ નામિકપદમાલા તિધા ગહેતબ્બા. અત્ર ''અબ્ભુત''મિતિ પદં વાચ્ચલિઙ્ગમ્પિ ભવતિ અભિધેય્યલિઙ્ગમ્પિ. ''અભૂત''મિતિ પદં પન વાચ્ચલિઙ્ગં અભિધેય્યલિઙ્ગમ્પિ વા **સચ્ચ**સદ્દો વિય કત્થચિ. ઇતિસ્સ યથારહં અયમ્પિ સપ્પયોગા નામિકપદમાલા કથિતા.

ઇદાનિ આગમિકાનં કોસલ્લજનનત્થં પદસમોધાનવસેન નામિકપદમાલા વુચ્ચતે – બુદ્ધો ભગવા, બુદ્ધા ભગવન્તો. બુદ્ધં ભગવન્તં, બુદ્ધે ભગવન્તે. બુદ્ધેન ભગવતા, સેસં વિત્થારેતબ્બં. અયં પદમાલા એકવચનબહુવચનવસેન ઞેય્યા.

દેવા તાવતિંસા. દેવે તાવતિંસે. દેવેહિ તાવતિંસેહિ. સેસં વિત્થારેતબ્બં. બહુવચનવસેન ઞેય્યા પદમાલા.

સો ભગવા જાનં પસ્સં અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો, તં ભગવન્તં જાનન્તં પસ્સન્તં અરહન્તં સમ્માસમ્બુદ્ધં, તેન ભગવતા જાનતા પસ્સતા અરહતા સમ્માસમ્બુદ્ધેન, તસ્સ ભગવતો જાનતો પસ્સતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ. સેસં વિત્થારેતબ્બં. એકવચનવસેન ઞેય્યા પદમાલા.

રાજા સુદ્ધોદનો, રાજાનં સુદ્ધોદનં, રઞ્ઞા સુદ્ધોદનેન. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

રાજા પસ્સેનદી કોસલો, રાજાનં પસ્સેનદિં કોસલં, રઞ્ઞા પસ્સેનદિના કોસલેન. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

રાજા માગધો સેનિયો બિમ્બિસારો, રાજાનં માગધં સેનિયં બિમ્બિસારં, રઞ્ઞા માગધેન સેનિયેન બિમ્બિસારેન. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

રાજા માગધો અજાતસત્તુ વેદેહિપુત્તો, રાજાનં માગધં અજાતસત્તું વેદેહિપુત્તં, રઞ્ઞા માગધેન અજાતસત્તુના વેદેહિપુત્તેન. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

મહાપજાપતી ગોતમી, મહાપજાપતિં ગોતમિં, મહાપજાપતિયા ગોતમિયાતિ પઞ્ચક્ખત્તું વત્તબ્બં. મહાપજાપતિયં ગોતમિયં, ભોતિ મહાપજાપતિ ગોતમિ.

મક્ખલિ ગોસાલો. મક્ખલિં ગોસાલં. મક્ખલિના ગોસાલેન. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનં સાવકયુગં. સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનં સાવકયુગં, સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનેન સાવકયુગેન, સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનસ્સ સાવકયુગસ્સ. સેસં વિત્થારેતબ્બં. સબ્બાપેતા પદમાલા એકવચનવસેન ઞેય્યા. સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાના અગ્ગસાવકા, સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાને અગ્ગસાવકે, સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનેહિ અગ્ગસાવકેહિ. સેસં વિત્થારેતબ્બં. બહુવચનવસેન ઞેય્યા. ઇતો અઞ્ઞેસુપિ એસેવ નયો.

સો દારો, સા દારા. સં દારં, સે દારે. સેન દારેન. સેસં વિત્થારેતબ્બં. સા નારી, સા નારિયો. સં નારિં, સા નારિયો. સાય નારિયા. સેસં વિત્થારેતબ્બં. સં કમ્મં, સાનિ કમ્માનિ. સેન કમ્મેન. સં ફલં, સાનિ ફલાનિ. સેન ફલેન. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

પઠમં ઝાનં, પઠમં ઝાનં, પઠમેન ઝાનેન, પઠમસ્સ ઝાનસ્સ. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

ચતુત્થી દિસા, ચતુત્થિં દિસં, ચતુત્થિયા દિસાય.

ધમ્મી કથા, ધમ્મિં કથં, ધમ્મિયા કથાય, ધમ્મિયં કથાયં. એવં અનુપુબ્બી કથા, એવરૂપી કથા. ઇમિના નયેન અઞ્ઞેસુપિ ઠાનેસુ પદસમોધાનવસેન લિઙ્ગતો ચ અન્તતો ચ વચનતો ચ અપેક્ખિતબ્બં. પદતો ચ નાનપ્પકારા નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા.

ઇદાનિ એકપ્પકારાનં સદ્દાનં લિઙ્ગઅન્તવસેન નાનત્તં વેદિતબ્બં. કથં? યાદિસો, યાદિસી, યાદિસં. તાદિસો, તાદિસી, તાદિસં. એતાદિસો, એતાદિસી, એતાદિસં. કીદિસો, કીદિસી, કીદિસં. ઈદિસો, ઈદિસી, ઈદિસં. એદિસો , એદિસી, એદિસં. સદિસો, સદિસી, સદિસં. કદાચિ પન ''યાદિસા તાદિસા''તિ એવમાદીનિ ઇત્થિલિઙ્ગરૂપાનિપિ ભવન્તિ. નામિકપદમાલા નેસં **પુરિસ ઇત્થી ચિત્ત**નયેન યોજેતબ્બા.

ઇદાનિ સમાસતદ્ધિતપદભૂતાનં **અમમ**સદ્દાદીનં નામિકપદમાલા વુચ્ચતે – અમમો, અમમા, અમમં, અમમે. અમમેન. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

મચ્છકો, મચ્છકા. મચ્છકં, મચ્છકે. મચ્છકેન. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

આમા, આમા, આમાયો. આમં, આમા, આમાયો. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

તત્ર **અમમો**તિ નત્થિ તણ્હામમત્તં દિટ્ઠિમમત્તઞ્ચ એતસ્સાતિ અમમો, કો સો, અરહાયેવાતિ વત્તું વટ્ટતિ. અપિચ યેસતણ્હાપિ સદિટ્ઠીપિ ‘‘મમ ઇદ’’ન્તિ મમત્તં ન કરોન્તિ, તેપિ અમમાયેવ. એત્થ ચ ‘‘મનુસ્સા તત્થ જાયન્તિ, અમમા અપરિગ્ગહા’’તિ ઇદં સાસનતો નિદસ્સનં. ‘‘અમમો નિરહઙ્કારો’’તિ ઇદં પન લોકતો નિદસ્સનં. ઇત્થિલિઙ્ગે વત્તબ્બે ‘‘અમમા, અમમા, અમમાયો’’તિ પદમાલા. નપુંસકે વત્તબ્બે ‘‘અમમં, અમમાની’’તિ પદમાલા. તત્ર **મય્હકો**તિ ‘‘ઇદમ્પિ મય્હં ઇદમ્પિ મય્હ’’ન્તિ વિપ્પલપતીતિ મય્હકો, એકો પક્ખિવિસેસો. વુત્તઞ્હેતં **જાતકે** –

‘‘સકુણો મય્હકો નામ, ગિરિસાનુદરીચરો;
પક્કં પિપ્ફલિમારુય્હ, ‘મય્હં મય્હ’ન્તિ કન્દતી’’તિ.

ઇત્થિલિઙ્ગે વત્તબ્બે ‘‘મય્હકી, મય્હકી, મય્હકિયો’’તિ પદમાલા. તત્ર **આમા**તિ ‘‘આમ અહં તુમ્હાકં દાસી’’તિ એવં દાસિભાવં પટિજાનાતીતિ આમા. ગેહદાસી. વુત્તઞ્હેતં **જાતકેસુ** ‘‘યત્થ દાસો આમજાતો, ઠિતો થુલ્લાનિ ગચ્છતી’’તિ ચ, ‘‘આમાય દાસાપિ ભવન્તિ લોકે’’તિ ચ, તસ્મા ઇમાનેવેત્થ નિદસ્સનપદાનિ.

ઇદાનિ **કતિ કતિપય કતિમી**સદ્દાનં વિસેસો વુચ્ચતે યથારહં નામિકપદમાલા ચ. તત્ર **કતિમી**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા ન લબ્ભતિ ‘‘અજ્જ ભન્તે કતિમી’’તિ એવં પુચ્છાવસેન આગતમત્તતો. **કતિ કતિપય**સદ્દાનં પન લબ્ભતેવ, સા ચ બહુવચનિકા. **વિસુદ્ધિમગ્ગટીકાયં પન કતિપય**સદ્દો એકવચનિકો વુત્તો. કતિ પુરિસા તિટ્ઠન્તિ, કતિ પુરિસે પસ્સતિ. કતિ ઇત્થિયો, કતિ કુલાનિ. કતિ લોકસ્મિં છિદ્દાનિ યત્થ ચિત્તં ન તિટ્ઠતિ. કતિ કુસલા. કતિ ધાતુયો. કતિ આયતનાનિ. કતિહિ ખન્ધેહિ કતિહાયતનેહિ કતિહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતં. કતિભિ રજમાનેતિ, કતિભિ પરિસુજ્ઝતિ. કતિપયા પુરિસા, કતિપયા ઇત્થિયો, કતિપયાનિ ચિત્તાનિ. ઇમા પન નામિકપદમાલા.

કતિ. કતિહિ, કતિભિ. કતિનં. કતિસુ.

કતિપયા. કતિપયેહિ, કતિપયેભિ. કતિપયાનં. કતિપયેસુ. કતિપયાયો. કતિપયાહિ, કતિપયાભિ. કતિપયાનં. કતિપયાસુ. કતિપયાનિ. કતિપયે. કતિપયેહિ, કતિપયેભિ. કતિપયાનં. કતિપયેસૂતિ. સબ્બાપેતા સત્તન્નં વિભત્તીનં વસેન ઞેય્યા, સમાસવિધિમ્હિપિ **કતિ કતિપય**સદ્દા બહુવચનવસેનેવ યોજેતબ્બા. ‘‘કતિસઙ્ગાતિગો ભિક્ખુ, ઓઘતિણ્ણોતિ વુચ્ચતિ. કતિપયજનકત’’ન્તિઆદીસુ હિ ‘‘કતિ કિત્તકા સઙ્ગા કતિસઙ્ગા’’તિઆદિના સબ્બદા બહુવચનસમાસો દટ્ઠબ્બો.

ઇદાનિ રૂળ્હીસદ્દાનં નામિકપદમાલા વુચ્ચતે – ઇધ **રૂળ્હીસદ્દા** નામ **યેવાપનક**સદ્દાદયો. યેવાપનકો, યેવાપનકા. યેવાપનકં. યેવાપનો, યેવાપના. યેવાપનં. યંવાપનકં, યંવાપનકાનિ. સેસં સબ્બત્થ વિત્થારેતબ્બં. તત્ર **યેવાપનકો**તિ ‘‘ફસ્સો હોતિ વેદના હોતી’’તિઆદિના વુત્તા ફસ્સાદયો વિય સરૂપતો અવત્વા ‘‘યે વા પન તસ્મિં સમયે અઞ્ઞેપિ અત્થિ પટિચ્ચસમુપ્પન્ના અરૂપિનો ધમ્મા’’તિ એવં ‘‘યેવાપના’’તિ પદેન વુત્તો યેવાપનકો, એવં ‘‘યેવાપનો’’તિ એત્થાપિ. તથા ‘‘યં વા પનઞ્ઞમ્પિ અત્થિ રૂપ’’ન્તિ એવં ‘‘યંવાપના’’તિ પદેન વુત્તં **યંવાપનકં**. એસ નયો યથારહં **યસ્સકં યત્થક**ન્તિઆદીસુપિ નેતબ્બો.

એત્થ સિયા – નનુ ચ ભો **પન**સદ્દો નિપાતો, નિપાતાનઞ્ચ અબ્યયભાવો સિદ્ધો તીસુ લિઙ્ગેસુ સબ્બવિભત્તિવચનેસુ ચ વયાભાવતો, સો કસ્મા ''યેવાપનો''તિ **ઓ**કારન્તો જાતોતિ? સચ્ચં **પન**સદ્દો નિપાતો, સો ચ ખો ''યે વા પન તસ્મિં સમયે''તિ વા, ''યં વા પનઞ્ઞમ્પી''તિ વા, ''બ્રાહ્મણા પના''તિ વા એવમાદીસુ નિપાતો, ''યેવાપનકો''તિ વા, ''યેવાપનો''તિ વા એવમાદીસુ નિપાતો નામ ન હોતિ. અનુકરણમત્તઞ્હેતં, તસ્મા ઈદિસેસુ **પન**સદ્દસહિતા પયોગા રૂળ્હીસદ્દાતિ ગહેતબ્બા. યજ્જેવં કસ્મા નિબ્બચનમુદાહટન્તિ? અત્થસ્સ પાકટીકરણત્થં.

તયોધમ્મજાતકં . તયોધમ્મજાતકં. તયોધમ્મજાતકેન. તયોધમ્મજાતકસ્સ. તયોધમ્મજાતકા, તયોધમ્મજાતકસ્મા. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

તયોસઙ્ખારા. તયોસઙ્ખારે. તયોસઙ્ખારેહિ, તયોસઙ્ખારેભિ. તયોસઙ્ખારાનં. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

ચત્તારિપુરિસયુગો સઙ્ઘો. ચત્તારિપુરિસયુગં સઙ્ઘં. ચત્તારિપુરિસયુગેન સઙ્ઘેન. ચત્તારિપુરિસયુગસ્સ સઙ્ઘસ્સ. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

સતોકારી, સતોકારી, સતોકારિનો. સતોકારિં, સતોકારી, સતોકારિનો. સતોકારિના, સતોકારીહિ, સતોકારીભિ. સતોકારિસ્સ. સેસં વિત્થારેતબ્બં. એત્થ **સતોકારી**તિ સરતીતિ સતો, સતો એવ હુત્વા કરણસીલોતિ સતોકારી.

અપરેસમ્પિ રૂળ્હીસદ્દાનં નામિકપદમાલા વુચ્ચતે સદ્ધિમત્થવિભાવનાય. અઙ્ગા. અઙ્ગે. અઙ્ગેહિ, અઙ્ગેભિ. અઙ્ગાનં. અઙ્ગેહિ, અઙ્ગેભિ. અઙ્ગાનં. અઙ્ગેસુ. ભોન્તો અઙ્ગા.

અઙ્ગા જનપદો. અઙ્ગે જનપદં. અઙ્ગેહિ, અઙ્ગેભિ જનપદેન. અઙ્ગાનં જનપદસ્સ. અઙ્ગેહિ, અઙ્ગેભિ જનપદસ્મા. અઙ્ગાનં જનપદસ્સ. અઙ્ગેસુ જનપદે. ભોન્તો અઙ્ગા જનપદ. એવં **મગધકોસલા**દીનમ્પિ યોજેતબ્બા.

ઇત્થિલિઙ્ગે કાસી, કાસિયો, કાસી, કાસિયો. કાસીહિ, કાસીભિ. કાસીનં. કાસીહિ, કાસીભિ. કાસીનં. કાસીસુ. ભોતિયો કાસિયો. અત્રાયમત્થવિભાવના – કાસી, કાસિયો જનપદો. કાસી, કાસિયો જનપદં . કાસીહિ, કાસીભિ જનપદેન. કાસીનં જનપદસ્સ. કાસીહિ, કાસીભિ જનપદસ્મા. કાસીનં જનપદસ્સ. કાસીસુ જનપદે. ભોતિયો કાસિયો જનપદ. એવં **અવન્તીચેતી વજ્જી** ઇચ્ચેતેસમ્પિ પદાનં યોજેતબ્બા. તેનાહુ **અટ્ઠકથાચરિયા** ''કુરૂસુ જનપદે''તિ. એવં **અઙ્ગા**દીનિ અત્થસ્સ એકત્તેપિ જનપદનામત્તા રૂળ્હીવસેન બહુવચનાનેવ ભવન્તિ. તથા હિ તત્થ તત્થ ''અઙ્ગેસુ વિહરતિ. મગધેસુ ચારિકં ચરમાનો''તિઆદિના, ''અઙ્ગાનં મગધાનં કાસીનં કોસલાન''ન્તિઆદિના ચ બહુવચનપાળિયો દિસ્સન્તિ. એવં રૂળ્હીસદ્દાનં નામિકપદમાલા ભવન્તિ.

ઇદાનિ અપરાપિ ઇતો સવિસેસતરા સદ્દભેદે સમ્મોહવિદ્ધંસનકારિકા પરમસુખુમઞાણાવહા નામિકપદમાલાયો કથયામ સોતૂનં અત્થબ્યઞ્જનગ્ગહણે પરમકોસલ્લસમ્પાદનત્થં. તા ચ ખો ''સમ્બુદ્ધો પટિજાનાસિ. કસ્સકો પટિજાનાસિ. ઉપાસકો પટિજાનાસિ. સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ તે પટિજાનતો ઇમે ધમ્મા અનભિસમ્બુદ્ધા''તિઆદયો પાળિનયે નિસ્સાયેવ. તત્થ **સમ્બુદ્ધોપટિજાનાસી**તિ ''ત્વં 'અહં સમ્માસમ્બુદ્ધો'તિ પટિજાનાસી''તિ **ઇતિ**સદ્દલોપવસેન અત્થો ગહેતબ્બો. એસ નયો ''કસ્સકો પટિજાનાસી''તિઆદીસુપિ. ''સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ તે પટિજાનતો''તિ એત્થ પન ''અહં સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિ પટિજાનન્તસ્સ તવાતિ એવં **ઇતિ**સદ્દલોપયોજનાવસેન અઞ્ઞો સદ્દસન્નિવેસો તેનેવ અઞ્ઞો

અત્થપટિવેધો ચ ભવતિ. ‘‘ખીણાસવસ્સ તે પટિજાનતોતિ’’આદીસુપિ એસેવ નયો. **અટ્ઠકથાયં** પન **સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ તે પટિજાનતો**તિ ‘‘અહં સમ્માસમ્બુદ્ધો, સબ્બે ધમ્મા મયા અભિસમ્બુદ્ધા’’તિ એવં પટિજાનતો તવાતિ યો અત્થો વુત્તો, સોપિ યથાદસ્સિતો અત્થોયેવ. એવંપકારં ઞત્વા પણ્ડિતજાતિયેન કુલપુત્તેન અમ્હેહિ વુચ્ચમાના ‘‘અહં સમ્માસમ્બુદ્ધો’તિ ત્વં પટિજાનાસી’’તિ એતસ્મિં અત્થે સક્રિયાપદા અયં પદમાલા વવત્થપેતબ્બા –

સમ્માસમ્બુદ્ધો ત્વં પટિજાનં તિટ્ઠસિ. સમ્માસમ્બુદ્ધં તં પટિજાનન્તં પસ્સતિ. સમ્માસમ્બુદ્ધેન તે પટિજાનતા ધમ્મો દેસિતો. સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ તે પટિજાનતો દીયતે. સમ્માસમ્બુદ્ધસ્મા તયા પટિજાનતા અપેતિ. સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ તે પટિજાનતો ધમ્મો. સમ્માસમ્બુદ્ધસ્મિં તયિ પટિજાનન્તે પતિટ્ઠિતન્તિ. તથા ‘‘ખીણાસવો ત્વં પટિજાનાસી’’તિઆદિનાપિ વિત્થારેતબ્બં.

ઇદ્ધિમા ભિક્ખુ એકોપિ હુત્વા બહુધા હોતિ, બહુધાપિ હુત્વા એકો હોતિ. ઇદ્ધિમન્તો ભિક્ખૂ એકોપિ હુત્વા બહુધા હોન્તિ, બહુધાપિ હુત્વા એકો હોન્તીતિ ઇમસ્મિં પનત્થે અયમ્પિ સક્રિયાપદા પદમાલા વવત્થપેતબ્બા –

એકોપિ હુત્વા બહુધા હોન્તો બહુધાપિ હુત્વા એકો હોન્તો ભિક્ખુ તિટ્ઠતિ, એકોપિ હુત્વા બહુધા હોન્તા બહુધાપિ હુત્વા એકો હોન્તા ભિક્ખૂ તિટ્ઠન્તિ. એકોપિ હુત્વા બહુધા હોન્તં બહુધાપિ હુત્વા એકો હોન્તં ભિક્ખું પસ્સતિ, એકોપિ હુત્વા બહુધા હોન્તે બહુધાપિ હુત્વા એકો હોન્તે ભિક્ખૂ પસ્સતિ. એકોપિ હુત્વા બહુધા હોન્તેન બહુધાપિ હુત્વા એકો હોન્તેન ભિક્ખુના ધમ્મો દેસિતો, એકોપિ હુત્વા બહુધા હોન્તેહિ બહુધાપિ હુત્વા એકો હોન્તેહિ ભિક્ખૂહિ ધમ્મો દેસિતો. એકોપિ હુત્વા બહુધા હોન્તસ્સ બહુધાપિ હુત્વા એકો હોન્તસ્સ ભિક્ખુનો દીયતે. સેસં વિત્થારેતબ્બં. ભો એકોપિ હુત્વા બહુધા હોન્ત બહુધાપિ હુત્વા એકો હોન્ત ભિક્ખુ ત્વં ધમ્મં દેસેહિ, ભોન્તો એકોપિ હુત્વા બહુધા હોન્તા બહુધાપિ હુત્વા એકો હોન્તા તુમ્હે ધમ્મં દેસેથાતિ. ઇમસ્મિં ઠાને **કેવટ્ટસુત્તં** સાધકં. ‘‘ઇધ કેવટ્ટ ભિક્ખુ અનેકવિહિતં ઇદ્ધિવિધં પચ્ચનુભોતિ. એકોપિ હુત્વા બહુધા હોતિ, બહુધાપિ હુત્વા એકો હોતિ, આવિભાવં…પે॰… તમેનં અઞ્ઞતરો સદ્ધો પસન્નો પસ્સતિ તં ભિક્ખું અનેકવિહિતં ઇદ્ધિવિધં પચ્ચનુભોન્તં એકોપિ હુત્વા બહુધા હોન્તં બહુધાપિ હુત્વા એકો હોન્ત’’ન્તિ ઇદં કેવટ્ટસુત્તં.

એકોએકાય માતુગામેન સદ્ધિં રહો નિસજ્જં કપ્પેન્તો ભિક્ખુ એવં વદતિ, એકોએકાય માતુગામેન સદ્ધિં રહો નિસજ્જં કપ્પેન્તા ભિક્ખૂ એવં વદન્તિ. એકોએકાય માતુગામેન સદ્ધિં રહો નિસજ્જં કપ્પેન્તં ભિક્ખું પસ્સતિ, એકોએકાય માતુગામેન સદ્ધિં રહો નિસજ્જં કપ્પેન્તે ભિક્ખૂ પસ્સતિ. સબ્બં વિત્થારેતબ્બં. એત્થ પન ‘‘ન ત્વેવ એકોએકાય, માતુગામેન સલ્લપે’’તિઆદિકં પાળિપદં સાધકં. એત્થ હિ **એકોએકાયા**તિ ઇદં અબ્યયપદસદિસં રૂળ્હીપદન્તિ ગહેતબ્બં, **અઞ્ઞમઞ્ઞ**ન્તિ સદ્દસ્સ વિય ચ એકપદત્તૂપગમનઞ્ચસ્સ વેદિતબ્બં. ભિક્ખુ વિના દુતિયેન સયં એકો હુત્વા એકાય ઇત્થિયા સદ્ધિન્તિ ઇમસ્મિં અત્થે ‘‘એકોએકાયા’’તિ ઇદં પદં ન રૂળ્હીપદન્તિ દટ્ઠબ્બં. એવં સન્તેપિ ન ‘‘એકો’’તિ સદ્દો ‘‘ભિક્ખૂ’’તિ પદેન સમાનાધિકરણો. યદિ સમાનાધિકરણો સિયા, ‘‘નિસજ્જં કપ્પેન્ત’’ન્તિઆદિ ન વત્તબ્બં સિયા. ‘‘એકાયા’’તિ સદ્દોપિ ન અજ્ઝાહરિતબ્બેન ‘‘ઇત્થિયા’’તિ પદેન સમાનાધિકરણો. યદિ સમાનાધિકરણો સિયા, ‘‘માતુગામેના’’તિ ન વત્તબ્બં સિયા વિસેસાભાવતો દ્વિરુત્તભાવાપજ્જનતો ચ. કિઞ્ચ ભિય્યો ‘‘માતુગામેના’’તિ વુત્તત્તા ‘‘એકેના’’તિ વત્તબ્બં સિયા, એકન્તતો પન ‘‘એકોએકાયા’’તિ ઇદં પદં પુમિત્થિસઙ્ખાતં અત્થં અપેક્ખતિ, ન સમાનાધિકરણપદં, તસ્મા ‘‘દ્વે જાનિપતયો અઞ્ઞમઞ્ઞં સલ્લપેન્તી’’તિઆદીસુ ‘‘અઞ્ઞમઞ્ઞ’’ન્તિ પદસ્સ વિય ચ ‘‘એકોએકાયા’’તિ ઇમસ્સ એકપદત્તઞ્ચ

નિસજ્જં કપ્પેન્તસ્સ ભિક્ખુનો વિસેસનત્તઞ્ચ વેદિતબ્બં. અથ વા યસ્સં નિસજ્જક્રિયાયં ભિક્ખુપિ એકોવ હોતિ, ઇત્થીપિ એકાવ. સા ક્રિયા રૂળ્હીવસેન ‘‘એકોએકાયા’’તિ વુચ્ચતિ, તાદિસાય એકોએકાય નિસજ્જક્રિયાય ભિક્ખુ માતુગામેન સદ્ધિન્તિપિ અત્થો ગહેતબ્બો. ઇમિના નયેન અઞ્ઞેસમ્પિ રૂળ્હીસદ્દાનં નામિકપદમાલા યથાપયોગં એકવચનબહુવચનવસેન યોજેતબ્બા. ઇચ્ચેવં વાચ્ચાભિધેય્યલિઙ્ગાદીનં નામિકપદમાલા નાનપ્પકારતો પકાસિતા.

સુમધુરતરસદ્દનિતિં ઇમં,
પટુતરમતિતં સુસિખે વરં;
વિદુવિમતિતમોપહરિં રવિં,
મતિકુમુદપબોધિનિસાપતિં.

કતવિઞ્ઞૂજનસ્સાસ-સાસનસ્સાભિવુદ્ધિયા;
ધિયા નીતિમિમં સાધુ, સાધુકઞ્ઞેવ લક્ખયે.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

વાચ્ચાભિધેય્યલિઙ્ગાદિપરિદીપનો નામિકપદમાલાવિભાગો

એકાદસમો પરિચ્છેદો.

એત્તાવતા **ભૂ**ધાતુમયાનં પુલ્લિઙ્ગાનં ઇત્થિલિઙ્ગાનં નપુંસકલિઙ્ગાનઞ્ચ નામિકપદમાલા યથારહં લિઙ્ગન્તરેહિ સદ્દન્તરેહિ અત્થન્તરેહિ ચ સદ્ધિં નાનપ્પકારતો દસ્સિતા. સબ્બનામાનિ હિ ઠપેત્વા નયતો અઞ્ઞાનિ કાનિચિ નામાનિ અગ્ગહિતાનિ નામ નત્થિ.

૧૨. સબ્બનામતંસદિસનામનામિકપદમાલા

ઇતો પરં પવક્ખામિ, સબ્બનામઞ્ચ તસ્સમં;
નામઞ્ચ યોજિતં નાના-નામેહેવ વિસેસતો.

યાનિ હોન્તિ તિલિઙ્ગાનિ, અનુકૂલાનિ યાનિ ચ;
તિલિઙ્ગાનં વિસેસેન, પદાનેતાનિ નામતો.

‘‘સબ્બસાધારણકાનિ, નામાનિ’’ચ્ચેવ અત્થતો;
સબ્બનામાનિ વુચ્ચન્તિ, સત્તવીસતિ સઙ્ખતો.

તેસુ કાનિચિ રૂપેહિ, સેસાઞ્ઞેહિ ચ યુજ્જરે;
કાનિચિ પન સહેવ, એતેસં લક્ખણં ઇદં.

એતસ્મા લક્ખણા મુત્તં, ન પદં સબ્બનામિકં;
તસ્માતીતાદયો સદ્દા, **ગુણનામાનિ** વુચ્ચરે.

સબ્બનામાનિ નામ – સબ્બ કતર કતમ ઉભય ઇતરઅઞ્ઞ અઞ્ઞતર અઞ્ઞતમ પુબ્બ પર અપર દક્ખિણ ઉત્તર અધરયત એત ઇમ અમુકિં એક ઉભ દ્વિતિ ચતુ તુમ્હ અમ્હ ઇચ્ચેતાનિ સત્તવીસ.

એતેસુ **સબ્બ**સદ્દો સકલત્થો, સો ચ સબ્બસબ્બાદિવસેન ઞેય્યો. **કતર કતમ**સદ્દા પુચ્છનત્થા. **ઉભય**સદ્દો દ્વિઅવયવસમુદાયવચનો. **ઇતર**સદ્દો વુત્તપટિયોગીવચનો. **અઞ્ઞ**સદ્દો અધિગતાપરવચનો. **અઞ્ઞતર અઞ્ઞતમ**સદ્દા અનિયમત્થા. **પુબ્બા**દયો **ઉત્તર**પરિયન્તા દિસાકાલાદિવવત્થાવચના. તથા હિ **પુબ્બ પરા પર દક્ખિણુત્તર**સદ્દા પુલ્લિઙ્ગત્તે યથારહં કાલદેસાદિવચના, ઇત્થિલિઙ્ગત્તે દિસાદિવચના, નપુંસકલિઙ્ગત્તે ઠાનાદિવચના. **અધર**સદ્દોપિ હેટ્ઠિમત્થવાચકો વવત્થાવચનોયેવ, સો ચ તિલિઙ્ગો ‘‘અધરો પત્તો. અધરા અરણી, અધરં ભાજન’’મિતિ, **યં**સદ્દો અનિયમત્થો. **તં**સદ્દો પરમ્મુખાવચનો. **એત**સદ્દો સમીપવચનો. **ઇમ**સદ્દો અચ્ચન્તસમીપવચનો. **અમુ**સદ્દો દૂરવચનો. **કિં**સદ્દો પુચ્છનત્થો. **એક**સદ્દો સઙ્ખ્યાદિવચનો. વુત્તઞ્હિ –

> **એક**સદ્દો અઞ્ઞત્થસેટ્ઠઅસહાયસઙ્ખ્યાદીસુ દિસ્સતિ. તથા હેસ ‘‘સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચ, ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞન્તિ, ઇત્થેકે અભિવદન્તી’’તિઆદીસુ અઞ્ઞત્થે દિસ્સતિ. ‘‘ચેતસો એકોદિભાવ’’ન્તિઆદીસુ સેટ્ઠે. ‘‘એકો વૂપકટ્ઠો’’તિઆદીસુ અસહાયે. ‘‘એકોવ ખો ભિક્ખવે ખણો ચ સમયો ચ બ્રહ્મચરિયવાસાયા’’તિઆદીસુ સઙ્ખ્યાયન્તિ.

યત્થેસ સઙ્ખ્યાવચનો, તત્થેકવચનન્તોવ. **ઉભ**સદ્દો **દ્વિ**સદ્દપરિયાયો. **દ્વિતિચતુ**સદ્દા સઙ્ખ્યાવચના, સબ્બકાલં બહુવચનન્તાવ. **તુમ્હ**સદ્દો યેન કથેતિ, તસ્મિં વત્તબ્બવચનં. **અમ્હ**સદ્દો અત્તનિ વત્તબ્બવચનં.

ઇદાનિ તેસં નામિકપદમાલં કથયામ –

સબ્બો, સબ્બે. સબ્બં, સબ્બે. સબ્બેન, સબ્બેહિ, સબ્બેભિ. સબ્બસ્સ, સબ્બેસં, સબ્બેસાનં. સબ્બસ્મા, સબ્બમ્હા, સબ્બેહિ, સબ્બેભિ. સબ્બસ્સ, સબ્બેસં, સબ્બેસાનં. સબ્બસ્મિં, સબ્બમ્હિ, સબ્બેસુ. ભો સબ્બ, ભવન્તો સબ્બે.

તત્ર ''સબ્બો ભૂતો, સબ્બે ભૂતા''તિઆદિના, ''સબ્બો પુરિસો, સબ્બે પુરિસા''તિઆદિના ચ નયેન સબ્બાનિ પુલ્લિઙ્ગનામેહિ સદ્ધિં યોજેતબ્બાનિ. યાનિ પન **યમકમહાથેરેન** પુન્નપુંસકવિસયે **સબ્બ કતર કતમા**દીનં અઞ્ઞાનિપિ રૂપાનિ વુત્તાનિ. તં યથા?

''સબ્બા'' ઇચ્ચાદિકં રૂપં, નિસ્સક્કે ભુમ્મકે પન;
''સબ્બે'' ઇચ્ચાદિકં રૂપં, **યમકેન** પકાસિતં.

તઞ્ચે ઉપપરિક્ખિત્વા, યુત્તં ગણ્હન્તુ યોગિનો;
સબ્બનામિકરૂપમ્હિ, વિવિધં દુબ્બુધં યતો.

સબ્બા, સબ્બા, સબ્બાયો. સબ્બં, સબ્બા, સબ્બાયો. સબ્બાય, સબ્બસ્સા, સબ્બાહિ, સબ્બાભિ. સબ્બાય, સબ્બસ્સા, સબ્બાસં. સબ્બાય, સબ્બસ્સા, સબ્બાહિ, સબ્બાભિ. સબ્બાય, સબ્બસ્સા, સબ્બાસં. સબ્બાયં, સબ્બસ્સા, સબ્બસ્સં, સબ્બાસુ. ભોતિ સબ્બે, ભોતિયો સબ્બા, સબ્બાયો. ઇત્થિલિઙ્ગે નામિકપદમાલા.

એત્થ ''સબ્બા ભાવિકા, સબ્બા ભાવિકાયો''તિ, ''સબ્બા કઞ્ઞા, સબ્બા કઞ્ઞાયો''તિ ચ આદિના ઇત્થિલિઙ્ગસબ્બનામાનિ સબ્બેહિ ઇત્થિલિઙ્ગેહિ સદ્ધિં યોજેતબ્બાનિ. એત્થ ચ ''સબ્બસ્સા''તિ પદં તતિયાચતુત્થીપઞ્ચમીછટ્ઠીસત્તમીવસેન પઞ્ચધા વિભત્તં ''તસ્સા કુમારિકાય સદ્ધિ''ન્તિ કરણપ્પયોગાદિદસ્સનતો. સબ્બસ્સા કઞ્ઞાય કતં. સબ્બસ્સા કઞ્ઞાય દેતિ. અયં કઞ્ઞા સબ્બસ્સા કઞ્ઞાય હીના વિરૂપા. અયં કઞ્ઞા સબ્બસ્સા કઞ્ઞાય ઉત્તમા અભિરૂપા. સબ્બસ્સા કઞ્ઞાય અપેતિ, સબ્બસ્સા કઞ્ઞાય ધનં. સબ્બસ્સા કઞ્ઞાય પતિટ્ઠિતં.

સબ્બં, સબ્બાનિ. સબ્બં, સબ્બાનિ. સબ્બેન, સબ્બેહિ, સબ્બેભિ. સબ્બસ્સ, સબ્બેસં, સબ્બેસાનં. સબ્બસ્મા, સબ્બમ્હા, સબ્બેહિ, સબ્બેભિ . સબ્બસ્સ, સબ્બેસં, સબ્બેસાનં. સબ્બસ્મિં, સબ્બમ્હિ, સબ્બેસુ. ભો સબ્બ, ભવન્તો સબ્બાનિ. નપુંસકલિઙ્ગે નામિકપદમાલા.

એત્થ ''સબ્બં ભૂતં, સબ્બાનિ ભૂતાનિ. સબ્બં ચિત્તં, સબ્બાનિ ચિત્તાની''તિ ચ આદિના નપુંસકલિઙ્ગસબ્બનામાનિ સબ્બેહિ નપુંસકલિઙ્ગેહિ સદ્ધિં યોજેતબ્બાનિ. એવં **સબ્બ**સદ્દસ્સ લિઙ્ગત્તયવસેન પદમાલા ભવતિ.

ઇદાનિસ્સ પરપદેન સદ્ધિં સમાસો વેદિતબ્બો ''સબ્બસાધારણો સબ્બવેરી''ઇતિ. તત્થ સબ્બેસં સાધારણો **સબ્બસાધારણો**. સબ્બેસં વેરી, સબ્બે વા વેરિનો યસ્સ સોયં **સબ્બવેરી**તિ સમાસવિગ્ગહો. યથા પન **સબ્બ**સદ્દસ્સ પદમાલા લિઙ્ગત્તયવસેન યોજિતા, એવં **કતર**સદ્દાદીનમ્પિ **અધર**સદ્દપરિયન્તાનં યોજેતબ્બા.

તત્રાયં **ઉભય**સદ્દવજ્જિતો પુલ્લિઙ્ગપેય્યાલો –

કતરો, કતરે. કતરં...પે॰... ભો કતર, ભવન્તો કતરે. કતમો, કતમે. ઇતરો, ઇતરે. અઞ્ઞો, અઞ્ઞે. અઞ્ઞતરો, અઞ્ઞતરે. અઞ્ઞતમો, અઞ્ઞતમે. પુબ્બો, પુબ્બે. પરો, પરે. અપરો, અપરે. દક્ખિણો, દક્ખિણે. ઉત્તરો, ઉત્તરે. અધરો, અધરે...પે॰... ભો અધર, ભવન્તો અધરેતિ.

અયં પન **ઉભય**સદ્દસહિતો નપુંસકલિઙ્ગપેય્યાલો –

કતરં, કતરાનિ. કતરં...પે॰... ભો કતર, ભવન્તો કતરાનિ. કતમં. ઉભયં. ઇતરં. અઞ્ઞં. અઞ્ઞતરં. અઞ્ઞતમં. પુબ્બં. પરં. અપરં. દક્ખિણં. ઉત્તરં. અધરં, અધરાનિ. અધરં...પે॰... ભો અધર, ભવન્તો અધરાનીતિ.

ઇદાનિ પુન્નપુંસકલિઙ્ગાનં **પર**સદ્દાદીનં રૂપન્તરનિદ્દેસો વુચ્ચતિ. **કચ્ચાયન**સ્મિઞ્હિ ''પુરિસા''તિ વિય ''પરા''તિ પઠમાબહુવચનં દિસ્સતિ. એવરૂપો નયો **અપરસબ્બકતરા**દીસુ **અઞ્ઞતમ**પરિયોસાનેસુ નવસુ અપ્પસિદ્ધો, લબ્ભમાનો **પુબ્બદક્ખિણુત્તરાધરેસુ** ચતૂસુ લબ્ભેય્ય. તથા ''પુરિસે''તિ વિય પાળિઆદીસુ ''પુબ્બે''તિ સચ્ચસઙ્ખેપે ''ઇતરે''તિ, **કચ્ચાયને** ચ ''પરે''તિ સત્તમીએકવચનં દિસ્સતિ. એવરૂપો નયો **સબ્બ અઞ્ઞ**સદ્દેસુ અપ્પસિદ્ધો, લબ્ભમાનો **કતરકતમા**દીસુ સેસેસુ **અધર**પરિયોસાનેસુ દ્વાદસસુ લબ્ભેય્ય. તથા ''પુરિસા''તિ વિય **સબ્બા કતરા** ઇચ્ચાદિ પઞ્ચમીએકવચનનયો પાળિઆદીસુ અપ્પસિદ્ધો. એવં સન્તેપિ અયં નયો પુનપ્પુનં ઉપપરિક્ખિત્વા યુત્તો ચે, ગહેતબ્બો.

અયં પન **ઉભય**સદ્દસહિતો ઇત્થિલિઙ્ગપેય્યાલો –

કતરા, કતરા, કતરાયો. કતરં...પે॰... ભોતિ કતરે, ભોતિયો કતરા, કતરાયો. કતમા. ઉભયા. ઇતરા. અઞ્ઞતરા. અઞ્ઞતમા. પુબ્બા. પરા. અપરા. દક્ખિણા. ઉત્તરા. અધરા, અધરા, અધરાયો. અધરં...પે॰... ભોતિ અધરે, ભોતિયો અધરા, અધરાયોતિ.

યસ્મા પનેતેસુ **ઇતર અઞ્ઞ અઞ્ઞતર અઞ્ઞતમા**નં પાળિયાદીસુ ''ઇતરિસ્સા''તિઆદિદસ્સનતો કોચિ ભેદો વત્તબ્બો , તસ્મા ચતુત્થીછટ્ઠીનં એકવચનટ્ઠાને ''ઇતરિસ્સા, ઇતરાય, અઞ્ઞિસ્સા, અઞ્ઞાય. અઞ્ઞતરિસ્સા, અઞ્ઞતરાય, અઞ્ઞતમિસ્સા, અઞ્ઞતમાયા''તિ યોજેતબ્બં. તથા તતિયાપઞ્ચમીનમેકવચનટ્ઠાને ''તસ્સા કુમારિકાય સદ્ધિં. કસ્સાહં કેન હાયામી''તિ કરણનિસ્સક્કપ્પયોગદસ્સનતો સત્તમિયા પનેકવચનટ્ઠાને ''ઇતરિસ્સા, ઇતરિસ્સં, ઇતરાય, ઇતરાયં, અઞ્ઞિસ્સા, અઞ્ઞિસ્સં, અઞ્ઞાય, અઞ્ઞાયં, અઞ્ઞતરિસ્સા, અઞ્ઞતરિસ્સં, અઞ્ઞતરાય, અઞ્ઞતરાયં, અઞ્ઞતમિસ્સા, અઞ્ઞતમિસ્સં, અઞ્ઞતમાય, અઞ્ઞતમાય''ન્તિ યોજેતબ્બં ''અઞ્ઞતરો ભિક્ખુ અઞ્ઞતરિસ્સા ઇત્થિયા પટિબદ્ધચિત્તો હોતી''તિ પાળિદસ્સનતો.

તત્ર **સબ્બ**સદ્દો સબ્બસબ્બં, પદેસસબ્બં, આયતનસબ્બં, સક્કાયસબ્બન્તિ ચતૂસુ વિસયેસુ દિટ્ઠપ્પયોગો. તથા હેસ ''સબ્બે ધમ્મા સબ્બાકારેન બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઞાણમુખે આપાથમાગચ્છન્તી''તિઆદીસુ સબ્બસબ્બસ્મિં આગતો. ''સબ્બેસં વો સારિપુત્તા સુભાસિતં પરિયાયેના''તિઆદીસુ પદેસસબ્બસ્મિં. ''સબ્બં વો ભિક્ખવે દેસેસ્સામિ, તં સુણાથ સાધુકં મનસિ કરોથ, ભાસિસ્સામિ...પે॰... કતમઞ્ચ ભિક્ખવે સબ્બં ચક્ખુઞ્ચેવ રૂપા ચ...પે॰... મનો ચેવ ધમ્મા ચા''તિ એત્થ આયતનસબ્બસ્મિં. ''સબ્બં સબ્બતો સઞ્જાનાતી''તિઆદીસુ સક્કાયસબ્બસ્મિં. તત્થ સબ્બસબ્બસ્મિં આગતો નિપ્પદેસો, ઇતરેસુ તીસુ સપ્પદેસોતિ વેદિતબ્બો. ઇચ્ચેવં –

> સબ્બસબ્બપદેસેસુ , અથો આયતનેપિ ચ;
> સક્કાયે ચાતિ ચતૂસુ, **સબ્બ**સદ્દો પવત્તતિ.

કતર કતમસદ્દેસુ **કતર**સદ્દો અપ્પેસુ એકં વા દ્વે વા તીણિ વા ભિય્યો વા અપ્પમુપાદાય વત્તતિ. **કતમ**સદ્દો બહૂસુ એકં વા દ્વે વા તીણિ વા બહું વા ઉપાદાય વત્તતિ. **કતર**સદ્દો હિ અપ્પવિસયો, **કતમ**સદ્દો બહુવિસયો. તત્રિમે પયોગા ''કતરેન મગ્ગેન ગન્તબ્બં. સમુદ્દો કતરો અયં. કતમો તસ્મિં સમયે ફસ્સો હોતિ. કતમે ધમ્મા કુસલા. દિસા ચતસ્સો વિદિસા ચતસ્સો, ઉદ્ધં અધો દસ દિસતા, ઇમાયો, કતમં દિસં તિટ્ઠતિ નાગરાજા''. ઇચ્ચેવમાદયો ભવન્તિ. ઉભયો. ઉભયં. ઉભયો. ઉભયેન. સેસં પુલ્લિઙ્ગે **સબ્બ**સદ્દસમં. ઉભયો જના તિટ્ઠન્તિ. ઉભયો જને પસ્સતિ. યથા ઉભો પુત્તા. ઉભો પુત્તેતિ. ''ઉભયો''તિ હિ પદં ''ઉભો''તિ પદમિવ બહુવચનન્તભાવેન પસિદ્ધં, ન ત્વેકવચનન્તભાવેન. એત્થ હિ –

> ''એકરત્તેન ઉભયો, તુવઞ્ચ ધનુસેખ ચ;
> અઞ્ઞમેવાભિનન્દન્તિ, ઉભયો દેવમાનુસા''

''ઉભયો તે પિતાભાતરો''તિ તદત્થસાધકાનિ નિદસ્સનપદાનિ વેદિતબ્બાનિ. યદા પનાયસ્મન્તો ''ઉભયો''તિ એકવચનન્તં પસ્સેય્યાથ, તદા સાધુકં મનસિ કરોથ. કો હિ સમત્થો અનન્તનયપટિમણ્ડિતે સાટ્ઠકથે તેપિટકે જિનસાસને નિરવસેસતો નયં દટ્ઠું દસ્સેતુઞ્ચ અઞ્ઞત્ર આગમાધિગમસમ્પન્નેન પભિન્નપટિસમ્ભિદેન. ઇદઞ્ચેત્થુપલક્ખિતબ્બં –

> **અઞ્ઞ**સદ્દો **પુબ્બ**સદ્દો, **દક્ખિણો ચુત્તરો પરો**;
> સબ્બનામેસુ ગય્હન્તિ, અસબ્બનામિકેસુપિ.

એતેસઞ્હિ સબ્બનામેસુ સઙ્ગહો વિભાવિતોવ.

ઇદાનિ અસબ્બનામેસુ સઙ્ગહો વુચ્ચતે – તત્થ **અઞ્ઞ**સદ્દો તાવ યદા બાલવાચકો, તદા સબ્બનામં નામ ન હોતિ. અસબ્બનામત્તા ચ સબ્બથાપિ **પુરિસ કઞ્ઞા ચિત્ત**નયેનેવ યોજેતબ્બો. તથા હિ ન જાનાતીતિ અઞ્ઞો, બાલો પુરિસો. ન જાનાતીતિ અઞ્ઞા, બાલા ઇત્થી. ન જાનાતીતિ અઞ્ઞં, બાલં કુલન્તિ વચનત્થો. એવં વિદિત્વા પુલ્લિઙ્ગટ્ઠાને ''અઞ્ઞો, અઞ્ઞા. અઞ્ઞં, અઞ્ઞે''તિઆદિના **પુરિસ**નયેનેવ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. ઇત્થિલિઙ્ગટ્ઠાને ''અઞ્ઞા, અઞ્ઞા, અઞ્ઞાયો''તિઆદિના **કઞ્ઞા**નયેનેવ, નપુંસકલિઙ્ગટ્ઠાને ''અઞ્ઞં, અઞ્ઞાની''તિઆદિના **ચિત્ત**નયેનેવ યોજેતબ્બા.

ઇમસ્મિઞ્હિ અત્થવિસેસે બાલજને વત્તુકામેન ''અઞ્ઞા જના''તિ અવત્વા ''અઞ્ઞે જના''તિ વુત્તે તસ્સ તં વચનં અધિપ્પેતત્થં ન સાધેતિ અઞ્ઞથા અત્થસ્સ ગહેતબ્બત્તા. તથા ''અઞ્ઞાનં જનાન''ન્તિ અવત્વા ''અઞ્ઞેસં જનાનં, અઞ્ઞેસાનં જનાન''ન્તિ વા વુત્તે તસ્સ તં વચનં અધિપ્પેતત્થં ન સાધેતિ. તથા ''અઞ્ઞાનં ઇત્થીન''ન્તિ અવત્વા ''અઞ્ઞાસં ઇત્થીન''ન્તિ વુત્તેપિ, ''અઞ્ઞાનં કુલાન''ન્તિ અવત્વા ''અઞ્ઞેસં કુલાનં, અઞ્ઞેસાનં કુલાન''ન્તિ વા વુત્તેપિ. સબ્બનામિકવસેન પન અધિગતાપરવચનિચ્છાયં ''અઞ્ઞે જના''તિઆદિના વત્તબ્બં, ન ''અઞ્ઞા જના''તિઆદિના. તથા હિ ''અઞ્ઞા જના''તિઆદિના વુત્તવચનં અધિપ્પેતત્થં ન સાધેતિ અઞ્ઞથા અત્થસ્સ ગહેતબ્બત્તા. ઇતિ યત્થ ''અઞ્ઞા જના''તિઆદિવચનં ઉપપજ્જતિ, ''અઞ્ઞે જના''તિઆદિવચનં નુપપજ્જતિ,

યત્થ પન ‘‘અઞ્ઞે જના’’તિઆદિવચનં ઉપપજ્જતિ, ‘‘અઞ્ઞા જના’’તિઆદિવચનં નુપપજ્જતિ. યા એતસ્મિં અત્થવિસેસે સલ્લક્ખણા પઞ્ઞા, અયં નીતિયા મગ્ગો યુત્તાયુત્તિવિચારણે હેતુત્તા, લોકસ્મિઞ્હિ યુત્તાયુત્તિવિચારણા **નીતી**તિ વુત્તા. સા ચ વિના પઞ્ઞાય ન સિજ્ઝતિ. એવં **અઞ્ઞ**સદ્દો અસબ્બનામિકોપિ ભવતિ.

પુબ્બ દક્ખિણુત્તર પરસદ્દેસુ **પુબ્બ**સદ્દો યત્થ પધાનવાચકો, યત્થ ચ ‘‘સેમ્હં પુબ્બો’’તિઆદીસુ લોહિતકોપજવાચકો, તત્થ અસબ્બનામિકો. પઠમત્થે તિલિઙ્ગો, દુતિયત્થે એકલિઙ્ગો. ઉત્તમત્થવાચકો પન **ઉત્તર**સદ્દો ચ **પર**સદ્દો ચ અસબ્બનામિકો તિલિઙ્ગોયેવ. તથા ‘‘દક્ખિણસ્સા વહન્તિમ’’ન્તિ એત્થ વિય સુસિક્ખિતત્થચતુરત્થવાચકો **દક્ખિણ**સદ્દો. ‘‘પેતાનં દક્ખિણં દજ્જા’’તિઆદીસુ પન દેય્યધમ્મવાચકો **દક્ખિણા**સદ્દો નિયોગા ઇત્થિલિઙ્ગો અસબ્બનામિકોયેવ. એવં **અઞ્ઞ પુબ્બ દક્ખિણુત્તર પર**સદ્દા અસબ્બનામિકાપિ સન્તીતિ તેસં સબ્બનામેસુપિ અસબ્બનામેસુપિ સઙ્ગહો વેદિતબ્બો.

ઇદાનિ **કતર**સદ્દાદીનં પરપદેન સદ્ધિં સમાસો નીયતે ‘‘કતરગામવાસી કતમગામવાસી. ઉભયગામવાસિનો, ઇતરગામવાસી અઞ્ઞતરગામવાસી, પુબ્બદિસા, પરજનો, દક્ખિણદિસા, ઉત્તરદિસા, અધરપત્તો’’તિ. તત્ર ‘‘કતરો ગામો કતરગામો, કતમો ગામો કતમગામો, ઉભયો ગામા ઉભયગામા’’તિઆદિના યથારહં સમાસવિગ્ગહો, **કતર**સદ્દસ્સ પન **કતમ**સદ્દેન સદ્ધિં સમાસં ઇચ્છન્તિ દ્વિધા ચ રૂપાનિ ગરૂ ‘‘કતરો ચ કતમો ચ કતરકતમે કતરકતમા વા’’તિ . તસ્મા સબ્બનામિકનયેન સુદ્ધનામિકેસુ **પુરિસ**નયેન ચ **કતર કતમ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા, તેનસ્સ સમ્પદાનસામિવચનટ્ઠાનેસુ ‘‘કતરકતમેસં, કતરકતમેસાનં, કતરકતમાન’’ન્તિ તીણિ રૂપાનિ સિયું ‘‘કતરા ચ કતમા ચ કતરકતમા’’તિ એવં ઇત્થિલિઙ્ગવસેન કતસમાસે પન સબ્બનામિકનયેન, સુદ્ધનામિકેસુ **કઞ્ઞા**નયેન ચ યોજેતબ્બા. ‘‘કતરઞ્ચ કતમઞ્ચ કતરકતમાની’’તિ એવં નપુંસકલિઙ્ગવસેન કતસમાસે સબ્બનામિકનયેન, સુદ્ધનામિકેસુ **ચિત્ત**નયેન ચ યોજેતબ્બા.

અયં પનેત્થ વિસેસોપિ વેદિતબ્બો – **પુબ્બાપરા**દિસદ્દા દ્વન્દસમાસાદિવિધિં પત્વા સેહિ રૂપેહિ રૂપવન્તો ન હોન્તિ, તં યથા? પુબ્બાપરા, અધરુત્તરા, માસપુબ્બા પુરિસા, દિટ્ઠપુબ્બા પુરિસા, તથાગતં દિટ્ઠપુબ્બા સાવકા, ઇદં પુલ્લિઙ્ગત્તે પઠમાબહુવચનરૂપં. એ**ત્થે**કારો આદેસભૂતો ન દિસ્સતિ. પુબ્બાપરાનં અધરુત્તરાનં, માસપુબ્બાનં પુરિસાનં, ઇદં પુલ્લિઙ્ગત્તે ચતુત્થીછટ્ઠીનં બહુવચનરૂપં. એત્થ **સં સાન**મિચ્ચેતે આદેસભૂતા ન દિસ્સન્તિ. તથાગતં દિટ્ઠપુબ્બાનં સાવકાનં, તથાગતં દિટ્ઠપુબ્બાનં સાવિકાનં, કુલાનં વા, ઇદં તિલિઙ્ગત્તે ચતુત્થીછટ્ઠીનં બહુવચનરૂપં. એત્થાપિ **સં સાન**મિચ્ચેતે આદેસભૂતા ન દિસ્સન્તિ. માસપુબ્બાયં માસપુબ્બાય, પિયપુબ્બાયં પિયપુબ્બાય, ઇદમિત્થિલિઙ્ગત્તે સત્તમીચતુત્થીછટ્ઠીનં એકવચનરૂપં. એત્થાદેસભૂતા **સં સા** ન દિસ્સન્તિ. માસપુબ્બાનં ઇત્થીનં, પિયપુબ્બાનં ઇત્થીનં, ઇદમિત્થિલિઙ્ગત્તે ચતુત્થીછટ્ઠીબહુવચનરૂપં. એત્થ પનાદેસભૂતો **સ**મિચ્ચેસો ન દિસ્સતિ. અઞ્ઞાનિપિ યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બાનિ, **પુબ્બાપરા**દીનં સમાસવિગ્ગહં સમાસપરિચ્છેદે પકાસેસ્સામ.

ઇદાનિ **યં**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

યો, યે. યં, યે. યેન, યેહિ, યેભિ. યસ્સ, યેસં, યેસાનં. યસ્મા, યમ્હા, યેહિ, યેભિ. યસ્સ, યેસં, યેસાનં. યસ્મિં, યમ્હિ, યેસુ. ઇદં પુલ્લિઙ્ગં. યં, યાનિ. યં, યાનિ. યેન. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં. અથ વા યં, યાનિ, યા. યં, યાનિ, યે. યેન. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં. કત્થચિ હિ **નિ**કારલોપો ભવતિ. અથ વા પન **નિ**કારસ્સ **આકારે**કારાદેસાપિ ગાથાવિસયે.

‘‘યા પુબ્બે બોધિસત્તાનં, પલ્લઙ્કવરમાભુજે;

નિમિત્તાનિ પદિસ્સન્તિ, તાનિ અજ્જ પદિસ્સરે’’તિ ચ,

‘‘કિં માણવસ્સ રતનાનિ અત્થિ, યે તં જિનન્તો હરે અક્ખધુત્તો’’તિ ચ ઇદમેત્થ પાળિનિદસ્સનં. ઇદં નપુંસકલિઙ્ગં.

યા, યા, યાયો. યં, યા, યાયો. યાય, યાહિ, યાભિ. યાય, યસ્સા, યાસં. યાય, યાહિ, યાભિ. યાય, યસ્સા, યાસં. યસ્સં, યાયં, યાસુ. ઇત્થિલિઙ્ગં. એવં **યં**સદ્દસ્સ લિઙ્ગત્તયવસેન પદમાલા ભવતિ. એત્થાલપનપદાનિ ન લબ્ભન્તિ. તથા **તં**સદ્દાદીનં પદમાલાદીસુપિ.

એત્થ પન **યન્તિ** સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારો વુચ્ચતે – **યન્તિ** સદ્દો ‘‘યં મે ભન્તે દેવાનં તાવતિંસાનં સમ્મુખા સુતં સમ્મુખા પટિગ્ગહિતં, આરોચેમિ તં ભન્તે ભગવતો’’તિઆદીસુ પચ્ચત્તવચને દિસ્સતિ. ‘‘યન્તં અપુચ્છિમ્હ અકિત્તયી નો, અઞ્ઞં તં પુચ્છામ તદિઙ્ઘ બ્રૂહી’’તિઆદીસુ ઉપયોગવચને. ‘‘અટ્ઠા નમેતં ભિક્ખવે અનવકાસો, યં એકિસ્સા લોકધાતુયા’’તિઆદીસુ કરણવચને. ‘‘યં વિપસ્સી ભગવા અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો લોકે ઉદપાદી’’તિઆદીસુ ભુમ્મવચને દિસ્સતિ. એત્થેદં વુચ્ચતિ –

‘‘પચ્ચત્તે ઉપયોગે ચ, ભુમ્મે ચ કરણેપિ ચ;
ચતૂસ્વેતેસુ ઠાનેસુ, **યન્તિ** સદ્દો પવત્તતી’’તિ.

પરપદેન સદ્ધિં **યં**સદ્દસ્સ સમાસોપિ વેદિતબ્બો ‘‘યંખન્ધાદિ, યંગુણા, યગ્ગુણા’’તિ. તત્થ યો ખન્ધાદિ **યંખન્ધાદિ**, યે ગુણા **યંગુણા**તિ સમાસવિગ્ગહો. તથા હિ **વિસુદ્ધિમગ્ગે** ‘‘યંગુણનેમિત્તિકઞ્ચેતં નામં, તેસં ગુણાનં પકાસનત્થં ઇમં ગાથં વદન્તી’’તિ એતસ્મિં પદે ‘‘યે ગુણા યંગુણા, યંગુણા એવ નિમિત્તં યંગુણનિમિત્તં, તતો જાતં ‘ભગવા’તિ ઇદં નામન્તિ **યંગુણનેમિત્તિક**’’ન્તિ નિબ્બચનમિચ્છિતબ્બં. **યગ્ગુણા**તિ એત્થ પન ‘‘યસ્સ ગુણા યગ્ગુણા’’તિ નિબ્બચનં. તથા હિ –

‘‘અપિ સબ્બઞ્ઞુતા પઞ્ઞા, યગ્ગુણન્તં ન જાનિયા;
અથ કા તસ્સ વિજઞ્ઞા, તં બુદ્ધં ભૂગુણં નમે’’તિ

પોરાણકવિરચનાયં ‘‘યસ્સ ગુણા યગ્ગુણા’’તિ નિબ્બચનમિચ્છિતબ્બં.

યસદ્દસ્સ સમાસમ્હિ, સદ્ધિં પરપદેહિ વે;
નિગ્ગહીતાગમો વાથ, દ્વિભાવો વા સિયા દ્વિધા.

એવં **ય**સદ્દસ્સ સમાસો સલ્લક્ખિતબ્બો.

ઇદાનિ **ત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

સો, તે. નં, તં, ને, તે. નેન, તેન, નેહિ, તેહિ, નેભિ, તેભિ. અસ્સ, નસ્સ, તસ્સ, ‘નેસં, તેસં (આસં). અસ્મા, નસ્મા, તસ્મા, નમ્હા, તમ્હા, નેહિ, તેહિ, નેભિ, તેભિ. અસ્સ, નસ્સ, તસ્સ, નેસં, તેસં (આસં). અસ્મિં, નસ્મિં,

તસ્મિં, અમ્હિ, નમ્હિ, તમ્હિ, ત્યમ્હિ, નેસુ, તેસુ. ઇદં પુલ્લિઙ્ગં. એત્થ ચ **આસં**સદ્દસ્સ અત્થિભાવે ‘‘નેવાસં કેસા દિસ્સન્તિ, હત્થપાદા ચ જાલિનો’’તિ ગાથા નિદસ્સનં, સો ચ તિલિઙ્ગો દટ્ઠબ્બો. **ત્યમ્હી**તિ પદસ્સ અત્થિભાવે –

‘‘યદાસ્સ સીલં પઞ્ઞઞ્ચ, સોચેય્યઞ્ચાધિગચ્છતિ;
અથ વિસ્સાસતે ત્યમ્હિ, ગુય્હઞ્ચસ્સ ન રક્ખતી’’તિ

અયં ગાથા નિદસ્સનં. અયમેત્થ રૂપવિસેસો સલ્લક્ખિતબ્બો – અરિયવિનયેતિ વા સપ્પુરિસવિનયેતિ વા. એસે સે એકે એકટ્ઠેતિ પાળિપ્પદેસે પચ્ચત્તેકવચનકાન**મેત ત**સદ્દાનં એકારન્તનિદ્દેસોપિ દિસ્સતીતિ.

એત્થ પન **તે**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારો વુચ્ચતે – **તે**સદ્દો ‘‘ન તે સુખં પજાનન્તિ, યે ન પસ્સન્તિ નન્દન’’ન્તિઆદીસુ **તં**સદ્દસ્સ વસેન પચ્ચત્તબહુવચને આગતો, ‘‘તે ન પસ્સામિ દારકે’’તિઆદીસુ ઉપયોગબહુવચને. ‘‘નમો તે પુરિસાજઞ્ઞ, નમો તે પુરિસુત્તમ. નમો તે બુદ્ધ વીરત્થૂ’’તિ ચ આદીસુ **તુમ્હ**સદ્દસ્સ વસેન સમ્પદાને, તુય્હન્તિ અત્થોતિ વદન્તિ. ‘‘કિન્તે દિટ્ઠં કિન્તિ તે દિટ્ઠં, ઉપધી તે સમતિક્કન્તા, આસવા તે પદાલિતા’’તિ ચ આદીસુ કરણે. ‘‘કિન્તે વતં કિં પન બ્રહ્મચરિય’’ન્તિઆદીસુ સામિઅત્થે, તવાતિ અત્થોતિ વદન્તિ. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

‘‘પચ્ચત્તે ઉપયોગે ચ, કરણે સમ્પદાનિયે;
સામિમ્હિ ચાતિ **તે**સદ્દો, પઞ્ચસ્વત્થેસુ દિસ્સતી’’તિ.

તં, તાનિ. તં, તાનિ. નેન, તેન ઇચ્ચાદિ. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં. ઇદં નપુંસકલિઙ્ગં.

સા , તા, તાયો. નં, તં, ના, તા, નાયો, તાયો. નાય, તાય, નાહિ, તાહિ, નાભિ, તાભિ. અસ્સા, નસ્સા, (તિસ્સા,) તસ્સા, નાય, તાય, નાસં, તાસં, સાનં, આસં. અસ્સા, નસ્સા, તસ્સા, નાય, તાય, નાહિ, તાહિ, નાભિ, તાભિ. અસ્સા, નસ્સા, (તિસ્સા,) તસ્સા, નાય, તાય, નાસં, તાસં, સાનં, આસં. નાય, તાય, અસ્સં, નસ્સં, તિસ્સં, તસ્સં, નાયં, તાયં, નાસુ, તાસુ, ત્યાસુ. ઇદં ઇત્થિલિઙ્ગં.

એત્થ પન ‘‘અભિક્કમો સાનં પઞ્ઞાયતિ, નાસં કુજ્ઝન્તિ પણ્ડિતા. ખિડ્ડા પણિહિતા ત્યાસુ, રતિ ત્યાસુ પતિટ્ઠિતા. બીજાનિ ત્યાસુ રુહન્તી’’તિ પયોગદસ્સનતો ‘‘સાનં આસં ત્યાસૂ’’તિ ઇમાનિ વુત્તાનિ અક્ખરચિન્તકાનં ઞાણચક્ખુસમ્મુય્હનટ્ઠાનભૂતાનિ. એવં પરમ્મુખવચનસ્સ **તં**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા ભવતિ.

એત્થ ચ ઇદં વત્તબ્બં –

‘‘તં ત્વં ગન્ત્વાન યાચસ્સુ’’, ઇચ્ચાદીસુ પદિસ્સરે;
આદો **તં તે**તિઆદીનિ, **ન**ન્તિઆદીનિ નો તથા.

નં ને નેનાતિઆદીનિ, **વો નો**ઇચ્ચાદયો વિય;
પદતો પરભાવમ્હિ, દિટ્ઠાનિ જિનસાસને.

‘‘અથ નં અથ ને આહ, ન ચ નં પટિનન્દતિ’’;
ઇચ્ચાદીનિ પયોગાનિ, દસ્સેતબ્બાનિ વિઞ્ઞુના.

કો ચેત્થ વદેય્ય –

“યથા નદી ચ પન્થો ચ, પાનાગારં સભા પપા;
એવં લોકિત્થિયો નામ, નાસં કુજ્ઝન્તિ પણ્ડિતા”તિ

એત્થ –

પદતો અપરત્તેપિ, **નાસં**સદ્દસ્સ દસ્સના;
આદોપિ ઇચ્છિતબ્બાવ, **નં ને**ઇચ્ચાદયો ઇતિ.

સો પનેવન્તુ વત્તબ્બો, “તવ વાદે ન લબ્ભતિ;
નાસંસદ્દો **ન**સદ્દો ચ, **આસં**સદ્દો ચ લબ્ભરે.

તસ્મા ‘આસં ન કુજ્ઝન્તિ, ઇત્થીનં પણ્ડિતા’ઇતિ;
અત્થોવ ભવતે એવં, સુટ્ઠુ ધારેહિ પણ્ડિતા”તિ.

અથ વા યસ્મા **નિરુત્તિપિટકે** “**નં** પુરિસં પસ્સતિ, ને પુરિસે પસ્સતી”તિઆદિના પદતો અપરત્તેપિ “નં, ને” ઇચ્ચાદીનિ પદાનિ વુત્તાનિ, તસ્મા તેનાપિ નયેન પદતો અપરાનિપિ તાનિ કદાચિ સિયું. મયં પન પાળિનયાનુસારેન તેસં પવત્તિં વદામ, ઇદં ઠાનં સુટ્ઠુ વિચારેતબ્બં.

એત્થ પન **ત**સદ્દસ્સ પરપદેહિ સદ્ધિં સમાસોપિ વેદિતબ્બો “તંપુત્તો, તંસદિસો, તન્નિન્નો, તપ્પોણો, તપ્પબ્ભારો, તબ્ભૂતો, તગ્ગુણો, તસ્સદિસો”તિ.

તસદ્દસ્સ સમાસમ્હિ, સદ્ધિં પરપદેહિ વે;
નિગ્ગહીતાગમો પુબ્બ-પદે દ્વિત્તન્તુ પચ્છિમે.

એવં **ત**સદ્દસ્સ સમાસો સલ્લક્ખિતબ્બો.

ઇદાનિ **એત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

એસો, એતે. એતં, એતે. એતેન, એતેહિ, એતેભિ. એતસ્સ, એતેસં, એતેસાનં. એતસ્મા, એતમ્હા, એતેહિ, એતેભિ. એતસ્સ, એતેસં, એતેસાનં. એતસ્મિં, એતમ્હિ, એતેસુ. ઇદં પુલ્લિઙ્ગં.

એતં, એતાનિ. એતં, એતાનિ. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં, ઇદં નપુંસકલિઙ્ગં.

એસા , એતા, એતાયો. એતં, એતા, એતાયો. એતાય, એતાહિ, એતાભિ. એતાય, એતિસ્સા, એતિસ્સાય, એતાસં. એતાય, એતાહિ, એતાભિ. એતાય, એતિસ્સા, એતિસ્સાય, એતાસં. એતાય, એતિસ્સં, એતાસુ. ઇદં ઇત્થિલિઙ્ગં. એવં **એત**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા ભવતિ.

પરપદેનેત્થ સદ્ધિં સમાસોપિસ્સ વેદિતબ્બો ‘‘એતદત્થાય લોકસ્મિં, નિધિ નામ નિધિય્યતિ. એતપ્પરમાયેવ દેવતા સન્નિપતિતા અહેસુ’’ન્તિઆદીસુ.

સમાસે **એત**સદ્દસ્સ, સદ્ધિં પરપદેહિ વે;
નિગ્ગહીતાગમો પુબ્બ-પદે હોતિ ન હોતિ ચ.

ઇદાનિ **ઇદં**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

અયં, ઇમે. ઇમં, ઇમે. અનેન, ઇમિના, એહિ, એભિ, ઇમેહિ, ઇમેભિ. અસ્સ, ઇમસ્સ, એસં, એસાનં, ઇમેસં, ઇમેસાનં. અસ્મા, ઇમસ્મા, ઇમમ્હા, એહિ, એભિ, ઇમેહિ, ઇમેભિ. અસ્સ, ઇમસ્સ, એસં, એસાનં, ઇમેસં, ઇમેસાનં. અસ્મિં, ઇમસ્મિં, અમ્હિ, ઇમમ્હિ, એસુ, ઇમેસુ. ઇદં પુલ્લિઙ્ગં.

ઇદં, ઇમાનિ. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં. ઇદં નપુંસકલિઙ્ગં.

અયં, ઇમા, ઇમાયો. ઇમં, ઇમા, ઇમાયો. ઇમાય, ઇમાહિ, ઇમાભિ. અસ્સા, અસ્સાય, ઇમિસ્સા, ઇમિસ્સાય, ઇમાય, ઇમાસં. અસ્સા, ઇમિસ્સા, ઇમાય, ઇમાહિ, ઇમાભિ. અસ્સા, અસ્સાય, ઇમિસ્સા, ઇમિસ્સાય, ઇમાય, ઇમાસં. અસ્સં, ઇમિસ્સં, ઇમાય, ઇમાયં, ઇમાસુ. ઇદં ઇત્થિલિઙ્ગં. એવં **ઇદં**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા ભવતિ.

કચ્ચાયને તુ ‘‘ઇમસ્સિદમંસિસુ નપુંસકે’’તિ **ઇમ**સદ્દોયેવ પકતિભાવેન વુત્તો, ઇધ પન **ઇદં**સદ્દોયેવ ‘‘ઇદપ્પચ્ચયતા’’તિ એત્થ ‘‘ઇદ’’ન્તિ પકતિયા દસ્સનતો. તથા હિ ‘‘ઇમેસં પચ્ચયા ઇદપ્પચ્ચયા, ઇદપ્પચ્ચયા એવ **ઇદપ્પચ્ચયતા**, ઇદપ્પચ્ચયાનં વા સમૂહો ઇદપ્પચ્ચયતા’’તિ વુત્તં. એત્થ ચ ઇદપ્પચ્ચયા એવ ઇદપ્પચ્ચયતાતિ **તા**સદ્દેન પદં વડ્ઢિતં ન કિઞ્ચિ અત્થન્તરં યથા દેવો એવ દેવતાતિ. ઇદપ્પચ્ચયાનં સમૂહો ઇદપ્પચ્ચયતાતિ સમૂહત્થં **તા**સદ્દમાહ યથા જનાનં સમૂહો જનતાતિ. **ચૂળનિરુત્તિયં નિરુત્તિપિટકે** ચ **ઇદં**સદ્દોયેવ પકતિભાવેન વુત્તો.

સમાસે **ઇદં**સદ્દસ્સ, સદ્ધિં પરપદેન વે;
ઇદપ્પચ્ચયતાત્વેવ, રૂપં દ્વિત્તં સિયુત્તરે.

ઇદાનિ **અમુ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

અસુ, અમુ, અમૂ. અમું, અમૂ. અમુના, અમૂહિ, અમૂભિ. અમુસ્સ, દુસ્સ, અમૂસં, અમૂસાનં. અમુસ્મા, અમુમ્હા, અમૂહિ, અમૂભિ. અમુસ્સ, દુસ્સ, અમૂસં, અમૂસાનં. અમુસ્મિં, અમુમ્હિ, અમૂસુ. ઇદં પુલ્લિઙ્ગં.

અદું, અમૂનિ. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં. ઇદં નપુંસકલિઙ્ગં.

અસુ, અમુ, અમૂ, અમુયો. અમૂં, અમૂ, અમુયો. અમુયા, અમૂહિ, અમૂભિ. અમુસ્સા, અમુયા, અમૂસં, અમૂસાનં. અમુયા, અમૂહિ, અમૂભિ. અમુસ્સા, અમુયા, અમૂસં, અમૂસાનં. અમુયા, અમુયં, અમુસ્સં, અમૂસુ. ઇદં ઇત્થિલિઙ્ગં. એવં **અમુ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા ભવતિ, સમાસો પન અપ્પસિદ્ધો.

તત્ર ‘‘દુસ્સ મે ખેત્તપાલસ્સ, રત્તિભત્તં અપાભત’’ન્તિ પયોગદસ્સનતો ‘‘દુસ્સા’’તિ પદમમ્હેહિ ઠપિતં. **ક**કારાગમવસેન અઞ્ઞાનિપિ અસબ્બનામિકરૂપાનિ ભવન્તિ. તેસં વસેન અયં લિઙ્ગત્તયસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

‘‘અસુકો, અસુકા. અસુકં, અસુકે’’તિઆદિના, ‘‘અમુકો, અમુકા. અમુકં, અમુકે’’તિઆદિના ચ **પુરિસ**નયોપિ લબ્ભતિ. ‘‘અસુકા, અસુકાયો’’તિઆદિના, ‘‘અમુકા, અમુકાયો’’તિઆદિના ચ **કઞ્ઞા**નયોપિ લબ્ભતિ. ‘‘અસુકં, અસુકાની’’તિઆદિના, ‘‘અમુકં, અમુકાની’’તિઆદિના ચ **ચિત્ત**નયોપિ લબ્ભતિ. ઇમાનેત્થ પદાનિ અસબ્બનામિકાનિપિ **ક**કારાગમવસેન નાનત્તદસ્સનત્થં વુત્તાનિ.

ઇદાનિ **કિં**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

કો, કે. કં, કે. કેન, કેહિ, કેભિ. કસ્સ, કિસ્સ, કેસં. કસ્મા, કમ્હા, કેહિ, કેભિ. કસ્સ, કિસ્સ, કેસં. કસ્મિં, કિસ્મિં, કમ્હિ, કિમ્હિ, કેસુ. ઇદં પુલ્લિઙ્ગં.

રૂપવિસેસોપેત્થ વેદિતબ્બો ‘‘કે ગન્ધબ્બે ચ રક્ખસે નાગે, કે કિમ્પુરિસે ચ માનુસે, કે પણ્ડિતે સબ્બકામદદે, દીઘં રત્તં ભત્તા મે ભવિસ્સતિ, કે ચ છવે પાથિકપુત્તે, કા ચ તથાગતાનં અરહન્તાનં સમ્માસમ્બુદ્ધાનં આસાદના’’તિ પાળિદસ્સનતો. યસ્મા પન કે ગન્ધબ્બે ચ રક્ખસે નાગે ઇતિઆદીસુ પાળીસુ ‘‘કે’’તિ પચ્ચત્તવચનં **એ**કારન્તમ્પિ દિસ્સતિ, તસ્મા ‘‘કે’’તિ રૂપભેદો ચેત્થ ઞેય્યો. તથા ‘‘કિસ્સસ્સ એકધમ્મસ્સ, વધં રોચેસિ ગોતમ. કિસ્મિં મે સિવયો કુદ્ધા. કમ્હિ કાલે તયા વીર, પત્થિતા બોધિમુત્તમા’’તિઆદીનિ ચ નિદસ્સનપદાનિ ઞેય્યાનિ. અપિચ –

> ‘‘કો તે બલં મહારાજ’’, ઇતિઆદીસુ પાળિસુ;
> ક્વસદ્દત્થે વત્તતીતિ, ઞેય્યા **કો** ઇચ્ચયં સુતિ.
>
> પેતં તં સામમદ્દક્ખિં, કો નુ ત્વં સામ જીવસિ;
> ઇતિ પાઠે **કથં**સદ્દા-ભિધેય્યે વત્તતીતિ ચ.
>
> એતેસુ દ્વીસુ અત્થેસુ, દિટ્ઠો **કો** ઇચ્ચયં રવો;
> નિપાતોતિ ગહેતબ્બો, સુતિસામઞ્ઞતો રુતો.

નપુંસકલિઙ્ગે કં, કાનિ. કં, કાનિ. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં યોજેતબ્બં. અથ વા ‘‘કિં ચિત્તં. કિં રૂપં. કિં પરાભવતો મુખં. કિં ઇચ્છસી’’તિઆદિપયોગદસ્સનતો પન ‘‘કિં, કાનિ. કિં, કાની’’તિ વત્વા સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં યોજેતબ્બં. અયં નયો યુત્તતરો, ઇદં નપુંસકલિઙ્ગં.

કા, કા, કાયો. કં, કા, કાયો. કાય, કાહિ, કાભિ. કાય, કસ્સા, કાસં, કાસાનં. કાય, કસ્સા, કાહિ, કાભિ. કાય, કસ્સા, કાસં કાસાનં. કાય, કસ્સા, કાયં, કસ્સં, કાસુ.

એત્થ પન **કાયો**તિ પદસ્સ અત્થિભાવે ‘‘કાયો અમોઘા ગચ્છન્તી’’તિ નિદસ્સનં દટ્ઠબ્બં. ઇદં ઇત્થિલિઙ્ગં. એવં **કિં**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા ભવતિ. એત્થેતસ્સ અત્થુદ્ધારો વુચ્ચતે – **કિં** સદ્દો ‘‘કિં રાજા યો લોકં ન રક્ખતિ. કિં નુ

ખો નામ તુમ્હે મં વત્તબ્બં મઞ્ઞથા’’તિઆદીસુ ગરહને આગતો. ‘‘યં કિઞ્ચિ રૂપં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્ન’’ન્તિઆદીસુ અનિયમે. ‘‘કિન્તે વક્કલિ ઇમિના પૂતિકાયેન દિટ્ઠેન, યો ખો વક્કલિ ધમ્મં પસ્સતિ, સો મં પસ્સતી’’તિઆદીસુ નિપ્પયોજનતાયં. ‘‘કિં ન કાહામિ તે વચો’’તિઆદીસુ સમ્પટિચ્છને. ‘‘કિંસૂધ વિત્તં પુરિસસ્સ સેટ્ઠ’’ન્તિઆદીસુ પુચ્છાયં, **પુચ્છા** ચ નામ કારણપુચ્છાદિવસેન અનેકવિધા, અતો કારણપુચ્છાદિવસેનપિ **કિં**સદ્દસ્સ પવત્તિ વિત્થારતો ઞેય્યા. તથા હિ અયં ‘‘કિં નુ સન્તરમાનોવ, કાસું ખણસિ સારથિ. કિં નુ જાતિં ન રોચેસિ. કેન તેતાદિસો વણ્ણો’’તિઆદીસુ કારણપુચ્છાયં વત્તતિ. ‘‘કિં કાસુયા કરિસ્સતી’’તિઆદીસુ કિચ્ચપુચ્છાયં. ‘‘કિં સીલં. કો સમાધી’’તિઆદીસુ સરૂપપુચ્છાયં. ‘‘કિં ખાદસિ. કિં પિવસી’’તિઆદીસુ વત્થુપુચ્છાયં. ‘‘ખાદસિ કિં પિવસિ કિ’’ન્તિઆદીસુ ક્રિયાપુચ્છાયં વત્તતિ. અદિટ્ઠજોતનાપુચ્છાતિ એવમાદિકા પન પઞ્ચવિધા પુચ્છા **કિં**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારે અનાહરિતબ્બત્તા અનાગતાતિ દટ્ઠબ્બં. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

ગરહાયં અનિયમે, નિપ્પયોજનતાય ચ;
સમ્પટિચ્છનપુચ્છાસુ, **કિં**સદ્દો સમ્પવત્તતિ.

પરપદેન સદ્ધિં સમાસોપિસ્સ વેદિતબ્બો ‘‘કિંસમુદયો, કિંવેદનો, કિંસઞ્ઞોજનો’’તિ. એત્થ ‘‘કો, કે. કા, કા, કાયો. કિં, કાની’’તિ એવં લિઙ્ગત્તયવસેન વિભત્તાનિ **કિં**સદ્દમયાનિ પદાનિ સમાસપદત્તે પુન **કિ**મિતિ પકતિભાવેનેવ તિટ્ઠન્તિ. **નામ**સદ્દેન પન સમાસે તેસં દ્વિધા ગતિ દિસ્સતિ ‘‘**કિન્નામો**, **કોનામો**’’તિ. સબ્બાનિ પનેતાનિ ઇત્થિનપુંસકલિઙ્ગવસેન બહુવચનવસેન ચ યોજેતબ્બાનિ.

કિંસદ્દસ્સ સમાસમ્હિ, સદ્ધિં **નામ**રવેન વે;
‘‘કિન્નામો’’ ઇતિ ‘‘કોનામો’’, ઇતિ ચેવં ગતિ દ્વિધા.

‘‘કોનામો તે ઉપજ્ઝાયો’’, ઇચ્ચાદેત્થ નિદસ્સનં;
સહઞ્ઞેન સમાસમ્હિ, ‘‘કિં કિં’’ઇચ્ચેવ સુય્યતે.

તથા હિ ‘‘કિંચિત્તો ત્વં ભિક્ખુ. કિંકારપટિસ્સાવિની’’તિઆદીસુ **કિં**સદ્દો સરૂપમવિજહન્તો તિટ્ઠતિ. તત્થ હિ કિંચિત્તં યસ્સ સો **કિંચિત્તો**. ‘‘કિં કરોમિ સામી’’તિ એવં કિન્તિ કારો કરણં સદ્દનિચ્છારણં કિંકારો, તં પટિસ્સાવેતીતિ **કિંકારપટિસ્સાવિની**તિઆદિ નિબ્બચનમિચ્છિતબ્બં. ‘‘કિન્નરો. કિંપક્કમિવ ભક્ખિત’’ન્તિઆદીસુ પન નિબ્બચનમપ્પસિદ્ધં, **કિં**સદ્દોયેવ પદાવયવભાવેન સુતો. તથા હિ સો કત્થચિ પદાવયવભાવેન કત્થચિ **નુ સુ નુખો કારણા**દિસદ્દેહિ સહચારિભાવેન ચ સુય્યતિ. અત્રિમે પયોગા – એસા તે ઇત્થી કિં હોતિ. એતે મનુસ્સા તુમ્હાકં કિં હોન્તિ. કિમ્પુરિસાનુચિણ્ણો. કિં નુ ભીતોવ તિટ્ઠસિ. કિંસુછેત્વા સુખં સેતિ. કિં નુખો કારણં. કિં કારણા અમ્મ તુવં પમજ્જસિ, કિઞ્હિ નામ ચજન્તસ્સ, વાચાય અદદમપ્પકન્તિ એવમાદયો. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

‘‘વિસું પદાવયવો વા, હુત્વા **ન્વા**દીહિ વા પન;
યુત્તો સદ્દેહિ **કિં**સદ્દો, દિટ્ઠો સુગતસાસને.

પાળિનયાનુસારેન, સેસાનં સમ્ભવોપિ ચ;
ઞેય્યો વિઞ્ઞૂહિ સદ્ધમ્મ-નયઞ્ઞૂહિ પભેદતો’’તિ.

ઇદાનિ સબ્બનામિકભાવે ઠિતેહિ **કો કં**સદ્દેહિ સમાનસુતિકાનં અઞ્ઞેસં **કો કં**સદ્દાનં નામિકપદમાલાવિસેસો વત્તબ્બો સિયા, સો હેટ્ઠા લિઙ્ગત્તયમિસ્સકપરિચ્છેદે વુત્તો. અસબ્બનામિકત્તા પન **પુરિસ ચિત્ત**નયેનેવ વિભત્તો. તથા હિ યદા **કો**સદ્દો બ્રહ્મવાતકાયત્થવાચકો, **કં**સદ્દો પન સિરોજલસુખત્થવાચકો, તદા તાનિ પદાનિ અસબ્બનામિકાનિ, કસ્મા? અ**કિં**સદ્દમયત્તા સબ્બનામિકરૂપસઙ્ખાતેહિ અસાધારણરૂપેહિ વિરહિતત્તા પુચ્છત્થતો અત્થન્તરવાચકત્તા ચ. એત્થ પન સમાનસુતિવસેન અત્થન્તરવિઞ્ઞાપનત્થં **કો**સદ્દો **કં**સદ્દોતિ ચ વુત્તં, એકન્તતો પન સબ્બનામિકત્તે **કિં**સદ્દોયેવ, સુદ્ધનામત્તે **ક**સદ્દોયેવાતિ ગહેતબ્બં. ઇચ્ચેવં –

કાયે બ્રહ્મનિ વાતે ચ, સીસે જલસુખેસુ ચ;
કસદ્દો વત્તતી તીસુ, પુમા તીસુ નપુંસકો.

એવં સબ્બનામભૂતાનં **કિંક**સદ્દાનં પવત્તિ વેદિતબ્બા.

ઇધ વુત્તપ્પકારાનં, અત્થાનં દાનિ સઙ્ગહો;
પઞ્ઞાવેપુલ્લકરણો, એકદેસેન વુચ્ચતે.

કિં કિંપક્કેન સદિસં, કાયો કિંપભવો વદ;
કિંપક્કસદિસો કામો, કાયો તણ્હાદિસમ્ભવો.

ઉણ્હકાલે ક’મિચ્છન્તિ, ક’મિચ્છન્તિ પિપાસિતા;
પચ્ચામિત્તા ક’મિચ્છન્તિ, ક’મિચ્છન્તિ દુખટ્ટિતા.

કાયસ્સ કસ્સ કો આયો,
કો નાથો કસ્સ ભૂતલે;
કસ્સ કં ઝાનજં સાતં,
કસ્સઙ્ગેસુ ચ કં પરન્તિ.

યા પન તા હેટ્ઠા અમ્હેહિ લિઙ્ગત્તયવસેન **કિં**સદ્દસ્સ સબ્બનામિકસઞ્ઞિતસ્સ નામિકપદમાલા વિભત્તા, એતાસુ પુલ્લિઙ્ગનપુંસકલિઙ્ગટ્ઠાને ‘‘કેભિ, કિસ્સ, કસ્મા, કમ્હા, કમ્હી’’તિ ઇમાનિ પદાનિ પહાય ઇત્થિલિઙ્ગટ્ઠાને ‘‘કાયો, કાભિ, કાસાનં, કાયં, કસ્સ’’ન્તિ ઇમાનિ ચ પદાનિ પહાય તતો તતો સેસપદતો યથાસમ્ભવં **ચિ**સદ્દં **ચન**સદ્દં **ચનં**સદ્દઞ્ચ નિપાતેત્વા એવરૂપાનિ રૂપાનિ ગહેતબ્બાનિ. સેય્યથિદં?

કોચિ, કેચિ, કેચન. કિઞ્ચિ, કિઞ્ચનં, કેચિ, કેચન. કેનચિ, કેહિચિ. કસ્સચિ, કેસઞ્ચિ. પઞ્ચમિયા એકવચનં ઊનં પાળિયં અનાગતત્તા. કેહિચિ. કસ્સચિ, કેસઞ્ચિ. કસ્મિઞ્ચિ, કિસ્મિચિ, કેસુચિ. પુલ્લિઙ્ગનપુંસકલિઙ્ગવસેન દટ્ઠબ્બાનિ. અત્ર **કિસ્મિચી**તિ અનુસારલોપવસેન વુત્તં.

ઇત્થિલિઙ્ગવસેન પન કાચિ ઇત્થી, કાચિ ઇત્થિયો. કાચિ, કાચિ. કિઞ્ચિ, કાચિ. કાયચિ, કાહિચિ. કાયચિ, કસ્સાચિ, કાસઞ્ચિ. કાયચિ, કાહિચિ. કાયચિ, કસ્સાચિ, કાસઞ્ચિ. કાયચિ, કાસુચીતિ રૂપાનિ.

એત્થ ''ઇતિ ભાસન્તિ કેચન, ન નં હિંસામિ કિઞ્ચન''ન્તિઆદયો પયોગા વેદિતબ્બા. ઇતિ લિઙ્ગત્તયવસેન વુત્તાનિ **કોચિ કાચિ કિઞ્ચી**તિઆદીનિ અપ્પમત્તકાનં સઙ્ગાહકવચનાનીતિ વેદિતબ્બાનિ.

પુનેતાનિયેવ યથારહં **યં**સદ્દેન યોજેત્વા દસ્સેસ્સામિ –

યો કોચિ, યે કેચિ. યં કિઞ્ચિ, યે કેચિ. યેન કેનચિ, યેહિ કેહિચિ. યસ્સ કસ્સચિ, યેસં કેસઞ્ચિ. યસ્મા કસ્માચિ, યેહિ કેહિચિ. યસ્સ કસ્સચિ, યેસં કેસઞ્ચિ. યસ્મિં કસ્મિઞ્ચિ, યેસુ કેસુચિ.

એત્થ ''યો કોચિ મં અટ્ઠિં કત્વા સુણેય્ય. યે કેચિમે અત્થિ રસા પથબ્યા, સચ્ચં તેસં સાધુતરં રસાન''ન્તિઆદયો પયોગા વેદિતબ્બા. પુલ્લિઙ્ગરૂપાનિ.

યં કિઞ્ચિ, યાનિ કાનિચિ. યં કિઞ્ચિ, યાનિ કાનિચિ. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં. એત્થ ''યં કિઞ્ચિ રતનં અત્થિ, ધતરટ્ઠનિવેસને. યં કિઞ્ચિ વિત્તં ઇધ વા હુરં વા. યાનિ કાનિચિ રૂપાની''તિઆદયો પયોગા વેદિતબ્બા. નપુંસકલિઙ્ગરૂપાનિ.

યા કાચિ ઇત્થી, યા કાચિ ઇત્થિયો. યં કિઞ્ચિ, યા કાચિ. યાય કાયચિ, યાહિ કાહિચિ. યાય કાયચિ, યાસં કાસઞ્ચિ. યાય કાયચિ, યાહિ કાહિચિ. યાય કાયચિ, યાસં કાસઞ્ચિ. યાય કાયચિ, યાસુ કાસુચિ.

એત્થ ''યા કાચિ વેદના અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્ના''તિઆદયો પયોગા વેદિતબ્બા. ઇત્થિલિઙ્ગરૂપાનિ. ઇતિ લિઙ્ગત્તયવસેન વુત્તાનિ **યો કોચિ**, **યા કાચિ**, **યં કિઞ્ચી**તિઆદીનિ અનવસેસપરિયાદાનવચનાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. સબ્બાનિ ચેતાનિ ન નિપાતપદાનિ, નિપાતપતિરૂપકા સદ્દગતિયોતિ વેદિતબ્બાનિ. યદિ નિપાતપદાનિ સિયું, તીસુ લિઙ્ગેસુ સત્તસુ વિભત્તીસુ એકાકારેન તિટ્ઠેય્યું, ન ચ તિટ્ઠન્તિ, તસ્મા ન નિપાતપદાનિ, નિપાતપતિરૂપકા સદ્દગતિયોયેવ.

અપિચ **ય ત કિં એત**ઇચ્ચેતેહિ સબ્બનામેહિ લિઙ્ગાનુરૂપતો **ત્તકત્તિક**પચ્ચયે કત્વા વત્તિચ્છાયં યાનિ પદાનિ સિજ્ઝન્તિ, તાનિ પરિચ્છેદવચનાનિ અસબ્બનામિકાનિયેવ ભવન્તિ. તેસં નામિકપદમાલા **પુરિસ ચિત્ત કઞ્ઞા**નયેન યોજેતબ્બા. તં યથા?

યત્તકો જનો, યત્તકં ચિત્તં, યત્તિકા ઇત્થી. તત્તકો, તત્તકં, તત્તિકા. કિત્તકો, કિત્તકં, કિત્તિકા. એત્તકો, એત્તકં, એત્તિકાતિ. ઇમાનિ પદાનિ અસબ્બનામિકાનિપિ પચ્ચયવસેન સમ્ભૂતત્થન્તરેસુ વિઞ્ઞૂનં કોસલ્લત્થં વુત્તાનિ.

ઇદાનિ સઙ્ખ્યાદિવચનસ્સ **એક**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

એકસદ્દો હિ સઙ્ખ્યાવચનો ચ હોતિ અસદિસવચનો ચ અસહાયવચનો ચ એકચ્ચવચનો ચ મિસ્સીભૂતવચનો ચ. યદા સઙ્ખ્યા'સદિસા'સહાયવચનો, તદા એકવચનકો ભવતિ.

એકો, એકં, એકેન, એકસ્સ, એકસ્મા, એકમ્હા, એકસ્સ, એકસ્મિં, એકમ્હીતિ. એવં સઙ્ખ્યાદિવચનો **એક**સદ્દો એકવચનકો. તથા હિ ''એકો દ્વે તયો''તિ સઙ્ખ્યાવિસયે **એક**સદ્દો એકવચનકોવ. ''એકોમ્હિ સમ્માસમ્બુદ્ધો. એકો રાજ નિપજ્જામી''તિ અસદિસાસહાયકથનેપિ એકવચનકોવ. અયં એકવચનિકા સબ્બનામિકપદમાલા.

યદા પન સઙ્ખ્યા ચ અસહાયા ચ બહૂ વત્તબ્બા સિયું, તદા **એક**સદ્દતો **ક**કારાગમં કત્વા એકકા, એકકે, એકકેહિ, એકકેભિ. **પુરિસ**નયે બહુવચનવસેન નામિકપદમાલા યોજેતબ્બા. તથા હિ સઙ્ખ્યાપિ બહૂ હોન્તિ. ‘‘ચત્તારો એકકા સિયુ’’ન્તિ હિ વુત્તં. અસહાયાપિ બહૂ હોન્તિ. તથા હિ ‘‘અયમ્પિ ગહપતિ એકોવ આગતો, અયમ્પિ એકોવ આગતો’’તિ વત્તબ્બે ‘‘ઇમે ગહપતયો એકકા આગતા’’તિ વત્તબ્બતા દિસ્સતિ. અયં નયો સબ્બનામિકપક્ખં ન ભજતિ અસાધારણરૂપાભાવતો, અત્થન્તરવિઞ્ઞાપનત્થં પન વુત્તો.

યદા એકચ્ચવચનો, તદા ‘‘એકે, એકે, એકેહિ, એકેભિ એકેસં, એકેહિ, એકેભિ, એકેસં, એકેસૂ’’તિ વત્તબ્બં. અયમ્પિ બહુવચનિકા સબ્બનામિકપદમાલા. એત્થ **એકે**તિ એકચ્ચે. એસ નયો સેસેસુપિ. યદા પન મિસ્સીભૂતવચનો, તદા ‘‘એકા, એકે, એકેહિ, એકેભિ, એકાન’’ન્તિ **પુરિસ**નયે બહુવચનવસેન વત્તબ્બં. ‘‘પઞ્ચાલો ચ વિદેહો ચ, ઉભો એકા ભવન્તુ તે’’તિ પાળિ દિસ્સતિ. અયં નયો સબ્બનામિકપક્ખં ન ભજતિ અસાધારણરૂપાભાવતો, અત્થન્તરવિઞ્ઞાપનત્થં પન વુત્તો. તત્થ **એકા ભવન્તૂ**તિ એકીભવન્તુ મિસ્સીભવન્તુ, ગઙ્ગોદકેન યમુનોદકં વિય અઞ્ઞદત્થુ સંસન્દન્તુ સમેન્તૂતિ વચનત્થો.

આચરિયા પન એવં વિભાગં અદસ્સેત્વા **એક**સદ્દસ્સ સબ્બનામત્તમેવ ગહેત્વા **સબ્બ**સદ્દસ્સ વિય નામિકપદમાલં યોજેન્તિ. કથં?

એકો, એકે. એકં, એકે. એકેન, એકેહિ, એકેભિ. એકસ્સ, એકેસં, એકેસાનં. એકસ્મા, એકમ્હા, એકેહિ, એકેભિ. એકસ્સ, એકેસં, એકેસાનં. એકસ્મિં, એકમ્હિ, એકેસૂતિ. અયં સબ્બનામિકપદમાલાતિ વેદિતબ્બા.

કેચિ ‘‘**એક**સદ્દો સઙ્ખ્યાતુલ્યાસહાયઞ્ઞવચનો. યદા સઙ્ખ્યાવચનો, તદા સબ્બત્થેકવચનન્તોવ, અઞ્ઞત્થ બહુવચનન્તોપિ, એકો એકા એકં ઇચ્ચાદિ સબ્બત્થ સબ્બસદ્દસમં. સંસાસ્વેવ વિસેસો’’તિ લિઙ્ગત્તયે યોજનાનયં વદન્તિ. એવં વદન્તા ચ તે વિભાગં અદસ્સેત્વા વદન્તિ. મયં પન સોતૂનં પયોગેસુ કોસલ્લુપ્પાદનત્થં વિભાગં દસ્સેત્વા વદામ.

અપિચેત્થ અયં વિસેસોપિ સલ્લક્ખિતબ્બો ‘‘એકે એકટ્ઠે સમે સમભાગે’તિ પાળિપ્પદેસે પચ્ચત્તેકવચનસ્સ **એક**સદ્દસ્સ **એ**કારન્તનિદ્દેસોપિ દિસ્સતી’’તિ. પુલ્લિઙ્ગરૂપાનિ.

એકં, એકાનિ. એકં, એકાનિ. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં. તત્થ **એકાની**તિ એકચ્ચાનિ. એસ નયો સેસબહુવચનેસુપિ, નપુંસકલિઙ્ગરૂપાનિ.

એકા, એકા, એકાયો. એકં, એકા, એકાયો. એકાય, એકાહિ, એકાભિ. એકાય, એકિસ્સા, એકાસં. એકાય, એકાહિ, એકાભિ. એકાય, એકિસ્સા, એકાસં. એકાય, એકાયં, એકિસ્સં, એકાસુ. એત્થ બહુવચનટ્ઠાને **એકા**તિ એકચ્ચા, **એકાહી**તિ એકચ્ચાહિ, **એકાસ**ન્તિ એકચ્ચાનં **એકાસૂ**તિ એકચ્ચાસુ. ઇત્થિલિઙ્ગરૂપાનિ. સબ્બાનેતાનિ સબ્બનામાનિ એકવચનબહુવચનવસેન વુત્તાનિ.

અપિચ **એક**સદ્દે વિચ્છાવસેન વત્તબ્બે લિઙ્ગત્તયરૂપાનિ એકવચનાનેવ ભવન્તિ. કથં?

એકેકો, એકેકં, એકેકેન, એકેકસ્સ, એકેકસ્મા, એકેકમ્હા, એકેકસ્સ, એકેકસ્મિં, એકેકમ્હીતિ પુલ્લિઙ્ગરૂપાનિ.

એકેકં, એકેકં. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં, નપુંસકલિઙ્ગરૂપાનિ. એકેકા, એકેકં, એકેકાય, એકેકિસ્સા, એકેકાય, એકેકિસ્સા, એકેકાયં, એકેકિસ્સં. ઇત્થિલિઙ્ગરૂપાનિ.

સબ્બાનેતાનિ વિચ્છાસબ્બનામાનીતિ વત્તું વટ્ટતિ. બહુવચનાનિ પનેત્થ ન સન્તિ પયોગાભાવતો. ઇતિ ઇમેસુ વિચ્છાવસેન વુત્તેસુ લિઙ્ગત્તયરૂપેસુ સમાસચિન્તા ન ઉપ્પાદેતબ્બા અનિબ્બચનીયત્તા વિચ્છાસદ્દાનં. તથા હિ ''પબ્બં પબ્બં સન્ધિ સન્ધિ ઓધિ ઓધિ હુત્વા તત્તકપાલે પક્ખિત્તતિલા વિય તટતટાયન્તા સઙ્ખારા ભિજ્જન્તી''તિઆદીસુ **પબ્બપબ્બ**સદ્દાદીનં સમાસકરણવસેન નિબ્બચનં પુબ્બાચરિયેહિ ન દસ્સિતં. યસ્મા ચ વિચ્છાયં વત્તમાનાનં દ્વિરુત્તિ લોકતો એવ સિદ્ધા, ન લક્ખણતો, તસ્મા તત્થ સમાસચિન્તા ન ઉપ્પાદેતબ્બા.

ઇદાનિ **એકચ્ચ એકતિય એકચ્ચિય**સદ્દાનં નામિકપદમાલાયો વુચ્ચન્તે – પુલ્લિઙ્ગે તાવ એકચ્ચો, એકચ્ચે. એકચ્ચં, એકચ્ચે. સેસં **પુરિસ**સદ્દસમં. એત્થ **એકચ્ચે**તિ પચ્ચત્તબહુવચનમેવ સબ્બનામિકરૂપસમં અસાધારણરૂપત્તા. ''ઇધેકચ્ચો કુલપુત્તો. ઇધેકચ્ચે મોઘપુરિસા''તિ નિદસ્સનપદાનિ.

એકતિયો, એકતિયે. એકતિયં, એકતિયે. સેસં **પુરિસ**સદ્દસમં. ઇધાપિ **એકતિયે**તિ પચ્ચત્તબહુવચનમેવ સબ્બનામિકરૂપસમં અસાધારણરૂપત્તા. એકતિયે મનુસ્સા.

''ન વિસ્સસે એકતિયેસુ એવ,
અગારિસુ પબ્બજિતેસુ ચાપિ;
સાધૂપિ હુત્વાન અસાધુ હોન્તિ;
અસાધુ હુત્વા પુન સાધુ હોન્તી''તિ

નિદસ્સનપદાનિ. **એકચ્ચિય**સદ્દસ્સ અત્થિતાયં પન –

''સચ્ચં કિરેવમાહંસુ, નરા એકચ્ચિયા ઇધ;
કટ્ઠં નિપ્લવિતં સેય્યો, ન ત્વેવેકચ્ચિયો નરો.

એકચ્ચિયં આહાર''ન્તિ નિદસ્સનપદાનિ. એકચ્ચિયો, એકચ્ચિયા. એકચ્ચિયં, એકચ્ચિયેતિ સબ્બથાપિ **પુરિસ**નયો. પુલ્લિઙ્ગરૂપાનિ.

એકચ્ચં , એકચ્ચાનિ. એકચ્ચં, એકચ્ચાનિ. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં. એકતિયં, એકતિયાનિ. એકતિયં, એકતિયાનિ. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં. એકચ્ચિયં, એકચ્ચિયાનિ. એકચ્ચિયં, એકચ્ચિયાનિ. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં. નપુંસકલિઙ્ગરૂપાનિ.

''એકચ્ચા, એકચ્ચા, એકચ્ચાયો''તિ **કઞ્ઞા**નયેન, તથા ''એકતિયા, એકતિયા, એકતિયાયો. એકતિય''ન્તિ ચ, ''એકચ્ચિયા, એકચ્ચિયા, એકચ્ચિયાયો. એકચ્ચિય''ન્તિ ચ **કઞ્ઞા**નયેન યોજેતબ્બં. ઇત્થિલિઙ્ગરૂપાનિ.

ઇદાનિ **એકાકી એકાકિય**સદ્દવસેન નામિકપદમાલા વુચ્ચન્તે –

એકાકી, એકાકી, એકાકિનો. એકાકિં, એકાકી, એકાકિનો. **દણ્ડી**નયેન ઞેય્યા. એકાકિયો, એકાકિયા. એકાકિયં, એકાકિયે. એકાકિયેન. **પુરિસ**નયેન ઞેય્યં. પુલ્લિઙ્ગરૂપાનિ.

એકાકિ કુલં, એકાકી, એકાકીનિ. એકાકિં, એકાકી, એકાકીનિ. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં. એકાકિયં, એકાકિયાનિ. એકાકિયં, એકાકિયાનિ. સેસં પુલ્લિઙ્ગસદિસં. નપુંસકલિઙ્ગરૂપાનિ.

એકાકિની, એકાકિની, એકાકિનિયો. એકાકિનિં, એકાકિની, એકાકિનિયો. એકાકિનિયાતિ **ઇત્થી**સદિસં. એકાકિયા, એકાકિયા, એકાકિયાયો. એકાકિયં, એકાકિયા, એકાકિયાયો. એકાકિયાયાતિ **કઞ્ઞા**સદિસં. ઇત્થિલિઙ્ગરૂપાનિ. સબ્બાનિ પનેતાનિ અસબ્બનામિકરૂપાનિ અત્થન્તરવિઞ્ઞાપનત્થં વુત્તાનીતિ દટ્ઠબ્બાનિ.

ઇદાનિ **દ્વિ**સદ્દપરિયાયસ્સ સદા બહુવચનન્તસ્સ સબ્બનામિકપદસ્સ **ઉભ**સદ્દસ્સ નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

''ઉભો , ઉભો, ઉભોહિ, ઉભોભિ, ઉભિન્નં, ઉભોહિ, ઉભોભિ, ઉભિન્નં, ઉભોસૂ''તિ અયં પાળિનયાનુરૂપેન વુત્તપદમાલા. અત્રિમે પયોગા – ઉભો કુમારા નિક્કીતા. ઉભો ઇત્થિયો તિટ્ઠન્તિ, ઉભો ચિત્તાનિ તિટ્ઠન્તિ, ઉભો પુત્તે અદાસિ. ઉભો કઞ્ઞાયો પસ્સતિ. ઉભો પાદાનિ ભિન્દિત્વા, સઞ્ઞમિસ્સામિ વો અહં. ઉભોહિ હત્થેહિ. ઉભોહિ બાહાહિ, ઉભોહિ ચિત્તેહિ, ઉભિન્નં જનાનં, ઉભિન્નં ઇત્થીનં, ઉભિન્નં ચિત્તાનં, ઉભોસુ પુરિસેસુ, ઉભોસુ ઇત્થીસુ, ઉભોસુ પસ્સેસૂતિ, અયમસ્માકં રુચિ. આચરિયા પન ''ઉભેહિ, ઉભેભિ, ઉભેસૂ''તિપિ ઇચ્છન્તિ. **કચ્ચાયનેપિ** હિ ''ઉભે તપ્પુરિસા''તિ વુત્તં. સબ્બાનિપિ એતાનિ મનસિ કાતબ્બાનિયેવ. **ઉભ**સદ્દસ્સ સમાસો અપ્પસિદ્ધો. લિઙ્ગત્તયસાધારણરૂપાનિ.

ઇદાનિ સઙ્ખ્યાવચનાનં **દ્વિતિ ચતુ**સદ્દાનં સદા બહુવચનન્તાનં સબ્બનામાનં નામિકપદમાલાયો વુચ્ચન્તે –

દ્વે, દ્વે, દ્વીહિ, દ્વીભિ, દ્વિન્નં, દુવિન્નં, દ્વીહિ, દ્વીભિ, દ્વિન્નં, દુવિન્નં, દ્વીસુ. **ચૂળનિરુત્તિયં** પન ''દ્વિન્નન્ન''ન્તિ પદમાલા આગતા. ઇમાનિ **અહં**સદ્દાદીનિ વિય ઇત્થિ લિઙ્ગાદિભાવવિનિમુત્તાનિપિ તીસુ લિઙ્ગેસુ યુજ્જન્તે ''દ્વે પુરિસા, દ્વે ઇત્થિયો, દ્વે ચિત્તાનિ''ઇચ્ચેવમાદિના. ઇમાનિપિ લિઙ્ગત્તયસાધારણાનિ રૂપાનિ.

> ''દ્વે''તિ રૂપં **દ્વિ**સદ્દસ્સ, યં સમાસમ્હિ તં ભવે;
> દ્વિતિપ્પકતિકંયેવ, નાનાદેસેહિ સા સિયા.
>
> દ્વિભાવો ચેવ દ્વેભાવો, દ્વિરત્તઞ્ચ દુવસ્સકો;
> દોહળિની દુપત્તઞ્ચ, તદ્ધિતત્તે દ્વયં દ્વયં.

તયો , તયો, તીહિ, તીભિ, તિણ્ણં, તિણ્ણન્નં, તીહિ, તીભિ, તિણ્ણં, તિણ્ણન્નં, તીસુ. ઇમાનિ પુલ્લિઙ્ગરૂપાનિ.

તિસ્સો, તિસ્સો, તીહિ, તીભિ, તિસ્સન્નં, તીહિ, તીભિ, તિસ્સન્નં, તીસુ. ઇમાનિ ઇત્થિલિઙ્ગરૂપાનિ. **ચૂળનિરુત્તિયં** ''તિસ્સન્નન્ન''ન્તિ ચતુત્થીછટ્ઠીનં બહુવચનમાગતં, **નિરુત્તિપિટકે** પન ''તિણ્ણન્ન''ન્તિ. તાનિ સાટ્ઠકથે તેપિટકે બુદ્ધવચને પુનપ્પુનં ઉપપરિક્ખિત્વા દિસ્સન્તિ ચે, ગહેતબ્બાનિ.

તીણિ, તીણિ, તીહિ, તીભિ, તિણ્ણં, તિણ્ણન્નં, તીહિ, તીભિ, તિણ્ણં, તિણ્ણન્નં, તીસુ. ઇમાનિ નપુંસકલિઙ્ગરૂપાનિ. કત્થચિ પન પાળિપ્પદેસે **તીણિ**સદ્દસ્સ **ણિ**કારલોપોપિ ભવતિ ''દ્વે વાતિ વા ઉદકકુસિતાની''તિ. ''તિણ્ણન્નં ખો ભિક્ખવે ઇન્દ્રિયાનં ભાવિતત્તા બહુલીકતત્તા પિણ્ડોલભારદ્વાજેન ભિક્ખુના અઞ્ઞા બ્યાકતા''તિ ઇદં ''તિણ્ણન્ન''ન્તિ પદસ્સ અત્થિભાવે નિદસ્સનં.

યાનિ રૂપાનિ વુત્તાનિ, ''તિસ્સો તીણિ તયો''ઇતિ;
સમાસવિસયે તાનિ, **તિ**તિપ્પકતિકા સિયું.

યસ્મા **તિ**સ્સ સમાસમ્હિ, સદ્ધિં પરપદેન વે;
''તિવેદનં તિચિત્ત''ન્તિ, ''તિલોક''ન્તિ ચ નિદ્દિસે.

એત્થ નપુંસકત્તંવ, પાસંસં પાયવુત્તિતો;
પુમત્તમ્પેત્થ ઇચ્છન્તિ, ''તિભવો ખાયતે''ઇતિ.

ચત્તારો, ચતુરો, ચત્તારો, ચતુરો, ચતૂહિ, ચતૂભિ, ચતુબ્ભિ, ચતુન્નં, ચતૂહિ, ચતૂભિ, ચતુબ્ભિ, ચતુન્નં, ચતૂસુ. ઇમાનિ પુલ્લિઙ્ગરૂપાનિ.

ચતસ્સો , ચતસ્સો, ચતૂહિ, ચતૂભિ, ચતુબ્ભિ, ચતસ્સન્નં, ચતુન્નં, ચતૂહિ, ચતૂભિ, ચતુબ્ભિ, ચતસ્સન્નં, ચતુન્નં, ચતૂસુ. ઇમાનિ ઇત્થિલિઙ્ગરૂપાનિ. ઇત્થિલિઙ્ગટ્ઠાને ''ચતુન્ન''ન્તિ પદં **ચૂળનિરુત્તિયં નિરુત્તિપિટકે પાળિયં અટ્ઠકથાસુ** ચ દસ્સનતો વુત્તં. તથા હિ ચૂળનિરુત્તિયં ઇત્થિલિઙ્ગટ્ઠાને ''ચતુન્ન''ન્તિ આગતં, નિરુત્તિપિટકે ''ચતુન્નં કઞ્ઞાન''ન્તિ આગતં. પાળિયં પન સોણદન્તસુત્તાદીસુ ''સમણો ગોતમો ચતુન્નં પરિસાનં પિયો મનાપો''તિ આગતં. અટ્ઠકથાસુ ચ પન સુત્તન્તટ્ઠકથાયં ''ચતૂહિ અચ્છરિયબ્ભુતધમ્મેહિ સમન્નાગતો ચતુન્નં પરિસાનં પિયો મનાપો''તિ આગતં. સત્તિલઙ્ઘજાતકટ્ઠકથાયં ''આચરિયો પનસ્સ ચતુન્નં સત્તીનં લઙ્ઘનં સિપ્પં જાનાતી''તિ આગતં.

ચત્તારિ, ચત્તારિ, ચતૂહિ, ચતૂભિ, ચતુબ્ભિ, ચતુન્નં, ચતૂહિ, ચતૂભિ, ચતુબ્ભિ, ચતુન્નં, ચતૂસુ. ઇમાનિ નપુંસકલિઙ્ગરૂપાનિ.

''ચત્તારો''તિ ''ચતસ્સો''તિ, ''ચત્તારી''તિ ચ સદ્દિતં;
રૂપં સમાસભાવમ્હિ, **ચતુ**પ્પકતિકં ભવે.

નિદસ્સનપદાનેત્થ, કમતો કમકોવિદો;
''ચતુબ્બિધં ચતુસ્સાલં, ચતુસચ્ચ''ન્તિ નિદ્દિસે.

ઇમાનિ **દ્વે**આદિકાનિ સબ્બનામિકાનિ બહુવચનાનિયેવ ભવન્તિ, ન એકવચનાનિ. **ચૂળનિરુત્તિયં** પન તીસુ લિઙ્ગેસુ ''ચતસ્સન્ન''ન્તિ વુત્તં, તં અનિજ્ઝાનક્ખમં વિય દિસ્સતિ.

ઇદાનિ **તુમ્હઅમ્હ**સદ્દાનં નામિકપદમાલા વુચ્ચન્તે, તેસુ યેન કથેતિ, તસ્સાલપને **તુમ્હ**વચનાનિ ભવન્તિ.

ત્વં, તુવં, તુમ્હે. તં, તુવં, ત્વં, તવં, તુમ્હે. તયા, ત્વયા, તુમ્હેહિ, તુમ્હેભિ. તુય્હં, તવ, તુમ્હં, તુમ્હાકં. તયા, ત્વયા, તુમ્હેહિ, તુમ્હેભિ. તુય્હં, તવ, તુમ્હં, તુમ્હાકં. તયિ, ત્વયિ, તુમ્હેસુ . તત્ર ‘‘ત્વં પુરિસો, ત્વં ઇત્થી, ત્વં ચિત્ત’’ન્તિઆદિના યોજેતબ્બાનિ.

અત્તયોગે **અમ્હ**વચનાનિ ભવન્તિ.

અહં, અહકં, મયં, અમ્હે. મં, મમં, અમ્હે. મયા, અમ્હેહિ, અમ્હેભિ. મય્હં, મમ, અમ્હં, અમ્હાકં, અસ્માકં. મયા, અમ્હેહિ, અમ્હેભિ. મય્હં, મમ, અમ્હં, અમ્હાકં, અસ્માકં. મયિ, અમ્હેસુ, અસ્મેસુ.

એત્થ પન ‘‘કથં અમ્હે કરોમસે’’તિ પાળિદસ્સનતો ‘‘તુમ્હે’’તિ પચ્ચત્તવચનસ્સ વિય ‘‘અમ્હે’’તિ પચ્ચત્તવચનસ્સપિ અત્થિતા વેદિતબ્બા, ‘‘અહક’’ન્તિ રૂપન્તરમ્પિ ઇચ્છિતબ્બં. તસ્સ અત્થિભાવે ‘‘અહકઞ્ચ ચિત્તવસાનુગા ભાસિસ્સ’’ન્તિ એસા પાળિ નિદસ્સનં. એત્થ હિ અહકન્તિ અહં ઇચ્ચેવત્થો. તત્ર ‘‘અહં પુરિસો, અહં કઞ્ઞા, અહં ચિત્ત’’ન્તિઆદિના યોજેતબ્બાનિ. ઇમાનિપિ લિઙ્ગત્તયસાધારણરૂપાનિ.

કચ્ચાયનચૂળનિરુત્તિનિરુત્તિપિટકેસુ પન ‘‘તુમ્હાકં અમ્હાક’’ન્તિ ચ દુતિયાબહુવચનં વુત્તં. કચ્ચાયને ‘‘તુમ્હાનં અમ્હાન’’ન્તિ ચ પઠમાદુતિયાબહુવચનં, ‘‘તુમ્હં અમ્હ’’ન્તિ ચ ચતુત્થીછટ્ઠેકવચનં, પઠમાદુતિયાબહુવચનઞ્ચ વુત્તં, ચૂળનિરુત્તિનિરુત્તિપિટકે પન ‘‘તુમ્હં અમ્હ’’ન્તિ ચ દુતિયેકવચનં વુત્તં, ‘‘તુમ્હે અમ્હે’’તિ ચ ચતુત્થીછટ્ઠીબહુવચનં વુત્તં. એતાનિ ઉપપરિક્ખિત્વા સાટ્ઠકથેસુ સુત્તન્તેસુ દિસ્સન્તિ ચે, ગહેતબ્બાનિ.

તુમ્હઅમ્હસદ્દાનં પન પરપદેહિ સદ્ધિં સમાસે ‘‘મંદીપા’’તિઆદયો પયોગા તથાગતાદિમુખતો સમ્ભવન્તિ. ‘‘એતે ગામણિ મંદીપા મંલેણા મંસરણા’’તિ હિ તથાગતમુખતો, ‘‘તય્યોગો મય્યોગો’’તિ નિરુત્તઞ્ઞુમુખતો, **કાબ્યાદાસે** ચ ‘‘ત્વંમુખં કમલેનેવ, તુલ્યં નાઞ્ઞેન કેનચી’’તિ ચ ‘‘ચન્દેન ત્વંમુખં તુલ્ય’’ન્તિ ચ કવિમુખતો.

તત્થ હિ અહં દીપો એતેસન્તિ **મંદીપા**, અહં લેણં એતેસન્તિ **મંલેણા**, એવં **મંસરણા**. તુમ્હેન યોગો **તય્યોગો**, **તુમ્હ**સદ્દેન યોગો ઇચ્ચેવત્થો. અમ્હેન યોગો **મય્યોગો**, **અમ્હ**સદ્દેન યોગો ઇચ્ચેવત્થો. તવ મુખં **ત્વંમુખં**. બહુવચનવસેનપિ નિબ્બચનીયં ‘‘તુમ્હાકં મુખં ત્વંમુખ’’ન્તિ. એત્થ ચ પાળિયં ‘‘મંદીપા’’ઇચ્ચાદિદસ્સનતો ‘‘ત્વંદીપા’’તિઆદીનિ **કાબ્યાદાસે** ચ ‘‘ત્વંમુખ’’ન્તિ દસ્સનતો **ત્વંવણ્ણો**, **ત્વંસરો**, **મંમુખં**, **મંવણ્ણો**, **મંસરો**આદીનિ ગહેતબ્બાનિ. તત્થ ત્વં દીપો એતેસન્તિ **ત્વંદીપા**, તુમ્હે વા દીપા એતેસન્તિ **ત્વંદીપા**, તવ વણ્ણો **ત્વંવણ્ણો**. મમ મુખં **મંમુખં**, અમ્હાકં વા મુખં **મંમુખન્તિ** નિબ્બચનાનિ. એસ નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ.

> સમાસે **તુમ્હઅમ્હાકં**, હોન્તિ પરપદેહિ વે;
> ‘‘ત્વંમુખ’’ન્તિ ચ ‘‘મંદીપા, તય્યોગો મય્યોગો’’તિ ચ.

એત્થાહ ‘‘કિં એત્તકમેવ **તુમ્હઅમ્હ**સદ્દાનં રૂપં, ઉદાહુ અઞ્ઞમ્પિ અત્થી’’તિ? અત્થિ ‘‘તે મે’’ ઇચ્ચાદીનિ. યદિ એવં કસ્મા પદમાલા વિસું ન વુત્તાતિ? અવચને કારણમત્થિ. અત્રિદં કારણં –

> ‘‘તે મે વો નો’’તિ રૂપાનિ, પરાનિ પદતો યતો;
> તતો નામિકપન્તીસુ, ન તુ વુત્તાનિ તાનિ મે.

એત્થ ચ મયં મે વો નોસદ્દાનમત્થુદ્ધારો વુચ્ચતે – **તે**સદ્દસ્સ પન વુત્તોવ. યસ્મા અટ્ઠકથાચરિયા **મયં**સદ્દટ્ઠાનેપિ **મયા**સદ્દો, **મયા**સદ્દટ્ઠાનેપિ ચ **મયં**સદ્દો ઇચ્ચેવ વદન્તિ, તસ્મા મયમ્પિ તથેવ વદામ. **મયં**સદ્દો ''અનુઞ્ઞાતપટિઞ્ઞાતા, તેવિજ્જામયમસ્મુભો''તિઆદીસુ અસ્મદત્થે આગતો . ''મયં નિસ્સાય હેમાય, જાતા મન્દોસિસૂપગા''તિ એત્થ પઞ્ઞત્તિયં. ''મનોમયા પીતિભક્ખા સયંપભા''તિઆદીસુ નિબ્બત્તિઅત્થે. બાહિરેન પચ્ચયેન વિના મનસાવ નિબ્બત્તાતિ મનોમયા. ''યંનૂનાહં સબ્બમત્તિકામયં કુટિકં કરેય્ય''ન્તિઆદીસુ વિકારત્થે. ''દાનમયં સીલમય''ન્તિઆદીસુ પદપૂરણમત્તે. ''પીઠં તે સોવણ્ણમયં ઉળાર''ન્તિ એત્થ વિકારત્થે પદપૂરણમત્તે વા દટ્ઠબ્બો. યદા હિ સુવણ્ણમેવ સોવણ્ણન્તિ અયમત્થો, તદા સુવણ્ણસ્સ વિકારો સોવણ્ણમયન્તિ વિકારત્થે **મય**સદ્દો દટ્ઠબ્બો. નિબ્બત્તિઅત્થોતિપિ વત્તું વટ્ટતિ. યદા પન સુવણ્ણેન નિબ્બત્તં સોવણ્ણન્તિ અયમત્થો, તદા સોવણ્ણમેવ સોવણ્ણમયન્તિ પદપૂરણમત્તે **મય**સદ્દો દટ્ઠબ્બો.

મેસદ્દો ''કિચ્છેન મે અધિગતં, હલં દાનિ પકાસિતુ''ન્તિઆદીસુ કરણે આગતો. મયાતિ અત્થો. ''તસ્સ મે ભન્તે ભગવા સંખિત્તેન ધમ્મં દેસેતૂ''તિઆદીસુ સમ્પદાને, મય્હન્તિ અત્થોતિ વદન્તિ. ''પુબ્બેવ મે ભિક્ખવે સમ્બોધા અનભિસમ્બુદ્ધસ્સ બોધિસત્તસ્સેવ સતો''તિઆદીસુ સામિઅત્થે, મમાતિ અત્થોતિ ચ વદન્તિ. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

કરણે સમ્પદાને ચ, સામિઅત્થે ચ આગતો;
મેસદ્દો ઇતિ વિઞ્ઞેય્યો, વિઞ્ઞુના નયદસ્સિના.

એત્થ પન ઠત્વા અટ્ઠકથાચરિયેહિ કતે **તે મે**સદ્દાનમત્થવિવરણે વિનિચ્છયં બ્રૂમ તેસમધિપ્પાયપ્પકાસનવસેન સોતૂનં સંસયસમુગ્ઘાટનત્થં. તથા હિ અટ્ઠકથાચરિયા **તેમે**સદ્દાનં સમ્પદાનત્થવસેન ''તુય્હં મય્હ''ન્તિ અત્થં સંવણ્ણેસું, સામિઅત્થવસેન પન ''તવ મમા''તિ. એવં વ્વાયં તેહિ અસઙ્કરતો નિયમો દસ્સિતો, સો સાટ્ઠકથે તેપિટકે બુદ્ધવચને કુતો લબ્ભા. તથા હિ **તેમે**સદ્દત્થવાચકા **તુય્હં મય્હં**સદ્દા **તવ મમ**સદ્દા ચ સમ્પદાનસામિઅત્થેસુ અનિયમતો પવત્તન્તિ.

તત્રિમે પયોગા – ઇદં તુય્હં દદામિ. તુય્હં વિકપ્પેમિ. તુય્હં મંસેન મેદેન, મત્થકેન ચ બ્રાહ્મણ, આહુતિં પગ્ગહેસ્સામિ. એસ હિ તુય્હં પિતા નરસીહો. તુય્હં પન માતા કહન્તિ. મય્હમેવ દાનં દાતબ્બં, ન અઞ્ઞેસં, મય્હમેવ સાવકાનં દાનં દાતબ્બં, ન અઞ્ઞેસં. ન મય્હં ભરિયા એસા. અસ્સમો સુકતો મય્હં. સબ્બઞ્ઞુતં પિયં મય્હં. તાત મય્હં માતુ મુખં અઞ્ઞાદિસં, તુમ્હાકં અઞ્ઞાદિસં. મય્હં સામિકો ઇદાનિ મરિસ્સતિ. તવ દીયતે, તવ સિલાઘતે, મમ સિલાઘતે, પબ્બજ્જા મમ રુચ્ચતિ. તવ પુત્તો. ઉભો માતાપિતા મમાતિ એવં અનિયમતો પવત્તન્તિ.

ચૂળનિરુત્તિયઞ્હિ યમકમહાથેરેન ચતુત્થીછટ્ઠીનં અનઞ્ઞરૂપત્તં વુત્તં ''ચતુત્થીછટ્ઠીનં સબ્બત્થ અનઞ્ઞં, તતિયાપઞ્ચમીનં બહુવચનઞ્ચા''તિ . યદિ એવં અટ્ઠકથાચરિયા ''નમો તે પુરિસાજઞ્ઞ. નમો તે બુદ્ધ વીરત્થૂ'તિઆદીસુ **તુય્હં**સદ્દસ્સ વસેન સમ્પદાને, તુય્હન્તિ હિ અત્થો. 'કિન્તે વતં કિં પન બ્રહ્મચરિય'ન્તિઆદીસુ સામિઅત્થે, તવાતિ હિ અત્થો''તિઆદીનિ વદન્તા ''અયુત્તં સંવણ્ણનં સંવણ્ણેસુ''ન્તિપિ, ''પસ્સિતબ્બં ન પસ્સિંસૂ''તિપિ આપજ્જન્તીતિ? યુત્તંયેવ તે સંવણ્ણયિંસુ, પસ્સિતબ્બઞ્ચ પસ્સિંસુ. તથા હિ તે ''સદ્દસત્થમ્પિ એકદેસતો સાસનાનુકૂલં હોતી''તિ પરેસમનુકમ્પાય સદ્દસત્થતો નયં ગહેત્વા સમ્પદાનત્થવસેન **તે મે**સદ્દાનં ''તુય્હં

મય્હ''ન્તિ અત્થં સંવણ્ણયિંસુ, સામિઅત્થવસેન પન ''તવ મમા''તિ. સદ્દસત્થે હિ ચતુત્થીછટ્ઠીરૂપાનિ સબ્બથા વિસદિસાનિ, સાસને પન સદિસાનિ. તસ્મા સાસને સામઞ્ઞેન પવત્તાનિ ચતુત્થીછટ્ઠીરૂપાનિ સદ્દસત્થે વિસેસેન પવત્તેહિ ચતુત્થીછટ્ઠીરૂપેહિ સમાનગતિકાનિ કત્વા પરેસમનુકમ્પાય સમ્પદાનત્થે **તુય્હં મય્હં**સદ્દાનં પવત્તિનિયમો, સામિઅત્થે ચ **તવ મમ**સદ્દાનં પવત્તિનિયમો દસ્સિતો. યસ્મા પન પરેસમનુકમ્પાય અયં નિયમો, તસ્મા કરુણાયેવાયંપરાધો, ન અટ્ઠકથાચરિયાનં. તાય એવ હિ તેહિ એવં સંવણ્ણના કતાતિ.

કેચિ પનેત્થ એવં વદેય્યું – નનુ ચ ભો અટ્ઠકથાચરિયેહિ સદ્દનયં નિસ્સાય **તે મે**સદ્દાનં સામિઅત્થે વત્તમાનાનં ''તવ મમા''તિ અત્થવચનેન ''તુય્હં મંસેન મેદેન, ન મય્હં ભરિયા એસા''તિઆદીસુ સામિવિસયેસુ વિભત્તિવિપલ્લાસનયો દસ્સિતોતિ સક્કા વત્તું, તથા સદ્દનયઞ્ઞેવ નિસ્સાય **તે મે**સદ્દાનં સમ્પદાનત્થે વત્તમાનાનં ''તુય્હં મય્હ''ન્તિ અત્થવચનેન ''ભત્તં તવ ન રુચ્ચતિ. પબ્બજ્જા મમ રુચ્ચતી''તિઆદીસુપિ સમ્પદાનવિસયેસુ વિભત્તિવિપલ્લાસનયો દસ્સિતોતિ સક્કા વત્તુન્તિ? ન સક્કા, ગાથાસુ વિય ચુણ્ણિયપદટ્ઠાનેપિ **તુય્હં મય્હં તવ મમ**સદ્દાનં અનિયમેન દ્વીસુ અત્થેસુ પવત્તનતો. ન હિ ઈદિસે ઠાને ગાથાયં વા ચુણ્ણિયપદટ્ઠાને વા વિભત્તિવિપલ્લાસો ઇચ્છિતબ્બો. ''તસ્સ રજ્જસ્સહં ભીતો. કિં નુ ખો અહં તસ્સ સુખસ્સ ભાયામી''તિઆદીસુયેવ પન ઠાનેસુ ઇચ્છિતબ્બો.

યદિ સદ્દનયં નિસ્સાય ''તુય્હં મંસેન મેદેના''તિઆદીસુ વિભત્તિવિપલ્લાસો ઇચ્છિતબ્બો સિયા, ''બ્રાહ્મણસ્સ પિયપુત્તદાનં અદાસિ. બ્રાહ્મણસ્સ પિતા અદાસી''તિઆદીસુપિ સદ્દનયં નિસ્સાય ''બ્રાહ્મણાયા''તિઆદિના વિભત્તિવિપલ્લાસત્થો વચનીયો સિયા ચતુત્થીછટ્ઠીરૂપાનં સત્થે વિસું વચનતો. એવઞ્ચ સતિ કો દોસોતિ ચે? અત્થેવ દોસો, યસ્મા **દાન**યોગે વા **નમો**યોગે વા **આયા**દેસસહિતાનિ ચતુત્થીછટ્ઠીરૂપાનિ સાટ્ઠકથે તેપિટકે બુદ્ધવચને નુપલબ્ભન્તિ, તસ્મા ''બ્રાહ્મણાયા''તિઆદિના વિભત્તિવિપલ્લાસત્થવચને અયં દોસો યદિદં અવિજ્જમાનગ્ગહણં. યસ્મા પન ઈદિસેસુ ઠાનેસુ વિભત્તિવિપલ્લાસકરણં સાવજ્જં, તસ્મા ''તુય્હં મંસેન મેદેના''તિઆદીસુપિ વિભત્તિવિપલ્લાસો ન ઇચ્છિતબ્બો.

ચતુત્થીછટ્ઠીરૂપાનિ હિ અનઞ્ઞાનિ દિસ્સન્તિ ''પુરિસસ્સ અદાસિ, પુરિસસ્સ ધનં બ્રાહ્મણાનં અદાસિ, બ્રાહ્મણાનં સન્તક''ન્તિ. તથા હિ પાવચને **સ નં**સદ્દા સમ્પદાનસામિઅત્થેસુ સામઞ્ઞેન પવત્તન્તિ, તપ્પવત્તિ ''અગ્ગસ્સ દાતા મેધાવી''તિઆદીહિ પયોગેહિ દીપેતબ્બા. ''અગ્ગસ્સ દાતા મેધાવી''તિ એત્થ હિ ''અગ્ગસ્સા''તિ અયં સદ્દો યદા ક્રિયાપટિગ્ગાહણં પટિચ્ચ સમ્પદાનત્થે પવત્તતિ, તદા ''અગ્ગસ્સ રતનત્તયસ્સ દાતા''તિ અત્થવસેન પવત્તતિ. યદા પન ક્રિયં પટિચ્ચ કમ્મભૂતે સામિઅત્થે પવત્તતિ, તદા ''અગ્ગસ્સ દેય્યધમ્મસ્સ દાતા''તિ અત્થવસેન પવત્તતિ. એવં સબ્બથાપિ વિપલ્લાસો તુમ્હાકં સરણં ન હોતીતિ. તથા સદ્દનયં નિસ્સાય ''સમ્પદાનવચન''ન્તિ તુમ્હેહિ દળ્હં ગહિતસ્સ **મય્હં**સદ્દસ્સ સામિઅત્થવસેન પણ્ણત્તિયં દસ્સનતો વિભત્તિવિપલ્લાસો તુમ્હાકં સરણં ન હોતેવ. તથા હિ –

> ''સકુણો મય્હકો નામ, ગિરિસાનુદરીચરો;
> પક્કં પિપ્ફલિમારુય્હ, 'મય્હં મય્હ'ન્તિ કન્દતી''તિ

એત્થ **મય્હકો**તિ એકાય સકુણજાતિયા નામં. સો હિ લોલુપ્પચારિતાય ''ઇદમ્પિ મય્હં, ઇદમ્પિ મય્હ''ન્તિ કાયતિ રવતીતિ મય્હકોતિ વુચ્ચતિ **મય્હ**સદ્દૂપપદસ્સ **કે રે ગે** સદ્દેતિ ધાતુસ્સ વસેન.

અત્રાયં પદસોધના – યદિ **તુય્હં** મય્હંસદ્દા ધુવં સમ્પદાનત્થે, **તવ મમ**સદ્દા ચ સામિઅત્થે ભવેય્યું, એવં સન્તે લોકવોહારકુસલેન સબ્બઞ્ઞુના તસ્સ સકુણસ્સ ‘‘મય્હકો’’તિ પણ્ણત્તિ ન વત્તબ્બા સિયા અનન્તોગધસમ્પદાનત્થત્તા, અન્તોગધસામ્યત્થત્તા પન ‘‘મમકો’’ ઇચ્ચેવ પઞ્ઞત્તિ વત્તબ્બા સિયા. એત્થપિ ‘‘મય્હકો’’તિ ઇદં વિભત્તિવિપલ્લાસવસેન વુત્તન્તિ ચે? ન, પણ્ણત્તિવિસયે વિભત્તિવિપરિણામસ્સ અટ્ઠાનત્તા અનવકાસત્તા.

અપિચેત્થ **મય્હં**સદ્દો સરૂપતો વિભત્યન્તભાવેન તિટ્ઠતિ કસદ્દેન એકપદત્તૂપગમનતો, એવં સન્તેપિ ‘‘મય્હકો’’તિ અયં સકુણવિસેસવાચકો સદ્દો પચ્ચત્તવચનભાવે ઠિતોયેવ ઈસકં સામિઅત્થમ્પિ જોતયતિ **સુજમ્પતિ રાજપુરિસ**સદ્દા વિય. ઇમિનાપિ કારણેન વિભત્તિવિપલ્લાસો તુમ્હાકં સરણં ન હોતિ. ઇતિ ‘‘મય્હકો’’તિ પણ્ણત્તિયં વત્તમાનસ્સ પદાવયવભૂતસ્સ **મય્હ**સદ્દસ્સ અવિપલ્લાસવચનલેસેન **તુય્હં તવ મમ**સદ્દેસુપિ વિભત્તિવિપલ્લાસો ન ઇચ્છિતબ્બોતિ સિદ્ધં. તસ્મા અટ્ઠકથાચરિયેહિ સમ્પદાનસામિઅત્થેસુ સામઞ્ઞેન પવત્તાનમ્પિ સમાનાનં **તુય્હં મય્હં તવ મમ**સદ્દાનં સદ્દનયઞ્ઞેવ નિસ્સાય પરેસમનુકમ્પાય વુત્તપ્પકારો નિયમો દસ્સિતોતિ અવગન્તબ્બં. ઇચ્ચેવં –

‘‘તુય્હં મય્હ’’ન્તિમે સદ્દે, સમ્પદાને ગરૂ વદું;
‘‘તવ મમા’’તિ સામિમ્હિ, નયમાદાય સત્થતો.

એવં સન્તેપિ એતેસં, નિયમો નત્થિ પાળિયં;
કોચિ તેસં વિસેસો ચ, દિટ્ઠો અમ્હેહિ તં સુણ.

સામ્યત્થસમ્પદાનત્થા, સમ્ભવન્તિ યહિં દુવે;
‘‘તુય્હં મય્હ’’ન્તિમે સદ્દા, તે પયોગા ન દુલ્લભા.

‘‘તવ મમા’’તિમે સદ્દા, પાયા સામિમ્હિ વત્તરે;
સમ્પદાને યહિં હોન્તિ, તે પયોગા પનપ્પકા.

તવતો **મમ**તો **તુય્હં-મય્હં**સદ્દાવ સાસને;
પાઠે નેકસહસ્સમ્હિ, સામિઅત્થે પવત્તરેતિ.

સબ્બાપિ ઇમા નીતિયો પરમસુખુમા સુદુદ્દસા વીરજાતિના સાધુકં મનસિ કાતબ્બા.

વો નોસદ્દેસુ પન **વો**સદ્દો પચ્ચત્તઉપયોગકરણસમ્પદાનસામિવચનપદપૂરણેસુ દિસ્સતિ. ‘‘કચ્ચિ વો અનુરુદ્ધા સમગ્ગા સમ્મોદમાના’’તિઆદીસુ હિ પચ્ચત્તે દિસ્સતિ. ‘‘ગચ્છથ ભિક્ખવે પણામેમિ વો’’તિઆદીસુ ઉપયોગે. ‘‘ન વો મમ સન્તિકે વત્થબ્બ’’ન્તિઆદીસુ કરણે. ‘‘વનપત્થપરિયાયં વો ભિક્ખવે દેસેસ્સામી’’તિઆદીસુ સમ્પદાને. ‘‘સબ્બેસં વો સારિપુત્તા સુભાસિત’’ન્તિઆદીસુ સામિવચને. ‘‘યે હિ વોઅરિયા પરિસુદ્ધા કાયકમ્મન્તા’’તિઆદીસુ પદપૂરણમત્તે. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

‘‘પચ્ચત્તે ઉપયોગે ચ, કરણે સમ્પદાનિયે;
સામિસ્સ વચને ચેવ, તથેવ પદપૂરણે;
ઇમેસુ છસુ ઠાનેસુ, **વો**સદ્દો સમ્પવત્તતિ’’.

નોસદ્દો પચ્ચત્તોપયોગકરણસમ્પદાનસામિવચનાવધારણનુસદ્દત્થેસુ પટિસેધે નિપાતમત્તે ચ વત્તતિ. અયઞ્હિ ‘‘ગામં નો ગચ્છેય્યામા’’તિ એત્થ પચ્ચત્તે દિસ્સતિ. ‘‘મા નો અજ્જ વિકન્તિંસુ, રઞ્ઞો સૂદા મહાનસે’’તિઆદીસુ ઉપયોગે. ‘‘ન નો વિવાહો નાગેહિ, કતપુબ્બો કુદાચન’’ન્તિઆદીસુ કરણે. ‘‘સંવિભજેથ નો રજ્જેના’’તિઆદીસુ સમ્પદાને. ‘‘સત્થા નો ભગવા અનુપ્પત્તો’’તિઆદીસુ સામિવચને. ‘‘ન નો સમં અત્થિ તથાગતેના’’તિ એત્થ અવધારણે. ‘‘અભિજાનાસિ નો ત્વં મહારાજા’’તિઆદીસુ **નુ**સદ્દત્થે, પુચ્છાયન્તિપિ વત્તું વટ્ટતિ. ‘‘સુભાસિતઞ્ઞેવ ભાસેય્ય, નો ચ દુબ્ભાસિતં ભણે’’તિઆદીસુ પટિસેધે. ‘‘ન નો સભાયં ન કરોન્તિ કિઞ્ચી’’તિઆદીસુ નિપાતમત્તે. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

પચ્ચત્તે ચુપયોગે ચ, કરણે સમ્પદાનિયે;
સામ્યાવધારણે ચેવ, **નુ**સદ્દત્થે નિવારણે;
તથા નિપાતમત્તમ્હિ, **નો**સદ્દો સમ્પવત્તતિ.

ઇદાનિ સબ્બનામાનં યથારહં સંખિત્તેન મિસ્સકપદમાલા વુચ્ચતે –

યો સો, યે તે. યં તં, યે તે. યેન તેન. સેસં વિત્થારેતબ્બં. યા સા, યા તા. યં તં, યા તા. યાય તાય. સેસં વિત્થારેતબ્બં. યં તં, યાનિ તાનિ. સેસં વિત્થારેતબ્બં. ઇમિના નયેન લિઙ્ગત્તયયોજના કાતબ્બા.

‘‘એસો સો, એતે તે. અયં સો, ઇમે તે. સો અયં તે ઇમે’’તિઆદિના યથાપયોગં પદમાલા યોજેતબ્બા. તથા હિ ‘‘યો સો ભગવા સયમ્ભૂ અનાચરિયકો. એતે તે ભિક્ખવે ઉભો અન્તે અનુપગમ્મ મજ્ઝિમા પટિપદા તથાગતેન અભિસમ્બુદ્ધા. અયં સો સારથિ એતી’’તિ એવમાદયો વિચિત્તપ્પયોગા દિસ્સન્તિ. ઇતિ સબ્બનામિકપદાનં મિસ્સકપદમાલા યોજેતબ્બા.

મયા સબ્બત્થસિદ્ધસ્સ, સાસને સબ્બદસ્સિનો;
સબ્બત્થ સાસને સુટ્ઠુ, કોસલ્લત્થાય સોતુનં.

અસબ્બનામનામેહિ, સબ્બનામપદેહિ વે;
સહ સબ્બાનિ વુત્તાનિ, સબ્બનામાનિ પન્તિતો.

એતેસુ કતયોગાનં, સુખુમત્થવિજાનનં;
અકિચ્છપટિવેધેન, ભવિસ્સતિ ન સંસયો.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

સબ્બનામતંસદિસનામાનં નામિકપદમાલાવિભાગો નામ

દ્વાદસમો પરિચ્છેદો.

૧૩. સવિનિચ્છયસઙ્ખ્યાનામનામિકપદમાલા

ઇતો પરં પવક્ખામિ, સઙ્ખ્યાનામિકપન્તિયો;
ભૂધાતુજેહિ રૂપેહિ, અઞ્ઞેહિ ચુપયોજિતું.

યા હિ સા હેટ્ઠા અમ્હેહિ **એક દ્વિતિ ચતુ**ઇચ્ચેતેસં સઙ્ખ્યાસબ્બનામાનં નામિકપદમાલા કથિતા, તં ઠપેત્વા ઇધ અસબ્બનામાનં **પઞ્ચ છ સત્તા**દીનં સઙ્ખ્યાનામાનં નામિકપદમાલા **ભૂ**ધાતુમયેહિ અઞ્ઞેહિ ચ રૂપેહિ યોજનત્થં વુચ્ચતે –

પઞ્ચ, પઞ્ચહિ, પઞ્ચભિ, પઞ્ચન્નં, પઞ્ચસુ. સત્તન્નં વિભત્તીનં વસેન ઞેય્યં. ‘‘પઞ્ચ ભૂતા, પઞ્ચ અભિભવિતારો, પઞ્ચ પુરિસા, પઞ્ચ ભૂમિયો, પઞ્ચ કઞ્ઞાયો, પઞ્ચ ભૂતાનિ, પઞ્ચ ચિત્તાની’’તિઆદિના સબ્બત્થ યોજેતબ્બં. **છ**, છહિ, છભિ, છન્નં, છસુ, છસ્સુ ઇતિપિ. ‘‘છસ્સુ લોકો સમુપ્પન્નો, છસ્સુ કુબ્બતિ સન્થવ’’ન્તિ હિ પાળિ. **સત્ત**, સત્તહિ, સત્તભિ, સત્તન્નં, સત્તસુ. **અટ્ઠ**, અટ્ઠહિ, અટ્ઠભિ, અટ્ઠન્નં, અટ્ઠસુ. **નવ**, નવહિ, નવભિ, નવન્નં, નવસુ. **દસ**, દસહિ, દસભિ, દસન્નં, દસસુ. એવં **એકાદસ. દ્વાદસ, બારસ. તેરસ, તેદસ, તેળસ. ચતુદ્દસ, ચુદ્દસ. પઞ્ચદસ, પન્નરસ. સોળસ. સત્તરસ. અટ્ઠારસ**, અટ્ઠારસહિ, અટ્ઠારસભિ, અટ્ઠારસન્નં, અટ્ઠારસસુ. સબ્બમેતં બહુવચનવસેન ગહેતબ્બં.

એકૂનવીસતિ, એકૂનવીસં ઇચ્ચાદિપિ. એકૂનવીસાય, એકૂનવીસાયં, એકૂનવીસ ભિક્ખૂ તિટ્ઠન્તિ, એકૂનવીસં ભિક્ખૂ પસ્સતિ, એવં ‘‘કઞ્ઞાયો ચિત્તાની’’તિ ચ આદિના યોજેતબ્બં. એકૂનવીસાય ભિક્ખૂહિ ધમ્મો દેસિતો, એકૂનવીસાય કઞ્ઞાહિ કતં, એકૂનવીસાય ચિત્તેહિ કતં, એકૂનવીસાય ભિક્ખૂનં ચીવરં દેતિ, એકૂનવીસાય કઞ્ઞાનં ધનં દેતિ, એકૂનવીસાય ચિત્તાનં રુચ્ચતિ, એકૂનવીસાય ભિક્ખૂહિ અપેતિ . એવં કઞ્ઞાહિ ચિત્તેહિ. એકૂનવીસાય ભિક્ખૂનં સન્તકં, એવં કઞ્ઞાનં ચિત્તાનં. એકૂનવીસાયં ભિક્ખૂસુ પતિટ્ઠિતં. એવં ‘‘કઞ્ઞાસુ ચિત્તેસૂ’’તિ યોજેતબ્બં. **એકૂનવીસતિ**, એકૂનવીસતિં, એકૂનવીસતિયા, એકૂનવીસતિયં.

વીસતિ, વીસતિં, વીસતિયા, વીસતિયં. **વીસ**, વીસં, વીસાય, વીસાયં. તથા **એકવીસ દ્વાવીસ બાવીસ તેવીસ ચતુવીસ** ઇચ્ચાદીસુપિ. **તિંસ**, તિંસં, તિંસાય, તિંસાયં. **ચત્તાલીસ**, ચત્તાલીસં, ચત્તાલીસાય, ચત્તાલીસાયં. **ચત્તારીસ** ઇચ્ચાદિપિ. **પઞ્ઞાસ**, પઞ્ઞાસં, પઞ્ઞાસાય, પઞ્ઞાસાયં. **પણ્ણાસ**, પણ્ણાસં, પણ્ણાસાય, પણ્ણાસાયં. **સટ્ઠિ**, સટ્ઠિં, સટ્ઠિયા, સટ્ઠિયં. **સત્તતિ**, સત્તતિં, સત્તતિયા, સત્તતિયં. **સત્તરિ** ઇચ્ચાદિપિ. **અસીતિ**, અસીતિં, અસીતિયા, અસીતિયં. **નવુતિ**. નવુતિં, નવુતિયા, નવુતિયં.

ઇત્થઞ્ચ અઞ્ઞથાપિ સઙ્ખ્યારૂપાનિ ગહેતબ્બાનિ. એકૂનવીસેહિ, એકૂનવીસાનં, એકૂનવીસેસુ. ‘‘છન્નવુતીન’’ન્તિ ચ આદિનાપિ સઙ્ખ્યારૂપાનં કત્થચિ દસ્સનતો કેચિ સદ્દસત્થવિદૂ **ઊનવીસતિ**સદ્દં સબ્બદાપિ એકવચનન્તમિત્થિલિઙ્ગમેવ પયુઞ્જન્તિ. કેચિ ‘‘**વીસતિ**આદયો આ**નવુતિ** એકવચનન્તા ઇત્થિલિઙ્ગા’’તિ વદન્તિ. કેચિ પનાહુ –

‘‘સદ્દા સઙ્ખ્યેય્યસઙ્ખાસુ, એકત્તે **વીસતા**દયો;
સઙ્ખત્થે દ્વિબહુત્તમ્હિ, તા તુ ચા**નવુતિ**ત્થિયો’’તિ.

એત્થ દ્વિવચનં છડ્ડેતબ્બં બુદ્ધવચને તદભાવતો. સબ્બેસમ્પિ ચ તેસં યથાવુત્તવચનં કિઞ્ચિ પાળિપ્પદેસં પત્વા યુજ્જતિ, કિઞ્ચિ પન પત્વા ન યુજ્જતિ **વીસતિવીસંતિંસં**ઇચ્ચાદીનઞ્હિ સઙ્ખત્થાનં સદ્દાનં બહુવચનપ્પયોગવસેનપિ પાળિયં દસ્સનતો , **કચ્ચાયને** ચ **યો**વચનસમ્ભૂતરૂપવન્તતાદસ્સનતો. તસ્મા યથાસમ્ભવં યથાપાવચનઞ્ચ ઇત્થિલિઙ્ગભાવે તેસમેકવચનન્તતા વેદિતબ્બા **અત્થિ નત્થિ**સદ્દાનં વિય.

અત્થિનત્થિસદ્દા હિ નિપાતત્તા એકત્તેપિ બહુત્તેપિ પવત્તન્તિ ‘‘પુત્તા મત્થિ ધનમ્મત્થિ. નત્થિ અત્તસમં પેમં. નત્થિ સમણબ્રાહ્મણા’’તિઆદીસુ. અલિઙ્ગત્તેપિ પનેતેસં કત્થચિ ઇત્થિલિઙ્ગભાવો દિટ્ઠો. **અભિધમ્મે હિ ધમ્મસેનાપતિના** અનુધમ્મચક્કવત્તિના વોહારકુસલેન વોહારકુસલસાધકેન ‘‘અત્થિયા નવ. નત્થિયા નવા’’તિ એકવચનન્તં ઇત્થિલિઙ્ગરૂપં દસ્સિતં, તસ્મા **વીસતિવીસતિ**મિચ્ચાદીનમ્પિ યથાસમ્ભવં યથાપાવચનઞ્ચ ઇત્થિલિઙ્ગભાવે એકવચનન્તતા વેદિતબ્બા.

તત્થેકે ‘‘હેતુયા અધિપતિયા’’તિ ચ ઇદં લિઙ્ગવિપલ્લાસવસેન ગહેતબ્બં મઞ્ઞન્તિ. તમ્મતિવસેન ‘‘હેતુમ્હિ અધિપતિમ્હી’’તિ પુલ્લિઙ્ગભાવો પટિપાદેતબ્બો, ‘‘હેતુપચ્ચયે અધિપતિપચ્ચયે’’ ઇચ્ચેવત્થો. અથ વા ‘‘હેતુયા અધિપતિયા’’તિ દ્વયમિદં ઇત્થિલિઙ્ગરૂપપટિભાગં પુલ્લિઙ્ગરૂપન્તિ ગહેતબ્બં ‘‘હેતુયો જન્તુયો’’તિઆદીનં ઇત્થિલિઙ્ગરૂપપટિભાગાનં પુલ્લિઙ્ગરૂપાનમ્પિ વિજ્જમાનત્તા, ‘‘અત્થિયા નત્થિયા’’તિ ઇદં પન લિઙ્ગવિપલ્લાસવસેન વુત્તન્તિ ન ગહેતબ્બં **અત્થિ નત્થિ**સદ્દાનં અલિઙ્ગભેદત્તા. ન હિ **અત્થિ નત્થિ**સદ્દા તીસુ લિઙ્ગેસુ એકસ્મિમ્પિ અન્તોગધા. એતેસુ હિ **અત્થિ**સદ્દો આખ્યાતનિપાતવસેન ભિજ્જતિ ‘‘અત્થિ સન્તિ સંવિજ્જતિ. અત્થિખીરા બ્રાહ્મણી’’તિઆદીસુ , **નત્થિ**સદ્દો પન નિપાતોયેવ. ઇચ્ચેવં **અત્થિ નત્થિ**સદ્દાનં નિપાતાનઞ્ચ લિઙ્ગવચનવસેન કથનં યુજ્જતિ ઇત્થિલિઙ્ગાદિવસેન એકત્તાદિવસેન ચ અપ્પવત્તનતો. વુત્તઞ્ચ –

‘‘સદિસં તીસુ લિઙ્ગેસુ, સબ્બાસુ ચ વિભત્તિસુ;
વચનેસુ ચ સબ્બેસુ, યં ન બ્યેતિ **તદબ્યય**’’ન્તિ.

એત્થ સિયા – નનુ ચ ભો ‘‘અત્થિ સક્કા લબ્ભા ઇચ્ચેતે પઠમાયા’’તિ વચનતો **અત્થિ**સદ્દો પઠમાય વિભત્તિયા યુત્તો, એવં સન્તે કસ્મા ‘‘સદિસં તીસુ લિઙ્ગેસૂ’’તિઆદિ વુત્તન્તિ? સચ્ચં **અત્થિ**સદ્દો પઠમાય વિભત્તિયા યુત્તો, તથા **નત્થિ**સદ્દો **અત્થિ**સદ્દસ્સ વચનલેસેન ગહેતબ્બત્તા યુગળપદત્તા ચ. ઇદં પન ‘‘સદિસં તીસુ લિઙ્ગેસૂ’’તિઆદિવચનં ઉપસગ્ગનિપાતસઙ્ખાતે અસઙ્ખ્યાસદ્દે સન્ધાય વુત્તં, ન એકેકમસઙ્ખ્યાસદ્દં સન્ધાય. તથા હિ ‘‘અસઙ્ખ્યા’’તિ ચ ‘‘અબ્યયા’’તિ ચ લદ્ધવોહારેસુ ઉપસગ્ગનિપાતેસુ **ઉપસગ્ગા** સબ્બેપિ સબ્બવિભત્તિવચનકા. **નિપાતાનં** પન એકચ્ચે પઠમાદીસુ યથારહં વિભત્તિયુત્તા, એકચ્ચે અવિભત્તિયુત્તા. તત્થ યે યદગ્ગેન વિભત્તિયુત્તા, તે તદગ્ગેન તબ્બચનકા. ઉપસગ્ગનિપાતેસુ હિ પચ્ચેકં ‘‘ઇદં નામ વચન’’ન્તિ લદ્ધું ન સક્કા, સબ્બસઙ્ગાહકવસેન પન ‘‘સદિસં તીસુ લિઙ્ગેસૂ’’તિઆદિ પુબ્બાચરિયેહિ વુત્તં. **કચ્ચાયનાચરિયેનપિ** ઇમમેવત્થં સન્ધાય ‘‘સબ્બાસમાવુસોપસગ્ગનિપાતાદીહિ ચા’’તિ વુત્તં. ન હિ **આવુસો**સદ્દતો સબ્બાપિ વિભત્તિયો લબ્ભન્તિ, અથ ખો આલપનત્થવાચકત્તા એકવચનિકઅનેકવચનિકા પઠમાવિભત્તિયોયેવ લબ્ભન્તિ. અયમસ્માકં ખન્તિ.

કેચિ પન સબ્બેહિપિ નિપાતેહિ સબ્બવિભત્તિલોપં વદન્તિ, તં ન ગહેતબ્બં. ‘‘**અત્થિ સક્કા લબ્ભા** ઇચ્ચેતે પઠમાય. **દિવા ભિય્યો નમો** ઇચ્ચેતે પઠમાય ચ દુતિયાય ચા’’તિઆદિવચનતો, પદપૂરણમત્તાનઞ્ચ અવિભત્તિયુત્તાનં **અથ ખલુ વત વથ** ઇચ્ચાદીનં નિપાતાનં વચનતો. એત્થાપિ સિયા ‘‘નનુ ચ ભો

અવિભત્તિયુત્તાનમ્પિ નિપાતાનં સમ્ભવતો **અત્થિ નત્થિ**સદ્દાનં અવિભત્તિકો નિદ્દેસો કાતબ્બો, અથ કિમત્થં 'અત્થિયા નવ, નત્થિયા નવા'તિ સવિભત્તિકો નિદ્દેસો કતો''તિ? સબ્બથા વિભત્તીહિ વિના અત્થસ્સ નિદ્દિસિતુમસક્કુણેય્યત્તાતિ.

યદિ એવં ''અત્થિ સક્કા લબ્ભા ઇચ્ચેતે પઠમાયા''તિ વચનતો **અત્થિ નત્થિ**સદ્દા લુત્તાય પઠમાય વિભત્તિયા વસેન પઠમાવિભત્તિકાયેવ નિદ્દિસિતબ્બા, એવમકત્વા કસ્મા સત્તમ્યન્તવસેન ''અત્થિયા નત્થિયા''તિ નિદ્દિટ્ઠાતિ? સચ્ચં, **અત્થિ નત્થિ**સદ્દા પઠમાવિભત્તિયુત્તાયેવ નિદ્દિસિતબ્બા, તથાપિ ''અત્થિપચ્ચયે નવ, નત્થિપચ્ચયે નવા''તિ એતસ્સત્થસ્સ પરિદીપને પઠમાય ઓકાસો નત્થિ, સત્તમિયાયેવ પન અત્થિ, તસ્મા ''અત્થિયા નવ, નત્થિયા નવા''તિ વુત્તં. ઇતિ **અત્થિયાનત્થિયા**સદ્દાનં સત્તમ્યન્તભાવે સિદ્ધેયેવ તતિયાચતુત્થીપઞ્ચમીછટ્ઠિયન્તભાવોપિ સિદ્ધોયેવ હોતિ. તસ્મા ''અત્થિભાવો અત્થિતા''તિઆદીસુપિ અત્થિયા ભાવો **અત્થિભાવો**, નત્થિયા ભાવો **નત્થિભાવો**, અત્થિયા ભાવો **અત્થિતા**ભિઆદિના સમાસતદ્ધિતવિગ્ગહો અવસ્સમિચ્છિતબ્બો. યદિદમમ્હેહિ વુત્તં, તં ''પાળિયા વિરુજ્ઝતી''તિ ન વત્તબ્બં પાળિનયાનુસારેન વુત્તત્તાતિ.

એવં હોતુ, કસ્મા ભો ''અત્થિયા, નત્થિયા''તિ ઇત્થિલિઙ્ગનિદ્દેસો કતો, નનુ નિપાતોપસગ્ગા અલિઙ્ગભેદાતિ? સચ્ચં, ઇદં પન ઠાનં અતીવ સુખુમં, તથાપિ પુબ્બાચરિયાનુભાવઞ્ઞેવ નિસ્સાય વિનિચ્છયં બ્રૂમ. યથા હિ **વીસતિ**ઇચ્ચાદીનં સઙ્ખ્યાસદ્દાનં સરૂપતો અદબ્બવાચકત્તેપિ દબ્બવાચકાનં **લતામતિરત્તિઇત્થી યાગુવધૂ**સદ્દાનં વિય ઇત્થિલિઙ્ગભાવો સદ્દસત્થવિદૂહિ અનુમતો, એવં અદબ્બવાચકત્તેપિ **અત્થિ નત્થિ**સદ્દાનં કત્થચિ ઇત્થિલિઙ્ગભાવો સદ્ધમ્મવિદૂહિ અનુમતો. તેનાહ આયસ્મા **ધમ્મસેનાપતિ** ''અત્થિયા નવ, નત્થિયા નવા''તિ. અથ વા ''અત્થિયા, નત્થિયા''તિ ઇમાનિ લિઙ્ગભાવવિનિમુત્તાનિ સત્તમિયન્તાનિ નિપાતપદાનીતિપિ ગહેતબ્બાનિ, ન એત્થ ચોદેતબ્બં, એવરૂપાનિ નિપાતપદાનિ પુબ્બાચરિયેહિ વુત્તાનિ ન સન્તિ, તસ્મા છડ્ડેતબ્બમિદં વચનન્તિ.

પાવચનસ્મિઞ્હિ ગરૂહિ અનિદ્દિટ્ઠાનિપિ અનેકવિહિતાનિ નિપાતપદાનિ સન્દિસ્સન્તિ, નાપિ ''હેતુયા, અધિપતિયા, અત્થિયા, નત્થિયા''તિ એવમાદીસુ ''અપસદ્દા ઇમે''તિ વિરોધો ઉપ્પાદેતબ્બો. ન હિ અચિન્તેય્યાનુભાવેન પારમિતાપુઞ્ઞેન નિપ્ફન્નેન અનાવરણઞાણેન સબ્બં ઞેય્યમણ્ડલં હત્થતલે આમલકં વિય પચ્ચક્ખં કત્વા પસ્સતો બુદ્ધસ્સ વચને અઞ્ઞેસં વાચાવિપ્પલાપો અવસ્સં લબ્ભતીતિ. નનુ ચ ભો ''હેતુયા, અધિપતિયા, અત્થિયા, નત્થિયા''તિ ચ ઇદં **સારિપુત્તત્થેર**વચનં તેન નિક્ખિત્તત્તા. તથાગતેન હિ તાવતિંસભપને દેસિતકાલે ઇમાનિ પદાનિ ન સન્તિ, એવં સન્તે કસ્મા ''બુદ્ધવચન''ન્તિ વદથાતિ? બુદ્ધવચનંયેવ નામ. આયસ્મતો હિ સારિપુત્તસ્સ તથાગતેન નયો દિન્નો, તેનપિ પભિન્નપટિસમ્ભિદેન સત્થુકપ્પેન અગ્ગસાવકેન સત્થુ સન્તિકા નયં લભિત્વા બ્યઞ્જનં સુરોપિતં કતં. સબ્બેપિ હિ પટિસમ્ભિદપ્પત્તા અરિયા દુન્નિરુત્તિં ન વદન્તિ નિરુત્તિપભેદસ્મિં સુકુસલત્તા, તસ્મા અઞ્ઞેસમવિસયો એસ અરિયાનં વોહારોતિ દટ્ઠબ્બં.

ઇદાનિ **સતા**દીનં નામિકપદમાલા વુચ્ચતે –

સતં, સતાનિ, સતા. સતં, સતાનિ, સતે. સતેન, સતેહિ, સતેભિ. સતસ્સ, સતાનં. સતા, સતસ્મા, સતમ્હા, સતેહિ, સતેભિ. સતસ્સ, સતાનં. સતે, સતસ્મિં, સતમ્હિ, સતેસુ. એવં **સહસ્સં**, સહસ્સાનીતિ યોજેતબ્બં. **દસસહસ્સં સતસહસ્સં દસસતસહસ્સન્તિ** એત્થાપિ એસેવ નયો. અયં પનેત્થ પયોગો ''સતં ભિક્ખૂ, સતં ઇત્થિયો, સતં

ચિત્તાનિ. ભિક્ખૂનં સતં, ઇત્થીનં સતં, ચિત્તાનં સતં. સહસ્સાદીસુપિ એસેવ નયો. ઇત્થઞ્ચ અઞ્ઞથાપિ સદ્દરૂપાનિ ભવન્તિ. **કોટિ**, કોટી, કોટિયો. **રત્તિ**નયેન ઞેય્યં.

એકપ્પભુતિતો યાવ, દસકા યા પવત્તતિ;
સઙ્ખ્યા તાવ સા સઙ્ખ્યેય્ય-પ્પધાનાતિ ગરૂ વદું.

વીસતિતો યાવ સતા, યા સઙ્ખ્યા તાવ સા પન;
સઙ્ખ્યાપ્પધાના સઙ્ખ્યેય્ય-પ્પધાનાતિ ચ વણ્ણયું.

અપિચ –

વીસતો યાવ **કોટિ**યા, સઙ્ખ્યા તાવ હિ સા ખલુ;
સઙ્ખ્યાપ્પધાના સઙ્ખ્યેય્ય-પ્પધાના ચાતિ નિદ્દિસે.

તથા હિ ''અસીતિ કોટિયો હિત્વા, હિરઞ્ઞસ્સાપિ પબ્બજિ''ન્તિ, ''ખીણાસવા વીતમલા, સમિંસુ સતકોટિયો''તિ ચ પાળિ દિસ્સતિ.

ઇમસ્મિં પન ઠાને સબ્બેસં સઙ્ખ્યાસદ્દરૂપાનં પાકટીકરણેન વિઞ્ઞૂનં સુખુમઞાણપટિલાભત્થં સાટ્ઠકથં **ઉદાનપાળિ**પ્પદેસં અઞ્ઞઞ્ચ પાળિપ્પદેસમટ્ઠકથાવચનઞ્ચ આહરિત્વા દસ્સયિસ્સામિ –

''યેસં ખો વિસાખે સતં પિયાનિ, સતં તેસં દુક્ખાનિ, યેસં નવુતિ પિયાનિ, નવુતિ તેસં દુક્ખાનિ. યેસં અસીતિ...પે॰... યેસં સત્તતિ. યેસં સટ્ઠિ. યેસં પઞ્ઞાસં, યેસં ચત્તારીસં, યેસં તિંસં. યેસં ખો વિસાખે વીસં પિયાનિ, વીસતિ તેસં દુક્ખાનિ. યેસં દસ. યેસં નવ. યેસં અટ્ઠ. યેસં સત્ત. યેસં છ. યેસં પઞ્ચ. યેસં ચત્તારિ. યેસં તીણિ. યેસં દ્વે. યેસં એકં પિયં, તેસં એકં દુક્ખ''ન્તિ.

તત્થ **સતં પિયાની**તિ સતં પિયાયિતબ્બવત્થૂનિ. ''સતં પિય''ન્તિપિ કેચિ પઠન્તિ. એત્થ ચ યસ્મા **એકતો** પટ્ઠાય યાવ **દસ**, તાવ સઙ્ખ્યાસઙ્ખ્યેય્યપ્પધાના, તસ્મા ''યેસં દસ પિયાનિ, દસ તેસં દુક્ખાની''તિઆદિના પાળિ આગતા. કેચિ પન ''યેસં દસ પિયાનં, દસ તેસં દુક્ખાન''ન્તિઆદિના પઠન્તિ, તં ન સુન્દરં. યસ્મા પન **વીસતિ**તો પટ્ઠાય યાવ **સતં**, તાવ સઙ્ખ્યેય્યપ્પધાના સઙ્ખ્યાપ્પધાના ચ, તસ્મા તત્થાપિ સઙ્ખ્યેય્યપ્પધાનંયેવ ગહેત્વા ''યેસં ખો વિસાખે સતં પિયાનિ, સતં તેસં દુક્ખાની''તિઆદિના પાળિ આગતા. સબ્બેસમ્પિ ચ યેસં એકં પિયં, એકં તેસં દુક્ખન્તિ પાઠો, ન પન દુક્ખસ્સાતિ. એકસ્મિઞ્હિ પદક્કમે એકરસાવ ભગવતો દેસના હોતીતિ. તસ્મા યથાવુત્તનયાવ પાળિ વેદિતબ્બા. અયં તાવ સાટ્ઠકથો ઉદાનપાળિપ્પદેસો.

ઇદાનિ અઞ્ઞો પાળિપ્પદેસો અટ્ઠકથાપાઠપ્પદેસો ચ નીયતે –

''સતં હત્થી સતં અસ્સા, સતં અસ્સતરીરથા;
સતં કઞ્ઞા સહસ્સાનિ, આમુક્કમણિકુણ્ડલા;
એકસ્સ પદવીતિહારસ્સ, કલં નાગ્ઘન્તિ સોળસિ''ન્તિ

પાળિ. એત્થ ‘‘સતં હત્થી’’તિઆદીનિ વિસેસિતાનિ, ‘‘સહસ્સાની’’તિ વિસેસનં, તસ્મા **સતં**સદ્દં **સહસ્સ**સદ્દેન યોજેત્વા ‘‘હત્થી’’તિઆદીનિ પન ઉપપદં કત્વા અત્થો ગહેતબ્બો. હત્થી સતં સહસ્સાનિ. અસ્સા સતં સહસ્સાનિ. અસ્સતરીરથા સતં સહસ્સાનિ. આમુક્કમણિકુણ્ડલા કઞ્ઞા સતં સહસ્સાનિ. ઇદં સઙ્ખ્યેય્યપ્પધાનવસેનત્થગહણં. સઙ્ખ્યાપ્પધાનવસેન પન અયમ્પિ અત્થો ગહેતબ્બો ‘‘હત્થીનં સતસહસ્સં, અસ્સાનં સતસહસ્સં, અસ્સતરીરથાનં સતસહસ્સં, આમુક્કમણિકુણ્ડલાનં કઞ્ઞાનં સતસહસ્સ’’ન્તિ. અયં નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો. ‘‘યોજનાનં સતાનુચ્ચો, હિમવા પઞ્ચ પબ્બતો’’તિ અયમટ્ઠકથાપાઠો. એત્થ ‘‘પઞ્ચા’’તિ સદ્દં **સત**સદ્દેન સદ્ધિં યોજેત્વા ‘‘સિપ્પિકાનં સતં નત્થી’’તિ એત્થ વિય હિમવા પબ્બતો યોજનાનં પઞ્ચ સતાનિ ઉચ્ચોતિ સઙ્ખ્યાપ્પધાનવસેન અત્થો ગહેતબ્બો. ‘‘પઞ્ચ સતાની’’તિ ચ અદ્ધુનો અચ્ચન્તસંયોગવસેન ઉપયોગવચનં. અયં નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો. **સત**મિતિ સદ્દો ‘‘સતં હોમિ, સહસ્સં હોમી’’તિઆદીસુ એકવચનો. ‘‘અથેત્થેકસતં ખત્યા, અનુયન્તા યસસ્સિનો’’તિઆદીસુ બહુવચનો. એવં **સહસ્સા**દીનમ્પિ એકવચનબહુવચનતા લબ્ભતિ. તથા હિ ‘‘ભિય્યો નં સતસહસ્સં, યક્ખાનં પયિરુપાસતી’’તિ એત્થ ‘‘સતસહસ્સ’’ન્તિ એકવચનં. ‘‘પરોસહસ્સં ખો પનસ્સ પુત્તા ભવિસ્સન્તી’’તિ એત્થ **સહસ્સ**ન્તિ બહુવચનન્તિ દટ્ઠબ્બં.

> ‘‘કપ્પે ચ સતસહસ્સે, ચતુરો ચ અસઙ્ખિયે;
> અમરં નામ નગરં, દસ્સનેય્યં મનોરમ’’ન્તિ

પાળિ. એત્થ ‘‘કપ્પે ચ સતસહસ્સે ચતુરો ચ અસઙ્ખિયેતિ સામિઅત્થે ઉપયોગબહુવચનં, તસ્મા ‘‘મહાકપ્પાનં સતસહસ્સાનં ચતુન્નં અસઙ્ખિયાનં મત્થકે’’તિ અત્થો ગહેતબ્બો, ‘‘મત્થકે’’તિ ચેત્થ વચનસેસો. ‘‘કપ્પસતસહસ્સાધિકાનં ચતુન્નં અસઙ્ખિયાનં મત્થકે’’ઇચ્ચેવત્થો. અયં નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

> ‘‘કપ્પે ચ સતસહસ્સે, ચતુરો ચ અસઙ્ખિયે;
> એત્થન્તરે યં ચરિતં, સબ્બં તં બોધિપાચન’’ન્તિ

પાળિ. એત્થ ‘‘કપ્પે’’તિ અચ્ચન્તસંયોગવસેન ઉપયોગબહુવચનં. ‘‘સતસહસ્સે કપ્પે’’તિ **કપ્પ**સદ્દસમ્બન્ધેન ચાયં પુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસો ઉપયોગનિદ્દેસો ચ. સમાનાધિકરણઞ્હિ ઇદં **કપ્પ**સદ્દેન. ‘‘ચતુરો ચ અસઙ્ખિયે’’તિ અચ્ચન્તસંયોગવસેન ઉપયોગબહુવચનાનિ. કસ્સ પન અસઙ્ખિયેતિ? અઞ્ઞસ્સ અવુત્તત્તા કપ્પસ્સ ચ વુત્તત્તા પકરણતો ‘‘કપ્પાન’’ન્તિ અયમત્થો વિઞ્ઞાયતેવ. ન હિ વુત્તં વજ્જેત્વા અવુત્તસ્સ કસ્સચિ ગહણં યુત્તન્તિ. **ચ**સદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો ‘‘મહાકપ્પાનં ચતુરો અસઙ્ખ્યેય્યે સતસહસ્સે ચ મહાકપ્પે’’તિ. અયં નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

‘‘ઘટાનેકસહસ્સાનિ, કુમ્ભીનઞ્ચ સતા બહૂ’’તિ પાળિ. એત્થ **ઘટા**તિ ઘટાનં. સામિઅત્થે હિ ઇદં પચ્ચત્તવચનં. ‘‘ઘટાનં અનેકસહસ્સાનિ’’ ઇચ્ચેવત્થો. **કુમ્ભીનઞ્ચ સતા બહૂ**તિ અનેકાનિ ચ કુમ્ભીનં સતાનિ. એત્થ **નિ**કારલોપો દટ્ઠબ્બો. અયં નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

> ‘‘દસવીસસહસ્સાનં , ધમ્માભિસમયો અહુ;
> એકદ્વિન્નં અભિસમયો, ગણનાતો અસઙ્ખિયો’’તિ

પાળિ. એત્થ **દસવીસસહસ્સાન**ન્તિ દસસહસ્સાનં વીસસહસ્સાનઞ્ચ. **ધમ્માભિસમયો**તિ ચતુસચ્ચપ્પટિવેધો. **એકદ્વિન્ન**ન્તિ સીસમત્તકથનં, તેન "એકસ્સ ચેવ દ્વિન્નઞ્ચ તિણ્ણં ચતુન્નં...પે॰... દસન્ન"ન્તિઆદિના નયેન અસઙ્ખ્યેય્યોતિ અત્થો. અયં નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

"ચત્તારિ સતસહસ્સાનિ, છળભિઞ્ઞા મહિદ્ધિકા;
દીપઙ્કરં લોકવિદું, પરિવારેન્તિ સબ્બદા"તિ

પાળિ. એત્થ **ચત્તારિ સતસહસ્સાની**તિ ઇદં લિઙ્ગભેદવસેન "છળભિઞ્ઞા મહિદ્ધિકા"તિ ઇમેહિ દ્વીહિ પદેહિ સમાનાધિકરણં. ઈદિસેસુ હિ ઠાનેસુ અસઙ્ખ્યેય્ય વાચકોપિ સદ્દો નપુંસકોવ હોતિ, તસ્મા "ચત્તારિ સતસહસ્સાની"તિ ચ "છળભિઞ્ઞા"તિ ચ "મહિદ્ધિકા"તિ ચ એતં પદત્તયં સમાનાધિકરણં. અથ વા **છળભિઞ્ઞા મહિદ્ધિકા**તિ છળભિઞ્ઞાનં મહદ્ધિકાનન્તિ સામિઅત્થે પચ્ચત્તવચનં દટ્ઠબ્બં. ઇમસ્મિં પનત્થે "ચત્તારિ સતસહસ્સાની"તિ અયં સઙ્ખ્યાવચનો ભવતિ. "તીણિ સતસહસ્સાનિ, નારિયો સમલઙ્કતા"તિઆદીસુપિ અયં નયો નેતબ્બો. "તા ચ સત્ત સતા ભરિયા, દાસ્યો સત્ત સતાનિ ચા"તિ પાળિ. એત્થ **સતા**તિ "સતાની"તિ નપુંસકવસેન ગહેતબ્બં, ન ઇત્થિલિઙ્ગવસેન. "સતા"તિ હિ "પઞ્ચ ચિત્તા વિપાકા"તિઆદીનિ વિય નપુંસકરૂપં. ઇત્થિલિઙ્ગભૂતા હિ **સત**સદ્દો નત્થિ, તથા પુલ્લિઙ્ગભૂતો. યદિ ચ દ્વિલિઙ્ગો **સત**સદ્દો સિયા , એવઞ્ચ સતિ "પુરિસો, કઞ્ઞા"તિ ચ **ઓ**કારન્તપુલ્લિઙ્ગ**આ**કારન્તિત્થિરૂપેહિપિભવિતબ્બં. રૂપદ્વયમ્પિ **સત**સદ્દસ્સ નત્થિ, તેન ઞાયતિ "**સત**સદ્દો એકન્તનપુંસકો"તિ.

નનુ ચ ભો "તા દેવતા સત્તસતા ઉળારા"તિ એત્થ **સત**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો હુત્વા દિસ્સતીતિ? ન, નપુંસકોયેવાતિ. નનુ ચ ભો **દેવતા**સદ્દેન સમાનાધિકરણોતિ? સચ્ચં સમાનાધિકરણો, તથાપિ નપુંસકોયેવ. ઈદિસેસુ હિ સઙ્ખ્યાવિસયેસુ સમાનાધિકરણભાવો અપ્પમાણો. તથા હિ "પઞ્ચ પચ્ચેકબુદ્ધસતાનિ ઇમસ્મિં ઇસિગિલિસ્મિં પબ્બતે ચિરવાસિનો અહેસુ"ન્તિ નપુંસકલિઙ્ગેન પુલ્લિઙ્ગસ્સ સમાનાધિકરણતા દિસ્સતિ, તસ્મા "તા દેવતા સત્તસતા ઉળારા"તિ એત્થાપિ "સત્તસતાની"તિ નપુંસકભાવોયેવાતિ અવગન્તબ્બો. "સત્ત હત્થિસતે દત્વા"તિઆદીસુપિ **સત**સદ્દો નપુંસકોયેવ. અયં નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

"નવુતિકોટિસહસ્સેહિ, પરિવારેસિ મહામુની"તિ પાળિ. એત્થ "નવુતિકોટિસહસ્સેહિ ભિક્ખૂહી"તિ વા "ભિક્ખૂનં નવુતિકોટિસહસ્સેહી"તિ વા સઙ્ખ્યેય્યસઙ્ખ્યાપધાનવસેન અત્થો ગહેતબ્બો. અયં નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

"સતસહસ્સવસ્સાનિ, આયુ તસ્સ મહેસિનો"તિ પાળિ. એત્થ "સતસહસ્સવસ્સાની"તિ કાલસ્સ અચ્ચન્તસંયોગવસેન ઉપયોગવચનં. તથા "દસવસ્સસહસ્સાનિ, અગાર'મજ્ઝ સો વસી"તિ પાળિયમ્પિ. અયં નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

"ઇતો સતસહસ્સમ્હિ, કપ્પે ઉપ્પજ્જિ નાયકો"તિ પાળિ, "એકનવુતે ઇતો કપ્પે"તિ પાળિ ચ. એત્થ **સતસહસ્સમ્હિ કપ્પે**તિ સતસહસ્સાનં કપ્પાનં મત્થકે. **એકનવુતે કપ્પે**તિ એકનવુતિયા કપ્પાનં મત્થકેતિ ભુમ્મવચનસ્સ સામિભુમ્મવચનવસેન અત્થો ગહેતબ્બો. તથા હિ "ભગવતિ બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતી"તિ એત્થ ભુમ્મવચનસ્સ "ભગવતો સન્તિકે"તિ સામિભુમ્મવચનવસેન અત્થો ગહિતો. અયં નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

> ‘‘યદિ તત્થ સહસ્સાનિ, સતાનિ નહુતાનિ ચ;
> નેવમ્હાકં ભયં કોચિ, વને વાળેસુ વિજ્જતી’’તિ

પાળિ. અયમેતસ્સા અત્થો – તત્થ વને વાળાનં સહસ્સાનિ ચ સતાનિ ચ નહુતાનિ ચ યદિ વિજ્જન્તિ. અથ વા **સહસ્સાનિ સતાની**તિ સતસહસ્સાનિ, વાળાનં સતસહસ્સાનિ ચ નહુતાનિ ચ યદિ વિજ્જન્તિ, એવં વિજ્જન્તેસુપિ વાળેસુ કોચીતિ ક્વચિ. **કોચિ**સદ્દો હિ ‘‘કો તે બલં મહારાજા’’તિ એત્થ **કો**સદ્દો વિય **ક્વ**સદ્દત્થે વત્તતિ, નિમિત્તત્થે ચાયં નિદ્દેસો. તેન ‘‘કોચિ ક્વચિ કિસ્મિઞ્ચિ વાળે એકસ્સપિ વાળમિગસ્સ કારણા નેવમ્હાકં ભયં વિજ્જતી’’તિ અત્થો ગહેતબ્બો. અથ વા **કોચી**તિ કિઞ્ચિ અપ્પમત્તકમ્પિ. એત્થ પન ‘‘વાળેસૂ’’તિ નિમિત્તત્થે ભુમ્મં. વાળાનં કારણા અપ્પમત્તકમ્પિ અમ્હાકં ભયં ન વિજ્જતીતિ. અયં નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

> ‘‘સબ્બં સતસહસ્સાનિ, છત્તિંસપરિમણ્ડલં;
> દસઞ્ચેવ સહસ્સાનિ, અડ્ઢુડ્ઢાનિ સતાનિ ચા’’તિ

અટ્ઠકથાપાઠો . એત્થ યસ્મા સદ્દતો સમાનવિભત્તિલિઙ્ગવચનાનં પદાનં અસમાનવિભત્તિલિઙ્ગવચનાનં વા અત્થતો પન સમાનાનં દૂરે ઠિતાનમ્પિ એકસમ્બન્ધો હોતિ, ઇતરેસં સમીપે ઠિતાનમ્પિ ન હોતિ, તસ્મા ‘‘સબ્બ’’ન્તિદં ‘‘પરિમણ્ડલ’’ન્તિમિના સમ્બન્ધિતબ્બં. ‘‘છત્તિંસા’’તિ ઇદં પન ‘‘સતસહસ્સાની’’તિમિના સમ્બન્ધિતબ્બં. અયં નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

> ‘‘દ્વે સતસહસ્સાનિ, ચત્તારિ નહુતાનિ ચ;
> એત્તકં બહલત્તેન, સઙ્ખાતાયં વસુન્ધરા’’તિ

અટ્ઠકથાપાઠો. એત્થ ‘‘દ્વે’’તિ વિસેસનં, ‘‘સતસહસ્સાની’’તિ વિસેસિતબ્બં. તથા ‘‘ચત્તારી’’તિ વિસેસનં, ‘‘નહુતાની’’તિ વિસેસિતબ્બં. તથા હિ ‘‘સતસહસ્સાનિ નહુતાનિ ચા’’તિ ઇમાનિ ‘‘દ્વે ચત્તારી’’તિ ઇમેહિ વિસેસિતબ્બત્તા ‘‘દ્વિસતસહસ્સં ચતુનહુત’’ન્તિ અત્થપ્પકાસનાનિ ભવન્તિ. એવં સન્તેપિ ‘‘દ્વે’’ઇચ્ચાદીનં સઙ્ખ્યાસદ્દાનં ‘‘સતસહસ્સાની’’તિઆદીહિ સઙ્ખ્યાસદ્દેહિ સમાનાધિકરણતા પુબ્બાચરિયેહિ ન વુત્તા. યસ્મા પન યથા ‘‘દ્વે પુથુજ્જના વુત્તા. સતસહસ્સં ભિક્ખૂ’’તિઆદીસુ સમાનાધિકરણતા લબ્ભતિ દબ્બવાચકત્તા વિસેસિતબ્બપદાનં, ન તથા ‘‘દ્વે સતસહસ્સાની’’તિઆદીસુ અદબ્બવાચકત્તા વિસેસિતબ્બપદાનં, તસ્મા ઈદિસેસુ ઠાનેસુ સમાનાધિકરણતા ન ઇચ્છિતબ્બા યુત્તિયા અભાવતો. યદિ એવં ‘‘કુસલા, રૂપં, ચક્ખુમા’’તિઆદીનં વિય ઇમેસમઞ્ઞમઞ્ઞસમ્બન્ધરહિતા સિયાતિ? ન, વિસેસનવિસેસિતબ્બભાવેન ગહિતત્તા. યજ્જેવં સમાનાધિકરણભાવો લદ્ધબ્બોતિ? ન, નિયમાભાવતો. એકન્તેન હિ ગુણગુણીનંયેવ વિસેસનવિસેસિતબ્બાનં સમાનાધિકરણભાવો, ન ઇતરેસં વિસેસનવિસેસિતબ્બત્તેપિ.

તત્થ ‘‘એત્તક’’ન્તિ પમાણવચનં. ‘‘બહલત્તેના’’તિ વિસેસને તતિયા. ઉભયેન ઇમમત્થં દસ્સેતિ ‘‘અયં વસુન્ધરા બહલત્તેન યોજનાનં દ્વે સતસહસ્સાનિ ચત્તારિ નહુતાનિ ચ એત્તકં સઙ્ખાતા’’તિ. ‘‘એત્તક’’ન્તિ પદસ્સ ચ ‘‘દ્વે સતસહસ્સાનિ ચત્તારિ નહુતાનિ ચા’’તિ ઇમેહિ વા ‘‘વસુન્ધરા’’તિ ઇમિના વા સમાનાધિકરણતા ન ઇચ્છિતબ્બા. **એત્તક**ન્તિ હિ ભાવનપુંસકં, યં સદ્દસત્થે કિરિયાવિસેસનન્તિ વદન્તિ. તસ્સ ‘‘એત્તકેન પમાણેના’’ઇચ્ચેવત્થો. અપિચ ‘‘દ્વે સતસહસ્સાનિ ચત્તારિ ન હુતાનિ ચા’’તિ ઇમેસમ્પિ ‘‘વસુન્ધરા’’તિ ઇમિના સમાનાધિકરણતા ન ઇચ્છિતબ્બા ‘‘ભિક્ખૂનં સત’’ન્તિ એત્થ **સત**સદ્દસ્સ વિય સઙ્ખ્યાવચનમત્તત્તા. તથા હિ

‘‘એત્તક’’ન્તિ વુત્તં. ‘‘સઞ્ઞાતા’’તિ પન ‘‘અય’’ન્તિ ચ ઇમેસં ‘‘વસુન્ધરા’’તિ ઇમિના સમાનાધિકરણતા લબ્ભતિ. સબ્બોપાયં નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

‘‘દસેત્થ રાજિયો સેતા, દસ્સનીયા મનોરમા;
છ પિઙ્ગલા પન્નરસ, હલિદ્દા તા ચતુદ્દસા’’તિ

પાળિ. એત્થ **છ પિઙ્ગલા પન્નરસા**તિ છ ચ પન્નરસ ચાતિ એકવીસતિ પિઙ્ગલા રાજિયોતિ અત્થો ગહેતબ્બો.

તથા –

‘‘પુત્તાપિ તસ્સ બહવો, ‘એકનામા’તિ મે સુતં;
અસીતિ દસ એકો ચ, ઇન્દનામા મહબ્બલા’’તિ

પાળિ . એત્થ પન ‘‘એકનવુતી’’તિ વત્તબ્બે ‘‘અસીતિ દસ એકો ચા’’તિ વુત્તં. વિચિત્રસદ્દરચનઞ્હિ પાવચનં. અયં નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

‘‘તિંસપુરિસનાવુત્યો, સબ્બેવેકેકનિચ્ચિતા;
યેસં સમં ન પસ્સામિ, કેવલં મહિ’મં ચર’’ન્તિ

પાળિ. એત્થ ‘‘પુરિસાનં તિંસસહસ્સાનિ નવુતિ ચ સતાનિ તિંસ નાવુત્યો’’તિ વુચ્ચન્તિ. ઇમસ્મિં પન ઠાને **તિંસ**સદ્દતો **સહસ્સ**સદ્દસ્સ **નવુતિ**સદ્દતો ચ **સત**સદ્દસ્સ લોપં કત્વા ‘‘તિંસ નાવુત્યો’’તિ વુત્તન્તિ ન ગહેતબ્બં. એવઞ્હિ ગહણે સતિ યત્થ કત્થચિપિ એદિસી સદ્દરચના કાતબ્બા સિયા, કતાય ચ એદિસાય સદ્દરચનાય અત્થાવગમો વિના ઉપદેસેન સુણન્તાનં ન સિયા, તસ્મા નેવં ગહેતબ્બં. એવં પન ગહેતબ્બં – ‘‘તિંસ નાવુત્યો’’તિ ઇદં લોકસઙ્કેતરૂળ્હં વચનં, સઙ્કેતરૂળ્હસ્સ પન વચનસ્સત્થો યસ્મા ગહિતપુબ્બસઙ્કેતેહિ સુત્વા ઞાયતે, ન ઉપદેસતો, તસ્મા બ્રહ્મદત્તેન રઞ્ઞા વુત્તકાલેપિ સત્થારા તં કથં આહરિત્વા વુત્તકાલેપિ સબ્બે મનુસ્સા વિનાપિ ઉપદેસેન વચનત્થં જાનન્તીતિ ગહેતબ્બં.

તિંસઞ્ચેવ સહસ્સાનિ, નવુતિ ચ સતાનિ તુ;
તિંસ નાવુતિયો નામ, વુત્તા ઉમઙ્ગજાતકે.

યસ્મા પાવચને સન્તિ, નયા ચેવ અચિન્તિયા;
વોહારા ચ સુગુળ્હત્થા, દયાપન્નેન દેસિતા.

તસ્મા સાટ્ઠકથે ધીરો, ગમ્ભીરે જિનભાસિતે;
ઉપદેસં સદા ગણ્હે, ગરું સમ્મા ઉપટ્ઠહં.

ગરૂપદેસહીનો હિ, અત્થસારં ન વિન્દતિ;
અત્થસારવિહીનો સો, સદ્ધમ્મા પરિહાયતિ.

ગરૂપદેસલાભી ચ, અત્થસારસમાયુતો;

સદ્ધમ્મં પરિપાલેન્તો, સદ્ધમ્મસ્મા ન હાયતિ.

સદ્ધમ્મત્થાય મે તસ્મા, સઙ્ખ્યામાલાપિ ભાસિતા;
સપ્પયોગા યથાયોગં, સહેવત્થવિનિચ્છયા.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

સવિનિચ્છયો સઙ્ખ્યાનામાનં નામિકપદમાલાવિભાગો

નામ

તેરસમો પરિચ્છેદો.

૧૪. અત્થત્તિકવિભાગ

ભૂધાતુ તાય નિપ્ફન્ન-રૂપઞ્ચાતિ ઇદં દ્વયં;
કત્વા પધાનમમ્હેહિ, સબ્બમેતં પપઞ્ચિતં.

ભવતિસ્સ વસા દાનિ, વક્ખામત્થત્તિકં વરં;
અત્થુદ્ધારો **તુ**મન્તઞ્ચ, **ત્વા**દિયન્તં તિકં ઇધ.

તસ્મા તાવ **ભૂ**ધાતુતો પવત્તસ્સ **ભૂત**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારો નીયતે –

ખન્ધસત્તામનુસ્સેસુ, વિજ્જમાને ચ ધાતુયં;
ખીણાસવે રુક્ખાદિમ્હિ, **ભૂત**સદ્દો પવત્તતિ.

ઉપ્પાદે ચાપિ વિઞ્ઞેય્યો, **ભૂત**સદ્દો વિભાવિના;
વિપુલે સોપસગ્ગોયં, હીળને વિધમેપિ ચ;
પરાજયે વેદિયને, નામે પાકટતાય ચ.

વુત્તઞ્હેતં – **ભૂત**સદ્દો પઞ્ચક્ખન્ધામનુસ્સધાતુવિજ્જમાનખીણાસવસત્તરુક્ખાદીસુ દિસ્સતિ. ‘‘ભૂતમિદન્તિ ભિક્ખવે સમનુપસ્સથા’’તિઆદીસુ હિ અયં પઞ્ચક્ખન્ધેસુ દિસ્સતિ. ‘‘યાનીધ ભૂતાનિ સમાગતાની’’તિ એત્થ અમનુસ્સે. ‘‘ચત્તારો ખો ભિક્ખુ મહાભૂતા હેતૂ’’તિ એત્થ ધાતૂસુ. ‘‘ભૂતસ્મિં પાચિત્તિય’’ન્તિઆદીસુ વિજ્જમાને. ‘‘યો ચ કાલઘસો ભૂતો’’તિ એત્થ ખીણાસવે. ‘‘સબ્બેવ નિક્ખિપિસ્સન્તિ, ભૂતા લોકે સમુસ્સય’’ન્તિ એત્થ સત્તે. ‘‘ભૂતગામપાતબ્યતાયા’’તિ એત્થ રુક્ખાદીસૂતિ. **મૂલપરિયાયસુત્તટ્ઠકથાય** વચનં ઇદં. **ટીકાય**માદિસદ્દેન ઉપ્પાદાદીનિ ગય્હરે. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘જાતં ભૂતં સઙ્ખત’’ન્તિઆદીસુ **ભૂત**સદ્દો ઉપ્પાદે દિસ્સતિ. સઉપસગ્ગો પન ‘‘પભૂતમરિયો પકરોતિ પુઞ્ઞ’’ન્તિઆદીસુ વિપુલે. ‘‘યેભુય્યેન ભિક્ખૂનં પરિભૂતરૂપો’’તિઆદીસુ હીળને. ‘‘સમ્ભૂતો સાણવાસી’’તિઆદીસુ પઞ્ઞત્તિયં. ‘‘અભિભૂતો મારો વિજિતો સઙ્ગામો’’તિઆદીસુ વિધમને. ‘‘પરાભૂતરૂપોખો અયં અચેલો પાથિકપુત્તો’’તિઆદીસુ પરાજયે. ‘‘અનુભૂતં સુખદુક્ખ’’ન્તિઆદીસુ વેદિયને. ‘‘વિભૂતં પઞ્ઞાયા’’તિઆદીસુ પાકટીકરણે દિસ્સતિ, તે સબ્બે ‘‘રુક્ખાદીસૂ’’તિઆદિસદ્દેન સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બાતિ.

ઇદાનિ **તુ**મન્તપદાનિ વુચ્ચન્તે –

ભવિતું, ઉબ્ભવિતું, સમુબ્ભવિતું, પભવિતું, પરાભવિતું, અતિભવિતું, સમ્ભવિતું, વિભવિતું, ભોતું, સમ્ભોતું, વિભોતું, પાતુભવિતું, પાતુબ્ભવિતું વા, પાતુભોતું. ઇમાનિ અકમ્મકાનિ **તુ**મન્તપદાનિ.

પરિભોતું પરિભવિતું, અભિભોતું અભિભવિતું, અધિભોતું અધિભવિતું, અતિભોતું અતિભવિતું, અનુભોતું અનુભવિતું, સમનુભોતું સમનુભવિતું, અભિસમ્ભોતું અભિસમ્ભવિતું. ઇમાનિ સકમ્મકાનિ **તુ**મન્તપદાનિ, સબ્બાનેતાનિ સુદ્ધકત્તરિ ભવન્તિ.

‘‘ભાવેતું, પભાવેતું, સમ્ભાવેતું, વિભાવેતું, પરિભાવેતું’’ઇચ્ચેવમાદીનિ હેતુકત્તરિ **તુ**મન્તપદાનિ, સબ્બાનિપિ હેતુકત્તરિ **તુ**મન્તપદાનિ સકમ્મકાનિયેવ ભવન્તિ. ઉદ્દેસોયં.

તત્ર સમાનત્થપદેસુ એકમેવાદિપદં ગહેત્વા નિદ્દેસો કાતબ્બો – **ભવિતુ**ન્તિ હોતું વિજ્જિતું પઞ્ઞાયિતું સરૂપં લભિતું. એત્થ વુત્તનયાનુસારેન સેસાનમ્પિ **તુ**મન્તાનં નિદ્દેસો વિત્થારેતબ્બો, સબ્બાનિ **તુ**મન્તપદાનિ ચતુત્થિયત્થે વત્તન્તિ ‘‘ત્વં મમ ચિત્તમઞ્ઞાય, નેત્તં યાચિતુમાગતો’’તિ એત્થ વિય. **યાચિતુ**ન્તિ હિ યાચનત્થાયાતિ અત્થો. તસ્મા **ભવિતુ**ન્તિઆદીનમ્પિ ‘‘ભવનત્થાયા’’તિ વા ‘‘ભવનત્થ’’ન્તિ વા ‘‘ભવનાયા’’તિ વા આદિના અત્થો ગહેતબ્બો. અપિચ ‘‘નેક્ખમ્મં દટ્ઠુ ખેમતો’’તિ એત્થ ‘‘દટ્ઠુ’’ન્તિ પદસ્સ ‘‘દિસ્વા’’તિ અત્થદસ્સનતો યથારહં **તુ**મન્તાનિ **ત્વા**સદ્દન્તપદત્થવસેનપિ ગહેતબ્બાનિ. એતાનિ ચ નિપાતપદેસુ સઙ્ગહંગચ્છન્તિ. વુત્તઞ્હિ **નિરુત્તિપિટકે** નિપાતપદપરિચ્છેદે ‘‘તું ઇતિ ચતુત્થિયા’’તિ. તત્રાયમત્થો ‘‘તું ઇતિ એતદન્તો નિપાતો ચતુત્થિયા અત્થે વત્તતી’’તિ.

તુમન્તકથા સમત્તા.

ઇદાનિ **ત્વા**દિયન્તપદાનિ વુચ્ચન્તે –

ભવિત્વા, ભવિત્વાન, ભવિતુન, ભવિય, ભવિયાન. ઉબ્ભવિત્વા, ઉબ્ભવિત્વાન, ઉબ્ભવિતુન, ઉબ્ભવિય, ઉબ્ભવિયાન. એસ નયો ‘‘સમુબ્ભવિત્વા, પરાભવિત્વા, સમ્ભવિત્વા, વિભવિત્વા, પાતુબ્ભવિત્વા’’તિ એત્થાપિ. ઇમાનિ અકમ્મકાનિ ઉસ્સુક્કનત્થાનિ **ત્વા**દિયન્તપદાનિ.

ભુત્વા, ભુત્વાન, પરિભવિત્વા, પરિભવિત્વાન, પરિભવિતુન, પરિભવિય, પરિભવિયાન, પરિભુય્ય. અભિભવિત્વા, અભિભવિત્વાન, અભિભવિતુન, અભિભવિય, અભિભવિયાન, અભિભુય્ય. એસ નયો ‘‘અધિભવિત્વા, અતિભવિત્વા, અનુભવિત્વા’’તિ એત્થાપિ. ઇદઞ્ચેત્થ નિદસ્સનં. ‘‘તમવોચ રાજા અનુભવિયાન તમ્પિ, એય્યાસિ ખિપ્પં અહમપિ પૂજં કસ્સ’’ન્તિ. અનુભુત્વા, અનુભુત્વાન. અધિભોત્વા, અધિભોત્વાન.

‘‘સટ્ઠિ કપ્પસહસ્સાનિ, દેવલોકે રમિસ્સતિ;
અઞ્ઞે દેવે અધિભોત્વા, ઇસ્સરં કારયિસ્સતી’’તિ

ઇદમેત્થ પાળિનિદસ્સનં, ઇમાનિ સકમ્મકાનિ ઉસ્સુક્કનત્થાનિ **ત્વા**દિયન્તપદાનિ. ઇમાનિ ચત્તારિ સુદ્ધકત્તરિયેવ ભવન્તિ.

‘‘ભાવેત્વા, ભાવેત્વાન. પભાવેત્વા, પભાવેત્વાન. સમ્ભાવેત્વા, સમ્ભાવેત્વાન. વિભાવેત્વા, વિભાવેત્વાન. પરિભાવેત્વા, પરિભાવેત્વાન’’ઇચ્ચેવમાદીનિ સકમ્મકાનિ ઉસ્સુક્કનત્થાનિ **ત્વા**દિયન્તપદાનિ હેતુકત્તરિયેવ ભવન્તિ. ઉદ્દેસોયં.

તત્ર સમાનત્થપદેસુ એકમેવાદિપદં ગહેત્વા નિદ્દેસો કાતબ્બો – **ભવિત્વા**તિ હુત્વા પઞ્ઞાયિત્વા સરૂપં લભિત્વા. એવં વુત્તનયાનુસારેન સેસાનમ્પિ **ત્વા**દિયન્તપદાનં નિદ્દેસો વિત્થારેતબ્બો. અયં પન વિસેસો **ભુત્વા**તિ સમ્પત્તિં અનુભુત્વાતિ સકમ્મકવસેન અત્થો ગહેતબ્બો. **ભુત્વા અનુભુત્વા**તિ ઇમેસઞ્હિ સમાનત્થતં સદ્ધમ્મવિદૂ ઇચ્છન્તિ. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

“ભુત્વા ભુત્વાન”ઇચ્ચેતે, “અનુભુત્વા”તિમસ્સ હિ;
અત્થં સૂચેન્તિ “હુત્વા”તિ, પદસ્સ પન નેવ તે.

કેચિ “ભૂત્વા”તિ દીઘત્તં, તસ્સ ઇચ્છન્તિ સાસને;
દીઘતા રસ્સતા ચેવ, દ્વયમ્પેતં પદિસ્સતિ.

સદ્દસત્થે ચ “ભૂત્વા”તિ, દીઘત્તસઞ્હિતં પદં;
“ભવિત્વા”તિ પદસ્સત્થં, દીપેતિ ન તુ સાસને.

“હુત્વા”ઇતિ પદંયેવ, દીપેતિ જિનસાસને;
“ભવિત્વા”તિ પદસ્સત્થં, નત્થિ અઞ્ઞત્થ તં પદં.

ઇચ્ચેવં સવિસેસન્તુ, વચનં સારદસ્સિના;
સાસને સદ્દસત્થે ચ, વિઞ્ઞુના પેક્ખિતબ્બકં.

એવં ઉસ્સુક્કનત્થે પવત્તાનિ **ત્વા**દિયન્તપદાનિપિ નિદ્દિટ્ઠાનિ, સબ્બાનેતાનિ અવિભત્તિકાનીતિ ગહેતબ્બાનિ. **નિરુત્તિપિટકે** હિ નિપાતપરિચ્છેદે અવિભત્તિકાનિ કત્વા **ત્વા**દિયન્તપદાનિ વુત્તાનિ. સદ્દત્થવિદૂનં પન મતે પઠમાદિવિભત્તિવસેન સવિભત્તિકાનિ ભવન્તિ.

ઇમસ્મિઞ્ચ પન **ત્વા**દિયન્તાધિકારે ઇદઞ્ચુપલક્ખિતબ્બં – ભુત્વા ગચ્છતિ, ભુત્વા ગતો, ભુત્વા ગમિસ્સસિ, કસિત્વા વપતિ. ઉમઙ્ગા નિક્ખમિત્વાન, વેદેહો નાવમારુહિ. ભુત્વાન ભિક્ખુ ભિક્ખસ્સુ ઇચ્ચાદી સમાનકત્તુકાનં ધાતૂનં **પુબ્બકાલે ત્વા**દિસદ્દપ્પયોગા. “ભુત્વા ગચ્છતી”તિ એત્થ હિ “ભુત્વા”તિ ઇદં પુબ્બકાલક્રિયાદીપકં પદં. “ગચ્છતી”તિ ઇદં પન ઉત્તરકાલક્રિયાદીપકં, સમાનકત્તુકાનિ ચેતાનિ પદાનિ એકકત્તુકાનં ક્રિયાનં વાચકત્તા. તથા હેત્થ યો ગમનક્રિયાય કત્તા, સો એવ ભુઞ્જનક્રિયાય કત્તુભૂતો દટ્ઠબ્બો. અયં નયો અઞ્ઞત્રાપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

“અન્ધકારં નિહન્ત્વાન, ઉદિતોયં દિવાકરો;
વણ્ણં પઞ્ઞાવભાસેહિ, ઓભાસેત્વા સમુગ્ગતો”

ઇચ્ચાદીનિપિ પન સમાનકત્તુકાનં **સમાનકાલે ત્વા**દિસદ્દપ્પયોગા. એત્થ હિ “નિહન્ત્વાના”તિ પદં સમાનકાલક્રિયાદીપકં પદં. “ઉદિતો”તિ ઇદં પન ઉત્તરકાલક્રિયાદીપકં પદન્તિ ન વત્તબ્બં સમાનકાલક્રિયાય ઇધાધિપ્પેતત્તા. તસ્માયેવ સમાનકાલક્રિયાદીપકં પદન્તિ ગહેતબ્બં. અયં નયો અઞ્ઞત્રાપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

કેચિ પન “મુખં બ્યાદાય સયતિ, અક્ખિં પરિવત્તેત્વા પસ્સતી”તિ ઉદાહરન્તિ. અપરે “નિસજ્જ અધીતે, ઠત્વા કથેતી”તિ. તત્થ બ્યાદાનપરિવત્તનુત્તરકાલો બ્યાદાનૂપસમલક્ખણં પસ્સનક્રિયાય લક્ખિયતિ. “નિસજ્જ અધીતે, ઠત્વા કથેતી”તિ ચ સમાનકાલતાયપિ અજ્ઝેનકથનેહિ પુબ્બેપિ નિસજ્જટ્ઠાનાનિ હોન્તીતિ સક્કા પુબ્બુત્તરકાલતા સમ્ભાવેતું, તસ્મા પુરિમાનિયેવ ઉદાહરણાનિ યુત્તાનિ. ઉદયસમકાલમેવ હિ તન્નિવત્તનીયનિવત્તનન્તિ.

‘‘દ્વારમાવરિત્વા પવિસતિ’’ઇચ્ચાદિ સમાનકત્તુકાનં **અપરકાલે ત્વાદિસદ્દપ્પયોગો**. યસ્મા પનેત્થ પવિસનક્રિયા પુરિમા, આવરણક્રિયા પન પચ્છિમા, તસ્મા ‘‘આવરિત્વા’’તિ ઇદં અપરકાલક્રિયાદીપકં પદન્તિ વેદિતબ્બં. ‘‘પવિસતી’’તિ ઇદં પન પુબ્બકાલક્રિયાદીપકં પદન્તિ. અયં નયો અઞ્ઞત્રાપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો. અપરે ‘‘ધ’ન્તિ કચ્ચ પતિતો દણ્ડો’’તિ ઉદાહરણન્તિ. અભિઘાતભૂતસમાયોગે પન અભિઘાતજસદ્દસ્સ સમાનકાલતા એત્થ લબ્ભતીતિ ઇધાપિ પુરિમાનિયેવ ઉદાહરણાનિ યુત્તાનીતિ.

‘‘પિસાચં દિસ્વા યસ્સ ભયં હોતિ. પઞ્ઞાય ચસ્સ દિસ્વા આસવા પરિક્ખીણા’’ઇચ્ચાદિ **અસમાને** કત્તરિ પયોગો. એત્થ હિ પિસાચં દિસ્વા પુરિસસ્સ ભયં હોતિ, પઞ્ઞાય દિસ્વા અસ્સ પુગ્ગલસ્સ આસવા પરિક્ખીણા. એવં સમાનકત્તુકતા ધાતૂનં ન લબ્ભતિ દસ્સનક્રિયાય પુરિસેસુ પવત્તનતો, ભવનાદિક્રિયાય ચ ભયાદીસુ પવત્તનતોતિ દટ્ઠબ્બં. અયં નયો અઞ્ઞત્રાપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નેતબ્બો.

ઇદમ્પિ પનેત્થ ઉપલક્ખિતબ્બં ‘‘અપ્પત્વા નદિં પબ્બતો, અતિક્કમ્મ પબ્બતં નદી’’ઇચ્ચાદિ **પરાપરયોગો**. ‘‘સીહં દિસ્વા ભયં હોતિ, ઘતં પિવિત્વા બલં જાયતે, ‘ધ’ન્તિ કત્વા દણ્ડો પતિતો’’ઇચ્ચાદિ **લક્ખણહેતુઆદિપ્પયોગો**. ‘‘ન્હત્વા ગમનં, ભુત્વા સયનં. ઉપાદાય રૂપ’’મિચ્ચાપિ **બ્યત્તયેન સદ્દસિદ્ધિપ્પયોગો**તિ.

ઇચ્ચેવં સબ્બથાપિ સમાનકત્તુકાનં ધાતૂનં પુબ્બકાલે **ત્વા**દિસદ્દપ્પયોગો, સમાનકત્તુકાનં સમાનકાલે **ત્વા**દિસદ્દપ્પયોગો, સમાનકત્તુકાનં અપરકાલે **ત્વા**દિસદ્દપ્પયોગો, અસમાનકત્તુકાનં **ત્વા**દિસદ્દપ્પયોગો, પરાપરયોગો , લક્ખણહેતુઆદિપ્પયોગો, બ્યત્તયેન સદ્દસિદ્ધિપ્પયોગોતિ સત્તધા **ત્વા**દિયન્તાનં પદાનં પયોગો વેદિતબ્બો.

યદિ એવં કસ્મા **કચ્ચાયને** ‘‘પુબ્બકાલેકકત્તુકાનં તુન ત્વાન ત્વા વા’’તિ પુબ્બકાલેયેવ એકકત્તુકગ્ગહણં કતન્તિ? યેતુય્યેન **ત્વા**દિયન્તાનં પદાનં પુરિમકાલક્રિયાદીપનતો. કચ્ચાયને હિ યેભુય્યેન પવત્તિં સન્ધાય ‘‘પુબ્બકાલેકકત્તુકાન’’ન્તિ વુત્તં. યસ્મા પન ‘‘ઇતિ કત્વા’’તિઆદીનં પદાનં હેતુઅત્થવસેનપિ પુબ્બાચરિયેહિ અત્થો સંવણ્ણિતો, તસ્મા ‘‘ભવિત્વા’’તિઆદીનં **ભૂ**ધાતુમયાનં **ત્વા**દિસદ્દન્તાનં પદાનં અઞ્ઞેસઞ્ચ ‘‘પચિત્વા’’તિઆદીનં યથાપયોગં ‘‘ભવનહેતુ પચનહેતૂ’’તિઆદિના હેતુઅત્થોપિ ગહેતબ્બો. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

હેતુત્થેપિ યતો હોન્તિ, સદ્દા ઉસ્સુક્કનત્થકા;
તસ્મા હેતુવસેનાપિ, વદેય્યત્થં વિચક્ખણો.

‘‘ઇતિ કત્વા’’તિ સદ્દસ્સ, અત્થસંવણ્ણનાસુ હિ;
‘‘ઇતિ કરણહેતૂ’’તિ, અત્થો ધીરેહિ ગય્હતિ.

‘‘ગચ્છામિ દાનિ નિબ્બાનં, યત્થ ગન્ત્વા ન સોચતિ’’;
ઇતિ પાઠેપિ હેતુત્થો, ગય્હતે પુબ્બવિઞ્ઞુભિ.

‘‘યસ્મિં નિબ્બાને ગમન-હેતૂ’’તિ હિ કથીયતે;
હેતુત્થેવં યથાયોગ-મઞ્ઞત્રાપિ અયં નયો.

એવં **ભૂત**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારો ચ **તુમન્ત**પદઞ્ચ **ત્વા**દિયન્તપદઞ્ચાતિ અત્થત્તિકં વિભત્તં.

યો ઇમમત્થતિકં સુવિભત્તં,
કણ્ણરસાયનમાગમિકાનં;
ધારયતે સ ભવે ગતકઙ્ખા,
પાવચનમ્હિ ગતે સુખુમત્થે.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

અત્થત્તિકવિભાગો નામ

ચુદ્દસમો પરિચ્છેદો.

એવં નાનપ્પકારતો **ભૂ**ધાતુરૂપાનિ દસ્સિતાનિ.

પદમાલા નિટ્ઠિતા.